This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

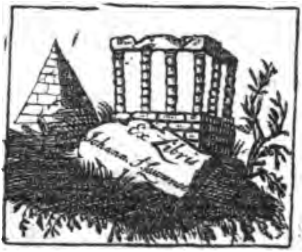
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

059

A 468368

878
C7
V48
1724
V.4, pt.1

Nich.s Elliott
Coll. Ball.
Oxon

MARCI TULLII
CICERONIS
OPERUM
PARS QUARTA.

AMSTELAEDAMI,
Apud Wetstenios, cIↄ Iↄcc. CXXIV.

AMSTELAEDAMI,
Apud Wetstenios, cIↄ Iↄc. cxxiv.

MARCI TULLII,
CICERONIS
OPERA

QVAE SVPERSVNT, OMNIA,

CUM ASCONIO & SCHOLIASTE VETERI;

Ac Notis Integris

P. VICTORII, J. CAMERARII, F. URSINI,

& Selectis

P. MANUTII, D. LAMBINI, J. GULIELMII,
J. GRUTERI, J. F. & J. GRONOVIORUM,
J. G. GRAEVII, & ALIORUM
QUAMPLURIMORUM,

Qui Aliquam Ciceronis Operum Partem
Animadverſionibus illuſtraverunt.

ISAACUS VERBURGIUS

COLLEGIT, DISPOSUIT, RECENSUIT,

Variantes Lectiones ubique appoſuit,

Paginas Aldinae Editionis, quas Nizolius & alii ſunt ſecuti, unà cum Alexandri Scot Sectionibus, Apparatui Latinae Locutionis reſpondentibus, ad utentis commodum ubique diligenter notavit.

CVM INDICIBVS ACCVRATISSIMIS, INSIGNITER AVCTIS.

Volumen Quartum.

AMSTELAEDAMI,
Apud ROD. & GERH. WETSTENIOS.
MDCCXXIV.

A 468368

878
C7
V48
1724
v.4, pt.1

Nich^s Elliott
Coll. Ball.
Oxon

MARCI TULLII
CICERONIS
OPERUM
PARS QUARTA.

AMSTELAEDAMI,
Apud Wetstenios, cIↄ Iↄc. cxxiv.

MARCI TULLII,
CICERONIS
OPERA

QVAE SVPERSVNT, OMNIA,

CUM ASCONIO & SCHOLIASTE VETERI;

Ac Notis Integris

P. VICTORII, J. CAMERARII, F. URSINI,

& Selectis

P. MANUTII, D. LAMBINI, J. GULIELMII,
J. GRUTERI, J. F. & J. GRONOVIORUM,
J. G. GRAEVII, & ALIORUM
QUAMPLURIMORUM,

Qui Aliquam Ciceronis Operum Partem
Animadverſionibus illuſtraverunt.

ISAACUS VERBURGIUS

COLLEGIT, DISPOSUIT, RECENSUIT,

Variantes Lectiones ubique appoſuit,

Paginas Aldinae Editionis, quas Nizolius & alii ſunt ſecuti, unà cum Alexandri Scot Sectionibus, Apparatui Latinae Locutionis reſpondentibus, ad utentis commodum ubique diligenter notavit.

CVM INDICIBVS ACCVRATISSIMIS, INSIGNITER AVCTIS.

Volumen Quartum.

AMSTELAEDAMI,
Apud ROD. & GERH. WETSTENIOS.
MDCCXXIV.

John S. Lawrence Estate

9t

3-31-1925

SERIES OPERUM
PARTIS QUARTÆ.
Orationum Tomus II.

Pro Lege Manilia.	1641
Pro A. Cluentio Avito.	1688
Pro C. Cornelio, Majeſtatis reo.	1784
In Toga Candida, contra Competitores.	1797
Agrariæ in P. Servilium Rullum tres.	
Agraria Prima.	1805
Agraria Secunda.	1825
Agraria Tertia.	1889
Pro C. Rabirio perduellionis Reo, ad Quirites.	1898
In L. Catilinam quatuor.	
Catilinaria Prima.	1917
Catilinaria Secunda.	1938
Catilinaria Tertia.	1959
Catilinaria Quarta.	1979
Pro L. Murena.	1998
Pro L. Flacco.	2065
Pro P. Sulla.	2122
Pro A. Licinio Archia Poëta.	2168
Ad Quirites poſt Reditum ſuum.	2194
Poſt Reditum in Senatu.	2213
Pro Domo ſuâ ad Pontifices.	2241
De Haruſpicum Reſponſis in Senatu.	2320
Pro Cn. Plancio.	2303

M. TULLII CICERONIS

P. IV.

PRO

LEGE MANILIA,

SEU

De imperatore Pompejo deligendo, ad populum.

ORATIO TERTIADECIMA.

ARGUMENTUM.

M. Æmilio, L. Volcatio Coſſ. L. Lucullus, qui bellum adverſus regem Mithridatem annos jam prope ſeptem Proconſulari imperio adminiſtrarat, à Senatu revocatus eſt. cum repente C. Manilius Tribunus pl. rogationem ad populum tulit, uti ejus belli adminiſtratio Cn. Pompejo, qui tum ſummo cum imperio bello maritimo præfectus erat, tranſmitteretur. Rogationis capita Plutarchus in Pompejo hæc enumerat. Ut provincia univerſa, cui Lucullus præfuerat, omneque ipſius imperium, exercitus, & copiæ Pompejo mandarentur: & hoc amplius Bithynia adjungeretur, cui Glabrio præerat: claſſis item & copiæ omnes maritimæ, quas ipſe initio belli piratici habuerat. omneſque præterea provinciæ, quibus

1. *PRo L. Manilia.*] Palatinis ferè omnibus, item Vuerdenſi, Erfurdenſi, Hittorpiano, è quibus ſubſidia ſibi quæſivit Gulielmius, præſcribitur, *de imperio, ſeu de laudibus Gn. Pompeji.* & ita laudant etiam Grammatici. neque novum uni orationi duos eſſe titulos. *Grut.* In P. Francii MSS. *Pro lege Manilia de imperatore ad bellum Mithridaticum deligendo feliciter incipit.* Victor. *Pro lege Manilia ad populum oratio.* alii aliter.

 2. Ad

quibus ſolis ſuperiore lege non præfuerat, Phrygia, Lycaonia, Galatia, Cappadocia, Cilicia, Colchis ſuperior, & Armenia. Eam legem Cicero creatus Prætor hac oratione ſuadet. Genus ergo deliberationis eſt, exornatione mixtum. Habita eſt iis Coſſ. quos nominavi. quod ut putem facit, quod hanc orationem Prætor habuit, ut ſæpe in ea oſtendit. Præturam autem geſſiſſe Lepido, Volcatio Coſſ. Aſconius aperte ſcribit in orat. pro Cornelio: tametſi paucis poſt verſibus in loco depravato ſcriptum ſit, anno inſequenti, L. Cotta, L. Torquato Coſſ. & apparet ex duorum annorum ratione, quos ab Ædilitate vacuos ordinariis magiſtratibus intercedere oportebat. Ædilitatem enim geſſit Q. Hortenſio, Q. Metello Coſſ. itemque ex eo, quod hic annus eſt, ex quo ipſe natus eſt, unus & quadrageſimus, qui annus eſt Præturæ legitimus. annó autem ſuo, omnibus functus honoribus: *ut ipſe dicit in libro de Offic.* II. Legem *autem hanc appellat ſuo more: cum* plebiſcitum *ſit potius. Tribuno enim plebis rogationem ferente, & tributis comitiis, plebe ſola per tribus fuſe convocata,* plebiſcitum *dicitur. cum lex centuriatis comitiis feratur, & à Conſule, aut Prætore. vide Gell. lib.* V. *cap.* 27. Hotom. [Habita A. V. C. DCLXXXVII.]

1 I. QUAMQUAM mihi ſemper frequens conſpectus veſter multo jucundiſſimus; hic autem locus, [a] ad agendum ampliſſimus, ad dicendum ornatiſſimus eſt viſus, Quirites: tamen hoc aditu laudis, qui ſemper optimo cuique maximè patuit, non mea me voluntas, ſed meæ vitæ rationes [3] ab ineunte ætate ſuſceptæ, prohibuerunt. Nam, cum antea per ætatem nondum hujus auctoritatem loci [a] contingere auderem; ſtatueremque, nihil huc, niſi perfectum ingenio, elaboratum induſtria, afferri oportere: omne meum tempus amicorum temporibus [b] tranſmittendum putavi.

a attingere *Gul. & Grav.*
b tribuendum *Lamb.*

Ita

2) *Ad agendum ampliſſimus, ad dicendum ornatiſſimus.*] Ex Meſſala libro de minoribus magiſtratibus Gellius lib. Noct. Attic. XIII. docet aliud eſſe *Agere cum populo*, aliud *concionem habere. Nam, cum populo agere*, inquit, *eſt rogare quid populum, quod ſuffragiis ſuis aut jubeant, aut vetent. Concionem autem habere, eſt verba facere ad populum, ſine ulla rogatione:* Ergo *ad agendum ampliſſimum* appellat, quod nullis niſi amplitudine præditis viris, magiſtratum ſcilicet gerentibus, agere cum populo liceret: *ad concionandum* autem ſive *ad dicendum ornatiſſimum*, quod ornamento eſſet iis, qui concionabantur, ut adoleſcentibus, qui de laude alicujus pro roſtris orationes ad populum habebant. *Hotom.*

3. *Ab ineunte ætate.*] Non pueritiam, ſed adoleſcentiam ſignificat: adoleſcens enim, natus annos XXVI, Decula & Dolabella coſs. privatam pro P. Quinctio cauſſam egit, publicam anno ſequenti, pro Roſcio Amerino, Sulla & Metello coſſ. *P. Manutius.*

4. Hic

(e) Bithyniæ, quæ nunc [d] veſtra provincia eſt, vicos exuſtos [e] eſſe complures: [10] regnum Ariobarzanis, (f) quod finitimum eſt veſtris vectigalibus, totum eſſe [11] in hoſtium poteſtate: (g) Lucullum, magnis rebus geſtis, ab eo bello diſcedere: (h) [12] huic qui ſuccurrerit, non ſatis eſſe paratum ad tantum bellum adminiſtrandum: (i) unum ab omnibus

d *alii* noſtra *& ſic deinceps.*
e eſſe *alii non habent.*

SCHOLIASTES.

(e) *Bithynia qua.*] Bithinia antea à Nicomede rege tenebatur. iſte mortuus eſt inteſtatus. pervenit ergo regnum ejus ad populum Romanum. miſit ergo populus Romanus ad regnum illud tenendum Ariobarzanen.

(f) *Quod finitimum eſt.*] Quod (in MS. additur *ne*, ſed duabus lineis inductum) inter Armeniam & Aſiam jacet.

(g) *Lucullum magnis rebus.*] Lucullus miſſus eſt bellaturus contra Mithridatem. victoriam perdidit.

(h) *Huic qui ſucceſſit.*] Glabrionem dicit quod ſatis debilis fuerit.

(i) *Unum ab omnibus.*] Pompejum dicit. Virgilius. Et petiere ſibi & voluere adjungere gentes.

---

noſtris hominibus nunc barbare dicitur intereſſe reipublicæ. Cic. ad Att. VIII, 3. *Cum merita Pompeji ſumma erga ſalutem, familiaritaſque, quæ mihi cum eo eſt, tum ipſa reip. cauſa me adducit, ut mihi conſilium meum cum illius conſilio, vel fortuna cum fortuna conjungenda eſſe videatur.* Idem III. de Legibus: *Senator cauſam populi teneto.* In X. ad Fam. epiſt. 26: *O mi Furni quam tu cauſam tuam non noſti, qui alienas tam facile diſcas!* Græv.

10. *Regnum Ariobarzanis.*] Cappadociam. Falluntur, qui putant hunc eum eſſe, quem bis antea pulſum & reſtitutum, tertio pulſum Pompejus reſtituit. hic enim rex eſt Cicerone prætore, quo hæc anno habita oratio eſt: quem vero Pompejus reſtituit, eum ſenatus Cicerone conſule regem appellavit: ut ep. 17. lib. II. ad Caninium. quem filium ejus fuiſſe, qui hic nominatur, licet intelligere cum ex eadem epiſtola, tum ex lib. XV. ad Catonem. *P. Manut.*

11. *In hoſtium poteſtate.*] Andr. Schottus noſter lib. I. cap. 6. Nodor. Cic. contendit legendum *poteſtatem* & ſic ſanè infra locutum cap. 12. ipſe prodidit Agellius lib. I. Noct. Attic. cap. 7. *Grut.*

12. *Huic qui ſuccurrit non ſatis eſſe paratum.*] Ita habet Manutius, & recte; ad bellum referendo, non ad Lucullum. nam eorum conjectura qui *ſucceſſerit* legunt, commoda quidem eſt: ſed illa commodior. Nam ſi Lucullo ſuccedendum eſſet in pacata provincia, inepte adderetur, *non ſatis eſſe paratum.* Octav. Pantagathus totum hunc locum ita legendum putabat: *Huic qui ſuccurrerit non ſatis eſſe paratum: ad tantum bellum adminiſtrandum unum ab omnibus ſociis & civibus Imperatorem depoſci atque expeti:* ut, *ad id bellum* inculcatum ſit ab inepto librario. *Urſin.* Gulielmiani tres, *ſucceſſerit:* quod etſi ei non placuerit; mihi tamen diſplicere non poteſt. alterum nihilominus reſtat in edd. & Pall. omnibus, neque temere eſt eliminandum, quamvis eò inclinet Modius noſter Epiſtola XCVII. Novantiquorum. *Grut.*

F. B. tiſſimum, qui ei quoque rei fructum ſuo judicio tribuendum eſſe cenſuerunt.

3 Atque illud in primis mihi lætandum jure eſſe video, quòd in hac inſolita mihi ex hoc loco ratione dicendi, cauſa talis oblata eſt, in qua oratio deeſſe nemini poteſt. Dicendum eſt enim de Cn. Pompeji ſingulari eximiaque virtute: hujus autem orationis difficilius eſt exitum, quàm principium invenire. ita mihi non tam copia, quàm modus in dicendo quærendus eſt.

4 II. Atque, ut inde oratio mea proficiſcatur, unde hæc omnis cauſa ducitur: bellum grave & periculoſum veſtris vectigalibus atque ſociis, à duobus potentiſſimis regibus infertur, Mithridate, & Tigrane; quorum alter (a) relictus, alter laceſſitus, occaſionem ſibi ad occupandam Aſiam oblatam eſſe arbitratur. Equitibus Romanis, honeſtiſſimis viris, afferuntur ex Aſia quotidie litteræ, quorum magnæ res (b) aguntur, in veſtris vectigalibus (c) exercendis (d) occupatæ: qui ad me [8] pro neceſſitudine, quæ mihi eſt cum illo ordine, [9] cauſam reipublicæ periculaque rerum ſuarum detulerunt:

(e) Bi-

SCHOLIASTES.

FINIT ROSCIANA, INCIPIT POMPEIANA.

... Lucullus. & dum perſequitur. adiit multas civitates & præda plenis. ab hoc ergo Tigranes inimicus factus populo Romano.

(a) *Relictus.*] Quod eum voluntate reliquerit cum poſſit occidere.

(b) *Aguntur.* Periclitantur.

(c) *Exercendis.*] Contra exigendis.

(d) *Occupatæ.*] Fatigatæ.

---

8. *Pro neceſſitudine, quæ mihi eſt cum illo ordine.*] Nam ex equeſtri ordine, publicano patre, ortus, eum ordinem ſemper complexus eſt: ut teſtatur in orat. pro Rabirio Poſthumo. Plinius lib. XXXIII. *M. Cicero demum ſtabilivit equeſtre nomen in Conſulatu ſuo, ei ſenatum concilians, ex eo ſe ordine profectum eſſe celebrans, & ejus vires peculiari popularitate quærens.* Hotom.

9. *Cauſam Reipublicæ.*] *Cauſa:* negotium, procuratio. Idem in epiſt. ad Lentulum, *Itaque,* inquit, *Alexandrina cauſa, quæ nobis adhuc integra eſt, videtur ab illo plane eſſe depoſita.* & Philipp. v. *Cæſar autem eam complexus eſt cauſam, quæ eſſet Senatui, quæ populo, quæ cunctæ Italiæ gratiſſima.* & Verrina v. *Cui Senatus dederat publice cauſam, ut mihi fratrique meo gratias ageret.* Hotom. *Cauſa* non eſt procuratio, negotium. Sed *cauſa* Ciceroni eſt utilitas, commodum,

noſtris

(e) Bithyniæ, quæ nunc [d] veſtra provincia eſt, vicos exuſtos [e] eſſe complures: [10] regnum Ariobarzanis, (f) quod finitimum eſt veſtris vectigalibus, totum eſſe [11] in hoſtium poteſtate: (g) Lucullum, magnis rebus geſtis, ab eo bello diſcedere: (h) [12] huic qui ſuccurrerit, non ſatis eſſe paratum ad tantum bellum adminiſtrandum: (i) unum ab omnibus

[d] *alii noſtra & ſic deinceps.*
[e] eſſe *alii non habent.*

SCHOLIASTES.

(e) *Bithynia quæ.*] Bithinia antea à Nicomede rege tenebatur. iſte mortuus eſt inteſtatus. pervenit ergo regnum ejus ad populum Romanum. miſit ergo populus Romanus ad regnum illud tenendum Ariobarzanen.

(f) *Quod finitimum eſt.*] Quod (in MS. additur *ne*, ſed duabus lineis inductum) inter Armeniam & Aſiam jacet.

(g) *Lucullum magnis rebus.*] Lucullus miſſus eſt bellaturus contra Mithridatem. victoriam perdidit.

(h) *Huic qui ſucceſſit.*] Glabrionem dicit quod ſatis debilis fuerit.

(i) *Unum ab omnibus.*] Pompejum dicit. Virgilius. Et petiere ſibi & voluere adjungere gentes.

---

noſtris hominibus nunc barbare dicitur intereſſe reipublicæ. Cic. ad Att. VIII, 3. *Cum merita Pompeji ſumma erga ſalutem, familiaritaſque, quæ mihi cum eo eſt, tum ipſa reip. cauſa me adducit, ut mihi conſilium meum cum illius conſilio, vel fortuna cum fortuna conjungenda eſſe videatur.* Idem III. de Legibus: *Senator cauſam populi teneto.* In X. ad Fam. epiſt. 26: *O mi Furni quam tu cauſam tuam non noſti, qui alienas tam facile diſcas!* Græv.

10. *Regnum Ariobarzanis.*] Cappadociam. Falluntur, qui putant hunc eum eſſe, quem bis antea pulſum & reſtitutum, tertio pulſum Pompejus reſtituit. hic enim rex eſt Cicerone prætore, quo hæc anno habita oratio eſt: quem vero Pompejus reſtituit, eum ſenatus Cicerone conſule regem appellavit: ut ep. 17. lib. II. ad Caninium. quem filium ejus fuiſſe, qui hic nominatur, licet intelligere cum ex eadem epiſtola, tum ex lib. XV. ad Catonem. *P. Manut.*

11. *In hoſtium poteſtate.*] Andr. Schottus noſter lib. I. cap. 6. Nodor. Cic. contendit legendum *poteſtatem* & ſic ſanè infra locutum cap. 12. ipſe prodidit Agellius lib. I. Noct. Attic. cap. 7. *Grut.*

12. *Huic qui ſuccurrit non ſatis eſſe paratum.*] Ita habet Manutius, & recte; ad bellum referendo, non ad Lucullum. nam eorum conjectura qui *ſucceſſerit* legunt, commoda quidem eſt: ſed illa commodior. Nam ſi Lucullo ſuccedendum eſſet in pacata provincia, inepte adderetur, *non ſatis eſſe paratum.* Octav. Pantagathus totum hunc locum ita legendum putabat: *Huic qui ſuccurrerit non ſatis eſſe paratum: ad tantum bellum adminiſtrandum unum ab omnibus ſociis & civibus Imperatorem depoſci atque expeti:* ut, *ad id bellum* inculcatum ſit ab inepto librario. *Urſin.* Gulielmiani tres, *ſucceſſerit:* quod etſi ei non placuerit; mihi tamen diſplicere non poteſt. alterum nihilominus reſtat in edd. & Pall. omnibus, neque temerè eſt eliminandum, quamvis eò inclinet Modius noſter Epiſtola XCVII. Novantiquorum. *Grut.*

 13. *Gr-*

bus ſociis & civibus ad id bellum imperatorem depoſci atque expeti: eundem hunc unum ab hoſtibus metui, præterea neminem.

6 Cauſa quæ ſit, videtis: nunc, quid agendum ſit, conſiderate. (*k*) Primum mihi videtur de genere belli; deinde de magnitudine; tum de imperatore deligendo eſſe dicendum. [13] Genus eſt enim ejuſmodi, quod maximè veſtros animos excitare [14] atque inflammare debet. in quo (*l*) agi-

P.V. tur populi Romani gloria, quæ vobis à majoribus, cùm magna in rebus omnibus, tum ſumma in re militari tradita eſt: agitur ſalus ſociorum atque amicorum, pro qua multa majores veſtri magna & gravia bella geſſerunt: (*m*) aguntur [15] certiſſima populi Romani vectigalia, & maxima: quibus amiſſis; [16] & (*n*) pacis ornamenta & (*o*) ſubſidia belli [17] f requiretis: aguntur bona multorum civium,

f fruſtra req. *add. vett.*

SCHOLIASTES.

(*k*) *Primum mihi videtur.*] Diviſio. partitio finit narrationem. ab hoc capite incipiunt argumenta.

(*l*) *Agitur.*] Pariatur.

(*m*) *Aguntur.*] Pereunt.

(*n*) *Pacis ornamenta.*] Magiſtratus dicit.

(*o*) *Subſidia belli.*] Dixit ſtipendia quæ mittunt imperatoribus civitates amicæ.

---

13. *Genus eſt enim ejuſmodi.*] Pall. nihil variant. at Vuerdenſe exemplar addit, *belli hujuſmodi.* Hittorpii Colonienſe, *Genus eſt ejus belli.* quod mihi placet; utique cùm & Turingicus habeat item illud *belli.* Gulielmius malebat, *Genus eſt ejus belli hujuſmodi.* ut ut ſit, αἰτιατικὴ heic non nimis convenit. *Grut.*

14. *Atque inflammare debet.*] Col. Erfur. *atque infl. ad ſtudium perſequendi debeat.* quorum nihil reperi in Italicis, qui in Bibliotheca Palatina, aut adeo Gruteriano ſcripto Papiæ. conſulatur Modius d. Epiſt. XCVII. *Idem.*

15. *Certiſſima.*] Oratorie ſervit tempori. nam Orat. 2. in Rullum negat ullum vectigal eſſe certum excepto Campano. aut, *certiſſima*, pacatis temporibus, non, ut Campanum quovis tempore. dicit enim infra: *Ceteris in rebus, cum venit calamitas, tum detrimentum accipitur: at in vectigalibus non ſolum adventus mali, ſed etiam metus ipſe affert calamitatem.* P. Manut.

16. *Et pacis ornamenta, & ſubſidia belli.*] Fructibus enim vectigalium & pax ornatur, & bella ſuſtentantur. Sic in Rullum Orat. 2. *Pacis ornamentum, ſubſidium belli, fundamentum vectigalium. Hic vero*, infra inquit, *ſi & belli utilitatem, & pacis dignitatem ſuſtinere vultis.* Idem.

17. *Fruſtra requiretis.*] Abeſt vox prior à vetuſtis libris omnibus quos quidem viderim, & impreſſis quam multis; abeſt autem, ut dixi, non deeſt: nam *requirere* modo ſignificat carere

&

virum, [18] quibus eſt & à vobis, & ipſorum, & g reipublicæ cauſa conſulendum.

III. ET QUONIAM ſemper appetentes gloriæ præter 7
ceteras gentes, atque avidi laudis fuiſtis, delenda vobis eſt illa macula, (p) [19] Mithridatico bello ſuperiore ſuſcepta: quæ penitus jam inſedit h atque inveteravit in populi Romani nomine: quod is, qui uno die, tota Aſia, tot in civitatibus, uno nuntio, atque una i litterarum ſignificatione cives Romanos necandos trucidandoſque denotavit, non modò

g *alii* imperatoribus reip. conſulendum.

h ac nimis *MS.* animis atque *Grav.*

i litter. *non eſt in MS.*

SCHOLIASTES.

(p) *Mithridatico bello.*] Mithridates cum pacem feciſſet cum Sulla & dediſſet Aſiam. Sulla erat in civitatibus illis. Romanum exercitum ſervandæ fidei Numidarum gratia poſuit. Cum igitur Sulla receſſiſſet, Mithridates illas civitates corrupit & fecit milites Romanos ab oppidanis occidi.

& ex alicujus rei abſentia laborare, item ut aliis locis compluribus. Quare locum illum in Divinat. *Nihil de ſuis veteribus ornamentis requiret*, Aſconius ſic interpretatur: *Amiſſum ſentiet; hoc eſt enim, nihil requiret, non ſentiet ſibi deeſſe aliquid ex iis rebus, quas nunquam habuit.* Hotom.

18. *Quibus eſt à vobis, & ipſorum, & reip. cauſa conſulendum.*] Longe melius iſtud Turing. & Fabr. quàm ut retrò cuſi, *quibus eſt à vobis, & ab imperatoribus rei conſulendum.* P. Manutius publicavit, *& à moderatoribus reip. conſ.* non à ſcriptis, verùm divinatione Hotomanni. *Idem.* Res tamen magna eſt ferre duos codices tam licenter abeuntes ab ſcriptura tot vetuſtiſſimorum librorum, qui ab aliis inſpecti ſunt; præſertim quum ſuſpicio ſit lectionem eam potius formatam ab homine docto ex cap. 8. quàm traductam ex prioribus MSS. Itaque quum literæ *PR* & *RP* toties confuſæ & commixtæ occurrant, ut vel ipſæ Gruteri notæ ſignificant Pro Quintio cap. 8. & 20. Act. 1. in Verr. cap. 6. lib. II. Verr. cap. 3. lib. III. cap. 10. & ſæpius alibi; non ſine ſpecie attendens huic emendationi pater videtur tentare *ab imperatoribus P. R.* ſeu *populi Romani*, quem vide lib. IV. Obſervat. cap. 14. *Gronov.*

19. *Mithridatico bello ſuperiore.*] Quod inſtauratum eſt Q. Pompejo, L. Sulla Coss. nam initio ejus belli Mithridates Q. Oppium, ut Florus appellat, Proconſulem, ut Appianus (cui potius aſſentior, Proprætorem cepit, & in vincula conjecit: Manium Attilium aſino inſidentem Pergamum uſque deduci juſſit, præeunte præcone, & proclamante adeſſe Manium Attilium: cirque ut Pergamum venit, aurum liquefactum in os infundi juſſit: præfectis deinde Aſiæ univerſis mandavit, ut intra diem trigeſimum Romanos & Italos omnes ad unum, viros, mulieres, pueros, qui in Aſia eſſent, trucidarent, & necatos ne ſepelirent, ſed eorum corpora feris objicerent: ut auctor eſt Appianus. Occiſorum civium Romanorum centum quinquaginta millia Plutarchus in vita Sullæ ſcribit: Val. Max. octoginta millia. *Hotomannus.*

modò adhuc pœnam nullam, ſuo dignam ſcelere ſuſcepit, ſed ab illo tempore annum jam tertium & viceſimum regnat: & ita regnat, ut ſe non Ponto, neque Cappadociæ latebris occultare velit, (q) ſed emergere è patrio regno, atque in veſtris vectigalibus, hoc eſt in (r) Aſiæ luce, verſari.

8 Etenim adhuc ita veſtri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo inſignia victoriæ, non victoriam reportarent. Triumphavit L. Sulla, triumphavit L. Murena de Mithridate, duo fortiſſimi [k] viri, & ſummi imperatores: ſed ita triumpharunt, ut ille pulſus ſuperatuſque regnaret. Verumtamen illis imperatoribus [20] laus eſt tribuenda, quòd egerunt: venia danda, quòd reliquerunt: propterea quòd ab eo bello Sullam in Italiam reſpublica, [21] Murenam Sulla revocavit.

[k] *viri non eſt in MSS.*

9 IV. MITHRIDATES autem omne reliquum tempus, non ad oblivionem veteris belli, ſed ad comparationem novi contulit: qui poſteaquam maximas ædificaſſet ornaſſetque claſſes; exercituſque permagnos, quibuſcumque ex gentibus potuiſſet, comparaſſet, & ſe Boſporanis, finitimis ſuis, bellum inferre [l] ſimulaſſet: uſque in Hiſpaniam [22] legatos Ecbatanis miſit (s) ad eos duces, quibuſcum

P. B.

[l] ſimularet MS.

SCHOLIASTES.

(q) *Sed emergere.*] Translatio à ſole.

(r) *Aſiæ lucem.*] Servavit metaforan. quia eum emergere dixit quaſi ſolem.

(s) *Ad eos duces.*] Quibus tum bellum gerebamus. Sertorius civis quidem fuerat Romanus, ſed proſcriptus à Sulla fugit in Hiſpaniam

20. *Laus eſt tribuenda, quod egerunt.*] *Quod*, conjunctio, pro *Quantum ad illud attinet, quod egerunt*; ut paulo poſt, *Quod reliquerunt*, pro *Quantum ad illud attinet quod reliquerunt*; ut apud Terent. *Ut id oſtenderem; quod te iſti facilem & feſtivum putant, id non fieri ex vera vita.* Et in Eunucho; *Sane quod tibi nunc vir videatur eſſe, hic nebulo magnus eſt.* Hotom.

21. *Muranam Sulla revocavit.*] Propter pacem, quam ipſe cum Mithridate fecerat: nam ille in Aſia legatus à Sulla relictus cum duabus legionibus, ut Aſiæ negotia conſtitueret, triumphi cupiditate incenſus Regi bellum facere non deſiſtebat, uſque dum per A. Gabinium à L. Sulla revocatus eſt. Hac de re ſcribit idem in Orat. pro Muræna his verbis: *Mithridatem L. Sulla maximo & fortiſſimo exercitu, pugna excitatum, non rudis imperator, ut aliud nihil dicam, cum bello invectum totam in Aſiam cum pace dimiſit: quem L. Murena pater hujuſce vehementiſſime vigilantiſſimeque vexatum repreſſum magna ex parte, non oppreſſum reliquit.* Hotom.

22. *Legatos Ecbatanis miſit, &c.*] Ita & Veneti, ſed Ecbatana Me-

cum tum bellum gerebamus: (*t*) ut, cùm duobus in locis disjunctiſſimis maximéque diverſis, uno conſilio, m à binis hoſtium copiis bellum terra marique gereretur, vos ancipiti contentione n diſtricti, de imperio dimicaretis.

m ab unis *alii.*
n diſtracti *alii.*

Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ atque Hiſpanienſis, quæ multo plus firmamenti ac roboris habebat,

SCHOLIASTES.

niam & ibi cœpit civile bellum perficere. multo tempore pugnavit. & multos interemit Romanos. Iſte eo tempore quo Mithridates miſit ad Sertorium dicens illi tu adgredere parte ex iſta Romanos. & ego ex iſta. ut ſint undique circumvallati.

(*t*) *Ut cum duobus in locis.*] Ex Hiſpania & Ponto, id eſt à Mithridate & Sertorio. nam Mithridates in Ponto regnabat. Sertorius partes Hiſpaniæ optinebat.

Mediæ fuiſſe conſtat. Mithridates autem Capadociæ & Ponti rex fuit. Alii aliter, hanc ut puto ob cauſam, nomen mutarunt, *è Lebatanis.* Alii *Electuanis*; de quorum neutro quid dicam habeo. *Camerar.* Amicus meus antiquæ ſcripturæ ſecutus veſtigia pro *Ecbatanis* reponebat *ex Albanis:* quæ lectio confirmatur etiam hiſtoria. Videndus Plutarchus in Pompeio. *Urſin.* Fabricianus liber, item Vuerd. Col. Erfurd. *legatos ac literas miſit*; quod admiſit Lambinus: haud etiam Gulielmius; arbitratus *Ecbatanam*, *Babylonem*, & ſimilia, de quibusvis remotiſſimis locis vulgò uſurpata. Unde Lucilius libro XIV. *Ad Regem legatus Rhodum, Ecbatanam aut Babylonem Ibo; cercurum ſumam.* Verùm hæc interpretatio non convenit oratori vera narranti: quamvis in eam propendeat quoque Villiomarus libro II. cap. 5. Animadverſorum. accedam potius Hotomannianæ interpretationi: quæ videatur ad hunc locum. ſuper quo conſulendus item eſt Robertus Titius libro II. Controverſ. cap. 5, ubi præter ſuam conjectationem profert idem aliorum. adeundus præterea Modius d. Ep. XCVII. *Grut.* Præferunt quidem nonnulli MSS. & edd. antiquiores *& litteras.* Sed recte tuetur *Ecbatanis*, Hotomannus, Manutius, Scaliger, nec non editiones Victorii, Roberti Stephani, Lambini, & Manutii. Nam Armenios Medis eripuiſſe aliquot provincias auctor eſt Strabo lib. XI. ubi oſtendi incrementa illius regni: Ἐκ Μήδων μὲν τὴν Κασπιανὴν, καὶ Φαυνίτην, καὶ Βασοπέδαν. *Medis ademerunt Caſpianem, Phaunitem, & Baſopedam.* Sed & Tigranem tenuiſſe Ecbatana Mediæ caput, docet nos Iſidorus Characenus in σταθμοῖς Παρθικοῖς, ubi de Media agit: Εἶτα εἰς Ἀδραπάναυτα βασίλεια τῶν ἐν Ἐκβατάνοις ἃ Τιγράνης ὁ Ἀρμένιος καθεῖλεν. *Deinde in Adrapanauta regia, quæ eſt Ecbatanis, quam Tigranes Armenius evertit.* Sic enim hunc locum recte reſtituit ὁ πάνυ Bochardus, in Geographiæ ſacræ lib. III. cap. 14. cum perperam in editione Hœſchelii legatur ἐν Βατάνοις. Ibidem docet corruptum à Græcis eſſe, *Adrapananta* ex *Abaſdrarpanuta*, quaſi dicas Σατραπείων, Satrapæ palatium. Sic vero vocatam fuiſſe regiam Ecbatanenſem illam ſplendidiſſimam, quia abſente Rege, Satrapæ in illa habitent. *Grav.*

bebat, Gn. Pompeji divino conſilio ac ſingulari virtute depulſum eſt: (u) in altera parte ita res à L. Lucullo, ſummo viro, eſt adminiſtrata, ut initia illa geſtarum rerum magna atque præclara, non felicitati (x) ejus, ſed virtuti; hæc autem extrema, quæ nuper acciderunt, non culpæ, ſed fortunæ tribuenda eſſe videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, & ita dicam, Quirites, ut neque vera laus, ei detracta oratione noſtra, neque falſa, ^o affi-

o ac ficta *MSS.*

11 cta eſſe videatur. [23] De veſtri imperii dignitate atque gloria, quoniam is eſt exorſus orationis meæ, videte, quem vobis animum ſuſcipiendum putetis.

V. (y) MAJORES veſtri ſæpe, mercatoribus ac ^p naviculatoribus injurioſiùs tractatis, bella geſſerunt: vos tot civium Romanorum millibus, uno nuntio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo eſſe debetis? (z) Legati quòd erant [24] appellati ſuperbiùs, Corinthum patres veſtri, totius Græciæ lumen, ^q exſtinctum eſſe voluerunt: vos eum regem inultum eſſe patiemini, (a) qui legatum populi Roma-

p navicu-lariis *MS.*

q extinctam *MSS.* *malè.*

SCHOLIASTES.

(u) *In altera parte.*] Hic minuendo id eſt contra Mithridatem.

(x) *Ejus, ſed virtute.*] Ubi vicit. vicit ut fortis. ubi perdidit. perdidit ut infelix.

(y) *Majores noſtri.*] Exemplum à minore ad majus. Naviculariì dicuntur qui transferunt frumenta in urbem. aut ubicumque eſt imperator. propter quod bellum fecere Romani.

(z) *Legati quod erant.*] Populus Romanus Græcis ſubactis permiſit uti ſuis legibus. Mos fuerat apud omnes Græciæ civitates Corinthi habere conventum. Populus Romanus veritus ne communi conſilio novitatis conſilium caperetur. miſit legatos imperans. ut ſingulæ civitates apud ſe concionandi haberent conſuetudinem. nec liceat coadunari in unum totius Græciæ multitudinem. Exarſit iracundia turba Græcorum. adeo ut legati de concione lapidibus pulſi apud hoſpites laterent & nocte fugerent Romam. (m)iratus populus Romanus Corinthum delevit.

(a) *Qui legatum populi Romani.*] Mithridates legatum invenit quendam matilium. & eum incluſit in cavea. dedit illi domicilium feræ, & cotidie efferebat & verberibus fatigabat.

---

23. *De veſtri imperii dignitate.*] Sic rectè Hittorp. & Vuerdenſ. pendent enim hæc adhuc ab illis: *Sed de Lucullo &c.* vulgata hactenus; *Sed pro veſtri*; minus venuſtè. *Grut.*

24. *Appellati ſuperbius.*] Sordes in eos de tectis injectas, ait Strabo, pulſatos, Livius, & Aſconius. Cicero neutrum dicit, ſed, *appellati ſuperbius*, ut oratorie rem minuat: quo magis populus Romanus in Mithridatem incendatur, qui legatum conſularem vinculis ac verberibus, atque omni ſupplicio excruciatum necaverat.

Romani, conſularem, vinculis ac verberibus, atque omni ſupplicio excruciatum necavit? (*b*) Illi libertatem civium Romanorum imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Jus legationis verbo violatum illi perſecuti ſunt: vos legatum populi Romani, omni ſupplicio interfectum, [r] inultum relinquetis?

r *alii non habent* inultum.

P. VI.

12 Videte, ne, ut illis pulcherrimum fuit, tantam vobis imperii gloriam relinquere; ſic vobis turpiſſimum [s] ſit, illud, quod accepiſtis, tueri & conſervare non poſſe. Quid, quòd ſalus ſociorum ſummum in periculum ac diſcrimen vocatur? Regno expulſus eſt [25] Ariobarzanes, rex, ſocius populi Romani (*c*) atque amicus: imminent duo reges toti Aſiæ, non ſolùm vobis inimiciſſimi, ſed etiam veſtris ſociis atque amicis: civitates autem omnes, cuncta Aſia atque Græcia veſtrum auxilium exſpectare, propter periculi magnitudinem, coguntur: imperatorem à vobis certum depoſcere, cùm præſertim vos alium miſeritis, neque audent, neque id ſe facere ſummo ſine periculo poſſe arbitrantur.

s ſit id, quod *Graev.*

13 Vident & ſentiunt hoc idem, quod [t] vos, unum virum eſſe, in quo [v] ſumma ſint (*d*) omnia, & eum [x] propè eſſe, (quo etiam carent ægriùs:) cujus adventu ipſo atque nomine, tametſi ille (*e*) ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hoſtium repreſſos eſſe intelligunt ac retardatos. Hi vos, quoniam liberè loqui non licet, tacitè rogant, ut ſe quoque ſicut ceterarum provinciarum ſocios, dignos [y] exiſtimetis, quorum ſalutem tali viro commendetis. [26] atque hoc etiam magis, quàm ceteros; quod ejuſmodi

t & vos *alii.*

v ſumma *de'et Gul.*

x propter *MS.*

y eſſe exiſt. *MS.*

SCHOLIASTES.

(*b*) *Illi libertatem.*] Scilicet naviculariorum.

(*c*) *Atque amicus eſſet.*] Ariobarzanes, ſi veſter ſocius non fuiſſet.

(*d*) *Omnia ad eum.*] Omnes iſte virtutes poſſidet ſolus.

(*e*) *Ad maritimum bellum.*] Hoc eſt contra piratas pugnaturus.

———

ierat. Legatorum autem, item ut tribunorum pl. ſacroſancta corpora putabantur. *P. Manut.*

25. *Ariobarzanes rex ſocius populi Romani atque amicus.*] In argenteo Ariobarzanis nummiſmate inſcriptum eſt, ΒΑΣΙΛΕΏΣ ἈΡΙΟΒΑΡΖΑΝΟΥΣ ΦΙΛΟΡΩΜΑΙΟΥ ΕΥΣΕΒΟΥΣ. quæ quidem inſcriptio Ciceronis locum mirifice illuſtrat. *Urſin.*

26. *Atque hoc etiam magis quàm ceteros, quod ejuſmodi in provinciam homines, &c.*] Gulielmius repoſuerat ex Erfurt. Colonienſ. Vuerd. *quod ceteros ejuſmodi in provincias.* & vero Pall. plerique habent tantum, *quam ceteros ejuſmodi,* haud auſim tamen ejicere vul-

z ita edd. vett. alii miſimus. — a impugnatione MS.

modi in provinciam homines cum imperio z mittimus, ut, etiam ſi ab hoſte defendant, tamen ipſorum adventus in urbes ſociorum, non multùm (f) ab hoſtili a expugnatione differant. Hunc audiebant anteà, nunc præſentem vident, tanta temperantia, tanta manſuetudine, tanta humanitate, ut ii beatiſſimi eſſe videantur, apud quos ille diutiſſimè commoratur.

P. B. b cum Phil. deeſt in vett. edd.

14 VI. Quare, ſi propter ſocios, nulla ipſi injuria laceſſiti, majores veſtri cum Antiocho, b cum (g) Philippo, cum Ætolis, cum Pœnis bella geſſerunt: quanto vos ſtudio convenit, injuriis provocatos, ſociorum ſalutem una cum imperii veſtri dignitate defendere, præſertim cùm de veſtris maximis vectigalibus agatur? nam ceterarum provinciarum vectigalia, Quirites, 27 tanta ſunt, ut iis ad ipſas provincias tutandas vix contenti eſſe poſſimus: Aſia verò tam opima eſt & fertilis, ut & ubertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine paſtionis, & multitudine earum rerum, quæ exportantur, facilè omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis provincia, Quirites, 28 ſi c & belli utili-

c ad Grav.

SCHOLIASTES.

(f) *Ab hoſtiis expugnatione differant.*] Sunt imperatores & ſæpius mittuntur contra hoſtes notalium (ſic MS. & ſuper *ota* hoc ſignum ∴ quod etiam eſt cap. 11. ubi *prohibebant* ſcribitur *probebant*, & ſuper tres primas literas idem ſignum. ut & cap. 19. ubi *interceſſio* exponitur *acatio*, atque item ſuper tres primas literas id ſignum.) civitatem defendant. & hoſtem quidem prohibent à rapina. ipſi tamen civitati hoſtes exiſtunt.

(g) *Philippo.*] Regi Macedoniæ.

vulgatam. ad quid enim heic requiritur? *ceteros.* itaque mallem reſcribi; *atque hoc etiam magis, quod ejuſmodi*; ut illa *quàm ceteros*, fuerint à mala manu. *Grut.*

27. *Tanta ſunt.*] Tanta, minuit, non auget, ut ad Caſſium. *Si qua ſunt onera tuorum, ſi tanta ſunt, ut ea ſuſtinere poſſis; nihil tibi erit lautius, nihil glorioſius: ſin majora; conſidera, ne in alieniſſimum tempus cadat adventus tuus.* Cœlius ad Ciceronem: *Sin autem aut non erit iſtic bellum, aut tantum erit, ut vos, aut ſucceſſores, parvis additi copiis, ſuſtinere poſſitis: Curionem video ſe dupliciter jactaturum.* Sic & Cæſar lib. VI. bell. Gall. *Huc omnes ſuas fortunas exercitus Romanorum contulit: præſidii tantum eſt, ut ne murus quidem cingi poſſit, nec quiſquam egredi extra munitiones audeat.* Et lib. III. bell. civ. *Tantum navium reperit, ut anguſte XV. millia legionariorum militum, & quingentos equites tranſportari poſſent.* P. Manut.

28. *Si & belli utilitatem, & pacis dignitatem ſuſtinere.*] Ita Pall. omnes & cuſi avorum memoria. Gulielmius verò ex Vuerdenſ. ſubſtituit, *Si ad belli utilitatem & pacis dignitatem retinere*; quod *retinere*

utilitatem, & pacis dignitatem [d] ſuſtinere vultis, non modo à calamitate, ſed etiam à metu calamitatis eſt defendenda.

d retinere Id. è MS.

(*b*) Nam ceteris in rebus, cùm venit calamitas, tum detrimentum accipitur. at in vectigalibus non ſolùm adventus mali, ſed etiam metus ipſe affert calamitatem. nam cùm hoſtium copiæ non longè abſunt, etiam ſi irruptio facta nulla ſit, [29] tamen pecora relinquuntur, agricultura deſeritur, mercatorum navigatio conquieſcit. ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex (*i*) ſcriptura vectigal conſervari poteſt. quare ſæpe totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore, amittitur. 15

Quo tandem [e] animo eſſe exiſtimatis aut eos, qui vectigalia nobis penſitant, aut eos, qui exercent atque exigunt, cùm duo reges cum maximis copiis [f] [30] propè adſint? cùm una excurſio equitatus perbrevi tempore totius anni vectigal auferre poſſit? cùm publicani familias maximas, [31] quas in ſalinis habent, quas in agris, quas in portubus atque cuſtodiis, magno periculo ſe habere arbitrentur? Putatisne vos illis rebus frui poſſe, niſi eos, qui vobis [g] fructuoſi ſunt, conſervaveritis, non ſolùm (ut [h] antea dixi) calamitate, ſed etiam calamitatis formidine liberatos? 16

e igitur an. MS.
f propter MS.
P. VII.
g fructui Lamb. è MS.
h antè MS.

VII. Ac

SCHOLIASTES.

(*b*) *Nam in ceteris rebus.*] Ut puta in naufragio nulla ſine immerſione calamitas. incendio cum flamma cœperit ærumna ſentitur. belli tempore bellum damna præcedunt.

(*i*) *Scriptura.*] Pecorum vectigal.

---

tinere etiam exſtat in Hittorp. ſententiâ apertâ, laudatque Modius d. Epiſtolar. XCVII. *Grut.*

29. *Tamen pecora relinquuntur.*] Servius citat hunc locum in lib. III. Georg. & *pecua* legit pro *pecora*: quæ vox in antiquis monumentis reperitur. *Urſin.*

30. *Prope adſint.*] Veteres libri *abſint*: quæ lectio fieri poteſt; frequenſque eſt Tullio *propius abeſſe*: ac neſcio an malim *abſint*, quam *adſint*, quod rarius eſt. *Idem.* *Abſint* amplecterer, ſi ullus librorum, quos conſului, annueret. *Grav.*

31. *Quas in ſalinis habent.*] Turnebus lib. I. Adverſar. cap. 5. corrigit, *in ſilvis*. quem ſequitur Lambinus. P. Manutius edidit *ſaliſtis*, obſecutus ſcilicet conjectaneo Hotomanni: qui præterea tamen annotarat legi poſſe *ſaltibus*. placitum Lipſio noſtro libro II. de Magnitudine Rom. Sed enim Pall. noſtri, Erfurd. Colon. Verd. Grut. uno ore laudant illud *ſalinis*: itaque id removere nec poſſumus, nec debemus; utique cùm etiam reſtet in omnibus olim impreſſis. ſatisfeciſſe Cujacio, liquet ex eis quæ ſcripſit libro VII. Obſervat. cap. 4. *Grut.*

32. *Suàm*

17 VII. Ac ne illud quidem vobis negligendum eſt, quod mihi ego extremum propoſueram, cum eſſem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium Romanorum pertinet: quorum vobis, pro veſtra ſapientia, Quirites, habenda eſt ratio diligenter. Nam & publicani, homines & honeſtiſſimi & ornatiſſimi, 32 ſuas rationes, & copias in illam provinciam contulerunt: quorum ipſorum per ſe res & fortunæ curæ vobis eſſe debent. etenim ſi vectigalia, nervos eſſe reipublicæ ſemper duximus: eum certè ordinem, qui exercet illa, firmamentum ceterorum ordinum rectè eſſe i dicemus.

i diximus *MS.*

18 Deinde ceteris ex ordinibus homines gnavi & induſtrii partim k in Aſia negotiantur, quibus vos abſentibus conſulere debetis: partim ſuas & ſuorum in ea provincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis veſtræ, magnum eorum civium numerum calamitate prohibere: l ſapientiæ, videre, multorum civium calamitatem à republica ſejunctam eſſe non poſſe. Etenim illud primùm parvi refert, vos publicanis m amiſſa vectigalia poſtea victoria recuperare. neque enim iiſdem n redimendi facultas erit, propter calamitatem, neque aliis voluntas, propter timorem.

k ipſi in *MSS. & Grav.*

l ſap. veſtræ, vid. *MS.*

m amiſſis *MSS. & edd. vett.*

n redimendis *MS.*

19 Deinde, quod nos eadem Aſia, atque idem iſte Mithridates initio belli Aſiatici docuit; id o quidem certè calamitate docti memoria retinere debemus. nam tum, cùm in Aſia res magnas permulti amiſerant, ſcimus, Romæ, ſolutione impedita, (*k*) fidem concidiſſe. Non enim poſſunt

o quod *edd. vett.*

SCHOLIASTES.

(*k*) *Fidem concidiſſe.*] Mithridates Aſiam cepit. publicanos oppreſſit & omnium bona rapuit. ne ergo jam ad Romam credebat (*f.* accedat) propter priora exempla, neceſſarium ergo Pompejus eligendus eſt. qui ſemper reipublicæ neceſſitatibus militabat.

---

32. *Suas rationes & copias in illam provinciam contulerunt.*] *Rationes* pro facultatibus & rebus omnibus ad quæſtum pertinentibus dictum puto; unde *conſulere*, *proſpicere*, *providere ſuis rationibus*, pro *ſuis commodis*, apud hunc ipſum frequentiſſime; nam *rationes* pro litteris & tabulis rationum, quæ calculis ſubducuntur, non video quemadmodum exponere poſſimus; cum ſatis conſtet magiſtrum ſocietatis in urbe manere ſolitum, & omnium tabularum, rationum, ac litterarum, quæ undique ab iis qui operas dabant, Romam mittebantur, curam habuiſſe: de qua conſuetudine dictum eſt Verrina III. *Hotom.* Quod hoc dixit *rationes & copias*, aliter appellant *res & rationes*: Plautus Prologo Amphitruonis:

Et

ſunt uno in civitate multi rem atque fortunas amittere, ut non plures ſecum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete rempublicam, & mihi credite, p id quod ipſi videtis. hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, 33 quæ in foro verſatur, implicita eſt cum illis pecuniis Aſiaticis, & cohæret: ruere illa non poſſunt, ut hæc non eodem labefactata motu concidant. Quare videte, num dubitandum vobis ſit, omni ſtudio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis veſtri, ſalus ſociorum, vectigalia maxima, fortunæ 34 plurimorum civium cum republica defenduntur.

p id non habet Ald. P. B.

VIII. QUONIAM de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. Poteſt enim hoc dici; belli genus eſſe ita neceſſarium, ut ſit gerendum. non eſſe ita magnum, ut ſit pertimeſcendum. In quo maximè laborandum eſt, ne q fortè r à vobis quæ diligentiſſimè providenda ſ ſunt, t contemnenda eſſe videantur. Atque, ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum v impertire laudis, quantum forti viro, & ſapientiſſimo homini, & magno imperatori debeatur: dico, ejus adventu maximas Mithridatis copias omnibus rebus ornatas atque (l) 35 inſtructas fuiſſe; 36 ur-

q fortean. MS. & Gul.
r Lamb. delet à.
ſ ſint alii.
t contemta Manut.
v imperti-ri. Grav. & alii.

SCHOLIASTES.

(l) *Structas fuiſſe.*] Bene ſuſpendit. non etiam viciſſet.

Et ut res rationeſque veſtrorum omnium
Bene expedire voltis.

Lib. III. in Verr. 9. *Iſtos inter ſe perbrevi non res, non ratio conjunxit.* V. in Verr. 4: *Cum nihil tam conjunctum ſit, quam negotiatores noſtri cum Siculis, uſu, re, ratione, concordia.* Grævius.

33. *Quæ in foro verſatur.*] Apud argentarios. nam qui argentariam faciebant, ſuas circa forum tabernas habebant. unde *circumforaneum æs* Cicero appellat epiſtola I. lib. ad Attic. II. Livius libro VI. tertiæ decadis, *Annibal*, inquit, *vocato præcone tabernas argentarias, quæ circa forum Romanum tunc eſſent, juſſit venire.* id eſt, eas quæ tum erant: nam aliæ poſtea ſunt additæ. Has à Tarquinio rege in foro poſitas Dionyſius Halicarnaſſ. lib. III. docet his verbis: Τήν τε ἀγορὰν ἐν ᾗ δικάζουσι καὶ ἐκκλησιάζουσι καὶ τὰς ἄλλας ἐπιτελοῦσι πολιτικὰς πράξεις, οὗτος ἐκόσμησεν, ἐργαστηρίοις τε καὶ τοῖς ἄλλοις κόσμοις περιλαβών. Id eſt, *Forum in quo jus dicitur, & conciones fiunt, aliaque ad Rempub. pertinentia tranſiguntur, ille tabernis & aliis ornamentis circumdatum exornavit.* Hotom.

34. *Plurimorum civium cum rep. defenduntur.*] Vuerd. Hit. & Erfurd. *cum rep. conjunctæ defendantur.* appoſite ad ea quæ anteceſſerunt. ſed tale nihil in Pall. aut retrò editis. tuetur id tamen & Modius d. loco. *Grut.*

35. *Inſtructas fuiſſe; urbemque.*] Eſt ab Hitt. & Vuerd. neque ab-
eunt

x maxima *Grav.* 36 urbemque Aſiæ clariſſimam, nobiſque amiciſſimam, (*m*) Cyzicenorum, obſeſſam eſſe ab ipſo rege x magna multitudine, & oppugnatam vehementiſſimè, quàm L. y Lucullus virtute, aſſiduitate, conſilio, ſummis obſidionis periculis z liberavit:

y Luculli virtus *alii.*

z liberatam *iid.*

21 Ab eodem imperatore claſſem magnam & ornatam, (*n*) quæ ducibus (*o*) Sertorianis ad Italiam ſtudio a inflammato raperetur, ſuperatam eſſe atque depreſſam: magnas hoſtium præterea copias multis prœliis eſſe deletas: patefactumque noſtris legionibus eſſe Pontum, qui antè populo Romano ex omni aditu clauſus eſſet: (*p*) Sinopen atque

a atque odio inflammata *MS.*

SCHOLIASTES.

(*m*) *Corenorum.*] Romana civitas erat. iſtam Cotta tenebat miſſus ipſam ſervare de ſervitio Mithridatis. deinde Lucullus miſſus eſt ut Mithridatem perſequeretur. ut venit. invenit obſeſſam civitatem à Mithridatis ferre frumentum; ſed milites Mithridatis ex fame paulatim morte conſumebantur. ergo mortuorum corpora milites comedebant. deinde confecti verſi ſunt ad fugam.

(*n*) *Quæ ducibus.*] Marium dicit & Lucullum.

(*o*) *Sertorianis.*] Pontus eo tempore potuit aperiri Romanis, quam Mithridates tenebat quo tempore Lucullus cum Mithridate pugnavit & eum vicit. acceſſit alia provincia populo Romano ſuperante Lucullo.

(*p*) *Sinopem atque Amiſum.*] Sinope & Amiſus opimæ ſunt civitates Ponti. Iſtas civitates expugnavit Lucullus & cepit. & quamvis tales erant iſtæ civitates, tamen deletæ ſunt à Lucullo.

---

eunt Pall. aut Grut. editivè antiquitus, quàm quod deſtituantur illo *fuiſſe.* ineptè nuperè vulgati, *inſtructas eſſe deletas.* certè ſic nullus Palatinorum, vel Grut. vel Erfurd. nimirum oratoriè hoſtem laudat, ut major fiat Lucullus qui talem ſuperavit. Ceterum monet præterea heic Gulielmius, in Vuerd. eſſe *Mithridati*, veteri ratione ſcribendi; ut etiam infra hoc libro *ex Tigrani regno*, in Hittorp. *Grut.*

36. *Urbemque Aſiæ clariſſimam.*] Florus in epit. lib. XCV. *L. Lucullus*, inquit, *Proconſul ad Cyzicum urbem exercitum Mithridatis fame ferroque delevit, pulſumque à Bithynia Regem variis belli ac naufragiorum caſibus fractum coëgit in Pontum profugere.* De eadem obſidione Appianus pluribus verbis in Mithridatico, & Plutarchus in Lucullo. Cicero autem in Muræniana his verbis: *L. Luculli vero res tanta extiterunt, ut neque majus bellum commemorari poſſit, neque majore conſilio & virtute geſtum. nam cum totius impetus belli ad Cyzicenorum mœnia conſtitiſſet, eamque urbem ſibi Mithridates Aſiæ januam fore putaviſſet, qua effracta & revulſa, tota pateret provincia: perfecta ab Lucullo hæc ſunt omnia, ut urbs fideliſſimorum ſociorum defenderetur, ut omnes copiæ Regis diuturnitate obſidionis conſumerentur.* In oratione autem pro Archia poëta, *Populi*, inquit, *Romani laus eſt, urbem ami-*

que Amiſum, quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata atque referta; ceteraſque urbes Ponti P. VIII. & Cappadociæ permultas, uno aditu atque adventu eſſe [b] captas: regem (*q*) ſpoliatum regno patrio atque avito, b clauſas ad alios ſe reges atque [c] alias gentes ſupplicem contuliſſe: *add. vett. & MSS.* atque hæc omnia, ſalvis populi Romani ſociis, atque integris vectigalibus, eſſe geſta. Satis opinor hoc eſſe laudis; c ad alias *Grav. &*
37 atque ita, Quirites, ut hoc vos intelligatis, (*r*) à nullo *MSS.* iſtorum, qui huic [d] obtrectant legi atque cauſæ, L. Lu- d obſtant cullum ſimiliter ex hoc loco eſſe laudatum. *quad. add.*

IX. REQUIRETUR fortaſſe nunc, quemadmodum, 22 cùm hæc ita ſint, reliquum poſſit eſſe magnum bellum. Cognoſcite, Quirites. non enim [e] hoc ſine cauſa quæri e *alii non* videtur. (*s*) Primùm ex ſuo regno ſic Mithridates profugit, *habent* hoc. ut ex eodem Ponto (*t*) Medea illa quondam profugiſſe dicitur: quam prædicant in fuga, fratris ſui membra in iis locis,

SCHOLIASTES.

(*q*) *Spoliatum.*] Non victum ſed ſpoliatum, quaſi hoc tantum Lucullus fecerit.

(*r*) *A nullo iſtorum.*] Multi dicebant malevoli, quod Cicero ſubtrahit laudes Luculli ut erigeret Pompei famam.

(*s*) *Primum ex ſuo regno.*] Incongruum videtur exemplum quod imperatori feminam comparavit. ſed ex omni parte quadrare monſtratur primum ex loco quod Mithridates Ponticus fuit; quæ patria Medeæ eſt. ex fato quod ut illa parricidium fecit, ſic & iſte auctore Salluſtio & fratrem & ſororem occidit ad poſtremum comparans exitium.

(*t*) *Medea illa.*] Jaſon miſſus eſt aureum vellus adferre. hunc Medea adamavit & eam adjuvit. deinde redeunte ad patriam ſecuta eſt; Æetes pater ejus ubi cognovit ſuæ filiæ fugam & illius rapinam perſecutus eſt. illa fugiens ſuum fratrem occidit & membra ejusque ter (f. per iter) diſperſit. Cum igitur Æetes illos perſequeretur, vidit ſuum filium ſparſum in via & cœpit eum colligere; & cum colligit ita per ſumus moras fugam lucrata fuit Medea.

---

amiciſſimam Cyzicenorum ejuſdem conſilio ex omni impetu regio, ac totius belli ore ac faucibus ereptam eſſe atque conſervatam. Hotom.

37. *Atque ita Quirites, ut hoc vos, &c.*] Ejeci illud *repeto*, quod hactenus vulgatum fuit, tanquam ſpurium. certè aptior heic foret Puteani emendatio, *atque id repeto.* verùm quid? Pal. pr. ejus habet loco *r. p.* quod & in ſexto, ſed is excluſit *ita.* quintus exhibet *ita reipubl.* neque aliter Grut. adeo ut dubium non ſit quin admittenda veniret ſcriptura Hitt. & Uverd. *ita QR. ut vos:* ea enim nota deſignat *Quirites*, quod ipſum cùm omnibus literis perſcriptum fuiſſe in Turingico teſtaretur Suffridus noſter, jure id auctori noſtro redonavi. Grut.

locis, quà ſe parens perſequeretur, diſſipaviſſe, ut eorum collectio diſperſa, mærorque patrius, celeritatem perſequendi retardaret. (u) Sic Mithridates fugiens, maximam vim auri atque argenti pulcherrimarumque rerum omnium, quas & à majoribus acceperat, & ipſe bello ſuperiore ex tota Aſia direptas, in ſuum regnum congeſſerat, in Ponto omnem reliquit. Hæc dum noſtri colligunt omnia diligentiùs, rex ipſe è manibus effugit. ita illum in perſequendi ſtudio mæror, hos lætitia retardavit.

23 (x) 38 Hunc in illo timore & fuga Tigranes, rex Armenius, excepit: diffidentemque rebus ſuis confirmavit & afflictum erexit, perditumque recreavit. cujus in regnum poſteaquàm L. Lucullus cum exercitu venit: plures etiam gentes contra imperatorem noſtrum concitatæ ſunt. Erat enim metus injectus iis nationibus, quas numquam

P. 3. populus Romanus neque laceſſendas bello, neque tentandas putavit. erat etiam alia gravis atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaſerat, 39 fani locupletiſſimi & religioſiſſimi diripiendi cauſâ in eas oras noſtrum exercitum eſſe adductum. Ita nationes multæ atque magnæ novo quodam terrore ac metu concitabantur. Noſter autem exercitus, (y) etſi urbem ex Tigra-

SCHOLIASTES.

(u) *Sic Mithridates.*] Bene Mithridatem Medeæ comparavit. nam & ipſa parricida eſt. fertur enim fratrem ſuum occidiſſe & patrem bello ſuperiore contra Sullam.

(x) *Hunc in illo timore.*] Mithridates poſtquam multo tempore à Lucullo fatigatus eſt, (Deeſt f. *ad Tigranem confugit*) & ibi ab illo ſuſceptus eſt. ille accepit timidam & fecit confidentem & mutavit hoſpitio fortunam.

(y) *Tametſi urbem ex Tigranis.*] Miles Romanus licet proſpera pugna fuerat uſus & magnam civitatem tulerat Tigrani. tamen quia multum fecerat tempus neque ſuos viderat & fortitudinem cupiditas pia frangebat.

---

38. *Hunc in illo timore & fuga.*] Fortè *ex fuga.* Erfurd. habebat, *tempore & fuga:* quod præclarum Gulielmio viſum, pro *periculo & calamitate.* Grut. Sed præclarius erit acquieſcere vulgato, ſi ſequaris notata ab patre ad Livium 26, 44. *Gron.*

39. *Fani.*] Comana, Bellonæ templum, ſignificat, cujus ſacerdos majeſtate, imperio, potentia, ſecundus à rege, conſenſu illius gentis habebatur, ut ait Hirtius de Bello Alexandrino, Appianus in fine Mithridatici: quod Cicero etiam oſtendit ep. ad Catonem. Strabo duo Comana, eodem & urbis, & templi nomine, eidem deæ dicata in Ponto, & in majore Cappadocia fuiſſe narrat lib. XII. id ſi ita eſt, de Pontico fano locutum hic eſſe

Tigranis regno ceperat, & prœliis uſus erat ſecundis, tamen nimia longinquitate locorum ac deſiderio ſuorum commovebatur.

Hic jam plura non dicam. fuit enim illud extremum, ut ex iis locis à militibus noſtris reditus magis maturus, quàm [f] proceſſio longior quæreretur. [40] Mithridates autem & ſuam manum jam confirmarat, & eorum, qui ſe ex ejus regno collegerant, [41] & magnis adventiciis [g] multorum regum & nationum [h] copiis juvabatur. (z) Hoc jam ferè ſic fieri ſolere accepimus, ut regum afflictæ fortunæ facilè multorum opes alliciant ad miſericordiam, maximéque eorum, qui aut reges ſunt, aut vivunt in regno; [i] quòd regale iis nomen magnum & ſanctum eſſe videatur. 24

Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis numquam eſt auſus optare. nam cùm ſe in regnum recepiſſet ſuum, non fuit eo contentus, quod ei præter ſpem acciderat, ut illam, poſteaquàm pulſus erat, terram umquam attingeret: ſed in exercitum veſtrum, clarum atque victorem, (a) impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites, (b) (ſicut poëtæ ſolent, qui res Romanas ſcribunt) præterire me noſtram calamitatem: quæ tanta fuit, ut eam ad 25

f *alii* proceſſus.
g auxiliis mult. *ed. Grav.*
h copiis *non habet ead. ed.*
i *ut MSS.*

SCHOLIASTES.

(z) *Jam hoc ferè ſic fieri.*] Regalis fortuna quamdiu floret imperio laborat invidia. defecta miſerationem meretur.

(a) *Impetum fecit. ſinito hoc loco.*] Mithridates poſtquam fugit & à Tigrane fuit receptus. juſſit milites ſedere in loco obſcuro. ut quando veniat legatus Luculli ad oppida illa vaſtanda contra ipſum impetus fiat. illi ſederunt. Venit legatus ad rapinam faciendam. Fit contra eum impetus. ita omnes deleti, ut nec nuntius poſſit exiſtere. ita omnes extincti ſunt.

(b) *Ut poëtæ ſolent.*] Omnes qui hiſtorias ſcribere ſolent ubi ad calamitatem veniunt populi Romani prætereunt neque illam dicunt, ne videantur in calamitate exultare.

---

eſſe Ciceronem crediderim. cum dicat, in eas oras, tamquam hoſtiles, & barbaras: nam Cappadocia Ariobarzani rege ſocio, atque amico parebat. *P. Manut.*

40. *Mithridates autem & ſuam manum &c.*] Non minus benè Hittorp. codex, *confirmarat eorum opera, qui ad eum ex ipſius regno contulerant.* Grut.

41. *Et magnis adventitiis auxiliis multor. reg. &c.*] Sic quidem Fabr. item Uverd. & Hitt. ſed, ſi ſtandum fidei ſex Pall. & libri Gruteriani, item editionis anni CCCCLXXX. Venetæ, illud *auxiliis* eradicandum, utpote quod ibidem nullum conſpiciatur, non magis quàm antea vulgatum *copiis*, quod tamen exſtat in publicatis anno CCCCLXXIII. *Idem.*

 42. Ubi

ad aures L. Luculli non ex prœlio nuntius, ſed ex ſermone rumor afferret.

26 Hîc in ipſo illo malo, graviſſimaque belli offenſione, L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortaſſe potuiſſet, veſtro juſſu coactus, quòd imperii diuturnitati modum ſtatuendum veteri exemplo putaviſtis, (c) [42] partem militum, qui jam ſtipendiis [k] confectis erant, dimiſit; partem Glabrioni tradidit. (d) Multa prætereo conſultò: ſed ea vos [43] conjectura perſpicitis, quantum illud bellum [l] futurum putetis, quod conjungant reges potentiſſimi, renovent agitatæ nationes, ſuſcipiant integræ gentes; (e) novus imperator veſter accipiat, vetere [m] pulſo exercitu.

P. IX.

k ita Grav. confecti, aut contenti MSS.

l factum Grav.

m expulſo MSS. & edd. vett.

27 X. Satis mihi multa verba feciſſe videor, [n] quare hoc bellum eſſet, genere ipſo neceſſarium, magnitudine periculoſum. reſtat, ut de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum eſſe videatur. Utinam, Quirites, virorum fortium atque innocentium copiam tantam haberetis, ut hæc vobis deliberatio difficilis eſſet, quemnam potiſſimum tantis rebus, ac tanto bello præficiendum putaretis! Nunc verò cùm ſit unus Cn. Pompejus, qui non modò eorum hominum, qui nunc ſunt, gloriam, ſed etiam (f) antiquitatis memoriam virtute ſuperarit: quæ res eſt, quæ cujuſquam animum in hac cauſa dubium facere poſſit?

n quale MS.

28 (g) Ego enim ſic exiſtimo, in ſummo imperatore quatuor

SCHOLIASTES.

(c) *Dimiſit.*] Quaſi imbellem.

(d) *Multum prætereo.*] Oſtendit ſe parcere Lucullo & non tantum dicere quantum meretur audire.

(e) *Novus imperator.*] Glabrio.

(f) *Antiquitatis memoria.*] Apud antiquos magni erant viri fortes.

(g) *Ego enim ſic exiſtimo.*] Prima diviſio fuit. primum dicendum eſt de genere belli, tunc de magnitudine. de imperatore. Nunc diviſionem facit quid debet habere imperator. Omnes imperatores quattuor debent ornari virtutibus. Primum debet eſſe in bellis

---

42. *Partem militum &c.*] Gulielmius divinat, *partim militum, &c. Partim Glabrioni tradidit*, quod ultimum illud *partim* inveniſſet in Hittorp. de quo loquendi genere Agellius lib. X. cap. 13. *Grut.*

43. *Conjectura perſpicitis.*] B. & Uverd. item Grut. *perſpicite*, quod vehementius putat Gulielmius. *Idem.*

44. Mo-

tuor has res ineſſe oportere, ſcientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine ſcientior umquam aut fuit, aut eſſe debuit? qui è ludo atque pueritiæ ° diſciplina, bello maximo, atque acerrimis hoſtibus, ad (*h*) patris exercitum, atque in militiæ diſciplinam profectus eſt? qui extrema pueritia 44 miles fuit ſummi imperatoris? ineunte adoleſcentia (*i*) maximi ipſe exercitus imperator? qui ſæpius cum hoſte conflixit, (*k*) quàm quiſquam cum inimico concertavit? plura bella geſſit, (*l*) quàm ceteri legerunt? plures provincias confecit, quàm alii (*m*) concupiverunt? cujus adoleſcentia ad ſcientiam rei militaris (*n*) non alienis (*o*) præceptis, ſed (*p*) ſuis

° diſciplinis *Ms.*

P. R.

SCHOLIASTES.

lis peritus. ut ſcientia omnia pericula venientia ſuperet. deinde debet eſſe fortis. nihil enim valet peritia niſi acceſſit virtus. deinde ſtrenuus in bello debet eſſe. deinde feliciſſimus. Cicero ultimum poſuit quod eſt neceſſarium. Lucullus in iſtis omnibus fuit peritiſſimus. fuit fortis. ſed infelix.

(*h*) *Patres exercitum.*] Sagii (f. Socii) aliquando civitatem petiere Romanam. hos adverſum ſenatus irati arma ſumpſere miſſis principibus. contra hos pater Pompeji miſſus eſt. Patri filius legatus fuit puer in ſtudiis ad bellum maturus extrema peritia; veniente Sulla contra partes Marianas Pompejus ex militibus patris magnum comparavit exercitum; Sullæ cum tyrannidis rumoribus notaretur tradidit ſe Pompejus.

(*i*) *Maximi exercitus.*] Contra clipeanos (ſuperſcript. clup.) fugitivos.

(*k*) *Quam quidam cum inimico.*] Nunc (f. nunquam) fuit tanta contentio verborum inter inimicos quantas contentiones telis confecit.

(*l*) *Quam ceteri legerunt.*] Conſtat Lucullum uſque ad tempora conſulatus expertem fuiſſe bellorum. poſt in conſulatu hiſtoriis ſtuduiſſe ut bella deſtituta cognoſceret. Hunc in illo dialogo qui ſcribitur Lucullus Cicero docet. unde & in Hortenſio Lucullus hiſtoriam laudavit. Bene ergo, plura bella geſſit (& attendit Lucullum) quam ceteri legere.

(*m*) *Cupierint.*] Ut dicit Salluſtius. Lucullus pecuniam Quintio dedit ne illi ſuccederetur.

(*n*) *Non alienis.*] Semper unusquiſque qui militiam ingreditur legit aliena facta & ita firmatur.

(*o*) *Præceptis.*] Præter Lucullum ſecum habebat monitores.

---

44. *Miles fuit ſummi imp.*] Patris ejus, non Sullæ. dux enim, non miles ad Sullam profectus eſt. *P. Manut.* Iidem *miles in exercitu ſummi fuit imp.* placuitque Gulielmio. cùm abſit tot Palatinis, videri queant à librariis: etſi non negem numeroſius. *Gruterus.*

(p) ſuis imperiis; non (q) offenſionibus belli, ſed victoriis: non ſtipendiis, ſed 45 triumphis eſt erudita? Quod denique genus belli eſſe poteſt, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicæ? (r) Civile, Africanum, Tranſalpinum, Hiſpanienſe, 46 miſtum ex civitatibus, atque ex bellicoſiſſimis nationibus, (s) 47 ſervile, navale bellum, varia & diverſa genera & bellorum & hoſtium, non ſolùm geſta ab hoc uno, ſed etiam confecta, nullam rem eſſe declarant, in uſu militari poſitam, quæ hujus viri ſcientiam fugere poſſit.

29 XI. Jam verò virtuti Cn. Pompeji, quæ poteſt par oratio inveniri? quid eſt, quod quiſquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum poſſit afferre? Neque enim illæ ſunt ſolæ virtutes imperatoriæ, quæ vulgò exiſtimantur, labor in negotio, fortitudo in periculis, induſtria in agendo, celeritas in conficiendo, conſilium in providendo: quæ tanta ſunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt.

30 (t) Teſtis eſt Italia, quam ille ipſe victor, L. Sulla, 48 hujus

SCHOLIASTES.

(p) *Suis imperiis.*] Ergo Pompejus non legendo ſed videndo factus miles.

(q) *Offenſi.*] Propter Lucullum qui in Ponto perdidit militem.

(r) *Civile.*] Sullanum. Africanum. contra Domitium & clupeanos. transalpinum. Gallicanum. Hiſpanienſe. contra Sertorium.

(s) *Servile.*] Contra reliquias Spartaci.

(t) *Teſtis Italia.*] Namque Sulla contra Mithridatem dimicante Mariani occupaverunt rempublicam. ita ut omnis fugata nobilitas ad Aſiam perveniret. Pompejus inter hæc militem collegit voluntarium. eumque tradidit Sullæ. unde Sulla dicebat Pompei virtutibus liberatam Italiam.

45. *Triumphis eſt erudita.*] Præpoſui & hanc lectionem Fabr. repertam item in Erph. Uverd. Hitt. vulgatæ, *eſt tradućta*; præſertim quod in mſſ. noſtris & vett. hæreret, *tradita*. pugnat tamen ſpecioſe pro recepta lectione, amicus noſter Schottus lib. I. Nodor. Ciceron. cap. 7. *Grut.*

46. *Mixtum ex civitatibus atque ex bell.*] Colonienſ. *civilibus & bell.* unde lubens fecerit Gulielmius *civilibus & bell.* ut loquatur de Hiſpanienſi bello. ego non receſſerim à lectione recepta, quæ in edd. omnibus & Pall. *Grut.* Cl. Grævius credit Ciceronem ſcripſiſſe: *miſtum ex civibus atque ex bellicoſiſſimis gentibus.*

47. *Servile.*] A Spartaco gladiatore excitatum: cujus tamen confecti laus ad M. Craſſum proprie pertinet. Et hic Pompejo gratificatur Craſſi laudem cum eo communicans. *P. Manut.*

48. Hu-

48 hujus virtute & ſubſidio confeſſus eſt liberatam. (u) 49 teſtis eſt Sicilia, quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, ſed celeritate conſilii, explicavit. 50 teſtis eſt Africa, quæ magnis oppreſſa hoſtium copiis, 51 eorum ipſorum ſanguine redundavit. 52 teſtis eſt (x) Gallia, per quam legionibus noſtris in Hiſpaniam iter Gallorum 53 internicione patefactum eſt. 54 teſtis eſt Hiſpania, quæ

SCHOLIASTES.

(u) *Teſtis Sicilia.*] Quia fugientem præoccupavit Carbonem.
(x) *Gallia.*] Propter Hiſpanos inrupit, Gallos occidit.

---

48. *Hujus virtute & conſilio.*] Pro *conſilio* ſcriptum eſt *ſubſidio* in veteribus quibuſdam libris, quæ lectio videtur melior. Nam Sulla ut fatebatur de ſubſidio, ita non conceſſiſſet de conſilio. *Urſin.*

49. *Teſtis eſt Sicilia.*] Quam Perpenna & Carbo ex Italia pulſi vi occuparant ea ſpe, ut hoc propugnaculo adverſus Sullam uterentur. Ergo Senatusconſultum factum eſt, ut Pompejus eò cum imperio proficiſceretur. Cujus audito adventu Perpenna profugit. at Carbo captus, & à Pompejo damnatus, interfectus eſt. ejus caput ad Sullam miſſum Appianus ſcribit. Hæc ex Plutarcho, Floro, & Appiano. *Hotom.*

50. *Teſtis eſt Africa.*] In quam poſtea miſſus eſt adverſus Cn. Domitium proſcriptum, & Hiarbam Numidiæ regem, bellum adverſus Sullam molientes, quos prælio victos interemit. Quo bello intra dies XL. confecto Romam rediit, & quatuor ac XX. annos natus adhuc eques Rom. quod quidem nemini antea contigerat, ex Africa triumphavit, Magnuſque à L. Sulla appellatus eſt. Florus & Plutarchus. *Idem.*

51. *Eorum ipſorum ſanguine redundavit.*] Plutarchus ex viginti hoſtium millibus tria tantum millia effugiſſe tradit. *Idem.*

52. *Teſtis eſt Gallia.*] De bello Tranſalpino apud Plutarchum in Pompeji quidem vita verbum nullum. Scribit autem Florus in epitome, & Plutarch. in Sertorii vita, Metellum & Pompejum ab obſidione Calagurii oppidi (quod in Hiſpania eſt) depulſos ac coactos diverſas regiones petere: Metellum ulteriorem Hiſpaniam, Pompejum Galliam, quo tempore bellum hoc geſſiſſe illum arbitramur. ſcribit enim ſic Plinius lib. VII. *Et ſtatim ad ſolis occaſum tranſgreſſus, excitatis in Pyreneo tropæis oppida* DCCCLXXVI. *ab Alpibus ad fines Hiſpaniæ ulterioris in ditionem redacta victoriæ ſuæ adſcripſit.* Libro tamen tertio capite de Hiſpania citeriore, *oppida* DCCCXLVI. ſcriptum legimus. *Idem.*

53. *Internicione.*] Lambinus è ſuis *interitione.* quod & videtur fuiſſe in Pall. quinto. nam ſecundo, tertio *internitione*, quod & in H. V. B. at enim pr. *incuſſione*, ſext. *intenſione*, ſept. *interruptione*, Grut. *interemptione*; quod & in editionibus omnium primis. *Grut.*

54. *Teſtis eſt Hiſpania.*] In qua Sertorium octavum jam annum cum populo Romano bellum gerentem devicit. de Sertorio ſupra. *Hotom.*

quæ ſæpiſſimè plurimos hoſtes ab hoc ſuperatos proſtratoſque conſpexit. [55] teſtis eſt iterum & ſæpiùs Italia, quæ cùm ſervili bello tætro periculoſoque premeretur, ab hoc auxilium abſente expetivit: quod bellum exſpectatione Pompeji attenuatum atque imminutum eſt; adventu ſublatum ac ſepultum.

31 V. X. [56] Teſtes [p] verò jam omnes oræ, atque omnes [q] exteræ gentes ac nationes: denique maria omnia, tum univerſa, [57] tum in ſingulis oris omnes ſinus atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam firmum habuit præſidium, ut tutus eſſet? aut tam fuit abditus, ut lateret? Quis navigavit, qui non ſe aut mortis, aut ſervitutis periculo committeret, cùm aut hieme, aut referto prædonum mari navigaret? Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam latè diviſum atque diſperſum, quis umquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus uno anno, aut omnibus annis ab uno imperatore confici poſſe?

p nunc verò jam *MS.*
q terræ *MS.*

55. *Teſtis eſt iterum & ſæpius Italia.*] Servili bello, quod à Spartaco gladiatore conflatum eſt. de Spartaco plenæ ſunt hiſtoriæ. de Pompejo autem hoc dicit Tullius ad tempus. nam de Spartaco Craſſus victoriam reportavit, & ovans in urbem ingreſſus eſt. Atque hoc eſt, quod Craſſum in hac oratione graviter tuliſſe Tullius ſignificat ad Atticum ſcribens, lib. I. epiſt. *Vereor, Proximus Pompejo ſedebam: intellexi hominem moveri, utrum Craſſum inire eam gratiam quam ipſe prætermiſiſſet, an eſſe tantas res noſtràs, quæ tam libenti Senatu laudarentur ab eo præſertim, qua mihi laudem eo minus deberet. quod meis omnibus litteris in Pompejana laude perſtrictus eſſet.* Scribit tamen Plutarchus miſſum tandem ad id bellum Cn. Pompejum fuiſſe: opinor, qui Craſſo ſuccederet, eoque Craſſum ea re audita continuo triumphi cupiditate prælium cum Spartaco commiſiſſe: proſpereque rem geſſiſſe, cæſis hoſtium XII. millibus, & præterea trecentis; fortunam tamen ejus victoriæ expertem eſſe Pompejum non ſiviſſe: hoſtium enim quinque millia, qui ex eo prælio evaſerant, illi profliganda reſervaſſe. Cæſis autem illis ſcripſiſſe Pompejum ad ſenatum, Craſſum in acie gladiatores quidem fudiſſe, ſe vero bellum funditus evelliſſe. *Hotom.*

56. *Teſtes vero jam omnes oræ.*] Maritimo bello, adverſus piratas ortos ex Cilicia. de quibus late ſcribit Appian. in Mithrid. & Plutarch. in Pompejo. *Idem.*

57. *Tum in ſingulis oris omnes ſinus.*] Secutus excerpta Pithœani codicis delevi *oris*, quod locum hic non habet. Nam de oris in præcedentibus egit: *teſtes vero jam omnes oræ:* hic vero loquitur de maribus: *denique maria omnia, tum univerſa, tum in ſingulis omnes ſinus atque portus.* In ſingulis maribus, nimirum in Tuſco, Siculo, Liguſtico, Gallico, Baleatico, Libyco, & pluribus aliis vide Florum III, cap. 6, de Bello Piratico. *Gravius.*

58. Qui

poſſe? Quam provinciam tenuiſtis à prædonibus [x] liberam per hoſce annos? quod (y) vectigal vobis tutum fuit? quem ſocium defendiſtis? cui præſidio, claſſibus veſtris, fuiſtis? quàm multas exiſtimatis inſulas eſſe deſertas? quàm multas aut metu relictas, aut à prædonibus captas urbes eſſe ſociorum? Sed quid ego longinqua commemoro? 32

x liberam *delet Gul.*

XII. Fuit hoc quondam, fuit proprium populi Romani longè à domo bellare, & propugnaculis imperii ſociorum fortunas, non ſua tecta defendere. Sociis veſtris ego mare clauſum per hoſce annos dicam fuiſſe, cùm exercitus noſtri [s] Brundiſio numquam, niſi ſumma hieme, transmiſerint? [58] Qui ad vos ab exteris nationibus venirent, captos querar; (z) cum legati populi Romani redempti ſint? mercatoribus tutum mare non fuiſſe dicam, cùm (a) duodecim ſecures in prædonum poteſtatem pervenerint?

s *alii* à Brund.

[t] Cnidum aut Colophonem, aut Samum, nobiliſſimas urbes, innumerabileſque alias, captas eſſe commemorem, cùm veſtros (b) portus, atque eos portus, quibus [59] vitam & ſpiritum ducitis, in prædonum [v] fuiſſe poteſtatem ſciatis? An verò ignoratis, portum Cajetæ celeberrimum, atque pleniſſimum navium, (c) inſpectante prætore, à prædonibus eſſe direptum? Ex Miſeno autem, ejus ipſius [60] liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum geſſerat, à 33

t Quid *alii, male.*

v veniſſe *quad. edd.*

P. B.

SCHOLIASTES.

(y) *Vectigalibus novis.*] Pyratæ cum multas civitates ceperunt etiam vectigalia annua probebant.

(z) *Cum legati populi Romani.*] Legatum quendam oppreſſum à piratis pretio uxor liberavit.

(a) *Duodecim ſecures.*] Milienus conſul captus cum legatis ſuis & cum inſignibus imperii venundatus eſt.

(b) *Portus.*] Aſiæ portus cepere piratæ.

(c) *Spectante populo Romano.*] Videbat populus Romanus cum raperetur vectigal.

---

58. *Qui ad vos ab exteris nation. ven. captos querar.*] Inſignis hæc emendatio, eſt ab Col. & Uverd. cum prius legeremus, ſine ulla gratia, *Quid, ad nos cùm ab exteris &c.* Grut.

59. *Vitam & ſpiritum ducitis.*] Id eſt, eas res quibus vita & ſpiritus continetur. Frumentum enim ex Aſia, Africa, Sicilia, Sardinia eo comportabatur. *Hotom.*

60. *Liberos.*] Sic veteres, licet de uno tantum, loquebantur: exempla duo ſunt in Cluentiana; unum: *Fratris liberos prius vita privavit, quam illi hanc ab natura propriam lucem accipere potuerunt.* Alterum; *Cujus filium faceret heredem, eum tutorem liberis non adſcripſit.*

à prædonibus eſſe ſublatos? Nam quid ego Oſtienſe incommodum, atque illam labem atque ignominiam reipublicæ querar, cùm, propè inſpectantibus vobis, claſſis ea, cui conſul populi Romani præpoſitus eſſet, à prædonibus [61] capta atque oppreſſa eſt? Prò dii immortales! x tantamne unius hominis incredibilis ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre reipublicæ potuit, ut vos, qui modò ante oſtium Tiberinum claſſem hoſtium videbatis, ii nunc nullam [62] intra Oceani oſtium prædonum navem eſſe audiatis?

x tantane *MS.*

34 Atque hæc, qua celeritate geſta ſint, quanquam videtis, tamen à me in dicendo prætereunda non ſunt. Quis enim umquam, aut obeundi negotii, aut conſequendi quæſtus ſtudio, tam brevi tempore tot loca adire, tantos curſus conficere potuit, quàm celeriter, Cn. Pompejo duce, y belli impetus navigavit? [63] qui nondum tempeſtivo ad navigandum mari [64] Siciliam adiit, Africam exploravit: inde

y tanti belli. *Lamb.*

ſcripſit. In ea de Prov. *Si ad jucundiſſimos liberos, ſi ad clariſſimum generum redire properaret.* Loquitur de C. Cæſare, qui unam filiam Juliam, Pompeji Magni uxorem, habebat. Et Phil. I. *per liberos ejus*, dixit, unum Antonii filium ſignificans. Hic autem, cum ait, *ejus ipſius liberos*, de una loquitur M. Antonii oratoris filia, auctore Plutarcho in Pompejo. *P. Manut.*

61. *Capta atque oppreſſa eſt.*] Sic Pall. omn. at Colonienſ. *deprehenſa eſt.* ex quo facit Gulielmius, *depreſſa eſt*; ut & Modius d. Epiſt. XCVII. *Grut.* Poſſis *deprehenſa* retinere, ſi plures codices ſuffragarentur. Nam *deprehendi* dicuntur qui improviſi ſubito obruuntur & occupantur. Florus II, 12. *Paullo Conſule cum majora & crebra eſſent impoſita præſidia, per alias vias Macedonia deprenſa eſt.* Livius 38, 21. *Erant deprehenſi genere pugnæ, in quod minus apti ſunt.* Plura exempla ubique obvia ſunt. *Gravius.*

62. *Intra Oceani oſtium.*] Accedit eis Gulielmius, qui maluerunt *Oceanum oſtium*, quod & Salluſtius dixiſſet *Oceanum mare.* at auribus meis injucunda eſt vox *oſtium*, cupiamque mutatam aliâ. *Grut.*

63. *Qui nondum tempeſtivo ad navigandum mari &c.*] Tota hæc tranſpoſitio debetur Hitt. & Uverd. at iſtos librorum corruptores rideamus albis dentibus, qui in Sardinia jam mari vixdum navigabili fuiſſe mentiuntur. quando ergo in Africa? quando in Cilicia? hieme ſumma ſcilicet. Gulielmius. Palatini tamen ſtant à vulgato. cui non deeſt quo ſe defendat. *Idem.*

64. *Siciliam adiit, Africam exploravit, inde Sardiniam cum claſſe venit.*] Hæc omnia prædonum bello in mari mediterraneo geſta ſunt. Sed *Sardiniam venit*, pro *in Sardiniam* locutio ſuſpecta eſt, quam tamen omnes ad unum cum ſcripti, tum impreſſi libri conſervant. *Hotom.* Non eſt ut ſollicitemus *inde Sardiniam.* Nam hæc ellipſis, quæ perpetua fere eſt in nominibus urbium, nonnun-

quam

inde Sardiniam cum claſſe venit: atque hæc tria frumentaria ſubſidia reipublicæ firmiſſimis præſidiis claſſibuſque munivit.

Inde, ſe cùm in Italiam recepiſſet, duabus Hiſpaniis, & Gallia Ciſalpina præſidiis ac navibus confirmata, miſſis item in oram Illyrici maris, & in Achajam, omnemque Græciam navibus, Italiæ duo maria maximis claſſibus, firmiſſimiſque præſidiis adornavit: ipſe autem, ut z à Brundiſio a profectus eſt, undequinquageſimo die totam ad imperium populi Romani Ciliciam adjunxit: omnes, qui ubique prædones fuerunt, partim capti interfectique ſunt; partim unius hujus imperio ac poteſtati ſe dediderunt. Idem Cretenſibus, cùm ad eum uſque b in Pamphiliam legatos deprecatoreſque miſiſſent, ſpem deditionis non ademit, obſideſque imperavit. Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longè latéque diſperſum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompejus extrema hieme apparavit, ineunte vere ſuſcepit, media æſtate confecit. 35

z *alii delent* à.
a provectus *Gul.*
b in *delet Gul. è MS.*
P. XI.

XIII. EST HÆC divina atque incredibilis virtus imperatoris. quid ceteræ, quas paullo antè commemorare cœperam, quantæ atque quàm multæ ſunt? non enim ſolùm bellandi virtus in ſummo atque perfecto imperatore quærenda eſt: ſed multæ ſunt artes eximiæ, hujus adminiſtræ comiteſque virtutis. Ac primùm quanta innocentia debent eſſe imperatores? quanta deinde omnibus in rebus temperantia? quanta fide? quanta c facilitate? quanto ingenio? quanta humanitate? Quæ breviter, d qualia ſint in Cn. Pompejo, conſideremus. ſumma enim omnia ſunt, Quirites: ſed ea magis ex aliorum contentione, quàm ipſa per ſeſe cognoſci atque intelligi poſſunt. 36

c felicitate *MS.*
d quanta *edd. vett.*

(d) Quem enim poſſumus imperatorem e aliquo in numero 37

e ullo *MSS.*

SCHOLIASTES.

(d) *Quem enim imperatorem.*] Aut Glabrionem qui Ciliciæ præerat, aut Marium dicit.

---

quam & reperitur in nominibus regionum & inſularum Juſt. VI, 1. *qui amiſſa bello patria Cypri exulabat*, pro in Cypro. Idem XX, 4. *Ægyptum primo, mox Babyloniam . . . profectus*, pro in Ægyptum, in Babyloniam. & mox: *Inde regreſſus Cretam & Lacedæmona . . . contenderat* pro in Cretam. Sic paullo poſt Codex Colonienſis: *uſque Pamphiliam*, quod merito probat Guilielmius, vide quæ notavi ad II. ad Att. ep. 3. *Grav.*

65. Pe-

locis, quà ſe parens perſequeretur, diſſipaviſſe, ut eorum collectio diſperſa, mærorque patrius, celeritatem perſequendi retardaret. (u) Sic Mithridates fugiens, maximam vim auri atque argenti pulcherrimarumque rerum omnium, quas & à majoribus acceperat, & ipſe bello ſuperiore ex tota Aſia direptas, in ſuum regnum congeſſerat, in Ponto omnem reliquit. Hæc dum noſtri colligunt omnia diligentiùs, rex ipſe è manibus effugit. ita illum in perſequendi ſtudio mæror, hos lætitia retardavit.

23 (x) [38] Hunc in illo timore & fuga Tigranes, rex Armenius, excepit: diffidentemque rebus ſuis confirmavit & afflictum erexit, perditumque recreavit. cujus in regnum poſteaquàm L. Lucullus cum exercitu venit: plures etiam gentes contra imperatorem noſtrum concitatæ ſunt. Erat enim metus injectus iis nationibus, quas numquam
P.R. populus Romanus neque laceſſendas bello, neque tentandas putavit. erat etiam alia gravis atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaſerat, [39] fani locupletiſſimi & religioſiſſimi diripiendi cauſâ in eas oras noſtrum exercitum eſſe adductum. Ita nationes multæ atque magnæ novo quodam terrore ac metu concitabantur. Noſter autem exercitus, (y) etſi urbem ex Tigra-

SCHOLIASTES.

(u) *Sic Mithridates.*] Bene Mithridatem Medeæ comparavit. nam & ipſa parricida eſt. fertur enim fratrem ſuum occidiſſe & patrem bello ſuperiore contra Sullam.

(x) *Hunc in illo timore.*] Mithridates poſtquam multo tempore à Lucullo fatigatus eſt, (Deeſt f. *ad Tigranem confugit*) & ibi ab illo ſuſceptus eſt. ille accepit timidam & fecit confidentem & mutavit hoſpitio fortunam.

(y) *Tametſi urbem ex Tigranis.*] Miles Romanus licet proſpera pugna fuerat uſus & magnam civitatem tulerat Tigrani. tamen quia multum fecerat tempus neque ſuos viderat & fortitudinem expeditas pia frangebat.

---

38. *Hunc in illo timore & fuga.*] Fortè *ex fuga.* Erfurt. habebat, *tempore & fuga:* quod præclarum Gulielmio viſum, pro *periculo & calamitate.* Grut. Sed præclarius erit acquieſcere vulgato, ſi ſequaris notata à patre ad Livium 26, 44. *Gron.*

39. *Fani.*] Comana, Bellonæ templum, ſignificat, cujus ſacerdos majeſtate, imperio, potentia, ſecundus à rege, conſenſu illius gentis habebatur, ut ait Hirtius de Bello Alexandrino, Appianus in fine Mithridatici: quod Cicero etiam oſtendit ep. ad Catonem. Strabo duo Comana, eodem & urbis, & templi nomine, eidem deæ dicata in Ponto, & in majore Cappadocia fuiſſe narrat lib. XII. id ſi ita eſt, de Pontico fano locutum hic eſſe

Tigranis regno ceperat, & prœliis uſus erat ſecundis, tamen nimia longinquitate locorum ac deſiderio ſuorum commovebatur.

24 Hic jam plura non dicam. fuit enim illud extremum, ut ex iis locis à militibus noſtris reditus magis maturus, quàm [f] proceſſio longior quæreretur. [40] Mithridates autem & ſuam manum jam confirmarat, & eorum, qui ſe ex ejus regno collegerant, [41] & magnis adventiciis [g] multorum regum & nationum [h] copiis juvabatur. (z) Hoc jam ferè ſic fieri ſolere accepimus, ut regum afflictæ fortunæ facilè multorum opes alliciant ad miſericordiam, maximéque eorum, qui aut reges ſunt, aut vivunt in regno; [i] quòd regale iis nomen magnum & ſanctum eſſe videatur.

25 Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis numquam eſt auſus optare. nam cùm ſe in regnum recepiſſet ſuum, non fuit eo contentus, quod ei præter ſpem acciderat, ut illam, poſteaquàm pulſus erat, terram umquam attingeret: ſed in exercitum veſtrum, clarum atque victorem, (a) impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites, (b) (ſicut poëtæ ſolent, qui res Romanas ſcribunt) præterire me noſtram calamitatem: quæ tanta fuit, ut eam ad

f *alii* proceſſus.
g auxiliis mult. *ed. Grav.*
h copiis *non habet ead. ed.*
i ut *MSS.*

SCHOLIASTES.

(z) *Jam hoc fere ſic fieri.*] Regalis fortuna quamdiu floret imperio laborat invidia. defecta miſerationem meretur.

(a) *Impetum fecit. ſinito hoc loco.*] Mithridates poſtquam fugit & à Tigrane fuit receptus. juſſit milites ſedere in loco obſcuro. ut quando veniat legatus Luculli ad oppida illa vaſtanda contra ipſum impetus fiat. illi ſederunt. Venit legatus ad rapinam faciendam. Fit contra eum impetus. ita omnes deleti, ut nec nuntius poſſit exiſtere. ita omnes extincti ſunt.

(b) *Ut poëtæ ſolent.*] Omnes qui hiſtorias ſcribere ſolent ubi ad calamitatem veniunt populi Romani prætereunt neque illam dicunt, ne videantur in calamitate exultare.

[illegible]ſſe Ciceronem crediderim. cum dicat, in eas oras, tamquam hoſtiles, & barbaras: nam Cappadocia Ariobarzani rege ſocio, atque amico parebat. *P. Manut.*

40. *Mithridates autem & ſuam manum &c.*] Non minus benè Hiſtorp. codex, *confirmarat eorum opera, qui ad eum ex ipſius regno confluxerant.* Grut.

41. *Et magnis adventitiis auxiliis multor. reg. &c.*] Sic quidem Fabr. item Uverd. & Hitt. ſed, ſi ſtandum fidei ſex Pall. & libri Gruteriani, item editionis anni ccccLxxx. Venetæ, illud *auxiliis* eradicandum, utpote quod ibidem nullum conſpiciatur, non magis quàm antea vulgatum *copiis*, quod tamen extat in publicatis anno ccccLxxxIII. *Men.*

ad aures L. Luculli non ex prœlio nuntius, ſed ex ſermone rumor afferret.

26 Hîc in ipſo illo malo, graviſſimaque belli offenſione, L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortaſſe potuiſſet, veſtro juſſu coactus, quòd imperii diuturnitati modum ſtatuendum veteri exemplo putaviſtis, (c) [42] partem militum, qui jam ſtipendiis [k] confectis erant, dimiſit; partem Glabrioni tradidit. (d) Multa prætereo conſultò: ſed ea vos [43] conjectura perſpicitis, quantum illud bellum [l] futurum putetis, quod conjungant reges potentiſſimi, renovent agitatæ nationes, ſuſcipiant integræ gentes; (e) novus imperator veſter accipiat, vetere [m] pulſo exercitu.

P. IX.

[k] ... ita Græv. ... confecti, ... contenti ... MSS.

[l] ... factum ... Græv.

[m] ... expulſo ... MSS. & edd. vett.

27 X. Satis mihi multa verba feciſſe videor, [n] quare hoc bellum eſſet, genere ipſo neceſſarium, magnitudine periculoſum. reſtat, ut de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum eſſe videatur. Utinam, Quirites, virorum fortium atque innocentium copiam tantam haberetis, ut hæc vobis deliberatio difficilis eſſet, quemnam potiſſimum tantis rebus, ac tanto bello præficiendum putaretis! Nunc verò cùm ſit unus Cn. Pompejus, qui non modò eorum hominum, qui nunc ſunt, gloriam, ſed etiam (f) antiquitatis memoriam virtute ſuperarit: quæ res eſt, quæ cujuſquam animum in hac cauſâ dubium facere poſſit?

[n] ... quale ... MSS.

28 (g) Ego enim ſic exiſtimo, in ſummo imperatore quatuor

SCHOLIASTES.

(c) *Dimiſit.*] Quaſi imbellem.

(d) *Multum prætereo.*] Oſtendit ſe parcere Lucullo & non tantum dicere quantum meretur audire.

(e) *Novus imperator.*] Glabrio.

(f) *Antiquitatis memoria.*] Apud antiquos magni erant viri fortes.

(g) *Ego enim ſic exiſtimo.*] Prima diviſio fuit. primum dicendum eſt de genere belli, tunc de magnitudine. de imperatore. Nunc diviſionem facit quid debet habere imperator. Omnes imperatores quattuor debent ornari virtutibus. Primum debet eſſe in bellis

42. *Partem militum &c.*] Gulielmius divinat, *partim militum*, &c. *Partim Glabrioni tradidit*, quod ultimum illud *partim* inveniſſet in Hittorp. de quo loquendi genere Agellius lib. X. cap. 13. Grut.

43. *Conjectura perſpicitis.*] B. & Uvend. item Grut. *perſpicite*, quod vehementius putat Gulielmius. *Idem.*

44. Mi-

tuor has res ineſſe oportere, ſcientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine ſcientior umquam aut fuit, aut eſſe debuit? qui e ludo atque pueritiæ ° diſciplina, bello maximo, atque acerrimis hoſtibus, ad (*h*) patris exercitum, atque in militiæ diſciplinam profectus eſt? qui extrema pueritia 44 miles fuit ſummi imperatoris? ineunte adoleſcentia (*i*) maximi ipſe exercitus imperator? qui ſæpius cum hoſte conflixit, (*k*) quàm quiſquam cum inimico concertavit? plura bella geſſit, (*l*) quàm ceteri legerunt? plures provincias confecit, quàm alii (*m*) concupiverunt? cujus adoleſcentia ad ſcientiam rei militaris (*n*) non alienis (*o*) præceptis, ſed (*p*) ſuis

o diſciplinis MS.

P. R.

SCHOLIASTES.

lis peritus. ut ſcientia omnia pericula venientia ſuperet. deinde debet eſſe fortis. nihil enim valet peritia niſi acceſſit virtus. deinde ſtrenuus in bello debet eſſe. deinde feliciſſimus. Cicero ultimum poſuit quod eſt neceſſarium. Lucullus in iſtis omnibus fuit peritiſſimus. fuit fortis. ſed infelix.

(*h*) *Patres exercitum.*] Sagii (f. Socii) aliquando civitatem petiere Romanam. hos adverſum ſenatus irati arma ſumpſere miſſis principibus. contra hos pater Pompeji miſſus eſt. Patri filius legatus fuit puer in ſtudiis ad bellum maturus extrema peritia; veniente Sulla contra partes Marianas Pompejus ex militibus patris magnum comparavit exercitum; Sullæ cum tyrannidis rumoribus notaretur tradidit ſe Pompejus.

(*i*) *Maximi exercitus.*] Contra clipeanos (ſuperſcript. clup.) fugitivos.

(*k*) *Quam quidam cum inimico.*] Nunc (f. nunquam) fuit tanta contentio verborum inter inimicos quantas contentiones telis confecit.

(*l*) *Quam ceteri legerunt.*] Conſtat Lucullum uſque ad tempora conſulatus expertem fuiſſe bellorum. poſt in conſulatu hiſtoriis ſtuduiſſe ut bella deſtituta cognoſceret. Hunc in illo dialogo qui ſcribitur Lucullus Cicero docet. unde & in Hortenſio Lucullus hiſtoriam laudavit. Bene ergo, plura bella geſſit (& attendit Lucullum) quam ceteri legere.

(*m*) *Cupierint.*] Ut dicit Salluſtius. Lucullus pecuniam Quintio dedit ne illi ſuccederetur.

(*n*) *Non alienis.*] Semper unusquiſque qui militiam ingreditur legit aliena facta & ita firmatur.

(*o*) *Præceptis.*] Præter Lucullum ſecum habebat monitores.

---

44. *Miles fuit ſummi imp.*] Patris ejus, non Sullæ. dux enim, non miles ad Sullam profectus eſt. *P. Manut.* Iidem *miles in exercitu ſummi fuit imp.* placuitque Gulielmio. cùm abſit tot Palatinis, videri queant à librariis: etſi non negem numeroſius. *Gruterus.*

 45. Trium-

(p) ſuis imperiis; non (q) offenſionibus belli, ſed victoriis: non ſtipendiis, ſed [45] triumphis eſt erudita? Quod denique genus belli eſſe poteſt, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicæ? (r) Civile, Africanum, Tranſalpinum, Hiſpanienſe, [46] miſtum ex civitatibus, atque ex bellicoſiſſimis nationibus, (s) [47] ſervile, navale bellum, varia & diverſa genera & bellorum & hoſtium, non ſolùm geſta ab hoc uno, ſed etiam confecta, nullam rem eſſe declarant, in uſu militari poſitam, quæ hujus viri ſcientiam fugere poſſit.

29 XI. JAM VERÒ virtuti Cn. Pompeji, quæ poteſt par oratio inveniri? quid eſt, quod quiſquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum poſſit afferre? Neque enim illæ ſunt ſolæ virtutes imperatoriæ, quæ vulgò exiſtimantur, labor in negotio, fortitudo in periculis, induſtria in agendo, celeritas in conficiendo, conſilium in providendo: quæ tanta ſunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt.

30 (t) Teſtis eſt Italia, quam ille ipſe victor, L. Sulla, [48] hujus

SCHOLIASTES.

(p) *Suis imperiis.*] Ergo Pompejus non legendo ſed videndo factus miles.

(q) *Offenſi.*] Propter Lucullum qui in Ponto perdidit militem.

(r) *Civile.*] Sullanum. Africanum. contra Domitium & clupeanos. tranſalpinum. Gallicanum. Hiſpanienſe. contra Sertorium.

(s) *Servile.*] Contra reliquias Spartaci.

(t) *Teſtis Italia.*] Namque Sulla contra Mithridatem dimicante Mariani occupaverunt rempublicam. ita ut omnis fugata nobilitas ad Aſiam perveniret. Pompejus inter hæc militem collegit voluntarium. eumque tradidit Sullæ. unde Sulla dicebat Pompei virtutibus liberatam Italiam.

---

45. *Triumphis eſt erudita.*] Præpoſui & hanc lectionem Fabr. repertam item in Erph. Uverd. Hitt. vulgatæ, *eſt tradulta*; præſertim quod in mſſ. noſtris & vett. hæreret, *tradita.* pugnat tamen ſpecioſe pro recepta lectione, amicus noſter Schottus lib. I. Nodor. Ciceron. cap. 7. *Grut.*

46. *Mixtum ex civitatibus atque ex bell.*] Colonienſ. *civilibus & bell.* unde lubens fecerit Gulielmius *civilibus & bell.* ut loquatur de Hiſpanienſi bello. ego non receſſerim à lectione recepta, quæ in edd. omnibus & Pall. *Grut.* Cl. Grævius credit Ciceronem ſcripſiſſe: *miſtum ex civibus atque ex bellicoſiſſimis gentibus.*

47. *Servile.*] A Spartaco gladiatore excitatum: cujus tamen confecti laus ad M. Craſſum proprie pertinet. Et hic Pompejo gratificatur Craſſi laudem cum eo communicans. *P. Manut.*

48. *Huj*

[48] hujus virtute & ſubſidio confeſſus eſt liberatam. (*u*) [49] teſtis eſt Sicilia, quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, ſed celeritate conſilii, explicavit. [50] teſtis eſt Africa, quæ magnis oppreſſa hoſtium copiis, [51] eorum ipſorum ſanguine redundavit. [52] teſtis eſt (*x*) Gallia, per quam legionibus noſtris in Hiſpaniam iter Gallorum [53] internicione patefactum eſt. [54] teſtis eſt Hiſpania, quæ

SCHOLIASTES.

(*u*) *Teſtis Sicilia.*] Quia fugientem præoccupavit Carbonem.
(*x*) *Gallia.*] Propter Hiſpanos inrupit, Gallos occidit.

---

48. *Hujus virtute & conſilio.*] Pro *conſilio* ſcriptum eſt *ſubſidio* in veteribus quibuſdam libris, quæ lectio videtur melior. Nam Sulla ut fatebatur de ſubſidio, ita non conceſſiſſet de conſilio. *Urſin.*

49. *Teſtis eſt Sicilia.*] Quam Perpenna & Carbo ex Italia pulſi vi occuparant ea ſpe, ut hoc propugnaculo adverſus Sullam uterentur. Ergo Senatusconſultum factum eſt, ut Pompejus eò cum imperio proficiſceretur. Cujus audito adventu Perpenna profugit. at Carbo captus, & à Pompejo damnatus, interfectus eſt. ejus caput ad Sullam miſſum Appianus ſcribit. Hæc ex Plutarcho, Floro, & Appiano. *Hotom.*

50. *Teſtis eſt Africa.*] In quam poſtea miſſus eſt adverſus Cn. Domitium proſcriptum, & Hiarbam Numidiæ regem, bellum adverſus Sullam molientes, quos prælio victos interemit. Quo bello intra dies XL. confecto Romam rediit, & quatuor ac XX. annos natus adhuc eques Rom. quod quidem nemini antea contigerat, ex Africa triumphavit, Magnuſque à L. Sulla appellatus eſt. Florus & Plutarchus. *Idem.*

51. *Eorum ipſorum ſanguine redundavit.*] Plutarchus ex viginti hoſtium millibus tria tantum millia effugiſſe tradit. *Idem.*

52. *Teſtis eſt Gallia.*] De bello Tranſalpino apud Plutarchum in Pompeji quidem vita verbum nullum. Scribit autem Florus in epitome, & Plutarch. in Sertorii vita, Metellum & Pompejum ab obſidione Calagurii oppidi (quod in Hiſpania eſt) depulſos ac coactos diverſas regiones petere: Metellum ulteriorem Hiſpaniam, Pompejum Galliam, quo tempore bellum hoc geſſiſſe illum arbitramur. ſcribit enim ſic Plinius lib. VII. *Et ſtatim ad ſolis occaſum transgreſſus, excitatis in Pyreneo tropæis oppida* DCCCLXXVI. *ab Alpibus ad fines Hiſpaniæ ulterioris in ditionem redacta victoriæ ſuæ adſcripſit.* Libro tamen tertio capite de Hiſpania citeriore, *oppida* DCCCXLVI. ſcriptum legimus. *Idem.*

53. *Internicione.*] Lambinus è ſuis *interitione.* quod & videtur fuiſſe in Pall. quinto. nam ſecundo, tertio *internitione*, quod & in H. V. B. at enim pr. *incuſſione*, ſext. *intenſione*; ſept. *interruptione*, Grut. *interemptione*; quod & in editionibus omnium primis. *Grut.*

54. *Teſtis eſt Hiſpania.*] In qua Sertorium octavum jam annum cum populo Romano bellum gerentem devicit. de Sertorio ſupra. *Hotom.*

 55. Te-

quæ ſæpiſſimè plurimos hoſtes ab hoc ſuperatos proſtratoſque conſpexit. [55] teſtis eſt iterum & ſæpiùs Italia, quæ cùm ſervili bello tætro periculoſoque premeretur, ab hoc auxilium abſente expetivit: quod bellum exſpectatione Pompeji attenuatum atque imminutum eſt; adventu ſublatum ac ſepultum.

31 [56] Teſtes p verò jam omnes oræ, atque omnes q exteræ gentes ac nationes: denique maria omnia, tum univerſa, [57] tum in ſingulis oris omnes ſinus atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam firmum habuit præſidium, ut tutus eſſet? aut tam fuit abditus, ut lateret? Quis navigavit, qui non ſe aut mortis, aut ſervitutis periculo committeret, cùm aut hieme, aut referto prædonum mari navigaret? Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam latè diviſum atque diſperſum, quis umquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus uno anno, aut omnibus annis ab uno imperatore confici poſſe?

P.X.

p nunc verò jam *MS.*

q terræ *MS.*

55. *Teſtis eſt iterum & ſæpius Italia.*] Servili bello, quod à Spartaco gladiatore conflatum eſt. de Spartaco plenæ ſunt hiſtoriæ. de Pompejo autem hoc dicit Tullius ad tempus. nam de Spartaco Craſſus victoriam reportavit, & ovans in urbem ingreſſus eſt. Atque hoc eſt, quod Craſſum in hac oratione graviter tuliſſe Tullius ſignificat ad Atticum ſcribens, lib. I. epiſt. *Vereor, Proximus Pompejo ſedebam: intellexi hominem moveri, utrum Craſſum inire eam gratiam quam ipſe prætermiſiſſet, an eſſe tantas res noſtràs, quæ tam libenti Senatu laudarentur ab eo præſertim, qui mihi laudem eo minus deberet. quod meis omnibus litteris in Pompejana laude perſtrictus eſſet.* Scribit tamen Plutarchus miſſum tandem ad id bellum Cn. Pompejum fuiſſe: opinor, qui Craſſo ſuccederet, eoque Craſſum ea re audita continuo triumphi cupiditate prælium cum Spartaco commiſiſſe: proſpereque rem geſſiſſe, cæſis hoſtium XII. millibus, & præterea trecentis; fortunam tamen ejus victoriæ expertem eſſe Pompejum non ſiviſſe: hoſtium enim quinque millia, qui ex eo prælio evaſerant, illi profliganda reſervaſſe. Cæſis autem illis ſcripſiſſe Pompejum ad ſenatum, Craſſum in acie gladiatores quidem fudiſſe, ſe vero bellum funditus evelliſſe. *Hotom.*

56. *Teſtes vero jam omnes oræ.*] Maritimo bello, adverſus piratas ortos ex Cilicia. de quibus late ſcribit Appian. in Mithrid. & Plutarch. in Pompejo. *Idem.*

57. *Tum in ſingulis oris omnes ſinus.*] Secutus excerpta Pithœani codicis delevi *oris*, quod locum hic non habet. Nam de oris in præcedentibus egit: *teſtes vero jam omnes oræ:* hic vero loquitur de maribus: *denique maria omnia, tum univerſa, tum in ſingulis omnes ſinus atque portus.* In ſingulis maribus, nimirum in Tuſco, Siculo, Liguſtico, Gallico, Balearico, Libyco, & pluribus aliis vide Florum III, cap. 6, de Bello Piratico. *Gravius.*

58. Qui

poſſe? Quam provinciam tenuiſtis à prædonibus [r] liberam per hoſce annos? quod (y) vectigal vobis tutum fuit? quem ſocium defendiſtis? cui præſidio, claſſibus veſtris, fuiſtis? quàm multas exiſtimatis inſulas eſſe deſertas? quàm multas aut metu relictas, aut à prædonibus captas urbes eſſe ſociorum? Sed quid ego longinqua commemoro? 32

[r] liberam *delet Gul.*

XII. Fuit hoc quondam, fuit proprium populi Romani longè à domo bellare, & propugnaculis imperii ſociorum fortunas, non ſua tecta defendere. Sociis veſtris ego mare clauſum per hoſce annos dicam fuiſſe, cùm exercitus noſtri [s] Brundiſio numquam, niſi ſumma hieme, tranſmiſerint? [58] Qui ad vos ab exteris nationibus venirent, captos querar; (z) cum legati populi Romani redempti ſint? mercatoribus tutum mare non fuiſſe dicam, cùm (a) duodecim ſecures in prædonum poteſtatem pervenerint?

[s] *alii* à Brund.

[t] Cnidum aut Colophonem, aut Samum, nobiliſſimas urbes, innumerabileſque alias, captas eſſe commemorem, cùm veſtros (b) portus, atque eos portus, quibus [59] vitam & ſpiritum ducitis, in prædonum [v] fuiſſe poteſtatem ſciatis? An verò ignoratis, portum Cajetæ celeberrimum, atque pleniſſimum navium, (c) inſpectante prætore, à prædonibus eſſe direptum? Ex Miſeno autem, ejus ipſius [60] liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum geſſerat, 33

[t] Quid *alii. male.*

[v] veniſſe *quad. edd.*

P. B.

à

SCHOLIASTES.

(y) *Vectigalibus novis.*] Pyratæ cum multas civitates ceperunt etiam vectigalia annua probebant.

(z) *Cum legati populi Romani.*] Legatum quendam oppreſſum à piratis pretio uxor liberavit.

(a) *Duodecim ſecures.*] Milienus conſul captus cum legatis ſuis & cum inſignibus imperii venundatus eſt.

(b) *Portus.*] Aſiæ portus cepere piratæ.

(c) *Spectante populo Romano.*] Videbat populus Romanus cum raperetur vectigal.

---

58. *Qui ad vos ab exteris nation. ven. captos querar.*] Inſignis hæc emendatio, eſt ab Col. & Uverd. cum prius legeremus, ſine ulla gratia, *Quid, ad nos cùm ab exteris &c.* Grut.

59. *Vitam & ſpiritum ducitis.*] Id eſt, eas res quibus vita & ſpiritus continetur. Frumentum enim ex Aſia, Africa, Sicilia, Sardinia eo comportabatur. *Hotom.*

60. *Liberos.*] Sic veteres, licet de uno tantum, loquebantur: exempla duo ſunt in Cluentiana; unum: *Fratris liberos prius vita privavit, quam illi hanc ab natura propriam lucem accipere potuerunt.* Alterum: *Cujus filium faceret heredem, eum tutorem liberis non adſcripſit.*

dicitur; [86] non Carthaginienſium, qui permultùm claſſe maritimiſque rebus valuerunt; non Rhodiorum, quorum uſque ad noſtram memoriam diſciplina navalis & gloria remanſit: quæ civitas umquam antea tam tenuis, quæ tam parva inſula fuit, quæ non portus ſuos, & agros, & aliquam partem regionis, atque oræ maritimæ per ſe ipſa defenderet? At hercle aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Romanus, cujus, uſque ad noſtram memoriam, nomen invictum in navalibus pugnis permanſerat, magna, ac multo maxima parte non modò utilitatis, ſed dignitatis atque imperii caruit.

55 Nos, quorum majores Antiochum regem claſſe, Perſenque ſuperarunt, omnibuſque navalibus pugnis Carthaginienſes, homines in maritimis rebus exercitatiſſimos paratiſſimoſque vicerunt; ii nullo in loco jam prædonibus pares eſſe poteramus. nos quoque, qui anteà non modò Italiam tutam habebamus, ſed omnes ſocios in ultimis oris

P. B. auctoritate noſtri imperii ſalvos præſtare poteramus; tum, cùm inſula Delos tam procul à nobis in Ægeo mari poſita, quò omnes undique cum mercibus atque oneribus commeabant, referta divitiis, parva, ſine muro nihil timebat: iidem non modò provinciis atque oris Italiæ maritimis,

tenuerunt: ac neque illius quidem totius; ſed intra Euxinum Pontum & Pamphilum pelagus: quo tempore maximo maritimis viribus pollerent. Hotom. De populis, qui maris imperium tenuerunt, quos veteres Chronologi recenſuerunt, vide inprimis, quæ notavit Caſaubonus ad Polybii librum primum. *Grav.*

86. *Non Carthaginienſium, qui permultum claſſe maritimiſque rebus.*] De Carthaginenſibus Appianus in Libyco ſic ſcribit: Καὶ δυναστεύοντες ἤδη Λιβύης ἐκράτουν, καὶ πολλῆς θαλάσσης, ἐκδήμους τε πολέμους ἐστράτευον ἐς Σικελίαν, καὶ Σαρδὼ, καὶ νήσους ἄλλας, ὅσαι τῆς δὲ τῆς θαλάσσης εἰσὶ, καὶ ἐς Ἰβηρίαν· πολλαχῆ δὲ καὶ ἀποικίας ἐξέπεμπον. ἥτε ἀρχὴ αὐτοῖς ἐγένετο δυνάμει μὲν ἀξιόμαχος τῇ Ἑλληνικῇ, περιουσίᾳ δὲ μετὰ τὴν Περσικήν. Id eſt, *Cùmque jam magnam potentiam adepti eſſent, Libyam ſubjugarunt, mariſque magnam partem & longinqua bella gerebant in Sicilia, Sardinia, aliiſque inſulis quæ ſunt in illo mari, etiam in Hiſpania; multaque in loca colonias mittebant; ac potentia quidem hæc illorum fuit: ut cum viribus quidem Græcorum potentiam æquarent, opibus ſecundum Perſas excellerent.* Hæc ex verſione noſtra, quam magno ſtudio inſtitutam reliquimus, quod Appiani libros & mendis refertos, & magna ex parte ex Plutarchi παραλλήλοις deſcriptos perſpeximus. Quod ſane vehementer admirati ſumus, cum eadem ætate ambo fuerint: neque Plutarchi ullam Appianus mentionem faciat. *Hotom.*

87. *Aſ-*

mis, ac portubus noſtris, ſed etiam [87] Appia jam via carebamus: & his temporibus non pudebat magiſtratus populi Romani, in hunc ipſum locum [f] aſcendere, cùm eum vobis majores veſtri (l) exuviis nauticis, & claſſium ſpoliis ornatum reliquiſſent.

[f] eſcendere MS. rectè.

XIX. BONO TE animo tum, Q. Hortenſi, populus 56 Romanus, & ceteros, qui erant in eadem ſententia, dicere exiſtimavit ea, quæ ſentiebatis: ſed tamen in ſalute communi idem populus Romanus dolori ſuo maluit, quàm auctoritati veſtræ obtemperare. Itaque una lex, unus vir, unus annus, non modò nos illa miſeria ac turpitudine liberavit: ſed etiam effecit, ut [88] aliquando verè videremur omnibus gentibus ac nationibus terra marique imperare.

Quo mihi etiam indignius videtur obtrectatum eſſe ad- 57 huc, Gabinio dicam, anne Pompejo; an utrique? (id quod eſt verius:) ne legaretur A. Gabinius Cn. Pompejo expetenti ac poſtulanti. Utrùm ille, qui poſtulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non eſt, qui impetret, cùm ceteri ad expilandos ſocios, diripiendaſque provincias, quos voluerunt, legatos eduxerint: an ipſe, cujus lege ſalus ac dignitas populo Romano atque omnibus gentibus conſtituta eſt, expers eſſe debet gloriæ ejus imperatoris, atque ejus exercitus, qui conſilio ipſius atque periculo eſt conſtitutus?

(m) An

SCHOLIASTES.

(l) *Exuviis navium.*] Primum populus Romanus contra Thraces (f. Antiates) bellum geſſit. & duodecim capitibus (f. captis) navium roſtris forum ornavit. non ut imperiti dicunt Carthanienſium (omiſſa eſt ſyllaba gi) navibus.

---

87. *Appia jam via carebamus.*] M. Valerio Maximo, P. Decio Muræna Coss. anno viceſimo poſt initium Samnitici belli Appius Claudius Craſſus Cenſor, cui poſtea Cæco fuit cognomen, Appiam viam à porta Capena uſque ad urbem Capuam, muniendam curavit. Hoc ex Julio Frontino; inde Brunduſium uſque munita eſt, ut Strabo docet lib. V. qui ad Tarracinam ſcribit Viam Appiam mare contingere: *ἐστρωμένην ἀπὸ τῆς Ῥώμης μεχρὶ Βρεντεσίου*. Prædones vero univerſum mare occuparant: quare Appiæ viæ pars maritima infeſta. *Hotom.*

88. *Aliquando verè videremur.*] Magis populare eſt *videremini*, quod habent membranæ Colon. nec obſtat quod præceſſerit *nos*. hoc enim ferè heic ſervat Tullius, ut lætiora populo vindicet: triſtia etiam ſibi communicet. *Grut.*

 89. *C. Fal-*

(*m*) An [89] C. Falcidius, Q. Metellus, Q. [g] Cœlius [h] Latinienſis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris cauſa nomino, cum tribuni plebis fuiſſent, anno proximo legati eſſe potuerunt: in hoc uno Gabinio [90] ſunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabinia [i] geritur, in hoc imperatore atque exercitu, [91] quem per ſeipſe conſtituit, etiam præcipuo jure eſſe [k] deberet? de quo legando ſpero conſules ad ſenatum relaturos: qui ſi dubitabunt, aut gravabuntur; [92] ego me profiteor relaturum; [93] neque me impediet (*n*) cujuſquam, Quirites, inimicum edictum, quo minus, fretus vobis, veſtrum jus beneficiumque defendam; neque, præter (*o*) intercesſionem, quidquam audiam; de qua (ut arbitror) iſti ipſi, qui [l] minantur, etiam atque etiam, quî id liceat, conſiderabunt. Mea quidem ſententia, Quirites, unus A. Gabinius, belli maritimi [94] rerumque geſtarum auctor, comes Cn. Pompejo adſcribitur.

g Cæcilius *MSS.*
h Latienſis *MSS. alii.*
P. XV.
i gereretur *MS.*
k debebat *MS.*
l minitantur *Gul.*

SCHOLIASTES.

(*m*) *An Falcidius, Metellus.*] Ciceronis familiares erant, ut quando probatione defecit, utatur exemplis.

(*n*) *Cujusquam initia.*] Edictum propoſuerat ut nemo referat de Pompejo ut ipſe hoc bellum experiatur.

(*o*) *Intercesſio.*] Intercesſio dicitur aeatio (f. vetatio) dictionis tribuni plebis.

---

89. *C. Falcidius, Q. Metellus, Q. Cælius Latinienſis.*] Vetuſti codices habent *Laterienſis*, unde conjici poteſt legendum eſſe *Laterenſis*, quod eſt Juvenciæ quoque familiæ cognomen. Apud Euſebium mentio eſt C. Falcidii Trib. Plebis, qui legem Falcidiam tulit Hirtio & Panſa conſulibus, qui hujus filius poteſt eſſe. *Urſin.*

90. *Sunt tam diligentes.*] Reſpicit, ut puto, ad leges Liciniam atque Ebutiam, de quibus II. Agrar. & pro Dejotaro. Hotomannus ad majorum morem refert: male. ſic cl. Puteanus. *Grut.*

91. *Quem per ſe ipſe conſtituit.*] Inepte verò & rectè Col. & Vuerd. *quem per vos ipſe conſtituit.* hoc eſt Pompejo id bellum ſuſcipiendum veſtris ſuffragiis detulit. adeatur Modius Epiſtola CXXIX. *Idem.*

92. *Ego me profiteor relaturum.*] Nimirum vel tanquam Prætor, vel tanquam Senator, cum ſententiæ dicendæ ordo ad me pervenerit, licet de alia re fuerit relatum à Conſulibus. Licebat enim patribus, quod Tacitus XIII. Annal. notavit, *quoties jus dicendæ ſententiæ accepiſſent, quod vellent, exprimere, relationemque in ea poſtulare.* Grævius.

93. *Neque me impediet cujuſquam, Quirites, iniquum edictum.*] Pro his ſolùm habet Hittorp. *neque me imp. cujuſquam iniquitas:* quod non diſplicuit Modio. Gulielmius nihil mutabat niſi quod cenſeret reponi poſſe *iniquum*, pro illo *inimicum*. *Grut.*

94. *Rerumque geſtarum auctor, comes Cn. Pompejo adſcribitur.*] Col. rerum-

tur: propterea quòd alter uni id bellum ſuſcipiendum veſtris ſuffragiis detulit; alter delatum ſuſceptumque confecit.

XX. Reliquum eſt, ut de Q. Catuli auctoritate, & ſententia [m] dicendum eſſe videatur. qui cùm ex vobis quæreret, ſi in uno Cn. Pompejo omnia poneretis, ſi quid [n] eo factum eſſet, in quo ſpem eſſetis habituri: cepit magnum ſuæ virtutis fructum ac dignitatis, cùm omnes propè una voce, IN EO IPSO VOS SPEM HABITUROS ESSE dixiſtis. Etenim talis eſt vir, ut nulla res tanta ſit, ac tam difficilis, quam ille non & [95] conſilio regere, & integritate tueri, & virtute conficere poſſit. ſed in hoc ipſo ab eo vehementiſſimè diſſentio, quod, quo minùs certa eſt hominum ac minus diuturna vita, hoc magis reſpu- 59

m dicendum *non eſt in MS.*
n *alii* de eo.

rerumque geſtarum Gn. Pompejo ſocius adſcribitur. Sed tamen cùm vulgata extet in Erphurd. mſ. nihil audet loco movere Gulielmius, cui & ego adſentior. Modius tamen ſequitur ſcripturam alteram, d. Epiſtola cxxix. Andr. Schottus lib. 1. cap. 2. Nod. adſentitur Lambino expungenti vocem *auctor:* diſceditque à Manutiana vulgante, *comes Cn. Pompejus adſcr.* Pall. noſtri, ut & Lambiniani, non agnoſcunt illa *auctor comes*, neque exſtant in editionibus annorum centum triginta, quæ editiones ſolùm exhibent, *rerumque geſtarum Gn. Pom. adſcribitur.* neque aliter Pal. ſec. tert. ſext. reliqui enim omnibus literis *Gn. Pompejo,* adſcriptum ad oram ſec. *geſtarum gloria,* ad tertii, *geſtarum ſocius:* alias *par.* Gruteri exemplar præfert, *rerumque geſtarum auctor Gn. Pomp. adſcribitur.* Grut. Vulgatam extare in Erfurt. falſum eſt. Cum maxime illum evolvo. Is plane ut Colonienſis, *rerumque geſtarum Cn. Pompejo ſocius adſcribitur.* Deſiderantur etiam hæ duæ voces in Dreſdenſi & Francii ſecundo, ac in edit. an. 1472, & 1480. Sed *auctor* deleri non debet, quod eſt in Francii primo, ſed non *ſocius.* Nam *auctor belli maritimi rerumque geſtarum* eſt auctor legis, qua, ut paullo ante dixit, *ſalus ac dignitas populo Romano, atque omnibus gentibus conſtituta eſt.* qui perſuaſit populo, ut Pompejo hoc bellum mandarent, & ideo auctor fuit iſtarum rerum, quas geſſit in illo bello maritimo, & propterea in hoc Mithridatico ſocius ejus eſſe debet. In xv. ad Famil. 4. *Regem Ariobarzanem, cujus ſalutem à Senatu, te auctore, commendatam habebam.* Sic *auctoritas* paullo poſt in hac oratione c. 21. *Hac tot exempla, tanta ac tam nova profecta ſunt in eundem hominem à Q. Catulo, atque à cæterorum ejuſmodi dignitatis ampliſſimorum hominum auctoritate.* Et ſtatim: *Illorum auctoritatem de Cn. Pompeji dignitate à vobis comprobatam ſemper eſſe: veſtrum ab illis de eodem homine judicium populique Romani auctoritatem improbari.* Grævius.

95. *Conſilio regere.*] Tuetur hanc ſcripturam egregiè contra novas editt. Schottus noſter lib. I. Nodor. cap. 20. *Grut.*

dicitur; [86] non Carthaginienſium, qui permultùm claſſe maritimiſque rebus valuerunt; non Rhodiorum, quorum uſque ad noſtram memoriam diſciplina navalis & gloria remanſit: quæ civitas umquam antea tam tenuis, quæ tam parva inſula fuit, quæ non portus ſuos, & agros, & aliquam partem regionis, atque oræ maritimæ per ſe ipſa defenderet? At hercle aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Romanus, cujus, uſque ad noſtram memoriam, nomen invictum in navalibus pugnis permanſerat, magna, ac multo maxima parte non modò utilitatis, ſed dignitatis atque imperii caruit.

55 Nos, quorum majores Antiochum regem claſſe, Perſenque ſuperarunt, omnibuſque navalibus pugnis Carthaginienſes, homines in maritimis rebus exercitatiſſimos paratiſſimoſque vicerunt: ii nullo in loco jam prædonibus pares eſſe poteramus. nos quoque, qui anteà non modò Italiam tutam habebamus, ſed omnes ſocios in ultimis oris P. B. auctoritate noſtri imperii ſalvos præſtare poteramus; tum, cùm inſula Delos tam procul à nobis in Ægeo mari poſita, quò omnes undique cum mercibus atque oneribus commeabant, referta divitiis, parva, ſine muro nihil timebat: iidem non modò provinciis atque oris Italiæ maritimis,

tenuerunt: ac neque illius quidem totius; ſed intra Euxinum Pontum & Pamphilum pelagus: quo tempore maximo maritimis viribus pollerent. Hotom. De populis, qui maris imperium tenuerunt, quos veteres Chronologi recenſuerunt, vide inprimis, quæ notavit Caſaubonus ad Polybii librum primum. *Grav.*

86. *Non Carthaginienſium, qui permultum claſſe maritimiſque rebus.*] De Carthaginenſibus Appianus in Libyco ſic ſcribit: Καὶ δυναστεύοντες ἤδη Λιβύης ἐκράτουν, καὶ πολλῆς θαλάσσης, ἐκδήμους τε πολέμους ἐστράτευον ἐς Σικελίαν, καὶ Σαρδὼ, καὶ νήσους ἄλλας, ὅσαι τῆς δὲ τῆς θαλάσσης εἰσὶ, καὶ ἐς Ἰβηρίαν· πολλαχῆ δὲ καὶ ἀποικίας ἐξέπεμπον. ὥστε ἀρχὴ αὐτοῖς ἐγένετο δυνάμει μὲν ἀξιόμαχος τῇ Ἑλληνικῇ, περιουσίᾳ δὲ μετὰ τὴν Περσικήν. Id eſt, *Cumque jam magnam potentiam adepti eſſent, Libyam ſubjugarunt, mariſque magnam partem & longinqua bella gerebant in Sicilia, Sardinia, aliiſque inſulis quæ ſunt in illo mari, etiam in Hiſpania, multaque in loca colonias mittebant; ac potentia quidem hæc illorum fuit: ut cum viribus quidem Græcorum potentiam æquarent, opibus ſecundum Perſas excellerent.* Hæc ex verſione noſtra, quam magno ſtudio inſtitutam reliquimus, quod Appiani libros & mendis refertos, & magna ex parte ex Plutarchi παραλλήλοις deſcriptos perſpeximus. Quod ſane vehementer admirati ſumus, cum eadem ætate ambo fuerint: neque Plutarchi ullam Appianus mentionem faciat. *Hotom.*

87. *Ap*

mis, ac portubus noſtris, ſed etiam [87] Appia jam via carebamus: & his temporibus non pudebat magiſtratus populi Romani, in hunc ipſum locum [f] aſcendere, cùm eum vobis majores veſtri (l) exuviis nauticis, & claſſium ſpoliis ornatum reliquiſſent.

f eſcendere MS. rectè.

XIX. Bono te animo tum, Q. Hortenſi, populus 56 Romanus, & ceteros, qui erant in eadem ſententia, dicere exiſtimavit ea, quæ ſentiebatis: ſed tamen in ſalute communi idem populus Romanus dolori ſuo maluit, quàm auctoritati veſtræ obtemperare. Itaque una lex, unus vir, unus annus, non modò nos illa miſeria ac turpitudine liberavit: ſed etiam effecit, ut [88] aliquando verè videremur omnibus gentibus ac nationibus terra marique imperare.

Quo mihi etiam indignius videtur obtrectatum eſſe ad- 57 huc, Gabinio dicam, anne Pompejo; an utrique? (id quod eſt verius:) ne legaretur A. Gabinius Cn. Pompejo expetenti ac poſtulanti. Utrùm ille, qui poſtulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non eſt, qui impetret, cùm ceteri ad expilandos ſocios, diripiendaſque provincias, quos voluerunt, legatos eduxerint: an ipſe, cujus lege ſalus ac dignitas populo Romano atque omnibus gentibus conſtituta eſt, expers eſſe debet gloriæ ejus imperatoris, atque ejus exercitus, qui conſilio ipſius atque periculo eſt conſtitutus?

(m) An

SCHOLIASTES.

(l) *Exuviis navium.*] Primum populus Romanus contra Thraces (f. Antiates) bellum geſſit. & duodecim capitibus (f. captis) navium roſtris forum ornavit. non ut imperiti dicunt Carthanienſium (omiſſa eſt ſyllaba gi) navibus.

---

87. *Appia jam via carebamus.*] M. Valerio Maximo, P. Decio Muræna Coſs. anno viceſimo poſt initium Samnitici belli Appius Claudius Craſſus Cenſor, cui poſtea Cæco fuit cognomen, Appiam viam à porta Capena uſque ad urbem Capuam, muniendam curavit. Hoc ex Julio Frontino; inde Brunduſium uſque munita eſt, ut Strabo docet lib. V. qui ad Tarracinam ſcribit Viam Appiam mare contingere: *ἐστρωμένην ἀπὸ τῆς Ῥώμης μέχρι Βρεντεσίου.* Prædones vero univerſum mare occuparant: quare Appiæ viæ pars maritima infeſta. *Hotom.*

88. *Aliquando verè videremur.*] Magis populare eſt *videremini*, quod habent membranæ Colon. nec obſtat quod præceſſerit *nos.* hoc enim ferè heic ſervat Tullius, ut lætiora populo vindicet & triſtia etiam ſibi communicet. *Grut.*

 89. *C. Fal-*

(m) An [89] C. Falcidius, Q. Metellus, Q. g Cœlius h Latinienſis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris cauſa nomino, cum tribuni plebis fuiſſent, anno proximo legati eſſe potuerunt: in hoc uno Gabinio [90] ſunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabinia i geritur, in hoc imperatore atque exercitu, [91] quem per ſeipſe conſtituit, etiam præcipuo jure eſſe k deberet? de quo legando ſpero conſules ad ſenatum relaturos: qui ſi dubitabunt, aut gravabuntur; [92] ego me profiteor relaturum: [93] neque me impediet (n) cujuſquam, Quirites, inimicum edictum, quo minus, fretus vobis, veſtrum jus beneficiumque defendam; neque, præter (o) interceſſionem, quidquam audiam; de qua (ut arbitror) iſti ipſi, qui l minantur, etiam atque etiam, quî id liceat, conſiderabunt. Mea quidem ſententia, Quirites, unus A. Gabinius, belli maritimi [94] rerumque geſtarum auctor, comes Cn. Pompejo adſcribitur p

g Cæcilius *MSS.*
h Latienſis *MSS. alii.*
P. XV.
i gereretur *MS.*
k debebat *MS.*
l minitantur *Gul.*

SCHOLIASTES.

(m) *An Falcidius, Metellus.*] Ciceronis familiares erant: ut quando probatione defecit, utatur exemplis.

(n) *Cujuſquam iniqu.*] Edictum propoſuerat ut nemo referat de Pompejo ut ipſe hoc bellum experiatur.

(o) *Interceſſio.*] Interceſſio dicitur aeatio (f. vetatio) dictionis tribunitiæ plebis.

---

89. *C. Falcidius, Q. Metellus, Q. Cælius Latinienſis.*] Vetuſti codices habent *Laterienſis*, unde conjici poteſt legendum eſſe *Laterenſis*; quod eſt Juvenciæ quoque familiæ cognomen. Apud Euſebium mentio eſt C. Falcidii Trib. Plebis, qui legem Falcidiam tulit Hirtio & Panſa conſulibus, qui hujus filius poteſt eſſe. *Urſin.*

90. *Sunt tam diligentes.*] Reſpicit, ut puto, ad leges Liciniam atque Ebutiam, de quibus II. Agrar. & pro Deiotaro. Hotomannus ad majorum morem refert: male. ſic cl. Puteanus. *Grut.*

91. *Quem per ſe ipſe conſtituit.*] Inepte vero & recte Col. & Vuerd. *quem per vos ipſe conſtituit.* hoc eſt Pompejo id bellum ſuſcipiendum veſtris ſuffragiis detulit. adeatur Modius Epiſtola CXXIX. *Idem.*

92. *Ego me profiteor relaturum.*] Nimirum vel tanquam Prætor, vel tanquam Senator, cum ſententiæ dicendæ ordo ad me pervenerit, licet de alia re fuerit relatum à Conſulibus. Licebat enim patribus, quod Tacitus XIII. Annal. notavit, *quoties jus dicendæ ſententiæ accepiſſent, quod vellent, exprimere, relationemque in ea poſtulare.* Grævius.

93. *Neque me impediet cujuſquam, Quirites, iniquum edictum.*] Pro his ſolum habet Hittorp. *neque me imp. cujuſquam iniquitas:* quod non diſplicuit Modio. Gulielmius nihil mutabat niſi quod cenſeret reponi poſſe *iniquum*, pro illo *inimicum. Grut.*

94. *Rerumque geſtarum auctor, comes Cn. Pompejo adſcribitur.*] Col. rerum-

tur: propterea quòd alter uni id bellum ſuſcipiendum veſtris ſuffragiis detulit; alter delatum ſuſceptumque confecit.

XX. RELIQUUM eſt, ut de Q. Catuli auctoritate, & 59
ſententia [m] dicendum eſſe videatur. qui cùm ex vobis quæreret, ſi in uno Cn. Pompejo omnia poneretis, ſi quid [n] eo factum eſſet, in quo ſpem eſſetis habituri: cepit magnum ſuæ virtutis fructum ac dignitatis, cùm omnes propè una voce, IN EO IPSO VOS SPEM HABITUROS ESSE dixiſtis. Etenim talis eſt vir, ut nulla res tanta ſit, ac tam difficilis, quam ille non & 95 conſilio regere, & integritate tueri, & virtute conficere poſſit. ſed in hoc ipſo ab eo vehementiſſimè diſſentio, quod, quo minùs certa eſt hominum ac minus diuturna vita, hoc magis reſpu-

m dicendum *non eſt in MS.*
n *alii* de eo.

rerumque geſtarum Gn. Pompejo ſocius adſcribitur. Sed tamen cùm vulgata exſtet in Erphurd. mſ. nihil audet loco movere Gulielmius, cui & ego adſentior. Modius tamen ſequitur ſcripturam alteram, d. Epiſtola CXXIX. Andr. Schottus lib. I. cap. 2. Nod. adſentitur Lambino expungenti vocem *auctor*: diſceditque à Manutiana vulgante, *comes Cn. Pompejus adſcr.* Pall. noſtri, ut & Lambiniani, non agnoſcunt illa *auctor comes*, neque exſtant in editionibus annorum centum triginta, quæ editiones ſolùm exhibent. *rerumque geſtarum Gn. Pom. adſcribitur.* neque allter Pal. ſec. tert. ſext. reliqui enim omnibus literis *Gn. Pompejo*, adſcriptum ad oram ſec. *geſtarum gloria.* ad tertii, *geſtarum ſocius*: alias *par.* Gruteri exemplar præfert, *rerumque geſtarum auctor Gn. Pomp. adſcribitur.* Grut. Vulgatam extare in Erfurt. falſum eſt. Cum maxime illum evolvo. Is plane ut Colonienſis, *rerumque geſtarum Cn. Pompejo ſocius adſcribitur.* Deſiderantur etiam hæ duæ voces in Dreſdenſi & Francii ſecundo, ac in edit. an. 1472, & 1480. Sed *auctor* deleri non debet, quod eſt in Francii primo, ſed non *ſocius.* Nam *auctor belli maritimi rerumque geſtarum* eſt auctor legis, qua, ut paullo ante dixit, *ſalus ac dignitas populo Romano, atque omnibus gentibus conſtituta eſt.* qui perſuaſit populo, ut Pompejo hoc bellum mandarent, & ideo auctor fuit iſtarum rerum, quas geſſit in illo bello maritimo, & propterea in hoc Mithridatico ſocius ejus eſſe debet. In XV. ad Famil. 4. *Regem Ariobarzanem, cujus ſalutem à Senatu, te auctore, commendatam habebam.* Sic *auctoritas* paullo poſt in hac oratione c. 21. *Hac tot exempla, tanta ac tam nova profecta ſunt in eundem hominem à Q. Catulo, atque à ceterorum ejuſmodi dignitatis ampliſſimorum hominum auctoritate.* Et ſtatim: *Illorum auctoritatem de Cn. Pompeji dignitate à vobis comprobatam ſemper eſſe: veſtrum ab illis de eodem homine judicium populique Romani auctoritatem improbari.* Grævius.

95. *Conſilio regere.*] Tuetur hanc ſcripturam egregiè contra novas editt. Schottus noſter lib. I. Nodor. cap. 20. *Grut.*

 96. *S*-

reſpublica, dum per deos immortales licet, frui debet [96] ſummi hominis vita atque virtute.

60 At enim o nihil novi fiat contra exempla atque inſtituta majorum. Non dico hoc loco, majores noſtros [97] ſemper in pace, conſuetudini; in bello, utilitati paruiſſe: ſemper ad novos caſus temporum, novorum conſiliorum rationes accommodaſſe: non dicam, duo bella maxima, [98] Punicum & Hiſpanienſe, ab uno imperatore eſſe confecta: duas urbes potentiſſimas, quæ huic imperio maximè p minabantur, Carthaginem atque Numantiam [99] ab eodem Scipione eſſe deletas: non commemorabo, nuper ita vobis patribuſque veſtris eſſe viſum, ut in uno C. Mario ſpes imperii poneretur. ut idem cum Jugurtha, idem cum (p) Cimbris, idem cum Theutonis bellum adminiſtraret.

61 In ipſo Cn. Pompejo, in quo novi conſtitui nihil vult Q. Catulus, quàm multa ſint nova, q ſummaque Catuli voluntate conſtituta, recordamini.

o ne quid novi *Gul.*

P. B. p minitabantur. *Gul.*

q ſumma Q. Cat. *Gul. Grav.*

XXI. QUID

SCHOLIASTES.

(p) *Cimbris.*] Gallis.

96. *Summi hominis vita.*] Gulielmius ſubſtituit ex Vuerd. & Hitt. *viri*, non modò ob παρόμοιον in vocibus his, *viri vita virtuti*; ſed quia à *viro* dicta *virtus*; & eò plerumque hæc conjungantur. *Grut.*

97. *Semper in pace conſuetudini, in bello utilitati paruiſſe.*] Hujus rei exemplum ſuppeditat hiſtoria de C. Mario apud Valer. Max. *Duas*, inquit, *Camertium cohortes, mira virtute vim Cimbrorum ſuſtinentes in ipſa acie adverſus conditionem fœderis civitate donavit: quod quidem factum & vere & egregie excuſavit, dicendo inter armorum ſtrepitum verba ſe juris civilis exaudire non potuiſſe.* Lege eundem Valerium libro VII. cap. de neceſſitate. *Hotom.* In illo capite pulchre Valerius: *Cedit interdum generoſus ſpiritus utilitati, & fortunæ viribus ſuccumbit: ubi niſi tutiora conſilia legerit, ſpecioſa ſequenti concidendum eſt.* Sed hoc omnium ſapientum ſententia eſt, ſerviendum tempori & neceſſitati. vide Cic. epiſt. 9. lib. I. ad Lentulum, & Sueton. in Cæſ. c. 19. ac quæ ibi docti notant, & quæ ipſi notamus ad 1. & 3. Ciceronis de Officiis libros. *Grav.*

98. *Punicum & Hiſpanienſe.*] Quorum altero Carthaginem ipſam, altero, Numantiam Africanus, Paulli filius, delevit: cum ei ſemel ante tempus, vetere lege præſcriptum, ædilitatem petenti, conſulatus mandatus eſſet; iterum autem contra eam legem, quæ vetabat quemquam iterum conſulem fieri. *P. Manutius.*

99. *Ab eodem Scipione eſſe deletas.*] Vox, *Scipione*, adventitia & aliena videtur eſſe. nam cum ſupra dixerit, *ab uno imperatore*, imperator autem ille Scipio fuerit, hic vel dicendum fuit *ab eodem imperatore:* vel ſatis fuit dicere, *ab eodem*. Lamb.

1. *Etiam*

XXI. QUID ENIM tam novum, quàm adoleſcentulum, privatum, exercitum difficili reipublicæ tempore conficere? confecit. huic præeſſe? præfuit. rem optimè ductu ſuo gerere? geſſit. Quid tam præter conſuetudinem, quàm homini peradoleſcenti, cujus à ſenatorio gradu ætas longè abeſſet, imperium atque exercitum dari? Siciliam permitti atque Africam, bellumque in ea adminiſtrandum? fuit in his provinciis ſingulari innocentia, gravitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid verò tam inauditum, quàm equitem Romanum triumphare? at eam quoque rem populus Romanus non modò vidit, ſed [1] etiam ſtudio omni viſendam putavit.

Quid tam inuſitatum, quàm ut, cùm duo conſules clariſſimi fortiſſimique eſſent, eques Romanus ad bellum maximum formidoloſiſſimumque proconſule [2] mitteretur? miſſus eſt. quo quidem tempore, cùm eſſet nonnemo in ſenatu, qui diceret, *Non oportere mitti hominem privatum pro conſule*: (q) L. Philippus dixiſſe dicitur, *Non ſe illum ſua ſententia* [3] *pro conſule, ſed pro conſulibus mittere.* Tanta 62

SCHOLIASTES.

(q) *Lucius Philippus dixiſſe dicitur.*] Conſulibus Sertorianum bellum detrectantibus. Pompejus electus eſt. Cum interrogarentur patres qualis debeat cum poteſtate mitti. Philippus conſul ridens ignaviam proconſuli dixit Cicero hoc caput quaſi hoc dixerit laude Pompeji non conſulum vituperatione.

1. *Etiam omni ſtudio viſendam putavit.*] Vuerd. *omnium etiam ſtudio &c.* Baſilicanus Col. more ſuo optimè, *etiam omnium ſtudio viſendam & concelebrandam putavit.* prodidit & iſtud Modius lib. Novant. Epiſtola XXXII. qui tamen citat, *omni*, non *omnium*. male puto. nam in Pall. omnibus hæret ultimum illud, non alterum. Grut.

2. *Mitteretur.*] A ſenatu. nam à populo imperium non accepit Phil. 2. *Sertorianum bellum à ſenatu privato datum eſt, quia conſules recuſabant: cum L. Philippus pro conſulibus ſe eum mittere dixit, non pro conſule.* Hoc eſt, cur ipſe ad ſenatum ſcripſerit: *Nomine modo imperii à vobis accepto, diebus XL. exercitum paravi.* P. Manut.

3. *Pro Conſule, ſed pro Conſulibus mittere.*] Hac de re Plutarchus in Pompeji vita ſic ſcribit: Ὅτε καὶ φασὶν ἐν συγκλήτῳ πυθομένου τινὸς καὶ θαυμάζοντος, εἰ Πομπήϊον ἀνθ' ὑπάτου οἴεται δεῖν ἐκπεμφθῆναι Φίλιππος, οὐκ ἔγωγε, φάναι τὸν Φίλιππον, ἀνθ' ὑπάτου ἀλλ' ἀνθ' ὑπάτων ὡς ἀμφοτέρους τοὺς τότε ὑπατεύοντας οὐδενὸς ἀξίους ὄντας. Id eſt, *Quo tempore etiam ajunt in Senatu quærente quopiam & admirante, ſi Philippus Pompejum Proconſule mittendum exiſtimaret: reſpondiſſe Philippum, ſe non pro Conſule, ſed pro Conſulibus mittere:*

 quaſi

Tanta in eo reipublicæ benè gerendæ ſpes conſtituebatur, ut duorum conſulum munus unius adoleſcentis virtuti committeretur. Quid tam ſingulare, quàm ut ex ſenatusconſulto legibus ſolutus, conſul antè fieret, quàm ullum alium magiſtratum per leges capere licuiſſet? quid tam incredibile, quàm [4] ut iterum eques Romanus [r] ex ſenatusconſulto triumpharet? quæ in omnibus hominibus nova poſt hominum memoriam conſtituta ſunt, ea tam multa non

P. XVI. — r alii delent ex.

63 ſunt, quàm hæc, quæ in hoc uno homine vidimus. Atque hæc tot exempla, tanta ac tam nova, profecta ſunt in eundem hominem à Q. Catulo, atque à ceterorum ejuſdem dignitatis ampliſſimorum hominum auctoritate.

XXII. Quare videant, ne ſit periniquum, & non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeji dignitate à vobis comprobatam ſemper eſſe: veſtrum ab illis de eodem homine judicium, populique Romani auctoritatem improbari: [5] præſertim cùm jam ſuo jure populus Romanus in hoc homine ſuam auctoritatem vel contra omnes, qui diſſentiunt, poſſit defendere: propterea quòd, [ſ] iſtis reclamantibus, vos unum illum ex omnibus delegiſtis, quem bello prædonum præponeretis.

ſ iiſdem iſtis *MS.*

64 Hoc ſi vos temerè feciſtis, & reipublicæ parum conſuluiſtis; rectè iſti ſtudia veſtra ſuis conſiliis regere conantur. ſin autem vos plus tum in republica vidiſtis; vos, [t] his repugnantibus, per vosmetipſos dignitatem huic imperio, ſalutem orbi terrarum attuliſtis: aliquando iſti principes, & ſibi, & ceteris, populi Romani univerſi auctoritati paren-

t ipſis *MS.*

quaſi utrumque eorum qui tum Conſules erant, pro nihilo haberet. Ex hoc autem loco intelligi poteſt, quod puto me alibi dixiſſe, Proconſules non eos dici tantum, qui ex Conſulatu in provinciam cum imperio Conſulari mittuntur: ſed eos omnes, qui quamvis Conſules non fuerint, tamen cum eo imperio mittuntur. ut in libro de Legibus 1. L. Gellius ex Prætura Proconſule in Græciam miſſus dicitur. *Athenis*, inquit, *audire ex Phædro meo memini Gellium familiarem tuum, cum Proconſule ex Prætura in Græciam veniſſet, Athenis philoſophos in locum unum convocaſſe*, &c. Hotom.

4. *Ut iterum eques Romanus ex S. C. triumpharet?*] Ex Hiſpania, cùm antea triumphaſſet ex Africa. Ex S. C. autem, quia miſſus eſt in Hiſpaniam à ſenatu, non à populo. P. *Manut.*

5. *Præſertim cum jam ſuo jure.*] *Suo jure*, ſine illorum auctoritate: & quaſi jam iſtorum auctoritati minus eſſet obnoxius, quam levem eventus eſſe judicavit. *Hotom.* *Suo jure* eſt nemine impediente, cum nemo poſſit prohibere & impedire, qui diſſentiat, vide quæ de hoc loquendi genere notavi ad Florum. *Grævius.*

6. Re-

rendum eſſe fateantur. Atque in hoc bello Aſiatico, & regio, non ſolùm militaris illa virtus, quæ eſt in Cn. Pompejo ſingularis, ſed aliæ quoque virtutes animi multæ & magnæ requiruntur. difficile eſt in Aſia, Cilicia, [v] Syria, [6] regniſque interiorum nationum ita verſari veſtrum imperatorem, ut nihil aliud, quàm de hoſte, ac de laude, cogitet. deinde etiam ſi qui ſunt pudore ac temperantia moderatiores; tamen eos eſſe tales, propter multitudinem cupidorum hominum nemo [x] arbitratur.

v Lycia, Syria. *Vict. & alii.*

x arbitrabatur *alii.*

Difficile eſt dictu, Quirites, quanto in odio ſimus apud exteras nationes, propter eorum, [7] quos ad eas per hos annos cum imperio miſimus, injurias ac libidines. 65

P. B.

(x) Quod enim fanum putetis in illis terris noſtris magiſtratibus religioſum, quam civitatem ſanctam, quam domum ſatis clauſam ac munitam fuiſſe? urbes jam locupletes ac copioſæ requiruntur, quibus cauſa belli [8] propter diripiendi cupiditatem inferatur.

Libenter hæc coràm cum Q. Catulo, & Q. Hortenſio diſputarem, ſummis & clariſſimis viris. noverunt enim ſociorum vulnera; vident eorum calamitates; querimonias audiunt. Pro ſociis vos contra hoſtes exercitum mittere putatis, an hoſtium ſimulatione, contra ſocios atque amicos? quæ civitas eſt in Aſia, quæ non modò [y] imperatoris, aut legati, ſed unius tribuni militum animos ac ſpiritus capere poſſit? 66

y unius imp. *alii.*

XXIII. QUARE, etiam ſi quem habetis, qui collatis ſignis, exercitus regios ſuperare poſſe videatur: tamen, niſi erit idem, qui ſe à pecuniis ſociorum, qui ab eorum con-

SCHOLIASTES.

(x) *Quod enim fanum putatis.*] Omnia in Lucullum figurate dicuntur.

---

6. *Regniſque interiorum nationum.*] Revocavi ſcripturam Pall. omnium, item Grut. H. V. B. nec non olim impreſſorum: inferioris ætatis enim obtruſerant *exterarum*. conſulatur Modius d. Epiſt. xxxvi. *Grut.*

7. *Quos ad eas per hos annos.*] Eſt à Colon. & Vuerd. inſulſiſſimè haſtenus uſi, *eas hoc anno*. neque enim uno peccatum fuit anno ſed pluribus: multique anni indignationem cieant, non unus. *Idem.*

8. *Propter diripiendi cupiditatem.*] Hitt. *facultatem*, ſi accederet & alius codex, reciperem in contextum. Modius interim ita loquitur, ac ſi plures libri eam proderent lectionem d. Epiſt. xxxvi. ſed impropriè. *Idem.*

9. *Vide-*

z ſex ſeqq. voces è MS. addidit Grut.

conjugibus ac liberis, z qui ab ornamentis fanorum atque oppidorum, qui ab auro gazaque regia, manus, oculos, animum cohibere poſſit; non erit idoneus, qui ad bellum Aſiaticum regiumque mittatur.

67 Ecquam putatis civitatem pacatam fuiſſe, quæ locuples ſit? ecquam eſſe locupletem, quæ iſtis pacata eſſe videatur? Ora maritima, Quirites, Cn. Pompejum non ſolùm propter rei militaris gloriam, ſed etiam propter animi continentiam requiſivit. 9 Videbat enim prætores locupletari quotannis pecunia publica, præter paucos; neque a nos quidquam aliud aſſequi claſſium nomine, niſi ut, detrimentis accipiendis, majore affici turpitudine videremur. Nunc, qua cupiditate homines in provincias, 10 quibus jacturis, quibus conditionibus proficiſcantur, ignorant vi-

[illegible] deli-

a eos alii.

9. *Videbat enim populus Romanus non locupletari quotannis pecunia publica præter paucos.*] Ant. Auguſtinus ex veteris libri auctoritate delet *non*, & ex conjectura *præter.* ſed non admodum ſatisfaciebat Pantagatho, qui putabat legi debere *non locupletari quotannis, pecunia publica Prætores.* Idemque putabat ab eo loco, *atque in hoc bello*, uſque ad, *veniſſe gaudeant* (quæ omnia non ſine cauſa in Victoriano codice incluſa ſunt duobus ſemicirculis) eſſe additamentum (& ineptum quidem) ex aliqua declamatione omnino præter ordinem orationis, & diſtributionem. *Urſinus, Videbat enim prætores locupletari quotan. pec. publica præter paucos; neque nos quidquam.*] Nefas putavi non excipere egregiam hanc ſcripturam Baſilicani codicis & Vuerdenſis, ejectâ jam receptâ, *Videbat enim pop. Rom. non locuplet. &c. neque eos quidquam:* nam quid dicam Hotomanni conjectaneum à Lambino receptum, nihilominus & obſcurum, & parum dignum Cicerone? favent autem huic lectioni Pal. pr. ac ſext. in quibus diſertim: *Videbat enim P. R. locupletari,* excluſa negativa *non.* acceſſiſſe ad hanc emendationem ingenium Pantagathi, prodidit amicus noſter Schottus libro I. cap. 3. item Fulvius Urſinus, apud quem item videnda divinatio Ant. Auguſtini. *Grut.* Vid. Gronov. de Pec. Vet. Lib. IV. c. 4.

10. *Quibus jacturis, quibus conditionibus &c.*] Vocat *jacturas*, largitiones illas pecuniarum factas in eos, per quos obtinuere provincias: de quibus ſæpius dixit Orationibus in Verrem: etiam hac ipſa, capite 14. circa medium. itaque non eſt quod momentum aliquod ponamus viro eruditiſſ. conjicienti *quibus vaſariis, quibus condit.* tanquam ſcilicet ea vox degeneraverit in *verſuris.* libri certè Pall. omnes, reliquorumque, nihil variant; niſi quod Colon. *quibus injuriis.* cujus ſcribam apparet etiam non aſſecutum vim vocis *jacturæ. Grut.* Vere Gruterus. *Jactura* enim Latinis ſunt largitiones, pecuniæ datæ corrumpendi cauſſa; pronunciati per tribus nummi, aut ut ipſe ſupra dixit, diviſi magiſtratibus & hominibus gratioſis, quorum ſuffragatione poteſtates & provincias acceperant. Cic. pro Cluentio; *Primum quidem illum judicem pe-*

cunia

delicet iſti, qui ad unum deferenda eſſe omnia non arbitrantur? quaſi verò Cn. Pompejum non cùm ſuis virtutibus, tum etiam alienis vitiis magnum eſſe videamus.

Quare nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, 68
[11] qui inter annos tot unus inventus ſit, quem ſocii in ur- P. XVII.
bes ſuas cum exercitu veniſſe gaudeant. Quòd ſi auctoritatibus hanc cauſam, Quirites, confirmandam putatis: eſt vobis auctor, vir bellorum omnium, maximarumque rerum peritiſſimus, (s) P. Servilius: cujus tantæ res geſtæ terra marique exſtiterunt, ut, cùm de bello deliberetis, auctor vobis gravior eſſe nemo debeat. eſt C. Curio [12] ſummis veſtris beneficiis, maximiſque rebus geſtis, ſummo ingenio & prudentia præditus. eſt Cn. Lentulus, in quo omnes, pro ampliſſimis veſtris honoribus, ſummum conſilium, ſummam gravitatem eſſe cognoſcitis. eſt [13] C. Caſſius, integritate, virtute, conſtantia ſingulari. Quare videte, ut [b] horum auctoritatibus, illorum orationi, qui diſ- b unum
ſentiunt, reſpondere poſſe videamur. alii.

XXIV. Quæ cùm ita ſint, C. (t) Manili, primùm 69
iſtam tuam & legem, & voluntatem, & ſententiam laudo vehementiſſimeque comprobo: deinde te hortor, ut [c] auctore populo Romano, maneas in ſententia, neve c auctoritate P. R. MS.

cu-

SCHOLIASTES.

(s) *Publius Servilius.*] Iſte florebat. in ſenatu princeps erat, amabatur à populo.

(t) *Manili.*] Cajus Manilius tribunus plebis.

---

cunia corrupit, deinde ipſum Atrium, non magna jactura facta, tollendum curavit. Prò Flacco: *quæ jactura? quanta largitio?* Gronov. lib. IV. de pec. vet. cap. 4. ubi vide plura. *Grav.*

11. *Qui inter annos tot unus inventus &c.*] Sic Pall. omnes & Grut. ne auſcultemus Lambino tranſponenti vocem tertiam. at Schottus noſter illud *annos*, ut intruſum ac ſupervacuum, jugulat: & alioquin uſitatam minus Oratori noſtro talem anaſtrophen. *Grut.* Fruſtra. Vide ad Actionem 1. in Verr. cap. 13. *Gronov.*

12. *Summis veſtris beneficiis maximiſque &c. præditus.*] Lambinus addidit, *beneficiis uſus*, ſed non è fide mſſ. noſtrorum ſane, qui nihil variant, niſi quod Col. haberet *maximus rebus*, ut forte repeti debeat ea vox, *ſummis veſtris beneficiis maximus, maximus rebus geſtis.* Grut.

13. *C. Caſſius.*] Is, opinor, qui ante Lentulum anno proximo conſul fuit: ut tres conſulares nominet, quorum auctoritas in lege ſuadenda magni apud populum Romanum debet eſſe ponderis, quamquam ut Lentulo præponeretur, temporis ratio poſtulavit. ſed hoc ſupra quoque notavimus, in facilitate contra propoſitum ordinem fidei prępoſita. *P. Manut.*

14. *Quan-*

cujuſquam vim aut minas pertimeſcas. Primùm in te ſatis eſſe animi ā perſeverantiæque arbitror: deinde cùm tantam multitudinem cum tanto ſtudio adeſſe videamus, [14] quantam non iterum in eodem homine præficiendo vidimus; quid eſt, quòd aut de re, [15] aut de perficiendi facultate dubitemus? Ego autem, quidquid in me eſt ſtudii, conſilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Romani, atque hac poteſtate prætoria, quidquid auctoritate, fide, conſtantia poſſum; id omne ad hanc rem conficiendam, tibi & populo Romano polliceor ac defero.

ā conſtantiæque *alii.*

70 Teſtorque omnes deos, & eos maximè, [16] qui huic loco temploque præſident, qui omnium mentes eorum, qui ad rempublicam adeunt, maximè perſpiciunt, me hoc neque rogatu facere cujuſquam, neque quò Cn. Pompeji gratiam mihi per hanc cauſam conciliari putem, neque quò mihi ex cujuſquam amplitudine, aut præſidia periculis, aut adjumenta honoribus quæram; propterea quòd peri-

P. B.

14. *Quantum non iterum in eod. homine præficiendo vidimus.*] Hittorp. membranæ, *quantum nunc iterum in ead. h. pr. videmus.* non male. *nunc iterum*, dicit, quia idem viderant antea quoque, cùm Pompejus præficeretur bello maritimo. *Grut.*

15. *Aut de perficiendi facultate.*] Idem codex *reficiendi*, quod minime repudiandum. *refici* propriè dicuntur, qui in magiſtratu aut poteſtate ſunt, cùm iis magiſtratus vel imperia continuantur in annum ſequentem. accedunt ad hanc lectionem Pal. ſext. ſept. Gruterian. in quibus *præficiendi*. Idem. Hittorpianus codex rectam ſervavit nobis lectionem, ſuffragante Erfurtenſi, & cujus veſtigia quoque in Dreſdenſi deprehenduntur, in quo *non* quidem perperam ſcribitur, ſed *videmus* pro *vidimus* recte legitur. Quid eſt Latinis *non iterum vidimus?* Si hoc voluiſſet, quod id ſignificare putant, ſcripſiſſet Cicero, *quantam nunquam antea in eodem homine præficiendo vidimus.* Sed hoc Cicero dixit, nunc iterum tantum hominum ad hanc legem ferendam confluxiſſe, ut antea confluxerat ad maritimum bellum ei committendum. Ceterum in P. Francii ſecundo codice hæc omnia verba non leguntur, & forte rectius abſunt. Nam *præficiendo* non addita re, cui præficiatur, Tullius nunquam poſuit, nec alii, credo, Latine docti. *Græv.*

16. *Qui huic loco temploque præſident.*] Plinius libro XXXIV. cap. de Statuis, tres Sibyllæ ſtatuas juxta roſtra fuiſſe tradit: unam quam Sex. Pacuvius Taurus Ædilis pleb. reſtituit: duas, quas M. Meſſala. Et eodem rurſus lib. aliquanto poſt *Herculis ſtatuam* nominat, *tunicati, Eleo habitu, torva facie, &c.* Suetonius autem in Julio ſimulachrum Veneris genitricis pro roſtris fuiſſe teſtatur. *Hotom.*

pericula facilè, (u) ut hominem præſtare oportet, innocentia tecti [e] pellemus: [f] honorem autem neque ab uno, neque ex hoc loco, ſed eadem noſtra illa laborioſiſſima ratione vitæ, ſi veſtra voluntas feret, conſequemur.

[e] repellimus. MSS.
[f] honores Græv. & alii.

71 Quamobrem, quidquid in hac cauſa mihi ſuſceptum eſt, Quirites, id omne me reipublicæ cauſa ſuſcepiſſe confirmo: tantumque abeſt, ut aliquam bonam gratiam mihi quæſiſſe videar, ut multas etiam ſimultates partim (x) obſcuras, partim apertas intelligam, mihi non neceſſarias, vobis non inutiles, ſuſcepiſſe. ſed ego me hoc honore præditum, tantis veſtris beneficiis affectum, ſtatui, Quirites, veſtram voluntatem, & reipublicæ dignitatem, & ſalutem provinciarum atque ſociorum, meis omnibus commodis & rationibus præferre oportere.

SCHOLIASTES.

(u) *Ut hominem præſtare.*] Sed temeritatis eſt ſibi repulſionis pericula polliceri. Præſtare promittere.
(x) *Obſcuras partes.*] Luculli & Hortenſii.

FINIT POMPEIANA.

March 19th 1893
Harrogate

M. TUL-

p. XVIII.

M. TULLII CICERONIS PRO A. CLUENTIO AVITO, ORATIO QUARTADECIMA.

ARGUMENTUM.

Saſſia quadam, Cluentii mater, improbi mulier ingenii, libidinis effrenatæ, poſt binas nuptias, unas patris Cluentii, alteras A. Aurii Melini, generi ſui, quem cum filia divortium facere coëgit; poſtremo nupſit Statio Albio Oppianico, qui Melinum ejus virum occiderat. Hic cum intelligeret, Cluentium nondum teſtamentum feciſſe, eoque mortuo bona ejus omnia ad matrem eſſe ventura; incenſus avaritia, veneno

eum

1. *AVito.*] Sic eſſe legendum jampridem admonuit Cujacius Toloſanus, juriſconſ. doctiſſimus: quod cum Romæ eſſemus, mecum communicavit Petrus Faber Toloſanus, ſupplicum libellorum in regia magiſter; egoque nuper in commentarios Lucretianos retuli. *Lambinus. Habito*, Non video cur *Habitus* cognomen in *Avitus* mutandum ſit, antiquis præſertim libris repugnantibus, & vetuſtiſſimo lapide, in quo inciſum eſt, AUR. ABITUS. MIL. COH. X. PR. ut aſpiratio tantum ſit ex eo cognomine tollenda, nihilque præterea aliud mutandum. *Cluentius* autem pro *Cluventius*, ut eſt in antiqua inſcriptione, ſcribebant antiqui, ut *fluius* pro *fluvius*, *Cluius* pro *Cluvius*, *& vas* pro *vaas*, unde *vaſa* ab imperitis librariis ſcriptum invenitur pro *vas*, cum apud Ciceronem in Oeconomico, tum apud Suetonium in Rhemnio Palæmone, ubi legendum eſt: *Vitem ejus manu inſtitutam* CCCLX. *vas edidiſſe*, ex Plinio lib. XIV. cap. 4. & Columell. lib. III. cap. 3. *Urſinus.* Cujacius in librum III. Sentent. Paulli tit. IV. ad verſum *moribus*, ſæpe pro *Avitus* in antiquis libris corrupte ſcribi *Habitus* variis docet exemplis. Tryphonius ſane JC. in l. 39. D. de pœnis *Avitum* vocat hunc Cluentium, ubi hæc oratio laudatur, ſed apud Quintil. in lib. IV. cap. 2. & lib. V. Orat. Inſt. cap. 10. ſcribitur *Habitus*. Sic enim illic laudat Ciceronis verba: *A. Cluentius Habitus fuit pater hujuſce.* hic vero: *Judicium aut ab Habito, aut Oppianico eſſe corruptum. Si doceo non ab Habito, vinco ab Oppianico: ſi oſtendo ab Oppianico, purgo Habitum.* Etiam in Faſtis Capitolinis mentio fit Habiti. DECLA VIBIUS C. F, C. N. HABITUS. *Grævius.*

2. *Al-*

lum tollere decrevit. ea re cognita, duobuſque præjudiciis jam probata, primum Scamandri damnatione, cujus in manibus venenum deprehenſum fuerat, deinde C. Fabritii, qui Cleophanti, quo Cluentius medico utebatur, ſervum Diogenem ad venenum dandum ſpe & præmio ſollicitaverat: Oppianicum Cluentius de veneficio accuſavit: qui cum damnatus eſſet, defenſor Oppianici L. Quinctius tribunus pl. quotidianis concionibus rem in invidiam adduxit, cum diceret pecuniam in judicio verſatam: & cum incertum eſſet, ex qua parte eſſet profecta, populus Romanus non credidit ab Oppianico datam, quia damnatus erat: & errore multorum in falſo crimine Cluentius fuit: cum Oppianicus C. Ælio Staleno DC. millia H-S pro numero judicum, qui corrumpendi eſſent, dediſſet, quo poſtea crimine, & Stalenus ipſe, & cum eo Bulbus, Gutta, Popillius, aliique ejuſdem affines culpa judices damnati ſunt. Annis quinque poſt damnationem cum Oppianicus in exſilio periiſſet, uxor Saſſia moliri cœpit inſidias filio, quod ejus conſilio diceret per M. Aſellium quendam viro ſuo venenum in pane datum. & cum de ſervis quæſtione habita, nihil eſſet repertum: rurſus eadem; triennio poſt, adoleſcenti Oppianico filia collocata, impulit eum ad filium de veneficio accuſandum. is actore uſus eſt L. Attio Piſaurenſi: contra quem prætor Cicero Cluentium defendit. Acta cauſſa eſt ad Q. Voconium Naſonem, qui de veneficiis prætor quæſivit, Lepido & Tullo Coſs. P. Manut. [Habita A. V. C. DCLXXXVII.]

I. ANIMADVERTI, judices, omnem accuſatoris orationem, in duas diviſam eſſe partes: quarum altera mihi niti & magnopere confidere videbatur invidiâ jam inveteratâ judicii Juniani: [2] altera tantummodò conſuetudinis cauſa timidè & diffidenter attingere rationem veneficii criminum: qua de re [3] lege eſt hæc quæſtio conſtituta. Itaque mihi certum eſt hanc eandem diſtributionem, invidiæ, & criminum, ſic in defenſione ſervare, ut omnes intelligant, nihil me nec ſubterfugere voluiſſe reticendo, nec obſcurare dicendo.

Sed cùm conſidero, quomodo mihi in utraque re ſit elaborandum, altera pars, ea quæ propria eſt judicii veſtri, & legitimæ veneficii quæſtionis, [4] per mihi brevis, & non 2

magnæ

2. *Altera tantummodo.*] Gulielmius legit *alteram*. ſed poterat ſubaudiri, *videbatur*, quod præceſſit. *Gruter.*

3. *Lege eſt hac quæſtio conſtituta.*] Lege Cornelia conſtitutus eſt prætor, qui quæreret de veneficio. vide Sigonii lib. II. de Judiciis cap. 30. *Quæſtio* eſt judicium publicum. *Grav.*

4. *Per mihi brevis.*] Id eſt, mihi perbrevis. Tmeſis eſt, vel ut Donatus, diæreſis: ut lib. epiſt. ad Attic. I. *Quod ad me de Hermathena ſcribis, per mihi gratum eſt.* In eodem: *Per mihi, per, inquam, gratum feceris, ſi in hoc tam diligens fueris, quam ſoles in his rebus, quas me valde velle arbitraris.* Lib. V. *Per mihi gratum erit,*

magnæ in dicendo contentionis fore videtur: altera autem, quæ procul à judicio remota eſt, quæ concionibus ſeditioſè concitatis accommodatior eſt, quàm tranquillis moderatiſque judiciis, [a] proſpicio, quantum in agendo difficultatis, & quantum laboris ſit habitura.

a perſpicio *MSS.*

3 Sed in hac tanta difficultate illa me res tamen, judices, conſolatur, quòd vos de criminibus ſic audire [b] conſueſtis, ut eorum omnem diſſolutionem ab oratore quæratis: ut non exiſtimetis, plus vos ad ſalutem reo largiri oportere, quàm quantum defenſor, purgandis criminibus, conſequi, & dicendo probare potuerit. De invidia autem ſic inter vos diſceptare debetis, ut non, quid dicatur à nobis, ſed quid oporteat dici, conſideretis. Agitur enim in criminibus, A. Cluentii proprium periculum: in invidia, cauſa communis. Quamobrem alteram partem cauſæ ſic agemus, ut vos doceamus: alteram ſic, ut oremus. in altera diligentia veſtra nobis adjungenda eſt; in altera fides imploranda. nemo eſt enim, qui invidiæ, ſine veſtro, ac ſine talium virorum ſubſidio poſſit reſiſtere.

b conſuevistis *alii.*

P. B.

4 Equidem quod ad me attinet, quò me vertam, neſcio. negem fuiſſe illam infamiam judicii corrupti? negem illam rem agitatam in concionibus? jactatam in judiciis? commemoratam in ſenatu? evellam ex animis hominum tantam opinionem? tam penitus inſitam? tam vetuſtam? non eſt noſtri ingenii: veſtri auxilii eſt, judices, hujus innocentiæ ſic in hac calamitoſa fama, quaſi in aliqua perniciosiſſima flamma atque in communi incendio ſubvenire.

5 II. Etenim ſicut aliis in locis parum firmamenti, & [5] parum virium veritas habet: ſic in hoc loco falſa invidia imbe-

ſi id curaris ad me perferendum. Lib. X. *Per enim magni æſtimo tibi firmitudinem animi noſtri, & factum noſtrum probari.* Sylvius.

5. *Parum virium veritas habet.*] Deleta voce minus Latina, *falſitas*, quæ in hunc locum irruerat, repoſui, *veritas*: quæ reperitur in omnibus libris manuſcriptis: quod jampridem admonuit P. Victorius. *Lambinus.* *Et parum virium falſitas habet.*] Pro *falſitas*, quidam Faërni conjecturam ſecuti, emendarunt *veritas*; quæ lectio non admodum ſatisfacit: nec enim video, cur Faërnus veterum ſcripturam librorum improbare debuerit, niſi forte in cœtibus latronum & piratarum, & aleatorum, & lupanarium, & inſtitorum volebat Tullium dicere hic *veritatem parum firmamenti habere* (præteritis hominum honeſtis cœtibus) aut non videbat falſitatem cujuſcunque rei, in quovis alio hominum cœtu comparati cum falſitate invidiæ in judiciis: aut contendebat *falſitatis* non eſſe Latinum: quaſi locus hic tam perſpicuus ſatis auctorita-

cis

imbecilla eſſe debet. Dominetur in concionibus, jaceat in judiciis: valeat in opinionibus ac ſermonibus imperitorum, ab ingeniis prudentium repudietur: vehementes habeat repentinos impetus, ſpatio interpoſito, & cauſa cognita conſeneſcat. denique illa definitio judiciorum æquorum, quæ nobis à majoribus tradita eſt, retineatur: ut in judiciis & ſine invidia culpa plectatur, & ſine culpa invidia ponatur.

Quamobrem à vobis, judices, antequam de ipſa cauſa 6 dicere incipio, hæc poſtulo: primùm id, quod æquiſſimum eſt, ut nequid huc [6] præjudicati afferatis. etenim non modò auctoritatem, ſed etiam nomen judicum amittemus, niſi hîc ex ipſis cauſis judicabimus, ac ſi ad cauſas judicia jam facta domo deferemus. deinde ſiquam opinionem jam veſtris mentibus comprehendiſtis, ſi eam ratio convellet, ſi [c] ratio labefactabit, ſi denique veritas extorquebit: ne repugnetis, eamque animis veſtris aut libentibus, aut æquis remittatis. tum autem, cùm ego unaquaque

c oratio *Lamb.* à *MSS.*

tis non habeat, adjuncta præſertim fide tam multorum codicum, & neceſſitate hujus loci ſententiæ, & abſurditate contrariæ. Neque eſt, quod nitantur illis verbis qui Faërni lectionem tueri volunt, *Dominetur in concionibus, valeat in opinionibus, ac ſermonibus imperitorum:* nam neque perpetuum hoc eſt in illis, neque diu, atque extremum valet falſitas, cum contravenerint graviſſimi veritatis patroni: ſed ſi quis aditus eſt aperiendus falſitati, in his temerariis ac levibus cœtibus aperiatur. *Urſinus.* Propugnat hanc ſcripturam Victorius lib. XXIV. Variar. Lect. cap. 2. reperique ego in ſex Palatinis calamo exaratis. nam unus eorum frontiſpicio iſto deſtituebatur, ſed & idem reperit in exemplari S. Victoris Gulielmius. defendit tamen amicus noſter Urſinus vulgatum *falſitas*, tanquam ſubnixum libris ſcriptis, qui & videatur. nam in editis antiquis extare ipſe teſtor. ſed quis aſſeverabit ipſos non ſubiiſſe manum correctoris? lectionem noſtram pluribus Græcorum Latinorumque auctorum quaſi tibicinibus fulciri ad illud Livii libro XXII. cap. 39. *Laborare nimis ſæpe ajunt: extingui nunquam*, quam lectionem ibidem ſtabilio, contra Mureti veterem, contra amici noſtri Scipionis Gentilis recentem emendationem. *Gru.*

6. *Præjudicati.*] *Præjudicatum* hic appellat, quod paulo poſt *præjudicium*: id autem eſt, quod ante in judiciis ad cauſam ipſam pertinentibus pronunciatum eſt: ut paulo poſt, Scamandri & Fabricii damnationes, Oppianici præjudicia appellat. Quia igitur poſt damnatum Oppianicum C. Junius, Stalenus, Gutta, aliique multi, qui in Oppianici cauſa judices fuerant, damnati ſunt, & Cluentius à Cenſoribus notatus, poſtulat Cicero ne hæc judices habeant veluti præjudicia ad hanc corrupti judicii cauſam pertinentia. *Sylvius.*

 7. Ne

P.XIX. que de re dicam, & diluam, [7] ne ipſi quæ contraria ſunt, taciti cogitationi veſtræ ſubjiciatis: ſed ad extremum exſpectetis, & me meum dicendi ordinem ſervare patiamini. cùm peroraro, tum, ſi quid erit præteritum, à me requiratis.

7 III. EGO ME, judices, ad eam cauſam accedere, quæ jam per annos octo continuos ex contraria parte audiatur, atque ipſa opinione nominum tacita propè convicta atque damnata ſit, facilè intelligo: ſed, [8] ſi quis mihi deus veſtram ad me audiendum benivolentiam conciliarit; efficiam profectò, ut intelligatis, nihil eſſe homini tam timendum, quàm invidiam: nihil innocenti, ſuſcepta invidia, tam optandum, quàm æquum judicium, quod in hoc uno denique falſæ infamiæ finis aliquis atque exitus reperiatur. Quamobrem magna me ſpes tenet, ſi ea, quæ ſunt in cauſa, explicare, atque omnia dicendo conſequi potuero, hunc locum conſeſſumque veſtrum, quem illi horribilem A. Cluentio, ac formidoloſum fore putaverunt, eum tandem ejus fortunæ miſeræ multumque jactatæ portum ac perfugium futurum.

8 Tametſi permulta ſunt, quæ mihi, antequàm de cauſa dicam, de communibus invidiæ periculis dicenda eſſe videantur: tamen, ne diutius oratione mea ſuſpenſa exſpectatio veſtra teneatur, aggrediar ad crimen cum illa deprecatione, judices, qua mihi ſæpius utendum eſſe intelligo, ſic ut me audiatis, quaſi hoc tempore hæc cauſa primùm dicatur, ſicuti dicitur; non quaſi ſæpe jam dicta, & numquam probata ſit. hodierno enim die primùm veteris iſtius criminis diluendi poteſtas eſt data: ante hoc tempus error in hac cauſa, atque invidia verſata eſt. Quamobrem dum multorum annorum accuſationi breviter dilucidéque reſpondeo, quæſo, ut me, judices, ſicuti facere inſtituiſtis, benignè attentéque audiatis.

P.B. 9 IV. CORRUPISSE dicitur A. Cluentius judicium pecunia, quo inimicum ſuum innocentem, Statium Albium, con-

7. *Ne ipſi quæ contraria ſunt, taciti cogitationi veſtræ ſubjiciatis.*] Videtur adumbraſſe Andocidis illa ex oratione *περὶ μυστηρίων. τῶν δ' ὑμῶν* (inquit) *δέομαι μετ' εὐνοίας μου τὴν ἀκρόασιν τῆς ἀπολογίας ποιήσασθαι, καὶ μήτ' ἐμοὶ ἀντιδίκους καταστῆναι, μήτε ὑπονοεῖν τὰ λεγόμενα, μήτε ῥήματα θηρεύειν. Urſinus.*

8. *Si quis Deus:*] Confugit ad Deum, non ut judicibus diffidere, ſed ut vehementer optare videatur, optare autem ad audiendum benevolentiam judicum eſt cauſſæ confidere. *P. Manut.*

9. Mors

condemnaret. Oſtendam, judices, primùm, quoniam caput illius atrocitatis atque invidiæ fuit, innocentem pecunia circumventum, neminem umquam majoribus criminibus, gravioribus teſtibus eſſe in judicium vocatum: deinde ea de eo præjudicia eſſe facta ab ipſis judicibus, à quibus condemnatus eſt, ut non modò ab iiſdem, ſed ne ab aliis quidem ullis, abſolvi ullo modo poſſet. Cùm hæc docuero, tum illud oſtendam, quod maximè requiri intelligo, judicium illud pecunia eſſe tentatum, non à Cluentio, ſed contra Cluentium: faciamque, ut intelligatis, in tota illa cauſa quid res ipſa tulerit, quid error affinxerit, quid invidia conflarit.

Primùm igitur illud eſt, ex quo intelligi poſſit, debuiſſe 10
Cluentium magnopere cauſæ confidere, quòd certiſſimis criminibus & teſtibus fretus ad accuſandum deſcenderit. Hoc loco faciendum mihi, judices, eſt, ut vobis breviter illa, quibus Albius condemnatus eſt, crimina exponam. Abs te peto, Oppianice, ut me invitum de patris tui cauſa dicere exiſtimes, adductum fide atque officio defenſionis. etenim tibi ſi in præſentia ſatisfacere non potuero, tamen multæ mihi ad ſatisfaciendum reliquo tempore facultates dabuntur: Cluentio niſi nunc ſatisfecero, poſtea mihi ſatisfaciendi poteſtas non erit. ſimul & illud quis eſt, qui dubitare debeat, contra damnatum & mortuum, pro incolumi & vivo dicere: cùm illi, in quem dicitur, damnatio omne ignominiæ periculum jam abſtulerit, [9] mors verò etiam [d] doloris? huic autem, pro quo dicitur, nihil poſſit (d dolorem quid.) offenſionis accedere ſine acerbiſſimo animi ſenſu ac dolore, & ſine ſummo dedecore vitæ, ac turpitudine?

Atque, ut intelligatis, Cluentium non accuſatorio ani- 11
mo, non oſtentatione aliqua, aut gloria adductum, ſed (P. XX.) nefariis injuriis, quotidianis inſidiis, propoſito ante oculos vitæ periculo, nomen Oppianici detuliſſe, paullo longiùs

9. *Mors vero etiam doloris.*] Tanquam animus mortalis ſit, hoc Cicero dicit, ut vulgarem ſequatur opinionem, & minus acerbe ferat Oppianicus, ſi pater cauſam ejus dicente Cicerone, dolorem nullum ſentiat. Ideo Cæſar apud Salluſtium dicit, *in luctu atque miſeriis mortem ærumnarum requiem, non cruciatum eſſe: eam cuncta mortalium mala diſſolvere, ultra neque curæ neque gaudio locum eſſe.* Cicero in libro Tuſcul. quæſt. animos immortales eſſe probans, ut aliis multis, ita illo quoque argumento utitur, quod omnibus curæ ſunt, quæ poſt mortem futura ſunt: idque multis modis probat, ſed de hac re poſtea. *Sylvius.*

gius exordium rei demonſtrandæ repetam: quod quæſo, judices, ne moleſtè patiamini. Principiis enim cognitis, multo faciliùs extrema intelligetis.

V. [10] A. CLUENTIUS Avitus fuit pater hujuſce, judices, homo non ſolum municipii Larinatis, ex quo erat, ſed etiam regionis illius, & vicinitatis, virtute, exiſtimatione, nobilitate facilè princeps. Is cùm eſſet mortuus, Sulla & Pompejo conſulibus, reliquit hunc annos XV. natum: grandem autem, & nubilem filiam: quæ brevi tempore poſt patris mortem nupſit A. Aurio Melino, conſobrino ſuo, adoleſcenti in primis, ut tum habebatur, inter ſuos & honeſto & nobili.

12 Cùm eſſent hæ nuptiæ plenæ dignitatis, plenæ concordiæ, repentè eſt exorta mulieris importunæ nefaria libido, non ſolum dedecore, verùm etiam ſcelere [e] conjuncta. Nam Saſſia mater hujus Aviti (mater enim à me, [f] nominis cauſa, tametſi in hunc hoſtili odio & crudelitate eſt, mater, inquam, appellabitur: neque umquam illa ita de ſuo ſcelere & immanitate audiet, ut naturæ nomen amittat. quo enim ipſum nomen amantius indulgentiuſque maternum, hoc illius matris, quæ multos jam annos, [11] & nunc cùm maximè filium interfectum cupit, ſingulare ſcelus, majore odio dignum eſſe ducetis.) Ea igitur mater Aviti, Melini illius adoleſcentis, generi ſui, contra quàm fas erat, amore capta, primò, neque id ipſum diu, quoquo modo poterat, [g] in illa cupiditate continebatur: deinde ita flagrare cœpit amentia, ſic inflammata ferri libidine, ut

e *alii* conjuncta, *aut* convicta.
f in omni *Lamb.* malè.
g neque in *Grut.* nihil.

10. *A. Cluentius Habitus fuit, pater hujuſce.*] Non, *fuit pater hujuſce*, ſed cum diſtinctionis nota, *fuit, pater hujuſce.* atque hoc ſæpe modo narrare Cicero incipit. infra. *Larinas quadam fuit Dinea ſocrus Oppianici.* Et aliquanto poſt: *Fuit Ajulius quidam Larinas.* In Divin. *Agonis eſt quadam Lilybatana, liberta Veneris Erycinæ.* In Verrem lib. IV. *C. Hejus eſt Mamertinus, omnibus rebus in illa civitate ornatiſſimus.* Et in ep. ad Acilium: *L. Manlius eſt Soſis.* P. Manut.

11. *Et nunc cum maxime.*] Quidam legi volunt, *& nunc quam maxime.* ego nihil muto. *Lamb.* Merito. Latinis eleganter idem notant quod aliter, qui non intellexit vim vocum *cum maxime*, quæ præſenti tempore, hoc ipſo tempore, in præſentia fiunt. In orat. de Aruſp. reſponſ. *Veruntamen antiqua negligimus, etiamne ea negligemus, quæ fiunt cum maxime.* ut recte ex MSS. hunc locum primus emendavit Juſtus Zinzerlingius in Promulſide Critica cap. 22. ubi multa congeſſit exempla quæ vide, ut & quæ notavi ad Florum. *Gravius.*

12. *Cluen-*

ut eam non pudor, non pudicitia, non pietas, non macula familiæ, non hominum fama, non filii dolor, non filiæ mœror à cupiditate revocaret. P. B.

Animum adoleſcentis, nondum conſilio ac ratione firmatum, pellexit iis omnibus rebus, quibus illa ætas capi ac deliniri poteſt. filia, quæ non ſolùm illo communi dolore muliebri in ejuſmodi viri injuriis augeretur, ſed nefarium matris pellicatum ferre non poſſet, de quo ne queri quidem ſine ſcelere ſe poſſe arbitraretur, ceteros ſui tanti mali ignaros eſſe cupiebat: in hujus amantiſſimi ſui fratris manibus, & gremio, mœrore & lacrymis conſeneſcebat. 13

Ecce autem ſubitum divortium: quod ſolatium malorum omnium fore videbatur. diſcedit à Melino [12] Cluentia: [13] ut in tantis injuriis, non invita: ut à viro, non libenter. Tum verò illa egregia, ac præclara mater, palàm exſultare lætitia, ac [14] triumphare gaudio cœpit, victrix filiæ, non libidinis. Itaque diutius ſuſpicionibus obſcuris lædi famam ſuam noluit: [15] lectum illum genialem, quem bien- 14

12. *Cluentia.*] Romanarum mulierum nomina ex nominibus iis, quæ prima ſequerentur, prænomina ſumi mos erat: ut P. Cornelius Scipio, A. Licinius Craſſus, Cn. Papirius Carbo. C. Julius Cæſar, M. Tullius Cicero. Harum familiarum fœminæ, Cornelia, Licinia, Papiria, Julia, Tullia appellabantur. Qui mos in coloniis quoque & municipiis retentus eſt. Hæc igitur A. Cluentii Aviti ſoror, Cluentia appellata eſt. *Sylvius.*

13. *Ut in tantis injuriis, non invita; ut à viro non libenter.*] Miram habet hæc figura venuſtatem. Sumit enim ornamentum à ſententia pariter, & ſermonis elegantia. Sic ad Attic. lib. IV. *Ita ſunt res noſtræ; ut in ſecundis, fluxæ: ut in adverſis, bonæ.* Ad M. Brutum: *Hujus belli fortuna, ut in ſecundis, fluxa; ut in adverſis, bona.* P. Manut.

14. *Triumphare gaudio &c.*] Id eſt, lætatur maxime. ut in oratione pro L. Murena: *Tum erupit è Senatu triumphans gaudio, quem omnino vivum illinc exire non oportuerat.* *Triumpho & gaudeo* idem dicit libro Epiſtolarum ad Atticum nono: *Atque ego cum ex ipſa re magnam capio voluptatem, tum meum factum probari abs te, triumpho & gaudeo.* Sylvius.

15. *Lectum illum genialem.*] Suſpicor legendum eſſe *genitalem*, pro *genialem*, quomodo Horatii quoque verſum corrigendum opinor in epiſt. 1. lib. ad Mæc. *Lectus genitalis in aula eſt.* pro *genialis*. Dici autem *Lectum genitalem* puto, procreandis gignendiſque hominibus dicatum. Hujuſmodi quidem lectus ſive ara potius illa ſit in denario Criſpinæ, quæ Imper. Commodi uxor fuit, impreſſus eſt cum inſcriptione DIS GENITALIBUS, quibus ſacer eſſet lectus ipſe, quaſi gignendarum rerum omnium auctoribus.

cujusquam vim aut minas pertimeſcas. Primùm in te ſatis eſſe animi perſeverantiæque arbitror: deinde cùm tantam multitudinem cum tanto ſtudio adeſſe videamus, [14] quantam non iterum in eodem homine præficiendo vidimus; quid eſt, quòd aut de re, [15] aut de perficiendi facultate dubitemus? Ego autem, quidquid in me eſt ſtudii, conſilii, laboris, ingenii; quidquid hoc beneficio populi Romani, atque hac poteſtate prætoria, quidquid auctoritate, fide, conſtantia poſſum; id omne ad hanc rem conficiendam, tibi & populo Romano polliceor ac defero.

d conſtantiæque *alii.*

70 Teſtorque omnes deos, & eos maximè, [16] qui huic loco temploque præſident, qui omnium mentes eorum, qui ad rempublicam adeunt, maximè perſpiciunt, me hoc neque rogatu facere cujuſquam, neque quò Cn. Pompeji gratiam mihi per hanc cauſam conciliari putem, neque quò mihi ex cujuſquam amplitudine, aut præſidia periculis, aut adjumenta honoribus quæram; propterea quòd peri-

P. B.

14. *Quantum non iterum in eod. homine præficiendo vidimus.*] Hittorp. membranæ, *quantum nunc iterum in eod. h. pr. videmus.* non male. *nunc iterum*, dicit, quia idem viderant antea quoque, cùm Pompejus præficeretur bello maritimo. *Grut.*

15. *Aut de perficiendi facultate.*] Idem codex *reficiendi*, quod minime repudiandum. *refici* propriè dicuntur, qui in magiſtratu aut poteſtate ſunt, cùm iis magiſtratus vel imperia continuantur in annum ſequentem. accedunt ad hanc lectionem Pal. ſext. ſept. Gruterian. in quibus *præficiendi.* Idem. Hittorpianus codex rectam ſervavit nobis lectionem, ſuffragante Erfurtenſi, & cujus veſtigia quoque in Dreſdenſi deprehenduntur, in quo *non* quidem perperam ſcribitur, ſed *videmus* pro *vidimus* recte legitur. Quid eſt Latinis *non iterum vidimus?* Si hoc voluiſſet, quod id ſignificare putant, ſcripſiſſet Cicero, *quantam nunquam antea in eodem homine præficiendo vidimus.* Sed hoc Cicero dixit, nunc iterum tantum hominum ad hanc legem ferendam confluxiſſe, ut antea confluxerat ad maritimum bellum ei committendum. Ceterum in P. Francii ſecundo codice hæc omnia verba non leguntur, & forte rectius abſunt. Nam *præficiendo* non addita re, cui præficiatur, Tullius nunquam poſuit, nec alii, credo, Latine docti. *Græv.*

16. *Qui huic loco temploque præſident.*] Plinius libro XXXIV. cap. de Statuis, tres Sibyllæ ſtatuas juxta roſtra fuiſſe tradit: unam quam Sex. Pacuvius Taurus Ædilis pleb. reſtituit; duas, quas M. Meſſala. Et eodem rurſus lib. aliquanto poſt *Herculis ſtatuam* nominat, *tunicati, Eleo habitu, torva facie, &c.* Suetonius autem in Julio ſimulachrum Veneris genitricis pro roſtris fuiſſe teſtatur. *Hotom.*

pericula facilè, (u) ut hominem præſtare oportet, innocentia tecti e pellemus: f honorem autem neque ab uno, neque ex hoc loco, ſed eadem noſtra illa laborioſiſſima ratione vitæ, ſi veſtra voluntas feret, conſequemur.

e repellimus. MSS. f honores Grav. & alii.

Quamobrem, quidquid in hac cauſa mihi ſuſceptum eſt, 71
Quirites, id omne me reipublicæ cauſa ſuſcepiſſe confirmo: tantumque abeſt, ut aliquam bonam gratiam mihi quæſiſſe videar, ut multas etiam ſimultates partim (x) obſcuras, partim apertas intelligam, mihi non neceſſarias, vobis non inutiles, ſuſcepiſſe. ſed ego me hoc honore præditum, tantis veſtris beneficiis affectum, ſtatui, Quirites, veſtram voluntatem, & reipublicæ dignitatem, & ſalutem provinciarum atque ſociorum, meis omnibus commodis & rationibus præferre oportere.

SCHOLIASTES.

(u) *Ut hominem præſtare.*] Sed temeritatis eſt ſibi repulſiones pericula polliceri. Præſtare promittere.

(x) *Obſcuras parte.*] Luculli & Hortenſii.

FINIT POMPEIANA.

March 19th 1897
Harrogate

p. XVIII.

M. TULLII CICERONIS

PRO

A. CLUENTIO AVITO,

ORATIO QUARTADECIMA.

ARGUMENTUM.

SAſſia quædam, Cluentii mater, improbi mulier ingenii, libidinis effrænatæ, poſt binas nuptias, unas patris Cluentii, alteras A. Aurii Melini, generi ſui, quem cum filia divortium facere coëgit; poſtremo nupſit Statio Albio Oppianico, qui Melinum ejus virum occiderat. Hic cum intelligeret, Cluentium nondum teſtamentum feciſſe, eoque mortuo bona ejus omnia ad matrem eſſe ventura; incenſus avaritia, veneno eum

1. *Avito.*] Sic eſſe legendum jampridem admonuit Cujacius Toloſanus, juriſconſ. doctiſſimus: quod cum Romæ eſſemus, mecum communicavit Petrus Faber Toloſanus, ſupplicum libellorum in regia magiſter; egoque nuper in commentarios Lucretianos retuli. *Lambinus. Habito*, Non video cur *Habitus* cognomen in *Avitus* mutandum ſit, antiquis præſertim libris repugnantibus, & vetuſtiſſimo lapide, in quo inciſum eſt, AUR. ABITUS. MIL. COH. X. PR. ut aſpiratio tantum ſit ex eo cognomine tollenda, nihilque præterea aliud mutandum. *Cluentius* autem pro *Cluventius*, ut eſt in antiqua inſcriptione, ſcribebant antiqui, ut *fluius* pro *fluvius*, *Cluius* pro *Cluvius*, & *vas* pro *vaas*, unde *vaſa* ab imperitis librariis ſcriptum invenitur pro *vas*, cum apud Ciceronem in Oeconomico, tum apud Suetonium in Rhemnio Palæmone, ubi legendum eſt: *Vitem ejus manu inſtitutam* CCCLX. *vas edidiſſe*, ex Plinio lib. XIV. cap. 4. & Columell. lib. III. cap. 3. *Urſinus.* Cujacius in librum III. Sentent. Paulli tit. IV. ad verſum *moribus*, ſæpe pro *Avitus* in antiquis libris corrupte ſcribi *Habitus* variis docet exemplis. Tryphonius ſane JC. in l. 39. D. de pœnis *Avitum* vocat hunc Cluentium, ubi hæc oratio laudatur, ſed apud Quintil. in lib. IV. cap. 2. & lib. V. Orat. Inſt. cap. 10. ſcribitur *Habitus*. Sic enim illic laudat Ciceronis verba: *A. Cluentius Habitus fuit pater hujuſce.* hic vero: *Judicium aut ab Habito, aut Oppianico eſſe corruptum. Si doceo non ab Habito, vinco ab Oppianico: ſi oſtendo ab Oppianico, purgo Habitum.* Etiam in Faſtis Capitolinis mentio fit Habiti. DECLA VIBIUS C. F. C. N. HABITUS. *Gravius.*

2. Al-

tum tollere decrevit. ea re cognita, duobuſque præjudiciis jam probata, primum Scamandri damnatione, cujus in manibus venenum deprehenſum fuerat, deinde C. Fabritii, qui Cleophanti, quo Cluentius medico utebatur, ſervum Diogenem ad venenum dandum ſpe & præmio ſollicitaverat: Oppianicum Cluentius de veneficio accuſavit: qui cum damnatus eſſet, defenſor Oppianici L. Quinctius tribunus pl. quotidianis concionibus rem in invidiam adduxit, cum diceret pecuniam in judicio verſatam: & cum incertum eſſet, ex qua parte eſſet profecta, populus Romanus non credidit ab Oppianico datam, quia damnatus erat: & errore multorum in falſo crimine Cluentius fuit: cum Oppianicus C. Ælio Staleno DC. millia H-S pro numero judicum, qui corrumpendi eſſent, dediſſet, quo poſtea crimine, & Stalenus ipſe, & cum eo Bulbus, Gutta, Popillius, aliique ejuſdem affines culpa judices damnati ſunt. Annis quinque poſt damnationem cum Oppianicus in exſilio periiſſet, uxor Saſſia moliri cœpit inſidias filio, quod ejus conſilio diceret per M. Aſellium quendam viro ſuo venenum in pane datum. & cum de ſervis quæſtione habita, nihil eſſet repertum: rurſus eadem, triennio poſt, adoleſcenti Oppianico filia collocata, impulit eum ad filium de veneficio accuſandum. is actore uſus eſt L. Attio Piſaurenſi: contra quem prætor Cicero Cluentium defendit. Acta cauſſa eſt ad Q. Voconium Naſonem, qui de veneficiis prætor quæſivit, Lepido & Tullo Coſſ. P. Manut. [Habita A. V. C. DCLXXXVII.]

I. ANIMADVERTI, judices, omnem accuſatoris orationem, in duas diviſam eſſe partes: quarum altera mihi niti & magnopere confidere videbatur invidiâ jam inveteratâ judicii Juniani: [2] altera tantummodò conſuetudinis cauſa timidè & diffidenter attingere rationem veneficii criminum: qua de re [3] lege eſt hæc quæſtio conſtituta. Itaque mihi certum eſt hanc eandem diſtributionem, invidiæ, & criminum, ſic in defenſione ſervare, ut omnes intelligant, nihil me nec ſubterfugere voluiſſe reticendo, nec obſcurare dicendo. 1

Sed cùm conſidero, quomodo mihi in utraque re ſit elaborandum, altera pars, ea quæ propria eſt judicii veſtri, & legitimæ veneficii quæſtionis, [4] per mihi brevis, & non magnæ 2

2. *Altera tantummodo.*] Gulielmius legit *alteram*: ſed poterat ſubaudiri, *videbatur*, quod præceſſit. *Gruter.*

3. *Lege eſt hæc quæſtio conſtituta.*] Lege Cornelia conſtitutus eſt prætor, qui quæreret de veneficio. vide Sigonii lib. II. de Judiciis cap. 30. *Quæſtio* eſt judicium publicum. *Græv.*

4. *Per mihi brevis.*] Id eſt, mihi perbrevis. Tmeſis eſt, vel ut Donatus, diæreſis: ut lib. epiſt. ad Attic. 1. *Quod ad me de Hermathena ſcribis, per mihi gratum eſt.* In eodem: *Per mihi, per, inquam, gratum feceris, ſi in hoc tam diligens fueris, quam ſoles in his rebus, quas me valde velle arbitraris.* Lib. V. *Per mihi gratum erit,*

magnæ in dicendo contentionis fore videtur: altera autem, quæ procul à judicio remota eſt, quæ concionibus ſeditioſe concitatis accommodatior eſt, quàm tranquillis moderatiſque judiciis, [a] proſpicio, quantum in agendo difficultatis, & quantum laboris ſit habitura.

a perſpicio *MSS.*

3 Sed in hac tanta difficultate illa me res tamen, judices, conſolatur, quòd vos de criminibus ſic audire [b] conſueſtis, ut eorum omnem diſſolutionem ab oratore quæratis: ut non exiſtimetis, plus vos ad ſalutem reo largiri oportere, quàm quantum defenſor, purgandis criminibus, conſequi, & dicendo probare potuerit. De invidiâ autem ſic inter vos diſceptare debetis, ut non, quid dicatur à nobis, ſed quid oporteat dici, conſideretis. Agitur enim in criminibus, A. Cluentii proprium periculum: in invidia, cauſa communis. Quamobrem alteram partem cauſæ ſic egemus, ut vos doceamus: alteram ſic, ut oremus. in altera diligentia veſtra nobis adjungenda eſt; in altera fides imploranda. nemo eſt enim, qui invidiæ, ſine veſtro, ac ſine talium virorum ſubſidio poſſit reſiſtere.

b conſuevistis *alii.*

P. B.

4 Equidem quod ad me attinet, quò me vertam, neſcio. negem fuiſſe illam infamiam judicii corrupti? negem illam rem agitatam in concionibus? jactatam in judiciis? commemoratam in ſenatu? evellam ex animis hominum tantam opinionem? tam penitus inſitam? tam vetuſtam? non eſt noſtri ingenii: veſtri auxilii eſt, judices, hujus innocentiæ ſic in hac calamitoſa fama, quaſi in aliqua perniciosiſſima flamma atque in communi incendio ſubvenire.

5 II. Etenim ſicut aliis in locis parum firmamenti, & [5] parum virium veritas habet: ſic in hoc loco falſa invidia imbe-

ſi id curaris ad me perferendum. Lib. X. *Per enim magni æſtimo tibi firmitudinem animi noſtri, & factum noſtrum probari.* Sylvius.

5. *Parum virium veritas habet.*] Deleta voce minus Latina, *falſitas*, quæ in hunc locum irruerat, repoſui, *veritas*: quæ reperitur in omnibus libris manuſcriptis: quod jampridem admonuit P. Victorius. *Lambinus. Et parum virium falſitas habet.*] Pro *falſitas*, quidam Faërni conjecturam ſecuti, emendarunt *veritas*; quæ lectio non admodum ſatisfacit: nec enim video, cur Faërnus veterum ſcripturam librorum improbare debuerit, niſi forte in coetibus latronum & piratarum, & aleatorum, & lupanarium, & inſtitorum volebat Tullium dicere hic *veritatem parum firmamenti habere* (præteritis hominum honeſtis coetibus) aut non videbat falſitatem cujuſcunque rei, in quovis alio hominum coetu comparatam cum falſitate invidiæ in judiciis: aut contendebat *falſitas*, non eſſe Latinum: quaſi locus hic tam perſpicuus ſit auctoritatis

imbecilla eſſe debet. Dominetur in concionibus, jaceat in judiciis: valeat in opinionibus ac ſermonibus imperitorum, ab ingeniis prudentium repudietur: vehementes habeat repentinos impetus, ſpatio interpoſito, & cauſa cognita conſeneſcat. denique illa definitio judiciorum æquorum, quæ nobis à majoribus tradita eſt, retineatur: ut in judiciis & ſine invidia culpa plectatur, & ſine culpa invidia ponatur.

Quamobrem à vobis, judices, antequam de ipſa cauſa 6 dicere incipio, hæc poſtulo: primùm id, quod æquiſſimum eſt, ut nequid huc [6] præjudicati afferatis. etenim non modò auctoritatem, ſed etiam nomen judicum amittemus, niſi hîc ex ipſis cauſis judicabimus, ac ſi ad cauſas judicia jam facta domo deferemus. deinde ſiquam opinionem jam veſtris mentibus comprehendiſtis, ſi eam ratio convellet, ſi [c] ratio labefactabit, ſi denique veritas extorquebit: ne repugnetis, eamque animis veſtris aut libentibus, aut æquis remittatis. tum autem, cùm ego unaquaque

c oratio *Lamb.* & *MSS.*

tis non habeat, adjuncta præſertim fide tam multorum codicum, & neceſſitate hujus loci ſententiæ, & abſurditate contrariæ. Neque eſt, quod nitantur illis verbis qui Faërni lectionem tueri volunt, *Dominetur in concionibus, valeat in opinionibus, ac ſermonibus imperitorum:* nam neque perpetuum hoc eſt in illis, neque diu, atque extremum valet falſitas, cum contravenerint graviſſimi veritatis patroni: ſed ſi quis aditus eſt aperiendus falſitati, in his temerariis ac levibus cœtibus aperiatur. *Urſinus.* Propugnat hanc ſcripturam Victorius lib. XXIV. Variar. Lect. cap. 2. reperique ego in ſex Palatinis calamo exaratis. nam unus eorum frontiſpicio iſto deſtituebatur, ſed & idem reperit in exemplari S. Victoris Gulielmius. defendit tamen amicus noſter Urſinus vulgatum *falſitas*, tanquam ſubnixum libris ſcriptis, qui & videatur. nam in editis antiquis extare ipſe teſtor. ſed quis aſſeverabit ipſos non ſubiiſſe manum correctoris? lectionem noſtram pluribus Græcorum Latinorumque auctorum quaſi tibicinibus fulciri ad illud Livii libro XXII. cap. 39. *Laborare nimis ſæpe ajunt: extingui nunquam*, quam lectionem ibidem ſtabilio, contra Mureti veterem, contra amici noſtri Scipionis Gentilis recentem emendationem. *Gru.*

6. *Præjudicati.*] *Præjudicatum* hic appellat, quod paulo poſt *præjudicium*: id autem eſt, quod ante in judiciis ad cauſam ipſam pertinentibus pronunciatum eſt: ut paulo poſt, Scamandri & Fabricii damnationes, Oppianici præjudicia appellat. Quia igitur poſt damnatum Oppianicum C. Junius, Stalenus, Gutta, aliique multi, qui in Oppianici cauſa judices fuerant, damnati ſunt, & Cluentius à Cenſoribus notatus, poſtulat Cicero ne hæc judices habeant veluti præjudicia ad hanc corrupti judicii cauſam pertinentia. *Sylvius.*

v confirmata *alii.* x Itaque cet. *MSS.* Itaque quod cet. *Lamb.*

Saſſia, lætanti jam animo, & ſpe optima v confirmato. nec mirum, quæ ſe non nuptialibus donis, ſed filiorum funeribus delinitam videret. x ita quod ceteri propter liberos pecuniæ cupidiores ſolent eſſe, ille propter pecuniam liberos amittere y jucundum eſſe duxit.

y jucundius *Sylv. & Grav.*

29 X. SENTIO, judices, vos pro veſtra humanitate, his tantis ſceleribus breviter à me demonſtratis, vehementer eſſe commotos. Quo tandem igitur animo fuiſſe illos arbitramini, quibus his de rebus non modò audiendum fuit, verùm etiam judicandum? Vos auditis de eo, in quem judices non eſtis: de eo, quem non videtis: de eo, quem odiſſe jam non poteſtis: de eo, qui & naturæ, & legibus ſatisfecit: quem leges exſilio, natura morte multavit: auditis non ab inimico: auditis ſine teſtibus: auditis, cùm ea, quæ copioſiſſimè dici poſſunt, breviter à me ſtrictimque dicuntur. Illi audiebant de eo, de quo jurati ſententias ferre debebant: de eo, cujus præſentis nefarium & conſceleratum vultum intuebantur: de eo, quem oderant propter audaciam: de eo, quem omni ſupplicio dignum eſſe ducebant. audiebant ab accuſatoribus: audiebant verba multorum teſtium: audiebant, cùm unaquaque de re à P. Canutio, homine eloquentiſſimo, graviter & diu diceretur.

P. B.

30 Et eſt quiſquam, qui, cùm hæc cognoverit, ſuſpicari poſſit, Oppianicum judicio oppreſſum & circumventum eſſe innocentem? Acervatim jam reliqua, judices, dicam, ut ad ea, [28] quæ propiora z hujus cauſæ, & adjunctiora ſunt, perveniam. Vos, quæſo, memoria teneatis, non mihi hoc eſſe propoſitum, ut accuſem Oppianicum mortuum: ſed, cùm hoc perſuadere vobis velim, judicium ab hoc non eſſe corruptum, hoc uti initio ac fundamento defenſionis: Oppianicum, hominem ſceleratiſſimum, & nocentiſſimum, eſſe damnatum: qui uxori ſuæ Cluentiæ, quæ amita hujus Aviti fuit, cùm ipſe poculum dediſſet, ſubitò illa in media potione exclamavit, ſe maximo cum dolore mori: nec diutiùs vixit, quàm locuta eſt. nam in ipſo ſermone hoc, & vociferatione mortua eſt. & ad hanc mortem tam repentinam, vocemque morientis, omnia

z huic *Lamb.*

28. *Quæ propiora.*] Libri manuſcr. habent, *quæ propriora*, mendoſe. quidam legi volunt, *quæ propria*. ſi *propiora* retinemus, legendum videtur, *propiora huic cauſæ* & ita meliùs quadrabit id, quod ſequitur, *adjunctiora*. Lambinus.

29. Cum

omnia præterea, quæ ſolent eſſe indicia & veſtigia ve-
neni, in illius mortuæ corpore fuerunt. Eodemque vene- 31
no C. Oppianicum, fratrem, necavit.

XI. NEQUE eſt hoc ſatis: tametſi in ipſo fraterno par-
ricidio nullum ſcelus prætermiſſum videtur; tamen, ut
ad hoc nefarium facinus accederet, aditum ſibi aliis ſce-
leribus antè munivit. Nam cùm eſſet gravida Auria, fra-
tris uxor, & jam appropinquare partus videretur: mulie-
P. XXIV.
rem veneno interfecit, ut unà illa, & quod erat ex fratre
conceptum, necaretur. Poſtea fratrem aggreſſus eſt: qui
ſerò, jam exhauſto illo poculo [a] mortis, cum & de ſuo,
& de uxoris interitu clamaret, teſtamentumque mutare cu-
peret, in ipſa ſignificatione hujus voluntatis, eſt mortuus.
Ita mulierem, ne partu ejus ab hereditate fraterna exclu-
deretur, necavit: fratris autem liberos prius vita privavit,
quàm illi hanc ab natura propriam lucem accipere potue-
runt: ut omnes intelligerent, nihil ei clauſum, nihil ſan-
ctum eſſe poſſe; cujus ab audacia, fratris liberos ne mater-
ni quidem corporis cuſtodia tegere potuiſſet.

[a mortis *Grut. delet.* mortifero *Gul.* cum & de ſuâ morte *Verb.*]

Memoria teneo, Mileſiam quandam mulierem, [29] cùm 32
eſſem in Aſia, quòd ab heredibus ſecundis accepta pecu-
nia, partum ſibi ipſa medicamentis abegiſſet, [30] rei capi-
talis eſſe damnatam: neque injuriâ; quæ ſpem parentis,
memoriam nominis, ſubſidium generis, heredem fami-
liæ, deſignatum reipublicæ civem, ſuſtuliſſet. Quanto
Oppianicus in eadem injuria majore ſupplicio dignus? ſi-
quidem illa, cùm ſuo corpori vim attuliſſet, ſe [b] ipſam
cruciavit: hic autem idem illud effecit per alieni corporis
[c] mortem atque cruciatum. Ceteri non videntur in ſingu-
lis hominibus multa parricidia ſuſcipere poſſe: Oppianicus
inventus eſt, qui in uno corpore [d] plures necaret.

[b ipſa *Quintil. & Grav.* c vim *Quintil.* d multos *MSS. Lamb.*]

XII. ITAQUE cùm hanc conſuetudinem audaciam- 33
que cognoſceret avunculus illius adoleſcentis, Oppianici,
Cn. Magius; iſque gravi morbo affectus eſſet, & heredem,
illum

29. *Cum eſſem in Aſia.*] Quo ivit, habita oratione pro Roſcio Amerino, metu Sullæ dictatoris, quem offendiſſe videbatur, quod in ejus libertum Chryſogonum in ea oratione liberius eſſet invectus. Hoc Plutarchus, & opinor, vere. ipſe tamen in Bruto aliam cauſſam affert in Aſiam proficiſcendi. *P. Manut.*

30. *Rei capitalis eſſe damnatum.*] Si mulierem viſceribus ſuis vim intuliſſe, quo partum abigeret, conſtiterit, eam in exilium Præſes provinciæ exiget, ut ait Ulpianus ad legem Cornel. de ſicariis, lib. Digeſt. XLVIII. *Sylvius.*

31. *Com-*

illum ſororis ſuæ filium, faceret: amicis adhibitis, præſente matre ſua, Dinea, uxorem ſuam interrogavit, eſſetne prægnans. quæ cùm ſe eſſe reſpondiſſet; ab ea petivit, ut, ſe mortuo, apud Dineam, quæ tum ei mulieri ſocrus erat, quoad pareret, habitaret, diligentiamque adhiberet,
P.B. ut id, quod conceperat, ſervaret, ut ſalvum parere poſſet. Itaque ei teſtamento legat grandem pecuniam à filio, ſiqui natus eſſet: ab ſecundo herede nihil legat.

34 Quid de Oppianico ſuſpicatus ſit, videtis: quid judicarit, obſcurum non eſt. Nam, cùm ejus filium faceret heredem, eum tutorem liberis non adſcripſit. Quid Oppianicus fecerit, cognoſcite: ut illum Magium intelligatis longè animo proſpexiſſe morientem. Quæ pecunia mulieri legata erat à filio, ſiqui natus eſſet, eam præſentem Oppianicus non debitam mulieri ſolvit: ſi hæc ſolutio legatorum, & non merces abortionis appellanda eſt. Quo illa pretio accepto, multiſque præterea muneribus, quæ tum ex tabulis Oppianici recitabantur, ſpem illam, quam in alvo [31] commendatam à viro continebat, victa avaritia ſceleri Oppianici vendidit.

35 Nihil poſſe jam ad hanc improbitatem addi videtur. attendite exitum. Quæ mulier [e] obteſtatione viri [32] decem illis menſibus ne domum quidem ullam, niſi ſocrus ſuæ, noſſe

e obtemperatione MS.

31. *Commendatam à viro.*] Quaſi depoſitam. Nam *commendare* ſæpe eſt deponere. Phædrus I. 17.

Calumniator ab ove cum peteret canis,
Quem commendaſſe panem ſe contenderet.

Juſtin. XXXV. 2. *Demetrius duos filios apud hoſpitem ſuum commendaverat.* Auguſtinus Sermone V. à Sirmondo edito: *Tu autem huic fidei, quam tibi imperat dominus tuus, præponis aurum, & commendatum non reddis, & dicis: Nihil mihi dediſti. aut ei, cui non commendaſti, dicis, Redde quod tibi commendavi.* Grævius.

32. *Decem illis menſibus.*] Auctor eſt Ariſtoteles libro de Natura animalium VII. *Quum unum pariendi tempus natura conſtitutum ſit cæteris animantibus, homini uni multiplex datum. nam ſeptimo menſe, & octavo, & nono, mulier parere poteſt: &, quod ſæpiſſime fit, decimo nonnulla etiam undecimum tangunt.* Ea de re A. quoque Gellius ſcripſit. *Ut hac ætate perſuaſum fere omnibus eſt, partum edi menſe nono, ita veteres menſe decimo parere mulierem putabant.* Apud poëtas id tam ſæpe licet invenire, ut vix aliud invenias ſæpius. Ovid. in libro Faſtorum I. cauſas cur Romulus annum decem menſium conſtituerit exponens, hanc quoque ſcribit: *Quod ſatis eſt utero matris dum prodeat infans, Hoc anno ſtatuit temporis eſſe ſatis.* Sylvius. Vide pereruditam diſſertationem Caroli Hannibalis Fabrotti de Partu humano. *Græv.*

33. *Fuit*

nuſſe debuit, hæc quinto menſe poſt viri mortem ipſi Oppianico nupſit. quæ nuptiæ non diuturnæ fuerunt. erant enim non matrimonii dignitate, ſed ſceleris ſocietate conjunctæ.

XIII. QUID? illa cædes Aſinii Larinatis, adoleſcentis 36
pecunioſi, quàm clara [f]tum, recenti re? quàm omnium f cum recens fuit alii.
ſermone celebrata? 33 Fuit [g] Avilius quidam Larinas perdita nequitia, & ſumma egeſtate, 34 arte quadam præditus ad libidines adoleſcentulorum excitandas accommodata: qui, ut ſe blanditiis & aſſentationibus in Aſinii conſuetudinem penitus immerſit, Oppianicus continuo ſperare cœpit, hoc ſe Avilio, tamquam aliqua machina admota, capere Aſinii adoleſcentiam, & fortunas ejus patrias expugnare poſſe. Ratio excogitata Larini eſt: res translata Romam. inire enim id conſilium faciliùs in ſolitudine, perfici rem ejuſmodi commodiùs in turba poſſe arbitrati ſunt. P. XXV.
Aſinius cum Avilio Romam eſt profectus. Hos veſtigiis Oppianicus conſecutus eſt. Jam ut Romæ vixerint, quibus conviviis, quibus flagitiis, quantis, & quàm profuſis ſumptibus, non modò conſcio, ſed etiam conviva & adjutore Oppianico: longum eſt mihi dicere, præſertim ad alia properanti. Exitum hujus aſſimulatæ familiaritatis cognoſcite.

g A. Villius Gul. & ſic deinceps.

Cùm eſſet adoleſcens apud mulierculam quandam, atque 37
ibi pernoctaret, & [h] ibi diem poſterum commoraretur: h ibidem poſterum alii.
Avilius, ut erat conſtitutum, ſimulat ſe ægrotare, & teſtamentum facere velle. Oppianicus obſignatores ad eum, qui neque Aſinium, neque Avilium noſſent, adducit, & illum, Aſinium appellat: ipſe, teſtamento Aſinii nomine obſignato, diſcedit. Avilius illicò convaleſcit. Aſinius autem brevi illo tempore, quaſi in hortulos iret, 35 in arenarias

33. *Fuit Ajulius quidam Larinas.*] *Avillia* gens reperitur, ſi rectè memini, in veteribus monumentis: *Ajulia* nuſquam, quod ſciam, niſi apud Ciceronem in hac ipſa pro Cluentio. Itaque libenter pro *Ajulius*, legerem *Avillius*. Urſinus.

34. *Arte quadam præditus &c. accommodata.*] Gulielmio ſuſpectum fuit illud *præditus*. & vero cùm in pleriſque Pall. & edd. antiq. exſtet *accommodatus*, omnino venit tollendum. *Grut.*

35. *In arenariis.*] Arenariæ ſunt illa loca ſubterranea, ex quibus arenas ad ſubſtructiones ædium effoderunt Romani, quas arenæ fodinas poſtea Chriſtiani converterunt in ſua cœmiteria, & loca in quibus tempore perſecutionis ſacra facerent. Prudentius περὶ στεφάνων Hymno 1, vocat arenas:

Illitas cruore ſancto nunc arenas incolæ

rias quaſdam extra portam Eſquilinam perductus, occiditur.

38 Qui cum unum jam & alterum diem deſideraretur: neque in iis locis, ubi ex conſuetudine quærebatur, inveniretur, & Oppianicus in foro Larinatium dictitaret, nuper ſe & ſuos amicos teſtamentum ejus obſignaſſe: liberti Aſinii, & nonnulli amici, quòd eo die, quo poſtremum Aſinius viſus erat, Avilium cum eo fuiſſe, & à multis viſum eſſe conſtabat, in eum invadunt, & hominem ante pedes Q. Manilii, qui tum erat triumvir, conſtituunt. Atque ille continuò, nullo teſte, nullo indice, recentis maleficii conſcientia perterritus, omnia, ut à me paullo antè dicta ſunt, exponit, Aſiniumque ab ſe, conſilio Oppianici, interfectum fatetur.

39 Extrahitur domo latitans Oppianicus à Manilio: index Avilius ex altera parte coràm tenetur. Hic jam quid reliqua quæritis? Manilium plerique noratis. non ille honorem à pueritia, non ſtudia virtutis, non ullum exiſtimationis bonæ fructum umquam cogitarat: ſed [36] ex petulanti atque improbo ſcurra, in diſcordiis civitatis ad eam columnam, ad quam multorum ſæpè conviciis perductus erat, cum ſuffragiis populi pervenerat. Itaque rem cum Oppianico tranſigit: pecuniam ab eo accipit: cauſam & ſuſceptam & manifeſtam relinquit. Ac tum in Oppianici cauſa crimen hoc Aſinianum cùm teſtibus multis, tum verò indicio Avilii probabatur. in quo, [37] inter allegatos, Oppianici nomen, primum eſſe conſtabat, ejus, quem vos

Confrequentant obſecrantes voce, votis, munere.

Vide Paulli Aringhi Romam Subterranean. lib. I. cap. 1. *Græv.*

36. *Ex petulanti & improbo ſcurra.*] *Petulantes* & *improbi* Latinis dicuntur homines maledici, qui alios atro ſale perfricant, & ſcurrilibus dicteriis traducunt, *improbi* vero impudentes. Propter hanc cauſſam Phædrus Martiali dicitur *improbus*. & *improba ſpes*, cum aliquid ſine pudore contra noſtram ſortem affectamus. Contra ea *probus*, modeſtus. Salluſtius apud Suetonium de claris Grammaticis cap. 14. Pompejum, *Oris probi*, *animo vero inverecundo* fuiſſe ſcripſit. *Idem.*

37. *Inter alligatos.*] Eſt à Turnebi conjectura, quam prodidit lib XX cap. 5. Adverſar. editi enim & ſcripti omnes *allegatos*, niſi quod Pal. pr. *iter ad legatos*. Grut. Id quod in ſcriptis omnibus exſtare fatetur Gruterus, quicquid etiam is cum Lambino conſpiret, nos ſequimur, & unum pro Tulliano habemus, auctore & interprete patre ad Livium 36. 11. *Gronov.*

38. *Per*

vos miſerum atque innocentem, falſo judicio circumventum eſſe dicitis.

XIV. QUID? aviam tuam, Oppianice, Dineam, cui tu es heres, pater tuus non manifeſtò necavit? ad quam cùm adduxiſſet medicum illum ſuum, jam cognitum, & ſæpe victorem, [[38] per quem interfecerat plurimos] mulier exclamat, ſe ab eo nullo modo velle curari, quo curante ſuos omnes perdidiſſet. Tum repentè Anconitanum quendam, L. Clodium, pharmacopolam circumforaneum, qui caſu tum Larinum veniſſet, aggreditur, & cum eo H-S quadringentis, id quod [39] ipſius tabulis tum eſt demonſtratum, tranſigit. L. Clodius, qui properaret, cui fora multa reſtarent, ſimul atque introductus eſt, rem confecit: prima potione mulierem ſuſtulit: neque poſtea Larini punctum eſt temporis commoratus. 40.

Eadem hac Dinea teſtamentum faciente, cùm tabulas prehendiſſet Oppianicus, qui gener ejus fuiſſet, digito legata delevit: &, cùm id multis locis feciſſet, poſt mortem ejus, ne lituris coargui poſſet, teſtamentum in alias tabulas [40] tranſſcriptum, ſignis adulterinis obſignavit. Multa prætereo conſultò. etenim vereor, ne hæc ipſa nimium multa eſſe videantur. vos tamen eum ſimilem ſui fuiſſe in ceteris [i] quoque vitæ partibus exiſtimare [k] debebitis. Illum tabulas [l] publicas Larini cenſorias corrupiſſe, decuriones univerſi judicaverunt. cum illo jam nemo rationem, nemo rem ullam contrahebat: nemo illum ex tam multis cognatis & affinibus tutorem umquam liberis ſuis ſcripſit: nemo illum aditu, nemo congreſſione, nemo ſermone, nemo convivio dignum judicabat. omnes aſpernabantur, omnes abhorrebant, omnes, ut aliquam immanem ac perniciosam beſtiam peſtemque fugiebant. 41.

i alii non habent quoque.

P. XXVI.

k debetis alii.

l publicas violaſſe, cenſ. corr. Quintil.

Hunc tamen hominem tam audacem, tam nefarium, tam nocentem, numquam accuſaſſet Avitus, judices, ſi id 42.

38. *Per quem interfecerat plurimos.*] Lambinus iſthæc pro ſpuriis ducebat. cum tamen ſint in omnibus ſcriptis, non ejeci quidem, ſed incluſi uncis. *Grut.*

39. *Ipſius tabulis.*] In quas retulit, ſe dediſſe L. Clodio, ut ſocrum ſuam Dineam curaret, H-S. *quadringentos*, vel, quod potius exiſtimo, *quadraginta*. P. Manut.

40. *Tranſſcriptum obſignavit.*] Id eſt, tranſſcripſit & obſignavit. Tranſſcribere, in aliud exemplum ſcribere eſt, quod vulgo dicunt *copiare*. *Tranſſcribere ſceptra colonis*, pro tradere, Virgilius in libro Æneid. VII. dixit. *Sylvius.*

id prætermittere, ſalvo capite ſuo, potuiſſet. Erat huic inimicus Oppianicus: erat; ſed tamen erat vitricus: crudelis, & huic infeſta mater: attamen mater. poſtremò nihil tam remotum ab accuſatione, quàm Cluentius, & natura, & voluntate, & inſtituta ratione vitæ. Sed cùm eſſet hæc illi propoſita conditio, [41] ut aut juſtè pieque accuſaret, aut acerbè indignéque moreretur: accuſare, quoquo modo poſſet, quàm illo modo emori, maluit. Atque,

43 ut hæc ita eſſe perſpicere poſſitis, exponam vobis Oppianici facinus manifeſtò compertum atque deprehenſum: ex quo ſimul utrumque, & huic accuſare, & illum condemnari neceſſe fuiſſe, intelligetis.

XV. MARTIALES quidam Larini appellabantur, miniſtri publici Martis, atque ei deo veteribus inſtitutis, religionibuſque Larinatium conſecrati: quorum cùm ſatis magnus numerus eſſet, cùmque item, [42] ut in Sicilia permulti Venerei ſunt, ſic illi Larini in Martis familia numerarentur, repentè Oppianicus eos omnes, liberos eſſe, civeſque Romanos cœpit defendere. Graviter id decuriones Larinatium cunctique municipes tulerunt. Itaque ab Avito petiverunt, ut eam cauſam ſuſciperet, publicéque defenderet. Avitus cùm ſe ab omni ejuſmodi negotio removiſſet, tamen pro loco, pro antiquitate generis ſui, P. B. pro eo, quod ſe non ſuis ſolùm commodis, ſed etiam ſuorum municipum, cæterorumque neceſſariorum natum eſſe arbitrabatur, tantæ voluntati univerſorum Larinatium deeſſe noluit.

44 Suſcepta cauſa, Romamque delata, magnæ quotidiè contentiones inter Avitum & Oppianicum ex utriuſque ſtudio defenſionis excitabantur. Erat ipſe [43] immani acerbaque natura

41. *Ut aut juſte pieque accuſaret.*] Immo tota Cluentii dubitatio, ut proponitur ab Cicerone, contrarium flagitat, nec poterat juſte pieque accuſare matrem aut vitricum, idque ipſe ſtatuebat, ut facile colligis. Unde pater in notis ad Plinii librum XXXVI. cap. 5. tentabat *ut aut parum pie*; quod paulo remotius ab priſca lectione, quod mitigabitur ſi reponas *ut aut non juſte pieque acc.* quæ negativa per compendium ſcripta facile excidit. *Gronov.*

42. *Ut in Sicilia permulti Venerei ſunt.*] De iis paſſim in Verrinis, ubi vide adnotata.

43. *Immani acerbaque natura.*] Immanes dicuntur homines crudeles, immites, *acerbi*, qui ſunt aſperis moribus, qui nihil probant, niſi quod ipſi faciunt, quia ſuam ſententiam in omnibus mordicus tuentur, Græcis *δύσκολοι, δυσέριδες*, quibus opponuntur *commodi*, *faciles homines*. In III. Verrina pro hoc dixit: *Iſtius immanitas*

natura Oppianicus. incendebat ejus amentiam infeſta atque inimica filio mater [m] Aviti. magni autem illi ſua intereſſe arbitrabantur, hunc à cauſa Martialium [n] demovere. Suberat etiam alia cauſa major, quæ Oppianici, hominis avariſſimi atque audaciſſimi, mentem maximè commovebat.

m *Aviti deeſt Manut.*
n dimovere *alii.*

Nam Avitus uſque ad illius judicii tempus nullum teſtamentum unquam fecerat. neque enim legare ejuſmodi matri poterat in animum inducere: neque teſtamento nomen omninò prætermittere parentis. 44 Id cùm Oppianicus ſciret, (neque enim erat obſcurum) intelligebat, Avito mortuo, bona ejus omnia ad matrem eſſe ventura: quæ ab ſeſe poſtea, aucta pecunia, majore præmio; orbata filio, minore periculo, necaretur. itaque his rebus incenſus, qua ratione Avitum veneno tollere conatus ſit, cognoſcite. 45

XVI. C. & L. FABRICII, fratres gemini fuerunt 46
45 ex municipio Aletrinate, homines inter ſe cùm forma, tum moribus ſimiles: municipum autem ſuorum diſſimillimi: in quibus quantus ſplendor ſit, quàm propè æquabilis, quàm ferè omnium conſtans, & moderata ratio vitæ, nemo veſtrûm, ut mea fert opinio, ignorat. His Fabriciis ſemper uſus eſt Oppianicus familiariſſimè. Jam hoc ferè ſcitis omnes, quantam vim habeat ad conjungendas amicitias, ſtudiorum ac naturæ ſimilitudo. Cùm illi ita viverent, ut nullum quæſtum turpem eſſe arbitrarentur: cùm omnis

immanis atque importuna natura. Et Suet. de illuſtr. Gram. c. 9. *Fuit natura acerba.* Græv.

44. *Id cum Oppianicus ſciret, neque enim erat obſcurum.*] Similiter in ep. ad Lentulum: *Quæ cum viderem, neque enim erant obſcura.* Pro Sextio: *Hæc ego cum viderem, (neque enim erant occulta.)* In Rullum Orat. 2. *Quæ cum ego non ſolum ſuſpicarer, ſed plane cernerem; (neque enim obſcure gerebantur.)* ex Demoſthene fortaſſe ſumptum; cujus eſt hoc in oratione περὶ τοῦ στεφάνου: ταῦτα δ' ὁρῶν ὁ Φίλιππος· (οὐ γὰρ ἦν ἀφανῆ) *P. Manut.*

45. *Ex municipio Aletrinate.*] Aletrinati, non Aletrinate legendum eſſe, Priſcianus docet, qui libro VII. ſcribit, *Nomina gentilia in as quondam in atis, & hoc ate, exiſſe, habereque ablativum in e & in i.* Cicero pro Varrone: *C. Ancharius Rufus fuit è municipio Fulginate.* Idem in eodem, *In præfectura Fulginate.* Idem pro Cluentio, *E municipio Aletrinati.* Erat autem Aletrinum Arpino vicinum, ut paulo poſt Cicero dicit. *Sylvius.* Municipium iſtud Hernicorum dicitur *Aletrium*, & *Alatrium*, incolæ *Alatrinates*, & *Alatrinates.* vide Cluver. Italiæ antiquæ lib. III. cap. 6. *Græv.*

 46. *Cir-*

omnis ab his fraus, omnes inſidiæ, [46] circumſcriptioneſque adoleſcentium naſcerentur; cùmque eſſent vitiis atque improbitate omnibus noti: o ſtudio, ut dixi, ad eorum ſe familiaritatem multis jam antè annis Oppianicus applicarat.

LXXVII. o ſtudioſè alii.

47 Itaque tum ſic ſtatuit, per C. Fabricium (nam L. erat mortuus) inſidias Avito comparare. Erat illo tempore infirma valitudine Avitus, utebatur autem medico ignobili, ſed ſpectato homine, Cleophanto: cujus ſervum Diogenem Fabricius ad venenum Avito dandum ſpe & pretio ſollicitare cœpit. Servus non incallidus, p ſed, ut ipſa res declaravit, frugi atque integer, ſermonem Fabricii non eſt aſpernatus: rem ad dominum detulit. Cleophantus autem cum Avito eſt locutus. Avitus q autem ſtatim cum M. r Bebrio ſenatore, familiariſſimo ſuo, communicavit: qui qua fide, qua prudentia, qua ſ dignitate fuerit, meminiſſe vos arbitror. ei placuit, ut Diogenem Avitus emeret à Cleophanto, quo faciliùs aut comprehenderetur res ejus indicio, aut falſa eſſe cognoſceretur. Ne multis; Diogenes emitur: [47] venenum diebus t paucis, (multi viri boni cum ex occulto interveniſſent) pecuniaque obſignata, quæ ad eam rem dabatur, in manibus Scamandri, liberti Fabriciorum, deprehenditur.

p & ut *MS.*
q *alii delent* autem.
r Brachio, *aut* Bobio, *aut* Bæbrio *MSS.*
ſ diligentia *Lamb.*
t paucis comparatur *edd. vett.*

48 XVII. Pro dii immortales! Oppianicum quiſquam, his rebus cognitis, v circumventum eſſe dicet? Quis umquam audacior? quis nocentior? quis apertior in judicium adductus eſt? Quod ingenium, quæ facultas dicendi, quæ à quoquam excogitata defenſio, huic uni crimini potuit obſiſtere? ſimul & illud quis eſt, qui dubitet, quin hac re comperta, manifeſtoque deprehenſa, aut obeunda mors Cluentio, aut ſuſcipienda accuſatio fuerit?

v dicit eſſe *alii.*

Satis

46. *Circumſcriptioneſque adoleſcentium.*] Adoleſcentes, ætate incauti, facile in fraudem inducuntur. inde natum eſt verbum, *circumſcribere*, pro decipere: ut Phil. XIV. *Aut ejiciunt vicinos, aut adoleſcentulos circumſcribunt.* Pro Q. Roſcio: *Dic nunc te ab Roſcio* HS ıↄↄↄ *circumſcriptum eſſe.* Circumſcriptor, in Catil. Orat. II. *Quis teſtamentorum ſubjector, quis circumſcriptor, quis ganeo?* Circumſcriptio. lib. III. Offic. *Atque iſte dolus malus etiam legibus erat vindicatus, ut tutela* XII. *tabulis, & circumſcriptio adoleſcentium lege Plætoria.* P. Manut.

47. *Venenum diebus paucis comparatur.*] In Venetis & aliis libris *comparatur* omiſſum eſt. Et inculcatum ſane extrinſecus vix poteſt dubitari. *Lamb.*

48. *Qua*

Satis eſſe arbitror demonſtratum, judices, iis criminibus accuſatum eſſe Oppianicum, ut honeſtè abſolvi nullo modo potuerit. Cognoſcite nunc ita reum citatum eſſe illum, ut, re ſemel atque iterum præjudicata, condemnatus in judicium venerit. Nam Cluentius, judices, primùm nomen ejus detulit, cujus in manibus venenum deprehenderat. is erat libertus Fabriciorum, Scamander. integrum conſilium: judicii corrupti nulla ſuſpicio: ſimplex in judicium cauſa, certa res, x verum crimen allatum eſt. Hîc tum Fabricius, is, de quo antè dixi, qui, liberto damnato, ſibi illud impendere periculum videret: quod mihi cum Aletrinatibus vicinitatem, & cum pleriſque eorum magnum uſum eſſe ſciebat, frequentes eos ad me domum adduxit. Qui quamquam de homine, ſicut neceſſe erat, exiſtimabant: tamen, quod erat ex eodem municipio, ſuæ dignitatis eſſe arbitrabantur, eum, quibus rebus poſſent, defendere: idque à me, ut facerem, & ut cauſam Scamandri ſuſciperem, petebant: in qua cauſa patroni omne periculum continebatur. Ego, qui neque illis talibus viris, ac tam amantibus mei, rem poſſem ullam negare: neque illud crimen, tantum, ac tam manifeſtum eſſe arbitrarer, ſicut ne illi quidem ipſi, qui mihi tum illam cauſam commendabant, arbitrabantur; pollicitus iis ſum, me omnia, quæ vellent, eſſe facturum.

49 P. B.

x unum crim. alii.

50

XVIII. Res agi cœpta eſt: citatus eſt Scamander reus: accuſabat P. Cannutius, homo in primis ingenioſus & in dicendo exercitatus: accuſabat autem ille quidem Scamandrum verbis tribus, VENENUM ESSE DEPREHENSUM. Omnia tela totius accuſationis in Oppianicum conjiciebantur: aperiebatur cauſa inſidiarum: Fabriciorum familiaritas commemorabatur: hominis vita & audacia proferebatur: denique omnis accuſatio variè graviterque tractata, ad extremum manifeſta veneni deprehenſione concluſa eſt. Hîc ego cùm ad reſpondendum ſurrexi, qua cura? dii immortales! qua ſollicitudine animi? quo timore? Semper equidem magno cum metu incipio dicere. quotieſcumque dico, toties mihi videor in judicium venire, non ingenii ſolùm, ſed etiam virtutis atque officii: ne aut id profiteri videar, quod non poſſim implere, quod eſt impudentiæ: aut id non efficere, quod poſſim, quod eſt aut perfidiæ, aut negligentiæ. tum verò ita ſum perturbatus, ut omnia timerem: ſi nihil dixiſſem, ne infantiſſimus: ſi multa in ejuſmodi

51 P. XXVIII.

di cauſa dixiſſem, ne impudentiſſimus exiſtimarer.

XIX. Collegi me aliquando, & ita conſtitui, fortiter eſſe agendum: illi ætati, [48] qua tum eram, ſolere laudi dari, etiam ſi in minus firmis cauſis hominum periculis non defuiſſem. itaque feci: ſic pugnavi, ſic omni ratione contendi, ſic ad omnia confugi, quantum ego aſſequi potui, remedia ac perfugia cauſarum, ut hoc, quod timidè dicam, conſecutus ſim, ne quis illi cauſæ patro-
52 num defuiſſe arbitraretur. [49] Sed, ut quidquid ego apprehenderam, ſtatim accuſator extorquebat è manibus. Si quæſieram, an inimicitiæ Scamandro cum Avito: fatebatur, nullas fuiſſe; ſed Oppianicum, cujus ille miniſter fuiſſet, huic inimiciſſimum fuiſſe atque eſſe dicebat. Sin autem illud egeram, nullum ad Scamandrum morte Aviti venturum emolumentum fuiſſe: concedebat; ſed ad uxorem Oppianici, hominis in uxoribus necandis exercitati, omnia bona Aviti ventura eſſe dicebat. Cùm illa defenſione uſus eſſem, quæ in libertinorum cauſis honeſtiſſima ſemper exiſtimata eſt, Scamandrum patrono eſſe probatum; fatebatur: ſed quærebat, cui probatus eſſet ipſe patronus.
53 Cùm ego pluribus verbis in eo commoratus eſſem, Scamandro factas inſidias eſſe per Diogenem, conſtitutumque inter eos de alia re fuiſſe, [50] ut medicamentum, non venenum Diogenes afferret: hoc cuivis y uſu venire poſſe: quærebat, cur in ejuſmodi locum, tam abditum, cur ſolus, cur cum obſignata pecunia z veniſſet. Denique hoc

P. B.

y uſui Vict. & alii.

z tenuiſſet MSS.

loco

48. *Qua tum eram.*] Octo annis ante, cum Cicero annos XXXII. natus eſſet. hanc enim orationem annis octo poſt Oppianici damnationem prætor habuit. Oppianici autem judicium Scamandri Fabriciique damnationem nullo fere temporis intervallo ſecutum eſt, cum L. Quinctius, Oppianici defenſor, tribunus pl. eſſet, L. Lucullo, M. Cotta Coss. *P. Manut.*

49. *Sed, ut quidquid ego apprehenderam.*] Nihil muto, quamvis ſciam quibuſdam placere legi, *ut quidque*. errant illi. nam, *quidquid*, ſæpe à veteribus pro, *quidque*, ponitur. quod pluribus verbis oſtendi in Commentar. Lucretianis. *Lambinus.*

50. *Ut medicamentum, non venenum.*] Quia pixis in Scamandri manibus deprehenſa eſt, quod veriſimile eſt, Cicero in Scamandri defenſione ſecutus eſt. Cleophantus enim medicus erat. Medicamenta medici vendebant. Egit Scamander cum Diogene, ut à Cleophanto medicamenta emeret. Diogenes pro medicamento venenum attulit, quod in Scamandri manibus deprehenſum eſt. Itaque factas eſſe Scamandro per Diogenem inſidias dicit. *Sylvius.*

51. P. Quin-

loco cauſa teſtibus, honeſtiſſimis hominibus, premebatur. M. Bebrius de ſuo conſilio Diogenem emptum: ſe præſente Scamandrum cum veneno pecuniaque deprehenſum eſſe dicebat. [51] P. Quintius Varus, homo ſumma religione, & ſumma auctoritate præditus, de inſidiis, quæ fierent Avito, & de ſollicitatione Diogenis, recenti re, ſecum Cleophantum locutum eſſe dicebat.

Atque in illo judicio cùm Scamandrum nos defendere videremur, verbo ille reus erat, re quidem vera, & periculo, & tota accuſatione, Oppianicus. Neque id obſcurè ferebat, nec diſſimulare ullo modo poterat: aderat frequens, advocabat, [52] omni ſtudio gratiaque pugnabat: poſtremò, id quod maximo malo illi cauſæ fuit, hoc ipſo in loco, quaſi reus ipſe eſſet, ſedebat. Oculi omnium judicum non in Scamandrum, ſed in Oppianicum conjiciebantur: timor ejus, perturbatio, ſuſpenſus incertuſque vultus, crebra coloris mutatio, quæ erant antea ſuſpicioſa, hæc aperta ac manifeſta faciebant. 54

XX. Cùm in conſilium iri oporteret, quæſivit ab reo C. Junius, quæſitor ex lege illa Cornelia, quæ tum erat, [53] clam, an palàm, de ſe ſententiam ferri vellet. De Oppianici ſententia reſponſum eſt, quòd is Aviti familiarem Junium eſſe dicebat, clam velle ferri. Itum eſt in conſilium. omnibus ſententiis, præter unam, quam ſuam Stalenus eſſe dicebat, Scamander prima actione condemnatus eſt. Quis tum erat omnium, qui, Scamandro condemnato, non judicium [a] de Oppianico factum eſſe arbitraretur? quid eſt illa damnatione judicatum, niſi venenum id, quod Avito daretur, eſſe quæſitum? quæ porrò tenuiſſima ſuſpicio collata in Scamandrum eſt, aut conferri potuit, ut is ſua ſponte necare voluiſſe Avitum putaretur? 55

[a] *alii non habent* de.

P. XXIX.

At-

51. *P. Quintius Varus.*] Lambinus voluit *Quintilius*, & id omninò etiam reſtituendum auctori urget Paullus Merula Notis ad Ennium. ſed non obſequor, contra mſſ. contra rationem meliorem. *Grut.*

52. *Omni ſtudio gratiaque pugnabat.* Dictio *pugnabat*, abeſt aliquot editionibus Lambini; prorſus malè, & præter edd. ſcriptoſque. *Idem.* Adde paterna ad Senecam lib. I. Clem. 9. *Gronov.*

53. *Clam an palam de ſe ſententiam ferri vellet.*] Clam ferre ſententiam, eſt notam in urnam mittere. palam vero, eſt ore pronunciare. Cicero libro de Legibus tertio, ſcribens de his duobus judiciorum generibus: *Graviora*, inquit, *judicia de potentiſſimis hominibus extant voces quam tabella. Judicia enim & ſuffragia, quæ voce dentur, commendat, alia damnat.* Sylvius.

54. *Niſi*

56 Atque, hoc tum judicio facto, & Oppianico, re & exiſtimatione, jam lege & pronuntiatione, nondum condemnato, tamen Avitus Oppianicum reum ſtatim non fecit. voluit cognoſcere, utrùm judices in eos ſolos eſſent ſeveri, quos venenum habuiſſe ipſos comperiſſent: an etiam conſilia conſcientiaſque ejuſmodi facinorum, ſupplicio dignas judicarent. Itaque C. Fabricium, quem propter familiaritatem Oppianici conſcium illi facinori fuiſſe arbitrabatur, reum ſtatim fecit: b utque ei locus primus conſtitueretur, propter cauſæ conjunctionem impetravit. Hîc tum Fabricius non modò ad me meos vicinos & amicos, Aletrinates, non adduxit, ſed ipſe iis neque defen-
57 ſoribus uti poſtea, neque laudatoribus potuit. Rem enim integram hominis non alieni, quamvis ſuſpicioſam, defendere, humanitatis eſſe putabamus: judicatam labefactare conari, impudentiæ. Itaque tum ille, inopia & neceſſitate coactus, in cauſa ejuſmodi ad c Cepaſios fratres confugit, homines induſtrios, atque eo d animo, ut, quæcunque dicendi poteſtas eſſet data, in honore, atque in beneficio ponerent.

b utique *MSS.*

c Cepaſinos *MS.*

d *ita vett. edd. alii* modo.

XXI. Jam hoc quoque propè iniquiſſimè comparatum eſt, quòd in morbis corporis, ut quiſque eſt difficillimus, ita medicus nobiliſſimus atque optimus quæritur: in periculis capitis, ut quæque cauſa difficillima eſt, ita deterrimus obſcuriſſimusque patronus adhibetur, [54] niſi fortè hæc cauſa eſt, quòd medici nihil, præter artificium, oratores etiam auctoritatem præſtare debent.

58 Citatur reus: agitur cauſa: paucis verbis accuſat, ut de re judicata, Cannutius. Incipit longo & altè petito prooemio reſpondere major Cepaſius. primò attentè auditur ejus oratio. erigebat animum, jam demiſſum & oppreſſum, Oppianicus. gaudebat ipſe Fabricius. non intelligebat, animos judicum, non illius eloquentia, ſed defenſionis impudentia commoveri. poſteaquàm de re cœpit dicere, ad ea, quæ erant in cauſa, addebat etiam ipſe nova quædam vulnera. Hoc quamquam ſedulò faciebat, tamen interdum non defendere, [55] ſed prævaricari accuſationi videbatur.

P. F.

54. *Niſi fortè hoc cauſa eſt &c.*] Sic S. Victoris exemplar, non ut vulgata, *hæc.* verum quod miremur, tota hæc periodus non comparet in ullo Pall. neque admiſerunt editiones tres primæ. *Grut.* Sylvius putat hæc omnia, uſque ad *citatur*, adjectitia eſſe.

55. *Sed prævaricari accuſatori.*] Magna eſt hoc loco librorum varietas.

debatur. Itaque cùm callidiſſimè ſe dicere putaret, & cùm illa verba graviſſima ex intimo artificio depromſiſſet: *Reſpicite, judices, hominum fortunas: reſpicite dubios variosque caſus: reſpicite C. Fabricii ſenectutem.* cùm hoc, *Reſpicite*, ornandæ orationis cauſa, ſæpè dixiſſet, reſpexit ipſe: at C. Fabricius à ſubſelliis, demiſſo capite, diſceſſerat.
Hîc judices ridere: [56] ſtomachari atque acerbè ferre pa- 59
tronus, cauſam ſibi eripi; & ſe cetera de illo loco, *Reſpicite judices*, non poſſe dicere: nec quidquam propiùs eſt factum, quàm ut illum perſequeretur, & collo obtorto ad ſubſellia reduceret; ut reliqua poſſet perorare. [e] Jam tum Fabricius primùm ſuo judicio, quod eſt graviſſimum, deinde legis vi & ſententiis judicum eſt condemnatus.

XXII. Quid est, quòd jam de Oppianici [f] cauſa plura dicamus? Apud eoſdem judices reus eſt factus, cùm [g] is duobus præjudiciis jam damnatus eſſet: ab iiſdem autem judicibus, qui Fabriciorum damnatione de Oppianico judicarant, locus ei primus eſt conſtitutus: accuſatus eſt criminibus graviſſimis, [h] & iis, [57] quæ à me breviter dicta ſunt,

e Ita tum MS.

f perſona cauſaque MS.

g his *Græv.* è *MSS.*

h *alii non habent* &.

rietas. alii enim habent, *prævaricari accuſatori*, alii *accuſationi*; alii *defenſioni*. quod poſtremum fortaſſe non eſt rejiciendum: ut, *prævaricari defenſioni*, interpretemur, prævaricando defenſionem & cauſam ſuſceptam prodere. Verumtamen nihil muto, & prævaricari accuſatori, interpretor, prævaricando, id eſt, male defendendo, accuſatori inſervire. Omnino hæc varietas ſuſpicionem mihi commovet, has voces eſſe adventitias. & legendum, *ſed prævaricari videbatur*. nam tametſi prævaricatio uſitatius in accuſatore cauſam prodente locum habeat, poteſt tamen & in patrono, ſeu defenſore valere: ut, ſi quis dicat, aliquem eſſe cauſæ publicæ, quam ſuſceperit, prævaricatorem. ſic enim Cœlius ad Ciceron. lib. VIII. *ne ſi quid favore Paulli adeptus eſſet boni, ſua culpa videretur amiſiſſe, & prævaricator cauſa publica exiſtimaretur.* Lambinus.

56. *Stomachari.*] Id eſt, patronus Cepaſius ſtomachabatur, & acerbe ferebat, &c. Stomachari, graviter & acerbe ferre, ut in lib. de Offic. 3. *Stomachari cœpit Canius.* Idem lib. epiſtol. Familiarium X. *Jucundiſſimis tuis litteris ſtomachatus ſum in extremo.* Lib. Tuſcul. Quæſt. IV. *An vero vir fortis, niſi ſtomachari cœperit, non poteſt vir fortis eſſe?* Inde ſtomachus pro ira ab eodem dicitur, in eodem libro: *Tractata definitione fortitudinis intelliges, eam ſtomacho non egere.* Lib. epiſt. ad Quintum Fratrem III. *Superiori epiſtolæ quid reſpondeam nihil eſt, quæ plena ſtomachi & querelarum eſt.* Ad Atticum lib. V. *Multa præterea quæ tum mihi majore ſtomacho, quam ipſi Quinto fuerunt.* Sylvius.

57. *Quæ à me breviter dicta ſunt.*] In MSS. quibuſdam ſequentia longè aliter leguntur, hoc modo: *Iis quæ à me bene breviter, ut*

eum

ſunt, & præterea multis, quæ ego omnia nunc omitto: accuſatus eſt apud eos, qui & Scamandrum, miniſtrum Oppianici, & Fabricium, conſcium maleficii condemnarant.

60 Utrum, per deos immortales! magis eſt mirandum, quòd is condemnatus eſt, an quòd omnino reſpondere auſus eſt? Quid enim illi judices facere potuerunt? qui ſi innocentes Fabricios condemnaſſent, tamen in Oppianico ſibi conſtare, & ſuperioribus [i] conſentire judiciis debuerunt. [58] An verò illa ſua per ſe ipſi judicia reſcinderent, cùm ceteri ſoleant, in judicando, ne ab aliorum judiciis diſcrepent, providere? & illi, qui Fabricii libertum, quia miniſter in maleficio fuerat: patronum, quia conſcius, condemnaſſent: ipſum principem atque architectum ſceleris abſolverent? & qui ceteros, nullo præjudicio facto, tamen ex ipſa cauſa condemnaſſent: hunc, quem bis condemnatum jam acceperant, liberarent?

P. XXX.

i conſiſtere MSS.

61 Tum verò illa judicia ſenatoria, non falſa invidia, ſed vera atque inſigni turpitudine notata, [59] atque operta dedecore & infamia, defenſioni locum nullum reliquiſſent. Quid enim tandem illi judices reſponderent, ſi quis ab iis quæreret? Condemnaſtis Scamandrum, quo crimine? nempe quod Avitum per ſervum medici, veneno [60] necare voluiſſet. Quid Aviti morte Scamander conſequebatur? nihil, ſed [61] adminiſter erat Oppianici. Condemna-

cum omnia pene dixere, multa adhuc ſibi reſervaſſe videantur, dicta ſunt. Sed bene; ut cum omnia pene dixere, multa adhuc ſibi reſervaſſe videantur. Quæ verba etiam comparent in editione prima, ſed à poſterioribus, ut inepta planè & non ab ipſo Cicerone profecta, omiſſa ſunt. In alio MS. legitur: *Et huc uſque à me breviter expoſitis.*

58. *An verò illa ſua per ſe ipſi judicia reſcinderent.*] Ita emendavi ſuaſu Pal. tert. neque abibant reliqui ſex quàm quod haberent vulgatum *illi.* vox *ipſa* vulgatis hactenus defuit. invexit quidem ex Victoriano Lambinus, ſed recidit *per ſe*, quod & ibidem comparet & in Pall. omnibus. *Grut.*

59. *Atque operta dedecore.*] Sic noſtri Pall. o. niſi quod ſec. *operata.* Lambinus annotat, aliàs legi, *& cooperta.* & id quidem etiam viſitur in Pall. quarto, ſed tanquam interpretamentum prioris, addito, *id eſt.* Idem.

60. *Necare voluiſſet. Quid Aviti &c.*] Divinat Gulielmius, *necare valuit. ſed quid Aviti &c.* dextrè. ſi id recipimus, tum erit mutandum mox ſequens *ſed* in *at*, quòmodo diſertè extat in Pal. pr. tert. quart. quint. pro quo vulgo *ſed adminiſter.* Idem.

61. *Adminiſter.*] Id eſt, miniſter: ut ſit compoſitum pro ſimplici,

demnaſtis C. Fabricium. quid ita? quia, cùm ipſe familiariſſimè Oppianico uſus, libertus autem ejus in maleficio deprehenſus eſſet: illum expertem ejus conſilii fuiſſe non probabatur. 62 Si igitur ipſum Oppianicum, bis ſuis judiciis condemnatum, abſolviſſent, quis tantam turpitudinem judiciorum, quis tantam inconſtantiam rerum judicatarum, quis tantam libidinem judicum, ferre potuiſſet? Quòd ſi hoc videtis, quòd jam hoc omni oratione patefactum eſt, illo judicio reum condemnari, præſertim ab iiſdem judicibus, qui duo præjudicia feciſſent, neceſſe fuiſſe, ſimul illud videatis, neceſſe eſt, nullam accuſatori cauſam eſſe potuiſſe, cur judicium vellet corrumpere. 62

XXIII. QUÆRO enim abs te, T. [k] Atti, relictis jam ceteris argumentis omnibus, num Fabricios quoque innocentes condemnatos exiſtimes? num etiam illa judicia pecuniâ corrupta eſſe dicas; quibus judiciis alter à Staleno ſolo abſolutus eſt, alter etiam ipſe ſe condemnavit. Age, ſi nocentes: cujus maleficii? numquid præter venenum quæſitum, quo Avitus necaretur, objectum eſt? numquid aliud in illis judiciis verſatum eſt, præter haſce inſidias Avito ab Oppianico per Fabricios factas? [l] nihil, nihil inquam, aliud, judices, reperietis. exſtat memoria: ſunt tabulæ publicæ; redargue me, ſi mentior: teſtium dicta recita: doce, in illorum judiciis quid, præter hoc venenum Oppianici, non modò in criminis, ſed in maledicti loco ſit objectum.

[k] Acti, aut Acci *MSS.* P. B.

[l] *alii* nihil inq. aliud.

Multa dici poſſunt, quare ita neceſſe fuerit judicari: ſed ego occurram exſpectationi veſtræ, judices. Nam, etſi à vobis ſic audior, ut numquam benigniùs, neque attentiùs quemquam auditum putem: tamen vocat me aliò jamdudum tacita veſtra exſpectatio, quæ mihi obloqui videtur. Quid ergo? negasne, illud judicium eſſe corruptum? non 63

nego:

plici, alioqui adminiſter præcipuus miniſter eſt. In Catilinam Actione prima: *C. Manlium audacia ſatellitem atque adminiſtrum tuæ.* Pro L. Flacco: *Polemocratem ſcripſiſti mercenarium & adminiſtrum conſiliorum tuorum.* Actione in Verrem quarta: *Rerum hujuſmodi omnium tranſactor atque adminiſter ad Sopatrum venit.* Actione quinta: *Ità populos habent univerſos non ſolum conſocios libidinis ſuæ, verumetiam adminiſtros.* Sylvius. Franc. prim. *Nihil, at miniſter erat Oppianici.* non male. *Grav.*

62. *Si igitur ipſum Oppianicum bis ſuis judiciis condemnatum abſolviſſent.*] Pantagathus pro *bis ſuis judiciis*, legebat *his præjudiciis.* Urſinus.

63. *No-*

nego: ſed ab hoc corruptum non eſſe confirmo. A quo igitur eſt corruptum? opinor, primum, ſi incertum fuiſſet, quiſnam exitus illius judicii futurus eſſet: veriſimilius tamen eſſet, eum potius corrupiſſe, qui metuiſſet, ne ipſe condemnaretur, quàm illum, qui veritus eſſet, ne alter abſolveretur: deinde, cùm eſſet nemini dubium, quid judicari neceſſe eſſet, eum certè potius, qui ſibi m aliqua ratione diffideret, quàm eum, qui omni ratione confideret: poſtremò, certè potius illum, n qui bis apud eos judices offendiſſet, quàm eum, qui bis cauſam iis probaviſſet.

m *alii* alia.
n *octo ſeqq. voces non ſunt in MS.*

64 Unum quidem certè, nemo erit tam iniquus Cluentio, qui mihi non concedat, ſi conſtet corruptum illud eſſe judicium, aut ab Avito, aut ab Oppianico o eſſe corruptum. p ſi doceo non ab Avito, vinco ab Oppianico. ſi oſtendo ab Oppianico, purgo Avitum. Quare, etſi ſatis docui, rationem nullam huic corrumpendi q fuiſſe, ex quo intelligitur, ab Oppianico eſſe corruptum: tamen de illo ipſo ſeparatim cognoſcite.

o eſſe corrupt. *non eſt in MS.*
P. XXXI.
p *octo ſeqq. voces non ſunt in MS.*
q judicii fuiſſe *alii.*

XXIV. Atque ego illa non argumentabor, quæ ſunt gravia vehementer: eum corrupiſſe, qui in periculo fuerit: eum, qui metuerit: eum, qui ſpem ſalutis in alia ratione non habuerit: eum, qui ſemper ſingulari fuerit audacia. multa ſunt ejuſmodi: verùm cùm habeam rem non dubiam, ſed apertam atque manifeſtam, enumeratio ſingulorum argumentorum non eſt neceſſaria.

65 Dico, C. Ælio Staleno, judici pecuniam grandem Statium Albium ad corrumpendum judicium dediſſe. num quis negat? Te appello, Oppianice; te, T. Atti: quorum alter eloquentia damnationem illam, alter tacita pietate deplorat. audete negare, ab Oppianico Staleno judici pecuniam datam: negate, [63] negate, inquam, in eo loco. quid r reticetis? At negare non poteſtis, quod repetiſtis, quod confeſſi eſtis, quod abſtuliſtis. Quo tandem igitur ore mentionem corrupti judicii facitis, cum ab iſta

r tacetis *MSS.*

parte

63. *Negate in eo loco.*] Legendum videtur, *in iſto loco.* nam, cum eos alloquatur, eum locum ſignificat, in quo ſunt. *in iſto loco*, autem, valet, in eo loco, in quo eſtis vos: ſi plures ſunt, ut hic. *Lamb.* Pro *negate inquam in eo loco*, eſt in antiquo, *negate inquam meo loco.* Urſin. *Negate in eo loco.* Pall. ſex. nam ſec. *meo loco.* quod & habet quo ſe tueatur. ſed prius dextrè explicat Paulus Manutius. Gulielmius divinabat *in loco*, pro *illicò.* ſic apud Herennium legitur, *vim in loco attulit* id eſt *confeſtim.* Grut. MS. Francii primus: *Negate, negate, inquam. In eo loco qui tacetis.*

64. Tar-

parte judici pecuniam ante judicium datam, poſt judicium ereptam eſſe fateamini?

Quonam igitur hæc modo geſta ſunt? repetam paullò 66
altiùs, judices, & omnia, quæ in diuturna obſcuritate latuerunt, ſic aperiam, ut ea cernere oculis videamini. Vos quæſo, ut adhuc me attentè audiſtis, item, quæ reliqua ſunt, audiatis: profectò nihil à me dicetur, quod non dignum hoc conventu & ſilentio, dignum veſtris ſtudiis atque auribus eſſe videatur. Nam, ut primùm Oppianicus, ex eo, quòd Scamander reus erat factus, quid ſibi impenderet, cœpit ſuſpicari, ſtatim ſe ad hominis egentis, audacis, in judiciis corrumpendis exercitati, tum autem judicis, Staleni familiaritatem applicavit. Ac primum Scamandro reo, [64] tantum donis datis muneribuſque perfecerat, ut eo ſ auctore uteretur cupidiore, quàm fides judicis poſtulabat.

Pòſt autem, cùm eſſet Scamander unius Staleni ſententia 67
abſolutus, patronus autem Scamandri ne ſua quidem ſententia liberatus: t acrioribus ſaluti v ſuæ remediis ſubveniendum putavit. Tum à Stelano, ſicut ab homine ad excogitandum acutiſſimo, ad audendum impudentiſſimo, ad efficiendum acerrimo (hæc enim ille & aliqua ex parte habebat, & majore ex parte ſe habere ſimulabat) auxilium capiti & fortunis ſuis petere cœpit.

XXV. JAM HOC x non ignoratis, judices, ut etiam beſtiæ, fame y dominante, plerumque ad eum locum, ubi

P. B.

ſ fautore *Lamb.*

t aptioribus *ed. prima.*

v ſuæ *non eſt in MS.*

x non *abeſt à pleriſque MSS.*

y monitæ *MS. in marg.*

64. *Tantum donis datis, muneribuſque perfecerat.*] Ulpianus ità diſtinguit donum à munere, ut genus à ſpecie: quia donum à donando dictum ſit, munus autem cum cauſſa donetur, ut natalitium, nuptialitium. conjunguntur igitur diſtinctionis gratia, ut pro Archia: *Jure ſuo noſter ille Ennius ſanctos appellat poëtas, quod quaſi deorum aliquo dono atque munere commendati nobis eſſe videantur.* Et lib. II. de Orat. *M. Cincius, quo die legem de donis & muneribus tulit.* Confunduntur tamen interdum. *P. Manut.* Male hic locus interpungitur. Nam ſi *datis* pertineret ad *donis*, ſcripſiſſet Cicero, *donis muneribuſque datis.* Diſtinguendum: *tantum donis, datis, muneribus perfecerat.* Has ejuſdem notionis voces cumulat rem exaggerandi cauſſa, ut ſolent oratores. *Data* Latinis ſunt munera. Plaut. Aſinar. I. I. *Non ſuppetunt dictis data.* dona, quæ promiſit, non ſequuntur. Propert. III, el. 13: *Heu nullis capta Licinna datis.* Vulgatus interpres Latinus Novi Fœderis apud Matth. VII: *Si ergo vos cum ſitis mali, noſtis bona data dare filiis veſtris.* Sic vertit recte *δόματα ἀγαθά.* male, ut multis aliis in locis, reprehenditur à Beza. *Gravius.*

65. Pro-

68 ubi paſtæ aliquando ſint, revertantur. Stalenus ille bien-
nio antè, cùm cauſam bonorum Saſinii Atellæ recepiſſet,
ſexcentis millibus nummûm ſe judicium corrupturum eſſe
dixerat. quæ cùm accepiſſet à pupillo, ſuppreſſit: judicio-
que facto, nec Saſinio, nec bonorum emptoribus reddidit.
Quàm cùm pecuniam [65] profudiſſet, & ſibi nihil non mo-
dò ad cupiditates ſuas, ſed ne ad neceſſitatem quidem re-
liquiſſet, ſtatuit ad eaſdem ſibi prædas ac ſuppreſſiones
judiciales revertendum. Itaque cùm Oppianicum jam per-
ditum, & duobus [66] jugulatum præjudiciis videret, pro-
miſſis eum ſuis excitavit abjectum, & ſimul ſaluti deſpera-
re vetuit. Oppianicus orare hominem cœpit, ut ſibi ratio-
nem oſtenderet judicii corrumpendi.

69 Ille autem (quemadmodum ex ipſo Oppianico poſtea
eſt auditum) negavit, quemquam eſſe in civitate, præter
ſe, qui id efficere poſſit. ſed primò gravari cœpit, quod
ædilitatem ſe petere cum hominibus nobiliſſimis, & invi-
P. XXXII. diam atque offenſionem timere dicebat. pòſt exoratus,
initio permagnam pecuniam popoſcit: deinde ad id per-
venit, quod confici potuit, & [z] ſeſtertiûm ſexcenta qua-
draginta deferri ad ſe domum juſſit. Quæ pecunia ſimulat-
que ad eum delata eſt, homo impuriſſimus ſtatim cœpit in
ejuſmodi mente & cogitatione verſari: nihil eſſe ſuis ra-
tionibus utilius, quàm Oppianicum condemnari: illo ab-
ſoluto, pecuniam illam aut judicibus diſpertiendam, aut
ipſi eſſe reddendam: damnato, repetiturum eſſe nemi-
70 nem. Itaque rem excogitat ſingularem. Atque hæc, judi-
ces, quæ verè dicuntur à nobis, faciliùs credetis, ſi cum
animis veſtris longo intervallo recordari C. Staleni vitam
&

z ſeſtertia *Lamb.*

65. *Profudiſſet.*] Profundere pecuniam eſt, porro & per luxuriam effundere, id eſt nimio ſumptu pecuniam effundere. Inde profuſi ſumptus, & profuſæ epulæ dicuntur, ut pro Publio Quintio: *Fatetur ſe non belle dicere, non ad voluntatem loqui poſſe, non ab afflicta amicitia transfugere, atque ad florentem aliam devolare, non profuſis ſumptibus vivere, non ornare magnifice ſplendideque convivium.* Et pro Sex. Roſcio: *Hos tantos tamque profuſos ſumptus, aut facient aut approbabunt.* Pro L. Murena: *Odit popul. Rom. privatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit: non amat profuſas epulas, ſordes & inhumanitatem multo minus.* Sylvius.

66. *Jugulatum.*] Id eſt, condemnatum ut pro Milone: *Quod ſi ita putaſſet, certe optabilius Miloni fuit dare jugulum P. Clodio, non ſemel ab illo, neque tum primum petitum: quam jugulari à vobis, quia ſe illi non jugulandum tradidiſſet.* In Verrem actione quinta: *His te litteris homo audaciſſime atque amentiſſime jugulatum ſentis?* Idem.

67. Mi-

& naturam volueritis. nam perinde ut opinio eſt de cujuſ-
que moribus, ita, quid ab eo factum, & non factum ſit,
exiſtimari poteſt.

XXVI. Cùm eſſet egens, ſumptuoſus, audax, calli-
dus, perfidioſus, & cùm domi ſuæ, [67] miſerrimis in locis
& inaniſſimis, tantum nummorum poſitum videret; ad
omnem malitiam & fraudem [68] verſare mentem ſuam
cœpit: Demne judicibus? mihi igitur ipſi, præter peri-
culum & infamiam, quid quæretur? nihil excogitem,
quamobrem Oppianico damnari neceſſe ſit? quî tandem?
nihil enim eſt, quod fieri non poſſit. Siquis eum fortè ca-
ſus ex periculo eripuerit, nonne reddendum eſt? præcipi-
tantem igitur impellamus, inquit, & perditum proſterna-
mus. Capit hoc conſilium, ut pecuniam quibuſdam judi- 71
cibus leviſſimis polliceatur: deinde eam poſtea ſupprimat:
ut, quoniam graves homines ſua ſponte ſeverè judicaturos
putabat, hos, qui leviores erant, deſtitutione iratos Op-
pianico redderet. Itaque, ut erat ſemper præpoſterus at-
que perverſus, initium facit à Bulbo: & eum, quod jam-
diu nihil quæſierat, triſtem atque oſcitantem leviter im-
pellit. Quid tu, inquit? ecquid me adjuvas, Bulbe, ne P. B.
gratis reipublicæ ſerviamus? Ille verò, ſimul atque hoc
audivit, Ne gratis, Quò voles, inquit, a ſequar. ſed quid a ſequor
affers? Tum ei quadraginta millia, ſi eſſet abſolutus Op- MS.
pianicus, pollicetur: & eum, ut ceteros appellet, qui-
buſcum loqui conſueſſet, rogat: atque etiam ipſe [69] con-
ditor totius negotii Guttam adſpergit huic Bulbo.

Itaque minimè amarus [70] is viſus eſt, qui aliquid ex ejus 72
ſer-

67. *Miſerrimis in locis & inaniſſimis.*] Haud potui excludere hanc lectionem inventam mihi in Pal. ſexto, Victorio, in Florentino, Gulielmio verò in S. Victoris. maluit ille tamen ſubſtitui *focis*. antea cuſi, *miſerrimus & inaniſſimus*. Grut.

68. *Verſare mentem ſuam cœpit.*] Admiſi ſcripturam iſtam fide Palatini ſecundi & ſext. tanto confidentius quod ſic quoque extaret in manu prima in ſcripto S. Victoris. hactenus vulgata *verſare mentem ſuam, hæc ſecum cogitans, cœpit.* talia emblemata ſæpius profecto inſerta Tullio; neque de eis temerè quid muſſemus, niſi moneamur à libris authenticis. *Idem.*

69. *Conditor totius negotii Guttam aſpergit huic Bulbo.*] Mirum Ciceronis ingenium in lepore dictorum. Judex eſt Bulbus, judex & Gutta. rurſus, bulbus eſt cibus: gutta, liquor, quo conditur bulbus. ex ambiguo igitur ſumpſit occaſionem jocandi, conditur enim bulbus adſperſa gutta. *P. Manut.*

70. *Is viſus eſt.*] Id eſt apparuit, creditus eſt; aut ad guſtum

retu-

b ſpe gulæ MSS. | c facetè *aut* Facete MSS. | d *alii* Plancus *malè*.

ſermone [b] ſpeculæ deguſtarat. Unus & alter dies interceſſerat, cùm res parùm certa videbatur; ſequeſter, & confirmator pecuniæ deſiderabatur. Tum appellat hilari vultu hominem Bulbus, ut blandiſſimè poteſt: Quid tu, inquit, [c] Pœte? [71] (hoc enim ſibi Stalenus cognomen ex imaginibus Æliorum delegerat, ne, ſi ſe Ligurem feciſſet, [72] nationis magis ſuæ, quàm generis uti cognomine videretur) qua de re mecum locutus es, quærunt à me, ubi ſit pecunia. [73] Hic ille [d] planus improbiſſimus, [74] quæſtu judiciario paſtus, qui illi pecuniæ, quam condiderat, ſpe jam atque animo incubaret, contrahit frontem: (recordamini faciem, atque illos ejus fictos ſimulatoſque vultus) queritur ſe ab Oppianico deſtitutum: &, qui eſſet totus ex fraude & mendacio factus, quique ea vitia, quæ à natura habebat,

retulit, quod oculorum proprium eſt. Donatus exponens illud ex Hecyra Terentii, *Matris vox viſa eſt Philomena: Omnia*, inquit, *quæ ſenſu percipi poſſunt, viſa dicimus.* Virgil. *Viſaque canes ululare per umbram.* Ibidemque quoque Terentius hoc dicendi genere uſus eſt. *Audiſſe vocem pueri viſus eſt vagientis.* Et in Eunucho, *Audire vocem viſa ſum modo militis.* Sylvius. Adde Perizon. Animadv. Hiſt. c. VIII. p. 325, 326.

71. *Hoc enim ſibi Stalenus.*] Vide quæ Rivius, Corradus, & Lambinus notaverunt ad Brutum c. 68. & ad Topica c. 20. Porro ludit Cicero, quod adnotavit Manutius in voce *Ligur*, quum & Ælii Ligures & Ælii Poeti cognomine fuerint.

72. *Nationis magis ſuæ.*] Stalenum genere Ligurem fuiſſe ſignificat, ideoque fallacem. *Ligures autem omnes fallaces ſunt, ſicut ait Cato in libro Originum ſecundo:* auctor eſt Servius. Iraque apud Virgilium libro Æneidos II. Camilla Auno: *Vane Ligur*, inquit, *fruſtraque animis elate ſuperbis, Ne quicquam patrias tentaſti lubricus artes, Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.* Eſt autem Liguria Italiæ pars, Appennino majore ex parte conjuncta. *Sylvius.*

73. *Hic ille planus.*] Planus proprie eſt qui hominibus ſui generis, ſui ordinis imponit: ut Stalenus judicibus corruptis hoc loco imponit. *Planum fuiſſe hominem quendam, qui ſolebat fallere eos, quorum in vehicula tolli voluiſſet, ut fingeret ſe crus fregiſſe*, Acron ſcribit in Commentariis in lib. Epiſt. Horatii primum. *Idem. Hic ipſe planus.* Pantagathus *hic ille planus.* Urſin.

74. *Quæſtu judiciario paſtus.*] Id eſt, nutritus lucro, quod fecit judiciis corruptis. Ita enim paſtus in re mala dicitur, quum ad homines refertur. ut pro Milone: *Quos P. Clodii furor rapinis & incendiis, & omnibus exitiis publicis pavit.* Et in lib. I. de Offic. 2. *Juſtitia ad rem gubernandam neceſſaria eſt: cujus tanta vis eſt, ut ne illi quidem qui maleficio & ſcelere paſcuntur, poſſint ſine ulla particula juſtitiæ vivere.* Paſcere pro oblectare animum, & reficere dicimus. ut in lib. epiſt. ad Atticum quarto: *Ego hic paſcor bibliotheca Fauſti.* Virg. I. Æneid. *Animum pictura paſcit inani.* Sylvius.

debat, etiam ſtudio atque artificio quodam malitiæ condiviſſet, pulchrè aſſeverat ſe ab Oppianico deſtitutum: atque hoc addit teſtimonii, ſua illum ſententia, [75] quam palàm omnes laturi eſſent, condemnatum iri.

XXVII. MANABAT ſermo in conſilio, pecuniæ quandam mentionem inter judices eſſe verſatam. res neque tam fuerat occulta, quàm erat occultanda: neque tam erat aperta, quàm reipublicæ cauſa aperienda. In ea obſcuritate ac dubitatione omnium, Cannutio, perito homini, qui quodam odore ſuſpicionis Stalenum corruptum eſſe ſenſiſſet, neque dum rem perfectam arbitraretur, [76] placuit repentè pronuntiare judices. dixerunt, ſe id velle. Hîc tum Oppianicus non magnopere pertimuit. rem à Staleno perfectam eſſe arbitrabatur. 73 P. XXXIII.

In conſilium erant ituri judices triginta, & duo. ſententiis decem & ſex abſolutio confici poterat. H-S IↃCXL in ſingulos judices diſtributa, eum numerum ſententiarum conficere debebant, ut ad cumulum, ſpe majorum præmiorum, ipſius Staleni ſententia ſeptimadecima accederet. Atque etiam caſu tum, quod illud repentè erat factum, Stalenus ipſe non aderat. cauſam neſcio quam apud judicem defendebat. Facilè hoc Avitus patiebatur: facilè Cannutius: at non Oppianicus, neque patronus ejus L. Quintius: qui cùm eſſet eo tempore tribunus plebis, convicium C. Junio, judici quæſtionis, maximum fecit, UT NE SINE STALENO IN CONSILIUM IRETUR: cumque id ei per viatores conſultò negligentiùs agi videretur, ipſe e è publico judicio ad privatum Staleni judicium profectus eſt, & illud pro poteſtate dimitti juſſit: Stalenum ipſe ad ſubſellia adduxit. 74 e à *aliis*

Conſurgitur in conſilium, cùm ſententias Oppianicus, 75 quæ

75. *Quam palam omnes laturi eſſent.*] Ex lege Cornelia; quæ poteſtatem reo dabat, ut ſententiæ vel clam, vel palam ferrentur. reus enim Oppianicus, qui Staleno pecuniam ad corrumpendum judicium dediſſet quin palam ſententias ferri vellet, ut in eo Staleni fidem noſſet, minime dubium erat. ſupra: *Quæſivit ab reo C. Junius quæſitor ex lege illa Cornelia, quæ tum erat, clam an palam de ſe ſententiam ferri vellet.* Infra: *Cum ſententias Oppianicus, quæ tum erat poteſtas, palam ferri velle dixiſſet.* P. Manut.

76. *Placuit repentè pronuntiare judices. dixerunt ſe id velle.*] Eſt à majore parte Pall. nam ſec. ac ſext. item ille S. Victoris *placuit repente pronuntiare. dixerunt. Hîc.* vulgata, *placuit repente judices pronuntiare. Judices ſe id velle dixerunt.* Grut.

 77. Spe-

quæ tum erat poteſtas, palàm ferri velle dixiſſet, ut Stalenus ſcire poſſet, quid cuique deberetur. Varia judicum genera: nummarii pauci: ſed omnes irati. Ut qui accipere in campo conſuerunt, iis candidatis, quorum nummos ſuppreſſos eſſe putant, inimiciſſimi ſolent eſſe: ſic ejuſmodi judices, infeſti tum reo venerant. ceteri [f] nocentiſſimum eſſe arbitrabantur: ſed 77 ſpectabant ſententias eorum, quos corruptos putabant: ut ex iis conſtituerent, à quo judicium corruptum videretur.

f innocentiſſ. *Lamb.*

XXVIII. Ecce tibi ejuſmodi ſortitio, ut in primis Bulbo, & Staleno, & Guttæ eſſet judicandum. Summa omnium exſpectatio, quidnam ſententiæ ferrent leves ac nummarii judices. Atque illi omnes ſine ulla dubitatione
76 condemnant. Hîc tum injectus eſt hominibus ſcrupulus, & quædam dubitatio, quidnam eſſet actum. deinde homines ſapientes, ex vetere illa diſciplina judiciorum, qui neque abſolvere hominem nocentiſſimum poſſent, neque eum, de quo eſſet orta ſuſpicio, pecunia oppugnatum, re illa incognita, primò condemnare vellent; non liquere dixerunt. Nonnulli autem ſeveri homines hoc ſtatuerunt, quo quiſque animo quid faceret, ſpectari oportere: &, ſi alii pecunia accepta verum judicabant, tamen nihilo minus ſe ſuperioribus ſuis judiciis conſtare putabant oportere. Itaque damnarunt. Quinque omnino fuerunt, qui illum veſtrum innocentem Oppianicum ſive imprudentia, ſive miſericordia, ſive aliqua ſuſpicione, 78 ſive ambitione [g] adducti, abſolverent.

P. B.

g abducti *MS.*

77 Condemnato Oppianico, ſtatim L. Quintius, homo maximè popularis, qui omnes rumorum & concionum ventos colligere conſueſſet, oblatam ſibi facultatem putavit,

77. *Spectabant.*] *Exſpectabant* Pantagathus pro *ſpectabant.* Urſin.

78. *Sive ambitione adducti.*] Id eſt, gloriæ cupiditate, quod clementes humani & miſericordes vulgo viderentur, ſi nocentem reum abſolverent. *Sylv.* *Ambitio* hic non eſt gloriæ cupiditas. Non melior eſt Manutii explicatio, qui ait, ut boni viri videantur. *Ambitio* in judice eſt cum non habet rationem juſti in pronunciando, ſed hominum gratiæ plus tribuit quam æquo, cum captandæ gratiæ alicujus cauſſa aut damnat, aut abſolvit. Sic *ambitioſa ſententia* Suet. Domit. VIII. *Ambitioſas centumvirorum ſententias reſcidit.* Alibi plura notavimus hujus notionis exempla. Gruterus teſtatur in S. Victoris codice legi ſive *ambitione abductus*, quod non rejicerem, ſi plures codices ſubſcriberent. Sed mei omnes vulgatam tuentur. *Grav.*

79. De-

vit, ut ex invidia ſenatoria poſſet creſcere, quod ejus ordinis judicia minus jam probari populo arbitrabatur. Habetur una atque altera concio vehemens & gravis: accepiſſe pecuniam judices, ut innocentem reum condemnarent, tribunus plebis clamitabat: agi fortunas omnium dicebat: nulla eſſe judicia: qui pecunioſum inimicum haberet, incolumem eſſe neminem poſſe. Homines totius ignari negotii, qui Oppianicum numquam vidiſſent, virum optimum, & hominem [h] pudentiſſimum, pecunia oppreſſum arbitrarentur, incenſi ſuſpicione, rem in medium vocare cœperunt, & cauſam illam totam [79] depoſcere.

h prudentiſſ. *Manut. & alii.*

78 Atque illo ipſo tempore in ædes T. Annii, hominis honeſtiſſimi, neceſſarii, & amici mei, noctu Stalenus, arceſſitus ab Oppianico, venit. Jam cetera nota ſunt omnibus: ut cum illo Oppianicus egerit de pecunia: ut ille ſe redditurum eſſe dixerit: ut eorum ſermonem omnem audierint viri boni, qui tum conſultò [i] propè in occulto ſteтiſſent: ut res patefacta atque in forum prolata, & pecunia omnis à Staleno extorta atque erepta ſit. P. XXXIV.

i propter *MSS.*

XXIX. Hujus [80] Staleni perſona, populo jam nota atque perſpecta, ab nulla turpi ſuſpicione abhorrebat: ſuppreſſam eſſe ab eo pecuniam, [81] quam pro reo pronunciaſſet, qui erant in concione, non intelligebant. neque enim

79. *Depoſcere.*] Id eſt, ſuæ cognitioni & judicio reſervari, vel depoſcere, id eſt, ad judicium poſcere: ut in oratione poſt reditum in Senat. *Duas partes eſſe in Repub. quum putaretur, altera me depoſcere propter inimicitias, altera timide defendere propter ſuſpicionem cædis putabatur.* Et pro M. Cælio: *Hac lege Cælii adoleſcentia non ad Reip. pœnas, ſed ad mulieris libidines & delicias depoſcitur.* Sylvius.

80. *Staleni perſona.*] Dubitari jure poſſit, an *Staleni perſona* hic ponatur pro ipſo Staleno, an vero pro eo agendi modo, quem ſequebatur ubique Stalenus, & è quo, tanquam è perſona ſibi impoſita, pro partibus, quas agendas ſuſceperat, cognoſcebatur. Quid Valla, Voſſius, Sanctius, Cellarius, atque alii in hac palæſtra exercitati viri de hac ſignificatione vocis *perſona* ſcripſerint, notum eſt. Eorum ſententias collegit Guntherus in Latinitate Reſtituta. *Verburg.*

81. *Quam pro reo pronunciaſſet.*] Quamvis ita in omnibus exemplis ſcriptum inveniam, tamen *promiſiſſet* potius quam *pronuntiaſſet* legendum putem. *Sylvius.* Cave quicquam immutes. *Pronunciare* eſt promittere. Cic. ad Attic. 1, 11: *Novi eſt in lege hoc, ut qui nummos in tribu pronuntiaverit.* Suetonio frequenter adhibetur. In Jul. cap. 26. *Munus populo, epulumque pronuntiavit in filiæ memoriam, quod ante eum nemo.* Alia invenies exempla ibi. *Grævius.*

 82. *Sum-*

enſim docebantur. verſatam eſſe in judicio mentionem pecuniæ ſentiebant: innocentem reum condemnatum eſſe audiebant: Staleni ſententia condemnatum videbant: non gratis id ab eo factum eſſe, quod hominem norant, judicabant. ſimilis in Bulbo, in Gutta, in aliis nonnullis ſuſpicio conſiſtebat.

79 Itaque confiteor (licet enim jam impunè, hoc præſertim in loco, confiteri) quòd Oppianici non modò vita, ſed etiam nomen ante illud tempus populo ignotum fuiſſet: indigniſſimum porrò videretur, circumventum eſſe innocentem pecunia: hanc deinde ſuſpicionem augeret Staleni improbitas, & nonnullorum ejus ſimilium judicum turpitudo; cauſam autem ageret L. Quintius, homo cùm ſumma poteſtate præditus, tum ad inflammandos animos multitudinis accommodatus: [82] ſummam illi judicio invidiam infamiamque eſſe conflatam. atque in hanc flammam recentem, C. Junium, qui illi quæſtioni præfuerat, injectum eſſe memini, & illum hominem ædilicium, jam prætorem opinionibus hominum conſtitutum, non diſceptatione dicendi, ſed clamore hominum, de foro atque adeo de civitate eſſe ſublatum.

80 Neque me pœnitet hoc potiùs tempore, quàm illo, cauſam A. Cluentii defendere. Cauſa enim manet eadem, quæ k mutari nullo modo poteſt: temporis iniquitas atque invidia receſſit, ut, quod in tempore mali fuit, nihil obſit: quod in cauſa boni fuit, proſit. Itaque nunc quemadmodum audiar, ſentio, non modò ab iis, quorum judicium atque poteſtas eſt: ſed etiam ab illis, quorum tantum eſt exiſtimatio. At tum ſi dicerem, non audirer: non quòd alia res eſſet, immò eadem, ſed tempus aliud. [83] Id adeò ſic cognoſcite.

k juvari *MS.* P. B.

XXX. Quis tum auderet dicere, nocentem condemnatum eſſe Oppianicum? quis nunc id audet negare? Quis

82. *Summam illi judicio invidiam infamiamque conflatam.*] Ita hodie quidem vulgatur. ſed avorum ſæculo cuſi non habent illud *judicio*, abeſtque item Pall. ſeptem; quorum pr. & quart. præterea præferunt *ſummam illam invidiam*. Gulielmius annotavit variantem lectionem membranarum S. Victoris, quæ hæc: *ſummam illi judicio invid.* aliàs, *illi Avito invid.* Grut.

83. *Id adeo ſic cognoſcite.*] Familiare Ciceroni genus loquendi, ut in Verrem lib. IV. *Id adeò, judices, ut mihi ab illis demonſtratum eſt, ſic vos ex me cognoſcite.* Pro Cæcina: *Id adeo, ſi placet, conſiderate.* Eſt enim in iis locis, *adeo*, quaſi rogantis. *P. Manut.*

84. *Op-*

Quis tum poſſet arguere, ab Oppianico judicium tentatum eſſe pecunia? quis id hoc tempore infitiari poteſt? Cui tum liceret docere, Oppianicum reum factum eſſe tum denique, cùm duobus proximis præjudiciis condemnatus eſſet? quis eſt, qui id hoc tempore infirmare conetur? Quare, invidia remota, quam dies mitigavit, oratio mea 81 deprecata eſt, veſtra fides atque æquitas à veritatis diſceptatione rejecit; quid eſt præterea, quod in cauſa relinquatur? Verſatam eſſe in judicio pecuniam, conſtat: ea quæritur unde profecta ſit; ab accuſatore, an ab reo. Accuſator dicit hæc: Primùm, graviſſimis criminibus accuſabam, ut nihil opus eſſet pecunia: deinde, condemnatum adducebam, ut ne eripi quidem pecunia poſſet: poſtremò, etiam ſi abſolutus eſſet, mearum tamen omnium fortunarum ſtatus incolumis maneret. Quid contrà reus? Primùm, ipſam multitudinem, & atrocitatem criminum pertimeſcebam: deinde, Fabriciis, propter conſcientiam mei ſceleris, condemnatis, me eſſe condemnatum, ſentiebam: poſtremò, in eum caſum veneram, ut omnis mearum fortunarum ſtatus unius judicii periculo contineretur.

Age, quoniam corrumpendi judicii cauſas ille multas 82 & graves habuit, hic nullam: profectio ipſius pecuniæ requiratur. Confecit tabulas diligentiſſimè Cluentius. hæc autem res habet hoc certè, ut nihil poſſit neque additum, neque detractum de re familiari latere. anni ſunt octo, cùm P. XXXV. iſta cauſa in iſta meditatione verſatur: cùm omnia, quæ nunc ad eam rem pertinent, & ex hujus, & ex aliorum tabulis, agitatis, tractatis, inquiritis: cùm interea Cluentianæ pecuniæ veſtigium nullum invenitis. Quid? Albiana pecunia veſtigiisne [l] nobis odoranda eſt, an ad ipſum cubile, vobis ducibus, venire poſſumus? Tenentur [m] uno in loco H-S ɪↄcxʟ: tenentur apud hominem audaciſſimum: tenentur apud judicem.

l vobis *alii.*
m uno loco DCXL. *MS.*

Quid vultis amplius? At enim Stalenus non fuit ab Op- 83 pianico, ſed à Cluentio ad judicium corrumpendum conſtitutus. Cur eum, cùm in conſilium iretur, Cluentius, & Cannutius abeſſe patiebantur? cur cùm in conſilium mittebant, Stalenum judicem, cui pecuniam dederant, non requirebant? [84] Oppianicus quærebat? Quintius flagitabat? ſine

84. *Oppianicus quærebat.*] Malim ferè *requirebat*, quod in Pal. pr. nam Lambinus recepit *quærebatur*, quod & in S. Victoris & Pall. cæteris. neque nimis obſtem quin revocetur. *Græv.*

 85. *Sa-*

ſine Staleno ne in conſilium iretur, tribunicia poteſtate perfectum eſt. At condemnavit. Hanc enim damnationem dederat obſidem Bulbo & ceteris, ut deſtitutus ab Oppianico videretur. Quare ſi iſtinc cauſa corrumpendi judicii, iſtinc pecunia, iſtinc Stalenus, iſtinc denique omnis fraus & audacia eſt: hinc pudor, honeſta vita, & nulla ſuſpicio pecuniæ, nulla corrumpendi judicii cauſa: n patimini, veritate patefacta, atque omni errore ſublato, eò tranſire illius turpitudinis infamiam, ubi cetera maleficia conſiſtant: ab eo invidiam diſcedere aliquando, ad quem numquam acceſſiſſe culpam videtis.

n *ita MSS. alii* patiamini.

84 XXXI. At enim pecuniam Staleno dedit Oppianicus, non ad corrumpendum judicium, ſed ad conciliationem gratiæ. Tene hoc, Atti, dicere, tali prudentia, etiam uſu atque exercitatione præditum? [85] Sapientiſſimum eſſe dicunt eum, cui quod opus ſit, ipſi veniat in mentem: o proximè accedere illum, qui alterius bene inventis obtemperet. In ſtultitia contrà eſt. Minùs enim ſtultus eſt is, cui nihil in mentem venit, quàm ille, qui, quod ſtultè alteri venit in mentem, comprobat. Iſtam conciliationem gratiæ Stalenus tum recenti re, cùm faucibus premeretur, excogitavit, ſive ut homines tum loquebantur, à P. Cethego admonitus, iſtam dedit conciliationis p & gratiæ fabulam.

o prope *MS.* P. B.

p *Lamb. delet* &.

85 Nam fuiſſe hunc hominum ſermonem recordari poteſtis. Cethegum, quòd hominem q odiſſet, & quòd ejus improbitatem verſari in republica nollet, & quòd videret, eum, qui ſe ab reo pecuniam, cùm judex eſſet, clam, atque extra ordinem accepiſſe confeſſus eſſet, ſalvum eſſe non poſſe, minùs ei fidele conſilium dediſſe. In hoc ſi improbus Cethegus fuit, videtur mihi adverſarium removere voluiſſe. ſin erat ejuſmodi cauſa, ut Stalenus nummos ſe accepiſſe negare non poſſet: nihil autem erat perieuloſius, nec turpius, quàm, ad quam rem accepiſſet, confiteri: non eſt conſilium Cethegi reprehendendum.

q occidiſſet *Viſt.*

Ve-

85. *Sapientiſſimum eſſe dicunt eum.*] Ex Heſiodo, οὗτος μὲν πανάριστος, ὃς αὐτῷ πάντα νοήσῃ, Φρασσάμενος, &c. Quod & Sophocles in Antigona expreſſit, φημὶ ἔγωγε πρεσβεύειν πολὺ φῦναι τὸν ἄνδρα πάντ' ἐπιστήμης πλέων. εἰ δ' οὖν. φιλεῖ γὰρ τοῦτο μὴ ταύτῃ ῥέπειν, καὶ τῶν λεγόντων εὖ καλὸν τὸ μανθάνειν. refert Ariſtoteles lib. I. de moribus ad Nicomach. & T. Livius lib. XXXII. Annalium. *Lamb.*

86. *Jam*

86 Verùm alia cauſa tum Staleni fuit, alia nunc, Atti, tua eſt. Ille, cùm [r] reprimeretur, quodcumque diceret, honeſtiùs diceret, quàm ſi, quod erat factum, fateretur. te verò illud idem, quod tum exploſum, [ſ] & ejectum eſt, nunc retuliſſe demiror. Quî enim poterat tum in gratiam redire cum Oppianico Cluentius? qui cum matre [t] habebat ſimultates: hærebat in tabulis publicis reus & accuſator: condemnati erant Fabricii: nec elabi alio accuſatore poterat Albius, nec ſine ignominia calumniæ relinquere accuſationem Cluentius. an ut prævaricaretur? [86] Jam id quoque ad corrumpendum judicium pertinet.

r re premer. *Grav. & alii.*
ſ atque reiectum *Grav.*
t hab. ſimult. *deeſt in MSS. Pall.*

87 XXXII. Sed quid opus erat ad eam rem judice ſequeſtre? & omnino, quamobrem tota iſta res per Stalenum potius, hominem ab utroque alieniſſimum, ſordidiſſimum, turpiſſimum, quàm per bonum aliquem virum ageretur, & amicum neceſſariumque communem? Sed quid ego hæc pluribus, quaſi de re obſcura, [v] diſputo, cùm ipſa pecunia, quæ Staleno data eſt, numero ac ſumma ſua non modò, quanta fuerit, ſed etiam ad quam rem [x] data fuerit, oſtendat? Sexdecim dico judices, ut Oppianicus abſolveretur, corrumpendos fuiſſe: ad Stalenum ſexcenta & quadraginta millia nummûm eſſe delata. Si, ut tu dicis, gratiæ conciliandæ cauſa, [87] quadraginta iſtorum acceſſio millium quid valet? ſi, ut nos dicimus, ut ІƆCXL millia nummûm ſexdecim judicibus darentur; [88] non Archimedes meliùs potuit deſcribere.

P. XXXVI.
v *ita Vict. alii* diſputem.
x data *non habet ed. pr.*

88 At enim judicia facta permulta ſunt, à Cluentio judicium eſſe corruptum. Immò verò ante hoc tempus omnino iſta ipſa res ſuo nomine in judicium numquam eſt vocata. Ita multùm agitata, ita diu jactata iſta res eſt, ut hodierno die primùm cauſa illa defenſa ſit, hodierno die primùm veritas vocem contra invidiam, his judicibus freta, miſe-

86. *Jam id.*] Pantagathus, *nam id quoque.* Urſin.

87. *Quadraginta iſtorum acceſſio millium.*] Lambinus tranſponit vocem ultimam, ſed contra mſſ. ego mallem auferre tanquam à librariis ortam. *Grut.*

88. *Non Archimedes melius potuit deſcribere.*] Proprium fere verbum *deſcribere* in rationibus arithmeticis, ubi quid in ſuas partes eſt diſtribuendum. De eodem Archimede Virg. Eclog. III. ℣ſ. 40. *Conon: & quis fuit alter, Deſcripſit radio totum qui gentibus orbem.* Et univerſim de Græcis Lib. VI. Æneid. ℣ſ. 850. *Orabunt melius cauſas cœlique meatus Deſcribent radio, & ſurgentia ſidera dicent,* Verburg.

miſerit. Verumtamen multa iſta judicia quæ ſunt? Ego
y conformavi *Lamb.* enim me ad omnia y confirmavi, & ſic paravi, ut doce-
rem, quæ facta poſtea judicia de illo judicio dicerentur,
partim ruinæ ſimiliora aut tempeſtati, quàm judicio &
diſceptationi fuiſſe: partim nihil contra Avitum valere:
partim etiam pro hoc eſſe: partim eſſe ejuſmodi, ut neque
89 appellata umquam judicia ſint, neque exiſtimata. Hîc ego,
magis ut conſuetudinem ſervem, quàm quòd vos non ve-
ſtra hoc ſponte faciatis, petam à vobis, ut me, dum de his
ſingulis diſputo judiciis, attentè audiatis.

XXXIII. CONDEMNATUS eſt C. Junius, qui ei quæ-
ſtioni præfuerat. adde etiam illud, ſi placet: tum eſt con-
demnatus, cùm eſſet judex quæſtionis. Non modò cauſæ,
ſed ne legi quidem quidquam per tribunum plebis laxamen-
z adduci *alii.* ti datum eſt. Quo tempore illum à quæſtione ad nullum
aliud reipublicæ munus z abduci licebat, eo tempore ad
P. B. a arreptus *alii.* quæſtionem ipſe a abreptus eſt. At quam quæſtionem? Vul-
tus enim veſtri, judices, me invitant, ut, quæ reticenda
putaram, libeat jam liberè dicere.

90 Quid? illa tandem quæſtio, aut diſceptatio, aut judi-
b putato *Lamb.* reputatote *Brut.* cium fuit? b putabo fuiſſe. dicat, qui vult hodie de illo
populo concitato, cui tum mos geſtus eſt: qua de re Junius
cauſam dixerit. quemcunque rogaris, hoc reſpondebit,
quòd pecuniam acceperit, quòd innocentem circumvene-
rit. Eſt hæc opinio. At, ſi ita eſſet: hac lege accuſatum
eſſe oportuit, qua accuſatur Avitus. At ipſe ea lege quæ-
rebat. Paucos dies exſpectaſſet Quintius. At neque priva-
tus accuſare, nec, ſedata jam invidia, volebat. Videtis
igitur non in cauſa, ſed in tempore ac poteſtate ſpem
omnem accuſatoris fuiſſe.

91 Multam petivit. Qua lege? quòd in legem non juraſſet:
quæ res nemini umquam fraudi fuit: & quod C. Verres,
prætor urbanus, homo ſanctus & diligens, [89] ſubſorti-
tionem ejus in eo codice non haberet, [90] qui tum interlitus
pro-

[89]. *Subſortitionem ejus,*] Prima ſortitio erat ex univerſo judi-
cum numero, per prætorem urbanum: altera, rejectis ab reo &
accuſatore judicibus, in locum rejectorum, quæ fiebat per quæ-
ſitorem. lib. I. in Verrem: *De ſubſortitione illa Juniana, judices,
nihil dico.* Ubi Pediani diligentiam requiro. putat enim non Ju-
nium, ſed prætorem ipſum Verrem ſubſortitum eſſe. nec tamen
in eo ſibi conſtat: nam ſubjicit: Q. Curtius, judex quæſtionis,
ſubſortiebatur in locum rejectorum. *P. Manut.*

[90]. *Qui tum interlitus.*] Hoc Cic. dicit, ut libello credendum
non

proferebatur. His de cauſis C. Junius condemnatus eſt, judices, leviſſimis & infirmiſſimis: quas omnino in judicium afferri non oportuit. itaque oppreſſus eſt non cauſa, ſed tempore.

XXXIV. Hoc vos Cluentio judicium putatis obeſſe 92
oportere? Quam ob cauſam? Si ex lege ſubſortitus non erat Junius, [91] aut ſi in legem aliquando non juraverat: idcirco illius damnatione aliquid de Cluentio judicabatur? Non, inquit: ſed ille idcircò his legibus condemnatus eſt, quòd contra aliam legem commiſerat. Qui hoc confitentur, [92] poſſunt, [c] illud idem judicium [d] fuiſſe, defendere. Ergo idcirco, inquit, infeſtus tum prætor Junio fuit, quòd illud judicium corruptum per eum putabatur. Num igitur hoc tempore cauſa mutata eſt? num alia res, alia ratio illius judicii, alia natura totius negotii nunc eſt, ac [e] tum fuit? non opinor, ex iis rebus, quæ geſtæ ſunt, rem ullam potuiſſe mutari.

c iidem illud *Grav.*
d non fuiſſe *alii.*
e tunc *alii.*
P. XXXVII.

Quid ergo eſt cauſæ, quòd nunc noſtra defenſio audiatur 93
tanto ſilentio, tunc Junio defendendi ſui poteſtas erepta ſit? Quia tum in cauſa nihil erat, præter invidiam, errorem, ſuſpicionem, conciones quotidianas, ſeditioſè ac populariter concitatas, accuſabat tribunus plebis idem in concionibus, idem ad ſubſellia: ad judicium non modò de concione, ſed etiam cum ipſa concione veniebat. Gradus illi Aurelii tum novi, quaſi pro theatro illi judicio ædificati videbantur: quos ubi accuſator concitatis hominibus compleat, non modò dicendi ab reo, ſed ne ſurgendi quidem poteſtas erat.

Nuper

non eſſe oſtendat. *Interlitus*, id eſt, lituris contaminatus, adulteratus atque corruptus: quamvis hunc codicem à Verre interpolatum, ne litura appareat, dixerit Cicero Action. in Verr. 3. ut modo dicebamus. Ab interlinendo interlitus ſit eaque particula *inter* vim habet augendi, ut intercipere, interbibere. Idem verbum paulo poſt uſurpat Cicero. *Dum vero eum fuiſſe Oppianicum conſtabit, qui tabulas publicas municipii ſui corrupiſſe judicatus ſit, qui teſtamentum interleverit, qui ſuppoſita perſona falſum teſtamentum obſignandum curaverit.* Et in Verrem Action. 4. *Quid à nobis judices expectatis argumenta hujus criminis? Nihil dicimus, tabulæ ſunt in medio, quæ ſe corruptas atque interlitas clamant.* Sylvius.

91. *Aut ſi in legem aliquando non juraverat.*] Pro *aliquando* legebat Pantagathus *judicando*. Urſinus.

92. *Poſſunt illud idem judicium fuiſſe defendere.*] Veneti, *fuiſſe non defendere.* Sed ſic legi hæc, niſi fallor, interrogative oportebit. *Camerar.*

93. *De*

94 Nuper apud C. [f] Orchinium, collegam meum, locus ab judicibus Fauſto Sullæ [93] de pecuniis reſiduis non eſt conſtitutus: non quò illi aut exlegem eſſe Sullam, aut cauſam pecuniæ publicæ, contemptam, atque abjectam putarent; ſed quòd, accuſante tribuno plebis, conditione æqua diſceptari poſſe non putaverunt. Quid? conferam Sullamne cum Junio? an hunc tribunum plebis cum Quintio? an verò tempus cum tempore? Sulla maximis opibus, cognatis, affinibus, neceſſariis, clientibus plurimis: hæc autem apud Junium parva, & infirma, & ipſius labore quæſita atque collecta. Hic tribunus plebis, modeſtus, [g] pudens, non modò non ſeditioſus, ſed etiam ſeditioſis adverſarius: ille autem acerbus, criminoſus, popularis homo ac turbulentus. Tempus hoc tranquillum ac pacatum: illud omnibus invidiæ tempeſtatibus concitatum. Quæ cùm ita eſſent, in Fauſto tamen [h] illi judices ſtatuerunt, iniqua conditione reum cauſam dicere, cùm adverſario ejus ad jus accuſationis ſumma vis poteſtatis accederet.

f Orchivium *MSS.*

g prudens *Grut. & alii.*

h illi jud. *non eſt in MSS.*

95 XXXV. QUAM quidem rationem vos, judices, diligenter pro veſtra ſapientia & humanitate cogitare, & penitus perſpicere debetis, quid mali, quantum periculi unicuique noſtrûm inferre poſſit vis tribunicia, conflata præſertim invidia, & concionibus ſeditioſè concitatis. Optimis hercle temporibus, tum, cùm homines ſe non [94] jactatione populari, ſed dignitate atque innocentia tuebantur, tamen nec [i] P. Popillius, nec Q. Metellus, clariſſimi

P. B.

i *Grut. & alii* C.

93. *De pecuniis reſiduis.*] Quæ ad peculatum ſpectant. nam Orchinium de peculatu quæſiſſe, infra legitur, pecuniæ vero reſiduæ, quibus accuſari Fauſtum judices noluerunt, erant eæ, quas ex publica adminiſtratione Sullani homines ipſo Sulla largiente, in uſum privatum converterant. *P. Manut.*

94. *Jactatione populari.*] Id eſt, concitatione & velut tempeſtate populi. Nam populi concitatio ſæpe à Cicerone tempeſtati comparatur. Jactatio autem tempeſtatis eſt: *Ut multum ille & terris jactatus & alto Vi ſuperum.* Sylv. Sic etiam recentiſſimi editores Pariſienſes *jactatione* exponunt concitatione. Cum *jactatio* ſit captatio gratiæ & favoris populi, cum ſummo ſtudio populi amorem aucupantur. Cic. Orat. pro Seſtio: *Alter, qui ita ſe in populari ratione jactarat, ut auſpicia, legem Æliam, ſenatus auctoritatem, Conſulem, Collegas, bonorum judicium nihil putaret, ædilitatem petivit.* Cælius ad Ciceronem VIII. ad Fam. 10: *Curionem video ſe dupliciter jactaturum.* Juvenal. Sat. 11:

Ipſe lacernatæ cum ſe jactaret amicæ. Grævius.

95. Quod

mi atque ampliſſimi viri, vim tribuniciam ſuſtinere potuerunt: nedum his temporibus, his moribus, his magiſtratibus, ſine veſtra ſapientia, [k] ac judiciorum remediis, ſalvi eſſe poſſimus.

k ac ſine *Lamb.* ac judiciis *MS.*

96 Non fuit igitur illud judicium, judicii ſimile, judices, non fuit: in quo non modus eſt [l] adhibitus, non mos conſuetudoque ſervata, non cauſa defenſa. vis illa fuit, & ut ſæpè jam dixi, ruina quædam, atque tempeſtas, & quidvis potiùs, quàm judicium, aut diſceptatio, aut quæſtio. Quòd ſi quis eſt, qui illud judicium fuiſſe arbitretur, & qui his rebus judicatis ſtandum putet: is tamen hanc cauſam ab illa debet ſejungere. ab illo enim ſive quòd in legem non juraſſet, ſive quòd ex lege ſubſortitus judicem non eſſet, multa petita eſſe dicitur. Cluentii autem ratio cum illis legibus, quibus ab Junio multa petita eſt, nulla poteſt ex parte eſſe conjuncta.

l habitus *Grav.* è *MS.*

97 At etiam Bulbus eſt condemnatus. Adde, majeſtatis: ut intelligas, hoc judicium cum illo non eſſe conjunctum. At eſt hoc illi crimen objectum. Fateor: ſed etiam legionem eſſe ab eo ſollicitatam in Illyrico, C. Coſconii litteris & multorum teſtimoniis planum factum eſt. quod crimen erat proprium illius quæſtionis, & quæ res lege majeſtatis tenebatur. At hoc obfuit ei maximè. Jam iſta divinatio eſt: qua ſi uti licet; vide, ne mea conjectura multo ſit verior. Ego enim ſic arbitror, Bulbum, quòd homo nequàm, turpis, improbus, multis flagitiis contaminatus in judicium ſit adductus, idcircò faciliùs eſſe damnatum. tu mihi ex tota cauſa Bulbi, quod tibi commodum eſt, eligis, ut id eſſe ſecutos judices dicas. P. XXXVIII.

98 XXXVI. QUAPROPTER hoc Bulbi judicium non plus obeſſe huic cauſæ debet, quam illa, quæ commemorata ſunt ab accuſatore, duo judicia, P. Popillii, & T. Guttæ: qui cauſam de ambitu dixerunt: qui accuſati ſunt ab iis, qui erant ipſi ambitus condemnati: quos ego non idcirco eſſe arbitror in integrum reſtitutos, quòd planum fecerint, illos ob rem judicandam pecuniam accepiſſe; ſed quòd judicibus probarint, [95] quòd in eodem genere, in quo ipſi offendiſſent, alios reprehendiſſent, ſe ad [96] præmia legis veni-

95. *Quod in eodem genere.*] Placet, *quom in eodem genere*, & ita habet manuſcriptus. *Urſinus.*

96. *Præmia legis.*] Ut in integrum reſtituerentur: ut, quo crimine damnati fuerant, abſolverentur, convictis eodem crimine, id

venire oportere. Quapropter neminem dubitare exiſtimo, quin illa damnatio ambitus nulla ex parte cum cauſa Cluentii veſtroque judicio conjuncta eſſe poſſit.

99 Quid, quòd Stalenus eſt condemnatus? non dico hoc tempore, judices, id quod neſcio an dici oporteat, illum majeſtatis eſſe damnatum: non recito teſtimonia hominum honeſtiſſimorum, quæ in Stalenum ſunt dicta ab iis, qui M. Æmilio, clariſſimo viro, legati, & præfecti, & tribuni militares fuerunt: quorum teſtimoniis planum factum eſt, maximè ejus opera, cum quæſtor eſſet, in exercitu ſeditionem eſſe conflatam. Ne illa quidem teſtimonia recito, quæ dicta ſunt, de H-S ıↄc; quæ ille cùm accepiſſet nomine judicii Safiniani, ſicut in Oppianici judicio poſtea, retinuit atque ſuppreſſit.

100 Omitto & hæc & alia permulta, quæ illo judicio in Stalenum dicta ſunt: hoc dico, eandem tum fuiſſe P. & L. Cominiis, equitibus Romanis, honeſtiſſimis hominibus & diſertis, controverſiam cum Staleno, quem accuſabant, quæ nunc mihi eſt cum Attio. Cominii dicebant idem, quod ego dico: Stalenum ab Oppianico pecuniam accepiſſe, ut judicium corrumperet: Stalenus conciliandæ [m] gratiæ cauſa ſe accepiſſe dicebat.

P.B. m gratiæ *delet Gul.*

101 Irridebatur hæc illius reconciliatio, & perſona viri boni ſuſcepta, ſicut [97] in ſtatuis inauratis, quas poſuit ad Juturnæ:

id eſt ambitus, accuſatoribus ſuis. exemplum ſimile fuit eodem anno. nam Cotta & Torquatus, damnatis de ambitu Sulla & Autronio competitoribus ſuis, conſulibus deſignatis, ipſi legis præmio conſules facti ſunt. Ejuſdem generis illud pro Balbo: *Objectum eſt etiam, quod in tribum Cruſtuminam pervenerit: quod hic aſſecutus eſt legis de ambitu præmio, minus invidioſè, quam qui legum præmiis prætoriam ſententiam, & prætextam togam conſequuntur.* P. Manut.

97. *In ſtatuis inauratis.*] Inauratum dicimus id quod vulgo dicunt deauratum. Actione in Cajum Verrem 6. *Neque me poſtulare, ut quicquam contra Cajum Verrem decerneretur in ea curia, in qua inauratam Caji Verris ſtatuam viderem.* In Lucium Piſonem: *Me inaurata ſtatua donarant.* In libro Tuſcul. quæſt. 1. *Argivi in ea delecti viri vecti petebant pellem inauratam arietis.* Idem inaurari, pro ditari dixit, in lib. epiſt. Famil. 7. *Moriar, ni quæ tua gloria eſt: puto te malle à Cæſare conſuli, quam inaurari.* Ut inaurare, non deaurare: ita contra dealbare, non inalbare dicimus. Ut libro eodem: *Sed amice Magne noli hanc epiſtolam Attico oſtendere. Sine eum errare, & putare me virum bonum eſſe, nec ſolere duos parietes de eadem fidelia dealbare.* In Verrem act. 3. *Omnes illæ columnæ, quas dealbatas videtis.*

næ: quibus ſubſcripſit, Reos es ab se in gratiam esse reductos. Exagitabantur omnes ejus fraudes atque fallaciæ: tota vita in ejuſmodi ratione verſata aperiebatur: egeſtas domeſtica, quæſtus forenſis in medium proferebatur: [98] nummarius interpres pacis & concordiæ non probabatur. Itaque tum Stalenus, cùm idem defenderet, quod Attius, condemnatus eſt.

102 Cominii cùm hoc agerent, quod nos in tota cauſa egimus, probaverunt. Quamobrem ſi Staleni damnatione, Oppianicum judicium corrumpere voluiſſe, Oppianicum judici ad emendas ſententias dediſſe pecuniam, judicatum eſt: cùm ita conſtitutum ſit, uti in illa culpa aut Cluentius ſit, aut Oppianicus: Cluentii nummus nullus judici datus ullo veſtigio reperitur: Oppianici pecunia poſt judicium factum à judice ablata eſt: poteſt eſſe dubium, quin illa damnatio Staleni, non modò non ſit contra Cluentium, ſed maximè noſtram cauſam defenſionemque confirmet?

103 XXXVII. Ergo adhuc Junii judicium video eſſe ejuſmodi, ut incurſionem potiùs ſeditionis, vim multitudinis, impetum tribùnicium, quàm judicium appellandum putem. Quòd ſi quis illud judicium appellet, tamen hoc confiteatur neceſſe eſt, nullo modo illam multam, quæ à Junio petita ſit, cum Cluentii cauſa poſſe conjungi. Illud igitur Junianum per vim factum eſt: Bulbi, & Popillii, & Guttæ, contra Cluentium non eſt: Staleni, etiam pro Cluentio [n] eſt. Videamus ecquod aliud judicium, quod pro Cluentio ſit, proferre poſſimus. Dixitne tandem cauſam C. Fidiculanius Falcula, qui Oppianicum condemnarat, cùm præſertim, id quod fuit in illo judicio invidioſiſſimum, [o] paucos dies ex ſubſortitione ſediſſet? dixit, & bis quidem dixit. In ſummam enim L. Quintius invidiam concionibus eum quotidianis, ſeditioſis & turbulentis adduxerat. Uno judicio multa eſt ab eo petita, ſicut ab Junio, quòd

n videmus. Et quid *MS.* P. XXXIX.

o *ita Vict. alii* poſt paucos.

tis. Item: *Quod ſi tanta pecunia columnas dealbari putaſſem, certe nunquam Ædilitatem petiviſſem.* Sylvius.

98. *Nummarius interpres pacis.*] Interpretes ſunt, per quos inducitur pactio: ut ſequeſtres, apud quos deponitur pecunia, auctor eſt Aſconius. *Sylvius.* Vide de notione iſta hujus vocis *interpres* multis diſputantem ampliſſimum Cuperum ad monumenta, inſcriptiones & marmora, quæ adjecit Apotheoſi Homeri p. 273. *Grav.*

99. *Non*

quòd [99] non ſuæ decuriæ munere, neque ex lege ſediſſet, paullo ſedatiore tempore eſt accuſatus, quàm Junius, ſed eadem ferè lege, & crimine. Quia nulla in judicio ſeditio, p neque vis, neque turba verſata eſt, prima actione facillimè eſt abſolutus. Non numero hanc abſolutionem. nihilominùs enim poteſt, ut [1] illam multam non commiſerit, accepiſſe tamen [2] ob rem judicandam, pecuniam, quàm captam

p *neque vis* delet *Manut.*

99. *Non ſua decuria munere.*] Id eſt, ſui ordinis judicium. ut actione in Verrem tertia: *Cui niſi ego vi populi hominum clamore atque convicio reſtitiſſem, ex hac decuria noſtra, cujus mihi copiam quam largiſſime factam oportebat, erepta eſſet facultas eorum, quos eſſe adnumerat.* Quo in loco decuriam pro judicum ordine dici, Aſconius auctor eſt. In eadem re Suetonius dicit in vita Cæſaris Auguſti: *Ad tres judicum decurias quartam adjecit.* Idem in vita Caligulæ: *Ut levior labor judicantibus foret, ad quatuor priores quintam decuriam addidit.* Idem. P. Manutius in hoc loco explicando mirificum ſe præbet. *Sua decuria munere* cum reliquis, inquit, ſenatoribus ex ſubſortitione. Sic enim cauſſam ante cognoviſſet, quam reum damnaret. Nam ſuæ decuriæ munere non ſedere eſt, cum reliquis ſenatoribus ex ſubſortitione non judicare? Num igitur decuria eſt ordo ſenatorius, aut judices ex ordine ſenatorio? Verum quidem eſt tum temporis omnes judices fuiſſe ex ſenatorio ordine: ſed procul dubio in plures fuerunt deſcripti hi ſenatores, qui judicibus præerant, decurias. Sicut equeſter ordo, quamvis unus erat, in decurias dividebatur, quarum alia erat honeſtior alia. Decuria eſt album judicum, in quod ejuſdem generis & cenſus judices erant relati, ut dudum Caſaubonus ad Suetonium docuit. Et, ſicut poſtea cum ex pluribus ordinibus judices legerentur, alia erat decuria ſenatoria, alia equeſtris, alia tribunorum ærarii, ſic tum temporis plures erant decuriæ ſenatoriæ. itaque hic Falculæ ſuam tribuit decuriam. His decuriis judicum ſua quoque fuerunt aſſignata munera, ut non ad omnia judicia legerentur ex omnibus decuriis judices, ſed una aut altera decuria hoc vel illo tempore eſſet immunis. Munus enim erat, hoc eſt onus, judicem ſedere Sueton. Auguſt. 32. *Pleriſque judicandi munus detrectantibus, vix conceſſit ut ſingulis decuriis, per vices annua vacatio eſſet.* Quamvis vero rationem munerum & immunitatum, quæ in decuriis ſenatoriis Ciceronis tempore obtinuit, ignoremus, ut alia multa, clare tamen patet ex hoc loco, Falculam ſediſſe, cum ſuæ decuriæ ſedendi munus non eſſet: itaque cum alienæ decuriæ munere ſederet, cupiditatem aut corruptionem præ ſe ferre videbatur. Hinc tanquam cupido judici & non ex lege ſedenti multa fuit impoſita. *Gravius.*

1. *Illam multam non commiſerit.*] Id eſt, culpam ob quam multa exigatur. Id quod ſequitur, pro eo quod præcedit. *Sylvius.* Sic *committere ſtipulationem* l. 1. §. 6. π. de verb. obligat. incidere in pœnam ſtipulatione comprehenſam. *Committere merces*, perdere merces, propter non ſolutum vectigal. *Gravius.*

2. *Ob rem judicandam pecuniam, quam captam nuſquam Stalenus eadem*

captam nuſquam Stalenus eadem lege dixit. proprium crimen illud quæſtionis ejus non fuit.

Fidiculanius quid feciſſe dicebatur? accepiſſe à Cluentio 104
H-S cccc. Cujus erat ordinis? ſenatorii. qua lege in eo genere à ſenatore ratio repeti ſolet, de pecuniis repetundis; ea lege accuſatus, honeſtiſſimè eſt abſolutus. Acta eſt enim cauſa more majorum, ſine vi, ſine metu, ſine periculo: dicta, & expoſita, & demonſtrata ſunt omnia: adducti judices ſunt, non modò potuiſſe honeſtè ab eo reum condemnari, qui non perpetuò ſediſſet, ſed, ſi aliud is judex nihil ſciſſet, niſi, quæ præjudicia de eo facta eſſe conſtarent, audire præterea nihil debuiſſe.

XXXVIII. Tum etiam illi quinque, qui imperito- 105
rum hominum rumuſculos aucupati, tum illum abſolverunt, jam ſuam clementiam laudari magnopere nolebant: à quibus ſi qui quæreret, ſediſſentne judices in C. Fabricium; ſediſſe ſe dicerent. ſi interrogarentur, num quo crimine is eſſet accuſatus, præterquam veneni ejus, quod quæſitum Avito diceretur; negarent. ſi deinde eſſent rogati, quid P. B.
judicaſſent; condemnaſſe ſe dicerent. nemo enim abſolvit. Eodem modo quæſitum ſi eſſet de Scamandro, certè idem reſpondiſſent: tametſi ille una ſententia eſt abſolutus; ſed illam unam nemo tum iſtorum ſuam dici vellet.

Uter igitur faciliùs ſuæ ſententiæ rationem redderet: iſ- 106
ne, qui ſe & ſibi & rei judicatæ conſtitiſſe dicit: an ille, qui ſe in principem maleficii, lenem; in adjutores ejus & conſcios, vehementiſſimum eſſe reſpondit? Quorum ego de ſententia non debeo diſputare. neque enim dubito, quin ii tales viri, ſuſpicione aliqua perculſi repentina; de ſtatu ſuo declinarint. Quare eorum, qui abſolverunt, miſericordiam non reprehendo: eorum, qui in judicando ſuperiora judicia ſecuti ſunt ſua ſponte, non Staleni fraude, con-

dem &c.] Hæc quidem eſt lectio recepta, ſed non etiam antiqua. Pall. noſtri omnes heic mutilati ſunt integro folio. quare eorum fidem non produco. at Gulielmius annotavit legi in ſcripto S. Victoris, *ob rem judicandam captanus quam Stalenus.* ex iis veſtigiis finxit Lambinus & recepit in contextum, *pecuniam quam Stalenus, qui cauſam nuſquam eadem lege dixit.* non poterat propius ad litteras & ſyllabas. Gulielmius nihil mutabat, ſed diviſis vocibus legebat, *ob rem judicandam, capta. nuſquam. Stajenus eadem &c.* antiquæ edd. *ob rem judicandam captam nuſquam Stalenus eadem &c.* Franciſcus Silvius reſtituebat: *ob rem judicandam pecuniam accuſatus eſt.* Grut.

conſtantiam comprobo: eorum verò, qui ſibi non liquere dixerunt, ſapientiam laudo: qui abſolvere eum, quem nocentiſſimum cognorant, & quem ipſi bis jam antea condemnarant, nullo modo poterant: condemnare, cùm tanta conſilii infamia, & tam atrocis rei ſuſpicio eſſet injecta, paullo poſteriùs patefacta re, maluerunt.

107 3 Ac ne ex facto ſolùm ſapientes illos judicetis, ſed etiam ex q nominibus ipſis, quod ii fecerint, rectiſſimè ac ſapientiſſimè factum probetis: quis P. Octavio Balbo ingenio prudentior, jure peritior, fide, religione, officio diligentior, aut ſanctior commemorari poteſt? r non abſolvit. Quis Q. Conſidio conſtantior? quis judiciorum, atque ejus dignitatis, quæ in judiciis publicis verſari debet, peritior? quis virtute, conſilio, auctoritate præſtantior? ne is quidem abſolvit. Longum eſt de ſingulorum virtute ita dicere: quæ, quia cognita ſunt ab omnibus, verborum ornamenta non quærunt. Qualis vir M. Juventius Pedo fuit ex vetere illa judicum diſciplina? qualis L. Caulius Mergus? M. Baſilus? C. Caudinus? qui omnes in judiciis publicis, jam tum florente republica, floruerunt. Ex eodem numero L. Caſſius, Cn. ſ Hejus, pari & integritate, & prudentia: quorum nullius ſententia eſt Oppianicus abſolutus. Atque ex his omnibus, natu minimus, ingenio, & diligentia, & religione par iis, quos antea com-
108 memoravi, P. t Saturius, in eadem ſententia fuit. O innocentiam Oppianici ſingularem! quo in reo, qui abſolvit, ambitioſus: qui diſtulit, cautus: qui condemnavit, conſtans exiſtimatur.

q hominibus *MS.* & *Lamb.*

r num abſolvitis *MS.*

P. XL.

ſ *alii* Heujus, *aut* Nævius.

t Statarius, *aut* Satacius *MSS.*

XXXIX. HAC TUM agitante Quintio, neque in concione, neque in judicio demonſtrata ſunt. neque enim ipſe dici patiebatur, nec per multitudinem concitatam conſiſtere cuiquam in dicendo licebat. Itaque ipſe, poſtquàm Junium pervertit, cauſam totam reliquit. paucis enim diebus illis & ipſe privatus eſt factus, & hominum ſtudia deferbuiſſe intelligebat. Quòd ſi, per quos dies Junium accuſavit, Fidiculanium accuſare voluiſſet: reſpondendi Fidiculanio poteſtas facta non eſſet. Ac primò quidem,

3. *Ac ne ex facto ſolum ſapientes illos judicetis, ſed ex hominibus ipſis.*] Veneti pereleganter & verè, ut videtur, *ex nominibus ipſis*, ut celebria & ſæpe memorata nomina dignitate præſtantium virorum intelligamus; quemadmodum alibi Curios, Decios, Maximos, Fabricios, &c. dicit. *Camer.*

4. Quod

dem; omnibus illis judicibus; qui Oppianicum condemnarant, minabatur.

Jam inſolentiam noratis hominis: noratis animos ejus, 109
ac ſpiritus tribunicios. [4] Quod erat odium? dii immortales! quæ ſuperbia? quanta ignoratio ſui? quàm gravis atque intolerabilis arrogantia? qui illud etiam ipſum acerbè tulerit (ex quo illa nata ſunt omnia) [5] non ſibi, ac defenſioni ſuæ condonatum eſſe Oppianicum: proinde quaſi non ſatis ſigni eſſe debuerit, ab omnibus eum fuiſſe deſertum, qui ſe ad patronum illum contuliſſet. Erat enim Romæ ſumma copia patronorum, hominum eloquentiſſimorum atque ampliſſimorum, quorum certè aliquis defendiſſet equitem Romanum, in municipio ſuo nobilem, ſi honeſtè putaſſet ejuſmodi cauſam poſſe defendi.

XL. NAM QUINTIUS quidem, quam cauſam um- 110 P.B.
quam antea dixerat, cùm [6] annos ad quinquaginta natus eſſet? quis eum umquam non modò in patroni, ſed in laudatoris, aut advocati loco viderat? qui quòd Roſtra jamdiu vacua, locumque illum, poſt adventum L. Sullæ à tribunicia voce deſertum, oppreſſerat, multitudinemque jam deſuefactam à concionibus ad veteris conſuetudinis ſimilitudinem revocaverat, idcirco cuidam hominum generi paullisper jucundior fuit. Atque idem quanto in odio poſtea ſuis illis ipſis fuit; per quos in altiorem locum adſcenderat? neque injuria:

Faci-

4. *Quod erat odium.*] *Odium* hic non eſt, quo alios proſequebatur Quintius, ſed quod apud alios importunitate & arrogantia ſua excitabat. Eſt enim *odium* faſtus odioſus, importunitas, quæ omnibus eſt moleſta, ut apud Horat. 1. Sat. 7:

Durus homo atque odio qui poſſet vincere Regem.

Plaut. Aſin. II, 4:

Perii hercle jam hic me abegerit ſuo odio.

Quod illud odium ſit vide in verſibus, qui hunc præcedunt, ubi Leonidæ jactantiam, aliorum contemtum, & inanem oſtentationem cognoſces. Sic *odioſus* eſt qui aliis moleſtus eſt. Act. IV. in Verr. c. 21: *Trecenta accuſatori* (H-S dediſti) *ne tibi odioſus eſſet*, e. moleſtiam crearet. quamvis non negem potuiſſe quoque *um* in vulgari ſignificatione hic poni, quia paullo poſt dicit: *lem quanto in odio poſtea ſuis illis ipſis fuit, per quos in altio- u aſcenderat*. Verius tamen puto, quod paullo ante dixi.

n ſibi ac defenſioni ſuæ condonatum.] Vide de elegantia hujus hac notione Gron. Lib. III. Obſerv. c. 23. *Idem.*

nnos ad quinquaginta.] De particulæ *ad*, ut hic accipitur, no- ide Gron. Lib. I. de Pec. Vet. c. 7. *Idem.*

III. Facite enim, ut non ſolum mores ejus & arrogantiam, 7 ſed etiam vultum atque amictum, atque illam uſque ad talos

7. *Sed etiam vultum atque amictum.*] Tribunos plebis uſos eſſe prætexta ex hoc loco Ciceronis, & Quintiliani, oſtendit Ferrarius lib. II. de Re Veſtiar. cap. 4. qui ibidem docet Ciceronem reprehendere non ideo Quintium, quod prætexta talari uteretur, nam omnes ea ætate togas talares fuiſſe, ſed quod cum alii paullo ſupra imam togæ oram purpuram circumtextam geſtarint, ſuperbus ille & latiorem, & talos ipſos perfundentem induerit. Hanc ſententiam Rubenius de Re Veſt. lib. I. de Lato Clavo cap. 8. refellit, & defendit Plutarchum, qui tradit tribunos plebis non geſtaſſe tunicam laticlaviam, eamque muniit auctoritate ipſius Ciceronis qui in interrogatione in Vatinium ſcribat: *Sic enim ex te quæro: tribunus plebis fuiſti? Sejunge te a Conſule. Collegas habuiſti viros fortes novem, ex his tres erant, quos tu quotidie dicebas de cælo ſervare, quos irridebas, quos privatos eſſe dicebas, de quibus duos prætextatos ſedentes vides, te ædilitiam prætextam togam, quam fruſtra confeceras, vendidiſſe.* Unde conficit Rubenius, tribunos plebis non fuiſſe prætextatos, ſed ſæpe exacto tribunatu prætextatos factos, cum ad ædilitatem vel præturam, abrogata jam Sullæ lege, adſcenderint. Hunc autem Ciceronis locum, de Quintio ita putat explicandum. Illum in tribunatu cuidam hominum generi paulliſper jucundiorem fuiſſe, ſed deinde, cum nempe magiſtratum adeptus eſſet, odio etiam ſuis illis ipſis fuiſſe, per quos in altiorem locum adſcenderit, ob arrogantiam nempe, & demiſſam ad talos purpuram. Aliud etiam eſſe docet, togam ad calceos demittere, aliud ad talos. Calceos enim ſenatorum altos fuiſſe & ad medium crus perveniſſe. Ferrarius in Analectis de Re Veſtiaria cap. 12. in quibus acerbius juſto in Rubenium elegantiſſimi & juxta mitiſſimi ingenii, cum in vivis eſſet, hominem invehitur, ſuam ſententiam acriter tuetur, & contra hunc & contra Plutarchum. Illum cauſſatur, ut ſæpe alias in Romanorum rebus, ſic & de veſtitu tribunorum plebis offendiſſe. Ciceronis locum in Vatinium non explicaſſe recte Rubenium contendit. Nihil enim, ait, repugnare, ut qui fuerint in tribunatu prætextati, eoſdem in alio magiſtratu quoque prætextam ſumſiſſe. Quaſi qui Prætor prætextatus, in ædilitate prætexta caruerit. Falſam eſſe conſecutionem, qui poſt tribunatum prætextam ſumſerint, in tribunatu ea caruiſſe. Utrobique fuiſſe prætextatos, ſed interjecto tempore, cum privati eſſent, ſine prætexta fuiſſe, quam novo magiſtratu reſumſerint. Hoc clare verba Ciceronis indicare. Nam ex tribus illis collegis, quos in tribunatu irriſerit Vatinius, quos privatos eſſe dixerit, duos jam magiſtratum adeptos fuiſſe, id eſt, ædilitatem, tertium Conſulatum, & omnes in prætexta rurſus fuiſſe, ipſum autem Vatinium ædilitate excluſum prætextam, quam in eam ſpem confecerit, vendidiſſe. Dein addit: Sed quid reponet Quintiliano, qui purpuram ad talos demiſſam prætextam vocet. His cum ſubjeciſſet explicationem hujus loci Rubenii, ſubnectit: Cui odio, vel potius riſui non ſit iſta explicatio? Satius eſſe veteres ſcriptores non attigiſſe, quam ita interpretari. Hæc iratius Ferrarius,

talos demiſſam purpuram recordemini. Is, quaſi non eſſet ullo modo ferendum, ſe ex judicio diſceſſiſſe victum, rem ab

rius, quam verius. Audiamus, quomodo ipſe Ciceronem exponat. Exagitat, inquit, & in odium ibi vocat Quintium in ipſo tribunatu ejus, non autem in alio magiſtratu mores ejus, arrogantiam, vultum, amictum, & demiſſam ad talos purpuram in memoriam revocando, etiamſi id Quintilianus non poneret. Hæc Ferrarius. Sed qui Ciceronis hunc locum, qui fundus eſt iſtius opinionis tribunos uſos eſſe prætexta, conſideraverit intentius, facile deprehendet, pulchre illum intellexiſſe Rubenium, nimis vero cupide illi obloqui Ferrarium. Nam cum Tullius dixiſſet, Quintium, poſt revocatam conſuetudinis veteris ſimilitudinem, cuidam generi hominum pauliſper jucundiorem fuiſſe, nimirum in tribunatu, cum tribunitiis clamoribus concitaret populum in judices, addit quid poſt illum tribunatum geſtum ſit: *Atque idem quanto in odio POSTEA ſuis illis ipſis fuit*, (quibus nimirum fuerat in tribunatu jucundus) *per quos in altiorem locum aſcenderat?* Quando per hos ſuos in altiorem locum aſcendit, & qui fuit ille altior locus? Tempus indicat Cicero, cum *poſtea*, inquit. hoc eſt poſt geſtum tribunatum? Altior ille locus, in quem poſtea aſcendit, qui alius poteſt eſſe quam ædilitas? In illa ædilitate tam arrogantem ſe præbuit, ut ad talos demiſſam purpuram geſtaret. Itaque quam jucundus fuerat in tribunatu ſuis, tanto poſtea in ædilitate odio illis fuit propter hanc arrogantiam. Hinc in ſequentibus accenſetur quoque Quintius novis hominibus, qui maximos ceperint ex republica fructus. Jam vero tribuni plebis non poſſunt dici novi homines, ſed qui primi ex ſuo genere conſecuti ſunt magiſtratus majores, ædilitatem, præturam, conſulatum per quos poteſtatem accipiebant prodendi ad memoriam imaginem ſuam. Nam nec quæſtura, nec tribunatus plebis nobilitabat. Novus homo vero nullus appellabatur, niſi qui princeps nobilitatem in ſuam domum intuliſſet. Clariſſime igitur patet, non in tribunatu, ſed in ædilitate, aut prætura, prætexta ſe jactaſſe Quintium, recteque Quintilianum expoſuiſſe talarem purpuram prætextam, ſed qui non doceat illam geſtaſſe Quintium in tribunatu, ſed tum cum per leges & conſuetudinem ei geſtare licuit, *poſtea* ſcilicet, cum *in altiorem locum adſcendit*. Alter vero locus Ciceronis in Vatinium eſt ſole meridiano clarior. Vatinium exagitat, quod, cum illius collegæ, quos in tribunatu ſuo contemſerat, jam prætexta ſint ornati, ille nondum ad hunc honorem potuerit eniti, ſed ſpe ædilitatis exciderit, & ideo prætextam ædilitiam, quam paraverat, vendiderit. Quis ſanæ mentis credat ei exprobrari à Tullio, quod prætexta careat, ſi antea in tribunatu prætextatus fuiſſet? Nec in animum inducere quiſquam poterit Plutarchum ignoraſſe, quo veſtitu ipſi ſint tribuni plebis, qui etiam tunc creabantur, quamvis vim omnem in ſe traxiſſet tribunitia poteſtas imperatorum. Remanebat tamen nomen & inſignia, ut apud ceteros magiſtratus. Nonnunquam impegit Plutarchus in rebus Romanis, ut homo, cum nec errorum immunes ſint in ſuis rebus ipſi Romani ſcriptores, Livius, Va-

ab ſubſelliis in Roſtra detulit. v Et jam querimur ſæpe, hominibus novis non ſatis magnos in hac civitate eſſe fructus? nego uſquam umquam fuiſſe majores: ubi, ſi quis x ignobili loco natus, ita vivat, ut nobilitatis dignitatem virtute tueri poſſe videatur, uſque eò pervenit, quoad eum induſtria cum innocentia proſecuta eſt.

v Etiam *Gul.*
x nobili *Vict, malè.*

112 Si quis autem hoc uno nititur, quòd ſit ignobilis: procedit ſæpe longiùs, quàm ſi idem ille eſſet cum iiſdem ſuis vitiis nobiliſſimus. ut Quintius (nihil enim dicam de ceteris) ſi fuiſſet homo nobilis; quis eum cum illa ſuperbia atque intolerantia ferre potuiſſet? Quòd eo loco fuit; ita tulerunt, ut, ſi quid haberet à natura boni, prodeſſe ei putarent oportere: ſuperbiam autem atque arrogantiam ejus deridendam magis arbitrarentur propter humilitatem hominis, quàm pertimeſcendam.

XLI. Sed, ut illuc revertar: quo tempore Fidiculanius eſt abſolutus, tu, qui ea judicia facta commemoras,
P. XLI. quæro, quid tum eſſe exiſtimas judicatum? certè gratis ju-
113 dicaſſe. At condemnarat: at cauſam totam non audierat: at in concionibus omnibus à L. Quintio vehementer erat & ſæpe vexatus. Illa igitur omnia Quintiana, iniqua, falſa, turbulenta, popularia, ſeditioſa judicia fuerunt. Eſto: potuit eſſe innocens Falcula. Jam ergo aliquis Oppianicum gratis condemnavit: jam non y eos Junius ſubſortitus eſt, qui pecunia accepta condemnarent: jam z potuit aliquis ab initio a non ſediſſe, & tamen Oppianicum gratis condemnaſſe. Verum, ſi innocens Falcula, b quæſo, quis nocens? ſi hic gratis c condemnavit, quis accepit? Nego rem eſſe ullam in quemquam illorum objectam, quæ Fidiculanio objecta non ſit: neque aliquid fuiſſe in Fidiculanii cauſa, quod idem non eſſet in ceterorum.

y omnes *MS.*
z potuerunt aliqui *MS.*
a non *deeſt in edd. Lamb.*
b quæro *MSS. Grut.*
c cond. *non eſt in MS.*

114 Aut hoc judicium reprehendas tu, cujus accuſatio rebus judicatis niti videbatur, neceſſe eſt: aut, ſi hoc verum eſſe concedis, Oppianicum gratis condemnatum eſſe fateare. Quamquam ſatis magno argumento eſſe debet, quod ex tam multis judicibus, abſoluto Falcula, nemo reus factus eſt.

Quid

Valerius Maximus, Virgilius, alii, ut cum alii viri docti, tum Cl. Perizonius in eruditis illis obſervationibus hiſtoricis nuperius pluribus exemplis docuit, in re tamen tam manifeſta, tam omnibus illa tempeſtate nota, potuiſſe fallere tantum virum nemo credet. Vides ex hoc ſpecimine quam homines occæcet amor ſui & ſtudium ſua tuendi. *Grævius.*

8. Ut

Quid enim mihi damnatos ambitus colligitis, alia lege, certis criminibus, plurimis teſtibus? cùm primùm illi ipſi debuerint potiùs accuſari de pecuniis repetundis, quam ambitus. nam, ſi in ambitus judiciis hoc his obfuit, cum alia lege cauſam dicerent: certè, ſi propria lege hujus peccati adducti eſſent, multo plus obfuiſſet.

Deinde, ſi tanta vis fuit iſtius criminis, ut, qua quiſque 115
lege ex illis judicibus reus factus eſſet, tamen hac plaga periret: cur in tanta multitudine accuſatorum, tantis præmiis, ceteri rei facti non ſunt? Hîc profertur id, quod judicium appellari non oportet, P. Septimio Scævolæ litem eo nomine eſſe æſtimatam. Cujus rei quæ conſuetudo ſit, quoniam P. B.
apud homines peritiſſimos dico, pluribus verbis docere non debeo. Numquam enim ea diligentia, quæ ſolet adhiberi in ceteris judiciis, eadem, reo damnato, adhibita eſt.

In litibus æſtimandis ferè judices, aut, quòd ſibi eum, 116
quem ſemel condemnarunt, inimicum putant eſſe, ſi qua in eum lis capitis illata eſt, non admittunt: aut, quòd ſe perfunctos jam eſſe arbitrantur, cùm de reo judicarunt, negligentiùs attendunt cetera. Itaque & majeſtatis abſoluti ſunt permulti, quibus damnatis, de pecuniis repetundis, lites eſſent æſtimatæ: & hoc quotidie fieri videmus, ut, reo damnato de pecuniis repetundis, ad quos perveniſſe pecunias in litibus æſtimandis ſtatutum ſit, eos illi judices abſolvant. quod cùm ſit, non judicia reſcinduntur, ſed hoc ſtatuitur, æſtimationem litium, non eſſe judicium. Scævola condemnatus eſt aliis criminibus, frequentiſſimis Apuliæ teſtibus. omni contentione pugnatum eſt, [8] ut lis hæc capitis æſtimaretur. quæ res, ſi rei judicatæ pondus habuiſſet, ille

8. *Ut lis hac capitis æſtimaretur.*] Quæ lis? non illa, in qua Scævolam Apuli accuſaverant: nam æſtimationem hanc, prolatam ab accuſatore Cluentii, diverſam eſſe ab ea lite, indicant ſuperiora verba, *condemnatus eſt aliis criminibus.* *Lis* igitur *hac capitis* dixit Cicero pro, *lis hac majeſtatis*, de corruptis judiciis, quæ nunc in Scævolam intenditur: quæ capitis eſt. nam repetundarum crimen capitale non eſt. eam æſtimationem judicii loco habendam non eſſe, iidem illi, qui Scævolam accuſarunt, ſatis oſtenderunt, quia non eundem poſtea hac lege ipſa, qua nunc Cluentius cauſſam dicit, eodem crimine poſtularunt. Igitur, *Ut l. h. c. æſt.* id eſt, ut, quæ capitis lis erat, ad pecuniæ ſolutionem redigeretur, judicibus, qui ſe jam perfunctos arbitrarentur, concedentibus. *P. Manut.*

ille poſtea vel iiſdem, vel aliis inimicis, reus [9] hac lege ipſa factus eſſet.

117 XLII. SEQUITUR id, quod illi judicium appellant. majores autem noſtri numquam neque judicium nominarunt, neque perinde, ut rem judicatam, obſervaverunt, [d] animadverſionem atque auctoritatem cenſoriam. qua de re antequam [e] incipio, [f] perpauca mihi de meo officio verba faciunda ſunt: ut à me cùm hujuſce periculi, tum ceterorum quoque officiorum & amicitiarum ratio conſervata eſſe videatur. Nam mihi cum viris fortibus, qui cenſores proximè fuerunt, ambobus eſt amicitia: cum altero verò (ſicuti & plerique veſtrûm ſciunt) magnus uſus & ſumma utriuſque officiis [10] conſtituta neceſſitudo eſt.

d *alii* animadverſio atque auctoritas cenſoria.
e *alii* dicere incipio.
f initio perp. *ed. prima*.

P. XLIII. 118 Quare, quidquid de ſubſcriptionibus eorum mihi dicendum erit, eo dicam animo, ut omnem orationem meam non de illorum facto, ſed de ratione cenſoria habitam exiſtimari velim: à Lentulo autem, familiari meo, qui à me pro eximia ſua virtute, ſummiſque honoribus, quos à populo Romano adeptus eſt, honoris cauſa nominatur, facilè hoc, judices, impetrabo, ut, quam ipſe adhibere conſuevit in amicorum periculis fidem & diligentiam, tum vim animi libertatemque dicendi; [11] in hac mihi concedat, ut tantum mihi ſumam, quantum ſine hujus periculo præterire non poſſum. A me tamen, ut æquum eſt, omnia cautè pedetentimque dicentur, ut neque fides hujus defenſionis relicta, neque cujuſquam aut dignitas læſa, aut amicitia violata eſſe videatur.

119 Video igitur, judices, animadvertiſſe cenſores in judices quoſdam illius conſilii Juniani, cùm iſtam ipſam cauſam ſubſcriberent. Hîc primum illud commune proponam,

9. *Hac lege ipſa.*] De repetundis. nam litis æſtimatio ad crimen repetundarum pertinet. Scævola enim non hac lege, ſed aliis criminibus & reus factus eſt, & condemnatus. lis autem ei æſtimata gratiæ cauſſa: ut, quod capitale erat, pecunia æſtimaretur. *P. Man.*

10. *Conſtituta neceſſitudo eſt.*] Haud ſecus Pall. ſeptem, niſi quod ſextus, *conſtituta conſuetudo vel neceſſitudo eſt.* unde liquet illud *conſuetudo* manuſcriptorum Lambini ortum à librariorum manu. *Grut.*

11. *In hac mihi concedat, ut tantum ſumam, quantum ſine hujus periculo.*] Pro *hac* legebat Pantagathus *hoc*, & pro *hujus*, *ejus*. Urſin. *In hac mihi concedat &c.* Id eſt libertate, adnotat Gulielmius. ſed Lambiniani conjectaneum, *hoc*, reſtat in Pal. pr. quart. quint, ſept. *Grut.*

12. *Illud*

nam, numquam animadverſionibus cenſoriis hanc civitatem ita contentam, ut rebus judicatis, fuiſſe. neque in re nota conſumam tempus exemplis. ponam [12] illud unum: C. Getam, cùm à L. Metello, & Cn. Domitio, cenſoribus, ex ſenatu ejectus eſſet, cenſorem ipſum poſtea eſſe factum: &, cujus mores à cenſoribus erant reprehenſi, hunc poſtea & populi Romani, & eorum, qui in ipſum animadverterant, moribus præfuiſſe. Quòd ſi illud judicium putaretur: ut ceteri, turpi judicio damnati, in perpetuum omni honore ac dignitate privantur: ſic hominibus ignominia notatis, neque ad honorem aditus, neque in
curiam reditus eſſet. Nunc, ſi quem Cn. Lentuli, aut L. 120
Gellii libertus furti condemnarit: is, omnibus ornamentis amiſſis, numquam ullam honeſtatis ſuæ partem recuperabit. quos autem ipſe L. Gellius, & Cn. Lentulus, duo
cenſores, clariſſimi viri, ſapientiſſimique homines, furti, P. B.
& captarum pecuniarum nomine, notaverunt, ii non modò in ſenatum redierunt, ſed etiam illarum ipſarum rerum judiciis abſoluti ſunt.

XLIII. Neminem voluerunt majores noſtri non modò de exiſtimatione cujuſquam, ſed ne pecuniaria quidem de re minima eſſe judicem, niſi qui inter adverſarios conveniſſet. Quapropter in omnibus legibus, quibus exceptum eſt, de quibus cauſis aut magiſtratum capere non liceat, aut judicem legi, aut alterum accuſare, hæc ignominiæ cauſa prætermiſſa eſt. Timoris enim cauſam, non vitæ pœnam in illa poteſtate eſſe voluerunt.

Itaque non ſolùm, judices, illud oſtendam, quod jam 121
videtis, populi Romani ſuffragiis ſæpenumero cenſorias
[g] ſubſcriptiones eſſe [h] deletas, verum etiam judiciis eorum, g præſcriptiones MS.
qui jurati ſtatuere majore cum religione & diligentia debuerunt. Primùm judices, [13] ſenatores equiteſque Romani in compluribus jam reis, quos contra leges pecunias [i] ac- h ſublatas MS.
cepiſſe ſubſcriptum eſt, ſuæ potius religioni, quam cenſorum i cepiſſe MS.

12. *Illud unum: C Getam,*] Pal. pr. *Guttam.* tert. *Gretani.* ſept. *Gutam.* ſec, *illud Vinium C. Getam.* ſed nihil mutandum: notat enim *Licinium Getam*, cujus meminere plures; niſi forſan & iidem corrupti. *Grut.*

13. *Senatores equiteſque Rom.*] Quum per annos plurimos ante Oppianici damnationem poteſtas Cenſoria intermiſſa fuerit; hoc intelligendum eſt factum, poſtquam lege Aurelia Senatoribus & Equitibus Rom, poteſtas judicandi data eſt. *Sylvius.*

k Deinde deeſt in MS. rum opinioni, paruerunt. [k] Deinde prætores urbani, [14] qui jurati debent optimum quemque [15] in ſelectos judices referre, numquam ſibi ad eam rem cenſoriam ignominiam impedimento eſſe oportere duxerunt.

122 Cenſores denique ipſi ſæpenumero ſuperiorum cenſorum judiciis (ſi iſta judicia appellari vultis) non ſteterunt. atque etiam ipſi inter ſe cenſores ſua judicia tanti eſſe arbitrantur, [16] ut alter alterius judicium non modò reprehendat, ſed etiam reſcindat: ut alter de ſenatu moveri velit, alter retineat, & ordine ampliſſimo dignum exiſtimet: ut alter in ærarios referri, aut tribu moveri jubeat, alter vetet. Quare quî vobis in mentem venit, hæc appellare judicia, quæ à populo Romano reſcindi, ab juratis judicibus repu-
P. XLIII. diari, à magiſtratibus negligi, ab iis, qui eandem poteſtatem adepti ſunt, commutari, inter collegas diſcrepare videatis?

123 XLIV. Quæ cum ita ſint: videamus, quid tandem cenſores de illo judicio corrupto judicaſſe dicantur. Ac primum

14. *Qui jurati debent optimum quemque in ſelectos judices referre.*] Prætor Urbanus cum ſeligeret judices, qui ſortituri erant, juratus erat, ut hoc loco ſignificat Cicero. Cn. Pompejum Cos. ſolum delegiſſe judices in cauſa Milonis, idem Cicero teſtis eſt. Cum vero facta erat judicum ſortitio, omnes in leges jurabant, præter Prætorem. Prætorem autem jurare morem non fuiſſe, Cicero ſignificat Act. in Verr. 2. *Cum enim*, ut ait, *Prætorum deſignatorum ſortitio fieret, M. Metello obtigit, ut de cauſâ Verris quæreret: eo judice quam Prætore hanc rem tranſigi, & jurato ſuam quam injurato aliorum tabellas committere ſe malle dicit.* Id enarrat Aſcon. Nam cum judex ſit Metellus, tabellam judiciariam juratus accipit: cum Prætor fuerit, & non juraverit, quia non eſt juris, in poteſtate habebit omnes tabellas omnium judicum. Prætor igitur cum ſeligit judices, juratus eſt: cum præeſt judicio & judicum tabellis, juratus non eſt. *Sylvius.* Vide & Turnebum de hoc loco diſputantem Adverſ. XXIX. cap. 16. & de ſelectis judicibus Cl. Salmaſium de Modo uſurarum cap. 3. *Grav.*

15. *In ſelectos judices.*] Illuſtrantur iſthæc à Turnebo lib. XXIX. Adverſar. cap. 16. ſ. *Grut.*

16. *Ut alter alterius judicium.*] Præter id quod hoc loco dicit Cicero, illud animadvertendum eſt, Claudium Neronem & Livium Salinatorem, cum Cenſores equitum centurias recenſerent, ſe invicem notaſſe: Salinatorem Claudius, quia populi judicio ante Conſulatum & Cenſuram damnatus fuerat: Neronem Livius, quod non ſincera fide ſecum in gratiam rediſſet, notaverunt. Idem Salinator quatuor & triginta tribus in ærarios retulit, quod cum ſe damnaſſent, poſtea Conſulem & Cenſorem feciſſent: auctor eſt Valerius Maximus lib. II. tit. de nota Cenſoria. *Sylvius.*

17. *M.*

mùm illud ſtatuamus: utrùm, quia cenſores ſubſcripſerint, ita ſit: an, quia ita fuerit, illi ſubſcripſerint. Si ideò, quia ſubſcripſerint: videte, quid agatis, ne in unumquemque noſtrûm cenſoribus in poſterum poteſtatem regiam permittatis: ne ſubſcriptio cenſoria non minus calamitatis civibus, quàm illa acerbiſſima proſcriptio poſſit afferre: ne cenſorium ſtilum, cujus mucronem multis remediis majores noſtri retuderunt, æquè poſthac, atque illum dictatorium gladium pertimeſcamus.

124 Sin autem quod ſubſcriptum eſt, quia verum eſt, idcirco grave debet eſſe; hoc quæramus, verum ſit, an falſum: removeantur auctoritates cenſoriæ: tollatur id ex cauſa, quod in cauſa non eſt: doce, quam pecuniam Cluentius dederit, unde dederit, quemadmodum dederit: unum denique aliquod à Cluentio profectæ pecuniæ veſtigium oſtende. Vince deinde, virum bonum fuiſſe Oppianicum, hominem integrum: nihil de illo umquam ſecus eſſe exiſtimatum: nihil denique præjudicatum. tum auctoritatem cenſorum [l] amplexator: tum illorum judicium cum re conjunctum eſſe defendito.

l amplexato *Lamb.* & *MS.*

125 Dum verò eum fuiſſe Oppianicum conſtabit, qui tabulas publicas municipii ſui corrupiſſe judicatus ſit: qui teſtamentum interleverit: qui, ſuppoſita perſona, falſum teſtamentum obſignandum curarit: qui eum, cujus nomine id obſignatum eſt, interfecerit: qui avunculum filii ſui in ſervitute ac vinculis necarit: qui municipes ſuos proſcribendos occidendoſque curarit: qui ejus uxorem, quem occiderat, in matrimonium duxerit: qui pecuniam pro [m] abortione dederit: qui ſocrum, qui uxorem, qui uno tempore fratris uxorem, ſperatoſque liberos, fratremque ipſum, qui denique ſuos liberos interfecerit: qui cùm venenum privigno ſuo quæreret, manifeſtò ſit deprehenſus: cujus miniſtris conſciiſque damnatis, ipſe adductus in judicium pecuniam judici dederit ad ſententias judicum corrumpendas: dum hæc, inquam, de Oppianico conſtabunt, nec ullo argumento Cluentianæ pecuniæ crimen tenebitur: quid eſt, quòd te iſta cenſoria, ſive voluntas, ſive opinio fuit, adjuvare, aut hunc innocentem opprimere poſſe videatur?

P. B.
m potione *alii* & *MS.*

126 XLV. Quid igitur cenſores ſecuti ſunt? ne ipſi quidem, ut graviſſimè dicam, quidquam aliud dicent, præter ſermonem atque famam. nihil ſe teſtibus, nihil tabulis, nihil gravi aliquo argumento comperiſſe, nihil denique,

nique, cauſa cognita, ſtatuiſſe dicent. Quod ſi ita feciſſent: tamen id non ita fixum eſſe deberet, ut convelli non liceret. Non utar exemplorum copia, quæ ſumma eſt: non rem veterem, non hominem potentem aliquem, aut gratioſum proferam. Nuper hominem tenuem, ſcribam ædilicium, D. Matrinium cùm defendiſſem apud M. [n] Junium, Q. Publicium prætores, & [17] M. Plætorium, C. Flaminium, ædiles curules, perſuaſi, [18] ut ſcribam jurati legerent eum, quem iidem iſti cenſores ærarium reliquiſſent. Cùm enim in homine nulla culpa reperiretur, quid ille meruiſſet, non quid de eo ſtatutum eſſet, quærendum eſſe duxerunt.

n Julium *alii.*

127 [19] Nam hæc quidem, quæ de judicio corrupto ſubſcripſerint, quis eſt, qui ab illis ſatis cognita & diligenter judicata arbitretur? in M'. Aquillium, & in T. Guttam video eſſe ſubſcriptum. Quid eſt hoc? duos eſſe corruptos ſolos pecunia. Quid ceteri? videlicet gratis condemnarunt. Non eſt igitur circumventus, non eſt oppreſſus pecunia, non [20] ut illæ Quintianæ conciones habebantur, omnes, qui Oppianicum condemnarunt, in culpa ſunt, ac ſuſpicione ponendi. duos ſolos video auctoritate cenſorum affines ei turpitudini

P. XLIV.

17. *M. Plætorium, C. Flaminium æd. cur.*] In argenteis denariis Plætoriæ familiæ deſcriptus eſt M. hic PLÆTORIUS adſcripto titulo ÆD. CUR. *Urſin.*

18. *Ut ſcribam jurati legerent eum.*] Significat D. Matrinium à Cenſoribus notatum, de ſcribarum ordine ejectum fuiſſe, ſeque perſuaſiſſe ut eum iterum legerent; niſi illud: *Nuper hominem tenuem ſcribam Ædilitium, &c.* intelligere maluit: ut tum ſcriba Ædilitius fuerit, quum hanc Cluentii cauſam Cicero ageret, non quum Matrinium defenderet. *Sylvius.* Nihil aliud Cicero ſignificat, quam ædiles ſcribam legiſſe D. Matrinium, quamvis eſſet à Cenſoribus notatus, & in ærarios relatus. Cenſores enim non de ſcribarum ordine poterant ejicere ſcribas, ut poterant ſenatu, tribu movere, equum publicum adimere: ſed ædiles notatos à Cenſoribus ſcribas poterant ex albo ſcribarum delere, ſi meruiſſent, ut notarentur. *Grav.*

19. *Nam hæc quidem.*] *Nam*, id eſt, præterea: in qua ſignificatione perſæpe à Cic. dicitur. Donatus exponens illud ex prologo Adelphorum, *Nam quod iſti dicunt malevoli: Nam*, inquit, *incipiendi vim habet modo:* ut, *Nam ego hanc macharam meam dico: & in Hecyra, Nam ſenex rus abdidit ſe. Plautus in Milite, Nam meus conſervus eſt homo non magni pretii.* Eodem Donato auctore in eandem fabulam, *Enim inceptiva particula apud veteres fuit.* Sylvius.

20. *Ut illæ Quintianæ conciones habebantur.*] Franc. *ut illa Quintiana concione habebatur.* leg. puto: *ut in illa Quintiana concione habebatur*, hoc eſt dicebatur, jactabatur. *Gravius.*

21. Aut

tudini judicari. [21] Aut illud afferant, [aliquid eſſe] quod de iis duobus habuerint compertum, de ceteris comperiſſe.

XLVI. NAM ILLUD quidem minimè probandum eſt, ad notationes, auctoritatemque cenſoriam, exemplum illos à conſuetudine militari tranſtuliſſe. Statuerunt enim ita majores noſtri, ut, ſi à multis eſſet [22] flagitium rei militaris admiſſum, ſortitione in quoſdam animadverteretur: ut metus videlicet ad omnes, pœna ad paucos perveniret. Quod idem facere cenſores in delectu dignitatis, & in judicio civium, & in animadverſione vitiorum, qui convenit? nam miles, qui locum non tenuit, qui hoſtium impetum, vimque pertimuit, poteſt idem poſtea & miles eſſe melior, & vir bonus, & civis utilis. Quare, ne in bello, propter hoſtium metum, delinqueret, amplior ei mortis & ſupplicii metus eſt à majoribus conſtitutus. ne autem nimium multi pœnam capitis ſubirent, idcirco illa ſortitio comparata eſt. 128

Hoc tu idem facies, cenſor, in ſenatu legendo? ſi erunt plures, qui, ob innocentem condemnandum, pecuniam acceperint, ut non animadvertas in omnes, ° ſed carpas, ut 129

° *alii* & carpes.

21. *Aut illud afferant, &c.*] Notatus locus ſigno mendoſitatis. In Venetis videri poteſt correctus eſſe: *Nam ut illud afferant, nihil eſt, quod de his duobus habuerint compertum, de ceteris comperiſſe.* Camer. *Aut illud adferant (aliquid eſſe) quod de iis duobus &c.*] Retinui ſcripturam veterrimam trium editionum. ſolummodò circumſcripſi duas voces, quæ mihi viſæ ſupervacuæ. Palatinos citare nequeo, quod heic iterum omnes ad unum integro deſtituantur folio. Patrum ævo lectio fuerat; *Nam ut illud adferant, nihil eſt, quod de iis duobus &c.* Lambinus jactitat ſic ſe locum redintegrare è mſſ. *Nam illud, quod adferunt, nihil eſt: aliquid eſſe quod de his duobus habuerint compertum, de ceteris nihil comperiſſe.* ſed non ego credulus illis, vereorque ne emendatiunculam eam ſumſerit è notis Franc. Silvii. *Grut.*

22. *Flagitium rei militaris.*] Quamvis multa ſint rei militaris flagitia, hoc tamen loco intelligit, cum milites hoſtium metu abjectis armis ex prælio effugiunt. Quorum illa apud Romanos veteres pœna fuit, ut qui fugiſſent, in decurias dividerentur, ex quibus ſortitione ſinguli deligerentur, in quos ultimo ſupplicio in oculis exercitus animadverteretur, ut ait Plutarchus in vita M. Craſſi. De hoc more nunc Cicero intelligit. Si igitur dicat Actius, illo more à Cenſoribus in judices numarios animadverſum fuiſſe, quod ex viginti duobus, qui damnaverunt Oppianicum, duo à Cenſoribus notati ſint, hoc minime probandum eſſe oſtendit Cicero. *Sylv.*

23. *Ho-*

ut velis, & paucos ex multis ad ignominiam ſortiare? Habebit igitur, te ſciente & vidente, curia ſenatorem, populus Romanus judicem, reſpublica civem ſine ignominia quemquam, qui ad perniciem innocentis, fidem ſuam & religionem pecunia commutarit? &, qui pretio adductus eripuerit patriam, fortunas, liberos civi innocenti, is cenſoriæ ſeveritatis nota non inuretur? Tu es præfectus moribus, magiſter veteris diſciplinæ & ſeveritatis, ſi aut retines quemquam ſciens in ſenatu, ſcelere tanto contaminatum: aut ſtatuis, qui in eadem culpa ſit, non eadem pœna affici p convenire? & quam conditionem ſupplicii majores in bello timiditati militis propoſitam eſſe voluerunt, eandem tu in pace q conſtitues improbitati ſenatoris? Quòd ſi r hoc exemplum ex re militari ad animadverſionem cenſoriam transferendum fuit: ſortitione id ipſum factum eſſe oportuit. Sin autem ſortiri ad pœnam, atque [23] hominum delictum fortunæ judicio committere, minimè cenſorium eſt, certè in multorum peccato carpi paucos ad ignominiam & turpitudinem, non oportet.

P. B.

p oportere? convenire ut *Grav.*
q conſtituas *Id.*
r *Grut. & alii non habent* hoc.

130 XLVII. Verum omnes intelligimus, in iſtis ſubſcriptionibus ventum quendam popularem eſſe quæſitum. Jactata res erat in concione à tribuno ſeditioſo: incognita cauſa probatum illud erat; [24] MULTITUDINEM ILLICITUM EST CONTRA DICERE: nemo denique, ut de-

23. *Hominum delectum fortunæ judicio.*] Id eſt, ſortitioni. *Sylv.* *Hominum delectum fortunæ judicio committere.*] Ita hunc locum emendavit amicus meus. Victorius autem, & Manutius habent *delictum* pro *delectum*, nec male, ut videtur: ſupra enim dixit, *Ut ſi à multis eſſet flagitium rei militaris admiſſum, ſortitione in quoſdam animadverteretur.* & iterum: *Ne autem nimium multi pœnam capitis ſubirent, idcirco illa ſortitio comparata eſt.* & iterum, *Aut ſtatuis, qui in eadem culpa ſit, non eadem pœna affici oportere.* Verba ipſa non admittunt *delectum*. nam dux militaris fortunæ judicio, id eſt ſortitioni committit militum delictum, quod Cenſori imitandum non fuit in notatione cenſoria, neque delectu, neque ſortitione: neque ad hoc facit quod ſupra dixit, *Non convenire cenſores hoc facere in delectu dignitatis.* nam hæc eſt una particula muneris Cenſorii, pro dignitate hominum dare illis ordinem, locum, & gradum in civitate; quod ridiculum eſſet ſortitione facere. *Urſin.*

24. *Multitudinem illam non licitum eſt contra dicere.*] Hæc eſt vera, & germana ſcriptura, quamvis olim ediderim paullo aliter, nempe hoc modo, *Multitudini illi non licitum eſt contra dicere.* minus recte, quam quo modo nunc ſcripſimus, veſtigia ſcripturæ veteris diligentius perſecuti. Adjuvat autem hanc ſcripturam ratio, & conſuetudo Latini ſermonis, dicunt enim Latini, *contra aliquem di-*

defenderet contrariam partem, laborabat. In invidiam porrò magnam illa judicia venerant. etenim paucis poſtea menſibus alia vehemens erat in judiciis ex notatione tabularum invidia verſata. Prætermitti à cenſoribus, & negligi macula judiciorum poſſe non videbatur. homines, quos ceteris vitiis, atque omni dedecore infames videbant, eos hac quoque ſubſcriptione notare voluerunt, & eo magis, quòd illo ipſo tempore, illis cenſoribus erant judicia cum equeſtri ordine communicata: ut viderentur per hominum idoneorum ignominiam ſua auctoritate illa judicia cum equeſtri ordine reprehendiſſe.

Quòd ſi hanc apud eos ipſos cenſores mihi aut alii cau- 131
ſam agere licuiſſet, hominibus tali prudentia certè proba-
viſſem (res enim indicat) nihil ipſos habuiſſe cogniti, ni- P. XLV.
hil comperti: ex tota ipſa ſubſcriptione rumorem quendam & plauſum popularem eſſe quæſitum. Nam in [25] L. Popillium, qui Oppianicum condemnarat, ſubſcripſit L. Gellius, quòd is pecuniam accepiſſet quo innocentem condemnaret. Jam id ipſum quantæ divinationis eſt, ſcire, innocentem fuiſſe reum, quem fortaſſe numquam viderat, cùm homines ſapientiſſimi, judices, ut nihil dicam de iis, qui

dicere, non, *alicui contra dicere*. Sic igitur hoc loco M. Tullius, non licitum eſt, inquit, dicere contra iſtam multitudinem, à ſeditioſo tribuno pl. concitatam. *Lamb.* Placet Ant. Auguſtini conjectura, qui hunc locum ex interpunctione ita emendat, *Incognita cauſa probatum illud erat multitudini: nemini licitum erat contradicere.* quamvis antiqua etiam lectio ferri poſſit, *multitudinem illicitum eſt contradicere.* ut ſit dicere contra multitudinem. pro *eſt*, Pantagathus legebat *eſſe*. Urſinus. *Multitudinem illicitum eſt contra dicere.*] Non divertunt ab hac ſcriptura vetuſtius euſi. Lambinus obtruſit nobis; *multit. illam non illicitum eſt contradicere.* Guilielmius divinabat: *probatum illud erat multitudine; nulli licitum*, &c. Gruterus. In primo Francii ſcribitur: *multitudini illicitum eſt contra ire.* Sed prava interpunctione laborat iſte locus, qui cum P. Manutio ſic eſt ſcribendus, ut vidit etiam Ant. Auguſtinus: *Incognita cauſſa probatum illud erat multitudini, illicitum eſt contradicere*, quamvis ille legat, quod in nullo libro & antiquius edito inveni, *illicitum erat*, ſed *illicitum eſt*, quod ponitur pro illicitum fuit; aut *eſt* delendum, & τὸ *erat* ἀπὸ κοινῦ repetendum. Sententia ſane poſtulat hanc interpunctionem. Cui enim probatum fuerit, neceſſario dicendum erat. Multitudini vero probatum fuiſſe multis ſuperius oſtendit: *Hac tum agitante Quintio, neque in concione, neque in judicio demonſtrata ſunt. neque enim ipſe dici patiebatur, nec per multitudinem concitatam conſiſtere cuiquam in dicendo licebat.* Græv.

25. *L. Popillium.*] Scribendum videtur *P. Popillium*. Urſin.

26. *Ver-*

qui condemnarunt, cauſa cognita, ſibi dixerint non liquere?

132 Verùm eſto. condemnat Popillium Gellius: judicat, accepiſſe à Cluentio pecuniam. Negat hoc Lentulus. nam Popillium, quòd erat libertini filius, in ſenatum non legit: locum quidem ſenatorium ludis, & cetera ornamenta reliquit, & eum omni ignominia liberat. quod cùm facit, judicat, ejus ſententia gratis eſſe Oppianicum condemnatum. & eundem Popillium poſtea Lentulus in ambitus judicio pro teſtimonio diligentiſſimè laudat. Quare, ſi neque L. Gellii judicio ſtetit Lentulus, neque Lentuli exiſtimatione contentus fuit Gellius; &, ſi uterque cenſor cenſoris opinione ſtandum non putavit: quid eſt, quamobrem quiſquam noſtrûm cenſorias ſubſcriptiones omnes, fixas, & in perpetuum ratas putet eſſe oportere?

133 XLVIII. At in ipſum Avitum animadverterunt. nullam quidem ob turpitudinem, nullum ob totius vitæ non dicam vitium, ſed erratum. neque enim hoc homine ſanctior, neque probior, neque in omnibus officiis retinendis diligentior eſſe quiſquam poteſt: neque illi aliter dicunt: ſed eandem illam famam judicii corrupti ſecuti ſunt. neque ipſi ſecus exiſtimant, quàm nos exiſtimari volumus, de hujus pudore, integritate, virtute: ſed putarunt prætermitti accuſa-
P. B. torem non potuiſſe, cùm animadverſum eſſet in judices. Qua de re tota ſi unum factum ex omni antiquitate protulero, plura non dicam.

134 Non enim mihi exemplum ſummi & clariſſimi viri, P. Africani, prætereundum videtur: qui cùm eſſet cenſor, & in equitum cenſu C. Licinius Sacerdos prodiiſſet, clara voce, ut omnis concio audire poſſet, dixit ſe ſcire, illum [26] verbis conceptis pejeraſſe. ſiquis contrà dicere vellet, uſurum eſſe eum ſuo teſtimonio. deinde cùm contrà nemo diceret, juſſit equum traducere. Itaque is, cujus arbitrio & populus Romanus & exteræ gentes contentæ eſſe conſueverunt;

26. *Verbis conceptis pejeraſſe.*] Quædam verborum formula erat, quam concipiebant, id eſt, exprimebant ii qui jurabant. Inde factum eſt ut dicatur, *verbis conceptis jurare*: ut contra *verbis conceptis pejerare*, quum quis quid ex illa verborum formula jurando mutat, aut tranſmittit, ne jurejurando obligatus eſſe videatur. Cicero in libro de Officiis tertio: *Quod*, inquit, *ex animi tui ſententia juraveris, ſicut verbis concipitur more noſtro, id non facere perjurium eſt.* Quibus verbis ſignificat, in jurejurando oportere adeſſe et animi ſententiam, & verborum conceptionem. *Sylvius.*

27. *Ipſe*

verunt; [27] ipſe ſua conſcientia ad ignominiam alterius contentus non fuit. Quòd ſi hoc Avito facere licuiſſet, facilè, illis ipſis judicibus, & falſæ ſuſpicioni, & invidiæ populariter excitatæ reſtitiſſet.

Unum etiam eſt, quod me maximè conturbat, cui loco 135
reſpondere poſſe vix videor, quòd [28] elogium recitaſti de teſtamento Cn. Egnatii, patris, hominis honeſtiſſimi videlicet & ſapientiſſimi, idcirco ſe exheredaſſe filium, quòd is ob Oppianici damnationem pecuniam accepiſſet. De cujus hominis levitate & inconſtantia plura non dicam. Hoc teſtamentum ipſum, quod recitas, ejuſmodi eſt, ut ille, cùm eum filium exheredaret, quem oderat, ei filio coheredes homines alieniſſimos conjungeret, quem diligebat. Sed tu, Atti, conſideres, cenſeo, diligenter, utrùm cenſorum judicium grave velis eſſe, an Egnatii. Si Egnatii: leve eſt, quod cenſores de ceteris ſubſcripſerunt. ipſum enim Cn. Egnatium, quem tu gravem eſſe vis, ex ſenatu ejecerunt. ſin autem cenſorum: hunc Egnatium, quem pater cenſoria ſubſcriptione exheredavit, cenſores in ſenatu, cum patrem ejicerent, retinuerunt.

XLIX. AT ENIM ſenatus univerſus judicavit, illud 136
corruptum eſſe judicium. Quomodo? ſuſcepit cauſam. An P. XLVI.
potuit rem delatam ejuſmodi repudiare? cùm tribunus plebis, populo concitato, rem pænè ad manus revocaſſet: cùm vir optimus, & homo innocentiſſimus, pecunia circumventus eſſe diceretur: cùm invidia flagraret ordo ſenatorius: potuit nihil decerni? potuit illa concitatio multitudinis ſine ſummo periculo reipublicæ repudiari? At quid eſt decretum? quam ſapienter? quam diligenter? SI QUI SUNT, QUORUM OPERA FACTUM SIT, UT JUDICIUM PUBLICUM CORRUMPERETUR. Utrùm videtur ſenatus id factum judicare: an, ſi factum ſit, moleſtè

27. *Ipſe ſua conſcientia.*] Veneti *ſcientia*, idque placet, ut alibi; *ignoratio futurorum malorum utilior eſt quam ſcientia.* Camer. P. Victorius *ſcientia*, quod melius viſum Camerario: à quo diſſentio. *Grut.*

28. *Elogium.*] Haud aliter Palatini noſtri ſeptem, quibus adhærere malo, quam Lambini licentiæ; invitis libris omnibus, neſcio quæ obtrudenti. *Gruterus.* *Elogium* eſt brevis rei aut ſententiæ alicujus expoſitio, ſicut Cicero in Catone: *Solonis eſſe elogium, quo ſe negat velle ſuam mortem dolore amicorum lamentiſque vacare.* vide Caſaubonum ad Sueton. Jul. cap. 47. & Calig. 24. & G. Voſſium in Etymologico in voce *elogium*. Græv.

 29. *Iſtam*

leſtè graviterque ferre? ſi ipſe A. Cluentius ſententiam de judiciis rogaretur, aliam non diceret, atque ii dixerunt, quorum ſententiis Cluentium condemnatum eſſe dicitis.

137 Sed quæro à vobis, num [29] iſtam legem ex iſto ſenatus conſulto L. Lucullus conſul, homo ſapientiſſimus, [f] tulerit: num anno pòſt [t] M. Lucullus, & C. Caſſius, [30] in quos [v] tum conſules deſignatos idem illud ſenatus decreverit, non tulerunt. & quod tu Aviti pecunia factum eſſe arguis, neque id ulla vel tenuiſſima ſuſpicione confirmas, factum eſt primò illorum æquitate, & ſapientia conſulum, ut id, quod ſenatus decreverat, ad illud invidiæ præſens incendium reſtinguendum, id poſtea [x] referendum ad populum non arbitrarentur. ipſe deinde populus Romanus, qui L. Quintii tribuni plebis fictis querimoniis antea concitatus, rem illam & rogationem flagitarat, idem C. Junii filii, pueri parvuli, lacrymis commotus, maximo clamore &
138 concurſu totam illam legem & quæſtionem repudiavit. Ex quo intelligi potuit id, quod ſæpe dictum eſt: [31] ut mare, quod ſua natura tranquillum ſit, ventorum vi agitari atque turbari; ſic & populum Romanum ſua ſponte eſſe placatum, hominum ſeditioſorum vocibus, ut violentiſſimis tempeſtatibus, concitari.

[f] *alii* tulérit?
[t] *alii non habent* M.
[v] cum *edd. vett.*
[x] perferendum *Grav. & alii.*
P. B.

L. Est

29. *Iſtam legem.*] Iſtam, dicit non quæ lata ſit, ſed quæ, facto ejuſmodi S. C. ferenda videtur fuiſſe. non eſt autem lata, quia S. C. illud temporis cauſſa factum eſt, non quia judicium Oppianici corruptum à Cluentio ſenatus judicaret. propterea ſubjicitur: *Factum eſt illorùm æquitate, & ſapientia conſulum, ut id, quod ſenatus decreverat ad illud præſens incendium reſtinguendum, id poſtea referendum ad populum non arbitrarentur.* P. Manut.

30. *In quos.*] Corruptum locum ita ſanari poſſe arbitror: *Ii, queis tum conſulibus deſignatis idem illud ſenatus decreverit.* Idem. Verba hæc ſunt vitioſa, & videtur Manutius non infeliciter conjeciſſe, quamvis repugnent libri. Præterea poſt *decreverit* ponenda τελεία στιγμή. Sequentibus enim verbis Cicero ipſe reſpondet quæſtioni, quam poſuerat. *Sed quæro à vobis num* &c. *tulerit:* num *anno poſt M. Lucullus & C. Caſſius, ii, quibus Conſulibus deſignatis idem illud ſenatus decreverit. Non tulerunt.* Quæro, inquit, num ſequente anno Conſules, quibus jam tum deſignatis illud S. C. factum erat anno ſuperiore, tulerint. Reſpondet. *Non tulerunt.* Græv.

31. *Ut mare, quod ſua natura tranquillum.*] Eadem eſt ſimilitudo apud T. Livium libro XXVIII. in Oratione P. Scipionis ad milites: *Multitudo omnis*, inquit, *ſicut natura maris per ſe immobilis, ut venti & aura cient, ita aut tranquillum, aut procella in vobis ſunt: & cauſa atque origo omnis furoris penes auctores eſt, vos contagione inſaniſtis.* Sylvius.

32. Qui

L. Est etiam reliqua permagna auctoritas, quam ego turpiter pænè præterii. mea enim eſſe dicitur. Recitavit ex oratione neſcio qua Attius, quam meam eſſe dicebat, cohortationem quandam judicum ad honeſtè judicandum, & commemorationem tum illorum judiciorum, quæ probata non eſſent, tum illius ipſius judicii Juniani: perinde quaſi ego non ab initio hujus defenſionis dixerim, invidioſum illud fuiſſe judicium: aut, cùm de infamia judiciorum diſputarèm, potuerim illud, quod tam populare eſſet, in illo tempore præterire. Ego verò, ſiquid ejuſmodi dixi, 139
neque cognitum commemoravi, neque pro teſtimonio dixi, & illa oratio potiùs temporis mei, quàm judicii & auctoritatis fuit. Cùm enim accuſarem, & mihi initio propoſuiſſem, ut animos & populi Romani & judicum commoverem, cumque omnes offenſiones judiciorum non ex mea opinione, ſed ex hominum rumore proferrem, iſtam rem, quæ tam populariter eſſet agitata, præterire non potui. Sed errat vehementer, ſi quis in orationibus noſtris, quas in judiciis habuimus, auctoritates noſtras conſignatas ſe habere arbitratur. omnes enim illæ orationes cauſarum & temporum ſunt, non hominum ipſorum ac patronorum. Nam, ſi cauſæ ipſæ pro ſe loqui poſſent: nemo adhiberet oratorem. nunc adhibemur, ut ea dicamus, non quæ noſtra auctoritate conſtituantur: ſed quæ ex re ipſa, cauſaque y ducantur. (y dicantur MS. Lamb.)
140 Hominem ingenioſum, M. Antonium, ajunt ſolitum eſſe dicere, *idcirco ſe nullam umquam orationem ſcripſiſſe, ut, ſi quid aliquando, quod non opus eſſet, ab ſe eſſet dictum, poſſet ſe negare dixiſſe:* perinde quaſi, quid à nobis dictum, aut actum ſit, id niſi litteris mandaverimus, P. XLVII.
hominum memoria non comprehendatur.

LI. Ego verò in iſto genere libentiùs cùm multorum, tum hominis eloquentiſſimi & ſapientiſſimi, L. Craſſi, auctoritatem ſequor, [32] qui cùm L. Plancium defenderet, accuſante M. Bruto, homine in dicendo [33] vehementi & callido, cùm Brutus, duobus recitatoribus conſtitutis,

[32]. *Qui cum L. Plancium defenderet accuſante M. Bruto.*] Vel hic corrigendum, *Cn. Plancum*, vel in II. de Oratore *L. Plancium*: ita enim de Craſſo in eo libro ſcriptum eſt: *Quid in omni oratione Craſſus vel apud centum viros contra Scævolam, vel contra accuſatorem Brutum, cum pro Cn. Planco diceret:* Urſinus.

[33]. *Vehementi & callido.*] P. Victorius maluit *calido*, libro Var. lect. XXXIII. cap. 6. quem refutat nimis quàm acerbè Lambinus. *Gruter.*

ſtitutis, ex duabus ejus orationibus capita alterna, inter ſe contraria, recitanda curaſſet, quòd [34] in diſſuaſione rogationis ejus, quæ contra coloniam Narbonenſem ferebatur, quantum poteſt, de auctoritate ſenatus detrahit: in ſuaſione [35] legis Serviliæ ſummis ornat ſenatum laudibus: & multa in equites Romanos cùm ex ea oratione aſperiùs dicta recitaſſet, quo animi illorum judicum in Craſſum incenderentur; aliquantum eſſe commotus dicitur.

141 Itaque in reſpondendo primùm expoſuit utriuſque rationem temporis: ut oratio ex re & cauſa habita videretur: deinde, ut intelligere poſſet Brutus, quem hominem, & non ſolùm qua eloquentia, verùm etiam quo lepore, & quibus facetiis præditum laceſſiſſet: tres & ipſe [36] excitavit recitatores cum ſingulis libellis, quos M. Brutus, pater illius accuſatoris, de jure civili reliquit. Eorum initia cùm recitarentur, ea, quæ vobis nota eſſe arbitror: FORTE EVENIT, UT RURI IN [z] PRIVERNATE ESSEMUS, EGO, ET BRUTUS FILIUS: fundum Privernatem flagitabat. IN ALBANO ERAMUS EGO, ET BRUTUS FI-

z Privernati *Priſc.*

34. *In diſſuaſione rogationis.*] Cum lex ferretur, ne Martius Narbo colonia deduceretur, eam legem diſſuaſit L. Craſſus. de quo Cicero in lib. de Claris oratoribus. *Sylvius.*

35. *Legis Serviliæ.*] Q. Servilius Cæpio conſul, cum equeſter ordo lege C. Gracchi ſine ſenatu judicaret, legem tulit de judiciis inter utrumque ordinem communicandis. quamquam Plutarchus tuliſſe Gracchum ait, non ut ſoli equites, ſed ut cum ſenatoribus, pari numero, judicarent. Serviliam vero legem cum ſuaderet L. Craſſus, laudaret ſenatum, & equites accuſare eſt coactus. itaque in Bruto, *Mihi quidem*, ait Cicero, *à pueritia quaſi magiſtra fuit illa Craſſi in legem Cæpionis oratio, in qua auctoritas ornatur ſenatus, quo pro ordine illa dicuntur, & invidia concitatur in judicum, & accuſatorum factionem, contra quorum potentiam populariter fuit dicendum.* Hanc tamen legem ut antiquatam putem, ea ratione adducor, quod eundem Cæpionem apud ſolos equites, contra Plutarchi teſtimonium, poſtea cauſſam dicere, ſcriptum video lib. I. de Orat. *Animos*, inquit, *equitum Romanorum, apud quos tum judices cauſſa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, à quo erant ipſi propter judicia abalienati, revocabam.* Accedit illud, quod cum legem de communicandis inter tres ordines judiciis L. Aurelius Cotta prætor tulit, tum ſolos equites judicaſſe ſatis conſtat. Jam hic ipſe locus, *quo animi illorum judicum in Craſſum incenderentur*, ſolos equites judicaſſe non oſtendit. *P. Manut.*

36. *Excitavit.*] Id eſt, ſurgere juſſit. In lib. de Oratore 2. hanc rem licet legere, ubi traditum eſt, tantum tres veros eſſe ...s. Pomponius vero juriſc. Digeſt. 1. de Origine Jur. ſep... dicit. *Sylvius.*

37. *Teſti-*

FILIUS: Albanum poſcebat. IN [a]TIBURTE FORTE a Tiburti MS.
CUM ASSEDISSEMUS, EGO, ET BRUTUS FI-
LIUS: Tiburtem fundum requirebat: Brutum autem, ho-
minem ſapientem, quod filii nequitiam videret, quæ prædia
ei relinqueret, [37] teſtificari dicebat voluiſſe. quòd ſi po-
tuiſſet honeſte ſcribere, ſe in balneis cum id ætatis filio fuiſ-
ſe, [38] non præteriiſſet. eas ſe tamen ab eo balneas non ex P. B.
libris patris, ſed ex tabulis & ex cenſu quærere. Craſſus
tum ita Brutum ultus eſt, ut illum recitationis ſuæ pœnite-
ret. moleſtè enim fortaſſe tulerat, ſe in iis orationibus re-
prehenſum, quas de republica habuiſſet: in quibus forſitan
magis requiratur conſtantia.

Ego autem illa recitata eſſe non moleſtè fero. neque enim 142
ab illo tempore, quod tum erat, neque ab ea cauſa, quæ
tum agebatur, aliena fuerunt: neque mihi quidquam one-
ris ſuſcepi, cùm iſta dixi, quo minùs honeſtè hanc cau-
ſam & liberè poſſem defendere. Quòd ſi velim confiteri,
me cauſam A. Cluentii nunc cognoſcere, antea fuiſſe in illa
opinione populari: quis tandem id poſſit reprehendere?
præſertim, judices, cùm à vobis quoque ipſis hoc impetrare
ſit æquiſſimum, quod ego & ab initio petivi, & nunc peto,
ut, ſiquam huc graviorem de illo judicio opinionem attu-
liſtis, hanc, cauſa perſpecta, atque omni veritate cognita,
deponatis.

LII. NUNC, quoniam ad omnia, quæ abs te dicta ſunt, 143
T. Atti, de Oppianici damnatione reſpondi; confiteare ne-
ceſſe

37. *Teſtificari.*] Id eſt, teſtari, quæ vox infrequens non eſt apud Ciceronem de Oratore ſecundo: *Teſtificatur pater tibi Privernatem fundum reliquiſſe.* Lib. ep. Fam. 2. *Hoc quicquid attigi, non feci inflammandi tui cauſa, ſed teſtificandi amoris mei.* Lib. de Finib. 2. *Quippe qui teſtificetur ne intelligere quidem ſe poſſe ubi ſit.* Lib. Tuſcul. quæſt. 4. *Hos autem, ut teſtificor ſæpe, de ſapiente quærimus.* Inde teſtificatio appellata. ut de Claris oratoribus: *Seſeque chirographa, teſtificationes, indicia, quæſtiones, manifeſtam rem deferre diceret.* Sylvius.

38. *Non præteriiſſet.*] Hoc dicit, quia balneas quoque Brutus vendidit. in quem L. Craſſi facetus eſt ille jocus apud Ciceronem libro de Oratore ſecundo: *Cum Brutus diceret ſe ſine cauſa ſudare, tum Craſſus: Minime mirum, inquit, modo enim exiſti de balneis.* Balnea locum ipſum ubi lavamur, & balneum aquam calidam qua lavamur ſignificant. Cornelius Celſus lib. I. *Prodeſt etiam interdum balneo, interdum aquis frigidis uti.* Sylvius. Prim. Franc. & ed. Victor. ſic interpungunt: *Non præteriiſſet. Eas ſe tamen balneas ab eo.* Sed in Franc. non legitur *ab eo*, & merito abeſt. *Gravius.*

 39. *Certe*

ceſſe eſt, te opinionem multum fefelliſſe, quòd exiſtimaris, me cauſam A. Cluentii non facto ejus, ſed lege defenſurum. Nam hoc perſæpe dixiſti, tibi ſic renuntiari, me habere in animo cauſam hanc præſidio legis defendere. Itane eſt? ab amicis videlicet imprudentes prodimur? & eſt neſcio quis de iis, quos amicos nobis arbitramur, qui noſtra conſilia ad adverſarios deferat? Quiſnam tibi hoc renuntiavit? quis tam improbus fuit? cui ego autem narravi? nemo, ut opinor, in culpa eſt: ſed nimirum tibi iſtuc lex ipſa renuntiavit. Sed [b] num tibi ita defendiſſe videor, ut tota in cauſa mentionem [c] ullam fecerim legis? num ſecus hanc cauſam defendiſſem, [d] ac ſi lege Avitus teneretur? [39] certè ut hominem confirmare oportet, nullus eſt locus à me purgandi iſtius invidioſi criminis prætermiſſus.

144 Quid ergo eſt? quæret fortaſſe quiſpiam, diſpliceatne mihi, legum præſidio [e] à capite periculum propulſare. Mihi verò, judices, non diſplicet: ſed utor inſtituto meo. In hominis honeſti prudentiſque judicio non ſolùm meo conſilio uti conſuevi, ſed multùm etiam ejus, quem defendo, & conſilio & voluntati obtempero. Nam, ut hæc ad me cauſa delata eſt: qui leges eas, ad quas adhibemur, & in quibus verſamur, noſſe deberem: dixi Avito ſtatim, de eo, QUI COISSET, QUO QUIS CONDEMNARETUR, illum eſſe liberum: teneri autem noſtrum ordinem. Atque ille me orare & obſecrare cœpit, ut ne ſeſe lege defenderem. Cùm ego, quæ mihi viderentur, dicerem: traduxit me ad ſuam ſententiam. affirmabat enim lacrymans, non ſe cupidiorem eſſe civitatis retinendæ, quàm exiſtimationis.

145 Morem homini geſſi: & tamen idcirco feci (neque enim id ſemper facere debemus) quòd videbam, per ſe, ipſam cauſam copioſiſſimè ſine lege poſſe defendi. Videbam, in hac defenſione, qua jam ſum uſus, plus dignitatis: in illa, qua me hic uti noluit, minus laboris futurum. Quòd ſi nihil aliud eſſet actum, niſi ut hanc cauſam obtinerem, lege recitata, peroraſſem.

LIII. NEQUE ME illa oratio commoveret, quòd ait Attius, indignum eſſe [f] facinus, ſi ſenator judicio quempiam circumvenerit, legibus [g] eum teneri: ſi eques Romanus

b non *Lamb. malè.* c nullam *Id.* P. XLVIII. d hac ſi *edd. vett.* etſi *Gul. Lamb.* delet ac. e à *non eſt in MS.* f facinus *delet Lamb.* g contineri *MS, & ed. pr.*

39. *Certe ut hominem confirmare oportet.*] Quid hæc ſibi velint ignoro. Abeſſe poſſent ſine detrimento ullo ſententiæ. Sed invitis libris omnibus quis auſit illa delere? *Gravius.*

manus hoc idem fecerit, non teneri. Ut tibi concedam, 146
hoc indignum eſſe (quod cujuſmodi ſit, jam videro) tu mihi concedas neceſſe eſt, multo eſſe indignius, in ea civitate, quæ legibus [h] contineatur, diſcedi à legibus. Hoc enim vinculum eſt hujus dignitatis, qua fruimur in republica, hoc fundamentum libertatis, hic fons æquitatis. mens, & animus, & conſilium, & ſententia civitatis, poſita eſt in legibus. Ut corpora noſtra ſine mente; ſic civitas ſine lege, ſuis partibus, [i] ut nervis, ac ſanguine, & membris, uti non poteſt. Legum miniſtri, magiſtratus; legum interpretes, judices: legum denique idcirco omnes ſervi ſumus, ut liberi eſſe poſſimus.

h teneatur Grut. & MSS. P. B.

i & alii.

Quid eſt, Q. Naſo, [40] cur tu in hoc ſexto loco ſedeas? 147
quæ vis eſt, qua abs te hi judices, tali dignitate præditi, coërceantur? vos autem, judices, quamobrem ex tam magna multitudine civium tam pauci de hominum fortunis ſententiam fertis? quo jure Attius, quæ voluit, dixit? cur mihi tamdiu poteſtas dicendi datur? quid ſibi autem illi ſcribæ, quid lictores, quid ceteri, quos apparere huic quæſtioni video, volunt? opinor hæc omnia lege fieri, totumque hoc judicium (ut antea dixi) quaſi mente quadam [k] regi legis, & adminiſtrari. Quid ergo eſt? hæc quæſtio ſola ita gubernatur? quid M. Plætorii, & C. Flaminii inter ſicarios? quid C. Orchinii peculatus? quid mea de pecuniis repetundis? quid C. Aquillii, apud quem nunc de ambitus cauſa dicitur? quid reliquæ quæſtiones? circumſpicite omnes reipublicæ partes. omnia legum imperio & præſcripto fieri videbitis. Si quis apud me te, T. Atti, reum velit facere: clames, te lege pecuniarum repetundarum non teneri. neque hæc tua recuſatio confeſſio ſit captæ pecuniæ: ſed laboris, ſed periculi non legitimi declinatio. 148

k ita edd. vett. lege regi Lamb.

LIV. NUNC, QUID agatur, & quid abs te juris conſtituatur, vide. Jubet lex ea, qua lege hæc quæſtio conſtituta eſt, judicem quæſtionis, hoc eſt, Q. Voconium, cum iis judicibus, qui ei obvenerint (vos appellat, judices) quærere de veneno. In quem quærere? infinitum eſt. QUICUMQUE FECERIT, VENDIDERIT, EMERIT, HABUERIT, DEDERIT. Quid eadem lex ſtatim P. XLIX.

40. *Cur tu in hoc ſexto loco ſedeas?*] Petr. Victorius laudat hanc ſcripturam ex Langobardico ſuo libro XXIV. Var. lect. cap. 2. at enim ita quoque extare in Pall. ſeptem, in edd. exoletis, ego teſtor. vulgata, *cur tu in iſto loco ſedeas?* Gruter.

152 Nec nunc quidquam agitur (mihi credite, judices, & proſpicite id, quod providendum eſt) niſi, ut equeſter ordo in hujuſce legis periculum includatur. Neque hoc agitur ab omnibus, ſed à paucis. nam ii ſenatores, qui ſe facilè tuentur integritate & innocentia, quales (ut vere dicam) vos eſtis, & ceteri, qui ſine cupiditate vixerunt, equites ordini ſenatorio dignitate proximos, concordia conjunctiſſimos eſſe cupiunt: ſed ii, qui ſe volunt poſſe omnia, neque præterea quidquam eſſe aut in homine ullo, aut in ordine: hoc uno metu ſe putant equites Romanos in poteſtatem ſuam redacturos, ſi conſtitutum eſt, ut de iis, qui rem judicarent, hujuſmodi judicia fieri poſſint. Vident enim auctoritatem hujus ordinis confirmari: vident judicia comprobari: hoc metu propoſito, evellere ſe aculeum ſe-
153 veritatis veſtræ poſſe confidunt. Quis enim de homine audeat, paullo majoribus opibus prædito, verè & fortiter judicare; cùm videat, ſibi de eo, quod coierit, aut conſenſerit, cauſam eſſe dicendam?

LVI. O VIROS fortes, equites Romanos, qui homini clariſſimo ac potentiſſimo, M. Druſo, tribuno plebis reſtiterunt, 44 cùm ille nihil aliud ageret cum illa cuncta, 45 quæ

vis enim Cicero actione in Verrem ſecunda dicat, equeſtrem ordinem annos prope quinquaginta continuos judicaſſe: id eſt, à Graccho ad Sullam, quo toto tempore ne tenuiſſimam quidem ſuſpicionem acceptæ pecuniæ ob rem judicandam conſtitutam fuiſſe: Vellejus tamen quum alios multos clariſſimos viros atque innocentiſſimos, tum P. Rutilium virum non ætatis ſuæ modo, ſed etiam omnium ſeculorum virum optimum, repetundarum lege interrogatum maximo cum gemitu civitatis ab equitibus damnatum fuiſſe ſcribit. T. Livius libro LXX. hunc inviſum fuiſſe equeſtri ordini dicit, propterea quod C. Marii legatus ab injuriis publicanorum, qui ex equeſtri ordine erant, Aſiam defenderat. Hæc in equites judices Sulla queri potuiſſet. *Sylv.*

44. *Quum ille nihil aliud ageret.*] Auctore T. Livio lib. LXXI. *M. Livius Druſus Tribunus plebis legem tulit judicialem, ut æqua parte judicia penes Senatum & equeſtrem ordinem eſſent.* Auctore Vellejo libro II. *Druſus ab equitibus ad Senatores judicandi poteſtatem transferre conatus eſt.* Ab utroque hoc loco diſſentit Cicero. Hanc eandem ſententiam iiſdem prope verbis legere licet in oratione pro C. Rabirio Poſthumo, quem Julia lege de repetundis negat teneri, quod ſit eques Rom. hortaturque equites ne ſe teneri ea lege patiantur, qua Senatus eos teneri noluit. Illinc multa liceat accipere, ad hunc locum clarius intelligendum: quæ propterea non adſcripſimus, quod nimis multa viderentur: indicaſſe locum ſatis fuit. *Idem.*

45. *Qua*

[45] quæ tum [r] erat, nobilitate, [46] niſi uti, qui res judicaſſent, — r erant nobilitatis Vid.
hujuſcemodi quæſtionibus in judicium vocarentur. Tunc
C. Flavius Puſio, Cn. Titinnius, C. Mæcenas, illa robora
populi Romani, ceterique hujuſcemodi [s] ordinis, non fe- — s Gul. delet ordinis.
cerunt idem, quod nunc Cluentius, ut aliquid culpæ ſuſci-
pere ſe putarent, recuſando: ſed apertiſſimè repugnarunt,
cùm hæc recuſarent, & palàm fortiſſimè, atque honeſtiſſi-
mè dicerent, ſe potuiſſe judicio populi Romani in ampliſſi- — P. B.
mum locum pervenire, ſi ſua ſtudia ad honores petendos
conferre voluiſſent; ſeſe vidiſſe, in ea vita qualis ſplendor
ineſſet, quanta ornamenta, quæ dignitas: quæ ſe non con-
tempſiſſe, ſed ordine ſuo, patrumque ſuorum, contentos
fuiſſe: & vitam illam tranquillam & quietam, remotam
à procellis invidiarum, & hujuſcemodi judiciorum amfra-
ctu, ſequi maluiſſe.

Aut ſibi ad honores petendos ætatem integram reſtitui 154
oportere: aut, quoniam id non poſſet, eam conditionem
vitæ, quam ſecuti petitionem reliquiſſent, manere: ini-
quum eſſe, eos, qui bonorum ornamenta, propter pericu- t
lorum multitudinem, prætermiſiſſent, populi beneficiis eſſe
privatos, judiciorum novorum periculis non carere: ſena-
torem

45. *Quæ tum erat, nobilitate.*] Quæ vera & recta lectio videtur uſque adeo ut diſſentientes ab hac adſcribendas eſſe non duxerim. *Camer.* Acquieſco huic ſcripturæ unà cum Camerario; valefacta ea quam induxit Victorius, quam adfiguntque ad oram alii. *Grut.* In primo Francii eſt ſcriptum, ut edidit Victorius, *quia tum erat nobilitatis*, niſi quod ille *erant*, ut & vetus Mediolanenſis. Sed ſani nihil tam ex vulgatorum, quam ex vett. librorum verbis colligi poteſt. Per *nobilitatem* cum Sylvio non poteſt intelligi equeſter ordo, qui minime Romæ nobilis erat: ne dicam Druſum tuliſſe, invito equite, ut judicum albo tot adſcriberentur ſenatores; quot equites, & ita judicia cum utroque ordine communicarentur, idque auctoritate ſenatus: vide Flor. III. c. 17. & quæ ibi laudant viri docti aliorum teſtimonia. Nec ſenatores omnes erant nobiles, ſed ii ſoli, quorum majores geſſerant magiſtratus curules, mihi hæc verba *cum illa cuncta, quæ tum erat nobilitate* ſuſpecta ſunt *νοθείας*, primo quia non omnes nobiles ſtabant à partibus Druſi, dein quia *nobilitas* pro nobilium turba redolet idiotiſmum linguarum vulgarium, **met al den Adel.** *Nobilitas* Romanis nihil aliud notat, quam claritatem generis, non homines ipſos clari generis. Sic *nobilitati favere* apud Ciceronem eſt magni æſtimare generis claritatem. *Grævius.*

46. *Niſi uti qui rem judicaſſent.*] Pantagathus ex manuſcripti libri lectione, *niſi utique rem*, emendabat *ut ſi inique rem*, vel *ii ſi inique rem*, *&c.* Urſinus. Recte correxerunt viri docti: *niſi uti, qui*, licet repugnent libri.

47. *Cui*

torem hoc queri non poſſe, propterea, quòd ea conditione propoſita petere cœpiſſet: quodque permulta eſſent ornamenta, quibus eam mitigare moleſtiam poſſet: locus, auctoritas, domi ſplendor, apud exteras nationes nomen & gratia, toga prætexta, ſella curulis, [t] inſignia, faſces, exercitus, imperia, provinciæ: quibus in rebus cùm [v] ſummum rectè factis majores noſtri [x] præmium, tum plura peccatis pericula propoſita eſſe voluerunt. Illi non hoc recuſabant, ea ne lege accuſarentur, qua nunc Avitus accuſatur, quæ tunc erat Sempronia, nunc eſt Cornelia: intelligebant enim, ea lege equeſtrem ordinem non teneri: ſed ne nova le-

155 ge alligarentur, laborabant. Avitus ne hoc quidem umquam recuſavit, quo minùs vel ea lege rationem vitæ ſuæ redderet, qua non teneretur. Quæ ſi vobis conditio placet: omnes id agamus, ut hæc quàm primùm in omnes ordines quæſtio perferatur.

t inſignia *delet Gul.*
v ſumma *alii.*
x præmia *iid.*

LVII. INTEREA quidem, per deos immortales! quoniam omnia commoda noſtra, jura, libertatem, ſalutem denique legibus obtinemus, à legibus non recedamus: ſimul & illud quàm ſit indignum, cogitemus, populum Romanum aliud nunc agere: vobis rempublicam & fortunas ſuas commiſiſſe: ipſum ſine cura eſſe: non metuere, ne lege ea, quam numquam ipſe juſſerit, & quæſtione, qua ſe ſolutum liberumque eſſe arbitretur, per paucos judices adſtringatur.

P. LI.

156 Agit enim ſic cauſam T. Attius, adoleſcens bonus & diſertus: omnes cives legibus teneri omnibus: vos attenditis [y] & auditis ſilentio, ſicut facere debetis. A. Cluentius, eques Romanus, cauſam dicit ea lege, qua lege ſenatores, & ii, qui magiſtratum habuerunt, ſoli tenentur: mihi per eum recuſare, & in arce legis præſidia conſtituere defenſionis meæ non licet. Si obtinuerit cauſam Cluentius (ſicuti veſtra æquitate nixi confidimus) exiſtimabunt, id quod erit, obtinuiſſe propter innocentiam, quoniam ita defenſus ſit: in lege autem, quam attingere noluerit, præſidii nihil fuiſſe.

y *Lamb. delet* & auditis.

157 Hîc nunc eſt quiddam, quod ad me pertineat, de quo antè dixi, quod ego populo Romano præſtare debeam, quoniam is meæ vitæ ſtatus eſt, ut omnis mihi cura atque opera poſita ſit in omnium periculis defendendis. Video, quanta, & quàm periculoſa, & quàm infinita quæſtio tentetur ab accuſatoribus, cùm eam legem, quæ in noſtrum ordinem ſcripta ſit, in populum Romanum transferre conentur.

tur. qua in lege eſt, QUI COIERIT: quod quàm latè pateat, videtis. CONVENERIT. æquè infinitum & incertum eſt. CONSENSERIT. hoc verò cùm incertum & infinitum, tum obſcurum & occultum eſt. FALSUMVE TESTIMONIUM DIXERIT. Quis de plebe Romana teſtimonium dixit umquam, [47] cui non hoc periculum, T. Attio auctore, paratum eſſe videatis? nam dicturum quidem certè, ſi hoc judicium plebi Romanæ propoſitum ſit, neminem umquam eſſe confirmo. Sed hoc polli- P. B. 158
ceor omnibus, ſi cui fortè hac lege negotium faceſſetur, qui lege non teneatur, ſi is uti me defenſore voluerit, me ejus cauſam legis præſidio defenſurum: & vel his judicibus, vel eorum ſimilibus, facilè probaturum, & omni me defenſione uſurum eſſe legis: qua nunc ut utar, ab eo, cujus voluntati mihi obtemperandum eſt, non conceditur.

LVIII. NON ENIM debeo dubitare, judices, quin, ſi qua ad vos cauſa hujuſmodi delata ſit ejus, qui lege non teneatur; etiam ſi is invidioſus, aut multis offenſus eſſe videatur, etiam ſi eum oderitis, etiam ſi inviti abſoluturi ſitis, tamen abſolvatis: & religioni potius veſtræ, quàm odio pareatis. [48] Eſt enim ſapientis judicis, cogitare, tantum ſibi à 159
populo Romano eſſe permiſſum, quantum commiſſum & creditum ſit: & non ſolùm ſibi poteſtatem datam, verùm etiam fidem habitam eſſe meminiſſe: poſſe, quem oderit, abſolvere: quem non oderit, condemnare: & ſemper non quid ipſe velit, ſed quid lex & religio cogat, cogitare: animadvertere, qua lege reus citetur, de quo reo cognoſcat, quæ res in quæſtione verſetur. Cùm hæc ſunt videnda, tum verò illud eſt hominis magni, judices, atque ſapientis,

47. *Cui non hoc periculum.*] Vetere Romanorum jure lex aliquando habebat vim in ea quæ admiſſa erant, antequam lex ferretur. ut auctore Aſconio M. Cœlius Tribun. pleb. queſtus eſt de lege, quæ in Milonem lata videbatur: qua de vi latæ, nominatim cædes in via Appia facta comprehendebatur. Hac lege Cornelia ſi alligetur populus Romanus, periculum intentatum erit iis, qui antea teſtimonium dixerint. *Sylvius.*

48. *Eſt enim ſapientis judicis meminiſſe ſe hominem, cogitare tantum.*] In Venetis *meminiſſe ſe hominem* omiſſum eſt: & neſcio quomodo ab inculcatione mihi ſuſpectum eſt. *Camer.* *Eſt enim ſapientis judicis, cogitare tantum &c.*] Sic tota cohors mſſ. Pall. neque aliter edidit olim Victorius; ne quis putet primum à Lambino proditum. vulgò legitur: *eſt enim ſapientis judicis, meminiſſe ſe hominem: cogitare tantum &c.* Grut.

pientis, cùm illam, judicandi cauſa, tabellam ſumpſerit, 49 non ſe putare eſſe ſolum, neque ſibi, quodcumque concupierit, licere; ſed habere in conſilio legem, religionem, æquitatem, fidem: libidinem autem, odium, invidiam, metum, cupiditateſque omnes amovere: z maximeque æſtimare conſcientiam mentis ſuæ, quam ab diis immortalibus accepimus, quæ à nobis divelli non poteſt: quæ ſi optimorum conſiliorum atque factorum teſtis in omni vita nobis erit, ſine ullo metu & ſumma cum honeſtate vivemus.

z maximique *Lamb.*

P. LII.

160 Hæc ſi T. Attius aut cognoviſſet, aut cogitaſſet: profectò ne conatus quidem eſſet dicere, id quod multis verbis egit, judicem, quod ei videatur, ſtatuere, & non devinctum legibus eſſe oportere. quibus de rebus mihi pro Cluentii voluntate, nimium; pro reipublicæ dignitate, parum; pro veſtra prudentia, ſatis dixiſſe videor. Reliqua perpauca ſunt, quæ, quia veſtræ quæſtionis erant, idcirco illi ſtatuerunt ſibi fingenda eſſe & proferenda, ne omnium turpiſſimi reperirentur, ſi in judicium nihil, præter invidiam, attuliſſent.

LIX. Atque, ut exiſtimetis, neceſſariò me de his rebus, de quibus jam dixerim, pluribus egiſſe verbis, attendite reliqua. profectò intelligetis, ea, quæ paucis de-
161 monſtrari potuerunt, breviſſimè eſſe defenſa. Cn. Decio Samniti, ei, qui proſcriptus eſt, injuriam in calamitate ejus ab hujus familia factam eſſe dixiſtis. Ab nullo ille liberaliùs, quàm à Cluentio tractatus eſt. hujus illum opes in rebus ejus incommodis ſublevarunt. atque hoc cùm ipſe, tum omnes ejus amici neceſſariique cognoverunt. Ancarii & Paceni paſtoribus hujus a villicum vim & manus attuliſſe. Cùm quædam in collibus (ut ſolet) controverſia paſtorum eſſet orta: Aviti villici rem domini, & privatam poſſeſſionem defenderunt. cùm eſſet expoſtulatio facta: cauſa illis demonſtrata; ſine judicio controverſiaque diſceſſum eſt.

a villicos *alii.*

162 P. Ælii teſtamento propinquus exheredatus cùm eſſet, heres hic alienior inſtitutus eſt. P. Ælius Aviti merito fecit: neque hic in teſtamento faciendo interfuit: idque teſta-

49. *Non ſe putare eſſe ſolum.*] Lambinus contendit legendum, *reputare non ſe eſſe ſolum.* ſed cur quæſo? & quibus libris auctoribus? vulgata omnis ſtat ab altera, firmantque Pall. ſeptem, niſi quod *non ſic putare eſſe ſolum.* Grut.

50. Ma

teſtamentum ab hujus inimico Oppianico eſt obſignatum. b Floro
[b]Florio legatum ex teſtamento, infitiatum eſſe. non eſt ita. *alii.*
ſed cùm H-S xxx. ſcripta eſſent, pro H-S ccc. neque ei P. B.
ſatis cautum videretur, voluit, eum aliquid acceptum re-
ferre liberalitati ſuæ. primò [c] debere negavit: pòſt ſine con- c deberi
troverſia ſolvit. [d] Cœli cujuſdam Samnitis uxorem poſt bel- *MSS. duo.*
lum ab hoc eſſe repetitam. [50] Mulierem cùm emiſſet de ſe- d Cn. *alii.*
ctoribus, quo tempore eam primùm liberam eſſe audivit,
ſine judicio reddidit Cœlio.

Ennium eſſe quendam, cujus bona teneat Avitus. Eſt hic 163
Ennius egens quidam, calumniator, mercenarius Oppia-
nici, qui permultos annos quievit: deinde aliquando cum
ſervo Aviti furti egit: nuper ab ipſo Avito petere cœpit.
Hic illo privato judicio (mihi credite) nobis iiſdem fortaſſe
patronis, [51] calumniam non effugiet. Atque etiam, ut no-
bis renuntiatur, hominem multorum [e] hoſpitum [52] A. Bin- e hoſpitem
nium quendam, [53] coponem, de via Latina, ſubornatis: *MSS. duo.*
qui ſibi à Cluentio ſerviſque ejus, in taberna ſua manus al-
latas eſſe dicat. Quo de homine, nihil etiam nunc dicere
nobis eſt neceſſe. Si invitaverit, id quod ſolet, ſic hominem
accipiemus, ut moleſtè ferat, ſe de via deceſſiſſe. Habetis, 164
judices, quæ in totam vitam de moribus A. Cluentii, quem
illi invidioſum reum volunt eſſe, annos octo meditati accu-
ſatores collegerunt. quàm levia, genere ipſo! quàm falſa,
re! quàm brevia, reſponſu!

LX. Cognoscite nunc id, quod ad veſtrum jus-
jurandum pertinet, quod veſtri judicii eſt, quod vobis
oneris

50. *Mulierem cùm emiſſet de ſectoribus.*] Lambinus *à ſectoribus*: cùm tamen vulgata lectione nihil ſit uſitatius; tueaturque ſe ſcriptis editiſque omnibus. *Grut.*

51. *Calumniam.*] Calumniæ accuſabantur, qui, contra quem agere jus non erat, eum in judicium vocabant. *P. Manut.*

52. *A. Binnium quendam.*] Paullus Merula ad Ennium cupiebat *A. Billium*, quoniam hæc gens nota, illa non. tanquam ſcilicet tale quid requiratur in caupone. ſed tamen hominis hujus nomen valde variat. nam olim cuſi *Brivium* vocant. Pal. pr. quart. ſept. *Binium.* ſec. *Bivium.* tert. quint. *Binum.* qui quint. ſuperſcriptum habet *Bibium.* ſext. *A. Albinum*, quod & in octavo, ſed ſine prænomine. *Grut.*

53. *Coponem.*] Alii *cauponem* legunt. Sed ut Plautum & Plotum, ut plauſtrum & ploſtrum, ut cautem & cotem, ita cauponem & coponem dicere licet. *Sylv.* Recte *coponem.* ſic *copa* eſt mulier, quæ cauponem habet, apud Sueton. Ner. *inſtitorium matronarum copas imitantium.* Virg. *Copa Syriſca caput Graja redimita mitella.* & *copona* pro caupona. *Grav.*

54. Non

oneris impoſuit ea lex, qua coacti huc conveniſtis, de criminibus veneni: ut omnes intelligant, quàm paucis verbis hæc cauſa perorari potuerit, & quàm multa à me dicta ſint, quæ ad hujus voluntatem maximè, ad veſtrum judicium minimè pertinerent.

165 Objectum eſt, [f] C. Vibium Capacem ab hoc A. Cluentio veneno eſſe ſublatum. Opportunè adeſt homo ſumma fide, & omni virtute præditus, L. Plætorius, ſenator, qui illius Capacis hoſpes fuit & familiaris. apud hunc ille Romæ habitavit, apud hunc ægrotavit, hujus domi eſt mortuus. At heres eſt Cluentius. Inteſtatum dico eſſe mortuum; poſſeſſionemque ejus bonorum, prætoris edicto, huic illius ſororis filio, adoleſcenti pudentiſſimo, & in primis honeſto, equiti Romano datam, Numerio Cluentio, quem videtis.

P. LIII.

[f] Cauponem, non Cap. *MSS.*

166 Alterum veneficii crimen, Oppianico huic adoleſcenti, cùm ejus in nuptiis, more Larinatium, multitudo hominum pranderet, venenum Aviti conſilio paratum: id cùm daretur in mulſo, Balbutium quendam, ejus familiarem, intercepiſſe, bibiſſe, ſtatimque eſſe mortuum. Hæc ego ſi ſic agerem, tamquam mihi crimen eſſet diluendum, hæc pluribus verbis dicerem, quæ nunc paucis percurrit oratio mea.

167 Quid umquam Avitus in ſe admiſit, ut hoc tantum ab eo facinus non abhorrere videatur? quid autem magnopere Oppianicum metuebat, cùm ille verbum omnino in hac ipſa cauſa nullum facere potuerit: huic autem accuſatores, matre viva, deeſſe non poſſent? quod jam intelligetis. An ut de cauſa ejus periculi nihil decederet, ad cauſam novum crimen accederet? quod autem tempus veneni dandi, illo die? in illa frequentia? per quem porrò datum? unde ſumptum? quæ deinde interceptio poculi? cur non de integro autem datum? Multa ſunt, quæ dici poſſunt. ſed non committam, ut videar non dicendo voluiſſe dicere. res enim jam ſe ipſa defendat.

168 Nego, illum adoleſcentem, quem ſtatim epoto poculo mortuum eſſe dixiſtis, omnino illo die eſſe mortuum. magnum & impudens mendacium. Perſpicite cetera. dico, illum, cùm ad illud prandium crudior veniſſet, &, ut ætas illa fert, ſibi tum non peperciſſet; aliquot dies ægrotaſſe, & ita eſſe mortuum. Quis huic rei teſtis eſt? idem, qui ſui luctus, pater: pater, inquam, illius adoleſcentis: quem, propter animi dolorem, pertenuis ſuſpicio potuiſſet ex illo

P. B.

loco

loco teſtem in A. Cluentium conſtituere: is hunc ſuo teſtimonio ſublevat. quod recita. Tu autem, niſi moleſtum eſt, paulliſper exſurge, & perfer hunc dolorem commemorationis neceſſariæ: in qua ego diutius non morabor, quoniam, quod fuit viri optimi, feciſti, uti ne cui innocenti mœror tuus calamitatem & falſum crimen afferret. TESTIMONIUM BALBUTII PATRIS.

LXI. UNUM etiam mihi reliquum ejuſmodi crimen eſt, judices, ex quo illud perſpicere poſſitis, quod à me initio orationis meæ dictum eſt: quidquid mali per hos annos A. Cluentius viderit, quidquid hoc tempore habeat ſollicitudinis ac negotii, id omne à matre eſſe conflatum. Oppianicum veneno necatum eſſe, quod ei datum ſit in pane per M. Aſellium quendam, familiarem illius; idque Aviti conſilio factum eſſe, dicitis. In quo primùm illud quæro, quæ cauſa Avito fuerit, cur interficere Oppianicum vellet. Inimicitias enim inter ipſos fuiſſe confiteor: ſed homines, inimicos ſuos morte affici volunt, vel quòd metuunt, vel quòd oderunt. 169

Quo tandem igitur Avitus metu adductus, tantum in ſe facinus ſuſcipere conatus eſt? quid erat, quòd jam Oppianicum pœna affectum pro maleficiis, ejectum è civitate, quiſquam timeret? quid metuebat: g ut oppugnaretur à perdito? an ne accuſaretur à condemnato? an ne exſulis teſtimonio læderetur? Sin autem, quòd oderat Avitus, idcirco illum vita frui noluit: adeone erat ſtultus, ut illam, quam tum ille vivebat, vitam eſſe arbitraretur, damnati, exſulis, deſerti ab omnibus? quem propter animi importunitatem, nemo recipere tecto, nemo h audire, nemo alloqui, nemo i reſpicere vellet? hujus igitur vitæ Avitus invidebat? 170

g ne *Lamb.*

P. LIV.

h *ita MSS.* adire *alii.*

Hunc ſi acerbè & penitus oderat; 54 non eum quàm diutiſſi- 171

i adſpicere *Lamb.*

54. *Non eum quam diutiſſime vivere velle debebat?*] Non diſſimilia ſunt ea, quæ ſcripſit Lyſias in Oratione *ὑπὲρ φανίου παρανόμων ἐπιγραφ.* apud Athen. libro XII. non longe ab extr. nam oratio non exſtat. Sic igitur ille de Cneſia quodam. *Τοῦτον δὲ ὑπὸ πλείστων γιγνωσκόμενον οἱ θεοὶ οὕτω διέθεσαν, ὥστε τοὺς ἐχθροὺς αὐτὸν βούλεσθαι ζῆν μᾶλλον, ἢ τεθνάναι,* &c. ſequitur aliquanto poſt ibid. *τὸ μὲν γὰρ ἀποθανεῖν, ἢ καμεῖν νομίμως, κοινὸν ἅπασιν ἡμῖν ἐστὶ· τὸ δ' οὕτως ἔχοντα. τοσοῦτον χρόνον διατελεῖν, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀποθνήσκοντα, μὴ δύνασθαι τελευτῆσαι τὸν βίον, τούτοις μόνοις προσήκει τοῖς τὰ τοιαῦτα, ἅπερ οὗτος, ἐξημαρτηκόσιν.* Id eſt, *Ipſum autem pleriſque notum dii immortales ita affecto corpore reddiderunt, ut inimici malint eum vivere, quam mori.* ſequitur, non longe. *nam*

 mori

tiſſimè vivere velle debebat? huic mortem maturabat inimicus, quod illi unum in malis perfugium erat calamitatis? qui ſi quid animi ac virtutis habuiſſet (ut multi ſæpe fortes viri in ejuſmodi dolore) mortem ſibi ipſe conſciſſet: huic quamobrem id vellet inimicus offerre, quod ipſe ſibi optare deberet? Nam nunc quidem quid tandem illi mali mors attulit? niſi fortè ineptiis ac fabulis ducimur, ut exiſtimemus illum apud inferos impiorum ſupplicia perferre, ac plures illic offendiſſe inimicos, quàm hic reliquiſſe: à ſocrus, ab uxorum, à fratris, à liberûm pœnis actum eſſe præcipitem in ſceleratorum ſedem, atque regionem. quæ ſi falſa ſunt, id quod omnes intelligunt, quid ei tandem aliud mors eripuit, [55] præter ſenſum doloris? Age verò, venenum per quem datum? per M. Aſellium.

172 LXII. QUID HUIC cum Avito? nihil: atque adeò, quòd ille Oppianico familiariſſime eſt uſus, [k] potiùs etiam ſimultas. Eine igitur quem ſibi offenſiorem, Oppianico familiariſſimum ſciebat eſſe, potiſſimùm & ſuum ſcelus & illius periculum committebat? cur deinde tu, qui pietate ad accuſandum excitatus es, hunc Aſellium eſſe inultum tamdiu ſinis? cur non Aviti exemplo uſus es, ut per illum, qui attuliſſet venenum, de hoc præjudicaretur?

k etiam contra *alii*.

173 Jam verò illud quàm non probabile, quàm inuſitatum, judices, quàm novum, in pane datum venenum? [56] Faciliuſne

mori quidem aut ægrotare humano more, nobis omnibus commune eſt: ita autem affectum tamdiu in vita manere, & quotidie morientem vitam finire non poſſe, his ſolis convenit, qui talia peccata, qualia iſte, peccarunt. Lambinus.

55. *Præter ſenſum doloris.*] Æque impia eſt hæc ſententia, ſi ita ſentiat ut dicit. Significat enim animum interire una cum corpore, & ut corporis, ita animi ſenſum morte eripi. In eadem ſententia eſt C. Cæſar apud Salluſtium in bello Catilinario: *De pœna,* inquit, *poſſum equidem dicere id quod res habet, in luctu atque miſeriis mortem ærumnarum requiem, non cruciatum eſſe: eam cuncta mortalium mala diſſolvere: ultra neque curæ neque gaudio locum eſſe.* Sed longe aliter Ciceronem ſenſiſſe arbitror, quippe quum in Lælio, in Catone majore, in libro de Republica ſexto, in lib. Tuſcul. quæſt. 1. aliiſque multis in locis, doceat animos eſſe immortales. Hoc autem dixit, ut cauſæ ſuæ ſubſerviret. Nam ut antea dixit: *Omnes orationes judiciales cauſarum ſunt & temporum, non hominum ipſorum ac patronorum.* Sylvius.

56. *Faciliuſne potuit quàm in poculo.*] Non reprehendo. libet tamen indicare, amicum noſtrum conjicere; *in pane datum venenum potius, quam in poculo.* omiſſo illo *faciliuſne.* Grut.

57. La-

ne potuit, quàm in poculo? 57 latentiùs potuit, abditum aliqua in parte panis, quàm ſi totum colliquefactum in potione eſſet? celeriùs potuit [l] comeſtum quàm epotum in venas atque in omnes partes corporis permanare? faciliùs fallere in pane (ſi eſſet animadverſum) quàm in poculo, cùm ita confuſum eſſet, ut ſecerni nullo modo poſſet?

l *Priſcian.* *alii.* comeſum. P. B.

At repentina morte periit. Quod [m] ſi eſſet ita factum, 174
tamen ea res, propter multorum ejuſmodi mortem, ſatis firmam veneni ſuſpicionem non haberet: ſi eſſet ſuſpicioſum, tamen ad alios potiùs, quàm ad Avitum pertineret. Verùm in eo ipſo homines impudentiſſimè mentiuntur. Id ut intelligatis, & mortem ejus, & quemadmodum, poſt mortem, in Avitum ſit crimen à matre quæſitum, cognoſcite.

m ſi ita eſſet; tamen *Grut.*

Cùm vagus & exſul erraret, atque undique excluſus 175
Oppianicus, in Falernum ſe ad [n] C. Quintilium contuliſſet: ibi primùm in morbum incidit, ac ſatis vehementer diuque ægrotavit. Cùm eſſet unà Saſſia, & Statio Albio quodam, colono, homine valente, qui ſimul eſſe ſolebat, familiarius uteretur, quàm vir diſſolutiſſimus, incolumi fortuna, pati poſſet; & jus illud matrimonii caſtum atque legitimum damnatione viri ſublatum arbitraretur, Nicoſtratus quidam, fidelis Oppianici ſervulus, percurioſus & minimè mendax, multa dicitur renuntiare domino ſolitus eſſe. Interea Oppianicus cùm jam convaleſceret, neque in Falerno improbitatem coloni diutiùs ferre poſſet, & huc ad urbem profectus eſſet (ſolebat enim extra portam aliquid habere conducti) cecidiſſe ex equo dicitur, & homo infirma valetudine latus offendiſſe vehementer, &, poſteaquàm ad urbem cum febri venerit, paucis diebus eſſe mortuus. Mortis ratio, judices, ejuſmodi eſt, ut aut nihil habeat ſuſpicionis, aut, ſiquid habet, id intra parietes in domeſtico ſcelere verſetur.

n L. Quinctium *MS.*

LXIII. POST MORTEM ejus Saſſia ſtatim moliri ne- 176
faria mulier cœpit inſidias filio: quæſtionem habere de viri morte conſtituit. emit de A. Rupilio, quo erat uſus Oppianicus medico, Stratonem quendam, quaſi ut idem faceret, quod

57. *Latius potuit, abditum.*] Quei potuiſſem includere ſcripturam octo Palatinorum! qui omnes ſibi conſtabant in *latius potuit*, ſolum variabant in tertia voce, *aditum*, *additum*. ſed & ſic quoque omnis editio vetus; ut taceam membranas, à Lambino productas, recentius cuſi, *latentius potuit &c.* malè, nam id mox ſequitur: *facilius fallere in pane*, Grut.

P. LV. quod Avitus in emendo Diogene fecerat. De hoc Stratone; & de aſſecla quodam ſervo ſuo, quæſituram eſſe dixit. præterea ſervum illum Nicoſtratum, quem nimiùm loquacem fuiſſe, ac nimiùm domino fidelem arbitrabatur, ab hoc adoleſcente Oppianico in quæſtionem poſtulavit. Hic cùm eſſet illo tempore puer, & illa quæſtio de patris ſui morte conſtitui diceretur: etſi illum ſervum, & ſibi benivolum eſſe, & patri fuiſſe arbitrabatur; nihil tamen eſt auſus recuſare. Advocantur amici, & hoſpites Oppianici, & ipſius mulieris multi, homines honeſti, atque omnibus rebus ornati. tormentis omnibus vehementiſſimis quæritur. Cùm eſſent animi ſervorum & ſpe & metu tentati, ut aliquid in quæſtione dicerent: tamen (ut arbitror) auctoritate advocatorum, & vi tormentorum adducti, in veritate manſerunt, neque ſe quidquam ſcire dixerunt.

177 Quæſtio illo die de amicorum ſententia dimiſſa eſt. Satis longo intervallo pòſt iterum advocantur. habetur de integro quæſtio: nulla vis tormentorum acerrimorum prætermittitur: averſari advocati, & jam vix ferre poſſe: furere crudelis atque importuna mulier, ſibi nequaquam, ut ſperaſſet, ea, quæ cogitaſſet, procedere. Cùm jam tortor, atque eſſent tormenta ipſa defeſſa, neque tamen illa finem facere vellet: quidam ex advocatis, homo & honoribus populi ornatus, & ſumma virtute præditus, intelligere ſe dixit, non id agi, ut verum inveniretur; ſed ut aliquid falſi dicere cogerentur. Hoc poſtquàm ceteri comprobarunt: ex omnium ſententia conſtitutum eſt, ſatis videri eſſe quæſitum.

178 Redditur Oppianico Nicoſtratus: Larinum ipſa proficiſcitur cum ſuis, mœrens, quòd jam certè incolumem filium P. B. fore putabat, [58] ad quem non modò verum crimen: ſed ne ficta quidem ſuſpicio perveniret: & cui non modò aperta inimicorum oppugnatio, ſed ne occultæ quidem matris inſidiæ nocere potuiſſent. Larinum poſtquàm venit: quæ à Stratone illo venenum antea viro ſuo datum, ſibi perſuaſum eſſe ſimulaſſet, inſtructam ei continuò & ornatam, Larini medicinæ exercendæ cauſa, tabernam dedit.

LXIV.

58. *Ad quem non modo verum crimen, ſed ne ficta quidem ſuſpicio perveniret.*] *Non modo* accipitur hic pro *non modo non*, ut ſæpe Cicero, quod olim multis docuit Muretus in variis. ſententia eſt, quem non modo veri criminis arguere non poterat, ſed ne fictæ ſuſpicionis ullius criminis lædere. *Grævius.*

59. Et

LXIV. Unum, alterum, tertium annum Saſſia quieſcebat, ut velle, atque optare aliquid calamitatis filio potiùs quàm id ſtruere & m[illegible] tenſio, o Metell[illegible]cum p aliud agentem, [illegible] cogitantem, ad hanc accuſationem de[illegible]t, invito deſpondit ei filiam ſuam, illam, quam [illegible]ero ſuſceperat, ut eum nuptiis alligatum ſimul, & [illegible]amenti ſpe devinctum, poſſit habere in poteſtate. Hoc [illegible] ferè tempore Strato ille medicus domi furtum fecit [illegible]dem ejuſmodi. Cùm eſſet in ædibus armarium, in qu[illegible]ret eſſe nummorum aliquantum, & auri: noctu [illegible] conſervos dormientes occidit in piſcinamque deje[illegible]pſe armarii fundum exſecuit, 59 & H S. * & auri [illegible]que pondo abſtulit, uno ex ſervis puero non grandi [illegible]cio.

o & Met. alii.
p aliquid quad. add.

Furto poſtridie cognito, omnis ſuſpicio in eos ſervos, 180
qui non comparebant, commovebatur. Cùm exſectio illa fundi in armario animadverteretur, quærebant homines, quonam modo fieri potuiſſet. Quidam ex amicis Saſſiæ recordatus eſt, ſe nuper in auctione quadam vidiſſe in rebus minutis 60 aduncam ex omni parte dentium, & tortuoſam venire ſerrulam, qua illud potuiſſe ita circumſecari videretur. Ne multa: perquiritur à coactoribus. invenitur ea ſerrula ad Stratonem perveniſſe. Hoc initio ſuſpicionis orto, & apertè inſimulato Stratone, puer ille conſcius pertimuit: rem omnem dominæ indicavit: homines in piſcina inventi ſunt: Strato in vincula conjectus eſt: atque etiam in taberna ejus nummi, nequaquam omnes, reperiuntur. P. LVI.

Con-

59. *Et ſeſtertiorum & auri quinque pondo abſtulit.*] Apparet ſeſtertiorum numerum, quæ pecuniæ ſumma eſſet, deſiderari, ut ſpatiolum poſt illud nomen relinquendum fuerit. *Camer.* *Et* H S * *& auri quinque pondo.*] Se auctorem hujus ſtellulæ fatetur Lambinus, & ut ederetur *ſeſtertium*, quum citet *ſeſtertiorum*, qualia & ad marginem Gothofredus. Sed an non omnia ſana & integra, ſi legatur ex veſtigiis ſcripturæ? *& ſeſtertium* CL, *auri* &c. *Gronov.*

60. *Aduncam ex omni parte dentium.*] *Dentatam*, non *dentium* legi debet. Itaque in antiquis Priſciani codicibus lego, qui in libro tertio hunc locum citat, quum dicit à nominibus in *à* primæ declinationis fieri diminutiva in *ula*, ut à ſylva ſylvula, luna lunula, rubicunda rubicundula, lingua lingula, & per conciſionem ligula, puella puellula, ſerra ſerrula, ut inquit Cicero pro Cluentio: *Ex omni parte dentatam & tortuoſam venire ſerrulam.* Sylvius. *Aduncam ex omni parte.*] Pantagathus, *aduncam exteriori parte.* Urſinus.

 61. *Nova*

181 Conſtituitur quæſtio de furto. nam quid quiſquam ſuſpicari aliud poteſt? An hoc dicitis? armario expilato, pecunia ablata, non omni recuperata, occiſis hominibus, inſtitutam eſſe quæſtionem de morte Oppianici? cui probatis? quid eſt, quod minus veriſimile proferre potuiſtis? Deinde, ut omittam cetera, triennio poſt mortem Oppianici de ejus morte quærebatur? Atque etiam incenſa odio priſtino, Nicoſtratum eundem illum tum ſine cauſa in quæſtionem poſtulavit. Oppianicus primò recuſavit, poſteaquàm illa abducturam ſe filiam, mutaturam eſſe teſtamentum minaretur; mulieri crudeliſſimæ ſervum fideliſſimum, non in quæſtionem tulit, ſed planè ad ſupplicium dedit.

LXV. POST TRIENNIUM igitur agitata denique quæſtio de viri morte habebatur: & de quibus ſervis ha-
182 bebatur? [61] Nova, credo, res objecta, novi quidam homines in q ſuſpicionem vocati ſunt. de Stratone, & de Nicoſtrato. Quid? Romæ quæſitum de iſtis hominibus non erat? Itane tandem? mulier jam non morbo, ſed ſcelere furioſa, cum quæſtionem habuiſſet Romæ, cùm de T. Annii, L. Rutilii, P. Saturii, & ceterorum honeſtiſſimorum virorum ſententia conſtitutum eſſet, ſatis quæſitum videri, eadem de re triennio poſt, iiſdem de hominibus, nullo adhibito, non dicam viro (ne colonum fortè abfuiſſe dicatis) ſed bono viro; in filii caput quæſtionem habere conata eſt.

q ſuſpicione vat. edd.

183 An hoc dicitis? mihi enim venit in mentem, quid dici poſſit, tametſi adhuc non eſſet dictum: [62] cùm haberetur de furto quæſtio, Stratonem aliquid de veneno eſſe con-
P. B. feſſum? Hoc uno modo, judices, ſæpe multorum improbitate depreſſa veritas emergit, & innocentiæ defenſio intercluſa reſpirat: quod aut ii, qui ad fraudem callidi ſunt, non tantum audent, quantum excogitant: aut illi, quo-

61. *Nova credo res objecta novi, &c.*] Ironia eſt. De iiſdem enim ſervis, de crimine eodem quæſitum eſt, de quo triennio ante Romæ quæſitum fuerat. Romæ hi ſervi nihil dixerunt, quo læderetur Cluentius. Triennio poſt cum Larini torquerentur, de eodem ſcelere quæri non licebat. Illud itaque confinxit Saſſia, quum de furto quæreretur, Stratonem de veneno aliquid dixiſſe: idque in tabellis ſcriptum, in judicium allatum. Cicero autem oſtendit, à Saſſia impudentius id confictum quam callidius. *Sylvius.*

62. *Cùm haberetur de furto quæſtio.*] Præmittunt vetuſtè cuſi, *mementote, cum haberetur.* neque abeunt mſſ. Pall. adeo ut diſpiciendum ſit, quomodo heic iterum locum ſuum occupare queat. *Grut.*

63. At-

quorum eminet audacia, 63 atque projecta eſt, à conſiliis malitiæ deſeruntur. quòd ſi aut confidens aſtutia, aut callida eſſet audacia, vix ullo obſiſti modo poſſet: Utrùm furtum factum non eſt? At nihil clarius Larini fuit. An ad Stratonem ſuſpicio non pertinuit? At is & ex ſerrula inſimulatus, & à puero conſcio eſt indicatus. An id actum non eſt in quærendo? Quæ fuit alia igitur cauſa quærendi? an, id quod dicendum vobis eſt, & quod tum Saſſia dictitabat, cùm de furto quæreretur, tum Strato iiſdem in tormentis dixit de veneno?

En hoc illud eſt, quod antè dixi: mulier r abundat audacia: conſilio & ratione deficitur. nam tabellæ quæſtionis plures proferuntur, quæ recitatæ, vobiſque editæ ſunt, illæ ipſæ, quas tum obſignatas eſſe dixi: in quibus tabellis de furto littera nulla invenitur. Non venit in mentem, primam orationem Stratonis conſcribere de furto, pòſt aliquid adjungere dictum de veneno, quod non percontatione quæſitum, ſed dolore expreſſum videretur. Quæſtio de furto eſt, veneni jam ſuſpicione, ſuperiore quæſtione, ſublata; quod ipſum hæc eadem mulier indicarat: quæ ut Romæ de amicorum ſententia ſtatuerat ſatis eſſe quæſitum, poſtea per triennium maximè ex omnibus ſervis Stratonem illum dilexerat, in honore habuerat, commodis omnibus affecerat. Cùm igitur de furto quæreretur, & eo furto, quod ille ſine controverſia fecerat: tum ille de eo, quod quærebatur, verbum nullum fecit? de veneno ſtatim dixit? de furto, ſi non eo loco, quo debuit, ne in extrema quidem, aut media, aut in aliqua denique parte quæſtionis, verbum fecit ſ ullum?

184 — r abundans Priſ.

185 — P. LVII. — ſ nullum alii.

LXVI. JAM VIDETIS, illam nefariam mulierem, judices, eadem manu, qua, ſi detur poteſtas, interficere filium cupiat, hanc fictam quæſtionem conſcripſiſſe. Atque iſtam ipſam quæſtionem, dicite, quis obſignavit? Unum aliquem nominate. neminem reperietis, niſi fortè ejuſmodi

63. *Atque projecta eſt?*] Id eſt, extenta, eminens, & velut ſe exerens; ut act. Verr. 2. *Eſt idem Verres qui fuit ſemper, ut ad audendum projectus, ſic paratus ad audiendum.* Et pro domo ſua: *At videte hominis intolerabilem audaciam, cum projecta quadam & effrenata cupiditate.* Projecta ſaxa Virgilius dixit in libro Æneid. 3. qualia in rupibus eminent: *Hinc altas cautes, projectaque ſaxa Pachyni Radimus.* Sylvius. *Projecta* eſt magna & incredibilis quædam temeritas, ut ex locis allatis à Sylvio conſtat. *Grav.*

di hominem, quem ego proferri malim, quàm neminem
186 nominari. Quid ais, T. Atti? tu periculum capitis, tu indicium ſceleris, tu fortunas alterius litteris conſcriptas in judicium afferas: neque earum auctoritatem litterarum, neque obſignatorem, neque teſtem ullum nominabis? &, quam tu peſtem innocentiſſimo filio ex matris ſinu depromſeris, hanc hi tales viri comprobabunt? Eſto: in tabellis ‡ nihil eſt auctoritatis: quid? ipſa quæſtio, judicibus: quid? amicis, hoſpitibuſque Oppianici, quos adhibuerat antea: quid? huic tandem ipſi tempori, cur non reſervata eſt? 64 quid iſtis hominibus factum eſt, Stratone & Nicoſtrato?

‡ non nihil *Paſſerat. Lamb.*

187 Quæro abs te, Oppianice, ſervo tuo Nicoſtrato quid factum eſſe dicas. quem tu, cùm hunc brevi tempore accuſaturus eſſes, Romam deducere, dare poteſtatem indicandi, incolumem denique ſervare quæſtioni, ſervare his judicibus, ſervare huic tempori debuiſti. Nam Stratonem quidem, judices, in crucem actum eſſe exſecta ſcitote lingua: quod nemo eſt Larinatium, qui neſciat. Timuit mulier amens non ſuam conſcientiam, non odium municipum, non famam omnium, ſed, quaſi non omnes ejus ſceleris teſtes eſſent futuri, ſic metuit, ne condemnaretur extrema ſervuli voce morientis.

188 Quod hoc portentum, dii immortales? quod tantum monſtrum in ullis locis? quod tam infeſtum ſcelus & immane, aut unde natum eſſe dicamus? Jam enim videtis profectò, judices, non ſine neceſſariis me, ac maximis cauſis, principio orationis meæ de matre dixiſſe. nihil eſt enim mali, nihil ſceleris, quod illa non ab initio filio voluerit, optaverit, cogitaverit, effecerit. Mitto illam primam libidinis injuriam: mitto nefarias generi nuptias: mitto cupiditate matris expulſam ex matrimonio filiam: quæ nondum ad hujuſce vitæ periculum, ſed ad commune familiæ dedecus pertinebant. nihil de alteris Oppianici nuptiis

P. B.

64. *Quid iſtis hominibus factum eſt?*] Hoc modo verbum facere cum ablativo ſæpe invenitur. Terent. in Andria: *Nec quid me nunc faciam, ſcio.* Quo in loco notandum eſſe faciam cum ablativo, Donatus dicit. Idem in eadem: *Quid me fiet?* Itemque, *Nunc audio primùm quid illo ſit factum.* Lucilius apud Marcellum: *Quid me fiet, ſi quidem non juſte improbis committere.* Cicero lib. epiſt. 14. *Quid puero miſero fiet?* Itemque, *Sed quid Tulliola mea fiet?* In orat. in Rullum ad Quirites: *Quid pecunia fiet?* Pro P. Seſtio: *Quid hoc homine facias?* Sylvius.

65. Denis

tüs queror: quarum illa cùm obſides filios ab eo mortuos accepiſſet, tum denique in familiæ luctum, atque in privignorum funus nupſit. Præterea, [v] quòd Aurium Melinum, cujus illa quondam ſocrus, paullo antè uxor fuiſſet, cùm Oppianici eſſe operâ proſcriptum occiſumque cognoſceret, eam ſibi domum ſedemque conjugii delegit, in qua quotidie ſuperioris viri mortis indicia & ſpolia fortunarum videret.

[v] quod cum *Lamb.*

Illud primum queror, de illo ſcelere, quod nunc denique patefactum eſt, Fabriciani veneni: quod jam tum recens, ſuſpicioſum ceteris, huic incredibile, nunc verò apertum jam omnibus, ac manifeſtum videtur. Non eſt profectò de illo veneno celata mater: nihil eſt ab Oppianico ſine conſilio mulieris cogitatum: quod niſi eſſet; certè poſtea, deprehenſa re, non illa ut ab improbo viro diſceſſiſſet: ſed ut à crudeliſſimo hoſte fugiſſet, domumque illam, in perpetuum, ſcelere omni affluentem, reliquiſſet. Non modò id non fecit, ſed ab illo tempore nullum locum prætermiſit, in quo non inſtrueret inſidias aliquas, ac dies omnes ac noctes tota mente mater de pernicie filii cogitaret. quæ primùm, ut iſtum confirmaret Oppianicum accuſatorem filio ſuo, [65] donis [x] muliebribus, [66] collocatione filiæ, ſpe hereditatis obſtrinxit.

189

190

[x] muneribus *Grav.*

LXVII. [67] ITAQUE APUD ceteros, novis inter propinquos

65. *Donis muliebribus, collocatione filia,*] Legitur ferè hodie, *donis, muneribus, coll.* quod eruit è ſuis Victorius, firmavitque lib. XI. Var. lect. cap. 2:. offendique item in Pal. ſec. ſed enim cùm in ceteris octo, item in vetuſtè cuſis, reſtet illud prius, nolui id temerè eliminare; præcipuè cùm annotarit Gulielmius ſic quoque locutum libro I. Livium. *Grut.*

66. *Collocatione filia.*] Collocare filiam pro eo quod vulgo dicunt maritare, ſæpe à Cicerone dici ſolet; ut lib. de Oratore 3. *Non ſolum ut de jure civili ad eos, verum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio aut negotio referretur.* Item lib. de Offic. 2. *Liberales autem ſunt, qui ſuis facultatibus, aut captos à prædonibus redimunt, aut æs alienum ſuſcipiunt amicorum cauſa, aut in filiarum collocatione adjuvant.* Itemque, *Cum conſuleretur bono viro pauperi, an minus probato diviti filiam collocaret.* Collocare in matrimonium idem dicit in lib. Divinat. 1. *Cum vellet ſororis ſuæ filiam in matrimonium collocare.* Apud eundem lib. de Oratore 3. neſcio quis poëta dicit, *collocare nuptias: Sed mihi quum tetulit coronam ob collocandas nuptias.* Sylvius.

67. *Itaque apud ceteros &c.*] Lambinus, *Itaque quod.* ſi è libris, non carpo. mallem tamen, ut eſt in Pal. ſec. *ita quod apud cet.* Grut.

68. *At-*

P. LVIII. quos ſuſceptis inimicitiis, ſæpe fieri divortia, [68] atque affinitatum diſcidia vidimus: hæc mulier ſatis firmum accuſatorem filio ſuo fore neminem putavit, niſi qui in matrimonium ſororem ejus antè duxiſſet. ceteri novis affinitatibus adducti, veteres inimicitias ſæpe deponunt: illa ſibi ad confirmandas inimicitias affinitatis conjunctionem pignori fore putavit.

191 Neque in eo ſolùm diligens fuit, ut accuſatorem filio ſuo compararet: ſed etiam cogitavit, quibus eum rebus armaret. hinc enim illæ ſollicitationes ſervorum & minis & promiſſis: hinc illæ infinitæ crudeliſſimæque de morte Oppianici quæſtiones: quibus finem aliquando non muliebris modus, ſed amicorum auctoritas fecit. ab eodem ſcelere illæ triennio pòſt habitæ Larini quæſtiones: ejuſdem amentiæ falſæ conſcriptiones quæſtionum; ex eodem furore etiam illa conſcelerata exſectio linguæ: totius denique hujus ab illa eſt & inventa & adornata comparatio criminis.

192 Atque his rebus cùm inſtructum accuſatorem filio ſuo Romam ipſa miſiſſet, paulliſper, conquirendorum & conducendorum teſtium cauſa, Larini eſt commorata: poſtea autem, cùm appropinquare hujus judicium ei nuntiatum eſt, confeſtim huc advolavit, ne aut accuſatoribus diligentia, aut pecunia teſtibus deeſſet; aut ne fortè mater hoc ſibi optatiſſimum ſpectaculum hujus ſordium atque luctus, & tanti ſqualoris amitteret.

LXVIII. JAM VERÒ quod iter Romam ejus mulieris fuiſſe exiſtimatis? quod ego, propter vicinitatem Aquinatium [69] & Venafranorum, ex multis audivi & comperi: quos concurſus in his oppidis? quantos & virorum & mu-

68. *Atque adfinitatum diſcidia videmus.*] Sic editiones à prima proximæ. nam princeps, *atque diffinicatum diſc.* Lambinus edidit, *atque adfinium diſc.* ſed ne ſic quidem rem aut tetigit. nam Palatini plerique *atque infimum diſc.* unus etiam *intimari.* ut forte fuerit *intimûm*, *ἀντὶ τοῦ intimorum.* Grut.

69. *Et Frabraternorum.*] Veneti *Venafrorum:* poſſe utrumlibet verum eſſe exiſtimo. *Camer. Et Venafranorum.*] Pall. & olim cuſi *Afraternorum*; vel ſimile quid; ut dubium mihi non fiat legendum *Alfaternorum*, quorum meminit Plinius lib. III. cap. 5. *Grut.* Alfaterni abſunt longe ab itinere, quo contendunt Larino Romam. Alfaterni enim ſunt Nuceriæ Alfaternæ incolæ, quibus in hoc itinere nihil loci. Longius quoque remota eſt hæc urbs ab Aquino. Retinenda igitur optimarum editionum lectio, *Aquinatium & Venafrorum.* Venafrum eſt in Vulturni ripa. Retinet antiquum nomen; *Venafri* enim dicitur. Sicut etiam *Aquinum*, quæ urbs eſt non longe à Liri, nunc *Aquino*, Grævius.

70. Quoſ-

mulierum gemitus eſſe factos? mulierem quandam Larino, atque illam uſque a mari ſupero Romam proficiſci, cum magno comitatu, & pecunia, quo faciliùs circumvenire judicio capitis atque opprimere filium poſſet. P. B.

Nemo erat illorum, pænè dicam, quin expiandum il- 193
lum locum eſſe arbitraretur, quacumque illa iter feciſſet: nemo, quin terram ipſam violari, quæ mater eſt omnium, veſtigiis conſceleratæ matris putaret. Itaque nullo in oppido conſiſtendi poteſtas ei fuit: nemo ex tot hoſpitibus inventus eſt, qui non contagionem adſpectus fugeret. noćti ſe potiùs ac ſolitudini, quàm ulli aut y turbæ aut hoſpiti committebat. y ita Grav. MS. alii. urbi.

Nunc verò quid agat, quid moliatur, quid denique 194
quotidie cogitet, quem ignorare noſtrûm putat? quos appellarit, quibus pecuniam promiſerit, quorum fidem pretio labefactare conata ſit, tenemus. quin etiam nocturna ſacrificia, quæ putat occultiora eſſe, ſceleratasque ejus preces, & nefaria vota cognovimus: quibus illa etiam deos immortales de ſuo ſcelere teſtatur, neque intelligit, pietate, & religione, & juſtis precibus, deorum mentes, non contaminata ſuperſtitione, neque ad ſcelus perficiendum cæſis hoſtiis poſſe placari. cujus ego furorem atque crudelitatem deos immortales à ſuis aris atque templis aſpernatos eſſe confido.

LXIX. VOS, JUDICES, quos huic A. Cluentio [70] quoſ- 195
dam alios deos ad omne vitæ tempus fortuna eſſe voluit, hujus importunitatem matris à filii capite depellite. multi ſæpe in judicando peccata liberûm parentum miſericordiæ conceſſerunt: vos, ne hujus honeſtiſſimè actam vitam [71] matris crudelitati condonetis, rogamus: præſertim cùm

70. *Quoſdam alios deos.*] Qui cum in capitis periculo, tamquam dii, ſervare poſſitis, *quoſdam alios*, præter cæleſtes, à quibus homines in periculo conſtituti, ſalutem petunt. *P. Manut.*

71. *Matris crudelitati condonetis.*] Id eſt in matris gratiam damnetis, patiamini à matre vexari, & condemnari. Inferius cap. 20. *Orat vos*, &c. *ne ſe invidia, qua in judiciis valere non debet; ne matri, cujus vota & preces à veſtris mentibus repudiare debetis, Oppianico, homini nefario, condemnato jam & mortuo condonetis.* In I. in Rullum cap. I. *Urbes pacata, agri ſociorum, regum ſtatus decem viris donabuntur.* In Orat. pro Cœlio: *In ea civitate ne patiamini illum abſolutum muliebri gratia, M. Cœlium libidini muliebri condonatum.* Pro Scauro: *Ut M. Æmilius cum ſua dignitate omni, cum patris memoria, cum avi gloria, ſordidiſſimæ, leviſſimæ, vaniſſimæ genti, &, prope dicam, pellitis teſtibus condonetur.* Juſtin. XXII, 3: *Hunc ut domi-*

cùm ex altera parte totum municipium videre poſſitis. Omnes ſcitote, judices, (incredibile dictu eſt, ſed à me veriſſimè dicitur) omnes Larinates; qui valuerunt, veniſſe Romam, ut hunc ſtudio frequentiaque ſua, quantum

P. LIX. poſſent, in tanto ejus periculo ſublevarent. Pueris illud, hoc tempore, & mulieribus, oppidum ſcitote eſſe traditum, idque in præſentia, in communi Italiæ pace, domeſticis copiis eſſe tutum. quos tamen ipſos æquè, & eos, quos præſentes videtis, hujus exſpectatio judicii dies noctesque ſollicitat.

196 Non illi vos de unius municipis fortunis arbitrantur, ſed de totius municipii ſtatu, dignitate, commodiſque omnibus ſententias eſſe laturos. ſumma eſt enim, judices, hominis in communem municipii rem diligentia, in ſingulos municipes benignitas, in omnes homines juſtitia, & fides. præterea nobilitatem illam inter ſuos, locumque à majoribus traditum, ſic tuetur, ut majorum gravitatem, conſtantiam, gratiam, liberalitatem aſſequatur. Itaque iis eum verbis publicè laudant, ut non ſolùm teſtimonium ſuum judiciumque ſignificent, verùm etiam curam animi, ac dolorem. quæ dum laudatio recitatur, vos quæſo, qui eam detuliſtis, aſſurgite. LAUDATIO CLUENTII, EX DECURIONUM LARINATIUM DECRETO.

197 Ex lacrymis horum, judices, exiſtimare poteſtis, omnes hæc decuriones decreviſſe lacrymantes. Age verò, vicinorum quantum ſtudium, quam incredibilis benivolentia, quanta cura eſt? non illi in libellis laudationum decreta miſerunt, ſed homines honeſtiſſimos, quos noſſemus omnes, huc frequentes adeſſe, & hunc præſentes laudare voluerunt. Adſunt z Ferentani, homines nobiliſſimi, Marrucini item 72 pari dignitate: Theano, Appulo, atque Luceria

z Frentani *Grav.*

dominum & tyrannum, illum ut proditorem arguentes: a quo infeſtiſſimo hoſti fortuna ſociorum, interpoſita pactione, donata ſint. Grævius.

72. *Pari dignitate Theano, Apulo atque Luceria.*] Ita Victorius: Manutius vero & Lambinus, *Theano Apuloque atque Nuceria.* Ant. Auguſtinus, *Theano Appulo atque Nuceria.* Ego puto utrumque *Teanum, Apulum* & *Sidicinum* ſcribi ſine *h. Apuliam* & *Apulum* modo ſimplici *p.* (ut apud Horatium ſemel reperi) *altricis extra limen Apuliæ*, modo duplici *pp.* ut plerumque. Luceriam eſſe *Appulam* ſcio, non longe a Larino, & Teano, duas Nucerias memini, alteram in Umbria, alteram in Campania. ita ergo legerem, *Pari dignitate Teano Appuloque atque Luceria:* Nam illud *que* jungit Teanum cum Marruncinis & Ferentanis, ſive ut alii, Frentanis. *Urſinus.* Sed rectius nunc interpungitur, niſi quod depra-

teria equites Romanos, honeſtiſſimos homines, laudatores videtis: Boviano, totoque ex Samnio cùm laudationes honeſtiſſimæ miſſæ ſunt, tum homines ampliſſimi, nobiliſſimique venerunt. Jam qui in agro Larinati prædia, 198
[73] qui negotia, qui res [a] pecuarias habent, honeſti homines, & ſummo ſplendore præditi, difficile dictu eſt, quàm ſint ſolliciti, quàm laborent. Non multi mihi ab uno ſic diligi videntur, ut hic ab his univerſis.

a pecuniarias *MSS. & alii.* P. B.

LXX. QUAM NON abeſſe ab hujus judicio [74] L. Voluſienum, ſummo ſplendore hominem ac virtute præditum, vellem? quàm vellem præſentem poſſe P. Helvidium Rufum, equitem Romanum, omnium ornatiſſimum, nominare: qui, cùm hujus cauſa, dies noctesque vigilaret, & cùm me hanc cauſam doceret; in morbum gravem periculoſumque incidit: in quo tamen non minùs de capite hujus, quàm de ſua vita laborat. Cn. [b] Tudicii ſenatoris, viri optimi & honeſtiſſimi, par ſtudium [c] & teſtimonio & laudatione cognoſcetis. Eadem ſpe, ſed majore verecundia, de te, P. Volumni, quoniam judex es in A. Cluentium, dicimus. Et, ne longum ſit, omnium vicinorum ſummam eſſe in hunc benivolentiam, confirmamus.

b *ita Grav.* Tudici *Grut.*
c in teſt. *Grav. è MS.*

Horum omnium ſtudium, curam, diligentiam, meumque unà laborem, qui totam hanc cauſam, vetere inſtituto, 199

pravate virgula interponatur inter Teano & Appulo, quaſi eſſent diverſa loca, cum tamen *Teanum Apulum* ubique dicatur, ut diſtinguatur a Teano Sidicino. Illud, hodie teſte Holſteinio, *civitate* dicitur. Adſitum eſt ripæ Frontanis fluvii. *Grav.*

73. *Qui negotia, qui res pecuniarias habent.*] Placet ut *pecuarias* ſcribatur pro *pecuniarias*: nam tota illa regio rem pecuariam exercet. *Urſinus.* Legendum eſſe *res pecuarias* videram, antequam meminiſſem id quoque Fulvio & Manutio in mentem veniſſe. Nam Samnium fertilitate terræ & paſcuorum præſtantia inſignis erat, ut nemo ignorat. Poſtea, ubi deprehendi ſic clare ſcribi in editione anni 1498, nullus dubitavi id recipere. noſter pro Quint. *Erat ei pecuaria res ampla, & ruſtica ſane bene culta.* Si de pecuniaria re locutus eſſet, dixiſſet, ut fere ſemper, *qui negotia & res habent.* Grævius.

74. *L. Voluſienum.*] Lego, *Voluſenum*, ex antiquo libro, ex lapide, ex Cæſare lib. III, IV. de bell. Gall. libro III. de bell. civil. & Hirtii lib. IIX. Sic Vibulenus, Cæſidenus, Poſtumulenus, quæ deduci videntur a cognominibus. nam, quæ deducuntur a nominibus, non in *enus*, ſed aſſumpta *i*, in *ius* deſinunt: ut a Vibius, Vibienus; a Matio, Matienus. Voluſenus autem non a nomine *Voluſius*, ſed a Valeriæ gentis cognomine, *Voluſus*, derivatur, *P. Manut.*

75. Sin

to, ſolus peroravi, veſtramque ſimul, judices, æquita-
tem & manſuetudinem una mater oppugnat. At quæ
mater? quam cæcam crudelitate & ſcelere ferri videtis:
cujus cupiditatem nulla umquam turpitudo retardavit:
quæ vitiis animi in deterrimas partes jura hominum con-
vertit omnia: cujus ea ſtultitia eſt, ut eam nemo homi-
nem, ea vis, ut nemo fœminam; ea crudelitas, ut nemo
matrem appellare poſſit. atque etiam nomina neceſſitudi-
num, non ſolùm naturæ nomen, & jura mutavit: uxor
generi, noverca filii, filiæ pellex: eò jam denique ad-
ducta eſt, ut ſibi, præter formam, nihil ad ſimilitudinem
hominis reſervarit.

200 Quare, judices, ſi ſcelus odiſtis, prohibete aditum ma-
tris à filii ſanguine: date parenti hunc incredibilem dolo-
P. LX. rem ex ſalute, ex victoria liberûm: patimini, matrem,
ne orbata filio lætetur, victam potiùs veſtra æquitate diſ-
cedere. 75 Sin autem, id quod veſtra natura poſtulat, pu-
dorem, bonitatem virtutemque diligitis: levate hunc ali-
d qui tot *MS.* quando ſupplicem veſtrum, judices, d tot annos in falſa
e verſatur *MS. id.* invidia periculiſque e verſatum, qui nunc primùm poſt
illam flammam, aliorum facto & cupiditate excitatam,
ſpe veſtræ æquitatis erigere animum, & paullùm reſpirare
à metu cœpit: cui poſita ſunt in vobis omnia: quem ſer-
201 vatum eſſe plurimi cupiunt, ſervare ſoli vos poteſtis. Orat
vos Avitus, judices, & flens obſecrat, ne ſe invidiæ,
quæ in judiciis valere non debet; ne matri, cujus vota
& preces à veſtris mentibus repudiare debetis; ne Oppia-
nico, homini nefario, condemnato jam & mortuo, con-
donetis.

LXXI. QUÒD SI QUA calamitas hunc in hoc judicio
afflixerit innocentem: næ iſte miſer, judices, ſi, id quod
difficile factu eſt, in vita remanebit, ſæpe, & multùm
queretur, deprehenſum eſſe illud quondam Fabricanum ve-
nenum. Quod ſi tum indicatum non eſſet: non huic ærum-
noſiſſimo venenum illud fuiſſet, ſed multorum medica-
mentum laborum: poſtremò etiam fortaſſis mater exſequias
illius funeris proſecuta, mortem ſe filii lugere ſimulaſſet.
nunc verò quid erit profectum, niſi ut hujus ex mediis
mortis inſidiis vita ad luctum reſervata; mors ſepulchro
patris privata eſſe videatur?

Satis

75. *Sin autem, id*] Pantagathus optime, *Si id quid* emendavit.
Urſin.

76. *Ex*

Satis diu fuit in miſeriis, judices: ſatis multos anno[g] 202
76 ex invidia laboravit. nemo huic tam iniquus, præter f non deeſt
parentem, fuit; cujus animum [f] non jam expletum eſſe in MSS.
[g] putemus: vos, qui æqui eſtis omnibus, qui, ut quiſque g non put.
crudeliſſimè oppugnatur, eum leniſſimè ſublevatis, conſer- MS.
vate A. Cluentium: reſtituite incolumem municipio: P. B.
amicis, vicinis, hoſpitibus, quorum ſtudia videtis, reddite: vobis in perpetuum liberiſque veſtris obſtringite. veſtrum eſt hoc, judices, veſtræ clementiæ: rectè hoc repetitur à vobis, ut virum optimum atque innocentiſſimum, plurimiſque mortalibus carum atque jucundiſſimum, his aliquando calamitatibus liberetis: ut omnes intelligant, in concionibus eſſe invidiæ locum, in judiciis veritati.

76. *Ex invidia laboravit.*] Id verbum laborare ita ſæpe a Cicerone dicitur, ut pro Sex. Roſcio: *Quod ſi omnes qui eodem loco nati ſunt facerent, & Reſpub. ex illis, & ipſi ex invidia minus laborarent.* Libro epiſtolarum familiarium 9. *Dixit te in lecto eſſe, quod ex pedibus laborares.* Libro 7. *Quum decimum jam diem graviter ex inteſtinis laborarem.* Libro Tuſculanarum quæſt. ſecundo; *Quum ex renibus laboraret, ipſo in ejulatu clamitabat, falſa eſſe illa quæ antea de dolore ſenſiſſet ipſe.* Libro epiſtolarum 16. *Non ignoro quantum ex deſiderio labores.* Sylvius.

M. Tul-

M. TULLII CICERONIS
PRO
C. CORNELIO,
MAJESTATIS REO,
ORATIO QUINTADECIMA.

Cujus fragmenta ſervavit & commentatus eſt Q. Aſconius Pedianus.

ARGUMENTUM.

HAnc orationem dixit L. Cotta, L. Torquato Coſſ., poſt annum quam ſuperiores. Cornelius homo non improbus vita habitus eſt. Fuerat quæſtor Cn. Pompeji, dein tribunus pl. C. Piſone conſule, biennio ante, quam hæc dicta ſunt. In eo magiſtratu ita ſe geſſit, ut juſtior, ſed pertinacior videretur. Alienatus autem à ſenatu ex hac cauſſa. Retulerat ad ſenatum, ut, quoniam exterarum nationum legatis pecunia mutua magnâ daretur uſurâ, turpiaque & famoſa ex eo lucra fierent, ne quis legatis exterarum nationum pecuniam expenſam ferret. cujus relationem repudiavit ſenatus: & decrevit ſatisfactum videri eo S. C. quod ante annos aliquot Cn. Domitio, C. Cælio conſulibus factum erat, cum ſenatus ante pauculos annos illo S. C. decreviſſet, ne quis Cretenſibus pecuniam mutuam daret. Cornelius ea re offenſus ſenatui, queſtus eſt de ea re in concione, exhauriri provincias uſuris, providendum ut haberent legati, unde in præſentia pecuniam creditoribus darent: promulgavitque legem, qua auctoritatem ſenatus minuebat, ne quis, niſi per populum, legibus ſolveretur: quod antiquo quoque jure erat cautum. itaque in omnibus S. C. quibus tum aliquem legibus ſolvi placebat, adjici erat ſolitum, ut de ea re ad populum ferretur: ſed paulatim ferri erat deſitum, reſque jam in eam conſuetudinem venerat, ut poſtremo ne adjiceretur quidem in S. C. de rogatione ad populum ferenda, eaque ipſa S. C. per pauculos admodum fiebant. Indigne eam Cornelii rogationem tulerant potentiſſimi quique ex ſenatoribus, quorum gratia magnopere minuebatur. Itaque P. Servilius Globulus tribunus pl. inventus erat, qui L. Cornelio obſiſteret. is, ubi legis ferundæ dies venit, & præco ſubjiciente ſcriba verba legis recitare populo cœpit, & ſcribam ſubjicere, & præconem pronunciare paſſus non eſt. Tum Cornelius ipſe codicem recitavit. quod cum improbe fieri C. Piſo conſul vehementer quereretur, tollique ea re tribunitiam interceſſionem diceret, gravi convitio à populo exceptus eſt, & cum

*ille eos, qui ſibi intentabant manus, prendi à lictore juſſiſſet, fracti ejus faſces cuncti, lapideſque etiam ex ultima concione in conſulem jacti. quo tumultu Cornelius perturbatus concilium dimiſit. Actum deinde eadem de re in ſenatu eſt magnis contentionibus. Tum Cornelius ita ferre rurſus cœpit, ne quis in ſenatu legibus ſolveretur, niſi CC. affuiſſent, neve quis, cum ſolutus eſſet, intercederet, cum de ea re ad populum ferretur. Hac ſine tumultu res acta eſt: nemo enim negare poterat, pro auctoritate ſenatus eſſe eam legem: ſed tamen eam tulit invitis optimatibus, qui vel pauci ſenatuſconſultum facere ſolebant. Aliam deinde legem Cornelius, etſi nemo repugnare auſus eſt, multis tamen invitis tulit, ut prætores ex edictis ſuis perpetuis jus dicerent, quæ res tum gratiam ambitioſis prætoribus, qui varie jus dicere aſſueverant, ſuſtulit. Alias quoque complures leges Cornelius promulgavit: quibus pleriſque collegæ interceſſerunt: per quas contentiones totus prope tribunatus ejus peractus eſt. Sequenti deinde anno M. Lepido, L. Volcatio coſſ. quo anno prætor Cicero fuit, reum Cornelium duo fratres Cominii lege Cornelia de majeſtate fecerunt. detulit nomen Publius, ſubſcripſit Cajus, & cum P. Caſſius prætor decimo die, ut mos eſt, adeſſe juſſiſſet, eoque die ipſe non affuiſſet, ſeu avocatus propter publici frumenti curam, ſeu gratificans reo: circumventi ſunt ante tribunal ejus accuſatores à notis operarum ducibus, ita ut mors intentaretur, ſi mox non deſiſterent. quam perniciem vix effugerunt interventu conſulum, qui advocati rei deſcenderant; & cum in ſcalas quaſdam Cominii fugiſſent, clauſi in noctem ibi ſe occultaverunt; deinde per tecta vicinarum ædium profugerunt ex urbe. poſtero die cum P. Caſſius aſſediſſet, & citati accuſatores non adeſſent, exemptum nomen eſt de reis Cornelii. Cominii autem magna infamia flagraverunt vendidiſſe ſilentium magna pecunia. Sequente deinde anno L. Cotta, L. Torquato coſſ. quo hæc oratio à Cicerone prætore dicta eſt, cum prima pars M. Manilius, qui judicium per operarum duces turbaverat, * deinde quod ex S. C. ambo Coſſ. præſidebant, & judicio non reſpondiſſet, atque eſſet damnatus, * recreaviſſet, jam accepta pecunia tollere ait Cornelium lege majeſtatis. Res acta eſt magna expectatione paucos ante, me ergo Cornelius, perterritus Manli exitu, in judicium adhibuit, ut ne clamor quidem illius ab advocatis ejus oriretur. Dixerunt in eum infeſti teſtimonia principes civitatis, qui plurimum in ſenatu poterant, Q. Hortenſius, Q. Catulus, Q. Metellus Pius, L. Lucullus, M. Lepidus. dixerunt autem hoc, vidiſſe ſe: cum Cornelius in tribunatu codicem pro Roſtris ipſe recitaret: quod ante Cornelium nemo feciſſe exiſtimaretur. volebant videri, ſe judicare eam rem magnopere ad crimen imminutæ majeſtatis tribuniciæ pertinere. etenim prope tollebatur interceſſio, ſi id tribunis permitteretur. Cicero, quia non poterat negare id factum eſſe, eo confugit, ut diceret, non ideo, quod lectus ſit codex à tribuno, imminutam eſſe tribuniciam poteſtatem. Qua vero arte & ſcientia orationis? ita ut & dignitatem clariſſimorum civium, contra quos dicebat, non violaret, & tamen auctoritate eorum lædi reum non pateretur. quantáque moderatione rem tam difficilem aliis tractaverit, lectio ipſa declarabit. Adjumentum autem habuit, quod, ſicut diximus, Cornelius, præter diſtrictum propoſitum adverſus principum voluntatem, cætera vita nihil fecerat, quod magnopere improbaretur: præterea quod ipſe Globulus, qui interceſſerat, aderat Cornelio, & quod ipſum quoque diximus, quod Cornelius Pompeji Magni quæſtor fuerat apud duas præfecturas equitum Rom. & tribunos, & ex tertia quoque parte apud pleroſque, exceptis iis familiaris principum ci-*

vitatis. Res acta eſt magno conventu, magnaque expectatione, quis eventus judicii futurus eſſet. A ſummis viris dici teſtimonium; & id, quod ii dicerent, confiteri reum animadvertebant. Extat oratio hominis accuſatoris: quam ſumere in manus, eſt aliquod opera pretium, non ſolum propter Ciceronis orationes, quas pro Cornelio habemus, ſed etiam propter ſemet ipſam: Cicero ipſe ſignificat, quatriduo Cornelium defendiſſe, quas actiones contuliſſe eum in duas orationes apparet. Judicium id exercuit Q. Gallius prætor. Aſconius Pedianus.

VERSU A PRIMO CIRCITER CLXI.

* * * * * *
* * * * *

Poſtulatur apud me prætorem primum de pecuniis repetundis. Proſpectat videlicet Cominius, quid agatur. videlicet homines fœneos in medium ad tentandum periculum projectos (*a*).

[1]. Quid? Metellus ſumma nobilitate ac virtute, cum bis juraſſet: ſemel privatim à patre: iterum publice: à lege coactus deſtitit accuſatione, an vi, an veritate? In quo ſuſpicionem omnem tollit C. Curionis virtus ac dignitas, & Q. Metelli adoleſcentia, ad ſummam laudem omnibus rebus ornata (*b*).

Le-

ASCONIUS.

(*a*) Simulacra effigieſque hominum ex fœno fieri ſolebant, quibus objectis ad ſpectaculum præbendum tauri irritarentur.

(*b*) Hoc exemplum affert hoc loco, quod vult probare, deſiſtere eum debere ab accuſatione, quanquam neque accuſaverit, neque fecerit pactionem. nam Metellus & poſtulaverat Curionem, & deſtiterat. Confugit autem orator ad Metelli nobilitatem, & ad C. Curionis induſtriam, ut legeret id, quod illi utilius, quam honeſtius, fecerant. Res autem tota ſe ſic habet: in qua quidem illud primum explicandum eſt, de quo Metello hoc dicit. fuerunt enim tunc plures Quinti Metelli. ex quibus duo conſulares, Pius, & Creticus. de quibus apparet eum non dicere duo autem adoleſcentes, Nepos, & Celer. ex quibus nunc Nepotem ſignificat. ejus enim patrem Q. Metellum Nepotem, Balearici filium, Macedonici nepotem, qui conſul fuit cum T. Didio, Curio is, de

1. *QVid Metellus ſumma nobilitate ac virtute! cum bis juraſſet, ſemel privatim, iterum publice lege dejectus eſt ratione an vero? ſuſpicionem enim tollit &c.*] Ita hunc locum fœde in vulgatis libris corruptum emendavit Carolus Sigonius, ſed cum ex depravati codicis veſtigiis poſſit elici lectio fortaſſe etiam commodior, quæ ab ipſa Pædiani explicatione, qui locum adducit, confirmetur; non gravabor illam deſcribere, ſi quid forte in Sigoniana emendatione ab aliquo deſideretur: *Cum bis juraſſet, ſemel privatim patri, iterum publice legi, is dejectus eſt ratione, an vi? an varii ſuſpicionem animi tollit* &c. Urſinus.

2. Quod

Legem, inquit, de libertinorum ſuffragiis Cornelius cum Manilio dedit. quid eſt hoc, DEDIT? an tulit, an rogavit, an hortatus eſt? nam tuliſſe ridiculum eſt, quaſi legem aliquam aut ad ſcribendum difficilem, aut ad excogitandum reconditam. quæ lex paucis his annis non modo ſcripta, ſed etiam lata eſſet (c).

In quo cùm multa reprehenſa ſint, tum in primis celeritas actionis (d).

Petivit tamen à me prætore maxima conteſtatione, ut cauſam Manilii defenderem (e).

VERSU A PRIMO DCCCCI.

Dicit de eodem Manilii tribunatu.

Nam cum is tribunus plebis duas leges tuliſſet in eo magiſtratu, unam pernicioſam, alteram egregiam: quod ſummam rempublicam læſit, id ab ipſo tribuno abjectum eſt. bonum autem, [a] quod ſumma republica manet, id extra ordinem fuit (f).

Dicit

ASCONIUS.

de quo loquitur, accuſavit. iſque Metellus moriens petiit ab hoc filio ſuo Metello, ut Curionem accuſatorem ſuum accuſaret, & id facturum eſſe, jurejurando adegit. Metellus fecit reum Curionem. cumque interim quendam civem idem Metellus, ſervum eſſe contendens, vi arripuiſſet, ac verberibus affeciſſet, Curio aſſertorem ei comparavit. dein, cum appareret eum exitum judicii illius futurum, ut liber is judicaretur, quem Metellus verberibus affectum eſſe negare non poterat: inter Metellum & Curionem facta pactio eſt, ut, neque arbitrium de libertate urgeret in Metellum Curio, neque Metellus perſtaret in accuſatione Curionis. eaque pactio ab utroque juramento firmata eſt. huc ergo illud pertinet, cum juraſſe dixit, ſemel privatim, & iterum legatum, ſcilicet cum in Curionem calumniam juravit. Cum hoc autem Metello poſtea Cicero ſimultates geſſit: evaſit enim Metellus malus atque improbus civis.

(c) P. Sulpicium in tribunatu hanc eandem legem tuliſſe ſignificavit. tulit autem L. Sulla, qui poſtea Felix appellatus, Q. Pompejo coſ. ante XVI annos quam hæc dicta ſunt, cum per vim rempublicam poſſediſſet, ab initiis bonarum actionum ad perditas progreſſus. quod & initium bellorum civilium fuit, & propter quod ipſe Sulpicius coſ. armis mire * oppreſſus eſſe viſus eſt.

(d) Celeritatem actionis ſignificat, quia Manilius, ſicut jam oſtendimus, poſt pauculos ſtatim dies, quam inierat tribunatum, legem eandem compitalibus pertulit.

(e) C. Cornelium ſignificat. ſicut jam ante dictum eſt.

(f) Dictum eſt enim ſupra de his legibus: quarum una de liberti-

a. *Quod ſumma republica manet, in veſtri ordinis * ſuit.*] Malim ita

Dicit de disturbato judicio Maniliano.

Aliis ille in illum furorem magnis hominibus auctoribus impulſus eſt, qui aliquod inſtitui exemplum diſturbandorum judiciorum pernicioſiſſimum, temporibus ſuis accommodatiſſimum, meis alieniſſimum rationibus, cupierunt (g).

VERSU CIR. CXI.

Poſſum dicere, hominem ſumma prudentia clarum C. Cottam de ſuis legibus abrogandis ipſum ad ſenatum retuliſſe (h).

SEQUITUR.

Poſſum & ejuſdem Cottæ legem de judiciis privatis anno poſt, quam lata ſit, à fratre ejus abrogatam (i).

STATIM.

3 Legem Liciniam & Mutiam de civibus regundis, quam duo

ASCONIUS.

bertinorum ſuffragiis, quæ cum S. C. damnata eſſet, ab ipſo quoque Manilio abjecta eſt: altera autem defenſa eſt de bello Mithridatico Cn. Pompejo extra ordinem mandando, ex qua lege tum Magnus Pompejus bellum gerebat.

(g) L. Catilinam & Cn. Piſonem videtur ſignificare. Fuit autem Catilina patricius, & eodem illo tempore erat reus repetundarum, cum provinciam Africam obtinuiſſet, & conſulatus candidatum ſe oſtendiſſet. accuſator erat ejus P. Clodius adoleſcens, ipſe quoque perditus, qui poſtea cum Cicerone inimicitias geſſit. Cneus quoque Piſo, adoleſcens potens & turbulentus; familiaris erat Catilinæ, omniumque conſiliorum ejus particeps, & turbarum auctor.

(h) Hic eſt Cotta, de quo jam ſæpe diximus, magnus orator habitus, & compar in ea gloria P. Sulpicio, & C. Cæſari. Videntur autem in rebus parvis fuiſſe leges illæ, quas cum tuliſſet, retulit de iis abrogandis ad ſenatum. nam neque apud SALLUSTIUM, neque apud LIVIUM, neque apud FENESTELLAM ullius alterius latæ ab eo legis mentio, præter eam, quam in concione tulit repugnante nobilitate magno populi ſtudio, ut iis, qui tribuni pl. fuiſſent, alios quoque magiſtratus capere liceret. quod lex à dictatore L. Sulla paucis ante annis lata prohibebat. neque eam Cottæ legem abrogatam eſſe ſignificat.

(i) M. Cottam ſignificat. fuerunt autem tres. duo hi, C. & M. tertius L. Cotta, qui lege ſua judicia inter tres ordines communicavit, ſenatum, equites, tribunos ærarios: adeptique ſunt omnes conſulatum.

---

ita legi, *id extra ordinem fuit.* me in hanc lectionem prope manu duxerunt verba Aſconii ita interpretantis: *Altera de bello Mithridatico Cn. Pompeio extra ordinem mandando.* Sigon. In MS. meo ſic legitur hic locus: *quod ſumma rep. non haſit, id ab ipſo tribuno abjectum eſt: donum autem quod ſumma rep. in noſtra ordinatione.* Græv.

3. *Legem Liciniam & Muciam de civibus regundis, quam duo conſules*

duo conſules omnium, quos vidimus, ſapientiſſimi tuliſſent, video conſtare inter omnes, non modo inutilem, ſed perniciosam reipublicæ fuiſſe (*k*).

Quatuor omnino genera ſunt, judices, in quibus per ſenatum, more majorum, ſtatuatur aliquid de legibus. Unum eſt ejuſmodi, placere legem abrogari: ut Q. Cæcilio, M. Junio conſulibus, quæ leges rem militarem impedirent, ut abrogarentur (*l*).

Alterum, quæ lex lata eſſe dicatur, ea non videri populum teneri: ut L. Marcio, Sex. Julio conſulibus. De legibus Liviis (*m*).

Tertium eſt de legum abrogationibus. quo de genere perſæpe Senatuſconſulta fiunt, ut nuper de ipſa lege Calpurnia, quæ derogaretur (*n*).

P. Africanus ille ſuperior, ut dicitur, non ſolum à ſapien-

ASCONIUS.

(*k*) L. Licinium Craſſum oratorem, & Q. Mutium Scævolam pont. max. eundemque & oratorem & juriſconſultum, ſignificat. hi enim legem eam, de qua loquitur, de regendis in ſua civitate ſociis, in ſuo conſulatu tulerunt. cum enim ſumma cupiditate civitatis Romanæ Italici populi tenerentur, & ob id magna pars eorum pro civibus Romanis ſe gereret, neceſſaria lex viſa eſt, ut in ſuæ quiſque civitatis jus redigeretur. verum ea lege ita alienati animi ſunt principum Italicorum populorum, ut ea vel maxima cauſa belli Italici, quod poſt triennium exortum eſt, fuerit.

(*l*) Q. Cæcilius Metellus Numidicus, M. Junius Silanus, de quibus facit mentionem, conſules fuerunt bello Cimbrico, quod diu prave ſimul & infeliciter geſtum eſt. atque ipſe quoque hic Junius male rem adverſus Cimbros geſſit, ac plures leges, quæ per eos annos, quibus hæc ſic gerebantur, populo latæ erant, quibus militiæ ſtipendia minuebantur, abrogavit.

(*m*) Puto vos reminiſci, has eſſe leges Livias, quas illis conſulibus M. Livius Druſus tribunus pl. tulerit: qui cum ſenatus partes tuendas ſuſcepiſſet, & leges pro optimatibus tuliſſet, poſtea eo licentiæ eſt progreſſus, ut nullum in iis morem ſervaret. itaque Philippus conſul, qui ei inimicus erat, obtinuit a ſenatu, ut leges ejus omnes uno S. C. tollerentur. decretum eſt enim, contra auſpicia eſſe latas, neque iis teneri populum.

(*n*) Lex hæc Calpurnia, de ambitu erat. tulerat eam ante biennium C. Calpurnius Piſo conſul, in qua præter alias pœnas pecuniaria quoque pœna erat adjecta.

ſules omnium quos vidimus ſapientiſſimi tuliſſent video conſtare inter omnes non modo inutilem, ſed perniciosam reip. fuiſſe.] Ita legitur hic locus in manuſcripto codice, & ita omnino legendum eſſe arbitror. *Urſinus.*

 (*o*) Hoc

pientiſſimis hominibus, qui tum erant, verum etiam à ſe ipſo ſæpe accuſatus eſt, quod, cum conſul eſſet cum Ti. Longo, paſſus eſſet tum primum à populari conſeſſu ſenatoria ſubſellia ſeparari (o).

CIRCA MEDIUM.

Quo loco numerat, cum lex feratur, quot loca interceſſionis ſunt, jubet dicere.

Eſt utique jus vetandi, cum ea feratur, quamdiu non perferatur: quamdiu qui ſuffragii ferundi cauſa conveniunt, hinc & illuc transferuntur dum privati dicunt: dum tabellæ diribentur: dum ſitella defertur: dum æquantur ſortes: dum ſortitio fit: & ſi qua ſunt hujus generis alia (p).

PAULO POST.

Unum

ASCONIUS.

(o) Hoc factum eſt ſecundo conſulatu Scipionis, poſt ſeptimum annum quam Carthaginienſibus bello ſecundo data eſt pax. factum id eſſe autem, Antias tradidit ludis Romanis, quos fecerunt ædiles curules Attilius Serranus, T. Scribonius Libo: id eos feciſſe juſſu cenſorum Sex. Ælii Peti, C. Cornelii Cethegi. & videtur in hac oratione hunc quidem auctorem ſecutus CICERO dixiſſe, paſſum eſſe Scipionem ſecerni à cetero conſeſſu ſpectacula ſenatorum. in ea autem, quam poſt aliquot annos habuit de aruſpicum reſponſo, non paſſum eſſe Scipionem, ſed ipſum auctorem fuiſſe dandi eum locum ſenatoribus, videtur ſignificare. Verba ejus hæc ſunt: *Nam quid ego de illis ludis loquar quos in Palatio noſtri majores ante templum Matris Magnæ fieri celebrarique voluerunt? quibus primum ludis ante populi conceſſum ſenatui locum P. Africanus II. Coſ. & collega ejus Sempronius Longus, hoc tributum eſſe ſenatui ſcribit, ſed ſine mentione Megalenſium.* Ædiles enim eos ludos facere ſoliti erant. votivis ludis factum tradit, quos Scipio & Longus coſſ. fecerunt. Non præterire autem vos volo, eſſe oratoriæ calliditatis, ut, cum opus ſit, eiſdem rebus ab utraque parte vel à contrariis utantur. nam cum ſecundum Ciceronis opinionem auctore Scipione conſule ædiles ſecretum ante omnes locum ſpectandi ſenatoribus dederint; eodem illo facto Scipionis in hac quidem oratione, quia cauſa popularis erat, premebaturque ſenatus auctoritate, atque ob id dignitatem ejus ordinis quam poſſit maxime elevari cauſæ expediebat, pœnituiſſe ait Scipionem, quod paſſus eſſet id fieri, in ea oratione de aruſpicum reſponſo, quia in ſenatu habebatur, cujus auribus erat blandiendum, & magnopere illum laudat, & non auctorem fuiſſe dandi, nam id erat levius, ſed ipſum etiam dediſſe dicit.

(p) His peractis, cum id ſolum ſupereſt, ut populus ſententiam ferat, jubet unumquemque is, qui fert legem, diſcedere. quod verbum non hoc ſignificat, quod in communi conſuetudine eſt, ut eo loco ubi lex fertur, ſed in ſuam quiſque tribum diſcedat, in qua eſt ſuffragium laturus. populus enim confuſus, ut ſemper alias, ita & in concione.

(q) Ma

Unum tamen, quod hoc ipſo tribuno plebis factum eſt, prætermittendum non videtur. neque enim majus eſt legere codicem, cum intercedatur, quàm ſitellam ipſam cum ipſo interceſſore deferre, nec gravius, incipere ferre, quàm perferre, nec vehementius oſtendere ſe laturum invito collega, quàm ipſi collegæ magiſtratum derogare, nec criminoſius, tribus ad legem accipiendam, quàm ad collegam reddendum privatim intro vocare: quæ vir fortis hujus collega Aulus Gabinius in re optima fecit omnia; neque, cum ſalutem populo Romano atque omnibus gentibus finem diuturnæ captivitatis, turpitudinis & ſervitutis afferret, paſſus eſt, plus unius collegæ ſui, quam univerſæ civitatis, vocem valere & voluntatem (q).

At enim de corrigenda lege retulerunt (r).

Idem, niſi hæc ipſa lex, quam C. Cornelius tulit, obſtitiſſet, decreviſſem id, quod palàm jam iſti defenſores judiciorum pugnaverunt, ſenatui non placere id judicium de Sullæ bonis fieri. quam ego cauſam longe aliter prætor in concione defendi, cum id dicerem, quod iidem judices poſtea ſtatuerunt, judicium æquiore tempore fieri oportere (ſ).

Sta-

Asconius.

(q) Manifeſtum eſt; de ea lege Ciceronem nunc dicere, qua Cn. Pompejo bellum adverſus piratas datum eſt. L. autem Trebellius tribunus pl. quem non nominat: quo perſeverante intercedere, (nam ſenatui promiſerat, moriturum ſe ante, quam illa lex perferretur) intro vocare tribus Gabinius cœpit, ut Trebellio magiſtratum abrogaret, ſicut quondam Ti. Gracchus tribunus M. Octavio collegæ ſuo magiſtratum abrogavit. & aliquandiu Trebellius ea re non perterritus aderat, perſtabatque in interceſſione, quod omnia magis, quam perſeveraturum eſſe Gabinium, arbitrabatur. ſed poſtquam x & vii tribus rogationem acceperunt, & una mens eſſet populi, qui ſupererat, ut juſſum conficeret, remiſit interceſſionem Trebellius: atque ita legem Gabinius de piratis perſequendis pertulit.

(r) Diximus jam in principio, Cornelium primo legem promulgaſſe, ne quis per ſenatum lege ſolveretur: deinde tuliſſe, ut tum denique de ea re S. C. fieret, cum adeſſent in ſenatu non minus CC. hæc eſt illa, quam appellat, correctio.

(ſ) Quia defuerat ſuperioribus temporibus in ærario pecunia publica, multa & ſæpe ejus rei remedia erant quæſita. in quibus hoc quoque, ut pecuniæ publicæ, quæ reſiduæ apud quemque eſſent, exigerentur. id autem maxime pertinebat ad Cornelium Fauſtum dictatoris filium, quia Sulla per multos annos, quibus exercitibus præfuerat, & rempublicam tenuerat, ſumpſerat pecunias ex vectigalibus, & ex ærario populi Romani: eaque res ſæpe erat agitata, ſæpe omiſſa, partim propter Sullanarum partium poten-

STATIM.

Antea vero quam multarum rerum judicia ſublata ſint, & quia ſcitis, prætereo, & ne quem in judicium oratio mea revocare videatur (*t*).

PAULO POST.

Non Cn. Dolabella C. Volcatium, honeſtiſſimum virum, communi & quotidiano jure privaſſet (*u*).

Non denique homo illorum & vitâ & prudentiâ longe diſſimilis, ſed tamen nimis in gratificando jure liber, 4 L. Siſenna, bonorum Cn. Cornelii poſſeſſionem ex edicto ſuo P. Scipioni, adoleſcenti ſummâ nobilitate, eximia virtute prædito, dediſſet (*x*).

Quare cùm ambitum populus Romanus videret, & cùm à tribunis plebis doceretur, niſi pœna acceſſiſſet in diviſores, extingui nullo modo poſſe, legem hanc Cornelii flagitabat; illam quæ ex ſenatuſconſulto ferebatur, repudiabat (*y*).

ET EADEM DE RE PAULO POST.

Ut ſpectaculum illud duorum deſignatorum conſulum calamitate, re, & tempore ſalubre ac neceſſarium, genere

ASCONIUS.

tiam, partim quod iniquum videbatur, poſt tot annos, quam quis pecuniam acceperat, ejus reddere rationem.

(*t*) Bello Italico, quod fuit adoleſcentibus illis, qui tum in repub. vigebant, cum multi varia lege inique damnarentur, quaſi id bellum illis auctoribus conflatum eſſet, crebræque defectiones Italicorum nunciarentur, tunc ob ejus triſtitiæ occaſionem ſenatus decrevit, ne judicia, dum tumultus Italicus eſſet, exercerentur. quod decretum eorum in concionibus populi ſæpe agitatum erat. ſupererant autem ex iis, qui illa judicia metuerunt, vigentes multi, maxime C. Curio, Curionis adoleſcentis pater, ejus, qui bello civili Cæſaris fuit partium.

(*u*) Duo fuerunt eo tempore Dolabellæ, quorum alterum C. Cæſar accuſavit, alterum M. Scaurus.

(*x*) Hoc ſolum hic annotandum eſt, hunc eſſe L. Siſennam, qui res Romanas ſcripſit.

(*y*) Idque vir is doctiſſimus duorum conſulum deſignatorum calamitate.

---

4. *L. Siſenna bonorum Cn. Cornelii poſſeſſionem ex edicto ſuo.*] *L. Cornelius Siſenna Prætor inter cives & peregrinos M. Lepido, Q. Catulo Coſſ.* deſcriptus eſt in vetuſtiſſimo ſenatuſconſulto, quod Græce ſcriptum extat apud me in ænea tabella: ἐπὶ ὑπάτων Κοΐντου Λυτατίου Κοΐντου υἱοῦ Κάτλου, καὶ Μάρκου Αἰμιλίου Κοΐντου υἱοῦ, Μάρκου υἱωνοῦ, Λεπίδου, στρατηγοῦ δὲ κατὰ πόλιν, καὶ ἐπὶ τῶν ξένων, Λευκίου Κορνηλίου Σισέννα, &c. Urſinus.

(z) P.

nere & exemplo miſerum ac funeſtum, videremus (z).

Quid ego nunc tibi argumentis reſpondeam, poſſe fieri, ut alius aliquis Cornelius ſit, qui habeat Philerotem? res [nota eſt] vulgare nomen eſſe Philerotis, Cornelios vero ita multos, ut jam etiam collegium conſtitutum ſit (a).

At enim extremi ac difficillimi temporis vocem illam, C. Corneli, conſulem mittere coëgiſti, qui rempublicam ſalvam eſſe vellent, ut ad legem accipiendam adeſſent (b).

Plebem ex Maniliana offenſione victam & domitam eſſe dicit; ante veſtros annos propter illius tribuni plebis temeritatem poſſe adduci, ut omnino ne illius poteſtate abalienemur * qui reſtituerunt eam poteſtatem, alterum nihil unum poſſe contra multos, alterum longè abeſſe (c).

Tanta igitur in illis virtus fuit, ut anno XVI poſt reges exactos, propter nimiam dominationem potentium, ſecederent,

ASCONIUS.

(z) P. Sullam & Autronium ſignificat: quorum alterum L. Cotta, alterum L. Torquatus, qui, cum hæc Cicero dicebat, conſules erant, ambitus damnarant, & in eorum locum creati erant.

(a) Frequenter tum etiam cœtus factioſorum hominum ſine publica auctoritate malo publico fiebant: propter quod poſtea collegia S. C. & pluribus legibus ſunt ſublata, præter pauca atque certa: quæ utilitas civitatis deſideraſſet, ut fabrorum, lictorumque.

(b) C. Piſo, qui conſul eodem anno fuit, quo Cornelius tribunus pl. erat, cum legem de ambitu ex S. C. graviorem, quam fuerat antea, ferret, & propter multitudinem diviſorum, qui per vim adverſabantur, è foro ejectus eſſet: edixerat id, quod Cicero ſignificat, & majore manu ſtipatus ad legem perferendam deſcenderat.

(c) Manifeſtum puto eſſe vobis, M. Craſſum, & Cn. Pompejum ſignificari: è quibus Craſſus judex tum ſedebat in Cornelium, Pompejus in Aſia bellum Mithridaticum gerebat.

---

5. *Res vulgare nomen Philerotis.*] Vox *res*, habet ſine dubio mendam. quid ſi pro ea, *Roma*, reponas. audax fortaſſe emendatio ſit, ſed tamen ab oratoris ſententia non aliena. Tentabat alius *pervulgare.* Sigonius. *Res vulgare nomen eſſe Philerotis*] Propter aſteriſcum, quem meus Aſconius hoc in loco præ ſe ferret, ſic: RES * VULGARE NOMEN ESSE PHILEROTIS: ſcripſeram olim ad hunc modum in ſcholiis editionis prioris. Quid? ſi, inquam, lacuna, hoc loco eſſe concedatur, & eadem repleatur ſic: RES NOTA EST, VULGARE NOMEN ESSE PHILEROTIS. Quod ipſum ne nunc quidem admodum repudia. *Patricius.* Hanc Patricii conjecturam receperunt poſteriores editores in contextum non bono exemplo. Forte pro *res vulgare nomen*, legendum *ſervi vulgare nomen.* Grævius.

 (d) In-

derent, leges ſacratas ipſi ſibi reſtituerent, duos tribunos crearent, montem illum trans Anienem, qui hodie mons ſacer nominatur, in quo armati conſederant, æternæ memoriæ cauſa conſecrarent. itaque auſpicato poſtero anno x tribuni plebis comitiis curiatis creati ſunt (*d*).

Tum interpoſita fide per tres legatos, ampliſſimos viros, Romam armati reverterunt: in Aventino conſederunt: inde armati in Capitolium venerunt: decem tribunos plebis per pontificem, quod magiſtratus nullus erat, creaverunt (*e*).

Etiam hæc recentiora prætereo: ponam principium juſtiſſimæ libertatis, Caſſiam; qua lege ſuffragiorum vis poteſtaſque convaluit: alteram Caſſiam; quæ populi judicia firmavit (*f*).

Dicit

ASCONIUS.

(*d*) Inducor magis librariorum hoc loco eſſe mendam, quam ut Ciceronem parum proprio verbo uſum eſſe credam. illo enim tempore, de quo loquitur, quod fuit poſt XVI annos quam reges exacti ſunt, plebs ſibi leges ſacratas non reſtituit. (numquam enim tribunos pl. habuerat.) ſed tum primum eas conſtituit. Numerum quidem annorum poſt reges exactos, quam id factum eſt, diligenter poſuit, qui fuit A. Verginio Tricoſto, L. Veturio Ceturino Coſſ. Ceterum quidam non duos tribunos pl. ut Cicero dicit, ſed quinque tradunt creatos tum eſſe, ſingulos ex ſingulis claſſibus. ſunt tamen, qui eundem illum duorum numerum, quem Cicero, ponant: inter quos Tuditanus & Pomponius Atticus, Liviuſque noſter. idem hic & Tuditanus adjiciunt, tres præterea ab illis duobus collegas creatos eſſe. nomina duorum, qui primi creati ſunt, hæc traduntur, L. Sicinius L. F. Velutus, L. Junius C. F. Paterculus. Reliqua pars hujus loci, quæ pertinet ad ſecundam conſtitutionem tribunorum, & decemvirorum finitum imperium, & breviter & aperte ab ipſo dicitur. nomina ſola non adjicit, quis ille ex decemviris fuerit, qui contra libertatem vindicias dederit, & quis ille pater, contra cujus filiam id decrevit: ſcilicet, quod notiſſimum eſt, decemvirum illum Appium Claudium fuiſſe, patrem autem virginis L. Virginium. unum hoc tantummodo explicandum, quo loco primum de ſecunda ſeceſſione plebis, deinde de concordia facta, ſic dicit.

(*e*) Legati tres, quorum nomina non ponit, ii fuerunt, Sp. Tarpejus, C. Julius, P. Sulpicius, omnes conſulares, pontifex maximus fuit M. Papirius.

(*f*) Quæ ſit iſta lex Caſſia, qua ſuffragiorum poteſtas convaluit, manifeſtum eſt. nam ipſe quoque paulo ante dixit, legem Caſſium tuliſſe, ut populus per tabellam ſuffragium ferret. altera Caſſia lex, quæ populi judicia firmavit, quæ ſit, poteſt quæri.

Eſt autem hæc. L. Caſſius L. F. Longinus tribunus pl., C. Mario, C. Flacco coſſ. plures leges ad minuendam nobilitatis potentiam tulit, in quibus hanc etiam, ut, quem populus damnaſſet,

Dicit de nobilibus.

Qui non modo cum Sulla, verum etiam, illo mortuo, ſemper hoc per ſe ſummis opibus retinendum putaverunt: inimiciſſimi C. Cottæ fuerunt, quod is conſul paulum tribunis plebis non poteſtatis, ſed dignitatis addidit (*g*).

Quandiu quidem hoc animo erga nos illa plebs erit, quo ſe oſtendit, cum legem Aureliam, cum Roſciam, non modo accepit, ſed etiam efflagitavit (*h*).

Memoria teneo, cùm primum ſenatores cum equitibus Romanis lege Plotia judicarent, hominem diis ac nobilitati perinviſum; Cn. Pompejum, cauſam lege Varia de majeſtate dixiſſe (*i*).

PRO CORNELIO.*

Deeſt initium.

Num in eo, qui ſint hi teſtes, hæſitatis? ego vobis edam duos. reliqui ſunt de conſularibus, inimici tribuniciæ poteſtatis. pauci præterea aſſentatores eorum atque aſſeclæ ſubſequuntur (*k*).

POST XX. VERS. A PRÆCEDENTI.

Quid avunculus tuus, clariſſimus vir, clariſſimo patre, avo, majoribus, credo, ſilentio, favente nobilitate, nullo inter-

ASCONIUS.

naſſet, cuive imperium abrogaſſet, in ſenatu nec eſſet. tulerat autem eam maxime propter ſimultates cum Q. Cæcilio, qui ante biennium conſul fuerat: & cui populus, quia male adverſus Cimbros rem geſſerat, imperium abrogavit.

(*g*) Hic Cotta, ut puto, legem tulit, ut tribunis pl. liceret poſtea alios magiſtratus capere: quod lege Sullæ iis erat ademptum.

(*h*) Aurelia lege communicata judicia inter ſenatores, & equeſtrem ordinem, & tribunos ærarios.

Roſcia eſt, quam L. Roſcius Otho biennio ante Coſ., firmavit, ut in theatro equitibus Romanis XIIII. ordines ſpectandi gratia darentur.

(*i*) M. Plautius Silanus tribunus pl., Cn. Pompejo Strabone, L. Porcio Catone Coſſ., ſecundo anno belli Italici, cum equeſter ordo in judiciis dominaretur, legem tulit adjuvantibus nobilibus, quæ lex vim eam habuit, quam Cicero ſignificat: nam ex ea lege tribus ſingulæ ex eo numero quinos ſuffragio creabant, qui eo anno judicarent. ex eo factum eſt; ut ſenatores quoque in eo numero eſſent, & quidam etiam ex ipſa plebe.

Cetera deſunt.

(*k*) M. Lucullum, & M. Lepidum ſignificat. quinque enim conſulares, ut jam diximus, in Cornelium teſtimonium dixerunt: Q. Catulus, Q. Hortenſius, Q. Metellus Pius pont. max., quos hac ſecunda oratione tractat: & duo qui non dixerunt, quos nunc ſignificat; Lucullus & Lepidus.

(*l*) Ho-

interceſſore comparato, populo Romano dedit, & potentiſſimorum hominum collegiis eripuit, cooptandorum ſacerdotum poteſtatem (*l*).

SEQUITUR.

Quid? idem Domitius M. Silanum, conſularem hominem, quemadmodum tribunus plebis, vexavit (*m*).

Hæc eſt controverſia ejuſmodi, ut mihi tribunus plebis Cn. Domitius Catulo * M. Terpolius contemptiſſimum nomen ejectum eſſe ex iis, qui tribuni plebis fuerunt (*n*).

ASCONIUS.

(*l*) Hoc egere enarratione, quia hoc loco nomen non ponit quis fecerit, ei demum videri poteſt, qui oblitus ſit, minus ante XX verſus hæc de eo ipſo CICERONEM dixiſſe: *Sed ſi familiariter ex Q. Catulo ſapientiſſimo viro atque humaniſſimo velim quærere, utrius tandem tibi tribunatus minus probari poteſt, C. Cornelii, an, non dicam P. Sulpicii, non L. Saturnini, non C. Gracchi, non Tiberii: neminem, quem iſti ſeditioſum exiſtimant, nominando: ſed avunculi tui Q. Catuli, clariſſimi patriæque amantiſſimi viri: quid mihi tandem reſponſurum putatis?*

(*m*) M. Silanus quinquennio ante conſul fuerat, quam Domitius tribunus pl. atque ipſe quoque adverſus Cimbros rem male geſſerat. quam ob cauſam Domitius eum apud populum accuſabat: criminabatur bellum cum Cimbris injuſſu populi geſſiſſe, idque principium fuiſſe calamitatum, quas eo bello populus accepiſſet: ac de eo tabellam quoque dedit: ſed pleniſſime Silanus abſolutus eſt: nam duæ ſolæ tribus eum, Sergia, & Quirina, damnaverunt.

(*n*) Poſt infractam tribuniciam poteſtatem à Sulla, ante reſtitutam à Cn. Pompeio, apparet. fuit autem is tribunus pl. ante XII annos, D. Bruto, & M. Lepido Coſſ. Cn. Domitius tribunus fuerat ante II de XL annos, C. Mario II C. Fimbria Coſſ. Magno numero ſententiarum Cornelius abſolutus eſt.

M. TUL-

M. TULLII CICERONIS IN TOGA CANDIDA, CONTRA C. ANTONIUM ET L. CATILINAM COMPETITORES, IN SENATU,

ORATIO SEXTADECIMA.

Cujus fragmenta ſervavit & commentatus eſt Q. Aſconius Pedianus.

ARGUMENTUM.

HÆc oratio dicta eſt L. Cæſare, C. Figulo Coſſ. poſt annum quam pro Cornelio dixerat. Sex competitores in conſulatus petitione Cicero habuit, duos patricios, P. Sulpicium Galbam, L. Sergium Catilinam: quatuor plebejos, ex quibus duo nobiles, C. Antonium, M. Antonii oratoris filium, L. Caſſium Longinum: duos, qui tantum non primi ex familiis ſuis magiſtratum adepti erant, Q. Cornificium, & C. Licinium Sacerdotem. ſolus Cicero ex competitoribus equeſtri erat loco natus, atque in petitione patrem amiſit. cæteri ejus competitores modeſte ſe geſſere, viſique ſunt Q. Cornificius & P. Galba ſobrii ac ſancti viri: Sacerdos nulla improbitate notus. Caſſium, qui iners ac ſtolidus tum magis quam improbus videretur, ſed poſt paucos menſes in conjuratione Catilinæ eſſe apparuit, ac cruentiſſimarum ſententiarum fuiſſe auctorem: itaque hi quatuor pro re jacebant. Catilina autem & Antonius, quanquam omnibus maxime infamis eorum vita eſſet, tamen multum poterant. coïerant enim ambo, ut Ciceronem conſulatu dejicerent, adjutoribus uſi firmiſſimis, M. Craſſo, & C. Cæſare. Itaque hæc oratio contra ſolum Catilinam & Antonium eſt. Cauſa orationis hujuſmodi in ſenatu habendæ Ciceroni fuit, quod, cum in dies licentia ambitus augeretur propter præcipuam Catilinæ & Antonii audaciam, cenſuerat ſenatus, ut lex ambitus aucta etiam cum pœna ferretur. ei quoque rei Q. Mutius Oreſtinus tribunus pl. intercesſerat. cum Cicero, graviter ſenatu interceſſionem ferente, ſurrexit, atque in coitionem Catilinæ & Antonii invectus eſt ante dies comitiorum paucos.

Deſt

Deeſt principium orat.

* * * * * * * * *

Dico, P. C. ſuperiore nocte cujuſdam hominis nobilis, & valde in hoc largitionis quæſtu noti & cogniti, domum Catilinam & Antonium cum ſequeſtribus ſuis conveniſſe (*a*).

Quem enim aut amicum habere poteſt is, qui tot cives trucidavit: aut clientem, qui in ſua civitate ¹ cum peregrino negavit ſe judicio æquo certare poſſe (*b*)?

Ne

ASCONIUS.

(*a*) Aut C. Cæſaris, aut M. Craſſi domum ſignificat. etenim acerrimi ac potentiſſimi fuerunt Ciceronis refragatores, cum petiit conſulatum, quod ejus in dies civilem creſcere dignitatem animadvertebant. & hoc ipſe Cicero in expoſitione ſuorum conſiliorum ſignificat. ejus quoque conjurationis, quæ, Cotta & Torquato Coſſ. ante annum quam hæc dicerentur, facta eſt à Catilina & Piſone, arguit M. Craſſum auctorem fuiſſe.

(*b*) Catilinam, cum in Sullanis partibus fuiſſet, crudeliter feciſſe, nominatim etiam poſtea Cicero dicit; quos occiderit, Q. Cæcilium, M. Volumnium, L. Tantaſium: M. etiam Marii Gratidiani, ſumme popularis hominis, qui ob id bis prætor fuit, caput abſciſſum per urbem ſua manu Catilina tulerat: quod crimen ſæpius ei tota oratione objicit. fuerat vero hic Gratidianus arcta neceſſitudine Ciceroni conjunctus. Clientem autem negat habere poſſe C. Antonium. nam is multos in Achaja ſpoliaverat, nactus de exercitu Sullano equitum turmas. deinde Græci, quos ſpoliaverat, eduxerunt Antonium in jus ad M. Lucullum prætorem, qui jus inter peregrinos dicebat. egit pro Græcis etiam tum adoleſcentulus, de quo paulo ante mentionem fecimus, & cum Lucullus id, quod Græci poſtulabant, decreviſſet, appellavit tribunos Antonius, juravitque ſe ideo recuſare, quod æquo jure uti non poſſet. Hunc Antonium Gellius & Lentulus cenſores ſexennio, quo hæc dicerentur, ſenatu moverunt, cauſaſque ſubſcripſerunt, quod ſocios diripuerit, quod judicium recuſarit, quod propter æris alieni magnitudinem prædia mancipari, bonaque ſua in poteſtate non haberet.

---

1. *Cum peregrino negavit ſe judicio æquo.*] Q. Cicero de petitione conſulatus: *Vocem audivimus jurantis ſe Romæ judicio æquo cum homini Græco certare non poſſe.* Quid ſit autem *æquum judicium*, ita exponit M. Cicero in ea pro Cluentio ſub initium: *Illa definitio*, inquit, *judiciorum æquorum, quæ nobis a majoribus tradita eſt, retineatur, ut in judiciis, & ſine invidia culpa plectatur, & ſine culpa invidia ponatur.* Hoc etiam in ea pro Quinctio, item ſub initium, *jus par*, videtur appellare: *Cum adhuc ei*, inquit, *propter vim adverſariorum, non jus par, non agendi poteſtas eadem, non magiſtratus æquus reperiri potuerit.* Alioqui *jus par*, aut *jus æquum* dici videtur inter cives, ſi neque ſummiſſi & abjecti in civitate ſimus, neque nos denique efferamus: quemadmodum definire videtur Cicero idem in libro de officiis primo, ubi de magiſtratuum & privatorum

Ne ſe jam tum reſpexit, cum graviſſimis veſtris decretis abſens notatus eſt (*c*).

In judiciis quanta vis eſſet, didicit cum eſt abſolutus: ſi aut illud judicium, aut illa abſolutio nominanda eſt (*d*).

Po-

ASCONIUS.

(*c*) Catilina ex pretura Africam provinciam obtinuit. quam cum graviter vexaſſet, legati Afri in ſenatu jam tum abſente illo queſti ſunt, multæque graves ſententiæ in ſenatu de eo dictæ ſunt.

(*d*) Ante annum quam hæc diceretur, Catilina cum rediſſet ex Africa, Torquato & Cotta coſſ., accuſatus eſt repetundarum à P. Clodio adoleſcente, qui poſtea inimicus Ciceroni fuit. defenſus eſt Catilina, ut Feneſtella tradit, à M. Cicerone. quod ego ut addubitem, hæc ipſa Ciceronis oratio facit, maxime quod is nullam mentionem rei habet, cum potuerit invidiam facere competitori tam turpiter adverſus ſe coëunti: præſertim cum alterum competitorem ſuum Antonium in eadem hac oratione ſua admoneat, ſuo beneficio eum ex ultimo loco preturæ candidatum ad tertium perveniſſe. *Neſcis, me pratorem primum eſſe jactum, te conceſſione competitorum, & collatione centuriarum, & meo maxime beneficio è poſtremo in tertium locum eſſe ſubjectum?* Qui igitur Antonio ſuffragationem ſuam imputandam putat, is, ſi defendiſſet Catilinam, caput ejus protectum à ſe non ei imputaret? Quod ita eſſe, manifeſtum eſt ex eo, quod ſtatim dicit. Q. enim Mutius tribunus pl. intercedebat, ne lex ambitus ferretur: quod facere pro Catilina videbatur. hunc Mutium in hac oratione appellans CICERO ſic ait: *Te tamen, Q. Muti, tam male de repub. exiſtimare, moleſte fero, qui heſterno die me eſſe dignum conſulatu negabas. quid? populus Romanus minus diligenter ſcit ſibi conſtituere defenſorem, quam tu tibi? qui, cum te furti L. Calenus ageret, me potiſſimum fortunarum tuarum patronum eſſe voluiſti. & cujus tu conſilium in tua turpiſſima cauſa delegiſti, hunc honeſtiſſimarum rerum defenſorem populus Romanus auctore te repudiare poteſt? niſi forte hoc dicturus es, quo tempore à L. Caleno furti delatus ſis, eo tempore in me tibi parum auxilii eſſe vidiſſe.* Verum, ut egerit Mutii cauſam Cicero, ſicut Catilinæ egiſſe eum videri vult Feneſtella, cur, cum, quamvis male exiſtimet de cauſa Mutii, tamen ei exprobret patrocinium ſuum, non idem in Catilina faciat, ſi modò pro eo dixit? & cur ipſum illud judicium ſæpius in infamiam vocat? quod parcius videretur fuiſſe facturus, ſi in eo judicio fuiſſet patronus. Atque ut alia omittam, hoc certe vix videtur dicturus fuiſſe, ſi illo patrono Catilina repetundarum abſolutus eſſet: *Stupris ſe omnibus, ac flagitiis contaminavit: cade nefaria cruentavit: diripuit ſocios: leges, quaſtiones, judicia violavit.* Et poſtea: *Quid ego, ut violaveris provinciam, pradicem?*

rum officiò loquitur. Sic Anno Carthaginienſis de Annibale, apud Livium lib. XXI: *Ego iſtum juvenem*, inquit, *domi tenendum ſub legibus, ſub magiſtratibus docendum vivere æquo jure cum cæteris cenſeo.* Patricius.

2, Sed

Populum vero; cum inſpectante populo collum ſecuit hominis maxime popularis, quanti faceret, oſtendit (*e*).

Me, qua amentia inductus eſt, ut contemneret, conſtituere non poſſum, utrum æquo animo laturum putavit? an in ſuo familiariſſimo non viderat, me ne aliorum quidem injurias mediocriter poſſe ferre (*f*).

Alter, pecore omni vendito, & ſaltibus prope addictis, paſtores retinet, ex quibus, ait, ſe, cum velit, ſubito fugitivorum bellum excitaturum (*g*).

Alter induxit eum, quem potuit, ut repente gladiatores, populo non debitos, polliceretur, quos ipſe conſularis canditatus perſpexit, & legit, & emit: præſente populo Romano factum eſt (*h*).

Quamobrem augere etiam mercedes ſi vultis, Q. Mucium conantem legem impedire, ut cœpit ſenatus, conſules prohibere, [2] ſed ego ea lege contentus ſum, quia duos conſules deſignatos uno tempore damnari vidimus (*i*).

At-

ASCONIUS.

eem? nam, ut te illic geſſeris, non audeo dicere, quoniam abſolutus es. mentitos eſſe equites Romanos, falſas fuiſſe tabellas honeſtiſſima civitatis exiſtimo: mentitum Q. Metellum Pium, mentitam Africam: vidiſſe puto neſcio quid illos judices, qui te innocentem judicarunt. O miſer, qui non ſentias illo judicio te non abſolutum, verum ad aliquod ſeverius judicium ac majus ſupplicium reſervatum. Verine ergo ſimile eſt, hæc eum Catilinæ objicere, ſi illo defendente abſolutus eſt? Præterea movet me, quod, cum ſint commentarii Ciceronis ſuarum etiam defenſionum, commentarium tamen hujus defenſionis aut principium nullum inveniam. Itaque puto non defendiſſe, ſed tantum de defendendo cogitaſſe: quod per hæc ipſa negari non poteſt. Hoc autem judicio abſolutus eſt Catilina, infamia judicum. Ut & Clodius infamis fuerit, quippe qui prævaricatus eſt. nam & rejectio judicum ad arbitrium rei videbatur eſſe facta.

(*e*) Diximus & paulo ante, Marii caput Catilinam per urbem tuliſſe.

(*f*) Manifeſtum eſt C. Verrem ſignificari.

(*g*) C. Antonium ſignificat.

(*h*) Q. Gallium, quem poſtea reum ambitus defendit, ſignificare videtur. hic enim cum eſſet præturæ candidatus, quod in ædilitate, quam ante annum geſſerat, beſtias non habuerat, dedit gladiatorium, ſub titulo, patri ſe id dare.

(*i*) Legem Calpurniam ſignificat, quam C. Calpurnius Piſo ante triennium de ambitu tulerat. Quod autem dicit damnatos eſſe deſignatos conſules, P. Sullam, & P. Autronium, de quibus jam diximus, vult intelligi. Cognomen autem Q. Mutio tribuno, quem nominat, fuit Oreſtinus.

---

2. *Sed ego ea lege contentus ſum.*] Abeſt a libro manuſcripto adverbium *ſed*, & recte, ut videtur. *Urſinus.*

(*k*) De

Atque ut iſtum omittam, in exercitu Sullano prædonem, in introitu gladiatorem, in victoria quadrigarium (*k*).

Te vero, Catilina, conſulatum ſperare, aut cogitare, non prodigium atque portentum eſt? à quibus enim petis? principibus civitatis? qui tibi, cum L. Volcatius conſul in concilio fuiſſet, ne petendi quidem poteſtatem eſſe voluerunt (*l*).

A ſenatoribus? qui te auctoritate ſua, ſpoliatum ornamentis omnibus, vinctum pæne Africanis oratoribus tradiderunt (*m*).

Ab equeſtri ordine? quem trucidaſti (*n*).

A plebe? cui ſpectaculum ejuſmodi tua crudelitas præbuit, ut nemo ſine luctu aſpicere, ſine gemitu recordari poſſet (*o*).

Quid

ASCONIUS.

(*k*) De Antonio dici manifeſtum eſt. ſed dicit eum in exercitu Sullæ prædonem, propter equitum turmas, quibus Achajam ab eo vexatam eſſe ſignificavimus. In introitu gladiatorem, pertinet ad invidiam proſcriptionis, quæ tum facta eſt. In victoria quadrigarium; quod, cum Sulla poſt victoriam circenſes faceret, ita ut honeſti homines quadrigas agitarent, fuit inter eos C. Antonius.

(*l*) Paulo ante diximus, Catilinam, cum de provincia Africa decederet, petiturus conſulatum, & legati Afri queſti de eo in ſenatu fuiſſent, graves multas ſententias de eo dictas eſſe. Itaque quum profeſſus deinde eſſet Catilina petere ſe conſulatum, L. Volcatius Tullus conſul conſilium publicum habuit, an rationem Catilinæ habere deberet, ſi peteret conſulatum, nam quærebatur repetundarum. Catilina ob eam cauſam deſtitit à petitione.

(*m*) Diximus modo de hoc. nam judicium quoque ſecutum repetundarum, à quo ipſe per infamiam liberatus eſt Catilina, ſed ita, ut eum ſenatorum urna damnaret, equitum & tribunorum abſolveret.

(*n*) Equeſter ordo pro Cinnanis partibus contra Sullam ſteterat, multaſque pecunias abſtulerant: ex quo *ſacculariі* erant appellati: multique ob ejus rei invidiam poſt Sullanam victoriam erant interfecti.

(*o*) Ejuſdem illius Marii Gratidiani quod caput geſtarit, objicit. quo loco dicit Catilinam caput M. Marii geſtaſſe, quod caput etiam tum plenum animæ & ſpiritus ad Sullam uſque ab Janiculo ad ædem Apollinis manibus ipſe ſuis detulit, omnia ſunt manifeſta. ne tamen erretis, quod his temporibus ædes Apollinis in Palatio ſit nobiliſſima: admonendi eſtis, non hanc à Cicerone ſignificari, ut puto quam poſt mortem etiam Ciceronis multis annis Imp. Cæſar, quem nunc divum Auguſtum dicimus, poſt Actiacam victoriam fecerit: ſed illam demonſtrari, quæ eſt extra portam Carmentalem, inter forum Olitorium & circum Flaminium. ea enim ſola tum demum Romæ Apollinis ædes.

 (*p*) Hic

Quid tu potes in defenſione tua dicere, quod illi ne dixerunt? quae tibi dicere non licebit. *Et paulo poſt:* Denique illi negare potuerunt, & negaverunt: tu tibi ne inficiandi quidem impudentiæ locum reliquiſti. quare præclara dicentur judicia tuliſſe, ſi, qui inficiantem Luſcium condemnarunt, Catilinam abſolverint confitentem (*p*).

Is ergo negat, ſe ignarum eſſe: cum etiam illi, imperitos ſe homines eſſe, &, ſi quem etiam interfeciſſent, imperatori ac dictatori paruiſſe dicerent. ac negare quoque poſſe: Catilinam vero inficiari non poſſe (*q*).

Hanc tu habes dignitatem, qua fretus me contemnis & deſpicis? an eam, quam reliqua vita es conſecutus? cum ita vixiſti, ut non eſſet locus tam ſanctus, quo non adventus tuus, etiam cum culpa nulla ſubeſſet, crimen afferret (*r*).

Cum deprehendebare in adulteriis; cum deprehendebas adulteros ipſe: cum ex eodem ſtupro tibi & uxorem & filiam inveniſti (*s*).

Quid ego, ut violaveris provinciam, prædicem, cuncto populo Romano clamante, ac reſiſtente? nam, ut te illic geſſeris, non audeo dicere, quoniam abſolutus es (*t*).

Præ-

ASCONIUS.

(*p*) Hic quem nominat, L. Luſcius notus centurio Sullanus, diveſque è victoria factus, (nam amplius H-S. centies poſſederat) damnatus erat non multo ante, quam Cicero dixit. objectæ ſunt ei tres cædes proſcriptorum circa eoſdem dies. L. quoque Bellienus damnatus eſt: quem Cicero ait avunculum eſſe Catilinæ. hic autem Lucretium Aſellam, conſulatum contra voluntatem Sullæ ad turbandum ſtatum civitatis petentem, occiderat, juſſu Sullæ tunc dictatoris.

(*q*) Hujus autem criminis periculum, quod objicit Cicero, paucos poſt menſes Catilina ſubiit. poſt effecta enim comitia conſularia, & Catilinæ repulſam, fecit eum reum inter ſicarios L. Lucullus paratus eruditusque, qui poſtea conſulatum quoque petiit.

(*r*) Fabia virgo Veſtalis cauſam inceſti dixerat, cum ei Catilina objiceretur: eratque abſoluta hæc Fabia, quia ſoror erat Terentiæ Ciceronis. ideo ſic dixit, *Etiam ſi culpa nulla ſubeſſet.* ita & ſuis pepercit, & nihilo levius inimico ſummi opprobrii turpitudinem objecit.

(*s*) Dicitur, Catilinam adulterium commiſiſſe cum ea, quæ ei poſtea ſocrus fuit: & ex eo ſtupro duxiſſe uxorem, cum filia ejus eſſet. hæc Lucejus quoque Catilinæ objicit in orationibus, quas in eum ſcripſit. nomina harum mulierum nondum inveni.

(*t*) Dictum eſt jam ſæpius, Catilinam ex prætura Africam obtinuiſſe, & accuſante eum repetundarum P. Clodio abſolutum eſſe.

(*v*) Quo

Prætereo illum nefarium conatum tuum, & pene acerbum & luctuoſum populo Romano diem, cum ... Cn. Piſone ſocio, neque alio nemine, cædem optimatum facere voluiſti (*v*).

An oblitus es, te ex me, cum præturam peteremus, petiſſe, ut tibi primum locum concederem? quod cum ſæpius ageres, & impudentius à me contenderes, meminiſti, me tibi reſpondere, impudenter te facere, qui id à me peteres, quod avunculus numquam impetraſſet? Neſcis, me prætorem primum eſſe factum, te conceſſione competitorum, & collatione centuriarum, & meo maxime beneficio, è poſtremo in tertium locum eſſe ſublectum (*x*)?

Dicit de malis civibus.

3 Qui poſteaquam illo, ut conati erant, Hiſpanienſi pugiunculo nervos incidere civium Romanorum non potuerunt, duas uno tempore conantur in republica ſicas deſtringere (*y*).

Hunc

ASCONIUS.

(*v*) Quos nominat, intelligitis. fuit enim opinio, Catilinam & Cn. Piſonem adoleſcentem perditum, conjuraſſe ad cædem ſenatus faciendam ante annum quam hæc dicta ſunt, Cotta & Torquato coſſ. eamque cædem ideo non eſſe factam, quod prius, quam parati eſſent, conjuratis ſignum dediſſet Catilina. Piſo autem, cum hæc dicerentur, perierat in Hiſpania, miſſus à ſenatu per honorem legationis, ut avus ſuus ablegaretur. ibique dum injurias provincialibus facit, occiſus erat, ut quidam credebant, à Cn. Pompeji clientibus, Pompejo non invito.

(*x*) Diximus jam ſupra, Sullæ ludis, quos hic propter victoriam fecerit, quadrigas C. Antonium & alios quoſdam nobiles homines agitaſſe. præterea Antonius redemptas habebat ab ærario vectigales quadrigas, quam redemptionem ſenatori habere licet per legem. fuit autem notiſſimus in circo quadrigarum agitator Boculus.

(*y*) *Hiſpanienſem pugiunculum* Cn. Piſonem appellat: quem in Hiſpania occiſum eſſe dixi. *Duas ſicas*, Catilinam & Antonium appellari, manifeſtum eſt.

---

3. *Qui poſtquam illo Hiſpanienſi pugiunculo.*] *Cn. Piſonem* ſignificari tradit Aſconius, qui in Hiſpaniam tum miſſus ibi perierat. Quod autem hic dicit, *nervos incidere civium R.* ſupra dixit explicatius, *cædem facere optimatum*. Ipſam autem rationem loquendi ſumpſiſſe videtur à C. Graccho, qui judiciis ad equites tranſlatis, *nervos ſe incidiſſe ſenatorii ordinis* jactitabat. Eadem autem uſus eſt idem Cicero prima Academ. *Zeno*, inquit, *nullo modo is erat, qui nervos virtutis inciderit*. Alioqui in ea pro Flacco, *nervos concidere* dixit. *Patricius.*

Hunc vos ſcitote Licinium gladiatorem jam immiſiſſe cupidum Catilinæ, judices, Q. Curium, hominem quæſtorium (z).

ASCONIUS.

(z) Curius hic notiſſimus fuit aleator, damnatuſque poſtea eſt. in hunc eſt hendecaſyllabus CALVI elegans: *Et talis Curius pereruditus.*

Huic orationi Ciceronis & Catilina & Antonius contumelioſe reſponderunt: quod ſolum poterant, invecti in novitatem ejus.

Feruntur quoque orationes nomine illorum editæ, non ab ipſis ſcriptæ, ſed ab Ciceronis obtrectatoribus, quas neſcio an ſatius ſit ignorare.

Cæterum Cicero conſul omnium conſenſu factus eſt.

Antonius pauculis centuriis Catilinam ſuperavit, cum ei propter patris nomen paulo ſpecioſior manus ſuffragata eſſet quam Catilinæ.

Extremum deeſt.

M. TUL-

M. TULLII CICERONIS
DE
LEGE AGRARIA,
KALENDIS JANUAR.
CONTRA
P. SERVILIUM RULLUM,
TRIBUNUM PLEBIS, IN SENATU.
ORATIO SEPTIMADECIMA.

ARGUMENTUM.

Kalendis Januariis Servilius Rullus Trib. plebis, qui cum collegis proximo Decembri magiſtratum inierat, de lege agraria, quam jam promulgarat, verba in ſenatu fecit. Solebant enim ante patres conſulere, qui ad populum aliquam legem ferre parabant, ut auctores eſſent. Eam legem Cicero, quod ærarium exhauriret, vectigalia proſcriberet: poſſeſſiones omnes publicas venderet: omnia belli ſubſidia & ornamenta pacis imperio Romano adimeret: quod decemviros in quinquennium cum ſummo imperio omnium fortunis & capitibus imponeret, ſumma cum aſſenſione & approbatione bonorum omnium diſſuaſit, & à tribunitiæ largitionis metu ſenatum & bonos omnes hac oratione liberavit: quam Kalend. Januariis in Capitolio habuit; ut in Piſonem ſcribit. Turnebus.
[Habita A. V. C. DCXC.]

Deſunt permulta.

I. * [1] quæ res apertè petebatur, ea nunc occultè cuniculis oppugnatur. dicent enim decemviri, id quod & dicitur

* Pal. pr. adſcriptum habet; deeſſe à principio folia duo. *Grut.* In editione Mediolanenſi 1498 hæc verba præfiguntur huic orationi: *Hujus orationis principium de lege Agraria contra P. Rullum non extat. Duo enim folia ex vetuſtiſſimo codice abſciſſa fuiſſe librarii admonitum reliquerunt in marginibus vetuſtiſſimorum exemplorum, quæ in conſultationem hujus noſtra editionis adhibuimus.* Hæc illi. In editione anni

citur à multis, & ſæpe dictum eſt; poſt ᵃ eoſdem conſu-
2 les, regis ᵃ Alexandri teſtamento, regnum illud, populi Romani eſſe factum. Dabitis igitur Alexandriam clam petentibus iis, quibus apertiſſimè pugnantibus reſtitiſtis?
3 hæc, per deos immortales! utrum eſſe vobis conſilia 4 ſicco-

a ita Grav. Alexandrini Grut.

anni 1472. non habetur hoc fragmentum orationis primæ. *Gravius.*

1. *Quæ res aperte petebatur, ea nunc occulte cuniculis oppugnantur.*] Significat Alexandriam, & Ægyptum, quæ ab Alexandro rege, qui Cotta, & Torquato Coss. Tyri mortuus eſt, teſtamento populo Romano relictæ dicebantur. quod cum Romæ percrebuiſſet, multi extiterunt, qui aperte dicerent, adeundam eſſe regiam hæreditatem, Ægyptum Ptolomæo adimendam eſſe, qui eam tenebat, quod non eſſet nec genere nec animo regio. qua de re apertius agitur in ſequenti oratione. Uſus eſt autem tranſlatione à re militari ducta. Nam *petebatur*, a gladiatorum, aut præliatorum petitionibus ſumptum eſt, cui tranſlationi reſpondet illa altera a bellicis clandeſtinis oppugnationibus hauſta. *Cuniculis oppugnatur*, quod quid ſit, expreſſit in ſecunda, cum dixit. *Nunc tetris tenebris, & caligine Alexandriam ſe perventuros arbitrati ſunt.* Sunt enim cuniculi foſſæ ſubterraneæ hominum ingenio ad cuniculorum animantium imitationem fabrefactæ, ut clam mœnia urbium hoſtilium ſuffodiant, atque imprudentibus hoſtibus in eorum oppidum erumpant, quales quondam Camillus in capiendis Veiis machinatus eſt. Contrariis autem his hæc eſt ornata oratio; *aperte peti*, & *clam cuniculis oppugnari.* Laured.

2. *Eoſdem Coſſ.*] Sullam & Pompejum intelligit, ut ex 2. orat. apparet. Nam in lege Rullus quæ publicabat, & vendebat, ex horum Conſulatu definiebat. Qui Cottam & Torquatum intelligunt, vehementer errant. *Turneb.*

3. *Hæc per deos immortales utrum eſſe vobis conſilia ſiccorum, an vinolentorum ſomnia, & utrum cogitata ſapientium, an optata furioſorum videntur.*] Rem breviter auget, atque latoribus hujus legis convicium dicit, vinolentos eos, ac furioſos vocans. lenit autem convicium methodo dubitationis. cum inquit: *Per deos immortales*, quod genus loquendi ab interrogantibus uſurpatur, quia valet plurimum ad ἀφέλειαν, & ad impellendum ut id quod ſentitur, vere integreque dici videatur. *Siccos* porro appellat ſobrios, ut illud in 2. Academicarum Ciceronis apud Nonium: *Alius adultis, alius ſenibus; alius ſiccis, alius vinoſis.* Et apud Horatium: *Dicimus integro. Sicci mane die dicimus uvidi, Cum ſol Oceano ſubeſt.* Ut autem Cicero ſiccum vinoſo, Horatius ſiccum vuido, ſic Plautus in Aſinaria ſiccum madido, Cicero hoc in loco ſiccum vinolento oppoſuit. noluit autem dicere, *ſomnia*, ſimpliciter, quamvis ea fere vana ſint, ſed *vinolentorum ſomnia*, quæ prorſus inania ſunt. ebrii enim vino repleti ob ejus vim, vapore ſtomachi impedito ſtatim, viſa quædam in quiete tortuoſa & obſcura videre videntur. idem alibi: *Non philoſophorum judicia, ſed delirantium* ... Horatius: *Ægri ſomnia. Optata a. furioſorum* recte dixit,

non

4 ſiccorum, an vinolentorum ſomnia: & utrùm cogitata ſapientum, an optata furioſorum videntur?

Videte nunc, proximo capite, ut impurus helluo 5 turbet rempublicam, ut à majoribus noſtris poſſeſſiones relictas diſperdat & diſſipet: ut ſit non minùs in populi Romani patrimonio nepos, quàm in ſuo. Proſcribit in ſua lege vectigalia, quæ decemviri vendant; hoc eſt, proſcribit auctionem publicorum bonorum. agros emi vult, qui dividantur: quærit pecuniam. videlicet excogitabit aliquid, atque afferet. nam ſuperioribus capitibus dignitas populi Romani violabatur: nomen imperii in commune odium orbis terræ vocabatur: urbes pacatæ, agri ſociorum, regum ſtatus 6 decemviris donabantur: nunc præſens, certa, pecunia numerata, quæritur. P. B.

Exſpecto, quid tribunus plebis vigilans & acutus excogitet. 7 Veneat, inquit, ſilva Scantia. Utrùm tandem hanc 3

non ſperata. ſperamus enim ratione aliqua ſemper adducti, optamus interdum nulla. Hic autem inter ſe hæc opponuntur: *Conſilia* & *ſomnia*, *cogitata* & *optata*, *ſicci* & *vinolenti*, *ſapientes* & *furioſi*. Laured.

4. *Siccorum.*] Qui nihil biberint: qui ſapientius cogitare ſolent, quam vinolenti: ideo ſubjungit: *Utrum cogitata ſapientum, an optata furioſorum videntur?* opponens primum ſiccis vinolentos, ſapientibus furioſos, deinde conſiliis ſomnia, cogitatis optata. nam qui cogitat, ratione agit: qui optat, ſæpe temere movetur. Horatius Carm. lib. I. ode 18. *Siccis omnia nam dura deus propoſuit.* Lib. IV, ode 5. *Dicimus integro, Sicci mane die.* Ep. 3. lib. I. *forum, putealque Libonis, Mandabo ſiccis.* Plautus in Perſa; *Jam diu factum eſt, cum bibimus: nimis ſicci ſumus.* P. Manut.

5. *Turbet.*] Turbaret hominem, qui rem ejus familiarem dilapidaret & diſſiparet, ut Rullus publicam. Patrimonium autem ſignificat adediſſe Rullum; idque in ſuo feciſſe, quod tentet in publico. Alioqui *conturbare* dicuntur, qui decoquunt: ut ad Q. Ciceronem, *Ad quem ego reſcripſi, nihil eſſe quod poſthac arca noſtra fiducia conturbaret.* Ex eo dictum eſt, quod & rationes & omnia miſcent, qui ſolvendi non eſſe incipiunt, eſt & *turbare* turbari: Varro, *præterea ſalſamenta in eas piſcinas emptitia conjiciebat, cum mare turbaret.* Et ejus imitatione Virgilius, *Et ſeptem gemini turbant trepida oſtia Nili.* Turbat igitur Rempublicam, qui ejus conturbat rationes, & poſſeſſiones vendit. *Turneb.*

6. *Decemviris donabantur.*] Alii emendant *condonabantur.* quod eodem redit, & tamen eſt contra mſſ. editoſque. itaque præter librorum auctoritatem nihil moveo; ut fecit Lambinus, qui correctionem Puteani alioquin inſignem intulit libris Tullii. *Grut.*

7. *Veneat, inquit, ſilva Scantia.*] Præco enim quaſi pro Rullo locutus eſt. Itaque *inquit*, expone in lege. Silvæ autem Scantiæ Cicero meminit in Bruto: cum ait, *Cum in ſilva Scantia facta cædes eſſet*, quamvis alii aliter eum locum legant. *Aquarum Scantia-*

hanc ſilvam in [8] relictis poſſeſſionibus, an [9] in cenſorum paſcuis inveniſti? ſiquid eſt, quod indagaris, inveneris, ex tenebris erueris, quamquam iniquum eſt, [10] conſume tamen ſane, quoniam commodum eſt, quoniam quidem tu attuliſti. ſilvam verò tu Scantiam vendas, nobis conſulibus, atque hoc ſenatu? tu ullum vectigal attingas? tu populi Romani ſubſidia belli? tu ornamenta pacis eripias? Tum verò hoc me inertiorem conſulem judicabo, quàm illos fortiſſimos viros, qui apud majores noſtros fuerunt: quod, quæ vectigalia, illis conſulibus, populo Romano parta ſunt, ea, me conſule, ne retineri quidem potuiſſe judicabuntur.

4 II. VENDIT Italiæ poſſeſſiones ex ordine omnes. ſanè eſt in eo diligens. nullam enim prætermittit. perſequitur [b] in tabulis cenſoriis totam Siciliam. nullum ædificium, nullos agros relinquit. Audiſtis auctionem populi Romani pro-

b ut in tab. *Putean.*

rum meminit Plin. libro II. cap. 107. & *malorum Scantinorum* lib. XV. cap. 14. & 15. *Uva Scantiana*, lib. XIV. cap. 4. poſt autem cum pergit. *Laured. Scantia.*] Silvam Scantiam Cenſores publicanis pecuariis locabant. Cicero in Bruto, *Nam cum in Scantia facta cædes eſſet, notique homines interfecti, inſimulareturque familia, partim etiam liberi ſocietatis ejus*, &c. Suſpicor illic fuiſſe Scantias aquas, ubi, ut inquit Plinius, *e petra flamma exibat, qua pluviis accenderetur*. Turnebus. Scantia ſilva fuit in Campania, ubi & aquæ Scantiæ Plinio commemoratæ. Sed mala, non *Scantia*, ſed *Scandia*, huc non pertinent. Illa enim nomen habuerunt a quodam Scandio, ut Matiana a Matio, teſte Plinio loco laudato. *Grævius.*

8. *Relectis poſſeſſionibus.*] Locis ſterilibus, quæ quod locari non poſſint, idcirco in tabulis cenſoriis ſcripta non erant, ſed negligebantur. Virgil. lib. IV. Georg.

cui pauca relicti
Jugera ruris erant.

Sic in aſſignatione agrorum, quæ ob ſterilitatem, aut conditoris voluntatem, nulli attribuebantur, *relicta* dicebantur Frontino. *Turnebus.*

9. *In cenſorum paſcuis.*] In iis, quæ cenſores locant. paſcua enim in cenſorum tabulis omnia dicebantur, ex quibus vectigal caperetur: quia diu vectigal hoc ſolum fuiſſet. Plinius lib. XVIII. c. 3. *P. Manut.*

10. *Conſume.*] *Conſume* dixit, non vende, nec proſcribe. ſed invidiæ cauſa *conſume*. Laured. V. Cl. Jac. Gronovius notavit in Victoriana legi, *tamen conſume ſane*, quod non ſit repudiandum, ſi MSS. annuant, quia id a Latinæ linguæ ratione non abhorreat. Liv. I, 57: *Age ſane, omnes citatis equis advolant Romam:* ubi patrem ſuum conſulendum eſſe cenſet. Ego ſane Gronovio ſubſcribo, cum in Erfurtenſi invenerim *conſume tamen ſane.* Grævius.

11. *Quoad.*]

proſcriptam à tribuno plebis, conſtitutam in menſem Januarium: &, credo, non dubitatis, quin idcirco hæc, ærarii cauſa, non vendiderint ii, qui armis & virtute pepererunt, ut eſſet, quod nos, largitionis cauſa, venderemus.

Videte nunc, [11] quoad fecerit iter apertius, quàm antea: nam ſuperiore parte legis quemadmodum Pompejum oppugnarent, à me indicati ſunt: nunc jam ſe ipſi indicabunt. [12] Jubent venire agros Attalenſium, atque Olympenorum. hos populo Romano Servilii, fortiſſimi viri, victoria adjunxit. deinde agros in Macedonia regios, qui partim T. Flaminini, partim L. Paulli, qui Perſen vicit, virtute P. LXII. parti ſunt: deinde agrum [c] optimum & fructuoſiſſimum c opimum Man. Corinthium, qui L. Mummii imperio ac felicitate ad vectigalia populi Romani adjunctus eſt: [13] poſt autem agros

11. *Quoad.*] Quouſque. Nam ad Pompejum uſque iter aperte fecit, nec diſſimulavit quò progrederetur, ut antea. In quibuſdam libris ſcribitur, *Videte nunc ut fecerit:* Quod idoneam etiam ſententiam habet. Quibus in libris etiam ſuperior ambitus ſic ſine ironia legitur, quod prætermittere nolui: *Quin non idcirco hæc ærarii cauſa non vendiderunt ii;* &c. quod, etſi receptam lectionem loco non moveo, tamen optimam ſententiam habet. *Turneb.* *Quoad fecerit iter apertius*, libri ſcripti & editiones ante P. Manutium, qui malebat *quo adſectarint iter apert.* quem ſecutus eſt Lambinus, aliique. neſcio quàm bene. vulgata ſanè æquè recta eſt. Gulielmius conjiciebat, *quò adegerit iter.* Grut.

12. *Jubent venire agros Attalenſium & Olympenorum.*] Non video quid Lambinum impulerit, ut *Attaleenſium*, ſive *Attalienſium* ſcribendum hoc loco affirmarit. ab Ἀττάλεια enim civis Ἀτταλεὺς deducitur, quemadmodum ab Ἀλεξάνδρεια, Ἀλεξανδρεύς: & in æreis numiſmatibus non eſt, Ἀτταλειέων, &, Ἀλεξανδρειέων, ſed Ἀτταλέων, & Ἀλεξανδρέων. Fulv. Urſinus. *Attalenſium*] Attalea urbs Lyciæ: Lydiæ eſt in Stephano, quæ ante Ἀγρόειρα, aut Ἀλλόειρα dicebatur. Alii Corycum Ciliciæ ſic appellari dicunt, ut Demetrius, ab Attalo Philadelpho ejus conditore. Ab Ἀτταλεὺς more Latinis uſitato, fit *Attalenſis.* Olympus urbs Pamphiliæ; inde Ὀλυμπηνὸς, inquit Stephanus, gentile formatur, Latine *Olympenus.* Servilius Proconſul in Ciliciam miſſus, piratas vicit: eorum urbes Phaſelum, Olympum, Attaliam, Iſaurumque Ciliciæ arcem expugnavit: nomenque Iſaurici ſibi adoptavit. Illarum urbium agros publicaverat, quas Cicero nominat, Rullus nominatim vænire jubebat, præter illa, quæ a Pompejo & Sulla Coss. definierat. *Turneb.* Vide L. Holſtenium ad Steph. de urb. in Ἀττάλεια, qui duas hujus nominis urbes fuiſſe docet, alteram Lyciæ, alteram Ciliciæ. *Græv.*

13. *Poſt autem agros in Hiſpania apud Carthaginem novam.*] Carthago nova in Bætica Hiſpania ad litus fuit ab Aſdrubale Pœno con-

agros in Hiſpania apud Carthaginem novam, duorum Scipionum eximia virtute poſſeſſos: tum verò ipſam veterem Carthaginem vendunt, quam P. Africanus nudatam tectis ac mœnibus, ſive ad notandam Carthaginienſium calamitatem, ſive ad teſtificandam noſtram victoriam, ſive ad oblatam aliquam religionem ad æternam hominum memoriam [14] conſecravit.

6 [15] His inſignibus atque inſulis imperii venditis, quibus

condita. nova autem dicta eſt, ut a vetere, quæ in Africa erat, diſtingueretur, auctore Stephano; hujus Carthaginis agros duorum Scipionum eximia virtute poſſeſſos ait, intelligit autem Cn. & P. Scipiones fratres, qui primi bellum in Hiſpania geſſerunt, atque ibi ambo oppreſſi ſunt; cujus poſſeſſionem L. Marcius primipili centurio, imperatoribus ſuis amiſſis, virtute reſtituit; auctor Liv. *Laured.*

14. *Conſecravit.*] Scipio Junior non ſolum diruit Carthaginem, omni murali lapide in pulverem comminuto: Verum etiam conſecravit: ut hominibus adempto ejus uſu, nunquam poſtea ædificaretur: quanquam Cajus Gracchus ea re non eſt deterritus, qui in eam colonos deduxit, primaque Carthago extra Italiam Colonia condita ſit: Julius etiam Cæſar Colonos Corinthi & Carthagini collocavit. *Turneb.*

15. *Inſignibus atque inſulis.*] Inſignia notabilem & inſignem ſignificant cultum, & ornatum: ut quæ magiſtratus & imperii inſignia dicuntur a Græcis *ἀρχῆς καὶ ἡγεμονίας παράσημα*, ſed & phaleræ equorum, propter cultum inſignem:

——— poſitis inſignibus Æthon
It lachrimans, inquit Maro. Cicero etiam in amplo ornatu, ſcenæ & fori inſignia vocari dicit, quæ excellunt. Etiam inſigne regium diadema eſt, & ſceptrum, veſtiſque regia. Etiam inſignia ſunt argumenta, quæ vel pinguntur, vel exſculpuntur in clypeis, Maro:

——— clypeoque inſigne paternum,
Centum angues.

Sunt & inſignia criſtæ galearum. Plaut.

Pro galea ſcaphium, pro inſigni ſit corolla plectilis.

Hic meo judicio, inſignia vocat ornamentum imperii, cui ut ſacto non tantum inſignem cultum, ſed etiam inſulas ſacras tribuit. Quod ideo fecit, quia conſecratam dixerat Carthaginem, quam tanquam quandam inſulam videri vult. Inſula autem faſcia eſt, ex qua utrinque dependent vittæ, quæ ſunt ejus retinacula: Ea tribuitur ſacerdotibus Maro:

Nec procul Æmonides, Phœbi Triviæque ſacerdos,
Inſula cui ſacra redimibat tempora vitta.

Ferebantur & ab hoſtiis. Lucretius:

Cui ſimul inſula Virgineos circumdata comptus
Ex utraque pari malarum parte profuſa eſt.

Nos hujus nominis veſtigia retinemus, qui genus chirothecarum, vel manicarum hibernarum & villoſarum maninſulas appellamus, quaſi

bus [16] ornatam vobis majores veſtri rempublicam tradiderunt, jubent eos agros venire, quos rex Mithridates in Paphlagonia, Ponto, Cappadociaque poſſederit. Num obſcurè videntur, propè haſtâ præconis, inſectari Cn. Pompeji exercitum, qui venire jubeant eos ipſos agros, in quibus ille etiam nunc bellum gerat atque verſetur?

III. HOC VERÒ cujuſmodi eſt; quod ejus auctionis, quam conſtituunt, locum ſibi nullum definiunt? nam decemviris, quibus in locis ipſis videatur, vendendi poteſtas lege permittitur. [17] Cenſoribus vectigalia locare, niſi in con-

quaſi manuum inſulas, & hibernas crepidas, pedinſulas dicimus. Inſulæ etiam ferebantur a ſupplicibus. Livius, *Prima luce ſacerdotes cum inſulis ad urbem dedendam Philippo mittunt.* Illud Ciceronis lib. III. de orat. obſcurum videtur: *Pamphilumque neſcio quem ſinamus in inſulis tantam rem, tanquam pueriles aliquas delicias depingere.* Quo quidem in loco putem Ciceronem in Pamphilum illudere hominem, ut ait Plinius, omnibus litteris eruditum, eundemque pictorem, qui cum de arte dicendi ſcripſiſſet, irrideretur, ut non rhetor, ſed ut pictor, qui non tam librum ſcripſerit, quam inſulas depinxerit: ut enim reor inſulæ pingi ſolebant. *Turneb.*

16. *Ornatam vobis majores veſtri.*] Nihilo deterius Pal. pr. & editi primitus, *nobis maj. noſtri.* Manutius recepit prius, abnuit poſterius. quare, neſcio. ſi obtemperandum erit Pal. ſec. illud *veſtri* totum delebimus, utpote cujus nullum in eo exemplari veſtigium. *Idem.*

17. *Cenſoribus vectigalia.*] Probat indignitatem hujus permiſſionis comparatione a minori. Cenſoribus, inquit, vectigalia populi Romani, niſi in conſpectu populi Rom. locare non licet, ergo decemviris, ut in ultimis terris vendere liceat, indignum eſt: qua in comparatione Cenſores decemviris opponuntur, forum Romanum ultimis terris, locatio venditioni. Cenſorum porro fuiſſe munus, ut vectigalia in conſpectu populi Romani locarent, omnes loquuntur hiſtoriæ; unde dixit in ſequenti: *Vectigalia locare nuſquam licet, niſi in hàc urbe, hoc ex loco, hac veſtrum frequentia:* locum vero roſtra, unde loquebatur, intellexit. Plena autem eſt indignationis argumentatio. Cæterum, quod hic *ultimas terras*, Paphlagoniæ tenebras, atque Cappadociæ ſolitudinem in ſequenti appellavit. *Idem. Cenſoribus vectigalia.*] Cenſores ſarta tecta vectigalia, quæ ex agris publicis, ſilvis, portoriis colligebantur, redemptoribus, publicanis, mancipibus locabant. Hoc poſtea munus ad Conſules, imperatorum tempore, translatum eſt. Ovidius de Sex. Pompejo Conſule:

Aut populi reditus poſitam componet ad haſtam,
Et minui magna non ſinet urbis opes.

Et

conſpectu populi Romani non licet. his vendere vel in ultimis terris licebit? At hoc etiam nequiſſimi homines, conſumptis patrimoniis, faciunt, ut [18] in atriis auctionariis potius, quàm in triviis, aut in compitis auctionentur. hic permittit ſua lege decemviris, ut [19] in quibus commodum ſit tenebris, ut in qua velint ſolitudine, bona populi Romani poſſint divendere.

8 Jam illa omnibus in provinciis, regnis, [20] liberis populis quàm acerba, quàm formidoloſa, quàm quæſtuoſa con-

cursatio

Et de Græcino Conſule:

Nunc longi reditus haſtæ ſupponere luſtri
Credet, & exactæ cuncta locare fide.

Locabant etiam, ut opinor, viceſimam, cujus mentio eſt apud Ciceronem ad Atticum, & Juriſconſultos: a qua Livius *aurum viceſimarium* vocavit, quod in ſanctiore ærario ad ultimos caſus ſervabatur. Erat autem viceſima pars hæreditatum teſtamentariarum, quæ ærario tribuebatur. *Turneb.*

18. *In atriis auctionariis.*] Quæ cum in foro ſint, magis patent, quam trivia, aut compita. erant autem plura. nam Licinia, in quibus præcones ſederent, in oratione pro Quinctio nominantur. *P. Manut.*

19. *In quibus commodum ſit tenebris.*] In quibus libeat: hoc enim loquendi genere nihil aliud ſignificatur. paullo poſt; *Ut iidem poſſint & liberare agros, quos commodum ſit, & quos ipſis libeat, publicare.* infra: *cum velint, Romæ eſſe; cum commodum ſit, quacumque velint, ſummo cum imperio judicioque omnium rerum ut vagari liceat, conceditur.* orat. 2. *Commodum erit Pergamum, Smyrnam, Tralles, Epheſum, Miletum, Cyzicum, totam denique Aſiam, quæ poſt L. Sullam Q. Pompejum conſules recuperata ſit, populi Romani factam eſſe dicere.* In eadem: *Ut veniretis in caſtra Cn. Pompeji, atque ipſa caſtra, ſi commodum vobis eſſet, venderetis.* In Verrem ſæpe. *P. Manut.*

20. *Liberis populis.*] Pop. liberi qui non parent Regi; ut lib. III. de legibus: *Nos autem qui leges damus liberis populis, quæque de optima repub. ſentiremus in ſex libris ante diximus, accommodabimus hoc tempore leges ad illum, quem probamus, civitatis ſtatum.* Interdum ſunt liberi populi, qui ſine vectigali & tributo pop. Rom. parebant, qui ſuis vivebant legibus, αὐτονόμους Græci vocant. Apud quos magiſtratus Romanus jus non dicebat. Cicero in Piſonem: *Nam lege Cæſaris juſtiſſima atque optima, populi liberi plane & vere erant liberi: lege autem ea, quam nemo præter te & collegam tuum putavit, omnis erat tibi Achaja, Theſſalia, Athenæ, cuncta Græcia addicta.* Et de provinc. Conſularibus: *Tum, inquam, emiſti grandi pecunia, ut tibi de pecuniis creditis jus in liberos populos contra Senatuſconſultum, & contra legem generi tui dicere liceret.* Hic liberos populos dicit, qui neque in provinciæ formam redacti ſunt, ut vectigal pendant, neque Regi parent. Nam provinciis & regnis opponit. *Turneb.*

21. Cum

curſatio decemviralis futura ſit, non videtis? Hereditatum obeundarum cauſa, quibus vos legationes dediſtis; qui & privati, & privatum ad negotium exierunt, non maximis P. R. opibus, neque ſumma auctoritate præditi, tamen auditis profectò, quàm graves eorum adventus ſociis veſtris eſſe ſoleant. 9

Quamobrem quid putatis impendere hac lege omnibus gentibus terroris & mali, [21] cùm mittantur in orbem terrarum decemviri ſummo cum imperio, ſumma cum avaritia, infinitaque omnium rerum cupiditate? quorum cùm adventus graves, cùm faſces formidoloſi; tum verò judicium ac poteſtas erit non ferenda. licebit enim, quod videbitur, publicum judicare: quod judicarint, vendere. etiam illud, quod homines ſancti non facient, ut pecuniam accipiant, ne vendant: tamen [d] id iis ipſum per legem licebit. hinc vos quas ſpoliationes, quas pactiones, quam denique in omnibus locis nundinationem juris ac fortunarum fore putatis? Etenim quod ſuperiore parte legis præfinitum fuit, Sulla & Pompejo conſulibus, id rurſus liberum infinitumque fecerunt.

d iis id ipſ. *Lamb.*

IV. JUBET [e] EOSDEM decemviros omnibus agris publicis [22] pergrande vectigal imponere, ut [f] iidem poſſint &

e enim eoſd. *MS.*
f idem *MS.*

21. *Cum mittantur.*] Erfurt. *cum immutantur.* leg. *immittantur.* Eſt hoc verbum invidioſum. *Immitti* enim dicuntur ſicarii, & alii homines ſcelerati, qui ad ſcelus aliquod patrandum ſubornantur, ut notum eſt. *Græv.*

22. *Pergrande vectigal.*] Arvis ultra decumam, paſcuis ſcripturam gravem. Hos autem agros dicit, quos populi Romani eſſe judicarint decemviri: tametſi pop. Rom. facti non ſint, id eſt, non ſint a populo poſſeſſi, non ſint pop. adjudicati. Quo quidem capite magna decemviris poteſtas permittitur, ut quos velint agros pop. Rom. adjudicent, eiſque vectigal imponant: quos velint abjudicent & liberent. Hinc prædandi magnam fore occaſionem decemviris ait. Eſt autem hic *liberare agros*, liberos & immunes reddere; ut nihil penſitent. Nam agri, qui publici erant aratoribus dati, decumas pendebant, ſi arvi eſſent, ſi paſcui, ſcripturam. Italicis populis civitate tandem donatis, tributarii & ſtipendiarii deſierunt eſſe in Italia agri, cum tales eſſent provinciales ut Juſtinianus dicit. Vocantur autem tributaria & ſtipendiaria prædia, quæ in provinciis ſunt, quæ, ut idem ait, traditione alienabantur, quod, ut reor, nexu non poſſent, nec mancipatione. Id declarant verba vel Simplicii, vel Urbici (duplicem enim inſcriptionem reperio) *Prima conditio poſſidendi hac eſt per Italiam, ubi nullus eſt ager tributarius, ſed aut colonicus aut municipalis, aut alicujus caſtelli, aut conciliabuli, aut ſaltus privati: at ſi ad provincias*

&liberare agros, quos commodum ſit; &, quos ipſis libeat, publicare. quo in judicio perſpici non poteſt, utrùm ſeveritas acerbior, an benignitas quæſtuoſior ſit futura. Sunt tamen in tota lege exceptiones duæ, non tam iniquæ, quàm ſuſpicioſæ. excipit in vectigali imponendo agrum Recentoricum Sicilienſem; in vendendis agris, eos agros, de quibus cautum [23] ſit fœdere. hi ſunt [24] in Africa, qui ab Hiempſale poſſidentur.

11 Hic quæro, ſi Hiempſali ſatis eſt cautum fœdere, & Recentoricus ager privatus eſt, quid attinuerit excipi? ſin & fœdus illud habet aliquam dubitationem, & ager Recentoricus dicitur nonnunquam eſſe publicus: quem putet exiſtimaturum, duas cauſas in orbe terrarum repertas, quibus [25] gratis parceret? Nunc quiſnam tam abſtruſus

P. LXIII. uſquam nummus videtur, quem non architecti hujuſce legis olfecerint? provincias, civitates liberas, ſocios, amicos,

vincias reſpicimus, habent agros colonicos quidam ſui juris; habent & colonicos ſtipendiarii qui ſunt, in eodem habent & coloni ſtipendiarios: habent autem provincia & municipales agros, aut civitatum peregrinarum, & ſtipendiarii, quod nexum non habent, neque poſſidendi ab alio quam poſſidentur tam a privatis: ſed alia conditione venerunt, ſed nec mancipatio eorum legitima poteſt eſſe. Poſſidendi enim illis quaſi fructus tollendi cauſa, & praſtandi tributi conditio conceſſa eſt. Porro in oratione 3. *liberos agros* aliter Cicero dicit. Non enim eos appellat, qui immunibus & tributariis opponuntur, ſed qui ſervi non ſunt, id eſt, qui ſervitutem non debeant. *Turneb.*

23. *Sit fœdere.*] Per C. Cottam Conſulem, quod fœdus ſine juſſu pop. ratum & firmum non erat. Quanquam jam more erat receptum, ut a ſenatu reges Socii & amici Conſulibus agentibus, appellarentur, cum iiſque a Conſulibus in Capitolio fœdus feriretur, ut ex multis Ciceronis locis perſpici poteſt. *Turn.* Erfurt. *de quibus cautum ſit ſine fœdere.* Forte: *de quibus cautum ſit in fœdere.* ſed vulgatam non ſollicito. *Grav.*

24. *In Africa.*] Quos tamen extra Mauritaniæ regni ſui fines Hiempſal a Pompejo traditos poſſidebat. victo enim Hiarba, regnare filium ejus Hiempſalem Pompejus in Mauritania juſſit. Dio lib. XXXXI. cujus poſtea beneficii memor filius ejus Juba pro Pompejo contra Cæſarem pugnavit. *P. Manut.*

25. *Gratis.*] Sine corruptela, ſine quæſtu. Integrum erat apud veteres *gratiis*: ut apud Terentium in Phormione, *Ut phaleratis dictis ducas me, & meam ductes gratiis.* Ita enim ut legatur poſtulat verſus, cum *gratis* vulgo edatur. Et in Aſinaria Plauti, *Age nunc, reſide, cave modo ne gratiis:* Objicit enim præconi lucri ſtudium, qui nihil ſine quæſtu faceret. Qui locus miſere depravatus eſt omnibus in lib. Hinc *ingratiis*: Terentius Eunucho, *Opus faciam ut defatiger uſque, ingratiis ut dormiam.* Ita enim legendum eſſe oſtendit [...]ſtonarius, non ut vulgo *ingratis*: Quo verbo in Quintiano

eos, reges denique exhauriunt: admovent manus vectigalibus populi Romani. non eſt ſatis.

[26] Audite, audite vos, qui ampliſſimo populi ſenatuſque judicio exercitus habuiſtis, & bella geſſiſtis. QUOD AD QUEMQUE PERVENIT, PERVENERIT, EX PRÆDA, EX MANUBIIS, EX AURO [27] CORONARIO, QUOD NEQUE CONSUMPTUM IN MONUMENTO, NEQUE IN ÆRARIUM RELATUM SIT, ID AD DECEMVIROS REFERRI jubet. Hoc capite multa ſperant: in omnes imperatores, heredeſque eorum quæſtionem ſuo judicio comparant: ſed maximam pecuniam ſe à Fauſto ablaturos arbitrantur. quam cauſam ſuſcipere jurati judices noluerunt, hanc iſti decemviri ſuſcepere. idcirco à judicibus fortaſſe prætermiſſam eſſe arbitrantur, quòd ſit ipſis reſervata. 12

Deinde etiam in reliquum tempus diligentiſſimè ſancit, ut, quod quiſque imperator habeat pecuniæ, protinus ad decemviros deferat. Hîc tamen excipit Pompejum; ſimillimè, ut mihi videtur, atque [28] in illa lege, qua 13

na eſt uſus Cicero, *Exterquendum eſt invito, atque ingratiis:* ſic enim in libro vetere legi. *Turnebus.*

26. *Audite, audite vos, qui &c.*] Vox geminata nunc primum accedit libris noſtris, à Pal. ſec. & Turingico Erfurdienſi. *Grut.*

27. *Coronario.*] Quod conferebatur a provincialibus in coronas ad ornamentum triumphi. Itaque niſi decreto triumpho coronarium exigi non licebat. Cic. in Piſonem, *Mitto aurum coronarium, quod lex decerni & accipi vetat, niſi decreto triumpho.* Plinius: *Claudius ſucceſſor ejus cum de Britannia triumpharet, inter coronas aureas, unam VII pondo habuit, quam contuliſſet Hiſpania Citerior: alteram IX, quam Gallia Comata, ſicut titulus indicavit.* Gellius: *Triumphales coronæ ſunt aureæ, quæ imperatoribus ob honorem triumphi mittuntur: id vulgo dicitur aurum coronarium.* Nugantur hic nonnulli, a provincialibus datas bene meritis rectoribus initio coronas, poſtea aurum pro coronis, homines antiquitatis ignari. De coronis triumphorum ita ſcribit in Æmilio Plutarchus: Ἐφεξῆς δὲ τούτοις ἐκομίζοντο χρυσοῖ στέφανοι τετρακόσιοι τὸ πλῆθος, οὓς αἱ πόλεις ἀριστεῖα τῆς νίκης τῷ Αἰμιλίῳ μετὰ πρεσβειῶν ἔπεμψαν. Id eſt, *Deinceps ſequebantur aureæ coronæ quadringentæ numero, quas urbes victoriæ præmia & ornamenta Æmilio cum legationibus miſerant.* Livius lib. XXXX. *Tulit in triumpho coronas aureas centum viginti quatuor.* Turneb.

28. *In illa lege.*] Papiæ leges duæ de peregrinis ejiciendis latæ ſunt. prior neminem excipiebat, poſterior Italos, lege Julia civitate donatos. utra ſignificetur, affirmare non licet. Satis eſt intelligere, quod ſimilitudine Papiæ legis Cicero demonſtrat, nullum a Rullo beneficium exceptione illa in Pompejum conferri. *P. Manut.*

29. Pere-

qua [29] peregrini Roma ejiciuntur, Glaucippus excipitur. non enim hac exceptione unus afficitur beneficio, ſed unus g privatur injuria. Sed cui manubias remittit, h hujus vectigalia invadit. jubet enim pecuniam, ſiqua poſt nos conſules ex novis vectigalibus i recipiatur, hac uti decemviros. Quaſi verò non intelligamus, hæc eos vectigalia, quæ Cn. Pompejus adjunxerit, vendere cogitare.

g prohibetur *Lamb.*
h in hujus *MS.*
i reficiatur *Lamb.*

14 V. Videtis jam, patres conſcripti, [30] omnibus rebus & modis conſtructam & coacervatam pecuniam decemviralem. Minuetur hujus pecuniæ invidia. conſumetur enim in agrorum emptionibus. Optime. Quis ergo emet agros iſtos? iidem decemviri: [31] tu Rulle (miſſos enim facio ceteros) emes, quos voles: vendes quos voles: utrumque horum facies, quanti voles. Cavet enim vir optimus, ne emat ab invito. quaſi verò non intelligamus, ab invito emere, injurioſum eſſe: ab non invito, quæſtuoſum. Quantum tibi agri vendet, ut alios omittam, ſocer tuus? &, ſi ego ejus [32] æquitatem animi probè novi, ven-

P. B.

29. *Peregrini Roma ejiciuntur.*] Cotta & Torquato Coſſ. Cajus Papius omnes peregrinos, qui Itali non eſſent, quod Deorum nimia frequentia eſſet, moreſque importarent a Romanis inſtitutis alienos, urbe ejecit lege lata. Auctor Dion. Ejus legis meminit Cicero in officiis, quam & improbat, ut hoc loco. *Turneb.*

30. *Omnibus rebus & modis.*] Lambinus *rationibus*; minus bene; nec ſuffragantur libri. *Res* intelligit, quibus conficeretur pecuniæ *modos*, conſilia, quibus in ead. conficienda nitebantur. Gulielmius. *Grut.*

31. *Tu Rulle, miſſos enim facio cateros.*] Sola increpatione iniquitatem hujus emptionis oſtendit. ut enim in re perſpicua invehitur in Rullum principem decemvirum deſignandorum. cum autem inquit: *Tu Rulle*, ſignificanter inquit, cupidum ſcilicet, atque avarum hominem, qualem ipſum antea deſignavit, ſignificans. alioquin vis argumenti nulla eſſet, quæ tamen maxima eſt ſi ita intelligatur: Inique hoc fit, nam non eſt cupidis hominibus permittenda poteſtas, ut emant agros, [illegible] velint, a bus velint, quanti velint. *Laured.* *Tu Rulle* [illegible] decem fore ſperas, emes quos voles agros ad de[illegible] ſtiles, peſtilentes, invidioſos. Emere etia[illegible] ciliare, unde apud Terentium, *Eunuchus me* *dicitur.* Plautus, *Et ſororem in libertatem idem o*[illegible]

32. *Æquitatem animi.*] Hic animi æquit[illegible] quæ ægritudine & dolore vacat, nec g[illegible] quod evenit. Sic animus æquus a Plauto di[illegible]

Pol ſi eſt animus æquus tibi, ſatis habes

Idem:

Sin ſecus, patiemur animis æquis.

vendet non invitus. Facient idem ceteri libenter, ut poſſeſſionis invidiam pecunia commutent: accipiant, quod cupiunt: dent, quod retinere vix poſſunt.

Nunc proſpicite omnium rerum infinitam atque intolerandam licentiam. Pecunia coacta eſt ad agros emendos: 15
ii porrò ab invitis non ementur. Si conſenſerint poſſeſſores non vendere, quid futurum eſt? referetur pecunia? non licet. exigetur? vetat. Verùm eſto: nihil eſt, quod non emi poſſit; ſi tantum des, quantum velit venditor. Spoliemus orbem terrarum, vendamus vectigalia, effundamus ærarium, ut, locupletatis aut invidiæ aut peſtilentiæ poſſeſſoribus, agri tamen emantur.

[33] Quid tum? quæ erit in iſtos agros deductio? quæ totius rei ratio atque deſcriptio? Deducentur, inquit, coloniæ. [34] Quot? quorum hominum? in quæ loca? quis enim non videt, in coloniis eſſe hæc omnia conſideranda? Tibi nos, Rulle, & iſtis tuis, harum omnium rerum [35] machinatoribus, totam Italiam inermem tradituros exiſtima- 16

Contra iniquo animo ferre dicitur. Qui æquitatem hic interpretantur ſimplicem & apertam bonitatem, homines profecto ſunt minime mali minimeque callidi. *Turnebus.*

33. *Quid? tum qua erit in iſtos.*] *Quid tum? qua erit iſtis agris deductio?* in libro veteri legi: quomodo eſt locutus 2 oratione: *Omnibus legibus, agris publicis privatos eſſe deductos.* Sunt autem ablativi abſoluti, id eſt, cum fuerint iſti agri, cum eſſent agri publici. Plautus, *Pol pudere quam pigere præſtat totidem litteris:* id eſt, cum totidem ſunt in utroque litteræ. Itaque cum ſimiliter locutum Ciceronem animadverterim, tacitus libri veteris ſcripturam & auctoritatem præterire nolui. Eſt autem plane ſcribendum, *Quid tum?* non, *Quid? tum* ut vulgo. *Idem.*

34. *Quot? quorum hominum?*] Eſt à conjectura Bernardini Lauredani; cui favet à ſecunda manu Pal. ſec. qui prius habuerat bis, *Quorum? quorum hominum &c.* vulgò erat, *Quo? quorum hominum;* quod etiam habet quo ſe tueatur, præcipue loco infra libro altero cap. 27. f. Puteanus quoque vulgatam impugnat, addito: *Quo,* heic non ſignificat locum, ut illi putant, ſed quorſum, quam ob cauſam, quem ad finem. nam in colonijs deducendis, cùm alia, tum cauſas in primis conſiderari oportebat, propter quas coloniæ deducerentur, de quibus Sigonius de Antiquo jure Italiæ; cauſam verò Rullus in Senatu probare voluerat ad exhauriendam plebem urbanam. ſic *quo* ſumitur IV Verrina, item lib. VII. Ep. fam. 41. *Grut.*

35. *Machinatoribus.*] Iſtarum rerum molitoribus & auctoribus. *Machinatorem* in malam partem dixit. Sic a Comicis, *machina, ſutela, fabrica,* ſolet pro dolo uſurpari, propter illorum artificum ſolertiam & ingenium. *Machinator* eſt, qui machinas facit: ac pro-

ſtingaſti, quam præſidiis confirmaretis? coloniis occuparetis? omnibus vinclis devinctam & conſtrictam teneretis? Ubi enim cavetur, ne in Janiculo coloniam conſtitua-
31 tis? ne urbem hanc urbe alia premere atque urgere poſſitis? Non faciemus, inquit. Primùm neſcio: deinde timeo: poſtremò non committam, ut veſtro beneficio potius, quàm noſtro conſilio ſalvi eſſe poſſimus.

17 VI. QUOD VERÒ totam Italiam veſtris coloniis complere voluiſtis, id cujuſmodi eſſet, [36] neminemne noſtrûm
P. LXIV. intellecturum exiſtimaviſtis? Scriptum eſt enim: QUA IN MUNICIPIA, QUASQUE IN COLONIAS DECEMVIRI VELINT, DEDUCANT COLONOS QUOS VELINT: ET IIS AGROS ASSIGNENT, QUIBUS IN LOCIS VELINT: ut, cùm totam Italiam militibus ſuis occuparint, vobis non modò dignitatis retinendæ, ſed ne libertatis quidem recuperandæ ſpes relinquatur. Atque hæc à me ſuſpicionibus & conjectura coarguuntur.

18 Jam omnis omnium tolletur error: jam apertè oſtendent, ſibi nomen hujus reipublicæ, ſedem urbis atque imperii; denique hoc templum Jovis optimi maximi, atque hanc arcem omnium gentium diſplicere. [37] Capuam deduci colonos volunt. illam urbem huic urbi rurſus opponere, illuc opes ſuas deferre, & imperii nomen transferre cogitant.

qui

proprie *machinator* eſt, qui μηχανικὸς dicitur, qui artis ſubtilitate machinarum varia genera molitur. Unde *machinatio*, molitio illa, ac *machina*. Cicero: *Cum machinatione quadam aliquid moveri videmus*. Hirtius: *Aquæ magnam vim ex mari rotis ac machinationibus exprimere contendit*. Mechanicus etiam a Lucilio vocatus eſſe videtur petauriſta hoc verſu:

Sicuti mechanici cum alto exiluere petauro. Turneb.

36. *Neminem noſtrum intellecturum exiſtimaviſtis.*] Eſt à Pal. ſecundo: neque aliter Latinè loquendi ratio patitur. prius publicati *exiſtimatis*: Grut. Quid velit, neſcio. Illud *exiſtimatis* video apud Lambinum. Sed Victoriana rectiſſime *exiſtimaviſtis*. Quid momenti hic in uno illo ſecundo Palatino? *Gronov.*

37. *Capuam deduci.*] Eo poſtea Cæſar colonos deduxit, & quod Rullus facere non potuit, perfecit: vigintique hominum millibus extra ordinem agrum Campanum diviſit. Et quod nunc tam acriter acerbeque Cicero reprehendit, in Piſonem damnare vix audet: *Ego agrum Campanum, ſi dividi non oportuit, conſervavi: ſi oportuit, melioribus auctoribus reſervavi.* Et pro Seſtio, Campanos commutato nomine colonos decurioneſque fortiſſimos & optimos viros appellat. Sic eventus eſt, quæ Cicero denuntiabat & augurabatur, falſa eſſe oſtendit. Nec vero Capuam tantum, ſed in vicina etiam oppida coloni lege Julia deducti ſunt. *Turnebus.*

38. *Inſe-*

qui locus, propter ubertatem agrorum abundantiamque rerum omnium, ſuperbiam & crudelitatem genuiſſe dicitur: ibi noſtri coloni, delecti ad omne facinus, à decemviris collocabuntur. Et, credo, qua in urbe homines, in veteri dignitate fortunaque nati, copiam rerum moderatè ferre non potuerunt, in ea iſti veſtri ſatellites modeſtè [38] inſolentiam ſuam continebunt.

Majores noſtri Capua magiſtratus, ſenatum, conſilium commune, omnia denique inſignia reipublicæ ſuſtulerunt, neque aliud quidquam, niſi [39] inane nomen Capuæ reliquerunt: non crudelitate (quid enim illis fuit clementius, qui etiam externis hoſtibus victis ſua ſæpiſſimè reddiderunt?) ſed conſilio: quòd videbant, ſi quod reipublicæ veſtigium illis mœnibus contineretur, urbem ipſam imperio domicilium præbere poſſe. Vos hæc, niſi evertere rempublicam cuperetis, ac vobis novam dominationem comparare, credo, quàm pernicioſa eſſent, non videretis. 19

VII. Quid enim cavendum eſt in coloniis deducendis? ſi luxuries Hannibalem ipſum [k] Capuæ corrupit. ſi ſuperbia: nata inibi eſſe [l] ex Campanorum faſtidio videtur. ſi præſidium: non præponitur huic urbi iſta colonia, ſed opponitur? At quemadmodum armatur? dii immortales! nam bello Punico, quidquid potuit Capua, potuit ipſa per ſeſe. nunc omnes urbes, quæ circum Capuam ſunt, à colonis per eoſdem decemviros occupabuntur. hanc enim 20

ob

P. B.
k Capuanæ *Grav.* Capua *Gru.*
l hæc ex *MSS.*

38. *Inſolentiam.*] Inſolentia eſt hoc loco, cum quis rei alicui non aſſuevit, quæ ἀήθεια Græce dicitur. Eodem modo locutus eſt in 2 oratione, *non ſolum copia, verum etiam inſolentia commovebantur.* Alias arrogantia eſt. *Turneb.*

39. *Inane nomen.*] Inane nomen dicitur, cui nulla res ſubjecta eſt, quam ſignificet, ut Capua, ſic omnibus ornamentis ſpoliata, nihil jam prope erat. Cicero de oratore, *Quid enim eſt tam furioſum, quam verborum vel optimorum ſonitus inanis, nulla ſubjecta ſententia, vel ſcientia?* Sic ab eodem *verborum volubilitas inanis* dicitur, cui nulla ſubeſt ſententia. *Inane* interdum mortuum dicitur: Cicero de legibus, *Tum ebur ex inani corpore extractum, haud ſatis caſtum donum Deo.* Turneb. Adde Ovidium in Triſtibus Lib. III. 3, 50.

Ecquid, in has fruſtra tendens tua brachia partes,
Clamabis miſeri nomen inane viri.

Et Virgil. Eclog. II, ℣. 5.

Ibi hæc incondita ſolus
Montibus & Sylvis ſtudio jactabat inani.

Tacitus quoque non uno loco *inanis poteſtas, inane ſtudium*, & ſimpliciter *inania* dixit hoc ſignificatu. *Verburg.*

40. Stoli

ob cauſam permittit ipſa lex, IN OMNIA, QUÆ VELINT, OPPIDA, COLONOS UT DECEMVIRI DEDUCANT, QUOS VELINT. Atque his colonis agrum Campanum, & [40] Stellatem campum dividi jubet.

21 Non queror diminutionem vectigalium, non flagitium hujus jacturæ atque damni: prætermitto illa, quæ nemo eſt, quin graviſſimè, & veriſſimè conqueri poſſit, nos [41] caput patrimonii publici, pulcherrimam populi Romani poſſeſſionem, ſubſidium annonæ, horreum belli, ſub ſigno clauſtriſque reipublicæ poſitum vectigal, ſervare non potuiſſe: eum denique nos agrum P. Rullo conceſſiſſe, qui ager ipſe per ſeſe & Sullanæ dominationi & Gracchorum largitioni reſtitiſſet. non dico, ſolum hoc in republica vecti-

40. *Stellatem campum.*] *Campum Stellatem*, inquit Tranquillus de Cæſare, *majoribus conſecratum, agrumque Campanum ad ſubſidia reipub. vectigalem relictum diviſit extra ſortem, ac* XX. *millibus civium, quibus terni pluresve liberi eſſent.* Illa tamen conſecratio campi Stellatis nec deterrebat Rullum, nec poſtea Cæſarem impediit, ne agro ſacro manus admoveret. Quem Cicero & Tranquillus campum, modo agrum, generis nomine, modo campum, quæ agri ſpecies eſt plani, & montibus carentis, Livius appellat: *Samnitum legiones*, inquit, *cum partim Ap. Claudius prætor, partim L. Volumnius Proconſul ſequeretur, in agrum Stellatem convenerunt.* & mox, *Stellatibus campis ſuis ipſi legionibus mixti alienis, ab quatuor exercitibus, quatuor ducibus Romanis cæſi fuerunt.* Sed & partem agri Campani fecit lib. IX. his verbis: *Eodem anno in campum Stellatem agri Campani excurſiones factæ.* Fuit autem Stellates campus prope Calenum agrum. Liv. *Averſuſque ab itinere per Aliſanum Calatinumque & Calenum agrum, in campum Stellatem deſcendit.* Quo ex loco illam planitiem locis quibuſdam editioribus ſubmiſſam & ſubjectam fuiſſe apparet. Mirum autem mihi videtur conſecrationis Tranquillum meminiſſe, Ciceronem verbum nullum feciſſe: præſertim cum ea res ad diſſuadendum plurimum valeret. Sed Tranquillum id exiſtimo ex aliquo veteri annali eruiſſe: ut diligens erat iſtarum rerum inveſtigator: Cum tamen Ciceronis ætate nulla eſſet conſecrationis opinio. Nam ne Carthago quidem, quam conſecrarat Scipio, ſacra cenſebatur, ejuſque ſolum à Graccho profanatum fuerat. *Turneb.* Vide de hoc campo Torrentium & Caſaubonum ad Sueton. Jul. cap. 20. *Græv.*

41. *Caput patrimonii publici.*] Ipſam Capuam. *Caput veſtræ pecuniæ*, dicit Orat. 2. & quod hic, *Pulcherrimam populi Romani poſſeſſionem*, ibi, *Fundum pulcherrimum populi Romani:* hic, *ſubſidium annonæ, horreum belli;* ibi, *ſolatium annonæ, horreum legionum.* quid ipſa verba recitemus: *Unum ne fundum pulcherrimum populi Romani, caput veſtræ pecuniæ, pacis ornamentum, ſubſidium belli, fundamentum vectigalium, horreum legionum, ſolatium annonæ, diſperire patiemini?* P. Manut.

42. Non

vectigal eſſe, quod, amiſſis aliis, remaneat: intermiſſis, non conquieſcat: in pace niteat, in bello [42] non obſoleſcat: militem ſuſtentet, hoſtem non pertimeſcat. prætermitto omnem hanc orationem, & concioni reſervo: de periculo ſalutis ac libertatis loquor.

Quid enim exiſtimatis integrum vobis in republica fore, aut in veſtra libertate [43] ac dignitate retinendum, cùm [44] Rullus, atque ii, quos multo magis, quàm Rullum, timetis, cum omni egentium atque improborum manu, cum omnibus copiis, [45] cum omni argento, & auro, Capuam, 22

42. *Non obſoleſcat.*] Nitidus color & obſoletus opponuntur: ſic *nitere* hic & *obſoleſcere*. Color obſoletus eſt, qui nitorem amiſit, qui decolor eſt & ſordet, qui exſoleſcit: Cicero 2. Oratione, *Veſtitu obſoletiore, corpore inculto & horrido*. Et apud Livium, obſoleta veſtis, ſordida eſt, qualis erat reorum. Ejus verba ſunt, *Sed erat veſte obſoleta, capilloque & barba promiſſa*. Turneb.

43. *Ac dignitate retinendum.*] Duriuſculum eſt illud *retinendum*, propter verbum *fore*: quod tamen lenitur, quia ad integrum adjunctum eſt, etſi ad *retinendum* etiam pertinet. Cujus generis exempla colliguntur à Grammaticis. *Idem*. *Ac dignitate retinendum.*] Erfurd. *retinenda*. cui accedit utcunque Pal. ſec. in quo, *retinendam*. Gruterus. Codicis Erfurtenſis ſcriptura longe præferenda eſt vulgatæ. Hoc enim dicit Cicero: quid vobis integrum erit in veſtra libertate ac dignitate retinenda, hoc eſt tuenda, & conſervanda. Sed aliquid *retinere in libertate, aut dignitate* parum Latine dicitur. illi potius dixiſſent, *retinere aliquid libertatis, aut dignitatis*. Sicut hic in *retinenda* ſic in *tuenda dignitate* dixit Cæſar apud Sueton. Jul. 72. *Si graſſatorum ac ſicariorum ope in tuenda ſua dignitate uſus eſſet*. Grævius.

44. *Rullus.*] Etſi hic in odium adducere Rullum conatur: tamen in oratione pro Domo eum ampliſſime laudat: & ne hic quidem, etſi cauſæ ſerviens ſuæ, eum valde timendum, eſt auſus dicere: ſed alios magis metuendos. Sic eum pro domo ornat: *Fueris ſane Trib. plebis tam jure quam lege. quam fuit hic ipſe Rullus, vir omnibus rebus clariſſimus atque ampliſſimus*. Turneb.

45. *Cum omni argento & auro.*] Ciceronis ætate auri & argenti nomine pecunia numerata, id eſt, aurum & argentum ſignatum etiam intelligebatur: ut in Topicis: *Quoniam argentum omne mulieri legatum eſt, non poteſt ei pecunia, quæ numerata domi relicta eſt, non eſſe legata*. Quæ tamen res ita ab eo ponitur, ut ex eo conjectura ſit, illo ſeculo argenti nomine potius factum quam ſignatum intellectum fuiſſe. At ſequenti tempore, nomine auri & argenti, non pecunia, nec nummi: ſed argentum & aurum factum & infectum, cenſeri cœpere. Ulpianus: *An cui argentum omne legatum eſt, ei nummi quoque legati eſſe videantur, quæritur. Et ego puto non contineri. Non facile enim quiſquam argenti numero nummos computat*. Iterum: *Cum aurum & argentum legatum eſt, quicquid auri argentique relictum eſt, legato continetur, ſive factum, ſive infectum ſit:*

m Capuam glossa videtur Grav. puam ; & urbes circa [m] Capuam occuparint ? His [n] ego rebus, patres conſcripti, reſiſtam vehementer atque acriter: neque patiar, homines ea, me conſule, expromere, quæ contra rempublicam diu cogitarint.

n ergo MS.

P. LXV.

23 Erraſtis, Rulle, vehementer & tu & nonnulli collegæ tui, qui ſperaſtis, vos contra conſulem, veritate, non oſtentatione popularem, poſſe in evertenda republica populares exiſtimari. laceſſo vos; in concionem voco; populo Romano diſceptatore uti volo.

o ita circ. MS.

VIII. Etenim, ut [o] circumſpiciamus omnia, quæ populo grata atque jucunda ſunt, nihil tam populare, quàm pacem, quàm concordiam, quàm otium reperiemus. ſollicitam mihi civitatem ſuſpicione, ſuſpenſam metu, perturbatam veſtris legibus, & concionibus, & ſeditionibus tradidiſtis: ſpem improbis oſtendiſtis; timorem bonis injeciſtis: [46] fidem de foro, dignitatem de republica ſuſtuliſtis.

24 Hoc motu atque hac perturbatione animorum atque rerum cùm populo Romano vox & auctoritas conſulis repentè in tantis tenebris illuxerit: cùm oſtenderit, nihil eſſe metuendum, nullum exercitum, nullam manum, nullas colonias, nullam venditionem vectigalium, nullum imperium novum, nullum regnum decemvirale, nullam alteram Romam, neque aliam ſedem imperii, nobis conſulibus, futuram, ſummamque tranquillitatem pacis atque otii: verendum, credo, nobis erit, ne veſtra iſta præclara lex agraria magis popularis eſſe videatur.

Cùm

pecuniam autem ſignatam placet eo legato non contineri. Hic igitur aliter quam Juriſconſultorum ætate accipitur *aurum & argentum* pro pecunia ſignata; quo ſæpe modo etiam apud Terentium & Plautum. *Turneb.*

46. *Fidem de foro.*] Dion de Tribunis plebis, ἄλλος χρεῶν ἀποκοπὰς εἰσηγεῖτο: id eſt, *alius novarum tabularum auctor erat.* Atque idcirco iis, qui tabulas novas ſperabant, in Catilinam Cicero illudens, auctionarias ſuo beneficio minatur. *Fidem*, rerum creditarum ſolutionem interpretor. Cicero in Partitionibus: *In communione autem quæ pars poſita eſt, juſtitia dicitur, eaque erga Deos religio, erga parentes pietas, vulgo autem bonitas, creditis in rebus fides.* Cæſar lib. III. belli civilis: *Cum fides tota Italia eſſet anguſtior, neque credita pecunia ſolverentur.* Cicero pro lege Manil. *Nam tum cum in Aſia res magnas permulti amiſerunt, ſcimus Romæ ſolutione impedita fidem concidiſſe.* Plautus Epidico: *Quod credidiſti, reddo. P. Haud accuſo fidem.* Valde ſcitum eſt, quod hic nonnulli protectionem interpretantur. *Idem.*

47. Ne-

Cùm verò ſcelera conſiliorum veſtrorum fraudemque 25
legis, & inſidias, quæ ipſi populo Romano à popularibus tribunis plebis fiant, oſtendero, pertimeſcam, credo, ne mihi p non liceat contra vos in concione conſiſtere; præſertim cùm mihi deliberatum & conſtitutum ſit, ita gerere conſulatum, quo uno modo geri graviter & liberè poteſt, ut 47 neque provinciam, neque honorem, neque ornamentum aliquod, aut commodum, neque rem ullam, quæ à tribuno plebis impediri poſſit, appetiturus ſim.

p non abeſt à MS.

Dicit frequentiſſimo ſenatu conſul, Kalendis Januarii, 26
ſeſe, ſi ſtatus hic reipublicæ maneat, neque q aliud negotium exſtiterit, quod honeſtè ſubterfugere non poſſit, in provinciam non iturum. Sic me in hoc magiſtratu geram r populo Romano, ut poſſim tribunum plebis reipublicæ iratum coërcere: mihi iratum, contemnere.

P. B.
q aliquid MSS.
r P. C. ed. Grav.

IX. QUAMOBREM, per deos immortales, colligite vos, tribuni plebis, deſerite eos, à quibus, niſi proſpicitis, brevi tempore deſeremini: conſpirate nobiſcum: conſentite cum bonis: communem rempublicam communi ſtudio atque amore defendite. multa ſunt occulta reipublicæ vulnera, multa nefariorum civium pernicioſa conſilia: nullum externum periculum eſt, non rex, non gens ulla, non natio pertimeſcenda eſt: incluſum malum, inteſtinum ac domeſticum eſt. huic pro ſe quiſque noſtrûm mederi, atque hoc omnes ſanare velle debemus.

Erratis, ſi ſenatum probare ea, quæ dicuntur à me, pu- 27
tatis, populum autem eſſe in alia voluntate. Omnes, qui ſe incolumes volunt, ſequentur auctoritatem conſulis, ſoluti à cupiditatibus, 48 liberi à delictis, cauti in periculis, non

47. *Neque provinciam.*] Etſi provinciarum Conſularium ordinatio lege Sempronia Senatus erat: tamen per Tribunos à pop. nonnunquam petebantur, & à ſenatu decretis Tribuni intercedebant interdum, contra legem tamen Semproniam. Partim autem ambitione, partim etiam provinciali quæſtu capti, plurimi enixiſſime contendebant, provinciam ſibi decerni. hinc illud in Piſonem, *Egere, foris eſſe Gabinium, ſine provincia ſtare non poſſe.* Dicit enim eum eſſe foris, qui ſolvendo non eſt, & dicitur flagitatoribus non eſſe domi. At Hortenſius & Cicero, qui pacis & fori artibus domi illuſtres eſſent, provinciam in Conſulatu contempſere, & decretam à ſenatu depoſuere. *Q. Scævola etiam Pontifex, provinciam, cujus cupiditate multi boni viri peccabant, depoſuit*, inquit Aſconius, *ne ſumtui eſſet ærario.* Turneb.

48. *Liberi à delictis.*] Lambinus conjecturâ, *à deliciis.* ſed quorſum

non timidi in contentionibus. Quòd ſiquis veſtrûm ſpe ducitur, ſe poſſe turbulenta ratione honori velificari ſuo: primùm, me conſule, id ſperare deſiſtat; deinde habeat me ipſum ſibi documento, quem 49 equeſtri ortum loco conſulem videt, quæ vitæ via facillimè viros bonos ad honorem dignitatemque perducat. Quòd ſi vos veſtrum mihi ſtudium, patres conſcripti, ad communem dignitatem defendendam profitemini, perficiam profectò id, quod maximè reſpublica deſiderat, ut hujus ordinis auctoritas, quæ apud majores noſtros fuit, eadem nunc longo intervallo reipublicæ reſtituta eſſe videatur.

ſum ita tandem! annon hoc palam eſt, Ciceronem dicere; ſibi aſſenſuros, qui neque rerum novarum cupidi, neque ſcelerum ſibi ſint conſcii. *Grut.*

49. *Equeſtri ortum loco.*] Equitibus ortum, non ſenatoribus. nunc autem ſenatorium ordinem conſecutus, equeſtris ordinis eſſe deſierat. *P. Manut.*

M. TUL-

M. TULLII CICERONIS DE LEGE AGRARIA, CONTRA P. SERVILIUM RULLUM, TRIBUNUM PLEBIS, AD POPULUM, ORATIO OCTAVADECIMA.

P. LXVI.

ARGUMENTUM.

Quod fecit Kal. Januariis Conſul Cicero in ſenatu, ut agrariam Rulli legem diſſuaderet, atque iniquam eam & pernicioſam eſſe reipub. oſtenderet, idem haud ita multis poſt diebus fecit in concione; ne populus ſuffragiis ſuis eam legem juberet; quæ à Tribuno pl. Rullo ad paucorum commodum potius, quam ad plebis utilitatem illata eſſet. Ac Plutarchus quidem Tribunos pl. priore oratione perculſos paucis diebus quieviſſe ſcribit, poſt autem iterum rem adortos vocatis in concionem Conſulibus, Ciceronem, ut his verbis ad populum legem reprehenderet, impuliſſe. quo in loco Rullum Tribunum Ciceronem Conſulem in concionem vocaſſe videtur ſignificare, cum tamen Cicero ipſe Rullum, & reliquos tribunos à ſe in concionem provocatos non veniſſe ſatis aperte notet. Lauredanus.

I. EST HOC IN more poſitum, Quirites, in- 1
ſtitutoque majorum, ut ii, qui beneficio veſtro imagines familiæ ſuæ conſecuti ſunt, eam primam habeant concionem, qua gratiam beneficii veſtri cum ſuorum laude conjungant, qua in oratione nonnulli aliquando digni majorum loco reperiuntur: plerique autem hoc perficiunt, ut tantum majoribus eorum debitum eſſe videatur, unde etiam quod poſteris ſolveretur, redundaret. Mihi a quidem apud vos de meis majoribus dicendi facultas non datur: non quòd non tales fuerint, quales nos illorum ſan-

a Quirites *Grav.*

guine creatos, diſciplinisque inſtitutos videtis; ſed quòd laude populari, atque honoris veſtri luce caruerunt.

2 De me autem ipſo, vereor, ne arrogantis ſit apud vos dicere: ingrati, tacere. nam &, quibus ſtudiis hanc dignitatem conſecutus ſim, memetipſum commemorare, perquàm grave eſt: & ſilere de tantis veſtris beneficiis nullo modo poſſum. Quare adhibebitur à me certa ratio, moderatioque dicendi, ut, quid à vobis acceperim, commemorem: quare dignus veſtro ſummo honore, [1] ſingularique judicio ſim, [2] ipſe modicè dicam, ſi neceſſe erit: vos eoſdem exiſtimaturos putem, qui judicaviſtis.

3 Me perlongo intervallo propè memoriæ temporumque noſtrorum primum hominem novum, conſulem feciſtis: & eum locum, quem nobilitas præſidiis firmatum atque P. B. omni ratione obvallatum tenebat, me duce, reſcidiſtis; virtutique in poſterum patere voluiſtis. neque me tantummodo conſulem, quod eſt ipſum per ſeſe ampliſſimum, ſed ita feciſtis, quomodo pauci nobiles in hac civitate conſules facti ſunt, novus ante me nemo.

II. NAM profectò ſi recordari volueritis, de novis hominibus reperietis eos, qui ſine repulſa conſules facti ſunt, diuturno labore, atque aliqua occaſione eſſe factos, cùm multis annis pòſt petiſſent, quàm prætores fuiſſent, aliquantò ſeriùs, quàm per ætatem, ac per leges liceret: qui autem anno ſuo petierint, ſine repulſa non eſſe factos. me eſſe unum ex omnibus novis hominibus, de quibus meminiſſe

1. *Singularique judicio.*] Quia me ter prætorem primum cunctis centuriis renunciaviſtis: ut eſt in oratione pro lege Manilia. *P. Manut.*

2. *Ipſe modice dicam, ſi neceſſe erit: vos eoſdem exiſtimaturos putem, qui judicaviſtis.*] Peſſime locus iſte ſe habet. ſi copules *ſi neceſſe erit*, cum verbis præcedentibus *ipſe modice dicam*, vix ſententiam commodam elicias. Nam *dicit* utique de ſe, & ut dicat fuiſſe neceſſe illo tempore oſtendit. Rectius igitur hic locus legitur & interpungitur in primo Francii: *Ipſe modice dicam, ut, ſi neceſſe erit, vos eoſdem exiſtimaturos putem, qui judicaviſtis.* ut ſit, ſi res ita exegerit, putem, vos ipſos, Quirites, qui me ornaſtis, dicturos me dignum fuiſſe veſtro hoc honore & judicio. Hæc etiam diſtinctio reperitur in editione anni 1498. ſed ſine particula *ut*. *Exiſtimaturos* autem hic non eſt cogitaturos, ut Manutius exponit, ſed dicturos, voce veſtra declaraturos. Senec. de ira 23. *Homines & periculoſiſſime & libentiſſime faciunt, ut de rege ſuo male exiſtiment.* Sic & *opinari male* eſt male loqui. Suet. Calig. *Male de ſuo munere opinantes.* GRÆVIUS.

3. *Multis*

niſſe poſſumus, qui conſulatum petierim, cùm primùm licitum ſit; conſul factus ſim, cùm primùm petierim: ut veſter honos ad mei temporis diem petitus, non ad alienæ petitionis occaſionem interceptus, nec diuturnis precibus efflagitatus, ſed dignitate impetratus eſſe videatur.

Eſt illud ampliſſimum, quod paullo ante commemoravi, 4
Quirites, quòd hoc honore ex novis hominibus primùm me [3] multis pòſt annis, affeciſtis: quòd prima petitione: quòd anno meo: ſed tamen magnificentius atque ornatius eſſe illo nihil poteſt, quòd meis comitiis non tabellam [b] vindicem tacitæ libertatis, ſed vocem vivam præ vobis indicem veſtrarum erga me voluntatum ac ſtudiorum tuliſtis. Itaque me [4] non extrema tribus ſuffragiorum, ſed primi illi veſtri concurſus; neque ſingulæ voces præconum, ſed una voce univerſus populus Romanus conſulem declaravit.

b *alii* indicem.

Hoc ego tam inſigne, tam ſingulare veſtrum beneficium, 5
Quirites, cùm ad animi mei fructum atque lætitiam duco eſſe permagnum, tum ad curam ſollicitudinemque multò majus. Verſantur enim, Quirites, in animo meo multæ & graves cogitationes, quæ mihi nullam partem P. LXVII.
neque diurnæ neque nocturnæ quietis impertiunt: primùm tuendi conſulatus: quæ cùm omnibus eſt difficilis & magna ratio, tum verò mihi præter ceteros: cui errato nulla venia; rectè facto exigua laus & ab invitis expreſſa proponitur: non, dubitanti fidele conſilium: non, laboranti certum ſubſidium nobilitatis oſtenditur.

III. Quòd si solus in diſcrimen aliquod adducerer, 6
ferrem, Quirites, animo æquiore: ſed mihi videntur certi homines, ſi qua in re me non modò conſilio, verùm

3. *Multis poſt annis, affeciſtis.*] Sic maluerat ex Erfurd. Suffridi Gulielmius; reſpondebatque Pal. ſec. optimi commatis liber. vulgata *multis poſt habitis aff.* an vere? neque enim M. Tullius primus homo novus adeptus eſt. prima petitione fortaſſe primus. ſed hoc, ut in gradatione, mox ponit. ut heic hoc velit, in ſe primo poſt longum intervallum uſurpatum populi jus. verùm nihil pertendo: tantum ſecundas ago Gulielmio. *Gruter.*

4. *Non extrema tribus ſuffragiorum.*] Cum dubia res eſt, antequam tribus extremæ ſuffragium ferant. documento hic eſt locus, binis comitiis, tributis, & centuriatis, mandari ſolitos eſſe majores magiſtratus. nam minores binis tributis creabantur. infra; *Majores de omnibus magiſtratibus bis vos ſententiam ferre voluerunt.* Idem ex oratione pro Plancio, & Pediano cognoſcitur. *P. Manut.*

rùm etiam caſu lapſum eſſe arbitrabuntur, vos univerſos, qui me antetuleritis nobilitati, vituperaturi. mihi autem, Quirites, omnia potiùs perpetienda eſſe duco, quàm non ita gerendum conſulatum, ut in omnibus meis factis atque conſiliis veſtrum de me factum conſiliumque laudetur. Accedit etiam ille mihi ſummus labor ac difficillima ratio conſulatus gerendi, quòd non eâdem, [c] qua ſuperioribus conſulibus, lege & conditione utendum eſſe decrevi: qui aditum hujus loci conſpectumque veſtrum partim magnoperè fugerunt, partim non vehementer ſecuti ſunt. Ego autem non ſolùm hoc in loco dicam, ubi eſt id dictu facillimum: ſed in ipſo ſenatu, in quo eſſe locus huic voci non videbatur, popularem me futurum eſſe conſulem, prima mea illa oratione Kalendis Januarii dixi.

[c] quam *MS.*

7 Neque enim ullo modo facere [d] poſſum, ut, cùm me intelligam, non hominum potentium ſtudio, non excellentibus gratiis paucorum, ſed univerſi populi Romani judicio conſulem ita factum, ut nobiliſſimis hominibus longè præponerer, non & in hoc magiſtratu & in omni vita eſſem popularis. Sed mihi ad hujuſce verbi vim & interpretationem vehementer opus eſt veſtra ſapientia. verſatur enim magnus error, propter inſidioſas nonnullorum ſimulationes: qui cùm populi non ſolùm commoda, verùm etiam ſalutem oppugnant & impediunt, oratione aſſequi volunt, ut populares eſſe videantur.

[d] *alii* poſſem.

F. B.

8 Ego qualem Kalendis Januarii acceperim rempublicam, Quirites, intelligo; plenam ſollicitudinis, plenam timoris: in qua nihil erat mali, nihil adverſi, quod non boni metuerent, improbi exſpectarent. omnia turbulenta conſilia contra hunc reipublicæ ſtatum, & contra veſtrum otium partim iniri, partim, nobis conſulibus deſignatis, inita eſſe dicebantur. ſublata erat de foro fides, non ictu aliquo novæ calamitatis, ſed ſuſpicione, ac perturbatione judiciorum, infirmatione rerum judicatarum: novæ dominationes, extraordinaria, non imperia, ſed regna, quæri putabantur.

9 IV. Quæ cùm ego non ſolùm ſuſpicarer, ſed planè cernerem: (neque enim obſcurè gerebantur:) dixi in ſenatu, in hoc magiſtratu me popularem conſulem futurum. Quid enim eſt tam populare, quàm pax? qua non modò ii, quibus natura ſenſum dedit, ſed etiam tecta atque agri mihi lætari videntur. Quid tam populare, quàm libertas? quam non ſolùm ab hominibus, verùm etiam à beſtiis

expe-

expeti, atque omnibus rebus anteponi videtis. Quid tam populare, quàm otium? quod ita jucundum eſt, ut & vos, & majores veſtri, & fortiſſimus quiſque vir, maximos labores ſuſcipiendos putet, ut aliquando in otio poſſit eſſe, præſertim in imperio ac dignitate: qui idcircò etiam majoribus noſtris præcipuam laudem gratiamque debemus, quod eorum labore eſt factum, ut impunè in otio eſſe poſſemus. Quare qui poſſum non eſſe popularis, cùm videam hæc omnia, Quirites, pacem externam, libertatem propriam generis ac nominis veſtri, otium domeſti- P. LXVIII.
cum, denique omnia, quæ vobis cara atque ampla ſunt, in fidem, & quodam modo in patrocinium mei conſulatus eſſe collata?

Neque enim, Quirites, illud vobis jucundum aut po- 10
pulare debet videri, largitio aliqua promulgata, quæ verbis oſtentari poteſt, re vera fieri, niſi exhauſto ærario, nullo pacto poteſt. neque verò illa popularia ſunt exiſtimanda, [5] judiciorum perturbationes, rerum judicatarum infirmationes, reſtitutio damnatorum: qui civitatum afflictatum, perditis jam rebus, [e] extremi [f] exitiorum ſolent eſſe exitus. neque ſiqui agros populo Romano pollicentur, ſi aliud quiddam obſcurè moliuntur, aliud ſpe ac ſpecie ſimulationis oſtentant, populares exiſtimandi ſunt.

e extremi *deeſt in MS.* f exitiorum *delet Lamb.*

V. NAM VERE dicam, Quirites, genus ipſum legis agrariæ vituperare non poſſum. venit enim mihi in mentem, [6] duos clariſſimos, ingenioſiſſimos, amantiſſimos plebis

5. *Judiciorum perturbationes.*] De actis Sullæ locum accipi non placet, nec de liberis proſcriptorum, quibus aditum ad honores Sulla ademerat, ſed de novis tabulis, quas improbi ſperabant: id enim judicia perturbaſſet. Aliud enim eſt *acta reſcindere*, aliud *judicia perturbare.* Ut de novis tabulis intelligam, facit Dionis auctoritas, à me ſupra adhibita: & Ciceronis lib. II. officiorum hæc verba: *Nec enim ulla res vehementius remp. continet, quam fides, quæ eſſe nulla poteſt, niſi eſſet neceſſaria ſolutio rerum creditarum. Nunquam vehementius actum eſt, quam me Conſule, ne ſolveretur: armis & caſtris tentata res eſt ab omni genere hominum, & ordine: quibus ita reſtiti, ut totum hoc malum de rep. tolleretur.* Turneb.

6. *Duos clariſſimos.*] Gracchorum memoria populo Romano jucundiſſima erat, quæ cauſa eorum hic nominandorum fuit: & ut intelligas eum ſervire cauſæ, quos hic laudat, vituperat in officiis his verbis: *Tib. enim Gracchus P. filius tamdiu laudabitur, dum memoria rerum Romanarum manebit: at ejus filii, nec vivi probabantur bonis, & mortui numerum obtinent jure cæſorum. Clariſſimi vo-*

can-

plebis Romanæ viros, Ti. & C. Gracchos, plebem in agris publicis conſtituiſſe, qui agri à privatis antea poſſidebantur. non ſum autem ego is conſul, qui, ut plerique, nefas eſſe arbitrer, Gracchos laudare: quorum conſiliis, ſapientia, legibus, multas eſſe video reipublicæ partes conſtitutas.

11 Itaque, ut initio mihi, deſignato conſuli, nuntiabatur, legem agrariam tribunos plebis deſignatos conſcribere: cupiebam, quod cogitarent, cognoſcere. etenim arbitrabar, quoniam eodem anno gerendi nobis eſſent magiſtratus, eſſe aliquam oportere inter nos reipublicæ bene adminiſtrandæ ſocietatem.

12 Cum familiariter me in eorum ſermonem 7 inſinuarem, ac darem; celabar, excludebar: &, cùm oſtenderem, ſi lex utilis plebi Romanæ mihi videretur, auctorem me, atque adjutorem futurum: tamen aſpernabantur hanc liberalitatem meam: negabant, me adduci poſſe, ut g ullam largitionem probarem. finem feci offerendi mei, ne fortè mea ſedulitas, aut inſidioſa, aut impudens videretur. Interea non deſiſtebant clàm inter ſe convenire, privatos quoſdam adhibere, ad ſuos cœtus occultos noctem adjungere & ſolitudinem. quibus h rebus, quanto in metu fuerimus, ex veſtra ſollicitudine, in qua illis temporibus fuiſtis, facilè aſſequi conjectura poteritis.

13 Ineunt tandem magiſtratus tribuni plebis. concio i tandem k exſpectata P. Rulli, quod & princeps erat agrariæ legis,

P. B. g illam *MS.*

h. in reb. *Grav.*

i tandem *delet Lamb.* k exſpectatur *Gul.*

cantur, quod clariſſimo patre nati erant, & ipſi magiſtratus geſſerant. Clariſſimi autem dicebantur Senatores. Lampridius in Alexandro: *Præfect. prat. ſuis Senatoriam addidit dignitatem, ut viri clariſſimi & eſſent & dicerentur.* Sed & Senatorum liberi. Ulpianus: *Fœminis enim dignitatem clariſſimam mariti tribuunt: parentes vero, donec plebejis nuptiis fuerint copulatæ.* Turneb.

7. *Inſinuarem.*] *Inſinuare* eſt tanquam in ſinum ſe mittere, tanquam in ſinum ſubire, ac ſine accuſativo interdum dicitur. Virgilius:

Tum vero tremefacta novus per pectora cunctis
Inſinuat pavor.

Pro ſe inſinuat & ſubit & irrepit. Plautus: *Inde in amicitiam inſinuavit cum matre, Et mecum ſimul, blanditiis, muneribus, donis.* Hinc *inſinuatio*, genus exordii vocatur, cum animus auditoris & tanquam ſinus clam ſubitur, & in eum irrepitur. Quod genus exordii ἔφοδος à Græcis appellatur, ſi auctori Rhetoricorum ad Herennium credimus, id eſt, *acceſſus, aggreſſio.* Hic legitur in ſcriptis libris, *Cum familiariter in eum ſermonem me inſinuarem.* Idem.

8. Lex

legis, & truculentiùs ſe gerebat, quàm ceteri. [l] Jam deſignatus, alio vultu, alio vocis ſono, alio inceſſu eſſe meditabatur: veſtitu obſoletiore, corpore inculto & horrido, capillatior, quàm antè, barbaque majore: ut oculis & adſpectu denuntiare omnibus vim tribuniciam, & minitari reipublicæ videretur. Legem hominis, concionemque exſpectabam. [8] Lex initio nulla proponitur: concionem in primis advocari jubet: ſumma cum exſpectatione concurritur. explicat orationem ſanè longam & verbis valdè bonis. Unum erat, quod mihi vitioſum videbatur, quòd tanta ex frequentia inveniri nemo potuit, qui intelligere poſſet, quid diceret. hoc ille utrùm inſidiarum cauſa fecerit, an hoc genere eloquentiæ delectetur, neſcio. Tamen, ſiqui acutiores in concione ſteterant, de lege agraria neſcio quid voluiſſe eum dicere ſuſpicabantur. Aliquando tandem, me deſignato, lex in [m] publicum proponitur. concurrunt juſſu meo plures uno tempore librarii: deſcriptam legem ad me afferunt.

[l] Nam jam *Lamb.*

[m] publico *Lamb.*

VI. OMNI hoc vobis [n] ratione confirmare poſſum, Quirites, hoc animo me ad legendam legem cognoſcendamque veniſſe, ut, ſi eam vobis accommodatam atque utilem eſſe intelligerem, auctor ejus atque adjutor eſſem. non enim natura, neque [o] diſcidio, neque odio penitus inſito, bellum neſcio quod habet ſuſceptum conſulatus cum tribunatu; [p] quia perſæpe ſeditioſis atque improbis tribunis plebis boni & fortes conſules obſtiterunt, & quia vis tribunicia nonnumquam libidini reſtitit conſulari. Non poteſtatum diſſimilitudo, ſed animorum disjunctio diſſenſionem facit. 14

[n] aſſeveratione *Lamb.*

P. LXIX.

[o] diſſidio *alii.*

[p] ſed quia *Lamb.*

Itaque hoc animo legem ſumpſi in manus, ut eam cuperem eſſe aptam veſtris commodis, & ejuſmodi, quam conſul, re, non oratione, popularis, & honeſtè & libenter poſſet defendere. [q] Atque ego à primo capite legis uſque ad extremum, reperio, Quirites, nihil aliud cogitatum, nihil aliud ſuſceptum, nihil aliud actum, niſi ut decem reges, 15

[q] Atqui *edd. quad.*

8. *Lex initio nulla proponitur.*] Lex promulgabatur & proponebatur: expectabam antequam cum populo ageretur, ut jus & mos majorum poſtulat. Proinde de legibus ſcripſit, *Promulgata & propoſita, in ærario cognita agunto.* Nam in ærario legum omnium capita proponebantur, ut populo poteſtas eſſet cognoſcendi. Etſi autem tum non agebat cum pop. Rullus, ut legem ferret, ſed ut de lege verba faceret; tamen ante eam propoſitam oportuit. *Turneb.*

9. Ut

reges, ærarii, vectigalium, provinciarum omnium, totius reipublicæ, regnorum, liberorum populorum, orbis denique terrarum, domini conſtituerentur, legis agrariæ ſimulatione atque nomine. Sic confirmo, Quirites, hac lege agraria, pulchra atque populari, dari vobis nihil, condonari certis hominibus omnia: oſtentari populo Romano agros, eripi etiam libertatem: privatorum pecunias augeri, publicas exhauriri: denique, quod eſt indigniſſimum, per tribunum plebis, quem majores præſidem libertatis cuſtodemque eſſe voluerunt, reges in civitate conſtitui.

16 Quæ cùm [r] expoſuero, ſi falſa vobis videbuntur eſſe: ſequar auctoritatem veſtram; mutabo meam ſententiam. ſin inſidias fieri libertati veſtræ, ſimulatione largitionis, intelligetis: nolitote dubitare, plurimo ſudore & ſanguine majorum [s] veſtrûm partam [t] vobiſque traditam libertatem, nullo veſtro labore, conſule adjutore, defendere.

r Quirites exp. Grævè conj.

s alii noſtrûm.

t nobiſque iid.

VII. PRIMUM caput eſt legis agrariæ: quo, ut illi putant, tentamini leviter, quo animo libertatis veſtræ diminutionem ferre poſſitis. Jubet enim TRIBUNUM PLEBIS, QUI EAM LEGEM TULERIT, CREARE DECEMVIROS PER TRIBUS SEPTEMDECIM, UT, QUEM NOVEM TRIBUS FECERINT, IS DECEM-

P. B.

17 VIR SIT. Hîc quæro, quam ob cauſam initium rerum, ac legum ſuarum hinc duxerit, ut populus Romanus ſuffragio privaretur. toties legibus agrariis curatores conſtituti ſunt, triumviri, quinqueviri, decemviri: quæro à populari tribuno plebejo, ecquando, niſi per XXXV. tribus creati ſint. Etenim cùm omnes poteſtates, imperia, curationes ab univerſo populo Romano proficiſci convenit, tum eas profectò maximè, quæ conſtituuntur ad populi fructum aliquem, & commodum; in quo & univerſi deligant, quem populo Romano maximè conſulturum putent, & unuſquiſque ſtudio & ſuffragio ſuo viam ſibi ad beneficium impetrandum munire poſſit. Hoc tribuno plebis potiſſimùm venit in mentem, populum Romanum univerſum privare ſuffragiis, paucas tribus, non certa conditione juris, ſed ſortis beneficio, fortuitò, ad uſurpandam libertatem vocare.

18 [v] ITEM, inquit, EODEMQUE MODO, capite altero, [9] UT COMITIIS PONTIFICIS MAXIMI. Ne hoc

v Idem Græv.

9. UT COMITIIS PONTIFICIS MAX.] Comitia vocabat Rullus, in quibus non tribus omnes, ſed tantum XVII. ſorte ductæ,

hoc quidem vidit, majores noſtros tam fuiſſe populares, ut, quod per populum creari fas non erat propter religionem ſacrorum, in eo tamen, propter amplitudinem ſacerdotii, voluerint populo ſupplicari. atque hoc idem de ceteris ſacerdotiis Cn. Domitius, tribunus plebis, vir clariſſimus, tulit: quòd populus per religionem ſacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi vocaretur: ab ea parte qui eſſet factus, is [10] à collégio cooptaretur.

19 Videte, quid interſit inter Cn. Domitium, tribunum plebis, hominem nobiliſſimum, & P. Rullum, qui tentavit, ut opinor, patientiam veſtram, cùm ſe nobilem eſſe diceret. Domitius, quod per cæremonias populi fieri non poterat, ratione aſſecutus eſt, ut id, quoad poſſet, quoad fas eſſet, quoad liceret, [x] populi ad partes [y] daret: hic, quod populi proprium ſemper fuit, quod nemo imminuit, nemo immutavit, quin ii, qui populo agros eſſent aſſignaturi, antè acciperent à populo beneficium, quam darent: id totum eripere vobis, atque è manibus extorquere conatus eſt. Ille, quod dari [z] populo nullo modo poterat, tamen quodammodo dedit: hic, [11] quod adimi nullo pacto poterat poteſtate, quadam ratione eripere conatur.

P. LXX.
x populo *Laured.*
y traheret *Gul.*
z populo *non eſt in MS.*

VIII. Qua-

ſtæ, de pontifice max. ſuffragium ferrent. at Cicero infra negat eſſe comitia: *Jam hoc*, inquit, *inauditum, & plane novo more, uti curiata lege magiſtratus detur, cui nullis comitiis ante ſit datus.* Creabantur pontifices max. à populo, non univerſo, ſed tantum à tribubus XVII. ex vetere inſtituto: reliqui ſacerdotes à collegiis. poſtea ipſi quoque lege Domitia à populo creari cœpti ſunt. qua de re copioſe diſputavimus in libro noſtro de Legibus. *P. Manut.*

10. *A collegio cooptaretur.*] Ut Pontificum aut Augurum cooptatio dicitur, cum collegæ ſimul aliquid optant & deligunt, ut Cenſores Senatorem. Quod enim quidam dicunt Senatorem à Senatoribus cooptatum fuiſſe, falſum eſt: Augures Augurem: Pontifices, Pontificem cooptabant. Itaque lib. III. de Legibus: *Cum ex iis qui magiſtratum adepti ſunt, ſenatum faciat, ſe tollere dicit cooptationem Cenſoriam, ordinemque Senatorium ſe ad populi beneficium revocare.* Proinde populus non dicitur cooptare. Quandoquidem nonnulli de hoc dubitant, cum à comitiis alieniſſima cooptatio ſit, & lege Domitia pop. ſuffragium cooptatio collegiorum ſequatur. *Turneb.*

11. *Quod adimi nullo pacto poterat poteſtate, quadam ratione eripere conatur.*] Haud aliter Pall. noſtri. Muretus tamen non admodum dubitat libro V. Var. lect. cap. 5. quin legendum ſit, *poterat, poteſtve quadam rat.* cui non aſſenſus fuit Gulielmius, neque ego adeo accedere poſſum. *Grut.* Procul dubio locus eſt mendoſus. Mihi videtur *poteſtate* delendum eſſe, quod ex interpretatione non opti-

 mi

20 VIII. QUÆRET quiſpiam, in tanta injuria tantaque impudentia quid [a] ſpectarit. Non defuit conſilium: fides erga plebem Romanam, æquitas in vos libertatemque veſtram vehementer defuit. Jubet enim, comitia decemviris habere creandis eum, qui legem tulerit. Hoc dicam planius: Jubet Rullus, homo non cupidus, neque appetens, habere comitia Rullum. Nondum reprehendo. video feciſſe alios. illud, quod nemo fecit, de minore parte populi, quò pertineat, videte. Habebit comitia: volet eos renuntiare, quibus regia poteſtas hac lege quæritur. univerſo populo neque ipſe committit, neque illi horum conſiliorum auctores committi rectè [b] putant poſſe.

[a] ſpectant MS. [b] putantur MS.

21 Sortietur tribus idem Rullus. [12] homo felix educet, quas volet, tribus. quos novem tribus decemviros fecerint, ab eodem Rullo eductæ; hos omnium rerum (ut jam oſtendam) dominos habebimus. atque ii, ut grati ac memores beneficii eſſe videantur, aliquid ſe novem tribuum notis hominibus debere confitebuntur: reliquis verò ſex, & xx. tribubus, nihil erit, [13] quod non putent poſſe [c] ſuo jure denegare. Quos tandem igitur decemviros [d] creari vult? Se primum. Qui licet? leges enim ſunt veteres, neque eæ conſulares, ſi quid intereſſe hoc arbitramini, ſed tribuniciæ, vobis majoribuſque veſtris vehementer gratæ. atque

[c] ſe ſuo alii. [d] fieri alii. P. B.

mi interpretis irrepſit, qui *quadam ratione* expoſuit *poteſtate*, tribunitiam intelligens. Sicut Domitius quodam modo dedit populo, quod dari nullo modo poterat, ſic Rullus quadam ratione, quod idem eſt illi quodam modo, adimere conatur, quod adimi nulla ratione poterat. *Grævius.*

12. *Homo felix.*] Felicitati locus eſſe videtur, ubi & infortunio: in fortuna ſcilicet & caſu, qui plurimus eſt in ſorte. Atque hic felix eſt, qui εὐτυχὴς dicitur à Græcis. Fraudem ſorti adhibiturum Rullum ſignificat illudens & felicem vocans: eaſque, quas volet tribus è ſitella educturum eſſe. Diſtingui ſit etiam locus poteſt: *Idem Rullus, homo felix, educet.* Turneb.

13. *Quod non putent poſſe ſuo jure denegare.*] Vidit Lambinus excidiſſe hic τὸ *ſe.* & quis non videt? Revocavi ex duobus codicibus Pithœi & Francii fugitivam particulam. Recepi ex iiſdem & Erfurt. *quos tandem igitur decemviros fieri vult.* Sic ſæpe Cicero. Ad Attic. 1. epiſt. 1. *Noſtris rationibus maxime conducere Thermum fieri cum Cæſare.* ſc. Conſulem. Pro Mur. 25. *Optimus quiſque eum non faciet.* Sic paullo poſt in hac oratione: *In decemviris faciendis.* Grævius.

14. *Lici-*

que jucundæ. [14] Licinia eſt lex, atque [15] altera Æbutia; quæ non modò eum, qui tulerit de aliqua curatione, ac poteſtate, ſed etiam collegas ejus, cognatos, affines excipit; ne eis ea poteſtas curatiove mandetur.

Etenim, ſi populo conſulis, remove te à ſuſpicione ali- 21
cujus tui commodi: fac fidem, te nihil, niſi populi utilitatem & fructum quærere: ſine ad [e] alios poteſtatem, ad te gratiam beneficii tui pervenire. nam hoc quidem vix eſt liberi populi, vix veſtrorum animorum, ac magnificentiæ. Quis legem tulit? Rullus.

e illos MS.

IX. Quis majorem partem populi ſuffragiis [f] privavit? Rullus. Quis comitiis præfuit? Rullus. Quis tribus, quas voluit, vocavit, [16] nullo cuſtode ſortitus? Quis decemviros, quos voluit, renuntiavit? Idem Rullus. Quem principem renuntiavit? Rullum. Vix, mehercule, ſervis hoc eum ſuis, [g] non vobis, omnium gentium dominis, probaturum [h] arbitrarer. Optimæ leges igitur hac lege ſine ulla [i] exceptione tollentur. Idem legis ſibi ſua lege curationem petet: idem, majore parte populi ſuffragiis ſpoliata, comitia habebit: quos volet, atque in iis ſe ipſum renuntiabit: & videlicet collegas ſuos, adſcriptores legis agrariæ non repu-

f prohibuit Grut.
g nedum Gul.
h arbitror MS.
i ſuſceptione aut ſuſpicione MS.

14. *Licinia eſt lex.*] C. Licinius Stolo Tribunus legem tulit agrariam, ne civis Romanus plus D. jugera poſſideret: qui poſtea ſua lege condemnatus eſt. *Ejuſdem gentis*, ut ait Varro, *C. Licinius Tribunus pleb. cum eſſet, poſt reges exactos annis 365. primus populum ad leges accipiendas in ſeptem jugera forenſia è comitio eduxit.* Cujus rei ita Columella meminit: *Ideoque poſt reges exactos Liciniana illa ſeptena jugera, quæ plebi triviritim diviſerat, majores quæſtus antiquis retulere.* Erat igitur, ut reor, in hac agraria lege caput, ne lator ſibi curationem ferret, id eſt, ne in triumviris agro dividendo eſſet. Quod Liciniæ legis caput ſic pro domo refert Cicero: *Præter quam quod ne id quidem per legem Liciniam, ut ipſe tibi curationem ferres, facere potuiſti.* Turneb.

15. *Altera Æbutia.*] Lex Æbutia quædam duodecim tab. capita antiquavit, de proletariis, de aſſiduis, de Sanatibus, vadibus, ſubvadibus, de xxv. aſſibus, Talionibus, Furtorum quæſtionibus cum lance & licio. Erat etiam in lege Æbutia caput, *Ne quis ſibi, collegis, ſuiſque curationem aut poteſtatem ferret.* Recentior autem erat quam Liciniæ. Lata eſt ab Æbutio quodam Tribuno pleb. *Idem.*

16. *Nullo cuſtode.*] Cuſtos enim ſi non adſit, fraudem faciet, & quas volet tribus educet, aliis circumventis. Cuſtodes ſortientibus tribus apponebantur: adponebantur & ſuffragiis. Cicero in Piſonem: *Tu miſericors me affinem tuum, quem comitiis prærogativæ primum cuſtodem præfeceras.* Et alio loco: *Ecquando illa dignitate rogatores, diribitores, cuſtodeſque vidiſtis?* Turneb.

repudiabit, à quibus ei locus [17] primus invidiæ in præſcriptione legis conceſſus eſt: ceteri fructus omnium rerum, qui in ſpe legis hujus poſiti ſunt, communi cautione, atque [k] æqua [l] ſibi parte retinentur.

k æquabili *Gul.*
l ei *MS.*

23 At videte hominis diligentiam, ſi aut Rullum cogitaſſe, aut ſi Rullo potuiſſe in mentem venire arbitramini. Viderunt ii, qui hæc machinabantur, ſi vobis ex omni populo deligendi poteſtas eſſet data, quæcunque res eſſet, in qua fides, integritas, virtus, auctoritas quæreretur, vos eam ſine dubitatione ad [18] Cn. Pompejum principem delaturos. Etenim, quem unum ex cunctis delegiſſetis, ut eum [19] omnibus omnium gentium bellis terra & mari præponeretis: certè in decemviris faciendis, [20] ſive fides haberetur, ſive honos; & committi huic optimè, & ornari hunc juſtiſſimè poſſe intelligebant.

P, LXXI.

24 Itaque excipitur hac lege, non adoleſcentia, non legitimum

17. *Primus invidiæ in præſcriptione legis conceſſus eſt.*] Pal. pr. & vett. edd. *& in præſcr.* quod reſtat item in Pal. ſec. habetque præterea, *primus in indice:* quod poſtremum fere etiam ex Turingicis codd. Suffridus Petri, cui id perplacebat; non etiam Gulielmio, ego hæreo ac nuto; fereque propendeo in partem Suffridi mei. *Grut. In indice* habet quoque Pithœi codex & Erfurt. Francii quidem ſtat pro vulgata. ſed cum Palatino primo ſcribit, *& in præſcriptione*, quod cum extet etiam in editione anni 1498. clare oſtendit legendum eſſe ex MSS. *in indice & in præſcriptione.* Grævius.

18. *Cn. Pompejum.*] Nomen Pompeji valde charum erat populo Romano, Senatoribus ſubinviſum. Itaque hic homini populari & jucundo plebi, injuriam lege fieri docet, ut eam in odium vocet. Transfuga eſt appellatus ab adverſariis Cicero; quod cum Optimatum partes eſſet ſecutus in prætura: Pompejum hominem popularem laudaſſet & ornaſſet in Manilia rogatione. *Idem.*

19. *Omnibus omnium gentium.*] Putem hunc locum explicari debere, quod Pompejus in Africa bellum geſſerit cum Domitio, in Hiſpania, cum Sertorio, in mari cum piratis, in Aſia, cum Mithridate. Cui etiam alioqui bello Piratico decretum ſit imperium ampliſſimum, ad commune omnium gentium bellum, omneſque prope ei poteſtates & magiſtratus Romani ſubjecti ſint: ut Dion ſcribit. Cicero pro lege Manilia: *Unum ſibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompejum imperatorem depopoſcit.* Turneb.

20. *Sive fides haberetur, ſive honos.*] *Fidem habere, honorem habere,* quid ſit nemo neſcit. Sed hic quid ſibi velit non novi. Id enim voluit dicere, ſive fides ſpectaretur, ſive honos, ſive fidei ratio habeatur, ſive honoris, quod eſt, propter fidem & honorem ejus. Quid igitur ſenſerit Cicero videmus omnes, quomodo ſcripſerit, donec melior liber veram ſcripturam detexerit, ignorabimus. *Grav.*

21. Non

mum aliquod impedimentum, [21] non poteſtas, non magiſtratus ullus, aliis negotiis ac legibus impeditus, [22] reus denique, quo minus decemvir fieri poſſit, non excipitur. Cn. Pompejus excipitur, ne cum P. Rullo, taceo de ceteris, decemvir fieri poſſit. Præſentem eum profiteri jubet, [23] quod nulla alia in lege umquam fuit, ne in his quidem magiſtratibus, quorum certus ordo eſt. [24] Timebat enim, Pompejus ne ſi adeſſet, ferri non poſſet: aut, ne, ſi accepta lex eſſet, illum ſibi collegam adſcriberetis, cuſtodem ac vindicem cupiditatum.

X. Hîc, quoniam video vos hominis dignitate & contumelia legis eſſe commotos: renovabo illud, quod initio dixi, regnum comparari, libertatem veſtram hac lege funditus tolli. An vos aliter exiſtimabatis, cum ad omnia ve- 25
ſtra pauci homines [25] cupiditatis oculos adjeciſſent? non eos in primis id acturos, ut ex omni cuſtodia veſtræ libertatis,

21. *Non poteſtas.*] Nam ſi magiſtratum alium gereret, merito à decemviratu excluderetur. Tum autem confecto bello Mithridatico, exercitum victorem habebat in Aſia Pompejus. *Turneb.*

22. *Reus denique.*] Relicto Grutero hic ſecutus ſum optimum Grævium, qui etiam recepit in ſuam editionem quod hic vides expreſſum, quum MSS. præſtantiſſimi quique id firment.

23. *Quod nulla alia in lege umquam fuit.*] Ut præſentes profiteri juberentur. licebat enim abſentibus profiteri per amicos præſentes: & eorum ita ratio habebatur, ſi ad comitia prius, quam haberentur, accurriſſent, & præſentes magiſtratum à populo petiviſſent. *P. Manut.*

24. *Timebat enim, Pompejus ne ſi adeſſet, ferri non poſſet.*] Quidam ſic legi volunt, *Timebat enim, ne, ſi Pompejus adeſſet, ferri non poſſet.* quæ ſcriptura hoc tantum à recepta differt, quod facilior, & planior eſt. Timebat Rullus, inquit Cicero, ne, ſi Pompejus adeſſet, lex agraria ferri non poſſet, quia Pompejus non eſſet paſſurus eam ferri. *Lamb.*

25. *Cupiditatis oculos.*] *Cupiditas* hic avaritia eſt, ſtudiumque quærendi & alienum invadendi. aviditas etiam dicitur πλεονεξία Græce. *Oculum autem adjicere* dicitur, quomodo *adjicere animum ad virginem* apud Terentium, id eſt, quod Græci dicunt uno verbo ἐποφθαλμιᾶν. & duobus Latinorum more προσβάλλειν ὀφθαλμὸν, ſed & προσβάλλειν ſine adjectione. Sic *adjectus odoris*, pro odoris appulſu dicitur à Lucretio: id eſt, προσβολὴ ὀσμῆς. *Turneb.* *Homines cupiditatis oculos adjeciſſent?*] Gulielmius non concoquit hanc phraſin, emendatque *homines cupidi atque audaces oculos adjeciſſent.* Gruterus. Plane aſſentior Guilielmio *cupiditatis oculos* non poſſe ferri, & Apulejo dignius eſſe quam Tullio. In Erfurt. non eſt *cupiditatis*, ſed in margine tamen ab eadem manu eſt adpoſitum. *Gravius.*

tatis, ex omni poteſtate, curatione, patrocinio veſtrorum commodorum Cn. Pompejus depelleretur? Viderunt, & vident, ſi per imprudentiam veſtram, negligentiam meam, legem incognitam acceperitis, fore, uti poſtea, cognitis inſidiis, cùm decemviros creatitis, tum vitiis omnibus, & ſceleribus legis, Cn. Pompeji præſidium opponendum putetis. Et hoc parvùm argumentum vobis erit, à certis hominibus dominationem poteſtatemque omnium rerum quæri, cùm videatis, eum, quem cuſtodem veſtræ libertatis fore videant, expertem fieri dignitatis?

26 Cognoſcite nunc, quæ poteſtas decemviris, & quanta detur. Primùm lege curiata decemviros ornat. Jam hoc inauditum, & planè novo more, uti curiata lege magiſtratus detur, [m] qui nullis comitiis antè ſit datus. Eam legem ab eo [n] prætore, qui ſit [26] primus factus, ferri jubet. At quomodo? Ut ii decemviratum habeant, quos plebs deſignaverit. Oblitus eſt, nullos à plebe deſignari. Et is orbem terrarum conſtringit novis legibus, qui, quid in ſecundo capite ſcriptum eſt, non meminit in tertio? Atque hìc perſpicuum eſt, quid juris à majoribus acceperitis, quid ab hoc tribuno plebis vobis relinquatur.

[m] P. R. cui *MSS. Turn.*
[n] præt. P. R. *MSS.*
[o] *alii* omnibus.

XI. MAJORES de [o] ſingulis magiſtratibus bis vos ſententiam ferre voluerunt. [27] nam cùm centuriata lex cenſoribus

26. *Primus factus.*] Primus Prætor renuntiatus. Multi enim Prætores creabantur, ac magni erat honoris primum fieri, ſuiſque omnibus collegis præferri, mirum autem mihi videtur extitiſſe, qui proderent, octo Romæ fuiſſe Prætores urbanos, cum unum ſemper legamus. *Turneb.*

27. *Nam centuriata lex cenſoribus ferebatur, cum curiata ceteris patriciis.*] Oct. Pantagathus retinebat hanc ſcripturam, rejecta Grucchii lectione, qui *conſulibus* pro *cenſoribus* legit. recte autem, ut opinor: nam huic magiſtratui, qui diuturnior eſt, & totius dignitatis in civitate arbiter ac pecuniæ, bis comitia centuriata habebantur: ceteris patriciis magiſtratibus, Conſulatui, Præturæ, Ædilitati priora centuriata, altera curiata. deſiit deinde Ædilitas, puto, dari centuriatis comitiis; poſtea enim tributis dari ſolere cœpit, ſi recte memini. Atque ita legendus eſt hic locus, in quo non de prioribus comitiis agit, ſed de alteris in patriciis magiſtratibus creandis. *Nam centuriata lex cenſoribus ferebatur, cum curiata ceteris patriciis magiſtratibus, cum iterum de iiſdem judicabatur:* nunquam enim neque Conſulatum, neque Præturam, neque Cenſuram prioribus comitiis curiatis mandari legimus. Sed ut aliquando totam Pantagathi de hoc loco opinionem exponam, prius Ciceronis verba, ut ipſe legebat, deſcribam: deinde, ut explicabat, ſubjungam: *Majores de omnibus magiſtratibus bis vos ſententiam*

tiam ferre voluerunt: nam centuriata lex Cenſoribus ferebatur, cum curiata ceteris patriciis magiſtratibus, cum iterum de eiſdem judicabant: ut eſſet reprehendendi poteſtas, ſi populum beneficii ſui pœniteret: nunc, quia prima illa comitia tenetis centuriata & tributa, curiata tantum auſpiciorum cauſa remanſerunt. Hic autem Tribunus pl. quia videbat poteſtatem neminem injuſſu populi aut plebis poſſe habere, curiatis eam comitiis, quam vos non ſciviſtis, confirmavit; tributa, quæ veſtra erant, ſuſtulit. ita, cum majores binis comitiis voluerint vos de ſingulis magiſtratibus judicare, hic homo popularis, ne unam quidem populo comitiorum poteſtatem reliquit. Hæc igitur Ciceronis verba, ita à ſe emendata, Pantagathus ſic exponebat, ut affirmaret apud majores binis comitiis omnes patricios creari magiſtratus, prioribus deſignari, alteris confirmari: priora eſſe centuriata in patriciis, tributa in plebejis: altera in cenſoribus eſſe centuriata, in ceteris tam patriciis quam plebejis fuiſſe curiata. Apud minores mutatam eſſe rationem: nam prioribus comitiis cum deſignari, tum confirmari omnem magiſtratum; poſterioribus curiatis, non confirmari, ſed ornari. atque ipſa comitia curiata non eandem habere vim, quam apud majores habuiſſent; tunc enim omnes xxx. Curiæ conveniebant, confirmandi, aut reprehendendi cauſa: nunc pro triginta Curiis, xxx. Lictores, hocque auſpiciorum, non confirmandi aut reprehendendi cauſa. Auſpicia vero Pantagathus interpretabatur ita: cum auſpicato apud majores ſancitum fuerit, altera comitia magiſtratuum debere haberi curiata, nefas fuiſſe ea tollere: manſerunt igitur ſecundo loco, ut prius, ſed ſpecie lictorum, pro Curiis; neque reprehendendi aut confirmandi cauſa, ſed ornandi, mandandive imperii. inquit igitur, *Quia prima illa centuriata tributave tenetis*, id eſt, rata habetis, neque ea reprehenditis per altera curiata, hæc altera ne fruſtra haberentur, cum prima vim omnem deſignandi & confirmandi haberent, auſpiciorum cauſa remanſerunt in uſu, non confirmandi, ſed mandandi imperii. *Rullus* itaque cum videret ſuos decemviros injuſſu populi, aut ſine plebis ſcito creatos, (novem enim tribus non habent vim totius populi jubentis aut plebis ſciſcentis) confirmavit eos alteris comitiis curiatis, ut confirmatione ſaltem poteſtatem haberent, qui mutilis illis comitiis tributis xvII. tribuum, illam habere non poterant: atque in hac decemvirali poteſtate ſancienda prætermiſit priora comitia tributa, quæ in uſu ſunt; adhibuit poſteriora curiata, ad confirmandum quæ in hoc uſu non ſunt: quod enim prius ſcitum non eſt per xxxv. tribus, confirmari non poteſt per xxx. lictores comitiis curiatis, quorum nullus nunc eſt uſus ad confirmandum: qui ſi eſſet, non tamen poſſent confirmare, quod prius ſcitum non eſſet. Ita Pantagathus hunc locum legebat exponebatque, atque ita legendum exponendumque eſſe, ſponſione cujuſvis ſummæ contendebat, *Urſinus*.

Nam cum centuriata lex cenſoribus ferebatur.] Sic Pall. noſtri, ſic olim cuſi. Gruchius tamen lib. de Comitiis atque Hotomannus libro V. Obſervat. cap. 11. emendant *conſulibus*, quod & receptum à Lambino. *Gruterus*. Hic eſt locus iſte obſcuriſſimus, de quo tantæ contentiones ortæ inter Sigonium & Gruchium, ut non uno libro ſuas ſententias tueri firmareque ſtuduerint. vide Gruchium de Comitiis, & Sigon. de Jure Civium lib. I. cap. 17.

 Nicol.

ribus ferebatur, [28] cum curiata ceteris patriciis magiſtrati-
bus; p tum iterum de eiſdem judicabatur, ut eſſet repre-
27 hendendi poteſtas, ſi populum beneficii ſui pœniteret. Nunc,
quia

p ſum MS.

Nicol. Gruchii reſponſum ad binas Sigonii reprehenſiones. Sigonii Apologium de binis comitiis & lege curiata, quæ Bononiæ prodiit 1566. Nicolai Gruchii refutationem illius libelli, quæ prodiit Pariſiis 1567. ac denique C. Sigonii libellum de lege curiata magiſtratuum & imperatorum, ac de eorum jure, caput in primis ſecundum, in quo ex profeſſo de hoc Ciceronis loco diſputat. Divulgatus is eſt Venetiis 1569. ſed non habetur in operibus Sigonii, quæ Francofurti tribus tomis prodierunt, verum in tomo primo Theſauri mei Antiquitatum Romanarum. At nec Sigonius, nec Gruchius rem acu tetigerunt, cum, quod ante Latinus Latinius in Obſervationibus ad N. Gruchii libros de comitiis obſervavit, nullum diſcrimen fecerunt inter comitia curiata, & legem curiatam. In comitiis curiatis, quæ antiquæ tantum imaginis retinendæ gratia ſic vocabantur tempore Ciceronis, nulli ſuffragiis mandabantur magiſtratus: ſed lex tantum de imperio & jure magiſtratibus deſignatis mandando, vel moderando ferebatur. Obſcuritatis difficultatiſque origo ducitur ex Gellio, ex libro XIII. cap. 14. Ubi C. Tuditani verba refert: *Minoribus creandis magiſtratibus tributis comitiis magiſtratus, ſed juſtius curiata datur lege.* Hæc verba in mendo cubant, legendum autem cenſet Latinius, cui plane aſſentior, *ſed jus curiata lege datur.* Cum majores magiſtratus eſſet centuriatis, minores tributis creati, jus magiſtratus & imperium in comitiis curiatis lege curiata in eos conferebatur. Creati magiſtratus imperio, aut poteſtate ornabantur curiata lege. plane ſubſcribo doctiſſimo Latinio. *Grævius.*

28. *Cum curiata ceteris patriciis magiſtratibus.*] Difficilis admodum locus; qui præſtanti viros ingenio doctrinaque torſit. ego, cum ita de ceteris exiſtimem, ut eos mihi præferam, audebo tamen meam ſententiam interponere: ne, quas interpretandi partes ſuſcepi, eas neglexiſſe videar labore deterritus. Binis comitiis de omnibus magiſtratibus à populo ſententiam ferri, majoribus placuerat. magiſtratus autem ita diſtinguuntur, ut alii patricii ſint, alii plebeji: patricii, quæſtor, ædilis cur. prætor, conſul, cenſor: plebeji, tribunus pl. ædilis pl. alii. Sed bina comitia primum fuere de patriciis magiſtratibus, plebejis nondum creatis, centuriata, & curiata. excipio cenſores, qui licet inter patricios magiſtratus eſſent, unis tamen centuriatis creabantur. ideo dicit Cicero: *Centuriata lex cenſoribus ferebatur.* Ubi vero plebeji magiſtratus creati ſunt, in curiatorum comitiorum locum tributa ſucceſſere, nam curiatis nihil cum plebejis magiſtratibus: inſtituta ſunt enim patriciorum cauſſa, multo ante originem plebeiorum. Dicet aliquis: Cur non eadem ratione centuriata ſublata ſunt, inſtituta à Servio rege, cum nulli dum plebeji magiſtratus eſſent? Reſpondetur: Ut eſſent aliqua comitia auſpicato, quibus patricii magiſtratus crearentur, nam tributa auſpicata non erant. Quemadmodum igitur de patriciis magiſtratibus, cenſore tamen, ut
dixi-

quia prima illa comitia tenetis, centuriata, & tributa: curiata tantùm auſpiciorum cauſa remanſerunt. Hic autem tribunus plebis, quia videbat, poteſtatem neminem injuſſu populi, aut plebis poſſe habere, curiatis ea comitiis, [29] quæ vos non ſinitis, confirmavit: tributa, quæ veſtra erant, ſuſtulit. Ita, cùm majores [q] binis comitiis [r] voluerint vos de ſingulis magiſtratibus judicare: hic homo popularis ne unam quidem populo comitiorum poteſtatem reliquit.

q hujus MS.

r voluerunt MSS.

Sed videte hominis religionem & diligentiam. Vidit, & perſpexit, ſine curiata lege decemviros habere poteſtatem non poſſe, quoniam per novem tribus eſſent conſtituti. Jubet ferre de his legem [ſ] curiatam: prætori imperat. quàm id ipſum [30] abſurdè, nihil ad me attinet. jubet enim, QUI PRIMUS SIT PRÆTOR FACTUS, EUM LEGEM CURIATAM FERRE. SIN IS FERRE NON POSSIT; QUI POSTREMUS SIT: ut [t] aut luſiſſe in tantis rebus, aut profectò neſcio quid ſpectaſſe videatur. Verùm hoc quod eſt aut ita perverſum, ut ridiculum, aut ita malitioſum, ut obſcurum ſit, relinquamus; ad religionem 28

ſ edd. vett. & MSS. centuriatam.

t illuſiſſe MS.

diximus, excepto, centuriatis primum, deinde curiatis comitiis antequam plebeji crearentur, populus ſuffragium tulit: ſic, ubi plebeji creati ſunt, centuriatis, & tributis, curiatis auſpiciorum cauſſa remanentibus, idem populus ſuffragium tulit. *P. Manut.*

29. *Ea quæ vos non ſinitis.*] Quæ vos confirmari non ſinitis curiatis comitiis. Nam curiatis comitiis Rullus non auſpicium tantùm tribuit, ſed poteſtatem etiam decemvirum confirmat nullis comitiis deſignatorum, privato ſuffragiis populo. Quidam hic *initis*, legunt: quod jam populus non iniret comitia curiata: ſed ejus loco XXX. lictores. Qui autem hic, *ſinitis*, *jubetis*, interpretantur, ſani non ſunt. *Idem.* *Curiatis ea comitiis, quæ vos non ſinitis, confirmavit.*] Quidam legunt *initis* pro *ſinitis*, quod quidem verum eſt, ſed nihil ad rem: nam hic agit de poteſtate decemvirali, quam negat prius ſcitam tributis comitiis, atque ita confirmari potuiſſe minime concedit. Lego igitur auctore Pantagatho, *Curiatis eam comitiis, quam vos non ſciviſtis, confirmavit.* Urſinus. *Quæ vos non ſinitis.*] Nihil variant Pall. Pantagathus maluit *ſciviſtis.* Hotomannus *tenetis*, ut & Lambinus. *Grut.*

30. *Abſurde.*] Abſurde enim jubet Rullus, qui imperet primo prætori ferre legem curiatam, ſin is ferre non poſſit, ei qui poſtremus factus ſit. Ineptum enim eſt à primo ad poſtremum tranſire, cum ad ſecundum debuerit. Id tamen fecerat, ut reor, Rullus, imperans omnino prætoribus lationem legis curiatæ, ut ſi alii non poſſent, ſaltem poſtremus ferret. Qui peccaſſe Rullum cenſent, quod Prætori majori & patricio magiſtratui imperarit, & in eo à Cicerone reprehendi, aberrant à ſententia. *Turneb.*

31. Ee-

P. LXXII. gionem hominis revertamur. Videt ſine lege curiata nihil agi per decemviros poſſe.

29 Quid poſtea, ſi ea lata non erit? Attendite ingenium. TUM II DECEMVIRI, inquit, [31] EODEM JURE SINT, QUO QUI OPTIMA LEGE. Si hoc fieri v poteſt, ut in hac civitate, quæ longè jure libertatis ceteris civitatibus antecellit, quiſquam nullis comitiis imperium, aut poteſtatem aſſequi poſſit: quid attinet tertio capite legem curiatam ferre jubere, quoniam quarto permittas, ut ſine lege curiata idem juris habeant, quod haberent, ſi optima lege à populo eſſent creati? Reges conſtituuntur, non decemviri, Quirites: x iiſque ab his initiis fundamentiſque naſcuntur, ut non modò cùm gerere cœperint, ſed etiam cùm conſtituentur, omne veſtrum jus, poteſtas libertaſque tollatur.

v poſſet *alii.*

x itaque *MS.*

30 XII. AT VIDETE, quàm diligenter retineat jus tribuniciæ poteſtatis. Conſulibus legem curiatam ferentibus, à tribunis plebis ſæpe eſt intercesſum. Neque tamen nos id querimur, eſſe hanc tribunorum plebis poteſtatem. [32] tantummodo ſi quis ea poteſtate temerè eſt uſus, exiſtimamus. Hic tribunus plebis y lege curiata, quam prætor ferat, adimit intercedendi poteſtatem. Atque hoc cùm in eo reprehendendum eſt, quòd per tribunum plebis tribunicia

y legi curiatæ *Laured.*

31. EODEM JURE SINT QUO QUI OPTIMA LEGE.] Formula eſt Romani juris: ſic in Philip. V. *Sit proprator eo jure, quo qui optimo.* Hoc autem quid ſit, declarat Feſtus, cum ait: *Optima lege cum dicebatur in magiſtro populi faciendo, qui vulgo dictator appellatur, quam pleniſſimum poſſet jus, eſſe ſignificabatur. poſtquam verò provocatio ab eo magiſtratu ad populum data eſt, qua antea non erat, deſitum eſt dici, ut optima lege, utpote imminuto jure priorum magiſtrorum.* reprehendit autem hoc caput, tanquam id, quod tertium tollat. nam ſi ſine lege curiata pleniſſimum jus aſſequi decemviri poſſunt, quod quarto capite permittitur, quid attinet afferre tertium, in quo de curiata lege ferenda ſcribitur. *Laured. Eodem jure.*] Ea poteſtate. Livius: *An hunc non, ut qui optimo jure cenſor creatus eſſet, populus creavit.* Turnebus.

32. *Tantummodo, ſi quis ea poteſtate, &c.*] Quidam deeſſe putat, *reprehendendum*, ante, *exiſtimamus*, aut quippiam tale, ut ita legatur, *tantummodo, ſi quis ea poteſtate temere eſt uſus, reprehendendum exiſtimamus.* Ego nihil deeſſe puto. nam *exiſtimamus*, hoc loco valet, judicamus, cenſemus, ſtatuimus, ὑπολαμβάνομεν, κρίνομεν. Lambinus. *Tantummodo ſi quis ea poteſtate temere eſt uſus, exiſtimamus.*] Pantagathus pro *exiſtimamus*, quod verbum non video quem hic ſenſum habeat, emendavit *exæſtuamus*, optima ſententia. *Urſinus.*

nicia poteſtas minuitur: tum in eo deridendum, quòd conſuli, [z] ſi legem curiatam non habet, attingere rem militarem non licet: [33] huic, qui vetat intercedendi poteſtatem, etiam ſi interceſſum ſit, tamen eandem conſtituit, quam, ſi lata eſſet lex: ut non intelligam, quare aut hic vetet intercedere, aut quemquam interceſſurum putet; cùm interceſſio ſtultitiam interceſſoris ſignificatura ſit, non rem impeditura. *z ſi deeſt in MS.*

Sint igitur decemviri neque veris comitiis, hoc eſt, populi ſuffragiis, neque illis ad ſpeciem, atque ad uſurpationem vetuſtatis, per xxx. lictores, auſpiciorum cauſa, adumbratis, conſtituti. Videte nunc, eos, qui à vobis nihil poteſtatis acceperint, quanto majoribus ornamentis afficiat, quàm omnes nos affecti ſumus, quibus vos ampliſſimas poteſtates dediſtis. [34] Jubet [a] auſpicii coloniarum deducendarum cauſa decemviros habere pullarios. Eodem jure, inquit, quo habuerunt [35] tresviri lege Sempronia. Audes etiam, Rulle, mentionem facere legis Semproniæ? nec te ea lex ipſa commonet, tres viros illos xxxv. tribuum ſuffragio eſſe creatos? Et, 31 P. B. a *auſpicia alii.*

33. *Huic cui vetat intercedendi poteſtatem.*] Nihil abeunt ab hac ſcriptura Pall. aut edd. vett. recentiores tamen, *hic qui vetat intercedendi poteſtatem &c.* Lambinus, *hic qui vetat intercedere, poteſtatem &c.* quod habet à Manutio. *Grut.* Nec noſtri libri abeunt à vulgata. P. tamen Victorii editio ac Lambini: *Hic, qui vetat intercedendi poteſtatem, etiamſi interceſſum ſit, tamen eandem conſtituit, quam ſi lata lex eſſet.* Caroli Stephani & Lauredani edd. æque ut Manutius: *Hic, qui vetat intercedere, poteſtatem, etiamſi interceſſum ſit, tamen eandem conſtituit.* Si ex libris hæc ſcriptura fuerit deprompta, nihil illa melius & liquidius. *Hic*, ſane & *qui* ex Victoriana omnino reponendum duximus, cum ex vulgatis *huic* & *cui* nullam ſententiam commodam vel fidiculis extorqueas. Quid autem ſenſerit Tullius, jam oſtendit Lauredanus. *Grævius.*

34. *Jubet auſpicii coloniarum, &c.*] Pall. & ultimæ ætatis editiones *auſpicia*, quod revocari poterat, introducta alia diſtinctione vocum. *Gruterus.* Erfurt. & Francii etiam & ed. anni 1482. *jubet auſpicia.* Scripſit Cicero, mea ſententia: *Jubet ad auſpicia coloniarum deducendarum decemviros habere pullarios. Auſpicii* ſane non video ut poſſis tueri, niſi *cauſſa* reſpiciat & *auſpicii*, & *coloniarum*, quod non probabunt Tullianæ caſtitatis deliciis imbutæ aures. *Grævius.*

35. *Tresviri.*] Qui agros à divitibus ſupra legitimum numerum, id eſt, ſupra quingenta jugera, contra legem Liciniam poſſeſſos, pauperibus dividerent. ii fuere, lator ipſæ legis Ti. Sempronius Gracchus, Ap. Claudius, ejus ſocer, & Cajus Tiberii frater. Plutarchus. *P. Manut.*

36. *Li-*

Et, cùm tu à Ti. Gracchi æquitate ac pudore longiſſimè remótus ſis: id quod diſſimillima ratione factum ſit, eodem jure putas eſſe oportere?

32 XIII. Dat præterea poteſtatem, verbo prætoriam, re vera regiam: definit in quinquennium, facit ſempiternam. tantis enim confirmat opibus & copiis, ut invitis eripi nullo modo poſſit. deinde ornat apparitoribus, ſcribis, [36] librariis, præconibus, architectis: præterea mulis, tabernaculis, [37] centuriis, ſuppellectili: ſumptum haurit ex ærario, ſuppeditat à ſociis: [38] janitores ex equeſtri loco ducentos in annos ſingulos ſtipatores corporis conſtituit: eoſdem miniſtros & ſatellites poteſtatis. [39] Formam adhuc habetis, Quirites, & ſpeciem ipſam tyran-

36. *Librariis.*] Qui acta ſcribebant, libros rationum & aliarum rerum conficiebant, parebantque magiſtratui & ſcribis tanquam ὑπογραφεῖς quidam. *Turneb.* *Scribis, librariis.*] Libenter legerem ſine interpunctione *ſcribis librariis*, quomodo in antiquis monumentis notatum animadverti. *Urſinus.*

37. *Centuriis.*] Et hunc quoque locum feliciter emendavit Pantagathus, qui legebat, *canteriis*. Urſin. Quid ſi per *centurias* intelligas *centurias* fabrûm, qui diverſi ab architectis, & ſæpe commemorantur in antiquis monumentis. Hinc & *præfecti fabrûm* frequenter leguntur in comitatu procoſſ. quod pluribus ut declarem, cum res ſit trita, non eſt è re noſtra & Ciceronis. Id tamen videtur huic conjecturæ obſtare, quod centuriæ interponantur ſupellectili, & tabernaculis, cum videantur apponi debuiſſe architectis. Sed hoc Catone contenti ſimus, dum tertius è cœlo cadat. *Grævius.*

38. *Janitores ex equeſtri loco ducentos.*] Ità habent vulgati omnes libri, & male: an equites munus ſervile, libertinumve obirent; Ant. Auguſtinus rectiſſime ex inferioribus locis *finitores* emendavit, quorum officium & honeſtum erat, & decemviris agris dandis attribuendiſque perneceſſarium. *Urſin.* Non probo Auguſtini conjecturam, *ſtipatores corporis* invidioſe dixit *janitores*. Per ſtipatores autem intelligi puto cohortem prætoriam, quæ ſic appellari non poterat, quia decemviri non dicebantur prætores. *Grævius.*

39. *Formam.*] Forma eſt ad cujus exemplum pingitur, fingitur, ædificatur, aut opus aliquod fit. Nos vulgo *portretum* dicimus: unde Cicero ſcripſit: *Videre formam, & ex ea quale ædificium futurum ſit cognoſcere.* Et Flaccus: *Si ſcalpra & formas non ſutor.* Formis enim ad calceos faciendos utuntur. *Turnebus.* Quid *forma* & *ſpecies* tyrannorum ſit, non forte norunt omnes. *Forma* eſt delineatio futuri ædificii ab architecto facta, ut bene Turnebus. Sueton. Jul. 31. *Formam, qua ludum gladiatorium erat ædificaturus, conſideravit.* Dein ad homines transfertur, & dicitur ſic externus ille apparatus, unde poſſit videri, quam quis homo gerat dignitatem, ut forma Conſulatus, faſces ſunt, & lictores, ac toga præ-

tyrannorum: inſignia [b] videtis poteſtatis, nondum ipſam poteſtatem. Dixerit enim fortaſſe quiſpiam, Quid me iſta lædunt, ſcriba, lictor, præco, pullarius? Omnia ſunt hæc hujuſmodi, Quirites, ut ea qui habeat ſine veſtris ſuffragiis, aut rex non ferendus aut privatus furioſus eſſe videatur.

b *alii* veteris.

Perſpicite, quanta poteſtas permittatur: non privatorum inſaniam, ſed intolerantiam [c] regum eſſe dicetis. 33
Primùm permittitur infinita poteſtas innumerabilis pecuniæ conficiendæ de veſtris vectigalibus, non fruendis, ſed alienandis: deinde orbis terrarum, gentiumque omnium datur cognitio ſine conſilio, pœna ſine provocatione, animadverſio ſine auxilio.

c *ita Græv.* regis *Grut.*

Judicare per quinquennium, vel de conſulibus, vel de 34
ipſis tribunis plebis poterunt. de illis interea nemo judicabit. magiſtratus his gerere licebit: cauſam dicere non licebit. emere agros, à quibus volent, vel quos volent, quàm volent magno, poterunt: colonias deducere novas, renovare veteres, totam Italiam ſuis coloniis ut complere liceat, permittitur: omnes provincias obeundi, liberos populos agris multandi, [40] regnorum vel dandorum ſumma pote-

P. LXXIII.

prætexta. Sic hic inſignia illa tyrannidis, unde cognoſci poterat, *formam tyrannorum* vocat. Sic & *ſpecies* eſt externa pompa, unde noſcebatur, Rex, Princeps, Conſul, ac magiſtratus. Sueton. Tib. 25. *Principatum quamvis neque occupare confeſtim, neque agere dubitaſſet, & ſtatione militum, hoc eſt vi & ſpecie dominationis aſſumta, diu tamen recuſavit impudentiſſimo mimo?* Stationem militum vocat vim, hoc eſt poteſtatem & *ſpeciem dominationis*, quod eſt externum inſigne, unde certo intelligebatur, illum eſſe dominum Romani populi. Nemini enim niſi Imperatori licebat habere ſtationem militum. Sic & Calig. 22. *Nec multum afuit, quin ſtatim diadema ſumeret, ſpeciemque principatus in regni formam converteret. Species principatus*, dicuntur illa ornamenta, quibus utebantur & inſigniebantur Principes ſeu Imperatores Romani, *forma regni* ſeu *ſpecies regni* eſt diadema, quod proprium Regum erat inſigne, non Principum. Vides hic quoque *formam* & *ſpeciem* pro ſynonymis haberi. ipſe in ſequentibus oſtendit, quid ſit *forma & ſpecies tyrannidis*, nimirum *inſignia poteſtatis*. Grævius.

40. *Regnorum vel dandorum.*] Veneti *agrorum*. Mihi non diſplicet, *agrorum vendendorum ſumma poteſtas datur*. Camerar. *Regnorum vel dandorum ſumma poteſtas.*] Retineo retrò vulgatam. nam inter mediæ ætatis edd. *agrorum vel dand.* Camerarius fingebat, *regnorum vendendorum*, minus nervosè. plus enim nocet poteſtque, cui donare licet. placebat tamen illa conjectura Puteano; quod ſic quoque infra poneretur; *vectigalia, regna, venditent.* alibi: *Regna denique poſtremò etiam vectigalia veſtra venierint &c.* Grut. Cavo quie-

poteſtas datur, cùm velint: Romæ eſſe, cùm commodum ſit: quacumque velint ſummo cum imperio, judicioque omnium rerum vagari ut liceat, conceditur. interea diſſolvant judicia publica: de conſiliis abducant, quos velint: ſinguli de maximis rebus judicent: quæſtori permittant: finitorem mittant: ratum ſit, quod finitor uni illi, à quo miſſus erit, renuntiaverit.

35 XIV. Verbum mihi deeſt, Quirites, cùm ego hanc poteſtatem, regiam appello. ſed profectò major eſt quædam. Nullum enim regnum fuit umquam, quod non, ſi minùs jure aliquo, at regionibus tamen certis, contineretur. hoc verò infinitum eſt, quo & regna omnia, & veſtrum imperium, quod latiſſimè patet, & ea, quæ partim libera à vobis, [41] partim etiam ignorata vobis, ſunt, permiſſu legis continentur. Datur igitur eis primùm, ut liceat eis [42] vendere omnia, de quibus vendendis ſenatusconſulta facta ſunt, M. Tullio, Cn. Cornelio conſulibus.

36 [d] Cur hoc tam eſt obſcurum atque [43] cæcum? quid? iſta omnia, de quibus ſenatus cenſuit, nominatim in lege perſcribi nonne potuerunt? Duæ ſunt hujus obſcuritatis cauſæ, Quirites: una pudoris, ſiquis pudor eſſe poteſt in

d poſtea cur *MS.*

quicquam mutes. Erfurt. Francii & Pithœi libri vulgatam tuentur, *regnorum vel dandorum.* niſi quod *vel* in Erfurt. non ſit. Quod decemviros facturos Cicero prædicit hic, ſi illa poteſtate inſtruantur, hoc poſtea fecit Julius Cæſar, de quo Sueton. in ejus vita cap. 54. *Societates ac regna pretio dedit; ut qui uni Ptolemæo prope ſex millia talentorum ſuo Pompejique nomine abſtulerit.* Vereor tamen ne hic aliquid exciderit. Videtur Cicero ſcripſiſſe, *regnorum vel dandorum, vel eripiendorum*; aut cum Erfurt. *vel* expungendum. *Grav.*

41. *Partim etiam ignorata.*] Ut verbi gratia, potuit tum ignorare populus Romanus ſe in Cypro aliquid juris habere, quam poſtea P. Clodius publicarit in Tribunatu, & tum fortaſſe decemviri publicaſſent. *Turneb.*

42. *Vendere omnia.*] Loca publica, ſacella, montem Gaurum, Salicta ad Minturnas, viam Herculaneam, Senatus M. Tullio Decula & Cn. Cornelio Dolabella Coſſ. propter anguſtias ærarii bellis civilibus exhauſti, vendenda cenſuerat: nec tamen Conſules Tullius & Dolabella propter invidiam rei vendere auſi fuerant. Ea ut vendant decemviri, lege ſua Rullus permittit. His Conſulibus, *quo anno* pro Quintio apud Aquillium judicem dixit. *Idem.*

43. *Cæcum.*] Patiendi ſignificatione, pro, quod non videtur. non enim, ea quæ eſſent, in lege Rullus appellaverat. Eodem ſenſu dixit pro Milone, *cæca nox*: Virgilius lib. VI. *carcere cæco*: Lucretius lib. III. *cauſſa cæca.* P. Manut.

44. Sunt

in tam inſigni impudentia: altera, ſceleris. nam neque ea, quæ ſenatus nominatim vendenda cenſuit, audet appellare: ſunt enim loca publica urbis, [44] ſunt ſacella, quæ poſt reſtitutam tribuniciam poteſtatem nemo attigit; P. B. [45] quæ majores in urbe partim periculi perfugia eſſe voluerunt. Hæc lege tribunicia decemviri vendent. Accedet eò mons Gaurus: accedent ſalicta ad Minturnas: adjungetur [e] etiam illa via vendibilis [f] Herculanea, multarum deliciarum & magnæ pecuniæ: permulta alia, quæ ſenatus propter anguſtias ærarii vendenda cenſuit, conſules propter invidiam non vendiderunt.

Verùm hæc fortaſſe propter pudorem in lege reticentur. 37
Sed illud magis eſt [g] credendum & pertimeſcendum, quòd audaciæ decemvirali, corrumpendarum tabularum publicarum,

[e] etiam *alii delent.*

[f] Herculeatana *edd. vett.*

[g] cavendum *MS. rectè.*

44. *Sunt ſacella, &c.*] De hujuſmodi autem ſacellis Livius ſic ſcripſit: *M. Fulvius, & M. Lepidus cenſores portoria, & vectigalia multa inſtituerunt, complura ſacella, compluraque ſacra occupata à privatis, ut paterent, eſſentque populo, curarunt.* Porro autem tribunicia poteſtas à Sulla dictatore infracta à Cn. Pompejo in primo conſulatu reſtituta eſt. Hæc autem ſacella in urbe *paſſim* inveniebantur (ſic enim legendum puto, non *partim*) quæ in bellis civilibus, aut Mario, aut Sulla ſævientibus, & ad cædem inimicos ſuos per ſatellites quærentibus periculi perfugia fuerunt, quæ Græci ἄσυλα dixerunt. Erant etiam mons Gaurus Campaniæ, de quo Livius, & Plinius; ſalicta ad Minturnas, nobile item oppidum Campaniæ, via Herculanea, quod ad Herculaneum Campaniæ oppidum ducebat, ita dicta. Herculaneum autem oppidum non longe à Pompejis ad mare fuit. cur autem hanc viam vendibilem, multarum deliciarum, & magnæ pecuniæ vocavit? quia non longe à lacu Lucrino eſſet, qui omnem eam oram, quam alluebat, amœniſſimam reddebat, ac tantam piſcium copiam alebat, ut non parvum ex ea re fructum reſp. Romana caperet, ut Strabo, & Servius in Virgilium ſcripſerunt. *Laured.* *Sacella.*] Sacella publica ſunt: nullius enim ſunt. Nonnulli tamen contra jus & fas ea ſibi vendicabant. Cælius in epiſtolis: *Præterea cœpi ſacellum in domo quod eſt, ab eo petere.* Sacellum autem exiguus ſacer Deo locus. Feſtus ait, ſacella eſſe loca Diis ſacra ſine tecto. *Turnebus.*

45. *Quæ majores in urbe paſſim periculi perfugia.*] Pro *paſſim* erat *partim* in vulgatis, ex quo fecerat Pantagathus parati. *Urſin.* *Quæ majores in urbe partim periculi &c.*] Manutius edidit *paſſim*; at Lambinus recepit *portus periculi & perfugia*, conjectaneum Puteani. Gulielmius tuetur vulgatam. exſtatque profectò eadem in Pall. & olim publicatis omnibus. *partim* notat, per partes. Lactantius lib. I. div. inſt. cap. 19. *At enim, dicet aliquis, & huic ſumma qui fecit omnia, & illis qui partim profuerunt, ſuam venerationem eſſe tribuendam.* Gruter.

earum, fingendorumque ſenatusconſultorum, quæ facta numquam ſunt, cùm ex eo numero, qui per eos annos conſules fuerunt, multi mortui ſint, magna poteſtas permittitur. niſi fortè nihil eſt æquum vos de eorum audacia ſuſpicari, quorum cupiditati nimium anguſtus orbis terrarum eſſe videatur.

38 XV. HABETIS unum venditionis genus, quod magnum videri vobis intelligo: ſed attendite animos ad ea, quæ conſequuntur. hunc quaſi gradum quendam, atque aditum ad cetera [h] jactum intelligetis. QUI AGRI, QUÆ LOCA, QUÆ ÆDIFICIA. Quid eſt præterea? multa in mancipiis, in pecore, auro, argento, ebore, veſte, ſupellectili, ceteris rebus. Quid dicam? [46] invidioſum putaſſet hoc fore, ſi omnia nominaſſet? non metuit invidiam. quid ergo? longum putavit, & timuit, nequid præteriret: adſcripſit, ALIUDVE QUID. qua brevitate rem nullam eſſe exceptam videtis. Quidquid ergo ſit extra Italiam, quod publicum populi Romani factum ſit, L. Sulla, Q. Pompejo, conſulibus, aut poſtea, id decemviros jubet vendere.

h factum *add. vett.*

39 Hoc capite, Quirites, omnes gentes, nationes, provincias, regna, decemvirum ditioni, judicio, poteſtatique permiſſa & condonata eſſe dico. Primùm [i] enim hoc quærò, qui tandem locus uſquam ſit, quem non poſſint decemviri dicere publicum populi Romani eſſe factum. nam, cùm idem poſſit judicare, qui dixerit, quid eſt, quod non liceat ei dicere, cui liceat [k] eidem judicare? Commodum erit Pergamum, Smyrnam, Tralles, Epheſum, Miletum, Cyzicum, [47] totam denique Aſiam, quæ poſt L. Sullam, Q. Pompejum, conſules, recuperata ſit, populi Romani factam eſſe dicere.

P. LXXIV.

i *alii delent* enim.

k idem *alii.*

Utrùm

46. *Invidioſum putaſſet.*] Inſignis eſt emendatio Claudii Puteani, ablatione unius literulæ, *putaſſe.* ſic tamen nullus è noſtris vett. aut quondam cuſis. *Grut.* Non recedendum à libris. ſubauditur *num.* Num invidioſum putaſſet Rullus hoc fore, ſi omnia nominaſſet? *Grav.*

47. *Totam denique Aſiam.*] Attalus rex Pergami filius Eumenis populum Romanum hæredem reliquit. Cujus regnum populus Romanus in provinciæ formam redegit, Aſiamque appellavit, eodem nomine quo totam continentem, inquit Strabo. Aſia autem, ut ſcribit Cicero pro Flacco, conſtat ex Phrygia, Mycia, Caria, Lydia. Hic autem nobiliſſimas urbes Aſiæ nominavit. *Turnebus.*

48. Qui

Utrùm oratio ad ejus rei [l]diſceptationem deerit: an, cùm idem & differet & judicabit, impelli non poterit, ut falſum judicet? an, ſi condemnare Aſiam [m]volet, terrorem damnationis, & minas non, quanti volet, æſtimabit? Quid quod diſputari contra nullo pacto poteſt; [48]quoniam ſtatutum à vobis eſt, & judicatum, quam hereditatem jam crevimus. Regnum Bithyniæ, quod certè publicum eſt populi Romani factum. numquid cauſæ eſt, quin omnes [49]agros, urbes, ſtativa, portus, totam denique Bithyniam decemviri vendituri ſint?

l diſputationem MSS.
m nolet MSS.

XVI. QUID

48. *Quoniam ſtatutum à vobis eſt & judicatum.*] Malim. *Quod jam ſtatutum.* nam cum dixerit: *Quod diſputari contra nullo pacto poteſt*, idem per contrarium infert: *Quod jam ſtatutum à vobis, eſt & judicatum: cernere* porro *hæreditatem* eſt adire. Varro de lingua Latina: *Cum ego antea te amavi, & mihi amicum eſſe crevi.* valet conſtitui. Itaque hæres cum conſtituit ſe hæredem eſſe, dicitur cernere, & cum id fecerit, creviſſe. *Lauredanus.* Secutus ſum in interpunctione hujus loci Victorii editionem, quam firmat Francii liber: *Quid quod diſputari contra nullo pacto poteſt? quoniam ſtatutum à vobis eſt & judicatum; quam hæreditatem jam crevimus. Regnum Bithyniæ quod certe publicum eſt, populi Romani factum.* Paullo ante Pith. & Franc. liber: *Si condemnare Aſiam nolet.* quod jam Turnebus probavit. Etſi nolet condemnare Aſiam, terrorem tamen condemnationis & minas quanti volet æſtimabit. Erfurt. *quam hereditate jam crevimus, regnum Bithyniæ.* Græ̈vius.

49. *Agros, urbes, ſtativa, portus.*] Quid hic ſunt *ſtativa?* Nam pro *ſtationibus* accipi, ut videtur innuere Lauredanus, & accipit Turnebus, *ſtativa*, dicens, caſtra legimus plerumque: Sed hic *ſtativa*, ſunt loca recipiendis ad tempus navibus apta, in quibus tamen tuto hyemare non poſſunt, cum in portubus poſſent: Stationes à Græcis ὅρμοι, ut portus λιμένες appellantur, quis unquam audivit? Pithœi codex & Erfurt. *agros, urbes, ſtagna, portus.* Sed Francii cum ceteris *ſtativa.* Credo *ſtagna* eſſe alterius vocis interpretationem. Nam *ſtativæ aquæ* ſunt ſtagna. Varro apud Nonium in voce *Putei*: *Varro Gallo Fundanio de miris ſecundo, de ſtativis aquis, ut ſunt lacus, & ſtagna, & putei, & maria.* Nec fruſtra cenſet vir maximus Joſephus Scaliger ad Varronem ſic quoque Plinium ſcripſiſſe ſecundo Hiſtoriæ naturalis cap. 78. *In eodem & oppidum hauſtum profundo, alioque motu terræ ſtativas emerſiſſe*, quia antiqui libri & editiones præ ſe ferunt *ſtatinas.* Pro hoc alii ſuppoſuerunt, æque ut hic Pithœanus, tritius vocabulum, quod *ſtativas* exponit *ſtagna.*, id quod male receperunt editiones recentiores. Cur enim à librariis vulgatiſſima vox *ſtagna* mutaretur in *ſtatinas?* Credibilius, cum aut *ſtatinas* corrupte legeretur, aut non intelligeretur *ſtativas*, ſubjectum fuiſſe aut à ſciolis, aut à librariis *ſtagnum*, quod ſententia requirebat. Sunt igitur apud Tullium *ſtativa* nimirum maria, aut ſtagna, lacus marini, aut

palu-

XVI. Quid Mytilenæ? [50] quæ certè veſtræ, Quirites, belli lege, ac victoriæ jure, factæ ſunt: urbs & natura, & ſitu, & deſcriptione ædificiorum, & pulchritudine, in primis nobilis: agri jucundi & fertiles: nempe
41 eodem capite incluſi continentur. Quid Alexandria, cunctaque Ægyptus? ut occultè latet? ut recondita eſt? ut furtim tota decemviris traditur? Quis enim veſtrûm hoc ignorat, dici, illud regnum teſtamento regis Alexandri, populi Romani eſſe factum? Hîc ego conſul populi Romani non modò nihil judico, ſed ne, quid ſentiam, quidem profero. magna enim mihi res non [n] modo ad ſtatuendum, ſed etiam ad dicendum videtur eſſe. Video, qui teſtamentum factum eſſe confirmet: [51] auctoritatem ſenatus exſtare hereditatis aditæ ſentio, tum, quando Alexandro mortuo legatos Tyrum miſimus, qui ab illo pecuniam depoſitam noſtris recuperarent.

n modò *non eſt in MS.* P.B.

42 [52] Hæc L. Philippum ſæpe in ſenatu confirmaſſe memoria teneo. eum, qui regnum illud teneat hoc tempore, neque genere, neque animo regio eſſe, inter omnes ferè video convenire. Dicitur contrà, nullum eſſe teſtamentum: non oportere populum Romanum omnium regnorum appetentem videri: demigraturos in illa loca noſtros homines, propter agrorum bonitatem & omnium rerum copiam.

43 Hac tanta de re P. Rullus cum ceteris decemviris, collegis

paluſtres piſcoſi, qui care venduntur propter piſcium copiam. *Gravius.*

50. *Quæ certè veſtra.*] Alii *terra veſtra*, ſed hoc verum eſſe videtur, & reſpicit Mitylenas. *Camerar.*

51. *Auctoritatem ſenatus.*] Quæ differt à S. C. nec eam habet vim. nam cum plerique ſenatores aliquid decernerent, nec tamen, tribuno pl. aliquo intercedente, S. C. fieri poſſet; referebatur in publicas tabulas, quod ſenatus eo die decreviſſet: quæ ſenatus auctoritas vocabatur. *P. Manut.* Vide quæ habet J. F. Gronovius, vir ſummus, ad epiſt. 2. Lib. I. ad Famil.

52. *Hæc L. Philippum.*] Conjiciebat Gulielmius: *Ad hæc L. &c.* mihi heic ferè videtur eſſe ulcus occultum. neque enim ſatis percipio, quomodo illa: *Eum qui regnum*, ſuperioribus cohæreant. *Grut.* Exiſtimo verbum *video* eſſe inculcatum ab iis; qui non videbant inter omnes *convenire* pendere à præcedentibus. Hæc enim eſt iſtorum verborum connexio & ordo: Hæc L. Philippum ſæpe in ſenatu confirmaſſe memoria teneo, inter omnes fere convenire, eum, qui regnum illud teneat hoc tempore, neque genere, neque animo regio eſſe. aut excidit *id* & legendum, *id inter omnes video convenire*, Gravius.

legis ſuis, judicabit? & o verum judicabit? nam utrumque ita magnum eſt, ut nullo modo neque concedendum, neque ferendum ſit. Volet eſſe popularis. populo Romano adjudicabit. Ergo idem ex ſua lege vendet Alexandriam, vendet Ægyptum: urbis copioſiſſimæ, pulcherrimorumque agrorum judex, arbiter, dominus, rex denique opulentiſſimi regni reperietur. Non ſumet ſibi tantum, non appetet: judicabit Alexandriam regis eſſe: à populo Romano abjudicabit. o utrumque *Lamb.*

XVII. PRIMÙM populi Romani hereditatem decemviri judicent, cùm vos volueritis de privatis hereditatibus centumviros judicare? deinde quis aget cauſam populi Romani? ubi res iſta agetur? qui ſunt iſti decemviri, quos perſpiciamus regnum Alexandriæ Ptolemæo gratis adjudicaturos? Quòd ſi Alexandria petebatur: cur non eoſdem curſus hoc tempore, quos, L. Cotta, L. Torquato conſulibus, cucurrerunt? cur non apertè, ut antea? [53] cur non item, ut cum decreto & palàm regionem illam petierunt? [54] an quietis iis, qui per curſum rectum 44

53. *Cur non item, ut, cum directo, & palam regionem illam petierunt, quietis nobis?*] Sic etiam olim edidi. eorum conjectura probata, qui, *directo*, pro, *decreto*, ſecuti veteris ſcripturæ in libris manuſcript. exſtantia veſtigia, repoſuerunt. perſpicue enim *directo*, hic dicit, quod mox, *per curſum rectum*. Lambinus. *Cur non item ut cum directo.*] Pantagathus rectiſſime, *cur non iterum cum directo*. Urſinus.

54. *An quietis iis, qui per curſum rectum &c.*] Illuſtris eſt heic correctio Gulielmii, *at qui Eteſiis, qui per curſ.* de quibus ipſe plura in Quæſtionibus Plautinis. *Grut.* Guilielmii verba ſunt. Qui iſti quieti, qui regnum per curſum rectum tenere non potuerunt? An, ut cenſet eruditiſſimus Turnebus, Cæſar & ejuſdem factionis alii populares? Nugæ. ſed vide quantula res, quantos ſæpe errores pariat. Syllabæ perperam disjunctæ hinc aptiſſimam huic allegoriæ vocem ſuſtulerunt, & ſimul omnem venuſtatem deformarunt ſententiæ. Niſi tamen male conjicio ſcripſiſſe Ciceronem, *an qui etiſiis, qui per curſum rectum illud tenere non potuerunt.* Etiſiæ ſive Eteſiæ (nam utrumque recte ſcribitur è Græco ἐτησίαι) venti, æſtivi ſunt, quorum ſerenus & minime turbulentus aut imbricoſus flatus eſt. ii ſpirare incipiunt media æſtate uſque ad exortum arcturi, quod ſidus vehementes fluctus cum exoritur concitat. Bene ergo Cicero ſiccis ventis, quibus ſuccedit atrox tempeſtas ἀλληγορικῶς ſignificat actionem tranquillam & facilem, cui difficilis & intricata ſucceſſerit. Adjuvat hoc etiam quod eteſiis Roma Rhodum commode navigatur, unde recta & uſitata tranſmiſſio in Ægyptum Romanis erat. Docet Cicero à Cilicia ſolu-

regnum tenere non potuerunt, nunc tetris tenebris & caligine ſe Alexandriam perventuros arbitrati ſunt?

P. LXXV.

45 [55] Atque illud circumſpicite veſtris mentibus, p unaque * legatos noſtros, homines auctoritate tenui, qui rerum privatarum cauſa legationes liberas obeunt, tamen exteræ nationes ferre vix poſſunt. Grave eſt enim nomen imperii, atque id etiam in levi perſona pertimeſcitur, propterea quod veſtrò, non ſuo nomine, cùm hinc egreſſi ſunt, abutuntur. Quid cenſetis, cùm iſti decemviri cum imperio, cum faſcibus; cum illa q delecta [56] finitorum juventute per orbem terrarum vagabuntur? quo tandem animo, quo metu, quo periculo miſeras nationes futuras?

p atque *MS.*

q delecta *non eſt in MS.*

46 Eſt in imperio terror: patientur. eſt in adventu ſumptus: ferent. imperabitur aliquid muneris: non recuſabunt. Illud verò quantum eſt, Quirites, cùm is decemvir, qui aliquam in urbem aut exſpectatus, ut hoſpes, aut repentè, ut dominus, venerit, illum ipſum locum, quò venerit, illam ipſam ſedem hoſpitalem, in quam erit deductus, publicam populi Romani eſſe dicet? quanta calamitas populi, ſi dixerit? quantus ipſi quæſtus, ſi negarit?

turus ad Atticum VI, 7: *Rhodum volo puerorum cauſſa; unde quamprimum Athenas, etſi eteſiæ valde reflant.* vide plura in Quæſtionibus Plautinis in Caſinam cap. 5. Audax conjectura Guilielmi nemini probabitur. *Quietis his*, ſic enim Erfurt. eſt, cum hi quieſcant, qui ante palam Ægyptum petebant, & decretum ſenatus in hanc rem abſtulerant. Qui illi fuerint oblitteravit tempus. *Grævius.*

55. *Atque illud circumſpicite veſtris mentibus, unaque legatos noſtros.*] Amicus meus homo doctiſſimus putabat locum hunc, ut apparet, mutilum, reſtitui in integrum poſſe, ſi legeretur, *namque* pro *unaque*, vel, *nam quum*: ſed cum videamus Tullium eſſe in curſu enumerandi ea, quæ populi Romani publica facta ſunt L. Sulla Q. Pompejo Coss. poſteave, vel jure belli vel hereditate, neque enumerationem peregiſſe (etenim in Africa, Hiſpania, Gallia aliquid inveniſſet quod enumeraret, & ut enumerarit omnia, non ita tranſiſſet nullo apparatu, nullis interpoſitis querelis ab enumeratione ad inſolentiam cum decemvirorum, tum legatorum) fateamur neceſſe eſt hic multa deeſſe: tranſit enim poſtea ad vectigalia populi Romani. *Urſinus.*

56. *Finitorum.*] Finitoribus enim viſis, qui ſunt terminandorum agrorum miniſtri, ne ſui agri publicentur & aſſignentur pertimeſcent. Nam finitores perticis agros metiebantur ad aſſignationem. Proinde Propertius ſcripſit:

Nam tua cum multi verſarent arva juvenci
Abſtulit excultas pertica triſtis opes. Turnebus.

57. Sar-

rit? Atque iidem, qui hæc appetunt, queri nonnumquam ſolent, omnes terras Cn. Pompejo atque omnia maria eſſe permiſſa. Simile vero eſt, multa committi, & condonari omnia? [r]labori, & negotio præponi, an prædæ, & quæſtui? [ſ] mitti ad ſocios liberandos? an ad opprimendos? denique, ſi quis eſt honos ſingularis, nihilne intereſt, utrùm populus Romanus eum, cui velit, deferat: an is impudenter populo Romano per legis fraudem ſurripiatur?

r vel labori *quad. edd.*
ſ vel mitti *edd. quad.*

XVIII. INTELLEXISTIS, quot res, & quantas decemviri, legis permiſſu, vendituri ſint. Non eſt ſatis. 47
cùm [t] ſeſe ſociorum, cùm exterarum nationum, cùm regum [57] ſanguine implerint; incidant nervos [v] populi Romani, adhibeant manus vectigalibus veſtris, irrumpant in ærarium. ſequitur enim caput, quo capite [x] non permittit quidem, ſi fortè deſit pecunia, quæ tanta [58] ex ſuperioribus recipi poteſt, ut deeſſe non debeat: ſed planè, quaſi ea res vobis ſaluti futura ſit, ita cogit, atque imperat, ut decemviri veſtra vectigalia vendant nominatim.

t ſeſe *deeſt in aliis.*
P. R.
v populo Romano *MS.*
x ne *aliis.*

[59] Quam tu mihi ex ordine [y]recita de legis ſcripto populi Romani auctionem: quam mehercule ego præconi huic ipſi luctuoſam & acerbam [y] prædicationem futuram puto. [z] AUCTIO. Ut in ſuis rebus, ita in republica luxurioſus eſt nepos, qui priùs ſilvas vendat, quàm vineas. Italiam percenſuiſti: perge in Siciliam. [a] AUCTIONIS PARS EA, QUÆ AD SICILIAM PERTINET. nihil eſt in hac provincia, quod aut in oppidis aut in agris majores [b] noſtri proprium nobis reliquerint, quin id venire jubeat. 48

y recitationem *MSS.*
z AUCTIO *non eſt in ed. Viẞ.*
a *ſeptem ſeq. voces deſunt in MSS.*
b veſtri *MSS.*

Quod partum recenti victoria majores vobis in ſociorum urbibus ac finibus, & vinculum pacis, & monumentum belli reliquerunt, id vos ab illis acceptum, hoc auctore, vendetis? Hic mihi parumper mentes veſtras, Quirites, 49

57. *Sanguine.*] Fortunas & bona ſociorum hic *ſanguinem* nominari neque novum eſt neque inſolens Vide viros doctos ad illud Taciti Liv. IV. Hiſt. c. 17. *Provinciarum ſanguine provincias vinci.*

58. *Ex ſuperioribus recipi &c.*] Lambinus *refici*, ſed non ex libris, quod heic dico, idem repetitum velim cap. 23. aliiſque, ubi idem cuculus ſemper inculcat ſuum *reficere*. Grut.

59. *Quam tu mihi ex ordine recita.*] *Ex ordine* quod ἐφεξῆς dicitur à Græcis. Virgil. *Septem illum perhibent totos ex ordine menſes*, & Lucillius: *Compellans gumias ex ordine noſtros.* Superiori oratione: *Vendit Italiæ poſſeſſiones ex ordine omnes.* Eſt igitur *ex ordine* ſecundum ordinem, deinceps. *Turneb.*

tes, commovere videor, dum patefacio vobis, quas iſti penitus abſtruſas inſidias ſe poſuiſſe arbitrentur contra Cn. Pompeii dignitatem. & mihi, quæſo, ignoſcite, ſi appello talem virum ſæpius. vos mihi prætori biennio ante, Quirites, hoc eodem in loco perſonam hanc impoſuiſtis, ut, quibuſcumque rebus poſſem, illius abſentis dignitatem vobiſcum unà tuerer. feci adhuc, quæ potui, neque familiaritate illius adductus, nec ſpe honoris atque ampliſſimæ dignitatis: quam ego, etſi libente illo, tamen abſente illo per vos conſecutus ſum. Quamobrem cùm intelligam, hanc totam ferè legem ad illius opes evertendas, tamquam machinam, comparari; & reſiſtam conſiliis hominum, & perficiam profectò, quod ego video comparari, ut id vos univerſi non ſolùm videre, verum etiam
P.LXXVI. tenere poſſitis.

XIX. JUBET venire, quæ Attalenſium, [60] quæ Phaſelitum, quæ Olympenorum fuerint, agrumque [61] Agerenſem, & Orondicum, & [e] Geduſanum. hæc P. Servilii imperio & victoria, clariſſimi viri, veſtra facta ſunt. Adjungit agros Bithyniæ regios, quibus nunc publicani fruuntur;

e Geduſarium MS.

60. *Quæ Phaſelitum.*] Per Syncopen pro Phaſelitarum dixit: ut uſus eſt genitivo Φασηλιτῶν, id eſt Phaſelitum. Phaſelis eſt urbs Pamphyliæ, etiam Olympus. *Turn.* Legitur in nonnullis Lambini editionibus: *Attaleenſium*, in Erf. *Attalienſium*. Attalea eſt Lyciæ civitas in confinio Piſidiæ & Ciliciæ, incolæ Ἀτταλεῖς, ut non ſolum Stephanus, ſed & nummi docent. *Grævius.*

61. *Agerenſem.*] Pro *Agerenſem* omnino legendum cenſeo aut *Sagalaſſenſem* aut *Agalaſſenſem*. Sagalaſſus enim eſt urbs Piſidiæ, incolæ *Sagalaſſenſes* & *Sagalaſſeni*, vide Stephanum de urbibus, & quæ ad illum notat eruditiſſimus Holſteinius. Non longe ab illo tractu *Oronda* eſt & *Attalia*. Pro Sagalaſſenſes autem alii dixerunt *Agalaſſenſes*, ſicut Sandis & Andis, Μυγρισ[illegible] & Σμυγρισ[illegible], & alia multa in quibus littera ſibilans modo additur, modo omittitur. Sane in libris antiquis Plinii, teſte non ſolo Turnebo, ſed & Harduino, V. Cl. & mihi amiciſſimo, in eruditis notis ad Plinium non modo pro Sagaleſſos MSS. quidam habent, *Agalaſſos*, ſed & in Notitia Eccleſiæ legitur, Ἀγαλασσός. Ab hac urbe Σαγαλασσηνὴ Ciliciæ regio apud Ptolemæum, uti ſagaciter emendatum eſt à Salmaſio. Porro ſicut pro Oronda, legitur apud Plinium Oroanda, & apud Livium Oroandenſes, ſic apud Ptolemæum lib. V, c. 4. Ὀρονδικοὶ, ut hic apud Ciceronem *Orondius* ager, legendum autem *Orondicus*. Hos Ptolemæus inter Piſidiam & Iſauriam poſuit. Geduſanum ignoro, nec uſquam reperio. Forſan locus eſt corruptus, qui ſine [illegible] libro reſtitui non poteſt. *Grævius.*

62. *Appio-*

tur: deinde Attalicos agros in Cherſoneſo: in Macedonia, qui regis Philippi, ſive Perſæ fuerunt: qui item à cenſoribus locati ſunt, & certiſſimum vectigal.

Adſcribit idem auctioni Corinthios agros, opimos, & fertiles, & Cyrenenſes, qui [62] Appionis fuerunt: & agros in Hiſpania propter Carthaginem novam, & in Africa ipſam veterem Carthaginem vendit: quam videlicet P. Africanus non propter religionem ſedium illarum, ac vetuſtatis, de conſilii ſententia, conſecravit, sed ut ipſe locus eorum, qui cum hac urbe de imperio certarunt, veſtigia calamitatis oſtenderet. Sed non fuit tam diligens, quàm eſt Rullus: aut fortaſſe emptorem ei loco reperire non potuit. Verùm inter hos agros regios, captos veteribus bellis, virtute ſummorum imperatorum, adjungit regios agros Mithridatis, qui in Paphlagonia, qui in Ponto, qui in Cappadocia fuerunt, ut eos decemviri vendant. 51

Itane verò? [63] non legibus datis, non auditis verbis imperatoris, nondum denique bello confecto, cùm rex Mithridates, amiſſo exercitu, regno expulſus, tamen in ultimis terris aliquid etiam nunc moliatur, atque ab invicta Cn. Pompeji manu [d] Mœotide, & illis paludibus, & itinerum anguſtiis, atque altitudine montium defendatur: cùm imperator in bello verſetur; in locis autem illis etiam nunc belli nomen reliquum ſit: eos agros, quorum adhuc penes Cn. Pompejum omne judicium & poteſtas, more majorum, debet eſſe, decemviri vendent? Et, credo, P. Rullus: (is enim ſic ſe gerit, ut ſibi jam decemvir deſignatus eſſe videatur) ad eam auctionem potiſſimùm proficiſcetur. 52 53 P. R.

[d] Mœoti aut Mœotę MSS.

XX. IS VIDELICET antequàm veniat in Pontum, litteras ad Cn. Pompejum mittet: quarum ego jam exemplum ab iſtis compoſitum eſſe arbitror. P. SERVILIUS RULLUS, TRIBUNUS PLEBIS, DECEMVIR, S. D. [e] CN. POMPEIO, CN. F. Non credo adſcripturum eſſe,

[e] Cn. non habet Grav.

62. *Appionis.*] Ptolemæi, Cyrenarum regis, qui heredem reliquit populum Romanum. Epitome lib. LXX. Tacitus lib. XIV. Marcellinus lib. XXII. & Obſequens. *P. Manut.*

63. *Non legibus datis.*] Ciceronis tempore decem legati non mittebantur; ipſi imperatores leges dabant. Ac populis plurimis in continente Aſiæ Pompejus, ut ſcribit Dion, leges dedit, quibus etiam ætate Dionis utebantur. Eſt igitur *non legibus datis*, cum illæ regiones nondum in provinciæ formam redactæ ſint, nondum ſint pacatæ. *Turnebus.*

 64. Por-

eſſe, MAGNO. non enim videtur, id quod imminuere lege conatur, conceſſurus verbo. TE VOLO CURARE, UT MIHI SINOPE PRÆSTO SIS, AUXILIUMQUE ADDUCAS, DUM EOS AGROS, QUOS TUO LABORE CEPISTI, EGO MEA LEGE VENDAM. An Pompejum non adhibebit? in ejus provincia vendet manubias imperatoris? [64] ponite ante oculos vobis Rullum in Ponto, inter veſtra atque hoſtium caſtra, haſta poſita, cum ſuis [65] formoſis finitoribus auctionantem.

54 Neque in hoc ſolum ineſt contumelia, quæ vehementer & inſignis eſt, & nova, ut ulla res parta bello, nondum legibus datis, etiam tum imperatore bellum adminiſtrante, non modò venierit, verum [f] etiam locata ſit. Plus ſpectant homines certè, quàm contumeliam: ſperant, ſi conceſſum ſit inimicis Cn. Pompeji, cum imperio, cum judicio omnium rerum, cum infinita poteſtate, cum innumerabili pecunia, non ſolùm aliis in locis vagari, verùm etiam ad ipſius exercitum pervenire: aliquid illi inſidiarum fieri, aliquid de ejus exercitu, copiis, gloria, detrahi poſſe. putant, ſi quam ſpem in Cn. Pompejo exercitus habeat, aut agrorum, aut aliorum commodorum, P.LXXVII. hanc non habiturum, cùm viderit, earum rerum omnium poteſtatem ad decemviros eſſe translatam.

f etiam *deeſt in MSS.*

55 Patior non moleſtè, tam ſtultos eſſe, qui hæc ſperent: tam impudentes, qui conentur. illud queror, tam me ab iis

64. *Ponite vobis ante oculos Rullum.*] Ad cumulandam invidiam ſubjicit oculis populi Romani Rullum ipſum in Ponto auctionantem. ut autem paulo ante litteras finxit, ſic nunc auctionem. hanc figuram appellant Græci ὑποτύπωσιν, Cicero rerum ſub aſpectum pene ſubjectionem, cujus in rebus indignis, & atrocibus maximus uſus eſt: ut in x. Philip. *Ponite ante oculos P. C. miſeram quidem illam, & flebilem ſpeciem, ſed ad incitandos animos neceſſariam, nocturnum impetum in urbem Aſiæ clariſſimam.* quamquam illa res præteritas, hæc futuras ſub oculos ponit. hujus loci exemplo utitur Aquila Romanus eruditus ſane rhetor in libello de figuris, ubi de lumine orationis, quod διατύπωσις ab eo vocatur, diſputat. inquit enim: *Deſcriptio, vel deformatio eſt, ubi rebus derelictis perſonarum & formas ipſas, & habitus deſcribimus, & exprimimus,* ut Cicero: *Ponite ante oculos vobis Rullum.* Laured.

65. *Formoſis finitoribus.*] Faërnus legebat *famoſis*, pro *formoſis*, conjectura tantum ductus, nullo vetere libro, quod ſciam, auctore. *Urſin.* Non rectè Faërnus, *famoſis*. ita ſupra dixit cap. 17. *cum illa delecta finitorum juventute.* quo alludat, & quam maculam Rullo adſpergat, palam eſt. Gulielmius. *Grut.*

66. *Hæc*

ſis eſſe contemptum, ut hæc portenta, me conſule, potiſſimùm cogitarent. Atque in omnibus his agris ædificiisque vendendis, permittitur decemviris, UT VENDANT, QUIBUSCUMQUE IN LOCIS VIDEATUR. O perturbatam rationem! ô libidinem refrenandam! ô conſilia diſſoluta atque perdita!

XXI. VECTIGALIA locare nuſquam licet, niſi in hac urbe, [66] hoc ex loco, hac veſtrûm frequentia. venire veſtras res proprias, & in perpetuum à vobis [g] alienari, in Paphlagoniæ tenebris, atque in Cappadociæ ſolitudine
licebit? L. Sulla cùm bona indemnatorum civium fune- 56
ſta illa auctione ſua venderet, & ſe prædam ſuam diceret vendere, tamen ex hoc loco vendidit: nec, quorum oculos offendebat, eorum ipſorum conſpectum fugere auſus eſt. decemviri veſtra vectigalia non modò ne vobis quidem arbitris, ſed ne præcone quidem publico teſte vendent? Sequitur, [67] OMNES AGROS EXTRA ITALIAM INFINITO EX TEMPORE, non, ut antea, ab Sulla & Pompejo conſulibus. Cognitio decemvirûm, privatus ſit, an publicus: ſicque agro pergrande vectigal imponitur.

Hoc quantum judicium, quàm intolerandum, quàm 57
regium ſit, quem præterit? poſſe, quibuſcumque locis velint, nulla diſceptatione, nullo conſilio, privata publicare, publica liberare? Excipitur hoc capite ager in Sicilia Recentoricus: quem ego excipi, & propter hominum neceſſitudinem, & propter æquitatem, Quirites, [h] ſæpe vehementer gaudeo. Sed quæ hæc impudentia? qui agrum Recentoricum poſſident, vetuſtate poſſeſſionis ſe, non jure; miſericordia ſenatus, non agri conditione defen-

[g] abalienari. *MSS.*

[h] ſane *Manut. Lamb.* ipſe *Grut. in MS. Turneb.* deeſt.

66. *Hoc ex loco.*] Pall. & vett. editiones, *Hac aut illo ex loco.* ita inquam, niſi quod pr. & edd. habeant *hac aut illo &c.* & fortè Cicero digito aut capite oſtendit alium locum, ubi itidem venderentur. verum hæc perpendant Antiquarii. nam mihi otium non eſt penitius inquirere in morem illum veterem. *Grut.*

67. OMNES AGROS EXTRA ITALIAM.] Non recitat omnia legis verba: quæ fortaſſe hæc erant: *Omnes agros publicos extra Italiam vectigales faciunt, pergrandi impoſito vectigali: publici autem qui ſint, quive privati, iidem cognoſcunto.* qua de re ſic orat. I. *Jubet eoſdem decemviros omnibus agris publicis pergrande vectigal imponere: ut iidem poſſint & liberare agros, quos commodum ſit,* &, *quos ipſis libeat, publicare.* Quibus verbis imponendi primum vectigalis, deinde cognoſcendi poteſtas declaratur. *P. Manut.*

 68. *Se*

P.B. ſendunt, nam illum agrum publicum eſſe fatentur: [68] ſe moveri poſſeſſionibus, amiciſſimis ſedibus, ac diis penatibus negant oportere. At, ſi eſt privatus ager Recentoricus, quid eum excipis? ſin autem publicus: quæ eſt iſta æquitas, ceteros, etiam ſi privati ſint, permittere ut publici judicentur: hunc excipere nominatim, [69] qui publicus eſſe fateatur? Ergo eorum ager excipitur, qui apud Rullum alia ratione valuerunt: ceteri agri omnes, qui ubique ſunt, ſine ullo [i] delectu, ſine populi Romani notione, ſine judicio ſenatus, decemviris [k] addicentur.

i delectu *MS.*
k adjicientur *MS.*

58 XXII. Atque etiam eſt alia, ſuperiore capite, quo omnia veneunt, quæſtuoſa exceptio: quæ [l] teget eos agros, de quibus fœdere cautum eſt. Audivit, hanc rem non à me, ſed ab aliis agitari ſæpe in ſenatu, nonnumquam ex hoc loco, poſſidere agros in ora maritima regem Hiempſalem, quos P. Africanus populo Romano adjudicarit: & tamen poſtea per C. Cottam conſulem, cautum eſſe fœdere. Hoc quia vos fœdus non juſſeritis, veretur Hiempſal, ut ſatis firmum ſit, & ratum. Quid? cujuſmodi eſt illud? tollitur veſtrum judicium: fœdus totum excipitur: comprobatur. Quòd minuit auctionem decemviralem, laudo: quòd regi amico cavet, non reprehendo: quòd non gratis fit, indico.

l tegit *Manut. è MS.*

59 [70] Volitat enim ante oculos iſtorum [m] Jubæ regis filius, ado-

m Juba *Lamb.*

68. *Se moveri poſſeſſionibus, amiciſſ. &c.*] Ita Pall. & olim impreſſi. non ut vulgo, *ſed moveri.* nedum & Lambiniana, *ſed ſe mov.* Grut.

69. *Qui publicus eſſe fateatur.*] *Fateatur* paſſive dixit more antiquo. Gellius annotat *dignor*, & *veneror*, & *confiteor*, & *teſtor* habita eſſe verba communia. ac illud ex XII. tabb. *Æris confeſſi rebuſque judicatis. XXX. dies juſti ſunto.* De ære interpretatur, de quo facta eſt confeſſio. Itaque falſo quidam annotant, locum eſſe mendoſum, cum *fateor* æque commune ac *confiteor* eſſe poſſit. *Turnebus.* Nihil mutandum puto. Nam *fateatur*, hoc loco patiendi ſignificationem habet, quod non ex veteribus inuſitatum in talibus verbis. *Lambinus.*

70. *Volitat enim ante oculos iſtorum.*] Ὑποτύπωσις. ſic & in Philip. XI. de Dolabella loquens, inquit: *Et nunc tota Aſia vagatur, volitat ut rex, nos alio bello detineri putat.* Pecunia autem regis inductos tribunos ſignificat. cum Romæ tum eſſet Juba regis Hiempſalis filius, adoleſcens, ut inquit, non minus bene nummatus, quam bene capillatus, quod dixit, reſpiciens ad capillos, & cincinnos Jubæ, quos ex Maurorum more promiſſos, & exornatos gerebat. de quo more Strabo ita: *Μαυρούσιοι [illegible]*

χαίτ

adoleſcens non minùs benè nummatus, quam benè capillatus. Vix jam videtur locus eſſe, qui tantos acervos pecuniæ capiat. auget, addit, accumulat: AURUM, ARGENTUM EX PRÆDA, EX MANUBIIS, EX CORONARIO, AD QUOSCUMQUE PERVENIT, NEQUE RELATUM EST IN PUBLICUM, NEQUE IN n MONUMENTO CONSUMPTUM, id profiteri apud decemviros, & ad eos referre jubet. Hoc capite etiam quæſtionem de clariſſimis viris, qui populi Romani bella geſſerunt, judiciumque de pecuniis [71] repetundis, ad decemviros translatum videtis. horum erit nullum judicium, quantæ cujuſque manubiæ fuerint, quid relatum, quid reſiduum ſit. In poſterum verò lex hæc imperatoribus veſtris conſtituitur, ut, QUICUMQUE DE PROVINCIA DECESSERIT, APUD EOSDEM DECEMVIROS, QUANTUM HABEAT PRÆDÆ, MANUBIARUM, AURI CORONARII, PROFITEATUR.

n MONUMENTUM MSS.

P. LXXVIII.

Hic tamen vir optimus eum, quem amat, excipit, Cn. Pompejum. Unde iſte amor tam improviſus, ac tam repentinus? qui honore decemviratus excluditur propè nominatim: cujus judicium, [72] legumque datio, captorum agro- 60

χρυσὸν φοροῦντες νομισθῶσιν οἱ πολλοί. καλλωπίζονται κόμαις, ἐμπλοκῇ, καὶ πώγωνι, καὶ χρυσοφορίᾳ. σμήχει τε ὀδόντων, καὶ ὀνυχισμῷ, σπάνιον τε ἂν ἴδοις ἁπλουμένους ἀλλήλοις ἐν τοῖς ἀρετωτάτοις τοῦ παρέχειν αὐτοῖς ἄθικτον τὸν κόσμον τῶν τριχῶν.' fortaſſe vero notavit id Cicero in Jubam regis filium ob mollitiem, quod promiſſiore coma uteretur mollior atque effeminatior quam par eſſet, nummatumque & capillatum vocat, ut decemviris oſtendat, & pulchritudine illius, & nummis allici. Ad pubertatem porro pueris Romanis comæ nutriebantur; unde Horatius ad Ligurinum ode X. lib. IV.

Et quæ nunc humeris involitant, deciderint comæ.

Idem quoque lib. I. epiſtolarum ep. VI. bene nummatum dixit:

Ac bene nummatum decorat Suadela Venuſque. Laured.

71. *Repetundis, ad decemviros translatum videtis.*] Voces quatuor à fine, non ſunt in Pal. ſec. rectè meo judicio; nec laborat priorum verborum ſententia, ſi verbum *quæſtionem*, reſolvitur in *quæſtio eſt.* hoc admiſſo, nemo non intelligit illud quod ſtatim ſequitur: *Horum erit nullum judicium, quanta &c.* ſic enim reſtituendum duxi ex Pall. item omnibus vett. edd. annorum centum. ridiculus enim heic eſt Lambinus, qui citet editionem anni IↃ LXII. in quo invenerit illud vulgatum: *Horum erit illud judicium.* ecquando enim quæſo teſtimonium petitum fuit ab tam adoleſcentis ævi mangonio? *Grut.*

72. *Legumque datio.*] *Datio* eſt verbum Juriſconſultis frequens, ut judicis datio, & tutoris datio, & in veteri quadam lege: *Deque*

agrorum ipſius virtute cognitio tollitur: cujus non in provinciam, ſed in ipſa caſtra decemviri cum imperio, infinita pecunia, maxima poteſtate, & judicio rerum omnium, mittuntur: cui jus imperatorium, quod ſemper omnibus imperatoribus eſt conſervatum, ſoli eripitur: is excipitur unus, ne manubias referre debeat. Utrùm tandem hoc capite honos haberi homini, an invidia quæri videtur?

61 XXIII. REMITTIT hoc Rullo Cn. Pompejus: beneficio iſto legis, benignitate decemvirali nihil utitur. nam ſi eſt æquum, prædas ac manubias ſuas imperatores, non in monumenta deorum immortalium, neque in urbis ornamenta conferre, ſed ad decemviros, tamquam ad dominos, ° reportare: [73] nihil ſibi appetit præcipuè Pompejus, nihil: vult ſe in communi, atque in eodem, quo ceteri, jure verſari. Sin eſt iniquum, Quirites, ſi turpe, ſi intolerandum, hos decemviros, portitores omnibus omnium pecuniis conſtitui, qui non modò reges, atque exterarum nationum homines, ſed etiam imperatores noſtros excutiant, non mihi videntur honoris cauſa excipere Pompejum, ſed metuere, ne ille eandem contumeliam, quàm ceteri, ferre non poſſit.

° deportare. Grav.

P. B.

62 [74] Pompejus autem hoc animo ſit, ut, quidquid vobis placeat, ſibi ferendum putet: quod vos ferre non poteritis, id profectò perficiat, ne diutius inviti ferre cogamini. Verumtamen cavet, ut, SI QUA PECUNIA POST NOS CONSULES EX NOVIS VECTIGALIBUS RECIPIATUR, EA DECEMVIRI UTANTUR. Nova porrò vectigalia videt ea fore, quæ Pompejus adjunxerit. Ita remiſſis manubiis, vectigalibus ejus virtute partis ſe

que ea re Curatoris, qui hac lege erit, juriſdictio, recuperatorumque datio addictio eſt. Imperatores autem bello confecto provinciæ leges dabant, de x. legatorum ſententia, more majorum. Sed Ciceronis ætate ea poteſtas imperatorum tota erat: deditque leges Aſiæ Pompejus. *Turnebus.*

73. *Nihil ſibi appetit præcipue Pompeius, nihil.*] Iterum verbum in fine ſententiæ, vim habet: ut in Cluentiana: *Non fuit illud judicium judicii ſimile, non fuit.* P. Manut. Nihil præter cæteros ſibi concedi petit Pompejus. *Præcipuum* eſt quod ante capitur, ut in quodam legati genere, quod per præceptionem vocatur. Inde ad alia transfertur, quæ præter cæteros alicui tribuuntur. *Turnebus.*

74. *Pompeius autem hoc animo ſit.*] Ita Pall. & olim cuſi; ne quis putet P. Manutii aut Lambini lectiones ſubnixas auctoritate bonorum librorum. ſubintelligitur autem, *metuere*; quod præceſſit. *Grut.*

ſe frui putat oportere. Parta ſit pecunia, Quirites, decemviris [p] tanta, quanta ſit in terris; nihil [q] prætermiſſum: ſed omnes urbes, agri, regna denique, poſtremò etiam vectigalia veſtra, venierint: acceſſerint in cumulum manubiæ veſtrorum imperatorum: quantæ, & quam immanes divitiæ decemviris in tantis auctionibus, tot judiciis, tam infinita poteſtate rerum omnium quærantur, videtis.

p tanta deeſt in MSS.
q prætermiſſ. ſit: omnes Manut.

XXIV. Cognoscite nunc alios immenſos atque intolerabiles quæſtus, ut intelligatis, ad certorum hominum importunam avaritiam hoc populare legis agrariæ nomen eſſe quæſitum. Hac pecunia jubet agros emi, quò deducamini. Non conſuevi homines appellare aſperiùs, Quirites, niſi laceſſitus. Velim fieri poſſet, ut à me ſine contumelia nominarentur ii, qui ſe decemviros ſperant futuros: jam videretis, quibus hominibus omnium rerum & vendendarum & emendarum poteſtatem permitteretis. 63

Sed, quod ego nondum ſtatuo mihi eſſe dicendum, vos tamen id poteſtis cum animis veſtris cogitare. Unum hoc certè videor mihi veriſſimè poſſe dicere: tum, cùm haberet hæc reſpublica [75] Luſcinos, Calatinos, Acidinos, homines non solùm honoribus populi, rebuſque geſtis, verùm etiam patientia paupertatis ornatos: & tum, cùm erant [76] Catones, Philippi, Lælii, quorum ſapientiam, tem- 64

75. *Luſcinos, Calatinos, Acidinos.*] Significat C. Fabricium Luſcinum, qui conſul primum de Etruſcis, Galliſque iterum de Lucanis, Bruttiis, Tarentinis, Samnitibus triumphavit: A. Atilium Calatinum qui triumphavit prætor ex Sicilia de Pœnis: nam C. Atilio, qui de Pœnis navalem triumphum conſul egit, non Calatino ſed Regulo primum, deinde Serrano cognomen fuit; quia miſſi à ſenatu ad eum accerſendum, ut imperium populi Romani ſuſciperet, ſemen ſpargentem invenerunt, id Cicero pro Sex. Roſcio, Valerius lib. IV. Plinius lib. XIIX. docet. L. Manlium Acidinum, qui propr. citeriore in Hiſpania re bene geſta, urbem ovans introivit. *P. Manut.* In Paradoxis ſcribitur *Luſcinios: M. Manlius patrum noſtrorum memoria (ne ſemper Curios & Luſcinios loquamur) pauper tandem fuit.* Luſcinus vocatur à Valerio & Gellio: quam veram ſcripturam eſſe reor. Nam qui parvis eſſent oculis ſic appellabantur, unde cognomina nata. Plinius de oculis: *Ab iiſdem qui altero lumine orbi naſcerentur, coclites vocabantur; qui parvis utriſque Ocellæ, Luſcini injuria cognomina habuerunt.* Turneb. Luſcini non ſunt ii, qui parvis oculis erant, ii dicebantur Ocellæ, ſed qui vi & injuria hominum luſci erant. *Gravius.*

76. *Catones, Philippi, Lælii.*] Recentius editi, *Phili:* ſed præter avorum memoria cuſos, item Pall. eſſe autem à Sigonii conjectura,

P. LXXIX. temperantiamque in publicis privatiſque, forenſibus domeſticiſque rebus perſpexeratis; tamen hujuſcemodi res commiſſa nemini eſt, ut idem judicaret, & venderet, & hoc faceret per quinquennium toto in orbe terrarum: idemque agros vectigales populi Romani abalienaret, & cùm ſummam tantæ pecuniæ nullo teſte ſibi ipſe ex ſua voluntate [77] feciſſet; tum denique emeret, à quibus vellet,
65 quod videretur. Committite vos nunc, Quirites, his hominibus hæc omnia, [78] quos odorari hunc decemviratum ſuſpicamini. reperietis, partem eſſe eorum, quibus ad habendum; partem, quibus ad conſumendum nihil ſatis eſſe videatur.

XXV. HÆC EGO jam illud, quod expeditiſſimum ſit, ne diſputo quidem, Quirites, non eſſe hanc vobis à majoribus relictam conſuetudinem, ut emantur agri à privatis, [79] quò plebs publicè deducatur: omnibus legibus agris publicis privatos eſſe [x] deductos: hujuſcemodi me aliquid ab hoc horrido ac truce tribuno plebis exſpectaſſe: hanc verò emendi & vendendi quæſtuoſiſſimam ac turpiſſimam mercaturam, alienam actione tribunicia, alienam dignitate populi Romani ſemper putavi.

[x] *alii* diductos.

66 Libet agros emi. Primum quæro, quos agros? & quibus in locis? nolo ſuſpenſam & incertam plebem Romanam obſcura ſpe, & cæca exſpectatione pendere. [80] Albanus ager eſt,

ra, annotavit Puteanus. intelligique vult L. Furium Philum conſulem anni V. C. DCXVII. *Grut.*

77. *Feciſſet.*] Tantum pecuniæ, quantum vellet, redegiſſet. Lib. I. ad Famil. 9. *Circumſpectis rebus meis omnibus, rationibuſque ſubductis, ſummam feci cogitationum mearum omnium.* Turnebus. Vide quæ notavi ad Flor. 1. 1. & in Heſiodeis lectionibus. *Gravius.*

78. *Quos odorari hunc decemviratum.*] Odorari eſt petere, ſumpta translatione à canibus venaticis, de quibus Virgilius:

——— *Et odora canum vis.*

Et Cicero de ſignis: *Canes venaticos diceres. ita odorabantur omnia, & pervestigabant.* & ad Attic. *Investiga, ſubodorare.* Laured.

79. *Quo plebs publice deducatur.*] Pith. *Quo plebes publice deducantur.* Franc. *quo plebes publicè deducatur.* Erfurt. *quo plebes deducantur, ut pars in fruſta ſecant.* & ſic paullo poſt: *ut ſaltem deliberare plebes Romana poſſet.* Sic ſæpe Salluſtius, & Tacitus Ann. 11. 19. *Plebes, primores, juvenes.* & apud Livium: *tribunus plebei.* Gravius.

80. *Albanus ager eſt.*] A porta Capena, qua in Appiam viam iter eſt. Albanus autem ager, Setinus, Privernas, in Latio: Fundanus, Veſtinus, Falernus, Linternus, Caſſinas, Cumanus, in Campania. *P. Manut.*

81. *Fun-*

eſt, Setinus, Privernas, [81] Fundanus, Veſcinus, Falernus, Linternus, Cumanus, Caſinas. audio. Ab alia [s] porta, Capenas, Faliſcus, Sabinus, Reatinus, Venafranus, [t] Allifanus, Trebulanus. Habes tantam pecuniam, qua hóſce omnes agros, & ceteros horum ſimiles non modò emere, verùm etiam coacervare poſſis: cur eos non definis, neque nominas, ut ſaltem deliberare plebs Romana poſſit, quid interſit ſua, quid expediat, quantum tibi in emendis, & in vendendis rebus committendum putet? Definio, inquit, Italiam. Satis certa regio. etenim quantulum intereſt, [82] utrùm in Maſſici radices, an in [v] Italiam, aliove deducamini?

[s] parte *Peregrin.*
[t] *alii* Allifanus.
P. B.
[v] Apuliam *Manut. Lamb.*

[83] Age verò, definis locum. quid naturam agri? verò, inquit, 67

81. *Fundanus, Veſtinus, Falernus.*] Edidi *Veſcinus*, ut neceſſario hîc legendum docuit & monuit Cluverius in Italia antiqua libro tertio, utpote ab urbe Veſcia. Sed & quod ſequitur *Caſinas*, in *Caſilinas* mutabat Camillus Peregrinus in Campaniæ libro II. cap. 14. *Gronov.*

82. *Utrum in Maſſici radices, an in Italiam, aliave deducamini?*] Maſſicus mons eſt in Campania ob vini fertilitatem clariſſimus, cujus meminit Horatius:

Eſt qui nec veteris pocula Maſſici.

Item:

Obliviosi levia Maſſico cibaria exple.

Et Virgilius:

Vertunt felicia Baccho Maſſica.

Quare Maſſicum pro fertiliſſimo & feliciſſimo coloniæ loco poſuit. Italiam vero pro ſterili ac peſtilenti; quæ tamen vox mendoſa eſt, ut quiſque intelligere per ſe poteſt; nullus enim idoneus ſenſus, & qui huic loco quadret, elicitur. neque tamen aliter manuſcripti libri habent. Quod ſi conjecturæ locus dandus eſt: *in Apuliam* videtur oportere legi, regionem tunc ſterilem, ac peſtilentem. ut opponat Cicero Maſſico Monti, & urbi ſatis propinquo, & vini copia præſtantiaque celebri, & ſalubri, locum longinquum, ſterilem, & peſtilentem. ſic enim paulo poſt: *Niſi forte mavultis relictis his rebus, atque hac luce reipublica in Sipontina ſiccitate, aut in Salpinorum peſtilentia finibus Rullo duce collocari. Nam Sipontum, & Salapia Apuliæ ſunt.* Laured. Ant. Auguſtinus pro *Italiam* reponit *Liguriam*, ſive, ut habet etiam Lambinus, *Apuliam*: quod non ineptum eſt, ob illud *aliove*, & ob diſſimiles agros: ſed neſcio quid ſalis habere videtur illud *Italiam*, ob infinita loca: ut ſi quis diceret, eamus ad pacis, aut Romam: qui enim acquieſceret priori itineri; non etiam alteri vellet acquieſcere. *Urſin.*

83. *Age: non definis locum. quid naturam agri? vero inquit &c.*] Expreſſi quod erat in Pal. ſec. neque recedebat pr. aut vetuſtius impreſſi, niſi quod ii *natura*. hactenus vulgata: *Age verò definis locum.*

inquit, QUI ARARI, AUT COLI POSSIT. inquit, QUI ARARI, AUT COLI POSSIT. Qui poſſit arari, inquit, aut coli: non qui aratus, aut cultus ſit. Utrùm hæc lex eſt, an tabula x Veratianæ auctionis? in qua ſcriptum fuiſſe ajunt: JUGERA CC IN QUIBUS OLIVETUM FIERI POTEST: JUGERA CCC UBI INSTITUI VINEÆ POSSUNT. Hoc tu emes iſta innumerabili pecunia, quod arari, aut coli poſſit? Quod ſolum tam exile & macrum eſt, quod [84] aratro perſtringi non poſſit? aut quod eſt tam aſperum ſaxetum, in quo agricolarum cultus non elaboret? Idcirco, inquit, agros nominare non poſſum, quia tangam nullum ab invito. Hoc quoque multo eſt quæſtuoſius, quàm ſi ab invito ſumeret. y inibitur enim ratio quæſtus de veſtra pecunia: & tum denique ager emetur, cùm idem expedierit emptori & venditori.

x Neratiana *Turneb.*

y inietur *ed. pr. & Grav.* inhibetur *MS.* invenietur *Lamb.*

68 XXVI. SED VIDETE vim legis agrariæ. ne ii quidem, qui publicos poſſident, decedent de poſſeſſione, niſi erunt deducti optima conditione & pecunia maxima. z Converſa ratio. Antea, cùm erat à tribuno plebis mentio legis agrariæ facta, continuò qui agros publicos, aut qui poſ-

z *Videtur aliquid deeſſe.*

locum. Quidnam agri verò inquit &c. Lambinus architectatus nobis fuerat: *Quidnam agri? Agri verò inquit, qui &c.* quod & probabat Puteanus. ſed minus neceſſariò. deceptique ſunt omnes illo *Verò*, quod inchoare ſermonem, eis non veniebat in mentem: at ita plus ſemel Tullius, noſtra hac quidem editione, quam adprobabo veris Muſarum ac charitum myſtis. ceteros non flocci facit Gruterus; pueros præſertim adhuc imberbes: qui tanta ferocia invehuntur in minima ſummorum virorum errata, ac ſi parricidia eſſent; cùm ipſi interim neque ſcribere auſint; aut ſi, centones nobis ſarciant, ac cramben bis ter coctam, ambroſiæ loco oſtentent. *Gruter.* Pith. *Quid natam vero, inquit, qui arari aut coli poſſit.* Franc. *Age non definis locum? Quid nam? Agri vero, inquit, qui arari aut coli poſſit.* Scripturam ſequor, Palatini ſecundi & Erfurt. *Age*, inquit Cicero, *non definis locum. Quid? naturam agri?* Non definis locum, inquit, Cicero. Sed definis ne naturam loci? *Vero*, hoc eſt, imo vero definio, *qui arari aut coli poſſit.* Hanc naturæ agri emendi definitionem exagitat Cicero in ſequentibus. *Grav.*

84. *Aratro perſtringi.*] Quod non poſſit leviter aratro tanquam radi. Perſtringitur quod leviter vulneratur atque ſcarificatur, ut ita dicam. Græcis ἐπιγράφειν & ἐπιξέειν. Contra in pingui ſolo alte deſcendit ſulcus, & deprimitur vomer, cum in exili ſolo tantum ſumma terra perſtringatur. Nullum eſt ſolum tam exile, quod non poſſit arari. *Turnebus.*

85. Hoc

poſſeſſiones invidioſas tenebant, pertimeſcebant. Hæc lex eos homines fortunis locupletat, invidia liberat. Quàm multos enim, Quirites, exiſtimatis eſſe, qui latitudinem poſſeſſionum tueri, qui invidiam Sullanorum agrorum ferre non poſſint? qui vendere cupiant, emptorem non reperiant? perdere jam denique illos agros ratione aliqua velint? Qui paullo antè, diem noctemque, tribunicium nomen horrebant, veſtram vim metuebant, mentionem legis agrariæ pertimeſcebant: ii nunc etiam ultro rogabuntur atque orabuntur, ut agros partim publicos, partim plenos invidiæ, plenos periculi, quanti ipſi velint, decem- P. LXXX.
viris tradant. Atque [85] hoc carmen hic tribunus plebis non vobis, ſed ſibi intus canit.

Habet ſocerum, [86] virum optimum, qui tantum agri 69
in illis reipublicæ tenebris occupavit, quantum concupivit. Huic ſubvenire vult ſuccumbenti jam, oppreſſo, Sullanis oneribus gravi, ſua lege, ut liceat illi invidiam deponere, pecuniam condere. [87] Et vos non dubitatis, quin vectigalia veſtra vendatis, plurimo majorum veſtrorum ſanguine & ſudore quæſita, ut Sullanos poſſeſſores divitiis augeatis, periculo liberetis?

Nam ad hanc emptionem decemviralem duo genera 70
agrorum ſpectant, Quirites. eorum unum, propter invidiam, domini fugiunt: alterum propter vaſtitatem. Sullanus

85. *Hoc carmen non vobis, ſed ſibi intus canit.*] Intelligendum eſt, proverbium eſſe antiquum, ab Aſpendio cytharista ſumptum, qui carmen ſiniſtra manu caneret, non dextra. quorum illud eſt *intus canere*, hoc, *foris* illud *ſibi*, hoc *aliis*. neque enim qui ſiniſtra manu chordas tangit, is ſibi tantum canit, quia foris non auditur, ſed à ſe ſolum. unde qui multum inteſtinis ſuis commodis conſulunt præter honeſtatem, intus & ſibi canere dicuntur. Hæc fere Pædianus in Verrinas. cauſſa vero, cur qui dextra tangunt, audiantur, eſt, quod chordarum ſonus cavato cytharæ corpore augetur, quod idem in jugo non cavato contingere nequit. *Lauredanus.* Vide notas ad Verrinam III. quæ eſt de Prætura Urbana cap. 20. *Græv.*

86. *Virum optimum.*] Contrarium intelligi, ſatis indicant ea, quæ ſtatim ſubjiciuntur. & de eodem Orat. 3. *Socer hujus, vir multum bonus eſt*, cum ironia ſcilicet. De ipſo autem Rullo ſupra: *Hic tamen, vir optimus, eum, quem amat, excipit, Cn. Pompejum.* P. Manut.

87. *Et vos non dubitatis, quin vectigalia &c.*] Fortius multo Pal. ſec. *Et vos dubitatis, qui vectig.* Lambini tranſpoſitio vocum nihil habet bonæ gratiæ. Puteanus faciebat: *Et vos num dubit.* Grut.

nus ager, à certis hominibus latiſſimè continuatus, tantam habet invidiam, ut veri ac fortis tribuni plebis ſtridorem unum perferre non poſſit. hic ager omnis, quoquo pretio coëmptus erit, tamen ingenti pecunia [88] vobis inducetur. Alterum genus agrorum, propter ſterilitatem incultum, propter peſtilentiam vaſtum atque deſertum, emetur ab iis, qui eos vident ſibi eſſe, ſi non vendiderint, relinquendos. Et nimirum iſtud eſt, quod ab hoc tribuno plebis dictum eſt in ſenatu: urbanam plebem nimiùm in republica poſſe: *exhauriendam eſſe*: hoc enim verbo eſt uſus: quaſi de aliqua ſentina, ac non de optimorum civium genere loqueretur.

71 XXVII. Vos verò, ſi me audire vultis, retinete iſtam poſſeſſionem gratiæ, libertatis, ſuffragiorum, dignitatis, urbis, fori, ludorum, feſtorum dierum, ceterorum omnium commodorum: niſi fortè mavultis, relictis his rebus, atque hac luce reipublicæ in Sipontina ſiccitate, aut [89] in Salapinorum peſtilentiæ finibus, Rullo duce, collocari. At dicat, quos agros empturus ſit: oſtendat & quid,
P.B. & quibus daturus ſit. Ut verò, cùm omnes urbes, agros, vectigalia, regna vendiderit, tum arenam aliquam, aut paludes emat: id vos poteſtis, quæſo, concedere? Quam-
[a] venierunt *MSS.* quam illud eſt egregium, quòd hac lege antè omnia [a] veneunt, antè pecuniæ coguntur & coacervantur, quàm gleba una ematur. deinde emi jubet: ab invito vetat.

72 Quæro, ſi, qui velint vendere, non fuerint, quid
[b] pecuniæ *Grav.* [b] pecunia fiet? [c] Referre in ærarium lex vetat: exigi prohibet. Igitur pecuniam omnem decemviri tenebunt: vo-
[c] Et ref. *alii.* bis ager non emetur. vectigalibus abalienatis, ſociis vexatis, regibus atque omnibus gentibus exinanitis, illi pecunias habebunt, vos agros non habebitis. Facilè, inquit, adducentur pecuniæ magnitudine, ut velint vendere. Ergo

88. *Vobis inducetur.*] Vobis, ut magno emptus, oſtendetur. Animadvertenda verbi ſignificatio. nam, *inducere*, & hic, & infra, valet, in tabulas publicas referre: ut ad Appium; *Teſtes ſunt rationes civitatum: in quibus, quantum quaque voluit, legatis tuis datum, induxit.* P. Manut.

89. *In Salpinorum.*] *Salapinorum* rectum videtur à Salapia urbe Apuliæ, de qua hæc ſcribit Vitruvius lib. I. *Quibus autem inſidentes ſunt paludes, & non habent exitus profluentes, neque per flumina, neque per foſſas, uti Pontinæ, ſtando putreſcunt, & humores graves & peſtilentes in his locis emittunt.* Turnebus

90. *Eſt*

go ea lex eſt, qua noſtra vendamus, quanti poſſimus: aliena emamus, quanti poſſeſſores velint.

Atque in hos agros, qui hac lege empti ſint, colonias ab iis decemviris deduci jubet? Quid? omniſne ejuſmodi locus eſt, ut nihil interſit reipublicæ colonia deducatur in eum locum, necne? an eſt locus, qui coloniam poſtulet? [90] eſt planè. rectius, & * quo in genere ſicut in ceteris reipublicæ partibus, eſt operæ pretium diligentiam majorum recordari: qui colonias ſic idoneis in locis contra ſuſpicionem periculi collocarunt, ut eſſe non oppida Italiæ, ſed propugnacula imperii viderentur. Hi deducent colonias in eos agros, quos emerint. 73

Etiamne ſi reipublicæ non expediat? ET IN QUÆ LOCA PRÆTEREA VIDEBITUR. Quid igitur eſt cauſæ, quin coloniam in Janiculum poſſint deducere; & ſuum præſidium in capite atque cervicibus veſtris [d] collocare? Tu non definias, [e] quot colonias, in quæ loca, quo numero colonorum deduci velis? tu occupes locum, quem idoneum ad vim tuam judicaris? compleas numero? confirmes præſidio, quo velis? populi Romani vectigalibus atque omnibus copiis ipſum populum Romanum coërceas? opprimas? redigas in [f] iſtam decemviralem ditionem ac poteſtatem? 74

d poſſint colloc. alii. e quo MSS. & Græv.

P. LXXXI.

f illam MS.

XXVIII. UT VERÒ totam Italiam ſuis præſidiis obſidere atque occupare [g] cogitet, quæſo, Quirites, cognoſcite. Permittit decemviris, [91] ut in omnia municipia, in 75

g cogitent Pith.

90. *Eſt plane rectius & quo in genere.*] Locum ſine dubio mendoſum Pantagathus, vetere ſcriptura paullulum immutata, ita reſtituebat, *An eſt locus, qui coloniam poſtulet, vel plane recuſet? quo in genere, &c.* paullo poſt: *at multitudo, Quirites, queritur*, videtur legendum pro, *& multitudo, Quirites, queritur.* Urſin. *Eſt plane rectius & * quo in genere, &c.*] Malui locum inſignire aſteriſco, atque exprimere cum Victorio lectionem Pall. veterumque edd. quam dare locum Lauredanæ conjecturæ, nimium recedenti à litterarum numero: quamvis eam admiſerint Manutius, Lambinus, alii. *Gruterus.* Secutus ſum Francii librum, qui ſic ſcribit & diſtinguit: *Eſt plane rectius. Quo in genere.* Sed mallem quoque rectius deleri. Eſt plane locus, qui coloniam deſideret, nimirum quæ ſit propugnaculum Romani imperii, ut in ſequentibus oſtendit. Erfurt. non recedit à vulgata, *eſt plane rectius. & quo, &c.* Græv.

91. *Ut in omnia municipia.*] In municipia etiam coloni mitti ſolebant. Gracchus enim colonos dedit municipiis, vel ad ſupplendum civium numerum, vel ad coërcendos tumultus, qui ſubinde

in omnes colonias [92] totius Italiæ colonos deducant, quos velint: iiſque colonis agrum dari jubet. Num obſcurè majores opes, quàm libertas veſtra pati poteſt, & majora præſidia quæruntur? num obſcurè regnum conſtituitur? num obſcurè libertas veſtra tollitur. Nam, cùm iidem omnem pecuniam, maximam multitudinem, id eſt, totam Italiam, ſuis opibus obſidebunt; iidem veſtram libertatem ſuis præſidiis & coloniis intercluſam tenebunt: quæ ſpes tandem, quæ facultas recuperandæ veſtræ libertatis relinquetur?

76 At enim ager Campanus hac lege dividetur, orbis terræ pulcherrimus, & Capuam colonia deducetur, urbem ampliſſimam atque ornatiſſimam. [h] [93] Atque quid ad hæc poſſumus dicere? De commodo veſtro prius dicam, Quirites: deinde ad amplitudinem & dignitatem revertar: ut, ſi quis agri, aut oppidi bonitate delectetur, ne quid exſpectet: ſi quem rei [i] dignitas commovet, ut huic ſimulatæ largitioni reſiſtat. Ac primum [94] de oppido dicam, ſi quis eſt

h Atqui MSS.

i indign. MSS.

de naſcebantur. Deducentur igitur Rulli lege in municipia coloni, in quibus nunquam collocati fuerant: illi in colonias, in quas antea deducti fuerint alii. Mirum eſt à Cicerone Placentiam coloniam municipium vocari in Piſonem, quod factum eſſe ſecor, quia ut municipia, jus civitatis & ſuffragii habebat. *Turnebus.*

92. *Totius Italiæ.*] Non extra Italiam, cum Gracchus etiam extra Italiam deduxerit, in quo culpatus eſt. Id enim majores cum viderent, tanto potentiorem Tyro Carthaginem, Maſſiliam Phocæa, Syracuſas Corintho, Cyzicum ac Bizantium Mileto genitali ſolo, diligenter vitaverant. *Idem.*

93. *Atqui quid ad hæc poſſumus dicere?*] *Atque* liber vetus. quo ſane modo legendum eſt. *Atqui* enim hic non quadrat. *Turnebus.* *Atque* legitur etiam in Francii libro, quod recipiendum cenſeo cum Turnebo. Eſt autem *atque* hic idem quod *tamen.* Terent. Andr. 1, 3.

Mihi quidem hercle non ſit veriſimile, atque ipſis commentum placet.

Ubi Donatus: *Atque* pro *tamen*, *ut ſit tamen ipſis commentum placet, quod comminiſcuntur probant.* Sic quidem horum librorum lectionem tueri poſſumus. Sed vereor ne librariorum vitio *quid* ſit repetitum, unde natum poſtea ſit, *atqui quid*; cum Cicero ſcripſiſſet: *At quid ad hac poſſumus dicere?* Ut paullo ante: *At enim ager Campanus*, & quæ ſequuntur. & paullo poſt: *At hoc agri Campani vectigal.* & ſtatim: *At qui homines.* & ſic ſæpiſſime in hac oratione. *Gravius.*

94. *De oppido.*] Vide ingenium, cum pro lege diſputat, quod ex Rulli perſona facit, urbem vocat, dignitatis gratia: cum adverſus

eſt fortè, quem Capua magis, quàm Roma delectat. Quinque millia colonorum Capuam ſcribi jubet. ad hunc numerum [k] quingenos ſibi ſinguli ſument.

k quinquagenos *add. vett. & MSS.*

Quæſo, nolite voſmetipſos conſolari: verè & diligenter 77
conſiderate. num vobis, aut veſtri ſimilibus integris, quietis, otioſis hominibus, in hoc numero locum fore putatis? Si eſt omnibus vobis, aut majori veſtrum parti: quamquam me veſter honos vigilare dies atque noctes & intentis oculis omnes reipublicæ partes intueri jubet: tamen paulliſper, ſi ita commodum veſtrum feret, connivebo. ſed ſi quinque hominum millibus, ad vim, facinus cædemque delectis, locus atque urbs, quæ bellum facere atque inſtruere poſſit, quæritur: tamenne patiemini, veſtro nomine contra [l] vos firmari opes? armari præſidia? urbes, agros, copias comparari?

P. B.

l nos *MS.*

Nam agrum quidem Campanum, quem vobis oſtentant, 78
ipſi concupiverunt: deducent ſuos, quorum nomine ipſi teneant & fruantur: [m] coëment præterea: iſta dena jugera continuabunt. Nam, ſi dicent per legem id non licere: ne per Corneliam quidem licet. at videmus (ut longinqua mittamus) agrum Præneſtinum à paucis poſſideri: neque iſtorum pecuniis quidquam aliud deeſſe video, niſi ejuſmodi fundos, quorum ſubſidio familiarum magnitudines & [95] Cumanorum ac Puteolanorum prædiorum ſumptus ſuſtentare poſſint. Quòd ſi veſtrum commodum ſpectat: veniat, & coram mecum de agri Campani diviſione diſputet.

m coëmant *Vill.*

XXIX. Quæsivi ex eo Kalendis Jan. quibus homini- 79
bus, & quemadmodum illum agrum eſſet diſtributurus. reſpondit, à [n] Romilia tribu ſe initium eſſe facturum. Primùm, quæ eſt iſta ſuperbia & contumelia, ut populi pars amputetur, ordo tribuum negligatur? antè [96] ruſticis detur ager,

n *alii* Romulia.

verſus legem, oppidum, ut plebi minuat migrandi cupiditatem. *P. Manut.*

95. *Cumanorum.*] Sinus erat in ora Campana amœniſſimus, villis undique magnificis cinctus ad Puteolos, qui crater dicebatur, de quo ita ſcribit lib. II. ad Atticum: *Qui putas prætermittendum nobis eſſe hoc tempore craterem illum delicatum.* Sed villæ illæ ſumtuoſæ erant, quas magno ædificabant, & magno tuebantur. Is ſinus erat inter Miſenum & Minervium. A Sinueſſa quoque ad Miſenum pulcherrimæ in ſinu Cumano villæ erant. *Turneb.*

96. *Ruſticis detur ager, qui habent.*] Erfurt. *Ruſticis detur ager, qui emetur.* Optime. Nam ruſticos habere agros, qui illis colendis vitam tolerabant, nemo neſciebat. *Gravius.*

ager, qui habent, quàm urbanis, quibus iſta agri ſpes & jucunditas oſtenditur? aut, ſi hoc ab ſe dictum negat, & ſatisfacere omnibus vobis cogitat; proferat: in ᵒjugera dena deſcribat: [97] à Suburana uſque ad Arnienſem nomina veſtra proponat. Si non modò dena jugera dari vobis, ſed ne conſtipari quidem tantum numerum hominum poſſe in agrum Campanum intelligetis: tamenne vexari rempublicam, contemni majeſtatem populi Romani, deludi vosmetipſos diutiùs à tribuno plebis patiemini?

o ſingulos jugera *Lamb.*

P.LXXXII.

80 Quòd ſi poſſet ager iſte ad vos pervenire: nonne eum tamen in patrimonio veſtro remanere malletis? unumne fundum pulcherrimum populi Romani, caput veſtræ pecuniæ, pacis ornamentum, ſubſidium belli, fundamentum vectigalium, horreum legionum, ſolatium annonæ, diſperire patiemini? An obliti eſtis, Italico bello, amiſſis ceteris vectigalibus, quantos agri Campani fructibus exercitus alueritis? An ignoratis, cetera illa magnifica populi Romani vectigalia, ᵖ perlevi ſæpe momento fortunæ, inclinatione temporis pendere? [98] Quid nos Aſiæ portus, quid

p à perlevi *Gul.*

97. *A Suburbana.*] Libri veteres, *ab uſura nam.* de quo dubitante olim Faerno, dixi reponendum, *à Suburana.* erat enim Suburana tribus, urbana: & in urbanis eam Varro primam nominat: valet autem, *à Suburana uſque ad Arnienſem*, à prima urbana uſque ad ultimam ruſticam: ut populus comprehendatur univerſus. P. Manut. *A Suburana uſque ad Arnienſem.*] Emendationis hujus auctores, in Italia Manutius, in Gallia Turnebus, qui videatur lib. XXX. Adverſ. cap. 17. alluduntque omninò Pall. item noſtri & vett. edd. in quibus *ab uſura nam ad uſque ad Arnienſem*; non uti deinceps cuſi, *ab Ocriculana uſque ad Narnienſem.* agitur enim de tribubus Romanis, non de regione aliqua. *Gruterus.*

98. *Quid nos Aſiæ portus.*] Portoria, & decumas, duo vectigalium Rom. genera expreſſit. portoria, quæ à mercatoribus ex mercium exportatione exigebantur; & decumam, quæ ex frumento, vino, oleo & frugibus minutis recipiebatur. unde pro lege Manilia: *Nam cum hoſtium copia non longe abſunt, etiam ſi irruptio facta nulla ſit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deſeritur, mercatorum navigatio conquieſcit. ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex ſcriptura vectigal conſervari poteſt.* Laured. *Aſiæ portus*] Bene portuoſa eſt Aſia. De ea Cicero pro Flacco ſic ſcribit: *Equidem exiſtimo in ejuſmodi regione atque provincia, quæ mari cincta, portubus diſtincta, inſulis circumdata eſſet.* Maximum autem populus Romanus vectigal capiebat ex Aſiæ portorio, quanquam etiam magnum ex ſylvis, & ex agris. Cicero pro lege Manilia: *Cum publicani familias maximas, quas in ſylvis habent, quas in agris, quas in portubus atque cuſtodiis, magno periculo ſe habere arbitrentur.* Sic enim

quid Syriæ q rura, quid omnia transmarina vectigalia juvabunt, tenuiſſima ſuſpicione prædonum, aut hoſtium r injecta?

At verò hoc agri Campani vectigal cùm ejuſmodi eſt, ut ſ domi ſit, & omnibus præſidiis oppidorum tegatur: tum neque bellis infeſtum, 99 nec fructibus varium, nec cælo ac loco 1 calamitoſum eſſe ſolet. Majores noſtri non ſolùm id, quod t à Campanis ceperant, non imminuerant, verum etiam, 2 quod ei tenebant, quibus adimi jure non poterat, coëmerunt. Qua de cauſa nec duo Gracchi, qui de plebis Romanæ commodis plurimum cogitaverunt, nec L. Sulla, qui omnia ſine ulla religione, quibus voluit, eſt dilargitus, agrum Campanum attingere auſus eſt. Rullus exſtitit, qui ex ea poſſeſſione rempublicam v demoveret: ex qua nec Gracchorum benignitas eam, nec Sullæ dominatio dejeciſſet.

XXX. QUEM agrum nunc prætereuntes veſtrum eſſe dicitis, 3 & quem per iter qui faciunt, externi homines, veſtrum eſſe audiunt: is cùm erit diviſus, 4 neque erit, neque

q ſu raſu thura MSS.
r injecta non eſt in 81 MS.
ſ alii cùm domi.
t Lamb. de alii delent.
v dimoveret alii.

enim legi debere, non ut vulgo, *in ſalinis*, indicant quæ antecedunt. Meminit enim pecoris, agriculturæ, & mercaturæ. Rurſum *vectigalium ex portu, ex decumis, & ſcriptura.* Nam pecora & ſcriptura ad paſtiones & ſilvas pertinent, non ad *ſalinas.* Turnebus.

99. *Nec fructibus varium, nec cælo ac loco.*] Lambinus tentat, *neque fructibus neque cælo.* ineptè. *non varium fructibus*, in quo par atque eadem ſemper ubertas. unde paullò poſt dicit, *ex agro Campano numquam malum nuncium, audiri.* monuit me notis patris ſui novum Galliæ ſidus P. Puteanus, Gallicè talem agrum vocari, *qui rencontre tous les ans.* Grut.

1. *Calamitoſum.*] Nam quoddam coelum, & quidam tractus, tempeſtati & grandini obnoxium eſt. *Grandinem* autem, ut ait Donatus, *ruſtici calamitatem vocant* à calamo comminuendo, id eſt culmo & ſegete. Cato de Re Ruſtica de prædio loquens: *Uti bonum cœlum habeat, ne calamitoſum ſit.* Turneb. Videndi viri docti ad illud Terent. Eunuch. I. 1, 34. *Sed ecce ipſa egreditur fundi noſtri calamitas.*

2. *Quod ei tenebant &c.*] Sic Lauredani liber. noſtri adhærent vulgatæ, *quod & tenebant*, quæ neſcio an debuerit mutari; cùm non obſcurè ſubintelligi poſſet, *hi*, aut *illi*. Grut.

3. *Et quem per iter qui faciunt.*] Ita rectè P. Manutius ex veteri lectione, *& quem pariter qui faciunt.* quod deinde male degeneraverat in, *& quem pariter qui iter faciunt.* Idem.

4. *Neque erit, neque noſter eſſe dicetur.*] Hodie ſic quidem vulgatur, ſed enim Pall. item olim impreſſi tantum agnoſcunt, *neque*

82 que voſter eſſe dicetur. At qui homines poſſidebunt? Primò quidem acres, ad vim prompti, ad ſeditionem parati, qui [5] ſimulac decemviri [x] concrepuerint, armati in cives, & expediti ad cædem eſſe poſſint. deinde ad paucos, opibus & copiis affluentes, totum agrum Campanum perferri videbitis. Vobis interea, qui illas à majoribus pulcherrimas vectigalium ſedes armis [y] captas accepiſtis, gleba nulla de paternis atque avitis poſſeſſionibus relinquetur: ac tantum intererit inter veſtram & privatorum diligentiam, quòd, cùm à majoribus [z] noſtris P. Lentulus, [a] qui princeps ſenatus, in ea loca miſſus eſſet, [6] ut [b] & privatos agros, qui in publicum Campanum incurrebant, pecunia publica coëmeret, dicitur renuntiaſſe, nulla ſe pecunia fundum cujuſdam emere potuiſſe: eumque, qui nollet vendere, ideò negaſſe ſe adduci poſſe, uti venderet, quòd, cum plures

x increpuerint *alii.* P. B.

y partas *Lamb.*

z veſtris *alii,*

a etiam *alii.*

b qui *deeſt in aliis.*

que veſtrum dicetur. maluiſſem ego; *neque erit veſter, neque dicetur.* Grut.

5. *Simul ac decemviri concrepuerint.*] Vetus liber *increpuerint*, quo modo non raro loquitur: ut in Catilinam: *Quicquid increpuerit, Catilinam timeri non eſt ferendum.* Pro Muræna: *Simul atque increpuit ſuſpicio tumultus.* *Increpuerint* igitur eſt, ſimul atque aliquo ſono ac crepitu ſignum dederint, ut, verbi gratia, digitorum aut pedum. Digitorum, ut apud Martialem: *Digiti crepantis ſigna novit Eunuchus.* Pedum, ut apud Ciceronem, *Pedum crepitus, ſtrepitus hominum, corporis umbra.* *Concrepuerint* ſi legas, erit ſimile illi ex III. de Officiis: *Si vir bonus hanc habeat vim, ut ſi digitis concrepuerit, poſſit in locupletum teſtamenta nomen ejus irrepere.* Illum digitorum crepitum etiam ad contemptum adhiberi ſolitum indicat Sardanapali ſtatua, quæ eo ſtatu & habitu ita poſita erat, quaſi digitis concreparet, omnia præter voluptatem minoris quam ſonitum digitorum æſtimans. *Increpuerint* autem magis probo, quam *concrepuerint.* Turneb. *Concrepuerint* ſine dubio legendum. quod propter invidiam eſt dictum, nam homines ſuperbi imperantes viliſſimis hominibus aut ſervis interdum digitorum concrepitu ſignificabant voluntatem. Petron. c. XXVII. *Trimalchio lautiſſimus homo digitos concrepuit: ad quod ſignum matellam ſpado ludenti ſuppoſuit.* Ad quem locum viri docti, quorum obſervationes collegit Cl. Burmannus, plura de hac conſuetudine. *Verburg.*

6. *Ut & privatos agros, qui in publicum Campanum incurrebant.*] Tolle particulam, *&*, ut ſit, *ut privatos agros.* Significat fuiſſe privatos quoſdam agros publico Campano interjectos. ut Horatius Satyr. VI. lib. II.

——— *O ſi angulus ille*
Proximus accedat, qui nunc deformat agellum. Laured.

Lauredani emendationem, qui deleri jubet copulam *&*, ſtabiliit Erfurt. & Francii liber, in queis non legitur. *Græv.*

7. Belli

plures fundos haberet, ex illo ſolo fundo numquam malum nuntium audiſſet.

83 Itane verò? [c] privatum hæc cauſa commovit: populus Romanus ne agrum Campanum privatis gratis, Rullo rogante, tradat, non commovebit? [d] Atqui idem populus Romanus de hoc vectigali poteſt dicere, quod ille de ſuo fundo dixiſſe dicitur. Aſia multos annos vobis fructum, Mithridatico bello, non tulit: Hiſpaniarum vectigal temporibus Sertorianis nullum fuit: Siciliæ civitatibus bello fugitivorum M'. Aquillius etiam mutuum frumentum dedit. at ex hoc vectigali numquam malus nuntius auditus eſt, Cetera vectigalia [7] belli facultatibus affliguntur: hoc vectigali etiam belli facultates ſuſtentantur. 84 Deinde in hac aſſignatione agrorum, ne illud quidem dici poteſt, quod in ceteris, agros deſertos à plebe, atque à cultura hominum [e] liberorum eſſe non oportere.

c privatorum *MS.*
d At quidem *alii.*
e liberos *Putean.*

XXXI. SIC ENIM dico: ſi Campanus ager dividatur, exturbari & expelli plebem ex agris, non conſtitui & collocari. Totus enim ager Campanus colitur & poſſidetur à plebe [f] optima & modeſtiſſima: quod genus hominum optimè moratum, optimorum & aratorum & militûm, ab hoc plebicola tribuno funditus ejicitur. Atque illi miſeri, nati in illis agris, & educati, glebis ſubigendis exercitati, quò ſe ſubitò conferant, non habebunt. [8] his robuſtis, & valentibus, & audacibus decemvirûm ſatellitibus agri Campani poſſeſſio tota tradetur. &, ut vos nunc de veſtris majoribus prædicatis; Hunc agrum nobis majores noſtri reliquerunt: ſic veſtri poſteri de vobis prædicabunt; Hunc agrum patres noſtri acceptum à patribus ſuis perdiderunt.

f & à plebe opt. *Manut. Grav.*
P. LXXXIII.

85 Equidem exiſtimo, ſi jam campus Martius dividatur, & unicuique veſtrûm, ubi conſiſtat, bini pedes aſſignentur: tamen promiſcuè toto, quam propriè parva frui parte malletis. Quare, etiam ſi ad vos eſſet ſingulos aliquid ex hoc agro

7. *Belli facultatibus affl. hoc vect. etiam belli facultates ſuſtentantur.*] Palatinus ille ſec. *belli difficultatibus*; & mox *difficultates ſuſt.* cui profectò potius acceſſerim, quàm aliis multis membranis notæ minus ſelectæ. *Grut.*

8. *His robuſtis.*] Opponit colonos Rulli deducendos plebi ejiciendæ. Robuſtos referens ad vires corporis, valentes ad valetudinem, audaces ad mores. in quo periculi eſſe ſuſpicionem innuit, ne, quia poſſint, quia robuſti ſunt, iidem etiam velint, quia audaces ſunt, nocere reip. *Laured.*

agro perventurum, qui vobis oſtenditur, aliis comparatur: tamen honeſtiùs eum vos univerſi, quàm ſinguli poſſideretis. Nunc verò, cùm ad vos nihil pertineat, ſed paretur aliis, eripiatur vobis: nonne acerrimè, tamquam armato hoſti, ſic huic legi, pro veſtris agris reſiſtetis? [9] Adjungit Stellatem campum agro Campano: & in eo duodena deſcribit in ſingulos homines jugera. Quaſi verò paullum differat [10] ager Campanus ac Stellatis.

86 Et multitudo, Quirites, quæritur, qua illa omnia oppida compleantur. Nam dixi antea, lege permitti, ut, quæ velint municipia, quas velint veteres colonias, colonis ſuis occupent. Calenum municipium complebunt: Theanum opprimient: Atellam, Cumas, Neapolin, Pompejos, Nuceriam ſuis præſidiis devincient: Puteolos verò, qui nunc in ſua poteſtate ſunt, ſuo jure libertatéque utuntur, totos novo populo atque adventitiis copiis occupabunt.

XXXII. [11] TUNC ILLUD Campanæ vexillum coloniæ,

9. *Adjungit Stellatem campum agro Campano.*] Tranſit ad campum Stellatem, in quo, non ſufficiente Campano agro, duodena in ſingulos homines jugera Rullus deſcribebat. Quod idem feciſſe poſt Cæſarem in conſulatu accepimus. Cicero epiſtola XVII. lib. II. epiſt. ad Attic. *Praterea ne reliqua* (loquitur autem de lege agraria, quam ſex annis poſt hanc Cæſar conſul ferebat) *omnis multitudo abalienaretur, Stellatem campum dividi jubebat, & duodena in ſingulos homines jugera deſcribebat, quod non tam opimus & fertilis, ut Campanus erat.* Idem quoque Suetonius notat: *Cum enim agrum Campanum intelligeret tanta multitudini, id eſt, viginti hominum millibus, qui diviſionem agrorum petebant, ſi dena ſingulis jugera dividerentur, non ſufficere, praterea Stellatem campum diviſit.* De campo autem Stellati ſic Silius, ubi de Campanis libro XI.

——— Monſtrant Capitolia celſa.

Stellateſque docent campos, Cereremque benignam. Lauredanus. *Stellatem campum agro Campano.*] Hic non differt campus ab agro: ut ſequentibus apparet. Campum tamen appellat, vel, quia non, ut Campanus, totus coleretur, vel quia parem fructum non ferret. ad Atticum etiam lib. II. campum vocat, non agrum: ſimiliter Suetonius in Julio. *P. Manut.*

10. *Ager Campanus ac Stellatis. Et multitudo.*] Lambinus heic reponit, *à Stellati, ſcilicet mult. propius fuiſſet à Stellati. Sed mult.* ſed Gulielmius mavult, *ac Stellatis. ſed mult.* quod & nominandi caſu, *Arpinatis, Capenatis, Stellatis*, vetuſtè dicatur, quod vulgò in *as* ferè terminamus, ut oſtendit libro IV. Priſcianus. *Grut.*

11. *Tunc illud exilium Campana colonia.*] *Vexillum*, eſſe reponendum, docet antiquus mos, indicatus Phil. 2. his verbis: *Caſilinum coloniam deduxiſti, que erat paucis annis ante deducta, ut vexillum tolle-*

niæ, vehementer huic imperio timendum, [g] Capua à decemviris inferetur: tunc contra hanc Romam, communem patriam omnium noſtrûm, illa altera Roma quæretur.

P. B. g Capuæ MS. Capuam Lamb.

In id oppidum homines nefarii rempublicam noſtram 87 transferre conantur, quo in oppido majores veſtri nullam [h] omnino rempublicam eſſe voluerunt: qui tres ſolùm urbes in terris omnibus, Carthaginem, Corinthum, Capuam ſtatuerunt poſſe imperii gravitatem ac nomen ſuſtinere. Deleta Carthago eſt, quòd cùm hominum copiis, tum ipſa natura ac loco, [12] ſuccincta portubus, [13] armata muris, excurrere ex Africa, [14] imminere [i] ita fructuo-

h alii delent omnino.

i ſitu Gul.

tolleres, ut aratrum circumduceres. Coloniæ igitur cum vexillo, auctore etiam Appiano lib. II. deducebantur. *P. Manut.* Acute quidam *vexillum*, pro *exilium* repoſuerunt, ſed hiſtoria repugnat, quæ videtur eos latuiſſe, cum ſit apud Livium libro XXXVI. *Urſinus. Tunc illud Campana vexillum coloniæ.*] Minime excludenda videbatur hæc vox à Lauredano nata. inepte enim aliæ editt. item ſcripta, *exilium Campanæ coloniæ.* quod tamen probat Fulvius Urſ. *Grut.* Poteſt ferri in Lucilio, Satyrico poëta, *carcer* pro carcere dignus: ſed Ciceronem quis credat dixiſſe *exilium* pro exſilio dignos? Probo itaque & ipſe cum P. Manutio, Lambino, & Grutero, Lauredani ingenioſam emendationem *vexillum* corrigentis, pro *exilium.* Sed tamen contra omnium librorum fidem non auſus ſum conjecturam recipere in contextum cum Lambino & Grutero. In Erfurt. eſt *auxilium.* Grævius.

12. *Succincta portubus.*] Uno ad occidentem, altero ad orientem, quem Pœni obſeſſi repente aperuerunt. erat enim ſita in peninſula, cujus ambitus ad XLV. millia paſſuum erat, muro munitus, arx in media urbe: ſub eam portus, & navalia. *Laured.* Byrſæ Carthaginienſium arci ſubjectos eſſe portus dicit Strabo, cum etiam tota prope urbs præter exiguum diſcrimen mari ambiretur. Habebat autem Carthago non tantum naturales portus, verum etiam unum manu factum & effoſſum, quem ſignificat Virgil. I. Æn. cum ſcribit, *Effodiunt alii portus.* Is portus manu factus *Coton* dicebatur. Strabo tamen dicit Cotonem eſſe parvam inſulam Carthagini ſubjectam. Pro *portibus* in quibuſdam legitur *portubus.* Utrumque dicit Cicero. *Turneb.*

13. *Armata muris.*] Egregie muros Carthaginis deſcribit Appianus de Bell. Punic. p. 95. edit. Tollianæ; & ex eo Lipſius Poliorcet. Lib. III. c. 5. *Verburg.*

14. *Imminere ita fructuoſiſſimis inſulis populi Romani videbatur.*] Ita habet Manutius. *Italia* vero pro *ita* correxit Ant. Auguſtinus: cujus conjectura valde quidem placet, ſed non plane implet, neque animum, neque aures. nam non imminet Italiæ, ſed inſulis, quæ inter ipſam Africam & Italiam ſunt: ſed ut velit etiam Italiæ imminere, prius inſulæ, dein Italia fuit nominanda. Vellem illud *ita* eſſe adverbium aliud: nam ut explicet *ſuccincta* & *armata*, ſatis frigidum eſt. Pantagathus legebat, *Imminere in fructuo-*

ctuoſiſſimis inſulis populi Romani videbatur. [15] Corinthi veſtigium vix relictum eſt. erat enim poſita in anguſtiis atque in faucibus Græciæ, ſic, ut terra clauſtra locorum teneret, & duo maria maximè navigationi diverſa pænè conjungeret, cùm pertenui diſcrimine [k] ſeparentur. Hæc, quæ procul erant à conſpectu imperii, non ſolùm afflixerunt, ſed etiam, nequando recreata exſurgere atque erigere ſe poſſent, funditus, ut dixi, ſuſtulerunt.

k ſepararentur *alii.*

88 De Capua multùm eſt & diu conſultum: extant litteræ, Quirites, publicæ: ſunt ſenatusconſulta complura. Statuerunt homines ſapientes, ſi agrum Campanis ademiſſent, magiſtratus, ſenatum, publicum ex illa urbe conſilium ſuſtuliſſent, imaginem reipublicæ nullam reliquiſſent: nihil fore, quòd Capuam timeremus. Itaque hoc perſcriptum in monumentis veteribus reperietis, ut eſſet urbs, quæ res eas, quibus ager Campanus coleretur, ſuppeditare poſſet: ut eſſet locus [l] comportandis condendiſque fructibus: ut aratores, cultu agrorum defeſſi, urbis domiciliis uterentur: idcirco illa ædificia non eſſe deleta.

l comparandis *MSS. & alia edd.*

89 XXXIII. Videte [m] quantum intervallum ſit interjectum inter majorum noſtrorum conſilia, & inter iſtorum hominum dementiam. Illi Capuam, receptaculum aratorum, nundinas ruſticorum, cellam atque horreum Campani agri eſſe voluerunt: hi, expulſis aratoribus, effuſis ac diſſipatis fructibus veſtris, eandem Capuam ſedem novæ reipublicæ conſtituunt, [16] molem contra veterem rempublicam comparant. Quòd ſi majores noſtri exiſtimaſſent, quemquam in tam illuſtri imperio, & tam præclara populi Romani diſciplina, [n] M. Bruti, aut P. Rulli ſimi-

P. LXXXIV.

m quantum ſit inter majorum *Grut.*

n *alii delent* M.

ctuoſiſſimis inſulis pop. Rom. videbatur: quæ lectio valde placet. *Urſin.*

15 *Corinthi veſtigium vix relictum.*] Corinthum cenſuit delendam eſſe ſenatus, quod in ea violati eſſent legati populi Romani. Id ob loci opportunitatem & hic & lib. I. Offic. dicit Cicero. Itaque præcinente tuba à Mummio deleta eſt, ſed poſtea à Julio Cæſare deductis coloniis inſtaurata. *Turnèb.*

16. *Molem contra veterem Rempublicam comparant.*] Pro *veterem* in libro manuſcripto eſt, *noſtram.* Urſinus. *Molem contra veterem rempublicam.*] Moles magna quædam & ſolida conſtructio & aggeratio. Moles Adriani Romæ dicebatur. Cæſar de bello civili: *Qua fauces erant anguſtiſſimæ pòrtus, molem atque aggerem ab utraque parte littoris jaciebat.* Vitruvius: *Sed etiam moles, quæ conſtruuntur in mari, ſub aqua ſideſcunt.* Προβάλλουσι χώματα εἰς τὴν θάλασσαν, dicit Strabo. Nos quoque moles virides appellare ſolemus aggeres, quibus urbes muniuntur, uno tantum mutato elemento: boles

ſimilem futurum (hos enim nos duos adhuc vidimus, qui hanc rempublicam Capuam totam transferre vellent) profectò nomen illius urbis non reliquiſſent.

Verum arbitrabantur, [17] Corintho & Carthagini, etiam 90 ſi ſenatum & magiſtratum ſuſtuliſſent, agrumque civibus ademiſſent, tamen non defore, qui illa reſtituerent, atque, qui ante omnia commutarent, quàm nos audire poſſemus: hic verò, in oculis ſenatus populique Romani nihil poſſe exiſtere, quod non antè extingui atque opprimi poſſet, quàm planè exortum ac natum eſſet. neque verò ea res fefellit homines, divina mente & conſilio præditos. [18] nam poſt Q. Fulvium, Q. Fabium conſules, quibus conſulibus Capua [19] devicta atque capta eſt, nihil eſt in ea urbe contra hanc rempublicam, non dico factum, ſed nihil omnino [o] excogitatum. Multa poſtea bella geſta cum regibus, Philippo, Antiocho, Perſa, Pſeudophilippo, Ariſtonico, Mithridate, & ceteris: multa præterea bella gravia [p] Carthaginienſium, Corinthium, Numantinum: multæ in hac republica ſeditiones domeſticæ, quas præ-

o eſt cogitatum *Grav.*

p Carthaginienſe tertium *Laured.*

boles enim virides vocamus. Significat Capuam tanquam munitionem aliquam parari ad oppugnationem Romæ. *Turneb.*

17. *Corintho & Carthagini.*] Melius in libro veteri, *Corinthi atque Carthagini*, ut lingua Latina poſtulat. Alioqui ſolœciſmus erit fœdus niſi *Carthagine* ſcribas. *Turneb.* *Corinthi* legitur etiam in P. Francii libro, & Erfurt. Sed poteſt ferri edita lectio, *Suſtulerunt Corintho & Carthagini* pro ex Corintho & Carthagine. Plautus in prologo Caſinæ:

Aio hac fieri in Græcia & Carthagini.

Cic. XVI. ad Attic. ep. 4. *Sextum autem nuntiavit cum una ſolum legione fuiſſe Carthagini.* Sic editiones antiquiſſimæ, in recentioribus interpolatus *Carthagine* legitur. C. Nep. in proœmio: *Nulla Lacedæmoni tam eſt nobilis vidua, quæ non ad ſcenam eat mercede conducta.* Pro Lacedæmone. Plaut. Captiv. III, 5.

Facito ergo ut Acherunti clueas gloria.

Hoc eſt in Acherunte. Olim omnes dativos & ablativos in omnibus, ut loquuntur, declinationibus, ſimiles fuiſſe ac eandem terminationem habuiſſe multis docet Cl. & amiciſſimus Perizonius ad Sanctium. *Grævius.*

18. *Nam poſt Q. Fulvium, Q. Fabium Coſ.*] Pantagathus *Q. Fulvium Ap. Claudium. Coſſ.* Urſinus. Apud Livium biennio ante conſulatum Fulvii & Fabii Capua capitur, Coss. Cn. Fulvio Centimalo, & P. Sulpicio Galba. Nam qui ſcribunt apud Livium eam capi Coss. Q. Fulvio Flacco & Ap. Claudio, Livium non ſequuntur, ſed compendium Flori, in quo Conſules legimus, cum Proconſules forte ſcribere debeamus. *Grævius.*

19. *Devicta atque capta eſt.*] Negat hoc Joſephus Scaliger, commentariis ad Euſebium: qui conſulatur. *Grut.*

20. *De-*

prætermitto: bella cum ſociis, Fregellanum, Marſicum: quibus omnibus domeſticis externiſque bellis Capua non modò non obſuit, ſed opportuniſſimam ſe nobis præbuit & ad bellum inſtruendum, & ad exercitus ornandos, & tectis ac ſedibus ſuis recipiendos.

91 P. B. Homines non inerant in urbe, qui malis concionibus, turbulentis ſenatusconſultis, iniquis imperiis rempublicam miſcerent, & rerum novarum cauſam aliquam quærerent. neque enim concionandi poteſtas erat cuiquam, nec conſilii capiundi publici: non gloriæ cupiditate efferebantur, proptereà quòd, ubi honos publicè non eſt, ibi gloriæ cupiditas eſſe non poteſt: non contentione, non ambitione diſcordes. nihil enim ſupererat, de quo certarent: nihil, quod contrà peterent: nihil, ubi diſſiderent. Itaque illam Campanam arrogantiam atque intolerandam ferociam ratione & conſilio majores noſtri ad inertiſſimum & deſidioſiſſimum otium perduxerunt. Sic & crudelitatis infamiam [q] effugerunt, quòd urbem ex Italia pulcherrimam non ſuſtulerunt: & multum in poſterum providerunt, quòd, nervis urbis omnibus [r] exſectis, urbem ipſam ſolutam ac [20] debilitatam reliquerunt.

q *Grut.* fugerunt.
r ejectis *MSS.*

92 XXXIV. HÆC CONSILIA majorum M. Bruto, ut antea dixi, reprehendenda, & P. Rullo viſa ſunt: neque te, P. Rulle, omina illa M. Bruti, atque auſpicia, à ſimili furore deterrent. nam & ipſe, qui deduxit, [21] & qui magi-

20. *Debilitatam.*] *Debiles & debilitati* proprie Latinis dicuntur, qui aut morbo aut caſu alicujus membri uſum perdiderunt. Sueton. Aug. 43: *In hoc ludicro C. Nonium Aſprenatem lapſu debilitatum aureo torque donavit.* qui lapſu fregerat crus. Senec. 1. Controv. 3. *Exierunt adulteri inter patrem debilem & filium ſtupentem*, dicitur de patre, qui manus in bello amiſerat. Lactantius de Mortibus perſecutorum c. 36. qui liber paucos ante annos prodiit ex Bibliotheca Colberti cura doctiſſimi viri Baluſii: *Cum clementiam ſpecie tenus profiterentur, occidi ſervos Dei vetuit, debilitari juſſit. Itaque confeſſoribus effodiebantur oculi, amputabantur manus, pedes detruncabantur, nares vel auriculæ deſecabantur.* qui locus in primis egregie oſtendit quid ſit *debilitare.* Grævius.

21. *Et qui magiſtratum Capuæ, & Leocranti ceperunt.*] Ita eſt in vulgatis. Ant. Auguſtinus longe melius, *Capua colonia creati.* ſed videndum ne abundet *colonia*: exæquet autem, *Capua ab eo creati.* Urſinus. *Capua ea lege creati.*] Eſt à P. Manutii conjectura. monſtroſe enim prius legebatur, *Capua & Leocreanti*, quod tamen fere item in mſſ. Pall. nam Erfurd. *Capua locare ante.* editio princeps *Cap. & Lacienati.* Gruterus. Abſit ut conjecturam recipiamus valde incertam. Præſtat corruptam lectionem ſervare cum ipſo

magiſtratum Capuæ, ea lege creati, ceperunt, & qui aliquam partem illius ſ deductionis, honoris, muneris attigerunt, omnes acerbiſſimas t impiorum pœnas pertulerunt. Et quoniam Bruti atque temporis illius feci mentionem, commemorabo id, quod egomet vidi, cùm veniſſem Capuam coloniam, deductam L. Conſidio, & Sext. Saltio (quemadmodum ipſi loquebantur) prætoribus: ut intelligatis, quantam locus ipſe afferat ſuperbiam: quæ paucis diebus, quibus illò colonia deducta fuit, perſpici atque intelligi potuit.

ſ deditionis *MSS.*
t imperiorum *MSS.*

Nam primùm, id quod dixi, cùm ceteris in coloniis 93
duumviri appellentur, hi ſe prætores appellari volebant. Quibus primus annus hanc cupiditatem attuliſſet, nonne arbitramini paucis annis fuiſſe [22] conſulum nomen appetituros? Deinde anteibant lictores, non cum v bacillis, ſed, ut hîc x prætoribus anteeunt, cum y faſcibus duobus. [23] erant hoſtiæ majores in foro conſtitutæ, quæ ab his prætoribus

P.LXXXV.
v baculis *MS.*
x prætoribus urbanis *MSS.*
y facibus duabus *MSS.*

ipſo Manutio, Victorio, Lambino, aliis, quam dubias conjecturas Ciceroni infarcire. Ex veſtigiis corruptæ ſcripturæ colligo Tullium reliquiſſe: *Capua ab illo creati.* Grævius.

22. *Conſulum nomen appetituros.*] Cicero Piſonem, qui triumvir Capuæ creatus fuerat, cum eſt deducta lege Julia colonia, Campanum Conſulem illudens pro duumviro appellat: *Seplaſia mehercule, ut dici audiebam, te ut primum aſpexit, Campanum Conſulem repudiavit.* Sequitur enim mox: *Gabinium denique ſi vidiſſent duumvirum veſtri illi unguentarii, citius cognoviſſent.* Et pro Seſtio: *Capillo ita horrido, ut Capua, in qua ipſe tum imaginis ornandæ cauſſa duumviratum gerebat, Seplaſiam ſublaturus videretur.* Hic etiam jocatur, quaſi ex vili magiſtratu quærere voluerit Piſo, certæ ſuæ imagini, (imaginibus enim adſcribebantur tituli honorum) ornamentum. Quæ cum ita ſint, equidem miror aliter locum illum in Piſonem, ab Aſconio, diligentiſſimo Ciceronis interprete, eſſe explicatum. Nam etſi Conſul Capuam venit Piſo, tamen Campanum Conſulem cum dixit, duumvirum intellexit. *Turnebus.*

23. *Erant hoſtiæ majores in foro conſtitutæ.*] Tertium ſignum, quod non minores hoſtias ſacrificarent, ut aſſolebat, duumviri, ſed majores ut Romæ conſules immolare ſolent de conſilii ſententia probatas. De majoribus hoſtiis ſic Livius lib. XXXI. *Senatus decrevit, ut conſules majoribus hoſtiis rem divinam facerent, quibus ipſis diis videretur.* Idem lib. IX. *Aliis autem diis aliæ hoſtiæ immolabantur, ut quæque cuique decora grataque exiſtimabantur.* Jovi taurus, & juvencus:

—— —— Superoque nitentem
Cælicolum regi mactabam in littore taurum. Item:
Et ſtatuam ante aras aurata fronte juvencum.

Pla-

toribus de tribunali, ſicut à nobis conſulibus [24] de conſilii ſententia probatis, ad præconem & ad tibicinem immolabantur. deinde patres conſcripti vocabantur. Jam verò vultum Conſidii videre, ferendum vix erat. Quem hominem [25] vegrandi macie torridum, Romæ contemptum z atque abjectum videbamus, hunc Capuæ Campano a ſupercilio, ac regio ſpiritu [26] cùm videremus, [27] Magios, Bloſſios mihi videbar illos videre, ac b Jubellios.

z atque *deeſt in MS.*
a præſidio *edd. vett. & MSS.*
b Jubellos *Pith.*

Jam

Plutoni etiam juvenci, ſed nigri:

Quattuor hic primum nigrantes terga juvencos
Conſtituit.

Apollini, & Neptuno taurus:

Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo.

Atque hæ majores erant hoſtiæ: minores illæ. Caper Libero patri: capra Minervæ: ſus Cereri: & aliis aliæ. *Laured.* Majores hoſtiæ ſunt, quæ lactentibus opponuntur. Cic. 2. de legibus: *Quibus hoſtiis cuique Deo immolandum, cui majoribus, cui lactentibus.* Hic perſpicue lactentes majoribus oppoſuit. Cenſores in luſtro condendo majores hoſtias immolabant, ſuem, ovem, taurum: quod ſacrificium *Solitaurilia* vocabant. Apud Catonem in agro luſtrando immolabantur eædem hoſtiæ lactentes hoc modo: *Macte hiſce Solitaurilibus lactentibus eſto.* Ovidius:

Agnaque tam lactens, quam gramine paſta Faliſco
Victima Tarpejos inficit icta focos.

Qui majores hoſtias uberius depaſtas interpretantur, hominum eſt non intelligentium majores hoſtias ex ætate dici, ſed majores cum opimis confundentium. *Turneb.*

24. *De conſilii ſententia probatis.*] *Probata* Pantagathus, & recte. infra, pro *ut grandi macie torridum*, opinor legendum, *vegrandi facie torridum.* Urſinus. Retinent iſtud Pall. explicatque Briſſonius libro I. de Formulis & ſolemnibus pop. Rom. verbis. Lauredanus volebat *probata*, quod & admiſit Lambinus; & eſt admodum ſimile vero. Pantagathus *probata.* alii *probantibus.* Gruterus.

25. *Vegrandi macie torridum.*] Placuit iſtud Manutio, Lambino, Urſino. ſcripti tamen *ut grandi*, quomodo & lectio recepta. nam editio omnium prima, *& grandi.* Puteanus maluiſſet *horridum.* Grut. Quod æque neceſſarium videtur, ac *retorridum*, quod ſe malle teſtatur Pricæus ad Apulejum. *Gronov.*

26. *Cum videremus, Magios, Bloſſios &c.*] Mallem, *viderem:* utique cùm reſtet in Pall. editionibuſque obſoletis, *cùm videremus Bloſſios*, ejecto illo *Magios.* quod tamen an ſit à membranaceis libris, viderint Critici. ego vix puto. neque aliquid umquam commiſiſſe legitur, cur heic inter ſeditioſos proditoreſque locaretur. ſi ſic, tunc ſane maneat, *cum videremus Bloſſios &c.* Gruterus.

27. *Magios, Bloſſios, Jubellios.*] Veteres Campanos. D. Magius nominatur à Livio lib. XXIII. D. Jubelius Taurea eodem libro,

Et

Jam verò qui metus erat tunicatorum illorum? [28] & in 94
Albana, & Seplaſia, quæ concurſatio percontantium, quid
prætor edixiſſet? ubi cœnaret? [29] quid enuntiaſſet? Nos
autem, hinc Roma qui veneramus, [c] jam non hoſpites,
ſed peregrini atque advenæ [d] nominabamur.

XXXV. Hæc qui [e] proſpexerint, majores [f] noſtros 95
dico, Quirites, non eos in deorum immortalium numero
[30] venerandos à nobis & colendos putatis? quid enim viderunt?
hoc, quod nunc vos, quæſo, perſpicite atque
cognoſcite. Non ingenerantur hominibus mores tam à
ſtirpe generis, ac ſeminis, quàm ex iis rebus, quæ ab ipſa
natura loci, & à vitæ conſuetudine ſuppeditantur; quibus
alimur & vivimus. Carthaginienſes, fraudulenti & mendaces,
non genere, ſed natura loci, quòd, propter portus
ſuos, multis & variis mercatorum & advenarum
ſermonibus, ad ſtudium fallendi ſtudio quæſtus vocabantur.
Ligures, [g] montani, duri atque agreſtes. docuit ager
ipſe,

c eam iidem
d nominabantur
idem.
e perſpexerint
MS.
f veſtros
MS.
g montani
deeſt in Pith.

& XXVI. & in epitome lib. XII. Bloſſius à Cicerone in Catone.
Quod autem, Decios, Magios, legitur oratione in Piſonem,
fortaſſe mendoſum; & reponi poteſt, Decimos Magios. *P. Manutius.*

28. *Et in Albana, & Seplaſia.*] Fora Capuæ fuerunt; in quibus
unguentarii maximè verſabantur. Pedianus, Plinius, Oroſius,
Valerius, ipſe Cic. pro Sextio. *Laurent. Seplaſia.*] *Seplaſia*, inquit
Aſconius, *platea erat Capua, in qua unguentarii ſoliti erant negotiari.*
Nam Capuam ex ultimis prope terris aromata, pigmenta, quæque
ad unguentarios pertinent, ferebantur. Plautus Rudente:
*Teque oro & quæſo, ſi ſperas tibi Hoc anno multum fore ſirpe & laſerpitium,
Eamque fore exagogam Capuam ſaluam & ſoſpitem.* Erat &
Albana platea Capuæ, Vitruv. lib. IX. *Ac cum demum fracta &
contuſa Punica feritas eſſet, cum Seplaſia ei & Albana caſtra eſſe ceperunt.*
Turneb.

29. *Quid enuntiaſſet?*] Pall. & edd. vett. *quod enuntiaſſet?* ut
forte fuerit, *quoi denuntiaſſet*, ad cœnam ſcilicet, ut etiam in mentem
venerat Gulielmio. *Grut.*

30. *Venerandos.*] *Venerari*, eſt revereri, obſervare, colere, &
veniam orare, ut inquit Pompejus. Deos enim cum precabantur,
veniam petebant. Cic. pro Rabirio: *Ab Jove optimo maximo, ceteriſque
diis deabuſque immortalibus pacem ac veniam peto, precorque
ab iis, ut hodiernum diem.* & reliqua. Ab eo *devenerari*, quod pro
amoliri precibus uſurpavit Tibullus:

Somnia ter ſalſa devenerata mola.

Id eſt, depulſa, expiata. *Venerari* eſt optare & precari: Horatius:

Si veneror ſtultus nihil horum. ô ſi angulus ille
Proximus accedat, qui nunc denormat agellum. Turneb.

ipſo, nihil ferendo, niſi multa cultura, & magno labore quæſitum. Campani, ſemper ſuperbi bonitate agrorum, & fructuum magnitudine, urbis ſalubritate, deſcriptione, pulchritudine. Ex hac copia, atque omnium rerum affluentia, primum illa nata ſunt arrogantia, quæ a majoribus noſtris alterum Capua [i] conſulem poſtulavit: deinde ea luxuries, quæ ipſum Hannibalem, armis [31] etiam tum invictum, voluptate vicit.

P. B. [illegible] illa capta MS. unde capta Grut. i conſulem Pith.

96 Huc iſti decemviri [32] cum numerum colonorum ex lege Rulli deduxerint: centum decuriones, decem augures, ſex pontifices conſtituerint: quos illorum animos, quos impetus, quam ferociam fore putatis? Romam in montibus poſitam, & convallibus, [33] cœnaculis ſublatam atque ſuſpenſam, non optimis viis, anguſtiſſimis ſemitis, præ ſua Capua, planiſſimo in loco explicata, [34] ac præ illis ſemitis irridebunt atque contemnent: agros vero, Vaticanum, & Pupiniam, cum ſuis [k] optimis atque uberibus campis conferendos ſcilicet [l] non putabunt. oppidorum autem finitimorum illam copiam cum hac per riſum, ac per

k opimis Lamb.

l non delet Putean.

31. *Etiam tum invictum.*] Ad illam diem non victum, &, ut ita dicam, invincibilem, ut apud Ciceronem: *Quorum operum [illegible] effectorque ſum, hæc ſunt indiſſoluta me invito.* id eſt, indiſſolubilia. Virgil. *Aut illaudati neſcit Buſiridis aras.* id eſt, illaudabilis. Apud eundem: *Dives inacceſſos, ubi Solis filia lucos*, id eſt, inacceſſibiles, ut ita dicam. Lucret. *Quo propter locus eſt intactus inanis*, id eſt, intangibilis, ut ita loquar. Turneb.

32. *Cum numerum colonorum &c.*] *Numerus* pro multitudine, ut initio orat. pro Fonteio, & ſæpius alias, inquit Gulielmius. veteres olim typis informati; *cum modo colonorum.* ut forte fuerit, *cum modum colonorum* ſatis aperte. Lauredanus conjiciebat *cum [illegible] colonorum* ingenioſe. Pall. noſtri habent, *cum mo.* ſed non ſimpliciter; virgula enim incubat litteræ *o*, quod notat fere illud *modo*, de quo jam dixi. *Grut.*

33. *Cœnaculis ſublatam atque ſuſpenſam.*] *Poſteaquam*, inquit Varro, *in ſuperiore ædium parte cœnitare cœperunt, ſuperioris domus univerſa cœnacula dicta.* Ea Græci ὑπερῷον vocant. Anguſtiæ autem loci & infinita multitudo coëgit Romanos ad ædificiorum altitudinem devenire. Itaque Vitruvius ſcribit, *pilis lapideis, ſtructuris teſtaceis, parietibus cæmentitiis altitudines extructæ, & contignationibus crebris coaxatæ, cœnaculorum ſummas utilitates perficiunt & deſpectationes.* Ac tantam altitudinem tectorum ſignificat Martialis, cum dixit, *Et ſcalis habito tribus, ſed altis.* Et Juvenalis:

Ultimus ardebit, quem tegula ſola tuetur
A pluvia, molles ubi reddunt ova columbæ. Turneb.

34. *Ac præ illis ſemitis.*] Innuit enim nullas fuiſſe Capuæ. itaque ſimul mutandum cum Lambino, cum aliis. *Grut.*

per jocum contendent: [m] Labicos, Fidenas, Collatiam, [35] ipſum hercle [n] Lanuvium, Ariciam, Tuſculum, cum Calibus, Theano, Neapoli, Puteolis, Cumis, Pompejis, Nuceria comparabunt.

m Vicos Pith.
n Lavinium MSS.

97 Quibus illi rebus elati & inflati, fortaſſe non continuò, ſed certè, ſi paullum aſſumpſerint vetuſtatis ac roboris, non continebuntur: [36] progredientur longiùs, efferentur. [37] Singularis homo privatus, niſi magna ſapientia præditus, vix facilè ſeſe regionibus officii, magnis in fortunis & copiis, continet: nedum iſti, ab Rullo, & Rulli ſimilibus conquiſiti atque electi coloni, Capuæ, in domicilio ſuperbiæ, atque in ſedibus [o] luxuriæ collocati non ſtatim conquiſituri ſint aliquid ſceleris & flagitii: immò verò etiam hoc magis, quàm illi veteres germanique Campani; quòd in vetere fortuna illos natos & educatos, nimiæ tamen rerum omnium copiæ depravabant: hi ex ſumma egeſtate, in eandem rerum abundantiam traducti, non ſolùm copia, verùm etiam inſolentia commovebuntur.

o luxurioſis MS.

P. LXXXVI.

98 XXXVI. HÆC TU, P. Rulle, M. Bruti ſceleris veſtigia, quàm monumenta majorum ſapientiæ ſequi maluiſti: hæc tu cum iſtis tuis [p] auctoribus excogitaſti, [38] ut vetera vectigalia venderetis, & expleretis nova. Urbi Capuam ad cer-

p actoribus Lamb. Grav.

tamen

35. *Ipſum hercle Lanuvium.*] Erfurt. *Ipſum Ercleianum.* Non eſt à manu Ciceronis, *ipſum hercle*, friget ſane. Forte Cicero ſcripſit: *Sueſſam* ſc. Pometiam, *Ardeam, Lanuvium.* Sed viderint acutiores. *Grav.*

36. *Progredientur longius, efferentur.*] Erfurt. *Progredientur, cuncti ſecum ferentur.* Non fruſtra. Videtur Cicero ſcripſiſſe: *Progredientur longius, cunctique efferentur.* Sequentia verba *ſingularis homo, &c.* hanc conjecturam meam probant. *Grav.*

37. *Singularis homo privatus.*] Hic *ſingularis* eſt unus, & opponitur multis colonis. Sic quod Plato dixit, ἀλλ' εἷς ὅδε καὶ μονογενὴς οὐρανὸς γεγονώς. Vertit Cicero: *Singularem Deus hunc mundum & unigenam procreavit.* Singularius in eodem ſenſu uſurpatum eſt à Turpilio: *Homo unica eſt natura ac ſingularia.* Apud Plautum tamen *ſingularia catenæ* dicuntur ſingularum librarum. *His indito catenas ſingularias; iſtas majores, quibus ſunt vincti, demito.* Sic *baliſta centenaria* dicuntur, quæ ſaxa centum pondo jaciunt. *Turneb.*

38. *Ut vetera vectigalia venderetis, & expleretis nova.*] Gulielmius conjicit, *exciperetis.* ego *expilaretis* Pall. heic abeunt à vulgata. mani ſec. habet; *ut vetera vectigalia ea explevetis novo.* quod idem in primo. ſed ei eſt vacuum ſpacium, poſt *novo*, litterarum trium, annotatumque ad oram: *deeſt unus verſus.* & verò talis lectio lacunaque litterarum triginta, extat in editione anni CIOCCCCLXXXIII. *Grut.*

 39. Cu

tamen dignitatis [q] opponere vis, ut ſub veſtrum jus, juriſdictionem, poteſtatem, urbes, nationes, provincias, liberos populos, reges, terrarum denique orbem ſubjungeretis: ut, [39] cùm omnem pecuniam ex ærario exhauſiſſetis, ex vectigalibus redegiſſetis, ab omnibus regibus, gentibus, imperatoribus noſtris coëgiſſetis, [r] tamen omnes vobis pecunias ad nutum veſtrum penderent: ut iidem partim invidioſos agros à Sullanis poſſeſſoribus, partim deſertos ac peſtilentes, à veſtris neceſſariis, [s] vobiſmetipſis emptos, quanti velletis, populo Romano induceretis: ut omnia municipia coloniaſque Italiæ novis colonis occuparetis: ut quibuſcumque in locis vobis videretur, ac quam multis videretur, colonias collocaretis.

q opponeretis, ut alii & *Putean.*

r tum *MSS.*

s & à *Grav.*

99 Ut omnem rempublicam [40] veſtris militibus, veſtris urbibus, veſtris præſidiis cingeretis, atque oppreſſam teneretis: ut ipſum Cn. Pompejum, cujus præſidio ſæpiſſimè populus Romanus contra acerrimos hoſtes, & contra [t] improbiſſimos cives victor exſtitit, proſcribere, atque horum conſpectu privare poſſetis: ut nihil auro & argento violari, nihil numero, & ſuffragiis declarari, nihil [v] vi ac manu perfringi poſſet, quod non vos [41] oppreſſum atque ereptum teneretis: ut volitaretis interea per gentes, per regna omnia cum imperio ſummo, cum judicio infinito, cum omni pecunia: ut veniretis in caſtra Cn. Pompeji, atque ipſa caſtra, ſi commodum vobis eſſet, venderetis: ut interea

t *ita Grav. & alii. vett. add. variant.*

v elata manu *alii.*

39. *Cum omnem pecuniam ex ærario exhauſiſſetis.*] Exhaurit ex ærario, qui vectigalia vendit, aut eos agros, unde vectigal capitur, plebi dividit. Hoc puto ſignificari, non eum ſumptum quem in decemviros fieri lex jubebat: de quo ſupra: *Ornat apparitoribus, ſcribis, librariis, præconibus, architectis præterea multis, tabernaculis, centuriis, ſupellectili: ſumptum haurit ex ærario.* Non enim eo de ſumptu diceret, cum omnem pecuniam ex ærario exhauſiſſetis. *P. Manut.*

40. *Veſtris militibus.*] Nam militares deducebantur coloniæ eo tempore. Paterculus: *Neque facile memoriæ mandaverim, quæ, niſi militaris, poſt hoc tempus deducta ſit.* Et in M. Antonium de coloniæ deductione loquens Cicero: *Tu autem*, inquit, *inſolentia elatus, omni auſpiciorum jure turbato, Caſilinum coloniam deduxiſti, quo erat paucis annis deducta, ut vexillum videres, & aratrum circumduceres.* Turneb.

41. *Oppreſſum atque ereptum teneretis.*] Occupatum, ut apud Plautum, *Sed ſi mecum occaſionem opprimere hanc, quæ obvenit, ſtudet.* Et Terentius: *ut in ipſo articulo oppreſſit* dixit, pro cepit, occupavit. [...] mox, *per oppreſſionem ut hanc mihi eripere poſtulat*, id eſt, me opprimens in ipſo articulo. *Idem.*

42. Lo-

tera magiſtratus reliquos, [42] legibus omnibus ſoluti, ſine metu judiciorum, ſine periculo petere poſſetis: ut nemo ad populum Romanum vos adducere, nemo producere, non ſenatus cogere, non conſul coërcere, non tribunus plebis retinere poſſit. P. B.

Hæc ego vos concupiiſſe pro veſtra ſtultitia atque in- 100
temperantia non miror: ſperaſſe, me conſule, aſſequi poſſe, demiror. Nam cùm omnium conſulum gravis in republica cuſtodienda cura ac diligentia debet eſſe, tum eorum maximè, qui non in cunabulis, ſed in campo ſunt conſules facti. nulli populo Romano pro me majores mei ſpoponderunt: mihi creditum eſt: à me petere, quod debeo, me ipſum appellare debetis. Quemadmodum, cùm petebam, nulli me vobis auctores generis mei commendarunt: ſic, ſi quid deliquero, nullæ ſunt imagines, quæ me à vobis deprecentur.

XXXVII. Quare, modò ut vita ſuppetat, [43] quamquam

42. *Legibus omnibus ſoluti.*] Quæ de tempore & ratione petendorum & capiendorum cavent. *Solvi legibus* dicitur cui gratia & venia legibus fit. Jure autem antiquo cautum erat, ne quis legibus ſolveretur, niſi per populum. Poſtea ſenatusconſultis etiam ſolvebantur, quibus tamen addebatur, ut ea de re ad populum ferretur. Sed poſtremo deſitum erat ferri, ac ſenatusconſulto adjici. *Turneb.*

43. *Quànquam ego ſum is, qui eam poſſim ab iſtorum ſcelere inſidiisque defendere.*] Sic in omnibus libris emendate impreſſis legitur. unus tamen meus manuſcriptus habet: *Quam ego ſpero ab iſtorum ſcelere, inſidiiſque defendere.* Alter, *quam ego ab iſtorum ſcelere, ſummiſque inſidiis defendere.* Egnatianus, & alii, *Quanquam ego ſum is ab iſtorum ſcelere, inſidiiſque defendere.* quos cum inſpiceremus, etſi non nihil inter ſe diſcrepare animadvertimus, duas tamen voces ab omnibus abeſſe deprehendimus, quæ in impreſſis ſunt, *eam poſſim.* quare ſic emendaremus, *Quam ego ſum is, qui ab iſtorum ſcelere, inſidiiſque defendero.* ex qua correctione, ni fallor, ſatis aptus elicitur ſenſus: nec à manuſcriptis exemplaribus valde diſceditur. eſt autem ἐπιδιόρθωσις λαμπρότης. nam (ut Hermogeni placet) eæ ſententiæ, quæ gloriationem aliquam in ſe continent, ad eam formam pertinent, quam ipſe ſplendorem vocat. *Laured.* Erfurt. etiam, *Quam rem, modo ſi vita ſuppetat, quam ego ſum is, ab iſtorum ſcelere inſidiiſque defendere.* Nec aliter ſcribitur in Franc. niſi quod retineat *qua re* & *ut*. Eſt depravatio in hoc loco. Nullam commodam ſententiam præſtat emendatio Sigoniana, quæ commodiſſima eſſet, ſi ſic ſcriberetur: *Quare, ſi vita ſuppetat, modo ego ſim is, qui eam poſſim ab iſtorum ſcelere inſidiiſque defendere.* Sic loquitur ut à ſe removeat pollicitatione ſequente omnem inanem jactantiam. *Grav.*

x ita Victor. & Grut. alii aliter.

quam ego ſum is, x qui eam poſſim ab iſtorum ſcelere inſidiiſque defendere, polliceor hoc vobis, Quirites, bona fide: rempublicam vigilanti homini, non timido; diligenti, non ignavo commiſiſtis.

y tribunum Grav. & alii.

101 Ego is conſul, qui concionem metuam? qui y tribunos plebis perhorreſcam? qui ſæpe, & ſine cauſa tumultuer? qui timeam, ne mihi in carcere 44 habitandum ſit, ſi tribunus plebis duci juſſiſſet? 45 Ego nondum veſtris armis armatus, inſignibuſque ampliſſimis ornatus, imperio, auctoritate, non z horrui in hunc locum a progredi, vobiſque auctoribus improbitati hominis reſiſtere: nunc verear, ne reſpublica tantis munita præſidiis, ab iſtis vinci, aut opprimi poſſit? Si antea timuiſſem, b hac concione, hoc populo, certè non vererer. Quis enim umquam tam ſecunda concione legem agrariam ſuaſit, quàm ego diſſuaſi? ſi hoc diſſuadere eſt, ac non diſturbare, ac pervertere.

z horreo MSS.

a progredi poſſe alii.

b tamen hac edd. vett.

102 Ex quo intelligi, Quirites, poteſt, nihil eſſe tam populare, quàm id, quod ego vobis in hunc annum 46 conſul popularis affero, pacem, tranquillitatem, otium. Quæ nobis deſignatis timebatis, ea ne accidere poſſent, conſilio meo ac ratione proviſa ſunt. non modò vos eritis in otio, qui ſemper eſſe volueratis, verùm etiam iſtos, 47 qui-

P. LXXXVII.

44. *Habitandum.*] Diu manendum: ut, *habitabant in Roſtris*, in Bruto: *habitaverant in foro*, pro Murena: *quorum in vultu habitant oculi mei*, Phil. 12. *P. Manut.*

45. *Ego nondum veſtris armis armatus.*] Locus iſte totus eſt fractus. nam Pal. pr. *Ego cum veſtris*, ſicque editt. vett. Pal. ſec. *Ego tum veſtris &c.* Mox ubi hodie legitur: *nunc verear ne reſpub. &c.* habet Pal. ſec. *reſiſtere, vereor ne P. R. tantis.* pr. *reſiſtere: nec vereor ne R. P.* quomodo & olim editi, niſi quod primus *reſp.* Puteanus tentabat; *nunc verear tantis munitus præſidiis, ne reſpub. ab iſtis &c.* Grut.

46. *Conſul popularis.*] Imo vero popularem ſe ſimulat, cum revera ſenatum & paucos defenderet. Ad Atticum: *Totum hunc locum, quem ego varie in meis orationibus in Ariſtocratia pingere ſoleo, de flamma, de ferro, noſti meas* ληκύθους, *valde graviter pertexui.* Nam Ariſtocratiam appellat ſenatus imperium, quod ipſo Conſule fuit. Quam ob cauſſam etiam, vereor, apotheoſin vocabat, quod à bonis ſteterit, & egregie remp. defenderit; *Videsne Conſulatum illum noſtrum, quem Curio ante* ἀποθέωσιν *vocabat, ſi hic factus erit, fabam mimum futurum.* Dicit enim Conſulatum, quo tantam promeritus laudem ſit, & in cœlo pæne collocatus, nullo loco futurum, & in nihilum rediturum, ſi Conſul fiat Afra-[nius]. *Turneb.*

47. Qui-

47 quibus otioſi negotium faceſſimus, otioſiſſimos reddam. Etenim illis honores, poteſtates, divitiæ, ex tumultu atque ex diſſenſionibus civium comparari ſolent: vos, quorum gratia in ſuffragiis conſiſtit, libertas in legibus, 48 honos in judiciis & æquitate magiſtratus, & res [c] familiares in pace, omni ratione otium [d] tenere debetis.

Nam, [e] ſi ii, qui propter deſidiam in otio vivunt, tamen 103 in ſua turpi inertia capiunt voluptatem: ſub ipſo otio, quo vos fortunam regitis, ſi hunc 49 ſtatum, quem habetis, eſſe meliorem non ignoratis, non [f] ut quæſitum, ſed vita partum otium tenueritis. Quod ego [g] & concordia, quam mihi conſtitui cum collega, 50 invitiſſimis iis hominibus, quos in conſulatu inimicos eſſe & animis & 51 corporis

actibus

c familiaris *Lamb.*
d retinere *MS.*
e etſi hic *MS.*
f ut *deeſt in MS.*
g ex *ed. pr.*

47. *Quibus otioſi negotium faceſſimus.*] Hæc eſt conjectura Sigonii. nam vulgo eſt, *feciſſemus*. at antiquiores edd. *quibus otioſi otium feciſſemus*. quod & in Pal. pr. quippe ſec. adjicit, *atque otioſos reddam*. quod *atque* etiam reſtat in editione anni CCCCLXXXXI. qui tamen, *otioſiſſimos*. Gruter. In Pith. claro legitur *faceſſimus*; ideo cum Grutero aliiſque id admiſimus. Locus tamen etiam nunc ulceribus ſcatet, ideoque tam varie legitur in antiquis libris. In Erf. & Francii ſcribitur, ut in nonnullis aliis, *quibus otioſi otium feciſſemus*. iſta *otii*, *otioſi*, *otium*, *otioſiſſimis* videntur oſcitantibus librariis cauſſam præbuiſſe corrumpendi locum. Scio ut Manutius & Turnebus hæc interpretentur. non abſurde. non nego. Non videtur tamen commoda & appoſita eſſe oppoſitio: *Vos, qui ſemper in otio eſſe volueritis*, & *iſti*, *quibus otioſi negotium faceſſimus*, cum potius debuiſſet dicere, *qui otium oderunt*, *otio ſunt inimici*, *otium volunt turbare*. Itaque Ciceronem ſcripſiſſe puto: *Verum etiam iſtos, qui nobis negotium faceſſunt*, aut *faceſſiſſent*, *otioſiſſimos reddam*. Græv.

48. *Honos in judiciis & æquitate magiſtratus, & res familiares in pace.*] Pall. *hos in judiciis & æquitate magnos timores familiares in pace*. neque aliter editio prima, niſi quod ipſa *hoc*. ſecunda tamen præfert *honos*. Grut.

49. *Statum quem habetis, eſſe meliorem non ignoratis, non ut quæſitum, ſed &c.*] Pal. pr. *ſtatum quem habetis eſſe non ignoravi, an quæſitum, ſed &c.* ſec. *ſtatum quem hab. eſſe non ignoravi non quæſitum, ſed.* quo modo habet quoque editio prima: verùm ſecunda retinet *ignoravi an quæſitum*. Idem.

50. *Invitiſſimis iis hominibus, quos &c.*] Proponam Criticis & heic longè meliorem ſcripturam membranarum. Pal. pr. *invitiſſimis iis eſſe hominibus, quos vos in* Cos. *inimico eſſe & corporis jactibus providi*. ſec. *invictiſſimus eſſe hominibus quos nos in conſ. inimico eſſe & corporibus actibus providi.* atque his ferè ſimilia viſuntur in editionibus exoletis. *Idem.*

51. *Corporis actibus.*] Illud *actibus* valde ſuſpectum eſt & adulterinum, neque in hoc genere *actum* dicere Cicero ſolet. Nam

quod

actibus providi: omnibus proſpexi ſanè, & revocavi. idem tribunis plebis denuntiavi, quid turbulenti, me conſule, conſtarent. Summum & firmiſſimum eſt illud communibus fortunis præſidium, Quirites, ut, quales vos hodierno die maxima concione mihi pro ſalute veſtra præbuiſtis, tales reliquis temporibus h populo Romano præbeatis. pro i certo polliceor hoc vobis atque confirmo, me eſſe perfecturum, ut jam tandem illi, qui honori inviderunt meo, tamen vos univerſos in conſule diligendo plurimùm vidiſſe fateantur.

h reipublicæ *Grav.*
i certo reperto poll. *MSS.*

quod afferunt ex oratione in Salluſtium: *Quod ſi aut de mea vita, atque actibus huic concionatori reſpondero*, mendoſum eſt, ut bonorum librorum teſtimonio & auctoritate conſtat, in quibus *artis* legitur, Et libro I. de leg. quod extat: *Sed etiam in pravis actibus inſignis eſt humani generis ſimilitudo*, irreptitium eſt & notum pro *pravitatibus.* Ego hic legendum eſſe cenſeam *& animi & corporis artibus*, id eſt omni ratione, omnibus modis. Sic Plautus dixit: *Si ægrotant in te artes animi.* Et Salluſtius: *Varias eſſe animi artes.* Turneb.

M. TUL-

M. TULLII CICERONIS DE LEGE AGRARIA, CONTRA P. SERVILIUM RULLUM, TRIBUNUM PLEBIS, AD POPULUM, ORATIO NONADECIMA.

P. B. 3

ARGUMENTUM.

P. Rullus cum ſe legemque ſuam acerrime ab conſule M. Cicerone ſecundis populi Romani auribus oppugnatam eſſe ſuperiore oratione ſentiret, in concionem, ut coram cum conſule contenderet, venire non auſus, abſentem eum haud ita multo poſt apud populum criminatus eſt, ipſum gratificantem Sullanorum agrorum poſſeſſoribus agrariæ legi & commodis plebis obſtitiſſe. Quæ cum Cicero accepiſſet, dignam rem eſſe ratus, quam in concione refelleret, ea advocata hanc orationem habuit, in qua ſe nemini, niſi reip. Rullum ſocero ſuo Valgio conſulere oſtendit. Et quoniam Ciceronem Rullus Sullanorum agrorum poſſeſſoribus proſpicere dixerat, iis autem proſpici niſi ademptis agris non poterat, oſtendit tantum abeſſe, ut Rullus Sullanos agros ſua lege poſſeſſoribus adimat, ut eos etiam confirmet & ſanciat. Quod XL. *legis ſuæ capite faciebat, quod erat ejuſmodi:* Quæ poſt C. Marium, Cn. Papirium Coſſ. publice data, aſſignata, vendita, conceſſa, poſſeſſa ſunt, omnia eo jure ſint, ut quæ optimo jure privata ſint. *Atque hoc ipſum iniquum & pernicioſum reip. ut cætera eſſe oſtendit. Tota cauſa in conjectura verſatur. quæſtio eſt, uter Sullanas poſſeſſiones defendat Cicero, an Rullus, & uter eorum commodis populi reſiſtat.* Lauredanus.

I. [1] COMMODIUS feciſſent tribuni plebis, Quirites, ſi, quæ apud vos de me [a] deferunt, ea coràm potius, me præſente, dixiſſent. nam & æquitatem veſtræ diſceptationis, & con-

[a] *alii* detulerunt. *Grut.* diſſerunt.

1. C*ommodius feciſſent.*] Duas conciunculas Cicero præter ſuperiores orationes de lege agraria habuerat, quarum una hæc

conſuetudinem ſuperiorum, & jus ſuæ poteſtatis retinuiſſent. ſed quoniam adhuc præſens certamen contentionemque fugerunt, nunc, ſi videtur eis, in meam concionem prodeant, & qui provocati à me venire noluerunt, revocati ſaltem revertantur.

2 Video quoſdam, Quirites, ſtrepitu ſignificare neſcio quid, & non [2] eoſdem vultus, quos proxima mea concione præbuerunt, in hanc concionem mihi retuliſſe. Quare à vobis, qui nihil de me credidiſtis, ut eam voluntatem, quam ſemper habuiſtis erga me, retineatis, peto: à vobis autem, quos leviter immutatos eſſe ſentio, parvam [3] exigui temporis uſuram bonæ de me opinionis poſtulo, ut eam, ſi, quæ dixero, vobis probabo, perpetuò retineatis: ſin aliter, hoc ipſo in loco depoſitam atque abjectam relinquatis.

3 Completi ſunt animi aureſque veſtræ, Quirites, me gratificantem [4] ſeptem tyrannis, ceteriſque Sullanarum aſſigna-

hæc extat, altera deſideratur. Eas lib. II. ad Attic. ἀποσπασμάτια legis agrariæ vocat, tanquam quaſdam legis agrariæ particulas. Hic porro *commodius facere* eſt melius facere, ut in Verrem *commode audire*, bene audire. *quod eorum culpa ſe minus commode audire arbitrarentur*, id eſt minus bonum eſſe ſuum nomen. *Turneb.*

2. *Eoſdem vultus.*] In vultu ineſt argumentum & ſignum aut benevolentiæ, aut alienationis, denique voluntatis. Eſtque quidam oris habitus, eamque partem ſignificat, quæ fronti, ſuperciliis, oculis ſubeſt. Cicero in Piſonem: *Oculi, ſupercilia, frons, vultus denique totus.* Vultum ab oculis & fronte ſeparavit. Idem de fato: *Qui ſe profitebatur hominum mores, naturaſque ex corpore, oculis, vultu, fronte pernoſcere.* Hic rurſum vultum ab iis ſeparavit. Non me fallit tamen vultus nomine aliquando ea contineri. *Turneb. Vultus præbuerunt.* Sic I. de Offic. *Appetitum rationi obedientem præbeamus.* Sic fere *obſequium præbere* apud Juſtin. XXXVIII, 2: *Quod enim à ſe non præbitum, illis obſequium?* Græv.

3. *Exigui temporis uſuram.*] Uſum exigui temporis peto. Cicero in Catilinam: *Unius uſuram horæ gladiatori iſti ad vivendum non dediſſem.* Plautus Trinummo: *Neque adeo haſce emi mihi, nec uſura mea.* Veteres multa hac forma efferebant, ut pro curſus *curſura* Plautus Sticho. *Simulque ad curſuram meditabor me ad ludos Olympia.* Turnebus.

4. *Septem tyrannis.*] Duobus, ut reor, Lucullis, Craſſo, Metello, Hortenſio, Philippo, Catulo, qui tempore proſcriptionis Sullanæ multa prædia occuparant, quibus ne expellerentur, lege Rulli verebantur. His revera gratificabatur, & Sullanorum poſſeſſiones confirmabat inviſas plebi: quod ferente Flavio legem agrariam ſatis indicabit. Ita enim ſcribit: *Ex hac lege, ſecunda concionis voluntate omnia illa tollebam, quæ ad privatorum incommodum*

aſſignationum poſſeſſoribus, agrariæ legi & commodis veſtris obſiſtere. Hæc ſi qui crediderunt, illud priùs crediderint neceſſe eſt, hac lege agraria, quæ promulgata ſit, adimi Sullanos agros, vobiſque dividi, aut denique minui privatorum poſſeſſiones, ut in eas vos deducamini. Si oſtendo, non modò non adimi cuiquam glebam de Sullanis agris, ſed etiam genus id agrorum, certo capite legis impudentiſſimè confirmari atque [b] ſanciri: ſi doceo, agris his, qui à Sulla ſunt dati, ſic diligenter Rullum ſua lege conſulere, ut facilè appareat, eam legem, non à veſtrorum commodorum patrono, ſed à Valgii genero eſſe conſcriptam: [5] num quid eſt cauſæ, Quirites, [c] quin illa criminatione, qua in me abſentem uſus eſt, non ſolùm meam, ſed etiam veſtram diligentiam, prudentiamque deſpexerit? P. LXXXVIII.

b ſanari alii.

c quin deeſt in Pith.

II. Caput eſt legis XL, de quo ego conſultò, Quirites, neque apud vos antè feci mentionem, ne aut refricare obductam jam reipublicæ cicatricem viderer, aut aliquid alieniſſimo tempore novæ diſſenſionis commovere. 4

Neque vèrò nunc ideo diſputabo, quòd hunc ſtatum reipublicæ non magnopere defendendum putem: præſertim qui otii & concordiæ patronum me: [6] in hunc annum reipublicæ

dum pertinebant: liberabam agrum eum, qui P. Mutio, L. Calpurnio Coſſ. publicus fuiſſet, Sullanorum hominum poſſeſſiones confirmabam: Volaterranos & Aretinos, quorum agrum Sulla publicarat, neque diviſerat, in ſua poſſeſſione retinebam: unam rationem non rejiciebam, ut ager hac adventitia pecunia emeretur, qua ex novis vectigalibus per quinquennium reciperetur. Turneb.

5. *Num quid eſt cauſa.*] Cauſa pro impedimento, ut in illud: *in cauſa hæc ſunt.* Laured. *Cauſa* non eſt impedimentum. *In cauſa hæc ſunt*: in ep. prima ad fam. libri primi, ſignificat, in cauſa hæc ſunt acta ſeu geſta, quæ deinceps commemorat. *Num quid eſt cauſæ*; vel *nulla eſt cauſa* elegans eſt idiotiſmus, quo utebantur Romani ſignificantes, nihil vetare, nihil intercedere quo minus hoc credant, faciantve. Terent. Phorm. II, I.

Si eſt, patrue, culpam ut Antipho in ſe admiſerit, &c.
Non cauſam dico, quin quod meritus ſit ferat.

Non intercedo, nec veto, quin meritas pœnas luat. Plautus Caſ. V, 4.

Si ego unquam adeo poſthac tale admiſero,
Nulla cauſa eſt, quin pendentem me uxor virgis verberes.

Sic hoc loco, *numquid eſt cauſa*, eſt quid obſtat, quo minus credamus: omnes debemus hoc perſuaſiſſimum habere. *Gravius.*

6. *In hunc annum reipub. profeſſus ſum.*] Fortaſſe *annum publicè profeſſ.* inquit Gulielmius. Grut. Et cui bono, ſodes? Tota locutio

tamen dignitatis q opponere vis, ut ſub veſtrum jus, juriſdictionem, poteſtatem, urbes, nationes, provincias, liberos populos, reges, terrarum denique orbem ſubjungeretis: ut, [39] cùm omnem pecuniam ex ærario exhauſiſſetis, ex vectigalibus redegiſſetis, ab omnibus regibus, gentibus, imperatoribus noſtris coëgiſſetis, r tamen omnes vobis pecunias ad nutum veſtrum penderent: ut iidem partim invidioſos agros à Sullanis poſſeſſoribus, partim deſertos ac peſtilentes, à veſtris neceſſariis, s vobiſmetipſis emptos, quanti velletis, populo Romano induceretis: ut omnia municipia coloniaſque Italiæ novis colonis occuparetis: ut quibuſcumque in locis vobis videretur, ac quam multis videretur, colonias collocaretis.

q opponeretis, ut *alii* & *Putean.*

r tum *MSS.*

s & à *Grav.*

99 Ut omnem rempublicam [40] veſtris militibus, veſtris urbibus, veſtris præſidiis cingeretis, atque oppreſſam teneretis: ut ipſum Cn. Pompejum, cujus præſidio ſæpiſſimè populus Romanus contra acerrimos hoſtes, & contra t improbiſſimos cives victor exſtitit, proſcribere, atque horum conſpectu privare poſſetis: ut nihil auro & argento violari, nihil numero, & ſuffragiis declarari, nihil v vi ac manu perfringi poſſet, quod non vos [41] oppreſſum atque ereptum teneretis: ut volitaretis interea per gentes, per regna omnia cum imperio ſummo, cum judicio infinito, cum omni pecunia: ut veniretis in caſtra Cn. Pompeji, atque ipſa caſtra, ſi commodum vobis eſſet, venderetis: ut interea

t *ita Grav.* & *alii. vett. add. variant.*

v elata manu *alii.*

39. *Cum omnem pecuniam ex ærario exhauſiſſetis.*] Exhaurit ex ærario, qui vectigalia vendit, aut eos agros, unde vectigal capitur, plebi dividit. Hoc puto ſignificari, non eum ſumptum quem in decemviros fieri lex jubebat: de quo ſupra: *Ornat apparitoribus, ſcribis, librariis, præconibus, architectis præterea multis, tabernaculis, centuriis, ſupellectili: ſumptum haurit ex ærario.* Non enim eo de ſumptu diceret, cum omnem pecuniam ex ærario exhauſiſſetis. *P. Manut.*

40. *Veſtris militibus.*] Nam militares deducebantur coloniæ eo tempore. Paterculus: *Neque facile memoriæ mandaverim, quæ, niſi militaris, poſt hoc tempus deducta ſit.* Et in M. Antonium de coloniæ deductione loquens Cicero: *Tu autem*, inquit, *inſolentia elatus, omni auſpiciorum jure turbato, Caſilinum coloniam deduxiſti, quo erat paucis annis deducta, ut vexillum videres, & aratrum circumduceres.* Turneb.

41. *Oppreſſum atque ereptum teneretis.*] Occupatum, ut apud Plautum, *Sed ſi mecum occaſionem opprimere hanc, quæ obvenit, ſtudes.* Et Terentius: *ut in ipſo articulo oppreſſit* dixit, pro cepit, occupavit. & mox, *per oppreſſionem ut hanc mihi eripere poſtulet*, id eſt, me opprimens in ipſo articulo. *Idem.*

42. *Lo-*

terea magiſtratus reliquos, 42 legibus omnibus ſoluti, ſine metu judiciorum, ſine periculo petere poſſetis: ut nemo ad populum Romanum vos adducere, nemo producere, non ſenatus cogere, non conſul coërcere, non tribunus plebis retinere poſſit. P. B.

Hæc ego vos concupiiſſe pro veſtra ſtultitia atque in- 100
temperantia non miror: ſperaſſe, me conſule, aſſequi poſſe, demiror. Nam cùm omnium conſulum gravis in republica cuſtodienda cura ac diligentia debet eſſe, tum eorum maximè, qui non in cunabulis, ſed in campo ſunt conſules facti. nulli populo Romano pro me majores mei ſpoponderunt: mihi creditum eſt: à me petere, quod debeo, me ipſum appellare debetis. Quemadmodum, cùm petebam, nulli me vobis auctores generis mei commendarunt: ſic, ſi quid deliquero, nullæ ſunt imagines, quæ me à vobis deprecentur.

XXXVII. Quare, modò ut vita ſuppetat, 43 quamquam

42. *Legibus omnibus ſoluti.*] Quæ de tempore & ratione petendorum & capiendorum cavent. *Solvi legibus* dicitur cui gratia & venia legibus fit. Jure autem antiquo cautum erat, ne quis legibus ſolveretur, niſi per populum. Poſtea ſenatusconſultis etiam ſolvebantur, quibus tamen addebatur, ut ea de re ad populum ferretur. Sed poſtremo deſitum erat ferri, ac ſenatusconſulto adjici. *Turneb.*

43. *Quanquam ego ſum is, qui eam poſſim ab iſtorum ſcelere inſidiiſque defendere.*] Sic in omnibus libris emendate impreſſis legitur. unus tamen meus manuſcriptus habet: *Quam ego ſpero ab iſtorum ſcelere, inſidiiſque defendere.* Alter, *quam ego ab iſtorum ſcelere, ſummiſque inſidiis defendere.* Egnatianus, & alii, *Quanquam ego ſum is ab iſtorum ſcelere, inſidiiſque defendere.* quos cum inſpiceremus, etſi non nihil inter ſe diſcrepare animadvertimus, duas tamen voces ab omnibus abeſſe deprehendimus, quæ in impreſſis ſunt, *eam poſſim.* quare ſic emendaremus, *Quam ego ſum is, qui ab iſtorum ſcelere, inſidiiſque defendero.* ex qua correctione, ni fallor, ſatis aptus elicitur ſenſus: nec à manuſcriptis exemplaribus valde diſceditur. eſt autem ἐπιδιόρθωσις λαμπρότης. nam (ut Hermogeni placet) eæ ſententiæ, quæ gloriationem aliquam in ſe continent, ad eam formam pertinent, quam ipſe ſplendorem vocat. *Laured.* Erfurt. etiam, *Quam rem, modo ſi vita ſuppetat, quam ego ſum is, ab iſtorum ſcelere inſidiiſque defendere.* Nec aliter ſcribitur in Franc. niſi quod retineat *qua re* & *ut.* Eſt depravatio in hoc loco. Nullam commodam ſententiam præſtat emendatio Sigoniana, quæ commodiſſima eſſet, ſi ſic ſcriberetur: *Quare, ſi vita ſuppetat, modo ego ſim is, qui eam poſſim ab iſtorum ſcelere inſidiiſque defendere.* Sic loquitur ut à ſe removeat pollicitatione ſequente omnem inanem jactantiam. *Grav.*

 44. Ha-

x ita Victor. & Grat. alii aliter.

quam ego ſum is, [x] qui eam poſſim ab iſtorum ſcelere inſidiiſque defendere, polliceor hoc vobis, Quirites, bona fide: rempublicam vigilanti homini, non timido; diligenti, non ignavo commiſiſtis.

y tribunum Grav. & alii.

101 Ego is conſul, qui concionem metuam? qui [y] tribunos plebis perhorreſcam? qui ſæpe, & ſine cauſa tumultuer? qui timeam, ne mihi in carcere [44] habitandum ſit, ſi tribunus plebis duci juſſiſſet? [45] Ego nondum veſtris armis armatus, inſignibuſque ampliſſimis ornatus, imperio, auctoritate, non [z] horrui in hunc locum [a] progredi, vobiſque auctoribus improbitati hominis reſiſtere: nunc verear, ne reſpublica tantis munita præſidiis, ab iſtis vinci, aut opprimi poſſit? Si antea timuiſſem, [b] hac concione, hoc populo, certè non vererer. Quis enim umquam tam ſecunda concione legem agrariam ſuaſit, quàm ego diſſuaſi? ſi hoc diſſuadere eſt, ac non diſturbare, ac pervertere.

z horreo MSS.
a progredi poſſe alii.
b tamen hac edd. vett.

102 Ex quo intelligi, Quirites, poteſt, nihil eſſe tam populare, quàm id, quod ego vobis in hunc annum [46] conſul

P. LXXXVII.

popularis affero, pacem, tranquillitatem, otium. Quæ nobis deſignatis timebatis, ea ne accidere poſſent, conſilio meo ac ratione proviſa ſunt. non modò vos eritis in otio, qui ſemper eſſe volueratis, verùm etiam iſtos, [47] qui-

44. *Habitandum.*] Diu manendum: ut, *habitabant in Roſtris*, in Bruto: *habitaverant in foro*, pro Murena: *quorum in vultu habitant oculi mei*, Phil. 12. *P. Manut.*

45. *Ego nondum veſtris armis armatus.*] Locus iſte totus eſt fractus. nam Pal. pr. *Ego cum veſtris*, ſicque editt. vett. Pal. ſec. *Ego tum veſtris &c.* Mox ubi hodie legitur: *nunc verear ne reſpub. &c.* habet Pal. ſec. *reſiſtere, vereor ne P. R. tantis.* pr. *reſiſtere: nec vereor ne R. P.* quomodo & olim editi, niſi quod primus *reſp.* Puteanus tentabat; *nunc verear tantis munitus præſidiis, ne reſpub. ab iſtis &c.* Grut.

46. *Conſul popularis.*] Imo vero popularem ſe ſimulat, cum revera ſenatum & paucos defenderet. Ad Atticum: *Totum hunc locum, quem ego varie in meis orationibus in Ariſtocratia pingere ſoleo, de flamma, de ferro, noſti meas ληκύθους, valde graviter pertexui.* Nam Ariſtocratiam appellat ſenatus imperium, quod ipſo Conſule fuit. Quam ob cauſſam etiam, vereor, apotheoſin vocabat, quod à bonis ſteterit, & egregie remp. defenderit; *Videſne Conſulatum illum noſtrum, quem Curio ante ἀποθέωσιν vocabat, ſi hic factus erit, fabam mimum futurum.* Dicit enim Conſulatum, quo tantam promeritus laudem ſit, & in cœlo pæne collocatus, nullo loco futurum, & in nihilum rediturum, ſi Conſul fiat Afranius. *Turneb.*

47. Qui-

47 quibus otioſi negotium faceſſimus, otioſiſſimos reddam. Etenim illis honores, poteſtates, divitiæ, ex tumultu atque ex diſſenſionibus civium comparari ſolent: vos, quorum gratia in ſuffragiis conſiſtit, libertas in legibus, 48 honos in judiciis & æquitate magiſtratus, & res c familiares in pace, omni ratione otium d tenere debetis. c familiaris *Lamb.* d retinere *MS.*

Nam, e ſi ii, qui propter deſidiam in otio vivunt, tamen in ſua turpi inertia capiunt voluptatem: ſub ipſo otio, quo vos fortunam regitis, ſi hunc 49 ſtatum, quem habetis, eſſe meliorem non ignoratis, non f ut quæſitum, ſed vita partum otium tenueritis. Quod ego g & concordia, quam mihi conſtitui cum collega, 50 invitiſſimis iis hominibus, quos in conſulatu inimicos eſſe & animis & 51 corporis actibus 103 e etſi hic *MS.* f ut *deeſt in MS.* g ex *ed. pr.*

47. *Quibus otioſi negotium faceſſimus.*] Hæc eſt conjectura Sigonii. nam vulgo eſt, *feciſſemus.* at antiquiores edd. *quibus otioſi otium feciſſemus.* quod & in Pal. pr. quippe ſec. adjicit, *atque otioſos reddam.* quod *atque* etiam reſtat in editione anni CCCCLXXXIII, qui tamen, *otioſiſſimos.* Gruter. In Pith. claro legitur *faceſſimus*; ideo cum Grutero aliiſque id admiſimus. Locus tamen etiam nunc ulceribus ſcatet, ideoque tam varie legitur in antiquis libris. In Erf. & Francii ſcribitur, ut in nonnullis aliis, *quibus otioſi otium feciſſemus.* iſta *otii*, *otioſi*, *otium*, *otioſiſſimis* videntur oſcitantibus librariis cauſſam præbuiſſe corrumpendi locum. Scio ut Manutius & Turnebus hæc interpretentur. non abſurde. non nego. Non videtur tamen commoda & apposita eſſe oppoſitio: *Vos, qui ſemper in otio eſſe volueritis*, & *iſti, quibus otioſi negotium faceſſimus*, cum potius debuiſſet dicere, *qui otium oderunt*, *otio ſunt inimici*, *otium volunt turbare.* Itaque Ciceronem ſcripſiſſe puto: *Verum etiam iſtos, qui nobis negotium faceſſunt*, aut *faceſſiſſent*, *otioſiſſimos reddam.* Græv.

48. *Honos in judiciis & æquitate magiſtratus, & res familiares in pace.*] Pall. *hos in judiciis & æquitate magnos timores familiares in pace.* neque aliter editio prima, niſi quod ipſa *hoc.* ſecunda tamen præfert *honos.* Grut.

49. *Statum quem habetis, eſſe meliorem non ignoratis, non ut quæſitum, ſed &c.*] Pal. pr. *ſtatum quem habetis eſſe non ignoravi, an quæſitum, ſed &c.* ſec. *ſtatum quem hab. eſſe non ignoravi non quæſitum, ſed.* quo modo habet quoque editio prima: verùm ſecunda retinet *ignoravi an quæſitum.* Idem.

50. *Invitiſſimis iis hominibus, quos &c.*] Proponam Criticis & heic longè meliorem ſcripturam membranarum. Pal. pr. *invitiſſimis iis eſſe hominibus, quos vos in* COS. *inimico eſſe & corporis jactibus providi.* ſec. *invictiſſimus eſſe hominibus quos nos in conſ. inimico eſſe & corporibus actibus providi.* atque his ferè ſimilia viſuntur in editionibus exoletis. *Idem.*

51. *Corporis actibus.*] Illud *actibus* valde ſuſpectum eſt & adulterinum, neque in hoc genere *actum* dicere Cicero ſolet. Nam quod

actibus providi: omnibus proſpexi ſanè, & revocavi. idem tribunis plebis denuntiavi, quid turbulenti, me conſule, conflarent. Summum & firmiſſimum eſt illud communibus fortunis præſidium, Quirites, ut, quales vos hodierno die maxima concione mihi pro ſalute veſtra præbuiſtis, tales reliquis temporibus [h] populo Romano præbeatis. pro [i] certo polliceor hoc vobis atque confirmo, me eſſe perfecturum, ut jam tandem illi, qui honori inviderunt meo, tamen vos univerſos in conſule diligendo plurimum vidiſſe fateantur.

h reipublicæ *Grav.*
i certo reperto poll. *MSS.*

quod afferunt ex oratione in Salluſtium: *Quod ſi aut de mea vita, atque actibus huic concionatori reſpondere*, mendoſum eſt, ut bonorum librorum teſtimonio & auctoritate conſtat, in quibus *actis* legitur, Et libro I. de leg. quod extat: *Sed etiam in pravis actibus inſignis eſt humani generis ſimilitudo*, irreptitium eſt & notum pro *pravitatibus*. Ego hic legendum eſſe cenſeam *& animi & corporis artibus*, id eſt omni ratione, omnibus modis. Sic Plautus dixit: *Si ægrotant in te artes animi*. Et Salluſtius: *Varias eſſe animi artes*. Turneb.

M. TUL-

M. TULLII CICERONIS

P. B. 3

DE

LEGE AGRARIA,

CONTRA

P. SERVILIUM RULLUM, TRIBUNUM PLEBIS, AD POPULUM,

ORATIO NONADECIMA.

ARGUMENTUM.

P. Rullus cum ſe legemque ſuam acerrime ab conſule M. Cicerone ſecundis populi Romani auribus oppugnatam eſſe ſuperiore oratione ſentiret, in concionem, ut coram cum conſule contenderet, venire non auſus, abſentem eum haud ita multo poſt apud populum criminatus eſt, ipſum gratificantem Sullanorum agrorum poſſeſſoribus agrariæ legi & commodis plebis obſtitiſſe. Quæ cum Cicero accepiſſet, dignam rem eſſe ratus, quam in concione refelleret, ea advocata hanc orationem habuit, in qua ſe nemini, niſi reip. Rullum ſocero ſuo Valgio conſulere oſtendit. Et quoniam Ciceronem Rullus Sullanorum agrorum poſſeſſoribus proſpicere dixerat, iis autem proſpici niſi ademptis agris non poterat, oſtendit tantum abeſſe, ut Rullus Sullanos agros ſua lege poſſeſſoribus adimat, ut eos etiam confirmet & ſanciat. Quod XL. *legis ſuæ capite faciebat, quod erat ejuſmodi:* Quæ poſt C. Marium, Cn. Papirium Coſſ. publice data, aſſignata, vendita, conceſſa, poſſeſſa ſunt, omnia eo jure ſint, ut quæ optimo jure privata ſint. *Atque hoc ipſum iniquum & pernicioſum reip. ut cætera eſſe oſtendit. Tota cauſa in conjectura verſatur. quæſtio eſt, uter Sullanas poſſeſſiones defendat Cicero, an Rullus, & uter eorum commodis populi reſiſtat.* Laurędanus.

I. [1] COMMODIUS feciſſent tribuni plebis, Quirites, ſi, quæ apud vos de me [a] deferunt, ea coràm potius, me præſente, dixiſſent. nam & æquitatem veſtræ diſceptationis, & con-

a *alii* detulerunt. *Grut.* differunt.

1. *Commodius feciſſent.*] Duas conciunculas Cicero præter ſuperiores orationes de lege agraria habuerat, quarum una hæc

conſuetudinem ſuperiorum, & jus ſuæ poteſtatis retinuiſſent. ſed quoniam adhuc præſens certamen contentionemque fugerunt, nunc, ſi videtur eis, in meam concionem prodeant, & quò provocati à me venire noluerunt, revocati ſaltem revertantur.

2 Video quoſdam, Quirites, ſtrepitu ſignificare neſcio quid, & non [a] eoſdem vultus, quos proxima mea concione præbuerant, in hanc concionem mihi retuliſſe. Quare à vobis, qui nihil de me credidiſtis, ut eam voluntatem, quam ſemper habuiſtis erga me, retineatis, peto: à vobis autem, quos leviter immutatos eſſe ſentio, parvam [3] exigui temporis uſuram bonæ de me opinionis poſtulo, ut eam, ſi, quæ dixero, vobis probabo, perpetuò retineatis: ſin aliter, hoc ipſo in loco depoſitam atque abjectam relinquatis.

3 Completi ſunt animi aureſque veſtræ, Quirites, me gratificantem [4] ſeptem tyrannis, ceteriſque Sullanarum aſſigna-

hæc extat, altera deſideratur. Eas lib. II. ad Attic. ἀποσπασμάτια legis agrariæ vocat, tanquam quaſdam legis agrariæ particulas. Hic porro *commodius facere* eſt melius facere, ut in Verrem *commode audire*, bene audire. *quod eorum culpa ſe minus commode audire arbitrarentur*, id eſt minus bonum eſſe ſuum nomen. *Turneb.*

2. *Eoſdem vultus.*] In vultu ineſt argumentum & ſignum aut benevolentiæ, aut alienationis, denique voluntatis. Eſtque quidam oris habitus, eamque partem ſignificat, quæ fronti, ſuperciliis, oculis ſubeſt. Cicero in Piſonem: *Oculi, ſupercilia, frons, vultus denique totus.* Vultum ab oculis & fronte ſeparavit. Idem de fato: *Qui ſe profitebatur hominum mores, naturaſque ex corpore, oculis, vultu, fronte pernoſcere.* Hic rurſum vultum ab iis ſeparavit. Non me fallit tamen vultus nomine aliquando ea contineri. *Turneb.* *Vultus præbuerunt.* Sic I. de Offic. *Appetitum rationi obedientem præbeamus.* Sic fere *obſequium præbere* apud Juſtin. XXXVIII, 2: *Quod enim à ſe non præbitum, illis obſequium?* Græv.

3. *Exigui temporis uſuram.*] Uſum exigui temporis peto. Cicero in Catilinam: *Unius uſuram horæ gladiatori iſti ad vivendum non dediſſem.* Plautus Trinummo: *Neque adeo haſce emi mihi, nec uſura mea.* Veteres multa hac forma efferebant, ut pro curſus *curſura* Plautus Sticho. *Simulque ad curſuram meditabor me ad ludos Olympia.* Turnebus.

4. *Septem tyrannis.*] Duobus, ut reor, Lucullis, Craſſo, Metello, Hortenſio, Philippo, Catulo, qui tempore proſcriptionis Sullanæ multa prædia occuparant, quibus ne expellerentur, lege Rulli verebantur. His revera gratificabatur, & Sullanorum poſſeſſiones confirmabat inviſas plebi: quod ferente Flavio legem agrariam ſatis indicabit. Ita enim ſcribit: *Ex hac lege, ſecunda concionis voluntate omnia illa tollebam, quæ ad privatorum incommodum*

aſſignationum poſſeſſoribus, agrariæ legi & commodis veſtris obſiſtere. Hæc ſi qui crediderunt, illud priùs crediderint neceſſe eſt, hac lege agraria, quæ promulgata ſit, adimi Sullanos agros, vobiſque dividi, aut denique minui privatorum poſſeſſiones, ut in eas vos deducamini. Si oſtendo, non modò non adimi cuiquam glebam de P. LXXXVIII. Sullanis agris, ſed etiam genus id agrorum, certo capite legis impudentiſſimè confirmari atque [b] ſanciri: ſi do- b ſanari ceo, agris his, qui à Sulla ſunt dati, ſic diligenter Rul- alii. lum ſua lege conſulere, ut facilè appareat, eam legem, non à veſtrorum commodorum patrono, ſed à Valgii genero eſſe conſcriptam: [5] num quid eſt cauſæ, Quirites, [c] quin illa criminatione, qua in me abſentem uſus eſt, non c quin deeſt ſolùm meam, ſed etiam veſtram diligentiam, prudentiam- in Pith. que deſpexerit?

II. CAPUT eſt legis XL, de quo ego conſultò, Qui- 4 rites, neque apud vos antè feci mentionem, ne aut refricare obductam jam reipublicæ cicatricem viderer, aut aliquid alieniſſimo tempore novæ diſſenſionis commovere. Neque vèrò nunc ideo diſputabo, quòd hunc ſtatum reipublicæ non magnopere defendendum putem: præſertim qui otii & concordiæ patronum me: [6] in hunc annum reipublicæ

dum pertinebant: liberabam agrum eum, qui P. Mutio, L. Calpurnio Coſſ. publicus fuiſſet, Sullanorum hominum poſſeſſiones confirmabam: Volaterranos & Aretinos, quorum agrum Sulla publicarat, neque diviſerat, in ſua poſſeſſione retinebam; unam rationem non rejiciebam: ut ager hac adventitia pecunia emeretur, quæ ex novis vectigalibus per quinquennium reciperetur. Turneb.

5. *Num quid eſt cauſa.*] Cauſa pro impedimento, ut in illud: *in cauſa hæc ſunt.* Laured. *Cauſa* non eſt impedimentum. *In cauſa hæc ſunt:* in ep. prima ad fam. libri primi, ſignificat, in cauſa hæc ſunt acta ſeu geſta, quæ deinceps commemorat. *Num quid eſt cauſæ;* vel *nulla eſt cauſa* elegans eſt idiotiſmus, quo utebantur Romani ſignificantes, nihil vetare, nihil intercedere quo minus hoc credant, faciantve. Terent. Phorm. II, 1.

Si eſt, patrue, culpam ut Antipho in ſe admiſerit, &c.
Non cauſam dico, quin quod meritus ſit ferat.

Non intercedo, nec veto, quin meritas pœnas luat. Plautus Caſ. V, 4.

Si ego unquam adeo poſthac tale admiſero,
Nulla cauſa eſt, quin pendentem me uxor virgis verberes.

Sic hoc loco, *numquid eſt cauſa,* eſt quid obſtat, quo minus credamus: omnes debemus hoc perſuaſiſſimum habere. *Gravius.*

6. *In hunc annum reipub. profeſſus ſum.*] Fortaſſe *annum publicè profeſſ.* inquit Gulielmius. Grut. Et cui homo, ſodes? Tota loquutio

publicæ profeſſus ſim: ſed ut doceam Rullum poſthac in his ſaltem tacere rebus, in quibus de ſe & de ſuis factis taceri velit.

5 Omnium legem iniquiſſimam diſſimillimamque legis eſſe arbitror eam, quam L. Flaccus, interrex, de Sulla tulit, UT OMNIA, QUÆCUMQUE ILLE FECISSET, ESSENT RATA. nam cùm ceteris in civitatibus, tyrannis inſtitutis, leges omnes extinguantur atque tollantur, hic reipublicæ tyrannum lege conſtituit. Eſt invidioſa lex, ſicut dixi; verumtamen habet excuſationem. non enim videtur hominis lex eſſe, ſed temporis.

6 Quid, ſi eſt hæc multo impudentior? Nam Valeria lege, Corneliiſque legibus eripitur, [d] cùm datur: conjungitur impudens gratificatio cum acerba injuria: [7] ſed tamen habet in illis legibus ſpem nonnullam ille, cui [e] ademptus eſt: aliquem ſcrupulum, cui [f] datus eſt. Rulli cautio eſt hæc, QUÆ POST C. MARIUM, CN. PAPIRIUM, CONSULES. Quàm procul à ſuſpicione fugit, quòd eos conſules, qui adverſarii Sullæ maximè fuerunt, potiſſimum nominavit? Si enim Sullam dictatorem nominaſſet: perſpicuum fore, & invidioſum, arbitratus eſt. Sed quem [g] veſtrûm tam tardo ingenio fore putavit, cui poſt eos conſules, Sullam dictatorem fuiſſe, in mentem venire non poſſet?

d cui *alii & MSS.*
e ademptum *Putean.*
f datum *idem.* P. B.
g noſtrûm *alii.*

7 Quid ergo ait Marianus tribunus plebis, qui nos Sullanos in invidiam rapit? [h] QUÆ POST MARIUM ET CARBONEM CONSULES, [8] AGROS, ÆDIFICIA, LACUS,

h QUI *Pith.*

tio & eadem eſt in his Juſtini ex libro XXIX. cap. 4. *Aperte hoſtem ſe his profeſſus.* Nec repetitio ſubita in Tullio nova eſt, etſi idcirco Lambinum æque temere videam cogitaſſe, *populo r.* Gronovius.

7. *Sed tamen inhibet illis legibus ſpem &c.*] Neceſſe habui revocare iſtam ſcripturam, cùm non modò exſtaret in Pall. editiſque antiquitus, ſed etiam Turnebianis, ut prodidit ipſemet libro XXV. Adverſ. cap. 16. qui conſulatur. vulgo hactenus legimus, *ſed tamen habet in illis legibus.* Grut. Typographi igitur abierunt ab conſulto Gruteri? quippe in editione ejus & ſequutis retinetur vulgata; & cur nos retinuerimus, poteris diſcere ex paternis ad Livium 36, 28. *Gron.*

8. AGROS.] Vetus liber *agri*, multo meliore ſcriptura. *Agros* enim legi non poteſt, cum ſint verba legis Serviliæ, ut mirer à quibuſdam hoc animadverti non potuiſſe. *Turneb.* *Agri* quoque legitur in Francii libro, niſi is ipſe eſt, quem olim evolvit Turnebus. Nullam enim in his orationibus in Rullum antiqui libri diver-

cus, stagna, loca, [9]possessiones, cælum & mare prætermiſit: cetera complexus eſt. Publice data, assignata, vendita, concessa sunt. à quo ; Rulle? Poſt Marium & Carbonem, conſules [10]quis aſſignavit? quis dedit? quis conceſſit, præter Sullam? ea omnia eo jure sint. Quo jure? labefactat videlicet neſcio quid. nimiùm acer, nimium vehemens tribunus plebis i Sullana reſcindit. [11]ut quæ optimo jure privata sint. Etiamne meliore, quàm paterna & avita? meliore.

i Sullæ acta *Gul.* Sullanus *Bith.*

At hoc Valeria lex non dicit: Corneliæ leges non ſanciunt: Sulla ipſe non poſtulat. Si iſti agri partem aliquam juris, aliquam ſimilitudinem [12]propriæ poſſeſſionis, aliquam 8

diverſam ab aliis lectionem laudat Turnebus, quæ non & in hoc reperiatur. Recepi vero *agri* fine mora, cum id poſtulet ſententia. Sed iſta quoque verba, Agri, ædificia, lacus, stagna, possessiones, majoribus litteris ſunt ſcribenda, quia verba ſunt legis. Addit Cicero jocoſe: *Cælum & mare prætermiſit.* Quod hic Cicero ridens dixit, ſerio fertur dixiſſe olim Livius Druſus, teſte Floro III, 17. *Nihil ſe ad largitionem ulli reliquiſſe, niſi ſi quis aut cœnum dividere vellet aut lutum.* Grævius.

9. *Poſſeſſiones, cælum &c. publicè data &c.*] Turnebus d. cap. emendandum putat, *poſſeſſiones publica, cælum &c.* retracta voce, quæ occupabat ordinem non ſuum. *Grut.*

10. *Quis aſſignavit, quis dedit; quis conceſſit præter Sullam?*] Legendum putabat Puteanus, *quis dedit, quis aſſignavit; quis vendidit*, ut ſingula Serviliæ legis verba repetantur. quod ipſum ſtatim ſecutus eſt Lambinus. *Idem.*

11. Ut quæ opt. &c.] Lambinus aliter, quem non ſequimur. quippe Feſtus auctor, formulæ magiſtratuum adjici ſolitum uti quei optima lege fuerint. *Idem.*

12. *Propriæ poſſeſſionis.*] Nam quæ noſtra non ſunt, tamen poſſeſſione & uſu fieri noſtra queunt. Propria poſſeſſio eſt certa & firma: nec vi, nec clam, nec precario facta, & tempore legibus præſcripto parta. Proprium enim perpetuum eſt: ut apud Virgilium: *Propria hæc ſi dona fuiſſent.* &,

Connubio jungam ſtabili propriamque dicabo.

Sed aut de proprietatis jure quærebatur, aut uſu & poſſeſſionis. Qui recuperare proprietatem volebant, adverſarium ex jure manu conſertum vocabant: qui de poſſeſſione litigabant, ex interdicto contendebant. Ea diſtinxit Cicero I. de Oratore: *Multiſque præeſſem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex jure manu conſertum vocarent, quod in alienas poſſeſſiones tam temere irruiſſes.* Hoc ego adſcripſi, quia vulgo non ſatis intelligitur. Quo in Ciceronis loco non prætermittam Juriſconſultos olim ſolitos eſſe dici præeſſe illis, quibus de jure reſpondebant. Pomponius: *Omnium tamen harum & interpretandi ſcientia, & actiones apud collegium Pontificum*

violatos eſſe dixiſti, pluribus verbis tibi reſpondendum putas. Quo in crimine nihil g eſt umquam abs te dictum, 8 niſi à C. Macro objectum h eſſe crimen id C. Rabirio. In quo ego demiror, meminiſſe te, quid objecerit C. Rabirio Macer inimicus; oblitum eſſe, quid æqui & jurati judices judicarint.

g eſſet *MS.*
h eſſet *MS. id.*

III. An de peculatu facto, 9 an de tabulario incenſo, longa i oratio eſt k exprimenda? quo in crimine propinquus C. Rabirii judicio clariſſimo 10 C. Curtius pro virtute ſua eſt honeſtiſſimè liberatus: ipſe verò Rabirius non modò in judicium horum criminum, ſed ne in tenuiſſimam quidem ſuſpicionem verbo eſt umquam vocatus. An de ſororis filio diligentiùs reſpondendum eſt? quem ab hoc necatum eſſe dixiſti, cùm ad judicii moram familiaris funeris excuſatio quæreretur. Quid enim eſt tam veriſimile, quàm cariorem huic ſororis maritum, quàm ſororis filium fuiſſe? atque ita cariorem, ut alter vita crudeliſſimè privaretur, cùm alteri ad prolationem judicii biduum quæreretur? An de ſervis alienis contra legem Fabiam retentis, aut de civibus Romanis

i gratia *Manut. & alii.*
k expromenda *alii.*
8
P. XCII.

8. *Niſi à C. Macro.*] Qui Rabirium jam antea de locis religioſis, & de locis ab eo violatis accuſaverat. Hunc opinor eſſe C. Licinium Macrum qui de repetundis reus cum ſe damnari videret à Cicerone prætore, damnationem voluntaria morte vitavit. ita rem domeſticam legis beneficio ſervavit. hoc Plutarchus in Ciceronis vita, & Valerius Max. memoriæ tradiderunt: hoc & Cicero ipſe ep. 7. lib. I. ad Attic. his verbis; *Nos hic incredibili ac ſingulari populi voluntate de C. Macro tranſegimus. cui cum æqui fuiſſemus; tamen multo majorem fructum ex populi exiſtimatione, illo damnato, cepimus, quam ex ipſius, ſi abſolutus eſſet, gratia cepiſſemus.* P. Manut.

9. *An de tabulario.*] Locus erat ubi acta & tabulæ publicæ reponebantur. Cum id igitur objiceretur Rabirio, nondum patefactum erat à quo incenſum eſſet: quod Q. Soſius ſe feciſſe poſtea confeſſus eſt. Cicero lib. III. de natura Deorum. Sed exeamus è theatro, veniamus in forum: ſeſſum ite precor. quid? ut judicetur, qui tabularium incenderit. Quod facinus occultius? at ſe Q. Soſius ſplendidus eques Romanus ex agro Piceno feciſſe confeſſus eſt. *Turneb.* *Tabularium*, locus in quo tabulæ publicæ recondebantur. Livius XLIII. *Cenſores ex templo in atrium libertatis adſcenderunt, & ibi ſignatis tabulis publicis, clauſoque tabulario, & dimiſſis publicis ſervis.* Tacitus lib. XIII. *Princeps curam tabularum publicarum à Quæſtoribus ad præfectos tranſtulit.* Hotom.

10. *C. Curtius.*] Secuti ſumus dictos libros, defenditque Turnebus lib. X. Adverſ. cap. 23. maluit tamen Hotomanus *Curius*, qui adeatur lib. VI. Obſervat. cap. 8. *Grut.*

11. *Leg.*

nis contra [11] legem Porciam verberatis, aut necatis, plura dicenda ſunt, cùm tanto ſtudio C. Rabirius totius Apuliæ, ſingulari voluntate [12] Campaniæ vicinitatis ornetur? cùmque ad ejus propulſandum periculum non modo homines, ſed propè regiones ipſæ [l] concurrerint: aliquanto etiam latiùs excitatæ, quam ipſius vicinitatis nomen ac termini poſtulabant? Nam quid ego ad id longam orationem comparem, quod eſt [13] in eadem multæ irrogatione [m] præſcriptum, hunc nec ſuæ, nec alienæ pudicitiæ peperciſſe?

[l] *ita Grav.* convenerint *Grut.*
[m] *ita rectè Grav. alii* perſcr.

Quin etiam ſuſpicor, eò mihi ſemihoram à Labieno 9
præſtitutam eſſe, [n] ut ne plura de pudicitia dicerem. Ergo ad hæc crimina, quæ patroni diligentiam deſiderant, intelligis mihi ſemihoram iſtam nimiùm longam fuiſſe. Illam alteram partem de nece Saturnini, nimis exiguam atque anguſtam eſſe voluiſti: quæ non oratoris ingenium, ſed conſulis auxilium implorat & flagitat.

[n] erit p. d. p. ne dic. Ms.

Nam de perduellionis judicio, quod à me ſublatum eſſe criminari ſoles, meum crimen eſt, non Rabirii. Quod utinam, Quirites, ego id aut primus, aut ſolus ex hac republica ſuſtuliſſem! utinam quod ille crimen eſſe vult, proprium teſtimonium meæ laudis eſſet! Quid enim optari poteſt, quod ego mallem, quàm me in conſulatu meo carnificem de foro, crucem de campo ſuſtuliſſe? Sed iſta laus primùm eſt majorum noſtrorum, Quirites, qui, expulſis regibus, nullum in libero populo veſtigium crudelitatis regiæ retinuerunt: deinde multorum virorum fortium,

qui

11. *Leg. Porciam.*] *Porcia lex* memorabilis à M. Porcio Catone lata eſt, ne quis magiſtratus civem Rom. virgis cæderet, necaretve: cum antea nudatorum cervix insereretur furcæ, corpus virgis ad necem cæderetur. Itaque pœna damnatorum poſtea fuit, vel bonorum multatio, vel omnium publicatio, vel aquæ & igni interdictio: nulla enim lex civem exſilio multabat, ſed interdicto uſu earum rerum quibus vita conſtabat, vi ipſa exſulii neceſſitas impoſita damnatis intelligebatur. *Hotom.*

12. *Campaniæ vicinitatis.*] Reſtat iſtud in Pall. utroque & olim impreſſis, probatque apprimè Gulielmius, dictum ut Salluſtio *mulier Gallia*, alia aliis. *Grut.* alii *Campana.*

13. *In eadem multa irrogatione.*] Irrogabat Rabirio Labienus accuſator multam, violatæ & ſuæ, & alienæ pudicitiæ nomine. Eadem irrogatione, dicit, quia irrogatio eadem plura complectebatur, de locis religioſis, lucisque violatis, de peculatu facto, de tabulario incenſo, de necato ſororis filio, de ſervis alienis contra legem Fabiam retentis, de civibus Rom. contra legem Porciam verberatis, aut necatis. *F. Manut.*

tiones eſſe accommodatiſſimam. nam ſocer hujus [18] vir multum bonus eſt: neque ego nunc de illius bonitate, ſed de generi impudentia diſputo. ille enim, quod habet, retinere vult: neque ſe Sullanum eſſe diſſimulat.

IV. Hic, ut ipſe habeat quod non habet, quæ dubia ſunt, per vos ſancire vult: &, cùm plus appetat, quàm ipſe Sulla: quibus ego rebus reſiſto, Sullanas res [19] defen-
14 dere criminor. Habet agros nonnullos, inquit, ſocer meus deſertos atque longinquos. vendet eos mea lege, quanti volet. habet incertos, ac nullo jure poſſeſſos: confirmabuntur optimo jure. habet publicos: reddam privatos. denique eos fundos, quos in agro Caſinati optimos & fructuoſiſſimos continuavit, cùm uſque eò vicinos proſcriberet, [20] quoad oculis confirmando ex multis prædiis unam fundi regionem formamque perfecerit: quos nunc cum aliquo metu tenet, ſine ulla cura poſſidebit.

15 Et, quoniam, qua de cauſa & quorum cauſa ille hoc promulgavit, oſtendi: doceat ipſe, num ego quem poſſeſſorem defendam, cùm agrariæ legi reſiſto. Silvam Scantiam vendis. reſpublica poſſidet: defendo. Campanum agrum dividis: vos eſtis in poſſeſſione: non cedo. Deinde Italiæ, Siciliæ, ceterarumque provinciarum poſſeſſiones, venales ac proſcriptas hac lege video: veſtra ſunt prædia, veſtræ poſſeſſiones. reſiſtam atque repugnabo; neque patiar,

18. *Vir multum bonus eſt.*] Quia non diſſimulat, nec appetit aliena, ut Rullus, ſed, quod occupavit antea, retinere vult. occupavit autem & Irpinum agrum totum, & in Caſinati fundos multos. Adverbii loco, *multum*, dixit, pro valde: ut Horatius: *Quærentes vario multum diverſa palato.* Et Tibullus: *Securus multum.* P. Manut.

19. *Defendere criminatur.*] Si ſic legatur ſubaudiendum eſt, *me*, ſed cum Priſcianus libro IIX. ſcripſerit: *Quædam eadem voce utrumque ſignificant, id eſt, actionem, & paſſionem, ut oſculor te, & oſculor à te, criminor te, & criminor à te:* libenter ſequor antiquos libros, in quibus eſt, *defendere criminor.* P. Manut.

20. *Quoad oculis confirmando.*] In editis vetuſtè, item Pall. & Cujac. legitur, *oculis conſirmando*; ideoque excludere non potui: tanto quidem minus, quod vulgata, *oculos continuando*, parum heic quadraret, ob ea, quæ proximè præceſſerant. Gulielmius noſtrum illud mutabat in *oculis conformando.* ſequitur enim *unam fundi regionem formamque perfecerit.* non damno. fuit etiam quod idem legeret, *angulos conformando.* eandem ſanè inſaniam cupidorum notat Horatius:

—— ô ſi angulus ille
Proximus accedat, qui nunc deformat agellum. Grut.

patiar, à quoquam populum Romanum de ſuis poſſeſſionibus, me conſule, [1] demoveri: præſertim cùm vobis nihil quæratur. P. XC. [1] dimoveri alii.

Hoc enim vos in errore verſari diutiùs non oportet. Num quis veſtrûm ad vim, ad facinus, ad cædem accommodatus eſt? nemo. Atqui ei generi hominum, mihi credite, Campanus ager & præclara illa Capua ſervatur: exercitus contra vos, contra libertatem veſtram, contra Cn. Pompejum conſtituitur: contra hanc urbem, Capua: contrà vos, manus [21] hominum audaciſſimorum: contrà Cn. Pompejum, decem duces comparantur. Veniant coràm, &, quoniam me in veſtram concionem, [22] vobis flagitantibus, convocaverunt, differant. 16

21. *Hominum audaciſſimorum.*] Ad cædem, facinora, ſeditionem promtiſſimorum. Etiam *audacia* in bonam partem ſæpe dicitur. Virgilius:

Audax quos rumpere Pallas Sacra vetat.

Et apud Salluſtium: *Audacia in bello, ubi pax evenerat, æquitate ſeque remque publicam tractabant.* quæ in ſignificatione ab eodem ſcriptore *ingenium* ponitur: *Sin libertas & bella magis placent, decernite digna nomine, & augete ingenium viris fortibus.* Dicitur ab eodem quoque *ingenium in promptu habere.* Sed & *promptus*, fortis, ſtrenuus, audax dicitur. Salluſtius: *Maxime vellem, Patres Conſcripti, rempublicam quietam eſſe, aut in periculis & promptiſſimo quoque defendi?* Et interdum *audacia* aviditas audacter alienum invadens. Plautus Captivis: *Atque adepol propter avaritiam atque audaciam.* Turneb.

22. *Vobis flagitantibus, convocaverunt.*] Verbum *convocare* aptè dicitur de multis. neſcio an etiam de uno, annotat Gulielmius. malim igitur *vob. fl. conſulem vocaverunt.* quod valde ſit heic grave, & tanquam in bono lumine poſitum verbum. error naſci potuit compendio ſcripturæ, *con. vocarunt*, ſanè facilè. *Grut.*

P. B.

M. TULLII CICERONIS

PRO

C. RABIRIO,

PERDUELLIONIS REO,

AD

QUIRITES,

ORATIO VICESIMA.

ARGUMENTUM.

T. Attius Labienus tribunus pl. diem dixit C. Rabirio, & perduellionis crimen intendit, quod L. Appulejum Saturninum tribunum pl. interfeciſſet. defenderunt eum Q. Hortenſius, & conſul Cicero. Acta primum cauſſa eſt apud duumviros ex antiquo more: quos fuiſſe C. Cæſarem, & L. Cæſarem, auctor eſt Dio lib. XXXVII. *deinde, reo condemnato, & ad populum provocante, in campo Martio, comitiis centuriatis. de quo judicatum non eſſe propter militare ſignum à Metello Celere prætore de Janiculo ablatum; quod cum accideret, diſſolvi comitia vetere inſtituto neceſſe erat; nec voluiſſe iterum Labienum habere comitia; & ea ratione Rabirium ſervatum eſſe, Dio narrat eodem libro.* P. Manut. [Habita A. V. C. DCXC.]

I. ETsi, QUIRITES, non eſt meæ conſuetudinis, initio dicendi rationem reddere, qua de cauſa quemque defendam, propterea quòd cum omnibus civibus in eorum [1] periculis ſemper ſatis juſtam mihi cau-

1. *PEriculis.*] Hoc verbum uſque eo uſitatum erat in judiciis, ut etiam pro inſtrumentis cauſarum, hoc eſt litteris, tabulis & quibuſvis ſcripturis uſurparetur. Unde Cic. Verr. IV. *Pericula*

cauſam neceſſitudinis eſſe duxi: tamen in hac defenſione capitis, famæ fortunarumque omnium C. Rabirii, proponenda ratio videtur eſſe officii mei: propterea quòd, quæ juſtiſſima mihi cauſa ad hunc defendendum eſſe viſa eſt, eadem vobis ad abſolvendum debet videri.

Nam me cùm amicitiæ vetuſtas, a tum dignitas homi- 2
nis, tum ratio humanitatis, b tum meæ vitæ perpetua con- a cum *MS.*
ſuetudo, ad C. Rabirium defendendum eſt adhortata: tum b cum *MS.*
verò, ut id ſtudioſiſſimè facerem, ſalus reipublicæ, con- *id.*
ſulare officium, [2] conſulatus denique ipſe, mihi unà vobiſcum cum ſalute reipublicæ commendatus, coëgit. Non enim C. Rabirium culpa delicti, [3] non invidia, vitæque turpitudo, non denique veteres, juſtæ graveſque inimicitiæ civium, in diſcrimen capitis vocaverunt: ſed ut illud [4] ſummum auxilium majeſtatis atque imperii, quod nobis à majoribus eſt traditum, de republica tolleretur: ut nihil poſthac auctoritas ſenatus, nihil conſulare [5] imperium, nihil

ricula magiſtratuum dixit committi ſcribis. Hotom. Aliud longe eſt periculum, cum notat τὸ κίνδυνον, aliud cum notat columnam, cui aliquid eſt inſcriptum, libellum, tabellam. Et ſicut ſunt voces diverſæ notionis, ſic & diverſæ originis. vide Salmaſ. de modo uſurarum, cap. 15. *Grav.*

2. *Conſulatus denique ipſe.*] Cujus mihi jus defendendum eſt, ne quid ei decedat. Ei enim aliquando ſumma poteſtas permittitur animadvertendi in facinoroſos. *Turneb.* Egit hanc cauſam Cicero Conſul, egit & aliquanto poſt L. Murenæ cauſam: prætor A. Cluentium defendit. Ædilis deſignatus Verrem accuſavit. Notanda conſuetudo, ut quamvis ſummis magiſtratibus fungentes tamen privatorum cauſas agerent. *Hotom.*

3. *Non invidia vitaque turpitudo.*] Pal. pr. non agnoſcit vocem *turpitudo*, neque exſtat in octavo aut ullis antiquitus editis. habet autem pr. *non invidia vitiaque* : *non denique.* oct. *non invidia vitaque.* quod & in editione primogenia. nam ſequens, *vita, non denique &c.* ceterum ſciat lector mihi lautum eſſe ad manum Palatinos duos, primum & octavum. *Grut.*

4. *Summum auxilium.*] Senatuſconſultum illud ſignificat, quod extremis reip. temporibus fieri ſolebat, ut viderent conſules, ne quid reſpub. detrimenti caperet. *Ea*, inquit Salluſtius, *poteſtas per ſenatum more Romano magiſtratui maxima permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coërcere, omnibus modis ſocios atque cives, domi militiaque imperium atque judicium ſummum habere.* tale ſenatuſconſultum factum erat, C. Mario & L. Valerio Coss. contra Saturninum, *ut operam darent. Coſſ. uti imperium majeſtaſque pop. Rom. conſervaretur.* Turnebus.

5. *Imperium.*] Ut in ſontes animadvertere poſſint. *Idem. Summum in Coſſ. imperium.*] Fuere quidem Conſules cum ſummo imperio

nihil conſenſio bonorum contra peſtem ac perniciem civitatis valeret. idcirco in his rebus evertendis unius hominis
P. XCI. ſenectus, infirmitas, ſolitudoque tentata eſt.

3 Quamobrem, ſi eſt boni conſulis, cùm cuncta auxilia reipublicæ labefactari convellique videat, ferre opem patriæ, ſuccurrere ſaluti fortuniſque communibus, implorare civium fidem, ſuam ſalutem poſteriorem ſalute communi ducere: eſt etiam bonorum & fortium civium, quales vos omnibus reſpublicæ temporibus exſtitiſtis, intercludere omnes ſeditionum vias, munire præſidia reipublicæ, ſummum in conſulibus imperium, ſummum in ſenatu conſilium, putare: ea qui ſecutus ſit, laude potiùs & honore quàm pœna & ſupplicio dignum judicare.

4 Quamobrem labor in hoc defendendo præcipuè meus eſt: ſtudium verò conſervandi hominis commune mihi vobiſcum eſſe debebit.

II. Sic enim exiſtimare debetis, Quirites, poſt hominum memoriam rem nullam majorem, magis periculoſam, magis ab omnibus vobis providendam, neque à tribuno plebis ſuſceptam, neque à conſule defenſam, neque ad populum Romanum eſſe delatam. Agitur enim nihil aliud in hac cauſa, Quirites, quàm ut nullum ſit poſthac in republica publicum conſilium, nulla bonorum conſenſio contra improborum furorem & audaciam: nullum extremis reipublicæ temporibus perfugium & præſidium ſalutis.

5 Quæ cùm ita ſint, primùm, quòd in tanta dimicatione capitis, famæ, fortunarumque omnium fieri neceſſe eſt, ab Jove Optimo Maximo, ceteriſque diis deabuſque immortalibus, quorum ope & auxilio multo magis hæc reſpublica quàm ratione hominum & conſilio gubernatur,

perio ſi reliquos magiſtratus ſpectemus, ſed ſumma imperii vis fuit penes populum: quia reſp. R. ex tribus generibus temperata erat, plurimumque omnium *democratia* valebat. Fuit quidem in Conſulibus *Monarchiæ ſpecies*, in ſenatu *Ariſtocratiæ*, ſed penes populum ſumma vis imperii manebat. nam ut Dionyſ. Halic. ſcribit lib. IV. *Vetus lex fuit, ut populus magiſtratus crearet, leges juberet, bellum aut pacem decerneret. Sed ubi S. C. ultimæ neceſſitatis factum erat, univerſa populi poteſtas ad Coſſ. transferebatur.* Cic. in ea poſt redit. in Senatu: *Majores noſtri cum Regum poteſtatem non tuliſſent, ita magiſtratus annuos creaverunt, ut conſilium ſenatus reip. præponerent ſempiternum. Hujus ordinis auctoritate uti magiſtratus, & quaſi miniſtros graviſſimi conſilii eſſe voluerunt.* Hotom.

6. Pa-

tur, [6] pacem ac veniam peto: precorque ab iis, ut hodiernum diem, & ad hujus ſalutem conſervandam, & ad rempublicam conſtituendam, illuxiſſe patiantur. Deinde vos, Quirites, quorum poteſtas [c] proximè ad deorum immortalium numen accedit, oro atque obſecro, quoniam uno tempore vita C. Rabirii, hominis miſerrimi atque innocentiſſimi, ſalus reipublicæ, veſtris manibus ſuffragiiſque permittitur, adhibeatis in hominis fortunis miſericordiam, in reipublicæ ſalute ſapientiam, quam ſoletis.

c maxime MS. P. B.

Nunc, quoniam, T. Labiene, diligentiæ meæ temporis anguſtiis obſtitiſti, meque, ex comparato & conſtituto ſpatio defenſionis; in ſemihoræ [d] curriculum coëgiſti, parebitur, &, quod iniquiſſimum eſt, accuſatoris conditioni; &, quod miſerrimum, inimici poteſtati. Quamquam in hac præſcriptione ſemihoræ, patroni mihi partes reliquiſti; conſulis, ademiſti: propterea quòd ad defendendum propemodum ſatis erit [e] hoc mihi temporis, verum ad conquerendum parum. 6

d circulum Lamb.

e mihi hoc alii. I

[7] Niſi fortè de locis religioſis, ac de [f] lucis, quos ab hoc vio- 7

f delubris Lamb.

6. *Pacem ac veniam peto.*] Antequam aliquid à diis petamus, votis noſtris veniam petimus, ut placati & propitii ſint. Pax enim propitiorum eſt numinum. Plautus:

Sunt hic omnia, quæ ad Deum pacem oportet adeſſe.

Veniam petit, qui deo jam propitio ſibi licere aliquid cupit. Plautus in *Trinummo:*

Quia res quædam eſt, quam volo ego me abs te exorare.
P. Quid id eſt? veniam jam dare geſtio. Turnebus.

Formula precationis Pontificialis, ut Servius teſtatur, *Pax* petitur à Diis ut ſint placati, *venia* ut ſint propitii. Virgil. lib. I.

Orantes veniam templum clamore petebant.

Plautus in Trinummo: *Larem coronâ noſtrum decorari volo. Uxor venerare, uti nobis hac habitatio bona, fauſta, felix, fortunataque eveniat.* Qui placare volebant Deos, limina templorum oſculabantur, interdum poſte caput tundebant. Tibullus lib. I. eleg. 2.

Non ego, ſi merui dubitem procumbere templis
Et dare ſacratis oſcula liminibus.
Non ego tellurem pedibus perrepere ſupplex
Et miſerum ſancto tundere poſte caput.

Cic. pro Fontejo: *Illi in bellis gerendis à Diis immortalibus pacem ac veniam petunt.* Livius lib. I: *Unam opem ægris corporibus relictam ſi pax & venia à Diis immortalibus impetrata eſſent.* Hotom.

7. *Niſi forte de locis religioſis ac de lucis, quos ab hoc violatos eſſe dixiſti.*] Ita Manutius, neque male. At Victorius, & eum ſecutus Lambinus, habet *delubris:* quibus ut lentius aſſentiar, facit illud *quos:* & quod, etſi luci quidem ſint loca religioſa, non tamen ita planè, ut delubra. *Urſin.*

violatos eſſe dixiſti, pluribus verbis tibi reſpondendum putas. Quo in crimine nihil g eſt umquam abs te dictum, 8 niſi à C. Macro objectum h eſſe crimen id C. Rabirio. In quo ego demiror, meminiſſe te, quid objecerit C. Rabirio Macer inimicus; oblitum eſſe, quid æqui & jurati judices judicarint.

g eſſet MS. h eſſet MS. id.

III. An de peculatu facto, 9 an de tabulario incenſo, longa i oratio eſt k exprimenda? quo in crimine propinquus C. Rabirii judicio clariſſimo 10 C. Curtius pro virtute ſua eſt honeſtiſſimè liberatus: ipſe verò Rabirius non modò in judicium horum criminum, ſed ne in tenuiſſimam quidem
8 ſuſpicionem verbo eſt umquam vocatus. An de ſororis filio diligentiùs reſpondendum eſt? quem ab hoc necatum eſſe dixiſti, cùm ad judicii moram familiaris funeris excuſatio quæreretur. Quid enim eſt tam veriſimile, quàm cariorem huic ſororis maritum, quàm ſororis filium fuiſſe? atque ita
P. XCII. cariorem, ut alter vita crudeliſſimè privaretur, cùm alteri ad prolationem judicii biduum quæreretur? An de ſervis alienis contra legem Fabiam retentis, aut de civibus Romanis

i gratia Manut. & alii. k expromenda alii.

8. *Niſi à C. Macro.*] Qui Rabirium jam antea de locis religioſis, & de locis ab eo violatis accuſaverat. Hunc opinor eſſe C. Licinium Macrum qui de repetundis reus cum ſe damnari videret à Cicerone prætore, damnationem voluntaria morte vitavit. ita rem domeſticam legis beneficio ſervavit. hoc Plutarchus in Ciceronis vita, & Valerius Max. memoriæ tradiderunt: hoc & Cicero ipſe ep. 7. lib. I. ad Attic. his verbis; *Nos hic incredibili ac ſingulari populi voluntate de C. Macro tranſegimus. cui cum æqui fuiſſemus, tamen multo majorem fructum ex populi exiſtimatione, illo damnato, cepimus, quam ex ipſius, ſi abſolutus eſſet, gratia cepiſſemus.* P. Manut.

9. *An de tabulario.*] Locus erat ubi acta & tabulæ publicæ reponebantur. Cum id igitur objiceretur Rabirio, nondum patefactum erat à quo incenſum eſſet: quod Q. Soſius ſe feciſſe poſtea confeſſus eſt. Cicero lib. III. de natura Deorum. Sed exeamus è theatro, veniamus in forum: ſeſſum ite precor. quid? ut judicetur, qui tabularium incenderit. Quod facinus occultius? at ſe Q. Soſius ſplendidus eques Romanus ex agro Piceno feciſſe confeſſus eſt. *Turneb.* *Tabularium*, locus in quo tabulæ publicæ recondebantur. Livius XLIII. *Cenſores ex templo in atrium libertatis adſcenderunt, & ibi ſignatis tabulis publicis, clauſoque tabulario, & dimiſſis publicis ſervis.* Tacitus lib. XIII. *Princeps curam tabularum publicarum à Quæſtoribus ad præfectos tranſtulit.* Hotom.

10. *C. Curtius.*] Secuti ſumus dictos libros, defenditque Turnebus lib. X. Adverſ. cap. 23. maluit tamen Hotomanus *Curius*, qui adeatur lib. VI. Obſervat. cap. 8. *Grut.*

11. *Leg.*

niſcontra [11] legem Porciam verberatis, aut necatis, plura dicenda ſunt, cùm tanto ſtudio C. Rabirius totius Apuliæ, ſingulari voluntate [12] Campaniæ vicinitatis ornetur? cùmque ad ejus propulſandum periculum non modo homines, ſed propè regiones ipſæ [l] concurrerint: aliquanto etiam latiùs excitatæ, quam ipſius vicinitatis nomen ac termini poſtulabant? Nam quid ego ad id longam orationem comparem, quod eſt [13] in eadem multæ irrogatione [m] præſcriptum, hunc nec ſuæ, nec alienæ pudicitiæ pepercisse?

[l] *ita Grav.* convenerint *Grut.*
[m] *ita rectè Grav. alii* perſcr.

Quin etiam ſuſpicor, eò mihi ſemihoram à Labieno præſtitutam eſſe, [n] ut ne plura de pudicitia dicerem. Ergo ad hæc crimina, quæ patroni diligentiam deſiderant, intelligis mihi ſemihoram iſtam nimiùm longam fuiſſe. Illam alteram partem de nece Saturnini, nimis exiguam atque anguſtam eſſe voluiſti: quæ non oratoris ingenium, ſed conſulis auxilium implorat & flagitat.

[n] erit p. d. p. ne dic. *Ms.*

Nam de perduellionis judicio, quod à me ſublatum eſſe criminari ſoles, meum crimen eſt, non Rabirii. Quod utinam, Quirites, ego id aut primus, aut ſolus ex hac republica ſuſtuliſſem! utinam quod ille crimen eſſe vult, proprium teſtimonium meæ laudis eſſet! Quid enim optari poteſt, quod ego mallem, quàm me in conſulatu meo carnificem de foro, crucem de campo ſuſtuliſſe? Sed iſta laus primùm eſt majorum noſtrorum, Quirites, qui, expulſis regibus, nullum in libero populo veſtigium crudelitatis regiæ retinuerunt: deinde multorum virorum fortium, qui

11. *Leg. Porciam.*] *Porcia lex* memorabilis à M. Porcio Catone lata eſt, ne quis magiſtratus civem Rom. virgis cæderet, necaretve: cùm antea nudatorum cervix insereretur furcæ, corpus virgis ad necem cæderetur. Itaque pœna damnatorum poſtea fuit, vel bonorum multatio, vel omnium publicatio, vel aquæ & igni interdictio: nulla enim lex civem exſilio multabat, ſed interdicto uſu earum rerum quibus vita conſtabat, ut ipſa exſulis necesſitas impoſita damnatis intelligebatur. *Hotom.*

12. *Campaniæ vicinitatis.*] Reſtat iſtud in Pall. utroque & omnibus impreſſis, probatque apprimè Gulielmius, dictum ut Salluſtio *mulier Gallia*, alia aliis. *Grut.* alii *Campana.*

13. *In eâdem multæ irrogatione.*] Irrogabat Rabirio Labienus accuſator multam, violatæ & ſuæ, & alienæ pudicitiæ nomine. Eadem irrogatione, dicit, quia irrogatio eadem plura complectebatur, de locis religioſis, lucisque violatis, de peculatu facto, de tabulario incenſo, de necato ſororis filio, de ſervis alienis contra legem Fabiam retentis, de civibus Rom. contra legem Porciam verberatis, aut necatis. *F. Manut.*

qui veſtram libertatem non acerbitate ſuppliciorum infeſtam, ſed lenitate legum munitam eſſe voluerunt.

11 P.B. IV. QUAMOBREM uter noſtrûm tandem, Labiene, popularis eſt? tune, qui civibus Romanis in concione ipſa carnificem, qui vincla adhiberi putas oportere: qui in campo Martio, [14] comitiis centuriatis, [15] auſpicato in loco, crucem ad civium ſupplicium defigi & conſtitui jubes: an ego, qui funeſtari concionem contagione carnificis veto? qui expiandum forum populi Romani ab illis nefarii ſceleris veſtigiis eſſe dico? qui caſtam concionem, ſanctum campum, inviolatum corpus, omnium civium Romanorum integrum jus libertatis defendo ſervari oportere?

12 Popularis verò tribunus plebis, cuſtos defenſorque juris & libertatis. Porcia lex [16] virgas ab omnium civium Romanorum corpore amovit: hic miſericors flagella retulit. Porcia lex libertatem civium lictori eripuit: Labienus, homo popularis, carnifici tradidit. C. Gracchus legem tulit, ne de capite civium Romanorum injuſſu veſtro judicaretur: hic popularis à duumviris, injuſſu veſtro, non judicari

dicari

14. *Comitiis centuriatis.*] Ut maximum inter crimina majeſtatis erat perduellio, ſic maximis populi comitiis, id eſt centuriatis, judicabatur. exemplum in Rabirio non obſcurum, clariſſimum autem in Claudio & Sempronio cenſoribus: de quibus lib. XLIII. Livius. *P. Manut.*

15. *Auſpicato in loco.*] Lex fuit vetus, *Jove fulgente tonante agi cum populo nefas eſto.* Itaque neque tributa, neque centuriata comitia ſine auſpice, nec niſi in loco inaugurato, haberi licebat, hoc eſt ab auguribus ad eam dicato & conſecrato: ut Liv. lib. III. *Hotom.*

16. *Virgas, flagella, carnificem.*] Notandum diſcrimen inter *virgas* & *flagella*: inter *lictorem* & *carnificem*. Omnes *lictores* in urbe domicilium habebant, & virgarum faſces Conſulibus & Prætoribus præferebant. *Carnifex* extra urbem habitabat, ne civitatem funeſtaret. Idem evocabatur ſi quis perduellionis damnatus eſſet, ſi quis vel ſervus vel ex infima plebe à Triumviris capitalibus damnatus eſſet: nolam & flagellum geſtabat, præſertim cum in damnatum animadverſurus eſſet, ut Zonaras teſtatur; nolam, ut omnes ab ipſius contagione caverent: flagellum, quod damnatum cædebat. *Sunt autem flagella ſumma arborum partes*, ut Servius definit. Virgis autem lictores utebantur ex arbore betulla. *Betulla*, inquit Plinius, *terribilis magiſtratuum Virgis.* Faſces autem ex bacillis & virgis conſtrictis conſtabant ſecuri inſerta ut ejus acies extaret. Eas magiſtratus, ſi quando cum populo ageret, ſtatim populo lictores ſubmittere jubebat, cum Reges eas ſemper erectas geſtare permitterent. *Hotom.*

17. *I lic*

dicari de cive Romano, ſed indicta cauſa civem Romanum capitis condemnari coëgit.

Tu mihi etiam legis Porciæ, tu C. Gracchi, tu horum 13
libertatis, tu cujuſquam denique hominis popularis mentionem facis, qui non modò ſuppliciis inuſitatis, ſed etiam verborum inaudita crudelitate, violare libertatem hujus populi, tentare manſuetudinem, commutare diſciplinam conatus es? Namque hæc tua, quæ te hominem clementem popularemque delectant, [17] I LICTOR: COLLIGA MANUS: quæ non modo hujus libertatis manſuetudiniſque non ſunt, ſed ne Romuli quidem, aut Numæ Pompilii; ſed Tarquinii, ſuperbiſſimi atque crudeliſſimi regis, iſta ſunt cruciatus carmina: quæ tu, homo lenis ac popularis, libentiſſimè commemoras. [18] CAPUT OBNUBITO, [19] AR-

17. *I lictor, colliga manus.*] *Lex horrendi carminis erat*, inquit Livius. *Duumviri perduellionem judicanto. ſi à duumviris judicatum erit, provocatione certato. ſi vincent. caput obnubito, infelici arbori reſte ſuſpendito: verberato vel intra pomœrium vel extra pomœrium.* Hac lege duumviri creati. cum condemnaſſent, tum alter ex his, *P. Horati te perduellionem judicio, inquit. Lictor colliga manus, &c.* Inde lictorum nomen, uti Agellius teſtatur. Eſt autem *Infelix arbor* quæ fructum non fert, & in Deorum inferorum tutela eſt, ut Macrobius & Plinius ſcripſerunt. Livius lib. II. *Conſules ſpoliari hominem & virgas expediri jubent.* Idem lib. III. *Lictores voca, virgas & ſecures expedi.* Lib. IIX. *Tunc Papirius ſpoliari magiſtrum equitum, & virgas ac ſecures expediri juſſit.* Hotom.

18. *Caput obnubito.*] Moris erat ut carnifices & lictores capita damnatorum involverent. Cic. Verr. VII. *Quid de illis dicemus qui capitibus involutis in piratarum numero producebantur, ut ſecuri ferirentur.* Et mox: *Capitibus involutis cives Rom. ad necem producere inſtituit.* Quin etiam deſperati ſibi caput involvebant. Horat. Sat. III. lib. II.

Nam male in re geſta cum vellem mittere operto
Me capite in flumen,

Plaut. Moſtell.

Fuge atque operi caput. Hotom.

Caput obnubito, arbori infelici ſuſpendito.] Verba Hoſtilii regis de Horatio, qui ſororem occiderat, hæc à Livio recitantur lib. I. *Duumviros, qui Horatio perduellionem judicent, ſecundum legem facio.* ſequitur: *Lex horrendi carminis erat: Duumviri perduellionem judicent: ſi à duumviris provocarit, provocatione certato: ſi vincent, caput obnubito, arbori infelici recte ſuſpendito: verberato vel intra pomœrium, vel extra pomœrium.* Infelices arbores fuere ficus atra, quæque baccam nigram, nigroſque fructus ferunt, acrifolium, & quæ præterea Macrobius nominat lib. III. felices ab infelicibus diſtinguens. *P. Manut.*

 19. *Ar-*

[19] ARBORI INFELICI SUSPENDITO. Quæ verba, Quirites, jampridem in hac republica non ſolum tenebris vetuſtatis, verum etiam luce libertatis oppreſſa ſunt.

P. XCIII.

14 V. AN VERÒ, ſi actio iſta popularis eſſet, &, ſi ullam partem æquitatis haberet, aut juris, C. Gracchus eam reliquiſſet? Scilicet tibi graviorem dolorem patrui tui mors attulit, quàm C. Graccho, fratris: & tibi acerbior o ejus patrui mors eſt, quem numquam vidiſti, quàm illi, ejus fratris, qui cum concordiſſimè vixerat: p & ſimilis viri tu ulciſceris patrui mortem, atque ille perſequeretur fratris ſui, ſi iſta ratione agere voluiſſet: & par deſiderium ſui reliquit apud populum Romanum Labienus iſte, patruus q veſter, quiſquis fuit, ac Ti. Gracchus reliquerat? An pietas tua major, quàm Gracchi? an animus? an conſilium? an opes? an auctoritas? an eloquentia? quæ ſi in illo minima fuiſſent: tamen præ tuis facultatibus maxima putarentur.

o ejus *deeſt in MSS. Lamb.*

p & *deeſt in MS.*

q veſtri *MS.*

15 Cùm verò his rebus omnibus C. Gracchus omnes vicerit: [20] quantum intervallum tandem inter te atque illum interjectum r putas? Sed moreretur priùs acerbiſſima morte millies Gracchus, quàm in ejus concione carnifex conſiſteret: quem non modò foro, ſed etiam cælo hoc, ac ſpiritu [21] cenſoriæ leges, atque urbis domicilio carere voluerunt.

r eſſe putas *MS.*

19. *Arbori infelici.*] Idem eſt apud Livium carmen, quod ex Regum commentariis ſumptum eſt, *Si vincent, caput obnubito; Infelici arbori reſte ſuſpendito.* Cato, inquit Verrius, felices arbores dixit, quæ fructum ferunt, infelices, quæ non ferunt. Plinius, *Infelices exiſtimantur, damnatæque religione, quæ neque feruntur umquam, neque fructum ferunt. Tarquinius Priſcus in Oſtentario*, ut Macrobius refert, *ſcribit arbores quæ inferum deorum avertentiumque in tutela ſunt, infelices nominari, alaternum, ficum atram, quæque baccam nigram nigroſque fructus ferunt: item aquifolium, pirum ſylvaticam, bruſcum, rubum, venteſque quibus prodigia portentaque mala comburi jubere oporteat.* arborem autem infelicem hic intellige crucem. *Turneb.*

20. *Quantum intervallum tandem inter te atque illum interjectum putas.*] Tollas *intervallum*, tollas *interjectum*, nihil diſceſſerit de auctoris ſententia. *Grut.*

21. *Cenſoriæ leges.*] Cenſoriæ leges erant de populi ætate, ſobole, familiis, pecunia cenſenda, de urbis templis, viis, aquis, ærario populi, paſcuis, vectigalibus tuendis: de populo in tribus centuriaſque deſcribendo. iiſdem ergo cenſoriis legibus in urbe carnifici domicilium habere, nefas erat. Itaque more priſco in urbe ſupplicium de ſontibus non ſumebatur. hinc illud Plauti verbum, *Extra portam Metiam currendum eſt prius. C. Quid eo? F.*

La-

fuerunt. Hic ſe popularem dicere audet, me alienum à commodis veſtris: cùm iſte omnes [22] & ſuppliciorum, & ſ verborum acerbitates, non ex memoria veſtra, ac patrum veſtrorum, ſed ex annalium monumentis, [23] atque ex regum commentariis conquiſierit: ego omnibus meis opibus, omnibus conſiliis, omnibus dictis atque factis repugnarim & reſtiterim crudelitati? Niſi fortè hanc conditionem vobis eſſe vultis, quam ſervi, ſi libertatis ſpem propoſitam non haberent, ferre nullo modo poſſent.

ſ verberum *Gul. & alii.*

16 Miſera eſt ignominia judiciorum publicorum, miſera multatio bonorum, miſerum exſilium: ſed tamen in omni calamitate retinetur aliquod veſtigium libertatis. mors denique ſi proponitur, in libertate moriamur. carnifex verò, [24] & obductio capitis, & nomen ipſum crucis, abſit non modo à corpore civium Romanorum, ſed etiam à cogitatione, oculis, auribus. harum enim omnium rerum, non

P. B.

Lanios inde arceſſam duo cum tintinnabulis. Eadem duo greges virgarum inde ulmearum adegero. loquitur enim de carnifice. & in Caſina, *Ille edepol videre te ardentem extra portam Metiam.* Nam Tacitus lib. II. Annalium ait, ſumptum eſſe more priſco extra Eſquilinam portam de nocentibus ſupplicium. Jam in capitis ſuppliciis, quæ tum irrogabantur peregrinis & ſervis, non civibus, carnifice non lictore utebantur. *Turneb.*

22. *Et ſuppliciorum & verberum acerbitates,*] Veneti, *Et verborum:* quod verum videtur. Nam & ſuperius paulo Cicero *horribilium verborum* meminit, & apud Livium *Lex* dicitur *horrendi carminis.* Camerar.

23. *Atque ex regum commentariis.*] A quibus inſtitutum judicium perduellionis & ſupplicium fuerat. Regum autem commentarii; ut Numæ, & Tulli Hoſtilii hujus judicii auctoris ætate Ciceronis extabant. Ne quis autem, quando duumviri hic judicarunt, eoſdem exiſtimet duumviros, & triumviros capitales. Nam triumvir ordinarium magiſtratum gerebat. Duumviri Romæ in magiſtratibus ordinariis non erant, ſed in perduellionis cauſa creari, qui judices eſſent, duo ſolebant. Alios eſſe ſic declarat Cicero; *Planeque duorum virorum judicium, aut triumvirorum capitalium, aut decemvirorum litibus judicandis duo nunquam.* Turnebus.

24. *Et obductio capitum.*] *Obnuptio* Pantagathus, quomodo poſtea emendavit Muretus. *Urſin.* *Obductio* exſtat in omnibus membranis & libris impreſſis, niſi eis quibus præſedit Lambinus, qui admiſit *obnuptio* placitum Mureto lib. VIII. cap. 9. malè. nam *obductio*, non ita protritum eſt vulgo, ut pædagogi lucernam oleat. accedit hoc quoque, quod ut cetera carminis ſuis verbis iteravit Tullius, & pro *lictore* carnificem; pro *arbore infelice*, crucem dixit; ita obductionem capitis videatur appellaſſe, quod iſthic erat, *caput obnubito.* hæc Gulielmius. *Grut.*

25. *Una*

non ſolùm eventus atque perpeſſio, ſed etiam t conditio, exſpectatio, mentio ipſa denique, indigna cive Romano atque homine libero eſt. An verò ſervos noſtros horum ſuppliciorum omnium metu, dominorum benignitas [25] una vindicta v liberabit: nos à verberibus, [26] ab unco, à crucis denique terrore, neque res geſtæ, neque acta ætas, neque noſtri honores vindicabunt?

t conditio *Muret.*

v *alii* liberavit.

17 Quamobrem fateor, atque etiam, T. Labiene, profiteor, & præ me fero, te ex illa crudeli, importuna, non tribunicia actione, ſed regia, meo conſilio, virtute, auctoritate eſſe depulſum. Qua tu in actione, quamquam omnia exempla majorum, omnes leges, omnem auctoritatem ſenatus, omnes religiones atque auſpiciorum publica jura neglexiſti: tamen à me hæc in hoc tam exiguo meo tempore non audies. liberum tempus nobis dabitur ad
18 iſtam diſceptationem. Nunc de Saturnini crimine, ac de clariſſimi patrui tui morte dicemus.

VI. Arguis occiſum eſſe à C. Rabirio L. Saturninum: & id C. Rabirius multorum teſtimoniis, Q. Hortenſio copioſiſſimè defendente, antea falſum eſſe docuit. Ego autem, ſi mihi eſſet integrum, ſuſciperem hoc crimen, agnoſcerem, confiterer. Utinam hanc mihi facultatem cauſa concederet, ut poſſem hoc prædicare, C. Rabirii manu L. Saturninum,

25. *Una vindicta.*] Hæc erat virga quam Prætor aut lictor manumittendi ſervi capiti imponens hæc verba pronunciabat: *Hunc hominem liberum eſſe ajo.* ſimul dominus hæc dicebat: *Abito quo voles, nihil te moror.* Plaut. in Sticho: *In hunc diem nihil te moror, abi quo lubet.* Liv. x. *Tu vero abeas neque te quiſquam moretur.* Hotom. Una manumiſſione: cum in libertatem ſervi dominorum benignitate vindicantur. Liberandorum autem ſervorum tria genera cum ſint, cenſus, vindicta, teſtamentum, ut in Topicis Cicero docet: uſitatius vindicta fuit. *P. Manut.*

26. *Ab unco.*] Qui impingebantur gutturi eorum qui ad ſupplicium trahebantur. Juvenalis:

Qua ſtantes ardent, qui fixo gutture fumant,
Et latum media ſulcum deducit arena.

Propertius:

Et bene cum fixum mento diſcuſſerit uncum,
Nil erit hoc, roſtro te premet anſa ſuo.

Ita fuſtis incurvus vocabatur. *Turnebus.* Quorundam criminum damnatis uncus in mentum impingebatur, atque ita per urbis vias tracti in Tyberim dejiciebantur. Sueton. *Nemo punitorum non in Gemonias abjectus uncoque tractus in Tyberim.* Ovid. in Ibin:

Perque vias urbis populo plaudente traheris,
Infixuſque tuis dentibus uncus erit. Hotom.

27. Nihil

turninum, hoſtem populi Romani, interfectum! [27] Nihil me clamor iſte commovet, ſed conſolatur, cùm indicat eſſe quoſdam cives imperitos, ſed non multos. numquam, mihi credite, populus Romanus hic, qui ſilet, conſulem me feciſſet, ſi veſtro clamore perturbatum iri arbitraretur. P. XCIV. Quanto jam levior eſt acclamatio! quin continetis vocem, indicem ſtultitiæ veſtræ, teſtem paucitatis?

Libenter, inquam, confiterer, ſi verè poſſem, aut 19 etiam ſi mihi eſſet integrum, C. Rabirii manu L. Saturninum eſſe occiſum: & id facinus pulcherrimum eſſe arbitrarer: ſed, quoniam id facere non poſſum, confitebor id, quod ad laudem minùs valebit, ad crimen non minus. Confiteor, interficiendi Saturnini cauſa, C. Rabirium arma cepiſſe. Quid eſt, Labiene? quam à me graviorem confeſſionem, aut quod in hunc majus crimen x exſpectas? Niſi verò [28] intereſſe aliquid putas inter eum, qui hominem occidit, & eum, qui cum telo occidendi hominis cauſa fuit. Si interfici Saturninum nefas fuit: arma ſumpta eſſe contra Saturninum ſine ſcelere non poſſunt. ſi arma jure ſumpta concedis; [29] interfectum jure concedas neceſſe eſt.

x exſpectabis *MS.*

Paucula quædam deeſſe videntur.

VII. Fit ſenatus conſultum, ut C. Marius, L. Valerius, 20 con-

27. *Nihil me clamor iſte.*] Apparet populum vocem illam indigne tuliſſe, *Saturninum hoſtem populi Romani appellari.* Moris fuit in concionibus, ſi quid magiſtratus diceret, quod populo placeret, ut id acclamationibus exciperent, ſi quid diſpliceret, admurmurarent & obſtreperent. Sic in Agrar. III. *Video quoſdam Quirites, ſtrepitu ſignificare neſcio quid.* Hotom.

28. *Intereſſe aliquid.*] Jus civile ita comparatum fuit, ut conſilium delinquendi æque ut delictum ipſum vindicaretur. Cic. pro Mil. *Quaſi exitus rerum non hominum conſilia legibus vindicentur. Lex non minus eum qui hominis occidendi cauſa cum telo fuerit, quam eum qui occiderit, punit* l. aut facta, 17. §. eventus, D. de pœna. Idem traditur in l. 7. C. de ſicar. *In maleficiis voluntas ſpectatur non exitus.* l. XIV. D. de ſicar. Hinc Paullus lib. Sent. 5. tit. 23. *Qui hominem occiderit, aliquando abſolvitur, & qui non occidit, damnatur. Conſilium enim cujuſque non factum puniendum eſt.* Idem.

29. *Interfectum jure concedas neceſſe eſt.*] Pantagathus putat hic nihil deeſſe. *Urſin.* In vetuſtè impreſſis tantum eſt *inter.* ut & in Pall. qui ambo annotant integram deficere paginam in codice vetuſto, medioque ejus collocatas haber binas has voces, *nobis dabit.* Grut.

30. *Ad-*

conſules, adhiberent tribunos plebis & prætores, quos eis videretur: operamque darent, ut imperium populi Romani y majeſtaſque conſervaretur. 30 Adhibent omnes tribunos plebis præter Saturninum, z prætores 31 præter Glauciam: 32 qui rempublicam ſalvam eſſe vellent, arma capere, & ſe ſequi jubent. Parent omnes. ex ædificiis armamentariiſque publicis arma populo Romano, C. Mario conſule diſtribuente, dantur. Hic jam, ut omittam cetera, de te ipſo, Labiene, quæro: cùm Saturninus Capitolium teneret armatus, eſſet unà C. Glaucia, C. Saufejus, etiam ille ex compedibus atque ergaſtulo Gracchus: addam, (quoniam ita vis) eodem, Q. Labienum, patruum tuum: in foro autem C. Marius, & L. Valerius Flaccus, conſules, 33 pòſt cunctus ſenatus, atque ille ſenatus, quem etiam vos ipſi, qui hos patres conſcriptos, qui nunc ſunt, in invidiam vocatis, quo facilius de hoc ſenatu detrahere poſſitis, a laudare conſueviſtis: cùm equeſter ordo; at quorum equitum Romanorum, dii immortales! patrum noſtrorum,

y majeſtas *MS.*
z præt. *eſt in nullo MS.*
P. B.
a laud. conſ. *non eſt in MS.*

30. *Adhibent omnes Tribunos plebis præter Saturninum, præter Glauciam.*] Ita Manutius edidit, & Victorius, ut potuerunt ex fide corruptorum codicum: at Turnebus optime, & Ant. Auguſtinus, *omnes prætores præter Glauciam*, correxerunt. Atque hæc lectio Octavio quoque Pantagatho in mentem venit ex eo loco, qui eſt in 1. in Catilinam: *Num unum diem poſtea L. Saturninum Tribunum pl. & C. Servilium prætorem pœna remorata eſt.* Urſin.

31. *Præter Glauciam.*] Lege, *Prætores præter Glauciam.* omiſſum eſt enim verbum, *Prætores*, propter ſimilitudinem ſequentis. prætorem autem C. Servilium Glauciam cum L. Saturnino tribuno pl. occiſum eſſe, quis ignorat? unum tamen ex Orat. 1. in Catil. exemplum afferre non gravabor: *Similis S. C. C. Mario & L. Valerio Coſſ. permiſſa eſt reſp. num unum diem poſtea L. Saturninum tribunum pl. & C. Servilium prætorem pœna remorata eſt?* P. Manut.

32. *Qui remp. ſalvam eſſe vellent.*] *Qui exercitum ducturus erat, ibat in Capitolium*, inquit Servius: *inde vexilla duo ſumebat, unum quo equites, alterum quo pedites evocabat, his verbis: Qui vult remp. ſalvam eſſe, me ſequatur.* Cic. pro C. Cornelio, apud Aſcon. *At enim extremi ac difficillimi temporis vocem illam C. Corneli Conſulem mittere coëgiſti, Qui remp. ſalvam eſſe vellent, ut ii ad legem accipiendam adeſſent.* Livius XXII. *Audendum atque agendum non conſultandum in tanto malo eſſe. Irent ſecum extemplo armati, qui remp. ſalvam vellent.* Cicero Tuſcul. IV. de Scipione loquens: *Iratus fuiſſe videtur Tiberio Graccho, tum cum Conſulem languentem reliquit, atque ipſe privatus ut ſi eſſet Conſul, qui remp. ſalvam eſſe vellet, ſe ſequi juſſit.* Hotom.

33. *Poſt. cunctus ſenatus.*] Pantagathus *poſt eos cunctus ſenatus.* Urſin.

34. Q. Scæ-

ſtrorum, atque ejus ætatis, [b] quæ tum magnam partem reipublicæ atque omnem dignitatem judiciorum [c] tenebat: cùm omnes omnium ordinum homines, qui in ſalute reipublicæ ſalutem ſuam poſitam eſſe arbitrabantur, arma cepiſſent: quid tandem C. Rabirio faciendum fuit?

b qui *Lamb.*
c tenebant *Lamb.*

De te ipſo, inquam, Labiene, quæro: cùm ad arma 21 conſules ex ſenatus conſulto vocaviſſent: cùm armatus M. Æmilius, princeps ſenatus, in comitio conſtitiſſet: qui, cùm ingredi vix poſſet, non ad inſequendum ſibi tarditatem pedum, ſed ad fugiendum, impedimento fore putabat: cùm denique [34] Q. Scævola, confectus ſenectute, [d] perditus morbo, mancus, & membris omnibus captus [35] ac debilis, haſtili nixus, & animi vim, & infirmitatem corporis oſtenderet: cùm L. Metellus, Ser. Galba, C. Serranus, P. Rutilius, C. Fimbria, Q. Catulus, omneſque, qui tum erant, conſulares, pro ſalute communi arma cepiſſent: cùm omnes prætores, cuncta nobilitas ac juventus accurreret, [36] C. & L. Domitius, L. Craſſus, Q. Mucius, C. Claudius, M. Druſus: cùm omnes Octavii, Metelli, Julii, Caſſii, Catones, Pompeji: cùm L. Philippus, L. Scipio, cùm M. Lepidus, cùm D. Brutus, cùm hic ipſe P. Servilius, quo tu imperatore, Labiene, meruiſti: cùm hic Q. Catulus, admodum tum adoleſcens, P. XCV. cùm hic C. Curio, cùm denique omnes clariſſimi viri cum conſulibus eſſent: quid tandem C. Rabirium facere convenit?

d *ita Grav.* præpeditus *Grut.*

34. *Q. Scævola.*] Q. F. augur, qui cum L. Metello Dalmatico conſul fuerat. nam Q. Scævola P. F. pont. max. cum L. Craſſo oratore quinquennio poſt Marium & Flaccum conſules, qui Saturninum, & Glauciam oppreſſerunt, conſulatum geſſit. *P. Manutius.*

35. *Ac debilis.*] Dicitur debilis cujus membra ſunt inhabilia, ſive quod fracta luxatave ſint, ſive aliam ob infirmitatem. Mecænas apud Senecam ep. 101.

Debilem facito manu,
Debilem pede, coxa;
Tuber adſtrue gibberum.

Senec. 1. controv. 3. *Exierant adulteri inter patrem debilem & filium ſtupentem.* Debilis pater dicitur qui manus in bello amiſerat. Lactantius de mortibus perſecutorum non ita pridem publicatus à Cl. Baluſio: *Cum clementiam ſpecie tenus profiteretur, occidi ſervos Dei vetuit, debilitari juſſit. Ideoque confeſſoribus effodiebantur oculi, amputabantur manus, pedes detruncabantur, nares & auriculæ deſecabantur.* Vide quid ſit debilis, & debilitare. *Gravius.*

36. *C. & L. Domitius.*] Bene monet Pighius in Faſtis ad annum V. C. DCLII. legendum *Cn. & L. Domitii.* Grut.

37. Præ

ſit? utrùm incluſum atque abditum latere in occulto;
atque ignaviam ſuam, tenebrarum ac parietum cuſtodiis
tegere: an in Capitolium pergere, atque ibi ſe cum tuo pa-
truo, & ceteris, ad mortem, propter vitæ turpitudinem,
confugientibus, congregare? an cum Mario, Scauro, Ca-
tulo, Metello, Scævola, cum bonis denique omnibus
coire non modò ſalutis, verùm etiam periculi ſocietatem?

22. VIII. Tu denique, Labiene, quid faceres tali in
re ac tempore? cùm ignaviæ ratio te in fugam atque
in latebras impelleret: improbitas & furor L. Saturnini in
Capitolium arceſſeret: conſules ad patriæ ſalutem ac li-
bertatem vocarent: quam tandem auctoritatem, quam
vocem, cujus ſectam ſequi, cujus imperio parere potiſſi-
mùm velles? Patruus, inquit, meus cum Saturnino fuit.
Quid? pater qui cum? quid? propinqui veſtri, equites
Romani? quid? omnis 37 præfectura, regio, vicinitas ve-
ſtra? quid? ager Picenus univerſus, utrùm tribunicium
furorem, an conſularem auctoritatem ſecutus eſt?

23 Equidem hoc affirmo, quod tu nunc de tuo patruo præ-
dicas, neminem umquam adhuc de ſeſe eſſe confeſſum.
nemo eſt, inquam, inventus tam profligatus, tam perdi-
tus, tam ab omni non modò honeſtate, ſed etiam ſimula-
tione honeſtatis relictus, qui ſe in Capitolio fuiſſe cum Sa-
turnino fateretur. At fuit veſter patruus. Fuerit: & fuerit
nulla deſperatione rerum ſuarum, nullis domeſticis vulne-
ribus coactus: induxerit eum L. Saturnini familiaritas, ut
amicitiam patriæ præponeret. idcircone oportuit C. Ra-
birium deſciſcere à republica? non comparere in illa ar-
P.B. mata multitudine bonorum? conſulum voci atque impe-
24 rio non obedire? Atqui videmus, hæc in rerum natura
tria

37. *Præfectura.*] *Præfectura* dicebantur quædam regiones in Ita-
lia, quibus propter defectionem & perfidiam ſuæ leges ſuique
magiſtratus adempti fuerant. Itaque Roma mittebantur in eas
quotannis præfecti, qui in iis jus dicerent. Feſtus earum duo ge-
nera conſtituit. unum earum in quas ſolebant quatuor ſexve mit-
ti, qui populi Romani ſuffragiis creati erant. alterum earum in
quas Prætor urbanus quotannis mittere ſolebat, qui jus dicerent.
Falſum eſt ergo, quod nonnulli ſcribunt, præfecturas jus civita-
tis habuiſſe, Livius lib. XXVI. *Habitari tantum tanquam urbem Ca-
puam frequentarique placuit. corpus nullum civitatis, nec ſenatus, nec
plebis concilium, nec magiſtratus eſſe. ſine publico conſilio, ſine imperio
multitudinem nullius rei inter ſe ſociam ad conſenſum inhabilem fore.
Præfectum ad jura reddenda ab Roma quotannis miſſuros.* Idem Cic.
Agrar. II. *Hotom.*

38. In-

tria fuiſſe: ut aut cum Saturnino eſſet, aut cum bonis, aut lateret. Latere, mortis erat [38] inſtar turpiſſimæ: cum Saturnino eſſe, furoris & ſceleris: virtus, & honeſtas, & pudor cum conſulibus eſſe cogebat. Hoc tu igitur in crimen vocas, quòd cum iis fuerit C. Rabirius, quos amentiſſimus fuiſſet, ſi oppugnaſſet: turpiſſimus, ſi reliquiſſet?

IX. At C. Decianus, de quo tu ſæpe commemoras, quia, cùm hominem omnibus inſignem notis turpitudinis, P. Furium, accuſaret ſummo ſtudio bonorum omnium, queri eſt auſus in concione de morte Saturnini, condemnatus eſt: & Sex. Titius, quòd habuit imaginem L. Saturnini domi ſuæ, condemnatus eſt. Statuerunt equites Romani illo judicio, improbum civem eſſe, & non retinendum in civitate, qui hominis, hoſtilem in modum ſeditioſi, imagine aut mortem ejus honeſtaret, [e] aut deſideria imperitorum miſericordia commoveret, aut ſuam ſignificaret imitandæ improbitatis voluntatem. Itaque mihi mirum videtur, unde hanc tu, Labiene, imaginem, quam [f] habes, inveneris. nam Sex. Titio damnato, qui iſtam habere auderet, inventus eſt nemo. Quod tu ſi audiſſes, aut ſi per ætatem ſcire potuiſſes: numquam profectò iſtam imaginem, quæ domi poſita, peſtem atque exilium Sex. Titio attuliſſet, in Roſtra, atque in concionem attuliſſes, nec tuas umquam [g] rationes ad eos ſcopulos appuliſſes, ad quos Sex. Titii afflictam navem, & in quibus C. Deciani naufragium fortunarum videres. Sed in his rebus omnibus imprudentia laberis. cauſam enim ſuſcepiſti antiquiorem memoria tua: quæ cauſa antè mortuà eſt, quàm tu natus eſſes. qua in cauſa tute profectò fuiſſes, ſi per ætatem eſſe potuiſſes, eam cauſam in judicium vocas. P. XCVI.

[e] *quinque ſeqq. voces deſunt in MS.*

25

[f] *tu habes MS.*

[g] *rates Pith.*

26 An non intelligis, primùm quos homines, & quales viros mortuos ſummi ſceleris arguas? deinde quot ex iis, qui vivunt, eodem crimine in ſummum capitis periculum arceſſas? Nam ſi C. Rabirius fraudem capitalem admiſit, quòd arma contra L. Saturninum tulit: huic quidem afferet aliquam deprecationem periculi ætas illa, qua tum fuit: Q. vero Catulum, patrem hujus, in quo ſumma ſapientia, eximia

38. *Inſtar.*] Similitudinem & imaginem ſignificat, ut apud Maronem, *Quantum inſtar in ipſo eſt:* id eſt, quam ſimilis eſt. Tranquillus, *Cujus etiam inſtar pro æde Veneris genitricis poſtea dedicavit.* Refertur etiam ad parem magnitudinem: *Inſtar montis equum.* Turneb.

 39. Tri-

eximia virtus, ſingularis humanitas fuit: M. Scaurum, illa gravitate, illo conſilio, illa prudentia, duos Mucios, L. Craſſum, M. Antonium, qui tum extra urbem cum præſidio fuit; quorum in hac civitate longè maxima conſilia atque ingenia fuerunt: ceteros pari dignitate præditos, cuſtodes gubernatoreſque reipublicæ, quemadmodum mor-
27 tuos defendemus? Quid de illis honeſtiſſimis viris, atque optimis civibus, equitibus Romanis dicemus, qui tum unà cum ſenatu ſalutem reipublicæ defenderunt? quid de [39] tribunis ærariis ceterorumque ordinum omnium hominibus, qui tum arma pro communi libertate ceperunt?

X. SED QUID ego de iis omnibus, qui conſulari imperio paruerunt, loquor? de ipſorum conſulum fama quid futurum eſt? L. Flaccum, hominem cùm ſemper in republica, tum in magiſtratibus gerendis, in ſacerdotio, cæremoniiſque, quibus præerat, diligentiſſimum, nefarii ſceleris ac parricidii mortuum condemnabimus? adjungemus ad hanc [h] labem ignominiamque mortis, etiam C. Marii nomen? C. Marium, quem verè patrem patriæ, parentem, inquam, veſtræ libertatis, atque hujuſce reipublicæ poſſumus dicere, ſceleris ac parricidii nefarii mortuum condemnabimus?

h *ita alii*, legem *Grut. malè.*

28 Etenim, ſi C. Rabirio, quòd iit ad arma, crucem T. Labienus in campo Martio [40] defigendam putavit: quod tandem excogitabitur in eum ſupplicium, qui [i] vocavit? Ac, ſi fides Saturnino data eſt, quod abs te ſæpiſſimè dicitur: non eam C. Rabirius, ſed C. Marius dedit; idemque violavit, ſi in fide non ſtetit. Quæ fides, Labiene, qui potuit ſine ſenatuſconſulto dari? Adeone hoſpes hujuſce

P. B.
i necavit *MS.*

39. *Tribunis ærarii.*] *Ærarium*, locus in foro, in æde Saturni, in quo publicæ pecuniæ deponebantur. Ejus procuratio Quæſtoribus urbanis & Tribunis ærarii mandabatur. Illi pecuniam publicam expenſam & acceptam in tabulas referebant: his pecunia, quam militibus in ſtipendium darent, attribuebatur. Hæc Varro & Aſconius. *Hotom.*

40. *Defigendam.*] Defigere humi figere eſt, ſic *defixitmis palis* dicitur à Varrone. Eſt & defigere ex eo inauſpicatum verbum. Cicero lib. II. de legibus, *Quæque augur injuſta, nefaſta, vitioſa, dira defixeris.* Turnebus. In hoc ultimo loco *defigere* eſt tranſlatum à magorum defixionibus. Magi enim dicuntur illos defigere, quibus incantationibus ſuis noceri credebant, ut non poſſent agere, ad quæ agenda naturalem habebant facultatem. Senec. VI. de Benef. 35. *Exſecraris enim illum, & caput dira imprecatione defigis.* Grævius.

41. *Ad*

juſce urbis, adeone ignarus es diſciplinæ conſuetudiniſque
k noſtræ, ut hæc neſcias? ut peregrinari in aliena civitate, k noſtræ
non in tua magiſtratum gerere videare? civ. MS.

Quid jam iſta C. Mario, inquit, nocere poſſunt, quo- 29
niam ſenſu & vita caret? Itane verò? tantis in laboribus
C. Marius, periculiſque vixiſſet, ſi nihil longiùs, quàm
vitæ termini poſtulabant, ſpe atque animo de ſe, & glo-
ria ſua cogitaſſet? At credo, cùm innumerabiles hoſtium
copias in Italia fudiſſet, atque obſidione rempublicam libe-
raſſet, omnia ſua ſecum unà moritura arbitrabatur. Non
eſt ita, Quirites: neque quiſquam noſtrûm in reipublicæ
periculis cum laude ac virtute verſatur, quin ſpe poſteri-
tatis, fructuque ducatur. Itaque cùm multis aliis de cauſis
virorum bonorum mentes divinæ mihi atque æternæ vi-
dentur eſſe, tum maximè quod optimi & ſapientiſſimi cu-
juſque animus ita præſentit in poſterum, ut nihil, niſi ſem-
piternum ſpectare videatur.

Quapropter l equidem & C. Marii, & ceterorum viro- 30
rum, ſapientiſſimorum ac fortiſſimorum civium, men- l equid.
tes, quæ mihi videntur ex hominum vita [41] ad deorum non eſt in
religionem & ſanctimoniam demigraſſe, teſtor, me pro MS.
illorum fama, gloria, memoria, non ſecus, ac pro pa-
triis fanis atque delubris propugnandum putare: ac, ſi pro
illorum laude mihi arma capienda eſſent, non minùs ſtre-
nuè caperem, quàm illi pro communi ſalute ceperunt.
Etenim, Quirites, exiguum nobis vitæ curriculum natura
circumſcripſit, immenſum gloriæ.

XI. Quare, ſi eos, qui jam de vita deceſſerunt, or- P. XCVII.
nabimus: juſtiorem nobis mortis conditionem relinque-
mus. Sed, ſi illos, Labiene, quos jam videre non poſſu-
mus, negligis: ne his quidem, quos vides, conſuli putas
oportere? Neminem eſſe dico ex iis omnibus, qui illo die 31
Romæ fuerint, quem tu diem in judicium vocas, pubeſ-
que tum fuerit, quin arma ceperit, quin conſules ſecutus
ſit. omnes ii, quorum tu ex ætate conjecturam facere po-
tes,

41. *Ad deorum religionem.*] Lambinus ſcribit ſe legere *regionem.* legat ſanè, dummodò nobis relinquat alterum. *Grut.* Bene Gruterus. Quid fiet *ſanctimonia* ſi *religio* immutandum? Conjunguntur *religio* & *ſanctimonia* hæc tanquam *συνώνυμα*. *Ex hominum vitâ ad deorum religionem & ſanctimoniam demigrare*, eſt poſt hanc vitam deorum numero adſcribi, ut tanquam Deus habearis, & ſanctè ac religioſè colaris, Deum fieri. *Grav.*

tes, quid tum fecerint, abs te rei capitis, C. Rabirii nomine, citantur. At occidit Saturninum Rabirius. 42 Utinam feciſſet! non ſupplicium deprecarer, ſed præmium poſtularem. Etenim, ſi Scevæ, ſervo Q. Crotonis, qui occidit L. Saturninum, libertas data eſt: quod equiti Romano præmium dari par fuiſſet? &, ſi C. Marius, 43 quòd fiſtulas, quibus aquá ſuppeditabatur m Jovis Optimi Maximi templis ac ſedibus præcidi imperarat, quod in clivo Capitolino 44 improborum civium.

m Idib. Martiis Jovis *MS.*

Deſunt, ut videre eſt, non pauca.

42. *Utinam feciſſet.*] Verbum poſtremum ſe putare rejiciendum teſtatur Pricæus in notis ad Apulejum. Sed ſi Tullium conſuluiſſet, vidiſſet ab illo potius omitti ſolere ipſam particulam *utinam*, ut lib. XIII. ad Attic. epiſt. 3. Sed ſatius erit hæc ut bene ſarta tecta relinquere. *Gron.*

43. *Quod fiſtulas.*] Eo facinore videbatur Marius in Jovem Opt. Max. commiſiſſe: nemo tamen fuit qui illum impie feciſſe exiſtimarit, ut propemodum propter ſceleratos cives, qui clivum Capitolinum occuparant, deorum templa temerare licuerit. Hæc autem periodus abſolutam ſententiam non habet. *Turneb.* Florus lib. III. Tubos, quibus aqua in Capitolium ducebatur, præciſos ſcribit. Plutarchus in Mario. Appian. civil. 1. *Saturninus aquæ penuria coactus deditionem fecit.* Hotom.

44. *Improborum civium.*] Pall. ambo adſcriptum habent, deficere heic à fine chartas duas, à neſcio quo exſectas. *Gron.*

M. TUL-

M. TULLII CICERONIS P. B.

IN

L. CATILINAM

PRIMA,

HABITA IN SENATU.

ORATIO PRIMA ET VICESIMA.

ARGUMENTUM.

Dicta eſt hæc oratio à Cicerone conſule, ſenatum habente in templo Jovis Statoris: VI. *id. Novemb. ut infra probabitur. qua quidem oratione oſtendit, patefacta jam eſſe omnibus ſcelerata Catilinæ adverſus rempubl. conſilia; ipſique ſuadet, vel potius imperat, ut ex urbe exeat, quo & civitatem liberet metu, & ipſe ſe liberius hoſtem P. R. profiteri queat. Genus igitur cauſæ judiciale non eſt, ut falſo Cœlius Curio putat: non enim in ſenatu judicia exercebantur, ſed ne deliberativum quidem eſt. quid ita? quia enim non deliberat Cicero, neque ſententiam dicit, neque aut ſuadet quicquam ſenatui, aut diſſuadet: ſed Catilinam increpat, objurgat, exagitat: jubet denique, ut cum reip. ſalute, ſua vero peſte ac pernicie, ex urbe proficiſcatur. Quid igitur? fatendum profecto eſt, non omnes Ciceronis orationes, nedum omnia quæ ab oratore tractantur, ad tria illa pervulgata cauſarum genera poſſe revocari. Ipſe autem orationis χαρακτὴρ plenus eſt δεινότητος, γοργότητος, σφοδρότητος, μεγαλοπρεπείας. Itaque quæcunque illo genere à veteribus prodita ſunt, ea obſervata hic mirabiliter inveniemus.* Muretus. [Habita A. V. C. DCXC.]

I. [1] QUOUSQUE tandem abutere, Catilina, patientia noſtra? [2] quamdiu etiam furor iſte tuus nos eludet? quem ad finem ſeſe effrenata jactabit audacia? nihilne [a] te noctur- *a te abeſt à MS.*

1. *Quouſque tandem.*] Sæpe jam M. Tullius, antequam hancce orationem haberet, verba in ſenatu de Catilinæ conjuratione fecerat;

nocturnum præſidium Palatii, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi, 3 nihil concurſus bonorum omnium, nihil hic

cerat: ut vel ex eo perſpicuum eſt, quod duodeviginti diebus ante, conſulibus Reſpubl. ſenatuſconſulto permiſſa erat. quod ego ipſum admonere ſupervacaneum putaſſem; (eſt enim ſane quam apertum) niſi animadvertiſſem, multos magnoſque viros, non è recentioribus modo, ſed etiam ex antiquis, quod, quid quoque tempore actum fuiſſet, non ſatis attente conſideraſſent, in errores quoſdam minime, ut arbitror, negligendos, in harum rerum explicatione incidiſſe. Mihi quidem ita videtur: Ciceroni imprimis ipſi maximam eſſe hiſce in rebus habendam fidem: ut; ſicubi ab eo ceteri diſſenſerint; homines eos fuiſſe, idcircoque labi potuiſſe, arbitremur: ſecundum Ciceronem autem Salluſtio, qui iiſdem temporibus fuit: cum Aſconio, qui ab eorum ætate non ita multum abfuit: Græcos autem, Plutarchum, Appianum, Dionem magno eſſe adhibito judicio legendos. Nam, ut hinc ordiamur, cum conjurati, Catilinæ denunciatione, in M. Porcii Leccæ domum conveniſſent, repertique eſſent duo, qui ſe Ciceronem in lectulo ſuo interfecturos pollicerentur; tum demum ait Salluſtius, rem ad ſenatum à Cicerone relatam; *ſenatumque decreviſſe, ut darent operam conſules, ne quid reſp. detrimenti caperet.* at id manifeſto falſum eſt. ſiquidem, quæ nox conſecuta eſt poſterum diem Nonar. Novemb. ea nocte coitionem illam in M. Porcii domum factam eſſe, conſtat ex oratione pro Sulla. jam autem ſedecim, minimum, dies erant, cum illa ſenatus auctoritas interceſſerat, ut ex hac ipſa oratione liquido cognoſci poteſt. Illud quoque non minus falſum eſt, quod idem Salluſtius prodidit, cum aut hanc orationem Cicero, aut aliam quampiam habuiſſet, certe quidem aliquot diebus poſt commiſſam conſulibus remp. Catilinam in eam vocem denique erupiſſe, ut diceret, ſi quod incendium in fortunas ſuas excitatum eſſet, id ſe non aqua, ſed ruina reſtincturum, id enim jampridem, id eſt, aliquot diebus ante comitia conſularia, Catoni judicium minitanti ac denuncianti Catilina reſponderat. quod ipſe Cicero in oratione pro Muræna teſtatum reliquit. Quod ſi Salluſtium ipſum, & accuratum cumprimis hominem, & illorum temporum æqualem, tamen alicubi lapſum videmus: exacuenda profecto nobis ingenii acies eſt: neque ut quidque à quoque veterum proditum fuerit, ita protinus recipiendum eſt: ſed conferenda alia cum aliis, & ad Ciceronis præcipue auctoritatem, tanquam ad Lydium lapidem, ſingula diligenter examinanda. *Muretus.*

2. *Quamdiu etiam furor iſte tuus nos eludet?*] Ita iſthæc collocant Gulielmiani, Fabric. Colon. S. Vict. item edd. vett. ſed tamen, ſi credendum binis Palatinis, ſecundo ac ſexto, abjicietur *etiam*, reſcribeturque, *quamdiu furor iſte tuus nos eludet?* nam voculam illam eſſe à mala manu arguit Pal. nonus, in quo aliter collocatur, ſic nempè: *quàm etiam diu furor iſte tuus nos.* decimus ſolùm *quàm diu nos etiam furor iſte tuus eludet.* quomodo fere vulgò editur. *Grut.*

3. *Nihil concurſus bonorum omnium.*] Gulielmius admiſerat iſtud. ſecu-

hic munitiſſimus habendi ſenatus locus, nihil horum ora vultuſque moverunt? patere tua conſilia non ſentis? conſtrictam jam omnium horum [b] conſcientia teneri conjurationem tuam non vides? quid proxima, quid [c] ſuperiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid conſilii ceperis, quem noſtrûm ignorare [d] arbitraris?

b ſcientia MS.
c ſuperiori MS.
d arbitrare MS.

O tempora, ô mores! [4] Senatus hæc intelligit, conſul videt: 2

ſecutus conſenſum librorum Fabr. Col. S. Vict. Erfurd. quibus accedunt non ſolùm Pall. quatuor: ſed omnis editio vetuſtior. ſuppoſitum eſt, *conſenſus*, non è libris, verùm ex Quintiliano: qui quàm ſæpe aliquid citet parum religiosè, notum eſt eis qui verſati in bonis auctoribus. *Grut.*

4. *Senatus hoc intelligit.*] Omnes veteres libri, *Senatus hac intelligit.* atque ita emendandum eſt. Illud autem majori animadverſione dignum, eſſe hic integrum ſenarium jambicum,

Senatus hac intelligit: conſul videt:

& quidem aliquanto meliorem eo, quem ex oratione in Piſonem annotavit Fabius:

Pro dii immortales, hic quis illuxit dies?

At jambicos quidem vel ſexcentos è Ciceronis ſcriptis poſſit aliquis minimo negotio colligere. neque fortaſſe mirandum. magnam enim partem, ut ipſe ait, ex jambis noſtra conſtat oratio. ὁ δὲ ἴαμβος, ait Demetrius, τῇ τῶν πολλῶν λέξει ὅμοιος, πολλοὶ γοῦν μέτρα ἰαμβικὰ λαλοῦσιν, οὐκ εἰδότες. Ariſtoteles autem lib. III. de arte dicendi, ὁ ἴαμβος, inquit, αὐτὴ ἐστιν ἡ λέξις ἡ τῶν πολλῶν. διὸ μάλιστα πάντων τῶν μέτρων ἰαμβεῖα φθέγγονται λέγοντες. idem etiam confirmat ἐν τῷ περὶ ποιητικῆς. ideoque Flaccus vocat jambum alternis aptum ſermonibus. Quid quod heroicos quoque non paucos in Cicerone, aliiſque antiquis ſcriptoribus reperias? atque adeo haud ab re fuerit, aliquot indicare, *ne cui forte hoc audentius, quam verius, protuliſſe videamur.* Orationis pro Archia principium eſt: *Si quid eſt in me ingenii, judices, quod ſentio quam ſit exiguum: aut ſi qua exercitatio dicendi,*

In qua me non inficior mediocriter eſſe
Verſatum,

nonne videtur poëtam poëtice velle defendere? at hic quidem, quod in media periodo eſt, minus fortaſſe ſentiatur. quid hic ex oratione ad Quirites poſt reditum? *Denique omnes, qui veſtris maximis beneficiis, honoribuſque ſunt ornati, producti ad vos ab eodem, non ſolum ad me conſervandum vos cohortati ſunt, ſed etiam rerum mearum geſtarum*

Auctores, teſtes, laudatoreſque fuerunt.

& pro Plancio: *Victoria noſtra graves adverſarios paratos,*

Interitus nullos ultores eſſe videbam.

& lib. I. Academicarum quæſtionum:

——— qua

Cum ſunt dicta, in conſpectu conſedimus omnes.

& IV. Tuſculanarum: *Illud animorum, corporumque diſſimile eſt, quod animi valentes*

videt: hic tamen vivit. [5] Vivit? immo verò etiam in ſenatum venit: fit publici conſilii particeps: notat & deſignat oculis ad cædem unumquemque noſtrûm. Nos autem, viri fortes, ſatisfacere reipublicæ videmur, ſi iſtius furorem ac tela vitemus. Ad mortem te [e] Catilina, duci, juſſu [f] conſulis, jampridem oportebat: in te conferri peſtem iſtam, quam tu in nos omnes jamdiu machinaris.

e ô Catil. *MS.*
f conſulum *Grut.*

3 An verò vir ampliſſimus, [g] P. Scipio, [h] pontifex maximus, Ti. Gracchum, mediocriter labefactantem ſtatum reipublicæ, privatus interfecit: Catilinam verò, orbem terræ cæde atque incendiis vaſtare cupientem, nos conſules [i] perferemus? nam illa nimis antiqua prætereo, [6] quòd [7] Q. Ser-

g præfectus P. *MS.*
h pontificem maximum *MS.*
i perferre? *MS.* non malè.

Morbo tentari non poſſunt: corpora poſſunt.

Et V. *Hoc loco multa ab Epicureis diſputantur:*

Itaque voluptates ſingillatim extenuantur.

Sed nihil admirabilius, quam integrum diſtichon, quod lib. de Oratore annotavi. Ita enim loquitur Craſſus: *Ac mihi quidem veteres illi majus quiddam animo complexi, plus multo etiam vidiſſe videntur, Quam quantum noſtrorum ingeniorum acies intueri poteſt*, &c. ponam etiam aliquot exempla ex aliis ſcriptoribus: ne quis eos hac in parte Cicerone fuiſſe diligentiores putet. Salluſtius, *Alii autem equites illos,*

Cneji Pompeji veteres fidoſque clientes,

voluntate ejus Piſonem aggreſſos. Livius lib. VII.

Pugnatum haud procul

Porta Collina eſt, totius viribus urbis.

Idem eodem libro: *Ipſe ubi illuxit, in radicibus montium extendere aciem cœpit*

Sedulo, ut adverſus montes conſiſteret hoſtis.

At hoc quidem rarum in Livio non eſt. Quid plura? M. Cato, cum oratione ſimpliciſſima de agris judicium faceret, heroicum effugere non potuit. ejus verba ſunt: *Vinea eſt prima, ſi vino multo ſiet, ſecundo loco hortus irriguus: tertio ſalictum: quarto oletum: quinto pratum: ſexto campus frumentarius: ſeptimo ſilva cadua:*

Octavo arbuſtum: nono glandaria ſilva.

Vereor, ne paulo quam pro re longior fuerim. ſed tamen, quod omnes artis rhetoricæ magiſtri tantopere clamant, vitioſiſſimum eſſe, verſum in oratione ſoluta facere, ſemel mihi faciendum putavi, ut prolatis exemplis oſtenderem, ne ipſos quidem, qui hoc præcipiunt, perpetuo id præſtare potuiſſe. *Muretus.*

5. *Vivit? imo verò etiam in Senatum venit.*] Pal. ſec. non agnoſcit *etiam.* ſext. id habet, ſed excluſit *verò.* & meo judicio alterutrum abeſſe poterat, ſi non utrumque. nam ſanè Pal. nonus ſcribit *imò verò et.* quod & in edd. antiquis: adeo ut, ex variante lectione, liqueat fermè de mendacio. *Grut.*

6. *Quodque Servilius Ahala Sp. Melium.*] Scribendum eſt, *quod C. Servilius*, &c. *Caji* enim prænomine affectus fuit Servilius is, qui Sp. Melium regnum affectantem interfecit. *Urſinus.*

7. Q. Ser-

7 Q. Servilius Ahala Sp. Melium, novis rebus ſtudentem, manu ſua k occidit. Fuit, fuit iſta quondam in hac republica virtus, ut viri fortes acrioribus ſuppliciis civem pernicioſum, quàm acerbiſſimum hoſtem coërcerent. 8 Habemus enim ſenàtuſconſultum l in te, Catilina, vehemens & grave: non deeſt reipublicæ conſilium, m neque auctoritas hujus ordinis: nos, nos, dico apertè, conſules deſumus.

k interfecit *MS.* l in te *non eſt in MS.* P. XCVIII. m non quidem *MS. Grav.* non auct. *alius MS.*

II. Decrevit quondam ſenatus, n ut L. Opimius 4
conſul videret, nequid reſpublica detrimenti caperet. nox nulla interceſſit; interfectus eſt propter quaſdam ſeditionum ſuſpiciones C. 9 Gracchus, clariſſimo patre, avo, majoribus: occiſus eſt cum liberis M. Fulvius, conſularis. Simili ſenatusconſulto, C. Mario, & L. Valerio, conſulibus, permiſſa eſt reſpublica. num unum diem poſtea L. Saturninum, tribunum plebis, & C. Servilium o prætorem, mors p ac reipublicæ pœna remorata eſt? At nos viceſimum jam diem patimur hebeſcere aciem horum auctoritatis. habemus enim q hujuſmodi ſenatusconſultum, verumtamen incluſum in tabulis, 10 tamquam in vagina reconditum: quo ex r ſenatusconſulto confeſtim interfectum ſ te eſſe, Catilina, convenit. Vivis: & vivis non ad deponendam, ſed ad confirmandam audaciam. Cupio, patres conſcripti, me eſſe clementem: cupio in tantis reipublicæ periculis t non diſſolutum videri: ſed jam me v ipſum inertiæ nequitiæque condemno.

n noxios cives interfici, ut *MS.* o præt. *non eſt in quib. edd.* p ac pœna reip. *MS.* q hujuſcemodi *MS.* ejuſmodi *alii.* r ſenatus conſilio *MS.* ſ eſſe te *MS.* t me non *MSS. Grav.* v ipſe *MSS.*

Caſtra

7. *Q. Servilius Ahala.*] Pighius libro III. Faſt. Rom. docet reſtituendum *C. Serv.* nos ſecuti ſumus exemplaria ſcripta, in quibus alterum; niſi quod ſextus ejus loco haberet, *ē* cum virgula ſuperjacente. *Grut.*

8. *Habemus enim ſenatusconſultum.*] Pal. ſec. *Habemus verò.* alterum tamen remanet in ceteris noſtris, item Gulielmianis, excepto Fabriciano infimæ vetuſtatis. Muretus tamen affirmat, veteribus ſuis abfuiſſe. *Idem.*

9. *Gracchus clariſſimo patre, avo, majoribus.*] Hanc emendationem diu eſt quod venditant Carrio lib. I. Antiq. Lect. cap. 17. Modius Epiſtola v. Novantiqq. habuitque item in ſchedis ſuis Gulielmius: annotatumque ita omninò legi in v. quo puto deſignari exemplar S. Victoris prope Pariſios. vulgata; *patre natus, avis, majoribus.* Idem.

10. *Tanquam in vagina.*] Palatinus nullus habuit prætereà *gladium*, imò ne editio quidem CCCCLXXXIII. ſervat tamen omnium prima. ſed nec eſt in Mureti, Lambinive codd. ſcriptis; imò nec M. aut V. vocem eam admiſere. itaque delendam putavi cum Gulielmio ac Manutio nepote. *Idem.*

5 Caſtra ſunt in Italia contra [x] rempublicam in Etruriæ faucibus collocata: creſcit in dies ſingulos hoſtium numerus: eorum autem imperatorem caſtrorum, ducemque hoſtium, intra mœnia, atque adeo in ſenatu [y] videmus, inteſtinam aliquam quotidie perniciem reipublicæ molientem. Si te [z] jam, Catilina, comprehendi, [a] ſi interfici juſſero: credo, erit verendum mihi, [b] ne non hoc potiùs omnes boni ſeriùs à me, quam quiſquam crudeliùs factum eſſe dicant. Verùm ego hoc, quod jampridem factum eſſe oportuit, certa de cauſa nondum adducor ut faciam. [11] tum denique interficiam te, cùm jam nemo tam improbus, tam perditus, [c] tam tui ſimilis inveniri poterit,
6 qui id non jure factum eſſe [d] fateatur. Quamdiu quiſquam erit, qui te defendere audeat, vives: & vives ita, ut [e] nunc vivis, multis meis, & firmis præſidiis [f] obſeſſus, ne commovere te contra rempublicam poſſis. multorum te etiam oculi & aures non ſentientem, ſicut adhuc fecerunt, ſpeculabuntur atque cuſtodient.

III. Etenim quid eſt, Catilina, quod jam ampliùs exſpectes, ſi neque nox tenebris [12] obſcurare cœtus nefarios, nec privata domus parietibus continere vocem conjurationis tuæ poteſt? [13] ſi illuſtrantur, ſi erumpunt omnia? Muta jam iſtam mentem: mihi crede, obliviſcere cædis atque incendiorum. teneris undique: luce ſunt clariora nobis tua conſilia omnia: quæ [g] etiam mecum licet re-
7 cognoſcas. Meminiſtine, [14] me ante diem XII. Kalendas Novemb.

[x] P.R. *MS.*
[y] videtis *Vict. & alii.*
[z] Catilina, jam *MS.*
[a] ſi te *MS. & Grav.*
[b] ne hoc *MS.*
[c] tam *non eſt in Pith.* P.B.
[d] fat. ſi te non interfici juſſero *MS.*
[e] nunc *non eſt in MSS.*
[f] oppreſſus *MSS.*
[g] jam *MS.*

11. *Tum denique interficiam te.*] Nihil ab hac diſſentiunt Pall. ſed Lipſius libro III. Var. Lect. cap. 22. Modius Epiſt. v. prodidere reſtare in ſcriptis ſuis, *interficiere.* reperitque in Col. Gulielmius, videturque modeſtius ac gravitate conſulari dignius. *Grut.*

12. *Obſcurare cœtus nefarios.*] Zinzerlingus noſter Promulſidis cap. 43. eruit è Turingico codice *cœptus nef.* declinatione quarta; & ita quoque Pall. noſtri quatuor: ſed plus roboris eſt in vulgato. neque ſequendi libri veteres, niſi ubi & ratio urget. *Idem.* Meus uterque ut & Francii: *obſcurare cœptus nefarios*, æque ut Thuringicus. quod non eſt temere damnandum; ſic & iidem tres libri, nec non Pithœanus, rectius: *voces conjurationis*, quam quod in editis eſt, *vocem conjurationis.* Id enim Cicero ſignificat, non continetur parietibus, quod de conjuratione loquimini, quos ſermones de illis habeatis. *Gravius.*

13. *Si illuſtrantur.*] Nonius *luſtrantur.* alterum tamen reſtat in mſſ. noſtris. Modius d. Epiſtola v. conjicit, *eluſtrantur*, non abſurde. *Grut.*

14. *Me ante diem* XII. *Kal. Novembres.*] Colon. liber, *me in ante diem.* ἀρχαικῶς. ſic Propertius: *Hic dominam exemplo ponat in ante meam.*

Novemb. dicere in ſenatu, certo die fore in armis, qui dies futurus eſſet [15] ante diem VI. Kal. Novembris, C. [h] Manlium, audaciæ ſatellitem atque [i] adminiſtrum tuæ? [k] num me fefellit, Catilina, non modò res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verùm, id quod multo magis eſt admirandum, dies? Dixi ego idem in ſenatu, cædem te [l] optimatum contuliſſe in ante diem V. Kalendas Novembris, tum cùm multi principes civitatis Româ non tam ſui conſervandi, quàm tuorum conſiliorum reprimendorum cauſâ [m] profugerunt. Num infitiari potes, te illo ipſo die meis præſidiis, mea diligentia circumcluſum, commovere te contra rempublicam non potuiſſe, cùm tu diſceſſu ceterorum, noſtra tamen, qui remanſiſſemus, cæde contentum te eſſe dicebas?

h *alii* Mallium. i miniſtrum *MS.* k non *MS.* l optimatium *MSS.* m profugerent *MS.*

8 Quid? cùm [n] tute Præneſte Kalendis ipſis Novembris occupaturum nocturno impetu eſſe confideres: ſenſiſtine, [16] illam coloniam meo juſſu, meis præſidiis, cuſtodiis vigiliiſque eſſe munitam? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego [17] non modo non audiam, ſed etiam non videam, planeque ſentiam.

n tu te *alii*, te *MS.* P. XCIX.

IV. Re-

memo. laudant Modius ac Gulielmius. noſtri Pall. heic nihil diſcrepant à vulgatis: ſed infra ſtatim omnes habent, *in ante diem* IIX. *Kalend. Novembr.* niſi quod ſext. *in ante diem* V. *Kal. Nov.* adeo ut dictio ea heic quoque admittenda videatur. *Grut.*

15. *Ante diem* VI. *Kal. Novembr.*] Quod diſcreparent Palatini, & hanc diem Manlio adſtrueret Salluſtius, auctorique noſtro etiam adſcriberet Priſcianus, ejeci vulgatum prius IIX. *Kalend. Novemb.* hujus rei indicium debeo præceptori meo Juſto Lipſio, qui conſulatur lib. II. Var. lect. cap. 3. *Idem.*

16. *Illam coloniam.*] Coloniam quoque nominat Frontinus, aut quicumque ille fuit, cujus fragmentum aliquod exſtat de coloniis. Sed perſpicue, coloniam fuiſſe, Gellius docet, cum ait lib. XVI. c. 13. *Præneſtinos a Tiberio imperatore petiiſſe, ut ex colonia in municipii ſtatum redigerentur.* Quo tempore deducta ſit, nec Vellejus, nec Livius, nec alius quiſquam docet. ego tamen, quin à L. Sulla deducta ſit, dubitandum non puto. Argumento ſunt illa verba Orat. 2. in Rullum: *Si dicent, per legem id non licere: ne per Corneliam quidem licet: at videmus agrum Præneſtinum à paucis poſſideri.* P. Manut.

17. *Non modò non audiam, ſed etiam non videam.*] Obtemperavi ſcriptis libris Cujacii, quorum meminit lib. XII. Obſervat. cap. 32. *Grut.* Omnes mei libri reſpuunt *non*, utroque loco. Libri Cujaciani hoc loco non fuerunt emendati, aut potius nimis emendati ſciolorum manu, qui neſciebant *non modo* infinitis in locis poni pro *non modo non*, ut Græcis οὐχ ὅτι, μὴ ὅτι. Exempla complura congeſſit Muretus Variarum lectionum lib. X. cap. 7.

Hinc

IV. RECOGNOSCE tandem mecum illam ſuperiorem noctem. jam intelliges multo me o vigilare acriùs ad ſalutem, quàm te ad perniciem reipublicæ. Dico te priori nocte veniſſe [18] inter falcarios (non agam obſcurè) [19] in M. Leccæ domum: conveniſſe eodem complures ejuſdem amentiæ ſceleriſque ſocios. num negare audes? quid taces? convincam, ſi p negas. video enim eſſe hic in ſenatu quoſdam, qui tecum unà fuere.

o vigilaſſe *MS.*

p negabis *MSS.*

9 O dii immortales! ubinam gentium ſumus? in qua urbe vivimus? q quam rempublicam habemus? Hîc, hîc ſunt, in noſtro numero, patres conſcripti, in hoc orbis terræ ſanctiſſimo graviſſimoque r conſilio, ſ qui de meo, noſtrûmque omnium interitu, qui de hujus urbis, atque adeò orbis terrarum exitio cogitent. hoſce ego video conſul, & de republica ſententiam rogo: &, quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuiſti igitur apud Leccam illa nocte, t Catilina: diſtribuiſti partes Italiæ: ſtatuiſti quò quemque proficiſci placeret: delegiſti quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres: deſcripſiſti urbis partes ad incendia: confirmaſti, te ipſum jam eſſe exiturum: dixiſti paullulum tibi eſſe etiam tum moræ, quòd ego viverem. Reperti ſunt duo equites Romani, qui te iſta cura liberarent, & ſeſe illa ipſa nocte paullo ante lucem me
10 v in meo lectulo interfecturos x pollicerentur. Hæc ego omnia, vix dum etiam cœtu veſtro dimiſſo, comperi: domum meam majoribus præſidiis munivi atque firmavi: excluſi eos, quos tu manè ad me ſalutatum miſeras, cùm illi

q *ita Græv. Alii tranſponunt.*

r concilio *MS.*

ſ qui de noſtro omn. *MSS.*

t ô Cat. *MS.*

v meo in *MS.*

x eſſe poll. *MS.*

Hinc non auſi ſumus ab optimorum librorum ſcriptura recedere. *Gravius.*

18. *Inter falcarios.*] Alii quomodo exponant obſcurum non eſt, ego vicum fuiſſe urbis puto, qui hoc nomine diceretur: in quo M. Leccæ domus ſita eſſet. huic autem loco germaniſſimus eſt alius in oratione pro Sulla. obſervandus interim ordo Ciceronis: qui primo rem, ut eſt, proponit: deinde confirmat, ex Catilinæ ſilentio: tum demum ad amplificationem progreditur artificioſe. amplificatio enim, niſi explicata, & confirmata re, locum habere non poteſt. *Muret.* Priſcianus lib. VIII. interpretatur, in locum, ubi habitant falcarii. *Lamb.*

19. *In M. Lecca domum.*] Scribendum *M. Læca* ex auctoritate argentei denarii, in quo M. hic PORCIUS LÆCA deſcriptus eſt. *Vrſin.* Uti F. Urſinus ſcribendum hoc nomen ſciſcit, ſic ſcribitur in meo primo vetuſtiſſimo codice, in ſecundo *Leca*. Grævius.

20. *Nec*

illi ipſi veniſſent; quos ego jam multis [y] ac ſummis vi- y ac ſum-
ris ad me id temporis venturos eſſe prædixeram. mis *alii non*
V. Quæ cùm ita ſint, Catilina, perge quò cœpiſti: *habent.*
egredere aliquando ex urbe; patent portæ: proficiſcere. P. B.
nimiùm diu te imperatorem illa tua Manliana caſtra deſi-
derant. educ tecum etiam omnes tuos: ſi minùs, quàm
plurimos. purga urbem. magno [z] me metu liberabis, dum- z metu lib.
modo inter me [a] atque te murus interſit. nobiſcum verſa- nos *MS.*
ri jam diutiùs non potes: non feram, non patiar, non ſi- a & *MS.*
nam. Magna diis immortalibus eſt [b] habenda, atque huic 11
ipſi Jovi Statori, antiquiſſimo cuſtodi hujus urbis gratia, b *ita Grav.*
quòd hanc tam tetram, tam horribilem, tamque infeſtam *alii aliter.*
reipublicæ peſtem toties jam effugimus. [20] Non eſt ſæpius
in uno homine ſalus ſumma periclitanda reipublicæ. Quam
diu mihi, conſuli deſignato, [c] Catilina, inſidiatus es, non c ô Cat.
publico me [d] præſidio, ſed privata diligentia defendi. cùm *MS.*
proximis comitiis conſularibus me conſulem in campo, & d conſilio
competitores tuos interficere voluiſti, compreſſi tuos nefa- *MS.*
rios conatus amicorum præſidio, & copiis, nullo tumultu
publicè concitato: denique, [e] quotieſcumque me petiſti, e quoties-
per me tibi obſtiti: quamquam videbam, perniciem meam cunque
cum magna calamitate reipublicæ eſſe conjunctam. nunc *ſemper*
jam apertè rempublicam univerſam petis. *MSS.*

Templa deorum immortalium, tecta urbis, vitam om- 12
nium civium, Italiam denique totam, ad exitium & va-
ſtitatem vocas. [21] Quare, quoniam id, quod primum,
atque

20. *Non eſt ſæpius in uno homine ſalus ſumma periclitanda reipubl.*] Tò *ſalus* haud dubium magiſtri eſſe gloſſema monuere dudum alii, idemque in mentem quoque nuper venit Zinzerlingo noſtro, qui adeatur. Promulſidis cap. 48. *Grut.* Sane ſic ille quidem; ſed admodum temere, & iniquo arbitrio, quum ſit haud dubia pars ſcripturæ Tullii, ut ſatis probabunt paterna ad Livium 25, 10. *Gronov.*

21. *Quare quoniam id.*] Locus hic in libris manuſcriptis, paulo aliter quam in impreſſis legitur. nempe hoc modo: *Quare, quoniam id quod eſt primum, quod hujus imperii, diſciplinæque majorum proprium eſt, facere nondum audeo.* utra lectio melior ſit alii judicent. *Muret.* *Id quod primum atque hujus imperii.*] Manuſcripti codicis lectio magis placet, *id quod eſſe primum & quod hujus imperii,* &c. poteſt etiam legi, *id quod primum & quod hujus,* &c. Urſin. Meus uterque, ut & Francii ac Duisb. *Quare quoniam id, quod eſt primum, & quod eſt hujus imperii diſciplinæque proprium, facere nondum audeo.* quod utique longe præferendum vulgaris. Præterea in meo ſecundo hæc verba *punire impios* adduntur hoc modo: *Qua-*

re

f ita Grut. alii non.
g ſed ad Grut. è conject. & ad Grav.
h facere non eſt in MS.

atque hujus imperii, diſciplinæque majorum proprium eſt; facere f nondum audeo: faciam id, quod eſt ad ſeveritatem lenius, g ad communem ſalutem utilius. nam, ſi te interfici juſſero, reſidebit in republica reliqua conjuratorum manus. ſin tu (quod te jamdudum hortor) exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna & pernicioſa
13 ſentina reipublicæ. Quid eſt, Catilina? num dubitas id, me imperante, h facere, quod i jam tua ſponte faciebas? Exire ex urbe conſul hoſtem jubet. interrogas me, num in exſilium? non jubeo: ſed ſi me conſulis, ſuadeo.

P.C.
i tu jam ſp. MS.
k delectari MSS.
l te non Grav.

VI. Quid enim, Catilina, eſt, quod te jam in hac urbe k delectare poſſit? in qua nemo eſt, extra iſtam conjurationem perditorum hominum, qui te non metuat; nemo, qui l non oderit. Quæ nota domeſticæ turpitudinis non inuſta vitæ tuæ eſt? [22] quod privatarum rerum dedecus non hæret infamiæ? quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus umquam tuis, quod flagitium à toto corpore abfuit? cui tu adoleſcentulo, quem corruptelarum illecebris irretiſſes, non aut ad audaciam, ferrum, aut ad libidinem, facem prætuliſti?

m ſileri deeſt in MS.

14 Quid verò? nuper, cùm morte ſuperioris uxoris, [23] novis nuptiis domum vacuam feciſſes, nonne etiam alio incredibili ſcelere hoc ſcelus cumulaſti? quod ego prætermitto, & facilè patior m ſileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut exſtitiſſe, aut non vindicata eſſe videatur.

re quoniam id, quod eſt primum, punire impios, & quod eſt hujus, &c. ſed cento eſt Magiſtri. *Grævius.*

22. *Quod privatarum rerum dedecus non hæret infamiâ?*] Ita habet Manutianus liber, & Victorianus: quod etſi ferri poteſt, Ant. tamen Auguſtini lectio magis placet, *in fama*, quam lectionem retinuit Lambinus. *Urſin.* Forſan *non inhæret tuæ famæ?* nam Pal. pr. cum haberet, *non habet infamia*; ſuperſcripſit, *hæret tuæ.* præterea F. & H. diſerte præferunt *inhæret infamiæ*, Turnebus lib. XXX. cap. 15. acquieſcit Lambiniano, *non hæret in fama?* Grut. Grævii ſecundus & Pithœanus: *Quod privatorum dedecus non inhæret infamiæ?* Pithœanus tamen pro *inhæret* ſcribit *hæt.* Non videtur Gruteri emendatio inepta eſſe. *Grævius.*

23. *Novis nuptiis domum vacuam feciſſes.*] Carrio lib. I. Antiq. Lect. cap. 18. reponendum monuit ex mſſ. ſuis, *vacue feciſſes*; & ita ſane eſt in Pal. nono; item V. H. F. probabatque item Gulielmius noſter. *Grut.* Meus uterque ut & Francii & Pith. *vacuefeciſſes.* Et ſic inferius cap. 7. *quod adventu tuo iſta ſubſellia vacuefacta*, ſic meus primus & Francii una voce *vacuefacta.* Pro quo dixit Lucretius metri cauſſa *vacefacere*, ut *vacuum* dixere pro *vacuum*, quod notavit Salmaſius ad Hiſtoriam Auguſtam. *Græv.*

24. *Pro-*

deatur. Prætermitto ruinas fortunarum tuarum, quas omnes impendere tibi [24] proximis idibus ſenties. ad illa venio, quæ non ad privatam ignominiam [n] vitiorum, non ad domeſticam tuam difficultatem ac turpitudinem, [25] ſed ad ſummam reipublicæ, atque ad omnium noſtrûm vitam ſalutemque pertinent.

n vitior. tuorum *Vid. & aliis*

[26] Poteſtne tibi hujus vitæ hæc lux, Catilina, aut hujus cæli ſpiritus eſſe jucundus, cùm ſcias, horum eſſe neminem, qui [o] neſciat, te pridie Kalendas Jan. Lepido, & Tullo, conſulibus, [27] ſtetiſſe in comitio cum telo? manum, conſulum, & principum civitatis interficiendorum cauſa, paraviſſe? ſceleri ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem [p] tuum, [28] ſed fortunam reipublicæ obſtitiſſe? Ac jam illa omitto. neque enim ſunt aut obſcura,

o non ſciat *MS.*

p tuum ulſum *MS.*

24. *Proximis idibus.*] Quare; videſis apud Petrum Pithœum lib. II. Adverſ. ſubſec. cap. 4. *Grut.*

25. *Sed ad ſummam reipublicæ.*] Meus primus optimus & Pithœi rectiſſime ſcribit, *ſed ad ſummam remp. Summa reſp.* eſt res quæ pertinet ad ſalutem totius reip. Plautus in Mercatore:

Nam ſi iſthuc jus eſt ſenecta ætate ſcortari ſenes,
Ubi loci res ſumma eſt noſtra publica.

Vid. Gronov. ad Liv. xxvi, 10. *Græv.*

26. *Poteſtne tibi hujus vitæ hæc lux.*] Multo melius in antiquis libris: quorum alii habent, *Poteſtne tibi hujus vitæ lux:* alii, *Poteſtne tibi hæc lux, Catilina, aut hujus cæli,* &c. Muretus. Illorum librorum ſcriptura, quæ ultimo loco ponitur à Mureto, ſtabilitur & ab utroque meo, & à Pithœano, in quibus *hujus vitæ* non habetur. Procul dubio *hujus vitæ* eſt cento magiſtri. *Lux* enim ſæpiſſime pro vita. Tuſcul. 1. *Omnes denique miſeros, qui hac luce careant.* qui obierint. & lib. II. *Fore aliquando finem hujus lucis, & amiſſionem omnium vitæ commodorum.* Græv.

27. *Stetiſſe in comitio cum telo?*] Si Lepido & Tullo Coss. ſtetit in Comitio cum telo, anno ſuperiore, id eſt, Piſone & Glabrione Coss. Africam rexit. legitimus igitur ei annus ille erat petendi conſulatus, biennio ante geſta prætura, Lepido & Tullo Coss. quem tamen non petiit. ſic enim eſt in oratione contra competitores: *Te vero, Catilina, conſulatum ſperare aut cogitare, non prodigium atque portentum eſt? à quibus enim petis? à principibus civitatis? qui tibi, cum L. Volcatius conſul in conſilio fuiſſet, ne petendi quidem poteſtatem eſſe voluerunt.* P. Manut.

28. *Sed fortunam reip. obſtitiſſe.*] *P. R.* eſt in veteribus libris, pro *reip.* quam ego veram hujus loci lectionem puto: ſic enim alibi Cicero locutus eſt. & in argenteo denario Q. Sicinii, fortunæ, ut opinor, imagini titulus adſcriptus eſt Fort. P. R. hoc eſt (ut ego interpretor) *Fortuna populi Romani.* Urſin. Non notis ſcripta hæc ſunt in meo primo, ſed integre *Fortunam populi Romani.* quod merito cum Fulvio & Mureto amplector. *Græv.*

29. *Quæ-*

q quotiens *ſemper MSS.* ra, aut non multo poſtea commiſſa. q quoties tu me de-ſignatum, 29 quoties me conſulem interficere conatus es? quot ego tuas petitiones ita conjectas, ut vitari r poſſe non viderentur, parva ſ quadam declinatione, &, ut ajunt, 30 corpore effugi. nihil agis, nihil aſſequeris, nihil moliris, 31 quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen t conari ac velle deſiſtis.

16 32 Quoties jam tibi extorta eſt ſica iſta de manibus? quoties vero excidit caſu aliquo, & elapſa eſt? tamen ea carere diutius non potes: quæ quidem quibus abs te initiata ſacris, ac devota ſit, neſcio, quòd eam neceſſe putas v conſulis in corpore defigere.

Þ. B.
r non poſſe *MS.*
ſ quad. *non eſt in MS.*
t velle ac conari *alii.*
v eſſe conſ. *Lamb.*

VII. NUNC VERÒ, quæ tua eſt iſta vita? ſic enim jam tecum loquar, non ut odio permotus eſſe videar, x quo

29. *Quoties conſulem interficere voluiſti? quot.*] Ita habent vulgati codices: manuſcriptus autem qui apud me eſt, longe melius *interficere voluiſti vel conatus es.* plus enim eſt conari, quam velle. *Urſin. Interficere conatus es?* Modius potius habuit Epiſt. v. & verò exſtat à prima manu in Hitt. à ſecundo in Pal. ſec. ac V. neque aliter editio princeps. vulgo *voluiſti?* Grut.

30. *Corpore effugi.*] Nihil varietatis reperi in meis, aut Gulielmius in ſuis. Giſanius tamen teſtatur ad Lucretium in *Exire*, fuiſſe in ſuo, *corp. exceſſi:* quomodo hunc locum laudat Servius IX. Æneidos. quod perplacet. gladiatorum enim verbum eſt. Lambino nemo auſcultabit qui novit inimicitias ejus cum altero illo. *Idem.*

31. *Quod mihi latere valeat in tempore.*] Pal. ſextus & nonus & V. horum verborum nullum habent veſtigium. & verò ſunt ſcribæ alicujus additamentum. nam & prima editio ſolùm habet, *quod me latere valeat*, ſine illo, *in tempore.* Modius tamen mire digladiatur contra Fulvium noſtrum pro illo ſuo, *quod me latere poſſit in tempore:* quod etiam in Col. reperit Gulielmius. *Grut.* In meo primo omnia verba hæc etiam non leguntur. In ſecundo vero & Francii ac Pith. & Duisb. *quod me latere poſſit.* Sed à ceteris libris, in quibus rectiſſime ſcribitur *mihi latere*, minime eſt diſcedendum. Nam ſic Latinæ linguæ genius & conſuetudo poſtulat, ut dicatur, & dixerint quoque *latet mihi.* Sicut enim dixerunt, *hæc res patet mihi*, ſic etiam dixerunt, *hæc res latet mihi.* Ἑλληνισμὸς eſt, cum dicant, hæc res latet me, λανθάνει με, ut olim docuit doctus ille Fr. Sanctius in Minerva lib. II. cap. 4. quem vide. *In tempore* eſt tempeſtive, mature, minimeque delendum. Terent. *In tempore venire rerum omnium eſt primum.* Pro quo Comici ſæpe dicunt per ellipſin *tempori*, & *tempore.* Mox meus ſecundus rectius, *neque tamen velle ac conari.* Voluntas præcedit conatum. *Grævius.*

32. *Quoties jam tibi extorta.*] Vulgò repetitur, *Quoties jam, quoties jam tibi.* ſed ſic nulli ſcripti noſtri, nullæ edd. veteres: neque aliquid in eo ſubodoror elegantiæ. *Grut.*

33. Si-

[x] quo debeo, ſed ut miſericordia, quæ tibi nulla debetur. Veniſti paullo antè in ſenatum. quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis ac neceſſariis ſalutavit? Si hoc poſt hominum memoriam contigit nemini, vocis exſpectas contumeliam, cùm ſis graviſſimo judicio taciturnitatis oppreſſus? Quid, quòd adventu tuo iſta ſubſellia, [y] vacua facta ſunt? [z] quòd omnes conſulares, qui tibi perſæpe ad cædem conſtituti fuerunt, [33] ſimulatque aſſediſti, partem iſtam ſubſelliorum nudam atque inanem reliquerunt?

Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? Servi mehercle mei ſi me iſto pacto [a] metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum [b] meam relinquendam putarem: tu tibi urbem [c] non arbitraris? &, ſi me meis civibus [34] injuria ſuſpectum tam graviter, atque offenſum viderem; carere me adſpectu civium, quàm infeſtis oculis omnium conſpici mallem. tu cùm conſcientia ſcelerum tuorum [d] agnoſcas odium omnium juſtum, & jam tibi diu debitum, dubitas, quorum mentes ſenſuſque vulneras, eorum adſpectum præſentiamque vitare? Si te parentes timerent, atque odiſſent tui, neque eos ulla ratione placere poſſes: ut opinor, ab eorum oculis aliquò concederes. nunc te patria, quæ communis eſt omnium noſtrûm parens, odit ac metuit: & jamdiu de te nihil judicat, niſi de parricidio ſuo cogitare. hujus tu neque auctoritatem [e] verebere, neque judicium ſequêre, neque vim pertimeſces? 17

Quæ tecum, Catilina, ſic agit, & quodammodo tacita loquitur. [35] Nullum aliquot jam annis facinus exſtitit, 18 niſi

x quod *Pith.*

y vacuefacta *alii.*

z quid quòd *alii.*

a met. atque odiſſent *MSS.*

b meam *non eſt in MS.*

c relinquendam non *MSS.*

d agnoſcis *MS.*

a P. Cl.

e verebare *MS.*

33. *Simulatque adſediſti.*] Colon. Baſilicanus, *ſubſediſti.* nec refugit Gulielmius. etſi enim propriè inſidiatorum qualis hic Catilina, non nimis abhorret à Senatore. nam à ſubſidere *ſubſellia.* unde Pompejus Senatum *longum ſubſellium* nominabat. *Grut.*

34. *Injuria ſpectatum tam graviter, atque offenſum viderem.*] Muretus probat è ſuis *infenſum.* malè. videndum potius an non *ſpectatum* mutandum in *ſuſpectum*, quod eſt in Pal. ſec. ſexto, decimo, F. V. nam Pal. nonus neutram vocem agnoſcit. *Idem.* *Suſpectum* omnes mei libri & editiones meliores præ ſe ferunt. *Offenſum* recte tuetur Lambinus. Noli hic Muretum audire. Mei etiam omnes libri repugnant. *Offenſus* autem ſæpius eſt infenſus. Cic. pro Cluent. *Quem ſibi offenſiorem ſciebat.* Suet. Jul. 19. *Omnibus officiis Cn. Pompejum affectatus eſt, offenſum patribus.* Grævius.

35. *Nullum aliquot jam annis facinus.*] Melius ſic mſſ. noſtri, quàm ut hactenus lectum; *Nullum jam tot annos facinus.* quod tamen non eſt in exoletis editionibus. Supra etiam reſcripſi; *de te nihil judicat*; volentibus iiſdem membranis. *Grut.*

 36. At

niſi per te: nullum flagitium ſine te: tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio direptioque ſociorum, impunita fuit ac libera: tu non ſolùm ad [f] negligendas leges, ac quæſtiones, verùm etiam [36] ad evertendas perfringendaſque valuiſti. Superiora illa, quamquam ferenda non fuerunt, [g] tamen, ut potui, tuli. nunc verò me totum eſſe in metu propter te unum: quidquid increpuerit, Catilinam timeri: nullum videri contra me conſilium iniri poſſe, quod à tuo ſcelere abhorreat; non eſt ferendum. Quamobrem diſcede, atque hunc mihi timorem eripe: [h] ſi verus, ne opprimar; ſin falſus, ut tandem aliquando timere deſinam.

f vertendas *alii.*

g tamen pertuli, ut potui *MS.*

h ſi eſt verus *MSS.* & *Grav.*

19 VIII. HÆC SI TECUM, ut dixi, patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiam ſi vim adhibere non poſſit? Quid? quòd tu te ipſe in cuſtodiam dediſti? quid? quòd, vitandæ ſuſpicionis cauſa, [37] apud M. Lepidum te habitare velle dixiſti? à quo non receptus, etiam ad me venire auſus es: atque, ut domi meæ te [i] aſſervarem, rogaſti. cùm à me quoque id reſponſum tuliſſes, me nullo modo poſſe iiſdem parietibus tutò eſſe tecum, qui magno in periculo eſſem, quòd iiſdem mœnibus contineremur; ad Q. Metellum prætorem veniſti. à quo repudiatus, ad ſodalem tuum, virum optimum, M. Marcellum demigraſti: quem tu videlicet & ad cuſtodiendum te, diligentiſſimum, & ad ſuſpicandum, ſagaciſſimum, & ad vindicandum, fortiſſimum fore putaſti. Sed [k] quam longè videtur à carcere atque à vinculis abeſſe debere, qui ſe ipſum jam dignum cuſtodia judicaverit?

i ſervarem *MS.*

P. B.

k quia *MS.*

20 Quæ cùm ita ſint, [l] Catilina, dubitas, [38] ſi hîc morari æquo

l ô Cat. *MS.*

36. *Ad evincendas perfringendaſque.*] Habent iſtud Pall. item Mureti nec non aliorum mſſ. firmantque vetuſtè editi, niſi quod ii *ad devincendas.* vulgatur tamen paſſim *ad evertendas.* imò ubi præcedit; *non ſolum ad negligendas leges &c.* eſt in Fabr. & Hitt. *advertendas leges:* Gulielmius putabat verum eſſe, *ad evertendas*, ut *evertat* leges ac quæſtiones, qui efficit ne lege lata de maleficiis ſuis quæratur: *evincat*, qui lege jam lata & quæſtione conſtituta vim judiciorum perfringit. *Grut.*

37. *Apud M. Lepidum.*] *Ad*, non *apud*, legit Servius in eo verſu: *Prima quod ad Trojam pro caris geſſerat Argis.* mihi tamen, *apud*, placet: nec aliter in antiquis libris. *M'* autem, id eſt Manius, non *M.* legendum non dubito: ut ſit is, qui cum L. Volcatio Tullo conſul fuerat. *P. Manut.*

38. *Si heic morari æquo animo non potes.*] Haud aliter Pall. noſtri, editique. nam Victorius, *Si emori æquo animo &c.* ſequentes, *ſi*

heic

æquo animo non potes, abire in aliquas terras, & vitam
iſtam multis ſuppliciis juſtis debitiſque ereptam, fugæ
ſolitudinique mandare? [m] Refer, inquis, ad ſenatum ([n] id — m Ref. enim, inq.
enim poſtulas) &, ſi hic ordo placere ſibi decreverit, te — MS.
ire in exſilium, obtemperaturum eſſe dicis. Non referam — n id en.
id, quod abhorret à meis moribus: & tamen faciam, ut — poſt. deeſt
intelligas, quid hi de te ſentiant. Egredere ex urbe, [o] Ca- — in MS.
tilina: libera rempublicam metu: in exſilium, ſi hanc vo- — o ô Cat.
cem exſpectas, proficiſcere. Quid eſt, Catilina? [p] ecquid — MS.
attendis, ecquid animadvertis horum ſilentium? patiun- — p quid MSS.
tur, tacent. quid exſpectas auctoritatem loquentium, quo- — q proſpicis
rum voluntatem tacitorum [q] perſpicis? — MS.

At ſi hoc idem huic adoleſcenti optimo, P. Sextio, ſi 21
fortiſſimo viro, M. Marcello dixiſſem: jam mihi conſuli hoc ipſo in templo, jure optimo ſenatus vim & manus intuliſſet. de te autem, Catilina, cùm quieſcunt, probant: cùm patiuntur, decernunt: cùm tacent, clamant. neque hi ſolùm, quorum tibi auctoritas eſt videlicet cara, vita viliſſima: ſed etiam illi equites Romani, honeſtiſſimi atque optimi viri, ceterique fortiſſimi cives, qui circumſtant ſenatum; quorum tu & frequentiam videre, & ſtudia perſpicere, & voces paullo antè exaudire potuiſti. quorum ego vix abs te jamdiu manus, ac tela contineo: eoſdem facilè adducam, ut te hæc, quæ jampridem vaſtare ſtudes, relinquentem, uſque ad portas proſequantur.

IX. [39] QUAMQUAM quid [r] loquor? te ut ulla res fran- 22
gat? tu ut umquam te corrigas? tu ut ullam fugam me- — r loquar
ditere? ut ullum tu exſilium cogites? [40] Utinam tibi iſtam — MSS.
mentem dii immortales duint! tametſi video, ſi mea vo-
ce perterritus ire in exſilium animum induxeris, quanta P. CIX
tempeſtas invidiæ nobis, ſi minus in præſens tempus, re-

centi

heic emori, quod impugnat Zinzerlingus capite 48. *Grut.* Grævius edidit, *ſi emori æquo animo.*

39. *Quanquam quid eſt quod loquar?*] Veneti melius, *Quanquam quid loquar?* Corrigit enim ſuperiora. Et mox, *Et ſi video, ſi mea voce perterritus ire in exilium animum induxeris.* Veneti, *Tametſi*: quod magis probo. Et in iiſdem, *Perterritus*, ut in aliis quoque quibuſdam libris, non legitur, videturque ab explicatore irrepſiſſe. *Camerar.*

40. *Utinam tibi iſtam mentem dii immortales duint!*] Suppeditavit mihi hanc lectionem Cujacius, affirmatque extare in mſſ. quos excuſſit lib. XII. Emendat. cap. 32. prius legebamus *donarent*, aut *darent*, omninò inſulſe. *Grut.*

 41. *Ut*

centi memoria ſcelerum tuorum, at in poſteritatem impendeat. Sed [s] eſt mihi tanti, dummodo iſta [t] privata ſit calamitas, & à reipublicæ periculis ſejungatur. Sed [v] ut vitiis tuis commoveare, ut legum pœnas pertimeſcas, [41] ut temporibus reipublicæ concedas, non eſt poſtulandum. [42] neque enim is es, Catilina, ut te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore revocarit.

ſ eſt tanti *Græv.* eſt mihi non tanti *alii.*
t tua priv. *MSS.*
v tu ut *alii.*

23 Quamobrem, ut ſæpe jam dixi, proficiſcere: ac, ſi mihi inimico, ut prædicas, tuo conflare vis invidiam; rectà [x] perge in exſilium: vix feram ſermones hominum, ſi id feceris: vix molem iſtius invidiæ, ſi in exſilium ieris juſſu conſulis, ſuſtinebo. ſin autem ſervire meæ laudi & gloriæ mavis, egredere cum importuna ſceleratorum manu; confer te ad Manlium: concita perditos cives: ſecerne te à bonis: infer patriæ bellum: exſulta impio latrocinio, ut à me non ejectus, ad alienos; ſed invitatus, ad tuos iſſe videaris.

x via perge *MSS.*

24 [43] Quamquam quid ego te invitem, à quo jam ſciam

eſſe

41. *Ut temporibus reip. concedas.*] Omnes quatuor libri, quos excuſſi, & Pith. ac Duisb. excerpta: *ut temporibus reip. cedas.* Hoc peſſime ſcioli interpolarunt, cum reſcripſerunt *concedas*, quod Latinum loquendi genus eſſe hoc loco non exiſtimo. Aliud eſt 1. in Orat. de Prov. Conſul. *Ego dolorem & inimicitias meas reip. conceſſi.* h. e. reip. donavi, remiſi, propter rempublicam oblitteravi. Sed *cedere reipub. temporibus*, eſt facere quod præſens ſtatus reip. poſtulat, aut injungit faciendum quanquam invitus facias & non æquo animo. x. ad Fam. epiſt. 11. *Fecimus id quidem temporibus cedentes, quæ valent in rep. plurimum.* Lib. IV. ep. 9. *Primum tempori cedere, id eſt, neceſſitati parere ſemper ſapientis eſt habitum.* Lib. VI. 3. *Pudori tamen malui famæque cedere, quam ſalutis meæ rationem ducere.* Phædrus libro III. 11.

Et cedo invidia, dummodo abſolvar cinis.

Fero invidiam, patior mihi invideri. *Græv.*

42. *Neque enim is es Catilina, ut te aut &c.*] Idem Cujacius producit ex iiſdem libris: *neque enim ſis Catilina, ſi te aut &c.* nondum auſim ſequi. alterum illud tuetur ſe mſſ. noſtris omnibus, nec non olim cuſis. nam poſteriores *Catilina, is es &c.* Grut.

43. *Quamquam quid ego te invitem.*] Unus liber vetus, *Quamquam quid eo te invitem.* unde dubium non habeo, quin totus locus ita legi debeat: *Quamquam quid eo te invitem, quo jam ſciam eſſe præmiſſos, qui tibi ad Forum Aurelium præſtolarentur armati? ſciam, pactam & conſtitutam eſſe cum Manlio diem? quo etiam Aquilam illam argenteam*, &c. *Eo* in caſtra Manlii. eo enim ſuorum multitudinem Catilina præmiſerat, ac temperare mihi non poſſum, quin Salluſtii verbis, quibus hoc ipſum exponitur, leviter, ut opinor, depravatis, opem ferre ſtudeam. ſunt autem hæc: *Poſtremo ubi*

multa

eſſe præmiſſos, qui tibi ad forum Aurelium præſtolarentur
armati? 44 ſciam pactam & conſtitutam eſſe cum Manlio
diem? à quo etiam aquilam illam argenteam, quam tibi,
ac tuis omnibus perniciosam eſſe confido & funeſtam fu-
turam, cui domi tuæ ſacrarium ſcelerum tuorum conſtitu-
tum fuit, ſciam eſſe præmiſſam? y Tu ut illa diutius care- y Modo tu
re poſſis, quam venerari, ad cædem proficiſcens, ſolebas? illa *MS.*
à cujus altaribus ſæpe iſtam dexteram impiam ad necem ci-
vium tranſtuliſti?

X. Ibis tandem aliquando, quò te jampridem tua iſta 25
cupiditas effrenata ac furioſa rapiebat. neque enim tibi
hæc res affert dolorem, ſed quandam incredibilem volu- z non nat.
ptatem. ad hanc te amentiam z natura peperit, voluntas *MS.*
exercuit, fortuna ſervavit. numquam tu non modò otium, P. B.
ſed ne bellum quidem, niſi nefarium concupiſti. nactus es
ex perditis, atque ab omni non modo fortuna, verùm etiam a impio-
ſpe derelictis, conflatam a improborum manum. rum *MS.*

Hîc tu qua lætitia perfruere? quibus gaudiis exſultabis? 26
quanta in voluptate bacchabere, cùm in tanto numero tuo-
rum neque audies virum bonum quemquam, neque vide-
bis? Ad hujus vitæ ſtudium meditati illi ſunt, qui feruntur,
labores tui: jacere humi non modò ad obſidendum
ſtuprum, verùm etiam ad facinus obeundum: vigilare non b otioſo-
ſolùm inſidiantem ſomno maritorum, verùm etiam bonis rum *Pith.*
b occiſorum. Habes ubi oſtentes illam præclaram c tuam c tuam *deeſt*
patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium: qui- *in MS.*
bus te brevi tempore confectum eſſe ſenties. Tantum pro- 27
feci tum, 45 cùm te à conſulatu repuli, ut exſul potiùs ten-
tare,

multa agitanti nihil procedit, rurſus in tempeſta nocte conjurationis principes convocat per M. Porcium Leccam: ibique multa de ignavia eorum queſtus docet, ſe Manlium præmiſiſſe ad eam multitudinem, quam ad capienda arma paraverat. Hæc poſtrema verba ita legi debere cenſeo: *Docet, ſe ad Manlium præmiſiſſe eam multitudinem, quam ad capienda arma paraverat.* Non enim Manlium ad multitudinem, ſed contra, multitudinem ad Manlium præmiſerat. *Muret.*

44. *Sciam pactam & conſtitutam.*] Omnes mſſ. noſtri præmittunt *cùm*, neque ſecus antiquitus impreſſi. emendat leviter ſed verè Gulielmius, *cui ſciam pactam &c.* manifeſte enim captatur πολύπτωτον, quo, cui, à quo. Mureti correctio, & à libris longius diſcedit, & ſententiam torquet: quam tamen Lambinus jam in libros receperat, & quidem cum elogio; tamquam ſi à mſſ. eſſet, non à conjectura. *Grut.*

45. *Cùm te à conſulatu repuli.*] Lambinus *depuli*, contra libros,

 &

tare, quàm conſul vexare rempublicam poſſes: atque ut id, quod eſſet à te [d] ſceleratè ſuſceptum, latrocinium potiùs quàm bellum nominaretur.

d ſcelerato MS.

XI. NUNC, ut à me, patres conſcripti, quandam propè juſtam patriæ querimoniam deteſter ac deprecer: percipite, quæſo, diligenter, quæ dicam, & [46] ea penitus animis veſtris mentibuſque mandate. Etenim, ſi mecum patria, quæ mihi vita mea multo eſt carior; ſi cuncta Italia; ſi omnis reſpublica loquatur: M. Tulli, quid agis? tune eum, quem eſſe hoſtem comperiſti: quem ducem belli [e] futurum vides: quem exſpectari imperatorem in caſtris hoſtium ſentis, auctorem ſceleris, principem conjurationis, evocatorem ſervorum, & civium perditorum, exire patieris, [47] ut abs te non emiſſus ex urbe, ſed immiſſus in urbem eſſe videatur? nonne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non ſummo ſupplicio [48] mactari imperabis? Quid

e futuri MS.

& Latinè loquentium conſuetudinem. *repellere* verbum eſt comitiale; unde *repulſa*. Grut.

46. *Ea penitus animis v. mentibuſque mandate.*] In variis collectionum ſuarum partibus ſibi diſplicere vocem ſecundam apud multos quoque ſcriptores Pricæus oſtendit, ut de hoc loco, ad librum primum Metamorphoſeos Apuleji reponitque *penitis*. Quod ut ſperni debeat, & quam prave Ciceronianum ſit, ſatis evincunt paterna ad Taciti ſecundum annalem cap. 12. *Gronov.*

47. *Ut abs te non emiſſus ex urbe.*] Meus primus: *ut abs te non amiſſus ex urbe*, quod immutatum à ſciolis credo, qui ignorarunt *amitti* eſſe amandari, dimitti, hinc notius *emitti* ſubſtituerunt. Virgilius 11. Æneid.

Quiſquis es amiſſos hinc jam obliviſcere Grajos.

Terent. Heaut. III. 71.

Prius patriam omnem quam abs te amittas filium.

Ubi Donatus: *Amittere pro dimittere dixit. Nam quod nos dicimus dimittere, antiqui dicebant amittere.* Apud ſolos Comicos Terentium & Plautum vel ſexcenta inveneris exempla. Mox idem codex, *quid impedit te?* omiſſo *tamen* quod in aliis libris habetur. *Gravius.*

48. *Mactari.*] Uſum quendam hujus verbi, paucis, ut arbitror, notum, quem ante hos decem annos annotavi, & publice docui, cum etiam tum adoleſcentulus, Limoni, quod Pictonum oppidum eſt & humaniorum litterarum, & juris civilis ſtudiis florentiſſimum, Amphitruonem Plautinam enarrarem; tradere hoc loco inſtitui: ſimulque locum Plautinum, à quibuſdam, qui eum non intelligebant, corruptum, declarare. *Mactare* igitur hoſtiam alicui deo, uſitate dicimus: ut,

Cælicolum regi mactabam in litore taurum.

At mactare deum quempiam aliqua hoſtia, minus ſæpe uſitatum illud

m multis y ac ſummis vi- y ac ſummis *alii non habent.*
ſe prædixeram.
lina, perge quò cœpiſti: P. B.
tent portæ: proficiſcere.
ua Manliana caſtra deſi-
tuos: ſi minùs, quàm
ıe metu liberabis, dum- z metu lib. nos *MS.*
terſit. nobiſcum verſa- a & *MS.*
, non patiar, non ſi-
habenda, atque huic 11
li hujus urbis gratia, b *ita Grav. alii aliter.*
n, tamque infeſtam
s. 10 Non eſt ſæpius
a reipublicæ. Quam
, inſidiatus es, non c ô Cat. *MS.*
ntia defendi. cùm d conſilio *MS.*
em in campo, &
mpreſſi tuos nefa-
is, nullo tumultu
ıque me petiſti, e quotiescunque *ſemper MSS.*
ɔerniciem meam
junctam. nunc

is, vitam om- 12
xitium & va-
od primum,
atque

tanda reipubl.]
e dudum alii,
) noſtro, qui
lem; ſed ad-
dubia pars
m 25, 10.

is, paulo
are, quo-
majorum
lii judi-
ipti co-
imperii,
Urſin.
uod eſt
e non-
terea
Qua-
re

f ita Grut. alii non. g ſed ad Grut. è conject. & ad Grav. h facere non eſt in MS.

atque hujus imperii, diſciplinæque majorum proprium eſt, facere f nondum audeo: faciam id, quod eſt ad ſeveritatem lenius, g ad communem ſalutem utilius. nam, ſi te interfici juſſero, reſidebit in republica reliqua conjuratorum manus. ſin tu (quod te jamdudum hortor) exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna & pernicioſa

13 ſentina reipublicæ. Quid eſt, Catilina? num dubitas id, me imperante, h facere, quod i jam tua ſponte faciebas? Exire ex urbe conſul hoſtem jubet. interrogas me, num in exſilium? non jubeo: ſed ſi me conſulis, ſuadeo.

P. C. i tu jam ſp. MS.

VI. QUID ENIM, Catilina, eſt, quod te jam in hac urbe k delectare poſſit? in qua nemo eſt, extra iſtam conjurationem perditorum hominum, qui te non metuat; nemo, qui l non oderit. Quæ nota domeſticæ turpitudinis non inuſta vitæ tuæ eſt? 22 quod privatarum rerum dedecus non hæret infamiæ? quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus umquam tuis, quod flagitium à toto corpore abfuit? cui tu adoleſcentulo, quem corruptelarum illecebris irretiſſes, non aut ad audaciam, ferrum, aut ad libidinem, facem prætuliſti?

k delectari MSS. l te non Grav.

14 Quid verò? nuper, cùm morte ſuperioris uxoris, 23 novis nuptiis domum vacuam feciſſes, nonne etiam alio incredibili ſcelere hoc ſcelus cumulaſti? quod ego prætermitto, & facilè patior m ſileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut exſtitiſſe, aut non vindicata eſſe videatur.

m ſileri deeſt in MS.

re quoniam id, quod eſt primum, punire impios, & quod eſt hujus, &c. ſed cento eſt Magiſtri. *Gravius.*

22. *Quod privatarum rerum dedecus non hæret infamiâ?*] Ita habet Manutianus liber, & Victorianus: quod etſi ferri poteſt, Aut. tamen Auguſtini lectio magis placet, *in fama*, quam lectionem retinuit Lambinus. *Urſin.* Forſan *non inhæret tuæ famæ?* nam Pal. pr. cum haberet, *non habet infamia*; ſuperſcripſit, *hæret tuæ.* præterea F. & H. diſerte præferunt *inhæret infamia*, Turnebus lib. XXX. cap. 15. acquieſcit Lambiniano, *non hæret in fama?* Grut. Grævii ſecundus & Pithoeanus: *Quod privatorum dedecus non inhæret infamiæ?* Pithoeanus tamen pro *inhæret* ſcribit *hæt*. Non videtur Gruteri emendatio inepta eſſe. *Gravius.*

23. *Novis nuptiis domum vacuam feciſſes.*] Carrio lib. I. Antiq. Lect. cap. 18. reponendum monuit ex mſſ. ſuis, *vacue feciſſes*; & ita ſane eſt in Pal. nono; item V. H. F. probabatque item Gulielmius noſter. *Grut* Meus uterque ut & Francii & Pith. *vacuefeciſſet.* Et ſic inferius cap. 7. *quod adventu tuo iſta ſubſellia vacuefacta*, ſic meus primus & Francii una voce *vacuefacta.* Pro quo dixit Lucretius metri cauſſa *vacefacere*, ut *vacuum* dixere pro *vocuum*, quod notavit Salmaſius ad Hiſtoriam Auguſtam. *Grav.*

24. Pre-

deatur. Prætermitto ruinas fortunarum tuarum, quas omnes impendere tibi [24] proximis idibus ſenties. ad illa venio, quæ non ad privatam ignominiam n vitiorum, non ad domeſticam tuam difficultatem ac turpitudinem, [25] ſed ad ſummam reipublicæ, atque ad omnium noſtrûm vitam ſalutemque pertinent.

n vitior. tuorum *Vid. & alii.*

[26] Poteſtne tibi hujus vitæ hæc lux, Catilina, aut hujus cæli ſpiritus eſſe jucundus, cùm ſcias, horum eſſe neminem, qui o neſciat, te pridie Kalendas Jan. Lepido, & Tullo, conſulibus, [27] ſtetiſſe in comitio cum telo? manum, conſulum, & principum civitatis interficiendorum cauſa, paraviſſe? ſceleri ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem p tuum, [28] ſed fortunam reipublicæ obſtitiſſe? Ac jam illa omitto. neque enim ſunt aut obſcura,

o non ſciat *MS.*

p tuum ullum *MS.*

24. *Proximis idibus.*] Quare; videſis apud Petrum Pithœum lib. II. Adverſ. ſubſec. cap. 4. *Grut.*

25. *Sed ad ſummam reipublicæ.*] Meus primus optimus & Pithœi rectiſſime ſcribit, *ſed ad ſummam remp. Summa reſp.* eſt res quæ pertinet ad ſalutem totius reip. Plautus in Mercatore:

Nam ſi iſthuc jus eſt ſenecta ætate ſcortari ſenes,
Ubi loci res ſumma eſt noſtra publica.

Vid. Gronov. ad Liv. XXVI, 10. *Græv.*

26. *Poteſtne tibi hujus vitæ hæc lux.*] Multo melius in antiquis libris: quorum alii habent, *Poteſtne tibi hujus vitæ lux:* alii, *Poteſtne tibi hæc lux, Catilina, aut hujus cæli,* &c. Muretus. Illorum librorum ſcriptura, quæ ultimo loco ponitur à Mureto, ſtabilitur & ab utroque meo, & à Pithœano, in quibus *hujus vitæ* non habetur. Procul dubio *hujus vitæ* eſt cento magiſtri. *Lux* enim ſæpiſſime pro vita. Tuſcul. I. *Omnes denique miſeros, qui hac luce careant.* qui obierint. & lib. II. *Fore aliquando finem hujus lucis, & amiſſionem omnium vitæ commodorum.* Græv.

27. *Stetiſſe in comitio cum telo?*] Si Lepido & Tullo Coſs. ſtetit in Comitio cum telo, anno ſuperiore, id eſt, Piſone & Glabrione Coſs. Africam rexit. legitimus igitur ei annus ille erat petendi conſulatus, biennio ante geſta prætura, Lepido & Tullo Coſs. quem tamen non petiit. ſic enim eſt in oratione contra competitores: *Te vero, Catilina, conſulatum ſperare aut cogitare, non prodigium atque portentum eſt? à quibus enim petis? à principibus civitatis? qui tibi, cum L. Volcatius conſul in conſilio fuiſſet, ne petendi quidem poteſtatem eſſe voluerunt.* P. Manut.

28. *Sed fortunam reip. obſtitiſſe.*] *P. R.* eſt in veteribus libris, pro *reip.* quam ego veram hujus loci lectionem puto: ſic enim alibi Cicero locutus eſt. & in argenteo denario Q. SICINII, fortunæ, ut opinor, imagini titulus adſcriptus eſt FORT. P. R. hoc eſt (ut ego interpretor) *Fortuna populi Romani.* Urſin. Non notis ſcripta hæc ſunt in meo primo, ſed integre *Fortunam populi Romani.* quod merito cum Fulvio & Mureto amplector. *Græv.*

29. *Quo-*

q quotiens *ſemper MSS.*

P. B.

r non poſſe *MS.*

s quad. *non eſt in MS.*

t velle ac conari *alii.*

v eſſe conſ. *Lamb.*

ra, aut non multo poſtea commiſſa. q quoties tu me deſignatum, 29 quoties me conſulem interficere conatus es? quot ego tuas petitiones ita conjectas, ut vitari r poſſe non viderentur, parva s quadam declinatione, &, ut aiunt, 30 corpore effugi. nihil agis, nihil aſſequeris, nihil moliris, 31 quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen t conari ac velle deſiſtis. 32 Quoties jam tibi extorta eſt ſica
16 iſta de manibus? quoties vero excidit caſu aliquo, & elapſa eſt? tamen ea carere diutius non potes: quæ quidem quibus abs te initiata ſacris, ac devota ſit, neſcio, quod eam neceſſe putas v conſulis in corpore defigere.

VII. NUNC VERÒ, quæ tua eſt iſta vita? ſic enim jam tecum loquar, non ut odio permotus eſſe videar,

29. *Quoties conſulem interficere voluiſti? quot.*] Ita habent vulgati codices: manuſcriptus autem qui apud me eſt, longe melius *interficere voluiſti vel conatus es.* plus enim eſt conari, quam velle. *Urſin. Interficere conatus es?* Modius potius habuit Epiſt. V. & vero exſtat à prima manu in Hitt. à ſecundo in Pal. ſec. ac V. neque aliter editio princeps. vulgo *voluiſti?* Grut.

30. *Corpore effugi.*] Nihil varietatis reperi in meis, aut Gulielmius in ſuis. Giſanius tamen teſtatur ad Lucretium in *Exire*, fuiſſe in ſuo, *corp. exceſſi:* quomodo hunc locum laudat Servius ad Æneidos. quod perplacet. gladiatorum enim verbum eſt. Lambino nemo auſcultabit qui novit inimicitias ejus cum altero illo. *Idem.*

31. *Quod mihi latere valeat in tempore.*] Pal. ſextus & nonus & V. horum verborum nullum habent veſtigium. & verò ſunt ſcribæ alicujus additamentum. nam & prima editio ſolùm habet, *quod me latere valeat*, ſine illo, *in tempore.* Modius tamen mire digladiatur contra Fulvium noſtrum pro illo ſuo, *quod me latere poſſit in tempore:* quod etiam in Col. reperit Gulielmius. *Grut.* In meo primo omnia verba hæc etiam non leguntur. In ſecundo vero & Francii ac Pith. & Duisb. *quod me latere poſſit.* Sed à ceteris libris, in quibus rectiſſime ſcribitur *mihi latere*, minime eſt diſcedendum. Nam ſic Latinæ linguæ genius & conſuetudo poſtulat, ut dicatur, & dixerint quoque *latet mihi.* Sicut enim dixerunt, *hac res patet mihi*, ſic etiam dixerunt, *hac res latet mihi.* Ἑλληνισμὸς eſt, cum dicant, hæc res latet me, λανθάνει με, ut olim docuit doctus ille Fr. Sanctius in Minerva lib. II. cap. 4. quem vide. *In tempore* eſt tempeſtive, mature, minimeque delendum. Terent. *In tempore venire rerum omnium eſt primum.* Pro quo Comici ſæpe dicunt per ellipſin *tempori*, & *tempore.* Mox meus ſecundus rectius, *neque tamen velle ac conari.* Voluntas præcedit conatum. *Grævius.*

32. *Quoties jam tibi extorta.*] Vulgò repetitur, *Quoties jam, quoties jam tibi.* ſed ſic nulli ſcripti noſtri, nullæ edd. veteres: neque aliquid in eo ſubodoror elegantiæ. *Grut.*

33. Sp

mus. Abiit, exceſſit, [d] evaſit, erupit. nulla jam pernicies à monſtro illo atque prodigio [2] mœnibus ipſis intra mœnia [e] comparabitur. Atque hunc quidem unum hujus belli domeſtici ducem ſine controverſia vicimus. non [f] enim jam inter latera noſtra ſica illa verſabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domeſticos parietes pertimeſcemus. loco ille [g] motus eſt, cùm eſt ex urbe [h] depulſus. palàm jam cum hoſte, nullo impediente, bellum juſtum geremus. Sine dubio perdimus hominem, magnificeque vicimus, cùm illum ex occultis inſidiis in apertum latrocinium conjecimus.

d erupit, evaſit. MS.
e comparatur MS.
f enim delet Man.
g demotus MS.
h expulſus MS.

Quòd verò non cruentum mucronem, ut voluit, extulit, quòd vivis nobis egreſſus eſt, quòd ei ferrum [i] de manibus extorſimus, quòd incolumes cives, quòd ſtantem urbem reliquit: quanto tandem illum mœrore afflictum eſſe & profligatum putatis? [3] Jacet ille nunc proſtratus, Quirites, & ſe perculſum atque abjectum eſſe ſentit, & retorquet oculos profectò ſæpe ad hanc urbem; quam [k] ex ſuis faucibus ereptam eſſe luget, [4] quæ quidem lætari mihi videtur, quòd tantam peſtem evomuerit, foraſque projecerit. 2

i è Græv. è MS.
k è ſuis MS.

II. AT SIQUIS eſt talis, quales eſſe omnes oportebat, qui in hoc ipſo, [l] in quo exſultat & triumphat oratio mea, 3

l in non eſt in MS.

erui è tenebris, & è privatæ domus parietibus in lucem erumpere videret, in urbe tuto eſſe poſſe ſe non putabat. Vel potius neque ejectus, neque emiſſus eſt, ſed per ſe egreſſus. nihil enim erat ei longius, quam ut eſſet in Manlii caſtris. *Muret.*

2. *Mœnibus ipſis intra mœnia.*] Quod periculum longe graviſſimum eſt: ubi mali vis intus incluſa graſſatur, &, cum à muniendo mœnia dicta ſint; muniti eſſe mœnibus adverſus eos, qui intra mœnia ſunt, non poſſumus. *Muret.* *Mœnibus ipſis*, hoc eſt domibus, ædificiis. Juſt. XI, 12. *Patriam municipes eſſe, non mœnia*, quod verbis ſequentibus ipſe explicat. *civitatemque non in ædificiis, ſed in civibus poſitam.* Flor. I, 4. *Hic igitur mœnia muro complexus eſt.* Grævius.

3. *Jacet ille nunc proſtratus, Quirites.*] Ita eſt in vulgatis libris: manuſcriptus autem aliquanto melius habet *proſtratuſque eſt.* plus enim eſt proſtratum eſſe, quam jacere. *Urſinus.* Veriſſime Fulvius. Adſtruit illius veteris codicis ſcripturam meus primus, Francii & Duisburgenſis, eamque jure recepi. *Grævius.*

4. *Quæ quidem lætari mihi videtur.*] Liber vetus, *Quæ quidem lætari eminus videtur.* eſt autem valde frequens Cicero in ea figura, ut ſenſum tribuat rebus inanimatis. Sic pro Marcello, *Parietes ipſi.* Sic pro Plancio: *Quorum honoribus agri prope dicam, ipſi, monteſque faverunt.* & in agrariis: *Tecta atque agri.* Muret.

5. Non

P. CV. mea, me vehementer accuſet, quòd tam capitalem hoſtem non comprehenderim potiùs, quàm emiſerim: non eſt iſta mea culpa, [m] Quirites, ſed temporum. [n] interemptum eſſe L. Catilinam, & graviſſimo ſupplicio affectum, jampridem oportebat: idque à me & mos majorum, & hujus imperii ſeveritas, & [o] reſpublica poſtulabat. Sed quàm multos fuiſſe putatis, qui, quæ ego deferrem, non crederent? quàm multos, qui propter ſtultitiam non putarent? quàm multos, qui etiam defenderent? quàm multos, qui propter improbitatem faverent? Ac ſi, ſublato illo, depelli à vobis omne periculum judicarem: jam pridem ego L. Catilinam [5] non modò [6] invidiæ meæ, verùm etiam vitæ periculo ſuſtuliſſem.

m Quirites *deeſt in MS.*
n interfectum *alii &* *MS.*
o reip. *MS.*

4 Sed cùm viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probata, ſi illum, ut erat meritus, morte multaſſem, fore, ut ejus ſocios invidia oppreſſus perſequi non poſſem: rem huc deduxi, ut tum palàm pugnare poſſetis, cùm hoſtem apertè videretis. Quem quidem ego hoſtem, Quirites, quàm vehementer foris eſſe timendum putem, licet hinc intelligatis, quòd illud etiam moleſtè fero, quòd ex urbe parum comitatus exierit. Utinam ille omnes ſecum ſuas

5. *Non modò invidia mea, ſed etiam vita periculo &c.*] Apparet de induſtria oppoſita, periculum vitæ ac invidiæ. & quid vetat benè dici; cùm præclarè dicatur, *invidiâ ſuâ facere.* ideo Lambinum contra omnes libros hæc immutantem non ſequor. Gulielmius. *Grut.*

6. *Invidia mea.*] Qua mihi invideretur, non qua ego aliis inviderem. Sic infra: *Invidia mea levandæ cauſa.* Utroque autem modo dici invidiam, ipſemet docuit quarto Tuſculanarum. Ego vero video, multa quoque alia nomina à veteribus eo modo uſurpata eſſe. Utilitas enim mea ſæpe quidem eſt ea, quam ego percipio: ſed interdum ea quoque, quæ ex me percipitur. Terentius Eunucho:

——— *In ea re utilitatem ego faciam ut cognoſcas meam.*

Cicero ad Tironem: *Utilitatibus tuis poſſum carere: te valere, tua cauſa primum volo: tum mea, mi Tiro.* Sic negligentia tua, qua tu negligeris: & odium tuum, quo te alius proſequitur. Terentius:

Nam neque negligentia tua, neque odio id fecit tuo.

Sic inſidiæ alicujus, non quas ipſe tendit, ſed quæ ipſi tenduntur. Cicero pro Cœlio: *Quod in alicujus agreſtis periculo non prætermitteret, id, homo eruditus, in inſidiis doctiſſimi hominis diſſimulandum putaret?* multa his conſimilia reperiet, ſiquis accurate obſervare voluerit. *Muret.*

7. Tem-

ſuas copias eduxiſſet! ⁷ Tongillum mihi eduxit; quem amare in prætexta ᵖ calumnia cœperat: Publicium & Munatium; quorum æs alienum contractum in ᵠ popina nullum reipublicæ ʳ motum afferre poterat: reliquit quos viros, quanto alieno ˢ ære, quàm valentes, quàm nobiles, ᵗ vos videtis.

p calumn. non eſt in ed. Man.
q popinam Vict.
r alii metum.
ſ ære obſtrictus Lamb.
t vos videtis delet Grav.
v & ex edd. vett.
x cum hoc edd. vett.

III. Itaque ego illum exercitum, ᵛ & Gallicanis legionibus, & ˣ hoc delectu, quem in agro Piceno, & Gallico ⁸ Q. Metellus habuit, ⁹ & his copiis, quæ à nobis quoti-

7. *Tongillum mihi eduxit.*] Illud, *mihi*, ad ſententiam nihil, ad ſermonis elegantiam, &, ut ita dixerim, urbanitatem longe plurimum adjungit. Sic infra, *Qui mihi accubantes in conviviis.* & pro Murena: *Apud exercitum mihi fueris, inquit, tot annos.* Terentius Phormione: *Qui mi, ubi ad uxores ventum eſt, tum fiunt ſenes.* Muretus. *Tongillum mihi eduxit quem amare in prætexta calumnia cœperat.*] Quidam emendarunt, *quem amare prætextatum in Gallia cœperat.* ſed prior lectio ferri poteſt, hoc ſenſu: quod *Tongilium* (non *Tongillum*) ſive *Longinum* (qui à Salluſtio inter conjuratos nominatur) Catilina adhuc prætextatum ſimularit ſe amare, cum illum non amaret, ſed alteri ſubjiceret. quæ ſequuntur ita legebat Pantagathus veteris ſcripturæ veſtigia ſecutus: *Publicium, Munatium, quos viros? quam valentes? quam nobiles? quorum æs alienum contractum in popinam, nullum reipublicæ motum afferre poterat, itaque*, &c. eduxit enim ignobiles, ſenes, egenos: reliquit nobiles, valentes, divites. *Urſin. In prætexta calumnia.*] Pal. ſextus *ſalumpnia.* Locus obſcurus. niſi velimus à prima ſtatim adoleſcentia cum in forum deduceretur, operatum calumniæ, ideoque ab ea amatum. ad quod exemplum dicimus, *Muſæ illum amant, Fides me amat.* hæc Gulielmius. *Gruter.* Si locus hic emendare ſcriptus eſt, recte procul dubio eum cepit Urſinus. *Calumnia*, in caſu ſexto, eſt ſub prætextu amoris, ut 1. ad fam. epiſt. 1. *calumnia religionis* eſt, falſus religionis prætextus. Sed tamen nec mihi, nec ulli qui tritas Ciceronis lectione aures habet, quiſquam perſuaſerit locum eſſe ſanum. *Grav.*

8. *Q. Metellus.*] Miſſi ſunt prætores, Q. Pompejus Rufus Capuam, Q. Metellus Celer in agrum Picenum: hiſque permiſſum, uti pro tempore, atque periculo exercitum compararent. Hæc Salluſtius. è quibus conſtat de delectu, quem habuit Metellus in Piceno, de Gallico autem, è Dione cognoſcitur: qui narrat, cum ſenatus provincias decreviſſet conſulibus Macedoniam, & Galliam: Ciceronique Macedonia, quæ lucroſior erat, obtigiſſet: Ciceronem ſponte eam conceſſiſſe C. Antonio, ut hominem magno ære alieno, ob idque non alienum à ſuſpicione conjurationis, oblata lucri ſpe, ad bonas partes adduceret. ac ne ipſum quidem in Galliam iviſſe, ſed, cum ſibi ſumpſiſſet urbis cuſtodiam, eo Q. Metellum miſiſſe. Atque hoc eſt, quod Cicero tam ſæpe à ſe provinciam reipubl. cauſſa prætermiſſam fuiſſe jactat. *Muret.*

9. *Et his copiis &c.*] Eſt à conjectura Mureti, quam ſecuti Manutia-

quotidie comparantur, magnoperè contemno; collectum ex ſenibus deſperatis, ex agreſti luxuria, [10] ex ruſticis decoctoribus: ex iis, qui [11] vadimonia deſerere, quàm illum exercitum, maluerunt: quibus ego non modò ſi aciem exercitus noſtri, verùm etiam ſi edictum prætoris oſtendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos ſtare y ad curiam, quos etiam in ſenatum venire: qui nitent unguentis, qui fulgent purpura, mallem ſecum ſuos milites eduxiſſet: qui ſi hîc permanent, mementote non tam exercitum illum eſſe nobis, quàm hos, qui exercitum deſeruerunt, pertimeſcendos. Atque hoc etiam ſunt timendi magis, quòd, quid cogitent, me ſcire ſentiunt: neque tamen permoventur.

P. B.

y in MS.

6 [12] Video, cui Apulia ſit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui ſibi has urbanas inſidias cædis atque incendiorum depopoſcerit. omnia ſuperioris noctis conſilia ad me z perlata eſſe ſentiunt: patefeci in ſenatu heſterno die: Catilina ipſe pertimuit, profugit: hi quid exſpectant? ne illi vehementer errant, ſi illam

z delata MS.

nutiani; & præfert Palat. nonus. nam ſext. hanc clauſulam omiſit. Gulielmius ad horum interpretationem, allegarat locum pro Murena cap. 36. m. *his hædinis pelliculis prætura dejectus eſt*, id eſt, propter has pelliculas. mihi tamen non poteſt omninò diſplicere, *contemnere aliquem ex re alia*, præcipuè cum meliores fere membranæ lectionem eam oſtentent. *Grut.*

10. *Ex ruſticis mendiculis.*] Verior lectio, *ex ruſticis mediaſtinis*, id eſt, viliſſimarum operarum ſervis. Et mox, *Patefeci in Senatu heſterno die*; Alii *heſterna die*: Sed in hoc nihil, vel non multum certè intereſſe puto. *Camerar.* *Ex ruſticis decoctoribus.*] Vulgo interjicitur, *ex ruſticis mendiculis & decoctoribus*, verùm ſic nullus ſcriptorum Mureti, ſic nullus noſtrorum. prima editio præfert *ex ruſticis metalli decoctoribus.* jocoſè. *Grut.* De mediaſtinis, atque adeo de lectione hujus loci, videndus Coel. Rhodiginus Lib. XXV. Variar. Lect. c. 20. *Verburg.*

11. *Vadimonia deſerere.*] Καταλείπειν τὰς δίκας. *Vadimonium deſerere*, eſt, quem in diem tu alium, aliusve te vadatus fuerit, eum diem non obire. in deſertores autem vadimonii pœna infamiæ conſtituta erat: & in eorum bona creditores à prætore mittebantur. *Muretus.*

12. *Video, cui Apulia ſit attributa.*] Apuliam C. Julio, Etruriam C. Mallio, agrum Picenum Septimo cuidam Camerti attributum ſcribit Salluſtius: agro Gallico quis præpoſitus à Catilina ſit, non ſignificat: motum tamen ait fuiſſe in Gallia citeriore, atque ulteriore, inconſulte, ac veluti per dementiam cuncta ſimul agentibus iis, quos ante Catilina dimiſerat. *P. Manut.*

lam meam priſtinam lenitatem perpetuam ſperant futuram.

IV. Quod exſpectavi, jam ſum aſſecutus, ut vos omnes factam eſſe [a] apertè conjurationem contra rempublicam videretis. niſi verò ſi quis eſt, qui Catilinæ [b] ſimiles cum Catilina ſentire non putet. Non eſt jam lenitati locus: ſeveritatem res ipſa flagitat. unum etiam nunc concedam: exeant, proficiſcantur, ne patiantur deſiderio ſui Catilinam miſerum [c] tabeſcere. demonſtrabo iter: Aurelia via profectus eſt. ſi accelerare volent, ad [d] veſperam conſequentur. O fortunatam rempublicam, ſiquidem hanc ſen- 7
tinam hujus urbis ejecerit! Uno mehercule Catilina exhauſto, [e] relevata mihi & recreata reſpublica videtur. Quid enim mali, aut ſceleris fingi, aut excogitari poteſt, quod non ille conceperit? quis tota Italia veneficus, quis gladiator, quis latro, quis ſicarius, quis parricida, quis [13] teſtamentorum ſubjector, quis circumſcriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quæ mulier infamis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri poteſt, qui ſe cum Catilina non familiariſſimè vixiſſe fateatur? quæ cædes per hoſce annos ſine illo facta eſt? quod nefarium ſtuprum non per illum?

a apertè non eſt in MS.
b ſimilis Grav. è MSS.
c tepeſcere MS.
d veſperum alii.
e levata MS.
P. CVI.

8 Jam verò quæ tanta in ullo umquam homine juventutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipſe amabat turpiſſimè, aliorum amori flagitioſiſſimè ſerviebat: aliis fructum libidinum, aliis mortem parentum, non modò impellendo, verùm etiam adjuvandò, pollicebatur. Nunc verò quam ſubitò non ſolùm ex urbe, verùm etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat? nemo, non modò Romæ, [14] ſed nec ullo in angulo totius Italiæ oppreſſus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile ſceleris fœdus adſciverit.

V. At-

13. *Teſtamentorum ſubjector.*] Ut Græcis *ὑποβάλλειν*, ita Latinis, *ſubjicere*, eſt interdum falſum, & adulterinum quippiam veri ac Germani loco ſupponere. inde teſtamentorum ſubjectores, qui & teſtamentarii dicuntur, quia quaſi artem quandam factitant ſupponendi falſa teſtamenta pro veris, ad quod exemplum, arbitror librarios iſtos, qui, lucelli ſui cauſa, ut lectorem inducant hiantem, ineptiſſimis libris veterum ſcriptorum nomina præponere non verentur, librorum ſubjectores eleganter vocari poſſe. *Muret.*

14. *Sed nec ullo in angulo totius Italiæ.*] Pall. & H.F. ed. vet. *ſed ne ullo*, quæ formula, inquit Gulielmius, notanda, ut rara: qua tamen etiam uſus ad Atticum, *Grut.*

15. *Niſi*

9 V. Atqui, ut ejus diverſa ſtudia in diſſimili ratione perſpicere poſſitis, nemo eſt in ludo gladiatorio paullò ad facinus audacior, qui ſe non intimum Catilinæ eſſe fateatur: nemo in ſcena levior & nequior, qui ſe non ejuſdem propè ſodalem fuiſſe commemoret. Atque idem tamen, ſtuprorum & ſcelerum exercitatione [f] aſſuefactus, frigore & fame, & ſiti, ac vigiliis perferendis, fortis ab [g] iſtis prædicabatur, cùm induſtriæ ſubſidia atque inſtrumenta virtutis, in libidine audaciaque [h] conſumerentur.

f aſſuetus *MS.*
g *alii* iſtis ſuis ſociis.
h *ita Vict.* conſumeret *Græv.*

10 Hunc verò ſi ſui [i] fuerint comites ſecuti: ſi ex urbe exierint deſperatorum hominum flagitioſi greges: ô nos beatos, ô rempublicam fortunatam, ô præclaram laudem conſulatus mei! Non enim jam ſunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ, ac tolerandæ: nihil cogitant, [15] niſi cædes, niſi incendia, niſi rapinas: patrimonia ſua profuderunt: fortunas ſuas [k] obligurrierunt: res eos jampridem, fides deficere nuper cœpit: eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. Quòd ſi [16] in vino & alea [17] comeſſationes ſolùm, & ſcorta quærerent, eſſent illi quidem deſperandi, ſed tamen eſſent ferendi. hoc verò quis ferre poſſit, inertes homines fortiſſimis viris inſidiari,

i erunt *MSS.*
k abligur. *Manut.* obligaverunt *MSS.*
P. B.

15. *Niſi cædes, niſi incendia.*] Scribe, iiſdem libris auctoribus, *Niſi cædem, niſi incendia.* Cædes enim unum eſt ex illis nominibus, quæ priore numero multitudinis ſignificationem habent. ἀθροιστικά, ut meminiſſe videor, grammatici vocant. Sic igitur locutus eſt & aliis locis, & paulo infra: *Eructant ſermonibus ſuis cædem bonorum, atque urbis incendia.* Muretus. *Cædem* aſſerit ſecundus Grævii.

16. *In vino.*] Peracto jam convivio, ſublatiſque epulis, pocula tamen relinquebantur, quibus mutuo inter ſe certantes convivæ, aut jocis hilarabant animum, aut aleam ludebant, aut aliquid faciebant ejuſmodi. id itaque tempus indicatur his loquendi generibus, *in vino*; *in joco atque vino*; *in vino atque alea.* Terentius:

——— vel here in vino quam immodeſtus fuiſti,

Catullus:

Marrucine Aſini, manu ſiniſtra
Non belle uteris in joco atque vino. Muret.

17. *Comiſſationes.*] Nemo hodie, niſi indoctiſſimus, dubitat, quin *comiſſari*, & *comiſſatio*, & *comiſſator* Latine dici debeat, non, ut patrum noſtrorum ætate, *comeſſari*, *comeſſatio*, *comeſſator*. Qua de re ego plura in commentariis Horatianis, ad odam primam lib. IV. ibi. *Tempeſtivius in domo Paulli purpureis ales oloribus Comiſſabere Maximi:* verum non diſſimulabo, hic in nonnullis libris legi, *comiſſatores.* Lambinus.

18. Con-

diari, ſtultiſſimos prudentiſſimis, l ebrioſos ſobriis, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, 17 conferti cibo, ſertis redimiti, unguentis obliti, debilitati ſtupris, eructant ſermonibus ſuis cædem bonorum, atque urbis incendia.

l ebrios *Man.* & *MSS.*

11 Quibus ego confido impendere fatum aliquod: & m pœnas jamdiu improbitati, nequitiæ, ſceleri, libidini n debitas, aut inſtare jam planè, aut certè o jam appropinquare. Quos ſi meus conſulatus, quoniam ſanare non poteſt, ſuſtulerit: non breve neſcio quod tempus, ſed multa ſæcula propagarit reipublicæ. Nulla eſt enim natio, quam pertimeſcamus: nullus rex, qui bellum populo Romano p facere poſſit. omnia ſunt externa, unius virtute, terra marique pacata. domeſticum bellum manet: intus inſidiæ ſunt: intus incluſum periculum eſt: intus eſt hoſtis. cum luxuria nobis, cum amentia, cum ſcelere certandum eſt. Huic ego me bello ducem profiteor, Quirites: ſuſcipio inimicitias hominum perditorum. quæ ſanari poterunt, quacumque ratione ſanabo. (a) quæ reſecanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis q manare. Proinde aut exeant, aut quieſcant: aut, ſi & in urbe, & in eadem mente permanent; ea, quæ merentur, exſpectent.

m pœnam *MS.* n debitam *id. MS.* o jam *deeſt in MSS.* p inferre *alii.* q manere *MSS.*

12 VI. (b) AT ETIAM ſunt, Quirites, qui r dicant, à me in exſilium ejectum eſſe Catilinam. ſ Quod ego (c) ſi verbo aſſequi poſſem, iſtos ipſos ejicerem, qui hæc loquuntur. Homo enim videlicet timidus, t & permodeſtus vocem conſulis v ferre non potuit: ſimul atque ire in exſilium juſſus

r dicunt *MS.* ſ Quos *MS.* P. CVII. t aut etiam *MS.* v perferre *MS.*

SCHOLIASTES.

.... Fugit ad translationem bonam.

(a) *Quæ reſecanda erunt non patiar ad perniciem civitatis manere.*] Vulnus enim humore intra ſe collecto ſi non ſecatum fuerit aſperius efficitur, & ſemper manat ſine curatione.

(b) *At etiam ſunt qui dicant.*] Vides quia minatur populo. & quaſi de aliis dicens populum accuſat.

(c) *Si verbo aſſequi poſſem.*] Id eſt ſi uno verbo poſſem aliquem ad exilium pellere.

---

17. *Conferti cibo.*] Malui iſtud cum libris noſtris pleriſque, quàm vulgatam *confecti*, ita poëta vetus, neſcio quis, *differtite veſtra viſcera.* Grut.

juſſus eſt, 18 paruit, (d) quievit. Heſterno die, cùm domi meæ pænè interfectus eſſem, ſenatum in ædem Jovis Statoris x convocavi: rem omnem ad patres conſcriptos detuli. quò cùm Catilina veniſſet: quis eum y ſenator appellavit? quis ſalutavit? quis denique ita adſpexit, ut perditum civem, ac non potiùs, ut importuniſſimum hoſtem? Quin etiam principes ejus ordinis partem illam ſubſelliorum, ad quam ille acceſſerat, nudam atque inanem reliquerunt.

13. Hîc ego vehemens ille conſul, qui verbo cives in exſilium ejicio, (e) quæſivi à Catilina, (f) z an nocturno conventu apud a M. Leccam fuiſſet, necne. Cùm ille homo audaciſſimus, conſcientia convictus, primò reticuiſſet: patefeci cetera; quid ea nocte egiſſet, ubi fuiſſet, quid in b proxima conſtituiſſet, quemadmodum eſſet ei ratio totius belli deſcripta, c edocui. cùm hæſitaret, cùm d tenere-

x *ita Græv. alii* vocavi.
y ſenatorem *MS.*
z an *non eſt in edd. vett.*
a M. *non eſt in MS.*
b proximam *alii.*
c *alii* docui.
d cunctaretur *alii.*

SCHOLIASTES.

(d) *Qui heſterno die.*] Vides quia contra invidiam defendit & purgat ſe ne videatur expuliſſe.

(e) *Quæſivi a Catilina.*] Quaſi non imperio egerit.

(f) *An nocturno conventu apud Marcum Lepidum. eſt mihi tanti, quirites.*] Proverbium tranſlatum eſt ab emptione. Eſt mihi tanti. hoc proverbium tanti pretii eſt.

18. *Paruit, quievit. Heſterno die.*] Eſt à libro Mureti. prius enim habebamus, *paruit. Quid quod heſterno die*, edd. antiquæ, *paruit. Qui heſterna die.* quod & in Pal. ſec. nam reliqui, *qui ut heſt. &c.* Colon. *quid ut.* Fabr. *Heſterna quidem die.* malè. ſed ex iſtis duobus legit Gulielmius. *paruit, quievit. Heſterna die Quirites &c.* Gruter. Eadem varietas in meis etiam libris, quos cum editis contuli, conſpicitur. Meus ſecundus: *Paruit. Quid ut dicam heſterno die: Q. cum domi mea.* Sed *dicam* erat alia manu ſupra *ut* poſitum, ſed æque antiqua quam qua ipſe liber eſt exaratus. Franc. *Paruit. Qui heſternò die.* Pith. *Quid heſterno die, qua cum domi mea.* Ex tanta diſcrepantia vides locum eſſe mendis obſitum. Illud *quievit*, quod Muretus in ſuo libro invenit, in nullo alio à quoquam fuit repertum, nec id ſatis huic loco eſt accommodatum, licet explicari poſſit, paruit mihi monenti, ut in exilium iret, diſceſſit nullis turbis motis. Veriſſimam hujus loci ſcripturam retinuit ſolus Duiſburgenſis: *Paruit, ivit. Heſterno die, Quirites, cum domi.* Tò *quievit*, natum eſt ex tranſpoſitione voculæ *qui* aut *quid*, quæ in nonnullis libris reperitur. Tò *ivit* nullus dubito, quin ipſe Muretus fuiſſet probaturus, ſi viveret. Sed ſequentia mihi abrupta videntur. Facilior ad ea eſſet tranſitus, ſi ſequamur mei ſecundi libri ſcripturam: *Quid dicam ut heſterno die.* Grævius.

19. Quæ-

hæretur; [19] quæſivi, quid dubitaret eò proficiſci, quò jampridem pararat: cùm arma, cùm ſecures, [e] cùm faſces, cùm tubas, cùm ſigna militaria, cùm Aquilam illam argenteam, cui ille etiam ſacrarium [f] ſcelerum domi ſuæ fecerat, ſcirem eſſe [g] præmiſſam. In exſilium ejiciebam, quem jam ingreſſum eſſe in bellum videbam? Etenim, credo, [h] Manlius iſte, centurio, qui in agro Feſulano caſtra poſuit, bellum populo Romano ſuo nomine indixit: & illa caſtra nunc non Catilinam ducem exſpectant: & ille ejectus in exſilium, ſe [20] Maſſiliam, ut ajunt, non in hæc caſtra conferet.

e cum dignitates, cum MSS.
f ſceler. non eſt in MSS.
g præmiſſa MS. rectè.
h Manlius delet Muret.

VII. O conditionem miſeram, non modò adminiſtrandæ, verum etiam conſervandæ reipublicæ! Nunc, ſi L. Catilina, conſiliis, laboribus, periculis meis circumcluſus ac debilitatus, ſubitò pertimuerit, ſententiam [i] mutaverit, deſeruerit ſuos, conſilium belli faciundi abjecerit, ex hoc curſu ſceleris, & belli, iter ad fugam, atque [k] in exſilium converterit: non ille à me ſpoliatus armis audaciæ, non obſtupefactus ac perterritus mea diligentia, non de ſpe conatuque depulſus, ſed indemnatus, innocens, 14

i permutaverit MS.
P. B.
k in non eſt in MS.

19. *Quæſivi, quid dubitaret eò proficiſci.*] Cariſius lib. II. profert hunc locum, capite de conjunctione, ſed paullo aliter: nempe ſic, *interrogavi, num dubitaret*, &c. quæ mendoſa eſſe exiſtimo. *Lambinus.*

20. *Maſſiliam.*] Hunc enim rumorem Catilina, & qui ab eo erant diſſeminarant. Phocenſes, quod Cyro ſervire nollent, ut ait Euſtathius Theſſalonicenſis, reliquerunt patrias ſedes, cumque in Galliam veniſſent, ibi Maſſiliam condiderunt. ea civitas à Cicerone, Livio, Strabone, Valerio Maximo, Juſtino, aliiſque ſcriptoribus mirifice commendatur, tanquam quæ omnis virtutis, atque humanitatis domicilium fuerit. Athenæus tamen libro duodecimo narrat, Maſſilienſes impudicos, & maſculæ Veneri deditos fuiſſe. unde & Plautus mores Maſſilienſes eo ſenſu in Caſina dixit. neque id valde abſurdum videri debet. nam & apud Cretenſes, & apud Lacedæmonios, quorum utrique ſanctiſſimis, ac ſeveriſſimis legibus uſi putantur, puerorum tamen amores probro non ducebantur. Erant autem Maſſilienſes valde amici populo Romano, cui rei vel id indicio eſt, quod cùm Annibal in Italiam exercitum duceret, petiiſſentque à Gallis Romani per legatos, ne ei per urbes ſuas tranſitum darent, ſoli ex omnibus Maſſilienſes eam legationem benigne audierunt. his de cauſis cives Rom. qui in exilium ibant, Maſſiliam fere ſe conferebant. Sic L. Scipio Aſiaticus fecit: ut eſt in oratione pro P. Sextio: ſic T. Annius Milo, ut eſt apud Dionem libro quadrageſimo: ſic denique Catilinarii Catilinam facturum eſſe ajebant. *Muretus.*

 21. *Quam*

cens, in exſilium ejectus à conſule, vi & minis eſſe dicetur: & erunt, qui illum, ſi hoc fecerit, non improbum, ſed [l] miſerum; me non diligentiſſimum conſulem, ſed crudeliſſimum tyrannum exiſtimari velint.

[l] timidum *alii.*

15 Eſt mihi tanti, Quirites, hujus invidiæ falſæ atque iniquæ tempeſtatem ſubire, dummodo à vobis hujus horribilis belli ac nefarii periculum depellatur. Dicatur ſanè ejectus eſſe à me, dummodo eat in exſilium. ſed mihi credite, non eſt iturus. Numquam ego à diis immortalibus optabo, Quirites, (g) invidiæ meæ levandæ cauſa, ut L. Catilinam ducere exercitum hoſtium, atque in armis volitare audiatis: ſed triduo tamen audietis: multoque magis illud timeo, ne mihi ſit invidioſum aliquando, quòd illum emiſerim potiùs, quam quòd ejecerim. ſed cùm ſint homines, qui illum, cùm profectus ſit, ejectum eſſe dicant, iidem, ſi interfectus eſſet, quid dicerent?

16 (h) Quamquam iſti, qui Catilinam Maſſiliam ire dictitant, (i) non tam hoc queruntur, quàm verentur. Nemo eſt iſtorum tam miſericors, qui illum non ad Manlium, quàm [m] ad Maſſilienſes ire malit. Ille autem, ſi mehercule hoc quod agit, numquam antè cogitaſſet, tamen latrocinantem ſe interfici mallet, quam exſulem vivere. nunc verò, cùm ei nihil adhuc præter ipſius voluntatem cogitationemque acciderit, niſi quod vivis nobis Roma profectus eſt: optemus potiùs, ut eat in exſilium, quam queramur.

[m] in *MS.*

17 VIII. (k) SED CUR tamdiu de uno hoſte loquimur: &

de

SCHOLIASTES.

(g) *Invidiæ meæ levandæ cauſa.*] Qui contra invidiam loquitur. Ergo & hic invidia eſt ſi merebatur occidi.

(h) *Quamquam iſti qui Catilinam Maſſiliam.*] Maſſilienſes decreverant ut quicumque conjuratione damnatus eſſet expelleretur mœnibus ipſorum. nullum ſuſciperent ad exilium. aut ſi vellet ire occideretur. Apud Maſſilienſes. ideo ergo dixit.

(i) *Non tam hoc queruntur quam verentur.*] Alii ſimpliciter exponunt. timent inquit ne magis vadat ad exilium quam ad caſtra. neve gravatus à conſule mutaverit propoſitum & ad exilium vadat non ad bellum.

(k) *Sed cur tamdiu de uno hoſte loquimur.*] Uſque ad iſtum locum purgatio fuit invidiæ. modo vult ſuſpectos facere eos qui defendunt Catilinam & vitia ſociorum Catilinæ per genera enumerat. ut quicumque male locuti fuerint cognoſcatur. ac de ſociorum generibus Catilinæ, vult diſtribuere ut illi qui iniciunt invidiam cognoſcantur ab omnibus etiam genera dicit omnium.

21. *Quam*

de eo hoſte, qui ⁿ jam fatetur ſe eſſe hoſtem: & quem, quia, quod ſemper volui, murus intereſt, non timeo: de his, qui diſſimulant, qui Romæ remanent, qui nobiſcum ſunt, nihil dicimus? (l) quos quidem ego, (m) ſi ullo modo fieri poſſet, non tam (n) ulciſci ſtudeo, [21] quàm ſanare, & ipſos placare reipublicæ; neque, id quare fieri non poſſit, ſi me audire volent, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum iſtæ copiæ comparentur: (o) deinde ſingulis medicinam conſilii atque ᵒ orationis meæ, ſiquam potero, afferam.

n jam deeſt in MSS.

P. CVIII.

o oratione mea MS. orationis meæ Grav.

(p) ᵖ Unum eſt eorum, qui magno in ære alieno, majores etiam poſſeſſiones habent: (q) quarum amore adducti, diſſolvi nullo modo poſſunt. Horum hominum ſpecies eſt honeſtiſſima: ſunt enim locupletes: voluntas verò & cauſa impudentiſſima. [22] Tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus & copioſus ſis: [23] &

18

p Primum alii.

SCHOLIASTES.

(l) *Quos quidem ego ſi ullo modo fieri poſſet non tam ulciſci ſtudeo quam ſanare.*] Et iterum.

(m) *Si ullo modo fieri poſſet.*] Quaſi non poteſt fieri ut corrigantur.

(n) *Ulciſci.*] Punire, perſequi.

(o) *Deinde ſingulis medicinam conſilii atque orationis meæ, ſi quam potero, perferam.*] Vides ergo quia non omnia vitia capiunt remedia. Nam ſex ſunt genera vitiorum. tria cum remedio. tria ſine remedio. Ut dixi in ſuſpicionem adducit eos qui dicebant expulſum eſſe Catilinam & dividit per genera vitiorum totum exercitum Catilinæ ut quicumque locutus fuerit intellegatur vitio ſuo loqui. His ergo pudorem inponit.

(p) *Unum genus eorum eſt.*] Vide quomodo facit diviſionem. Dicit genera vitiorum. & ſtatim infert remedium. quomodo dixit.

(q) *Quarum amore adducti.*] Ut putas quis dixerit ego vendo. *Poſt hæc ſpatium vacuum & defectus.*

---

21. *Quam ſanare & ipſos placare reip.*] Pall. tres. Col. Fab. V. *quàm ſanare ſibi ipſos, placare reip.* quod valde probat Gulielmius; quoniam veteres ſceleratos exiſſe à ſe, & mentis impotes ducerent. unde *dementia*, pro ſcelere, & *amentes* pro facinoroſis. adeatur & Modius Epiſtola CIV. *Grut.*

22. *Tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familia.*] In meo ſecundo ſic ſcribitur hic locus: *Tu cum agris, tu cum ædificiis. tu cum argento, tu cum familia, tu cum rebus omnibus ornatus & copioſus ſis, & dubites.* Non inepte hic locus ſcriptus eſt in Francii libro: *Tu agris, tu ædifitiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus & copioſus dubitas de poſſeſſione detrahere, acquirere ad finem?* Duisburgenſis etiam: *copioſus ſis dubitas.* Sed edita præſtant. *Gravius.*

23. Et

[23] & dubites de poſſeſſione detrahere, acquirere ad fidem? Quid enim [q] exſpectas? bellum? quid? ergo in [r] vaſtatione omnium tuas poſſeſſiones [24] ſacroſanctas futuras putas? an tabulas novas? errant, qui iſtas à Catilina exſpectant. meo beneficio tabulæ novæ proferentur, verùm auctionariæ. neque enim iſti, qui poſſeſſiones habent, alia ratione ulla ſalvi eſſe poſſunt. quod ſi maturiùs facere voluiſſent, neque (id quod ſtultiſſimum eſt) [25] certare cum uſuris fructibus prædiorum; & locupletioribus his, & melioribus civibus uteremur. Sed hoſce homines minimè puto pertimeſcendos, [s] quod aut deduci de ſententia poſſunt; aut; ſi permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rempublicam, quàm arma laturi.

[q] dubitas *MS.*
[r] vaſtationem *MS.*
[s] qui *alii.*

19 IX. [26] ALTERUM genus eſt eorum, qui quamquam premuntur ære alieno, dominationem tamen exſpectant: rerum potiri volunt: honores, quos quietâ republicâ deſperant, perturbatâ conſequi ſe poſſe arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, unum ſcilicet & idem, quod [t] ceteris omnibus; ut deſperent, ſe id, quod conantur, conſequi poſſe: primùm omnium me ipſum [v] vigilare, adeſſe, providere reipublicæ. deinde magnos animos eſſe in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem, magnas

[t] reliquis *MS.* P. B.
[v] poſſe vigil. *MS.*

23. *Et dubites de poſſeſſione detrahere, adquirere ad fidem?*] Eſt à mſſ. potioribus, neque abit nimium editio vetus, quæ, *& d. de poſſ. detr. acquirere fidem,* deinceps vulgati, *& dubites aliquid de poſſeſſione detrahere, ac fidem acquirere.* Grut.

24. *Sacroſanctas.*] *Poſſeſſiones ſacroſanctas* vocat ſimilitudine hominum, quibus ſacroſanctis vim aut injuriam inferre non licebat. Vid. Manut. Quæſita per Epiſt. II, 10. *Verburg.*

25. *Certare cum uſuris fructibus prædiorum.*] Pal. ſec. *& fructibus.* quomodo exſtare item in ſuis adnotavit Cujac. lib. XII. Obſervat. cap. 32. *Grut.* Sic & Francii, quod Cujacius ſic explicat, certare cum uſuris nimirum contracto fœnore, cum fructibus prædiorum contracta antichreſi. Sed noli hic virum magnum audire. *Certare uſuris cum fructibus* eſt velle uſuras ſortis creditæ ſolvere fructibus, ſeu reditibus, quos capimus ex fundis poſſeſſionibuſque noſtris, cum tamen uſuræ fructus prædiorum ſuperent, ut bene Manutius. *Grævius.*

26. *Alterum genus eſt eorum.*] Locus ex oratione Æſchinis in Cteſiphontem, Ταύτης τοίνυν ἐκ τριῶν εἰδῶν συνήγοροι. οἱ μὲν ταῖς καθ' ἡμέραν δαπάναις ἀνηλωκότες τὰς πατρῴας οὐσίας, οἱ δὲ ταῖς ἐν λιχνείαις, καὶ τοῖς ἑαυτῶν σώμασιν οὐ καλῶς κεχρημένοι, καὶ δεδιότες οὐ περὶ Τιμάρχου, ἀλλὰ περὶ ἑαυτῶν, καὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων μήποτε εἰς κρίσιν καταστῶσιν. ἕτεροι δὲ ἐκ τῶν ἀκολάστων, καὶ τοῖς τοιούτοις κεχρημένων ἀφθόνως, &c. Urſinus.

27. Præ

magnas præterea militum copias: deos denique immortales huic invicto populo, clariſſimo imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantam vim ſceleris, [27] præſentes auxilium eſſe laturos. Quod ſi jam ſint id, quod cum ſummo furore cupiunt, adepti: num illi in cinere urbis, & ſanguine civium, quæ mente conſcelerata ac nefaria concupierunt, ſe conſules ac dictatores, aut etiam reges ſperant futuros? [x] non vident id ſe cupere, quod ſi adepti [y] fuerint, fugitivo alicui, aut gladiatori concedi ſit neceſſe?

x num *MS.*
y ſint *MSS.*

20 Tertium genus eſt [28] ætate jam affectum, ſed tamen exercitatione robuſtum; [z] quo ex genere eſt ipſe Manlius, cui nunc Catilina ſuccedit. Hi ſunt homines [29] ex iis coloniis, quas Feſulis Sulla conſtituit: quas ego univerſas, civium

z de quo gen. *MS.*

27. *Præſentis.*] Non eſt intelligendum, ſceleris præſentis: ſed deos ipſos præſentis. ut apud Terentium:

——— *non tu hunc habeas plane præſentem Deum?*

Et apud Virgilium;

Nec tam præſentis alibi cognoſcere divos.

Quò etiam reſpexiſſe videtur Horatius:

Præſenti tibi maturos largimur honores.

Præſentis, autem pro, *præſentes*, antiqua ſcribendi ratio. *Muret.*

28. *Ætate jam affectum, ſed tamen exercitatione robuſtum.*] Ita Pall. & prima editio. alii mſſ. *effectum.* editi poſterius, brevius, *ætate jam confectum, exercitatione robuſtum*, quod ſolùm inveni in Pal. decimo. *Grut.*

29. *Ex iis coloniis, quas Feſulis Sulla conſtituit.*] Sulla victoria potitus milites, quorum erat auxilio uſus, magnis eſt & muneribus, & honoribus proſecutus, nam è gregariis etiam militibus alios ſenatores fecit, alios ita divites, ut regio victu, quod ait Salluſtius, atque cultu ætatem agerent. præterea in multa Italiæ oppida militum ſuorum colonias deduxit, interque eos civium domos, agroſque partitus eſt. De militum numero non convenit. Is, qui ſcripſit epitomen Livii, XLVII. Appianus XXIII. tantum legiones ponit: quodam etiam loco, non niſi centum viginti hominum millia. Deduxit autem nonnullos eorum Feſulas, ut ex his orationibus intelligitur; alios Capuam, ut è ſecunda agraria conſtat: alios in alia oppida. ſed quod de Capua dixi, admonet me, ut conjecturam quandam meam proferam de loco Plinii, ubi hoc ipſum, ut puto, dicitur: ſed depravatio aliquot vocum impedimento eſt, ne intelligatur. ejus verba ſunt, cap. 6. lib. XLV. *Falernus ager à ponte Campano læva petentibus urbanam coloniam Sullanam nuper Capuæ contributam incipit.* Quæ quidem verba, puto, ad hunc modum corrigenda eſſe: *Falernus ager à ponte Campano, læva petentibus urbem à colonia per Sullam Capuæ conſtituta incipit.* Ex illis igitur militibus multi, qui largius ſuo uſi, in inopiam ex abundantia cum decidiſſent, veterum rapinarum memores, nihil aliud, quam bellum civile cupiebant. ii nacti Manlium

vium eſſe optimorum, & fortiſſimorum [a] virorum ſentio: ſed tamen hi ſunt coloni, qui ſe inſperatis repentiniſque pecuniis ſumptuoſiùs inſolentiúſque jactarunt. hi dum ædificant, tamquam beati: dum prædiis, lecticis, familiis magnis, 30 conviviis apparatis delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut, ſi ſalvi eſſe velint, Sulla ſit iis ab inferis excitandus. qui etiam nonnullos agreſtes, 31 homines tenues atque egentes, in eandem illam ſpem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego [b] utroſque, Quirites, in eodem genere [c] prædatorum direptorumque pono. Sed eos hoc moneo, deſinant furere, ac proſcriptiones & dictaturas cogitare. 32 Tantus enim illorum temporum dolor inuſtus eſt civitati, ut jam iſta non modò homines, ſed ne pecudes quidem mihi paſſuræ eſſe videantur.

a viror. *deeſt in MS.*

b utroſque *non eſt in MS.*

c prædiatorum *MS.*

P. CIX.

21 X. QUARTUM genus [d] eſt ſanè varium, & miſtum, & turbulentum: qui jampridem premuntur; qui numquam [e] emergent: qui partim inertia, partim 33 malè gerendo

d eſt *deeſt in MS.*

e ſe emergunt, *aut* emergunt *MSS.*

lium ducem, qui ipſe quoque ſub Sulla ſtrenue militaverat, Catilinæ partes inſequebantur. *Muret.* *Ex iis coloniis quas Feſulis.*] Pall. tres priores & Vict. item Baſil. codex, *Fæſulas.* unde conjicere eſt, gloſſema eſſe, ad provocabulum *quas*, ſicuti dudum monuit Muretus. & verò Manutius ideo vocem iſtam exturbavit libris ſuis. nam Lambino, affirmanti non reperiſſe in mſſ. ſuis, vix credo. *Grut.*

30. *Conviviis apparatis.*] Sic major pars mſſ. retinetque editio vetus; recentiores, *convivis, apparatibus*, non ita ineptè tamen. *Idem.* convivia apparata ſunt lauta, ſplendida. Juſtin. I. cap. 6. *Eoſdem poſtero die paratis epulis invitat.* Vide quæ ibi notavi. *Grav.*

31. *Homines tenues.*] Ita eleganter vocantur pauperes. Cicero pro Roſcio Amerino: *Quod ſi accedit eodem, ut tenuis antea fueris?* & paulo poſt: *Is, qui antea tenuis fuerit; an is, qui poſtea factus ſit egentiſſimus.* & in eadem: *Occiſo Sex. Roſcio, primus Ameriam nunciat Manlius Glaucia quidam homo tenuis,* Muretus.

32. *Tantus enim illorum temporum dolor inuſtus eſt civitati.*] Elegantem uſum verbi *inurere*, pro eo quod à neceſſitate impoſitum eſt, animadverte; & vide quæ J. F. Gronovius adnotavit huc pertinentia ad Livii Lib. IX. c. 3. *Vivet ſemper in pectoribus eorum quicquid iſtuc præſens neceſſitas inuſſerit: neque eos ante multiplices pœnas expetitas à vobis quieſcere ſinet.* Verburg.

33. *Male gerendo negotio.*] Meus ſecundus: *partim male gerundo negotia.* quod vereor ne à ſciolis ſit interpolatum. Plaut. Epidic. *Epidicum quærendo operam dabo.* Male negotium gerere hoc loco, eſt rem familiarem male curare. Cicero I. ad Fam. 3. *Aulo Trebonio, qui in tua provincia magna negotia, & ampla, & expedita habet, multos annos utor valde familiariter.* & ſic ſæpe in illo epiſtolarum volumine. *Gravius.*

34. Sed

rendo negotio, partim etiam ſumptibus, in vetere ære alieno vacillant: qui vadimoniis, judiciis, proſcriptionibus bonorum f defatigati, permulti & ex urbe, & ex agris ſe in illa caſtra conferre dicuntur. Hoſce g ego non tam milites h acres, quàm infitiatores lentos eſſe arbitror. qui homines primùm ſi ſtare non poſſunt, corruant: ſed ita, ut non modò civitas, 34 ſed ne vicini quidem proximi ſentiant. nam illud non intelligo, quamobrem, ſi vivere honeſtè non poſſunt, perire turpiter velint; aut cur minore dolore perituros ſe cum multis, quàm ſi ſoli pereant, arbitrentur.

f diſſatigatos *Gul.*
g homines ego *MS.*
h acres *abeſt à MS.*

Quintum genus eſt parricidarum, ſicariorum, denique 22
omnium facinoroſorum: quos ego à Catilina non revoco. nam neque divelli ab eo poſſunt: & pereant ſanè in latrocinio, quoniam ſunt ita multi, ut eos capere carcer non poſſit. Poſtremum autem genus eſt, non ſolùm numero, verùm etiam 35 genere ipſo, atque vita: quod proprium eſt Catilinæ, de ejus delectu, 36 immo verò de complexu ejus, ac ſinu: quos pexo capillo, nitidos, aut imberbes, 37 aut bene barbatos videtis: manicatis, 38 &

34. *Sed ne vicini quidem &c.*] Proverbii ſpeciem hæc verba habere docet Muretus Variar. Lect. Lib. IX. c. 11. & è veteri comico ſumpta, cujus hic fuerit verſus: Ἐμοῦ γαμοῦντος οὐδ' ὁ γείτων ᾔσθετο. *Verburg.*

35. *Genere ipſo atque vita, quod proprium eſt Catilinæ.*] Divinat Gulielmius, neque malè profecto, *vita, Quirites, proprium Catilinæ, & de dilectu.* nam mſſ. ſanè aliquot *Catilinæ eſt.* Grut.

36. *Immo vero de complexu ejus ac ſinu.*] Non obſcure innuit, eos libidinis cauſa amari. *Muretus.* Honeſte etiam dicuntur *de complexu & ſinu alicujus eſſe*, qui ſunt familiariſſimi, quos amant maxime & fovent. Cicero XIV. ad Fam. epiſt. 4. *Quid? Cicero meus quid agit? Iſte vero ſit in ſinu ſemper & complexu meo.* III. Verr. cap. 10. *Calumniatores ex ſinu ſuo appoſuit.* Grævius. Vid. Broekhuſ. ad Propert. III. 18, 10.

37. *Aut bene barbatos.*] Compta, & delibuta unguentis barbula. Barbam aluerunt Romani uſque ad annum ab V. C. quadringenteſimum quinquageſimum quartum, quo tempore primum è Sicilia tonſores in urbem adduxit P. Licinius Mena: ut eſt apud Plinium lib. VIII. ideoque tam ſæpe Cicero veteres illos barbatos vocat. Pro Murena: *Apud illos barbatos.* Pro Cœlio: *Aliquis mihi ab inferis excitandus eſt ex barbatis illis.* Pro Sextio: *Unum te aliquem ex barbatis illis.* Tunc radi cœperunt, itaque multo ante Scipionis Africani ætatem, & ipſa Scipionis ætate, non ſenes modo, verumetiam adoleſcentes radebantur. Ipſe autem Africanus (credo, propter mollitiem quandam) primus radi quotidie inſtituit, ut idem Plinius auctor eſt.

38 & talaribus tunicis; 39 velis amictos, non togis: quorum omnis induſtria vitæ, & vigilandi labor in antelucanis cœnis expromitur.

23 40 In his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri impudicique verſantur. hi pueri tam lepidi i ac delicati, non ſolùm amare, & amari, neque cantare,

i tam *MSS.*

eſt. quin etiam, cum reorum mos eſſet barbam promittere, ipſe tamen, die ſibi à tribuno pl. ad populum dicta, radi non deſiit. Poſtea increbuit conſuetudo, ut barbam alerent juvenes, raderent ſenes: ut cognoſcitur ex A. Gellio. Cicero igitur hoc loco, bene barbatos cum dicit, homines adoleſcentulos ſignificat. Sic ad Atticum: *Concurſabant barbatuli juvenes.* Muret. Non poſſunt *barbatuli* dici *bene barbati.* Itaque barbatis opponit in oratione pro Cœlio: *Aliquis mihi ab inferis excitandus eſt, ex barbatis illis, non hac barbula, qua iſta delectatur, ſed illa horrida, quam in ſtatuis antiquis & imaginibus videmus.* Adoleſcentes ad virilem uſque ætatem alebant barbam, ut multis etiam docet Octav. Ferrarius II. Elector. 12. Itaque mihi vero ſimilis videtur emendatio Manutii, qui legit, *pæne barbatos.* Grævius.

38. *Et talaribus ac tritis tunicis.*] Ven. *Ac tritis*, omittunt, & videtur certè ad ſenſum minus convenire: de genere enim quodam delicatorum & mollium loquitur. Fortaſſe longius hoc fuerit ſuſpicari, legendum, *Talaribus ac ricis tunicis*, non tamen reticere cum incidiſſet, voluimus. Supra etiam, *Aut imberbes aut bene barbatos*; videtur verius, *Aut pene barbatos.* Camer. *Et talaribus tunicis.*] Ejiciunt alii illud *& tritis*, neque habet editio Victorii. abeſtque Hit. & Mureti libris. ſed enim Pal. ſext. ſolùm habet *manicatis & tribus tunicis.* editio prima, *man. & strictis tunicis & talaribus.* Pal. ſec. habet tantum, *man. & tritis tunicis.* Grut. Ex hoc loco Manut. in quæſitis per Epiſt. III. 2. conatur evincere tunicas Romanorum non fuiſſe manicatas. *Verburg.*

39. *Velis amictos, non togis.*] Hunc locum teſtem producit Nonius ad nomen, *toga:* quod docet dictum eſſe a tegendo. ſupra autem proxime, copulationem, *ac*, & vocem, *tritis*, delevi, quia non reperi in noſtris libris antiquis, neque ſe item reperiſſe in ſuis teſtatur Muretus. Et vero repugnant inter ſe, *trita tunica*, & *tunicarum ſumtus, ac luxus.* Lambinus. Homines auſteriores, curtas ſtrictiores togas habebant, ut Cato:

Exiguaque toga ſimulet textura Catonem.

Lauti vero & delicati laxas. Pedo Albinovanus de Mecænatis obitu:

Aut tibi ventoſi quid nocuere ſinus?

Tibullus:

Defluit effuſo cui toga laxa ſinu.

A. Rubenius II. de Re Veſtiaria cap. 12. *Grav.*

40. *In his gregibus &c.*] Laudat Donatus Adelphis, *in his bonis gregibus.* ubi ironia aptiſſima huic ſententiæ. & ſi libri adjuvent, recipienda. Gulielmius, *Grut.*

41. *Quem-*

tare, & ſaltare, ſed etiam ſicas vibrare, & ſpargere venena didicerunt: qui niſi [k] exeunt, niſi [l] pereunt, etiam ſi Catilina perierit, ſcitote hoc in republica ſeminarium Catilinarium futurum. Verumtamen quid ſibi iſti (r) miſeri (s) volunt? num ſuas ſecum mulierculas ſunt in caſtra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his præſertim jam noctibus? quo autem pacto illi Apenninum, atque illas pruinas ac nives perferent? niſi idcircò ſe faciliùs hiemem toleraturos putant, quòd nudi in conviviis ſaltare didicerunt. O bellum magnoperè pertimeſcendum, cùm hanc ſit habiturus Catilina [m] ſcortorum (t) cohortem prætoriam.

[k] exeant MS. P. B.
[l] pereant id. MS.
[m] ſcortatorum alii.

XI. (u) INSTRUITE nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias veſtra præſidia, veſtroſque exercitus: & primum gladiatori illi confecto & ſaucio, conſules [n] imperatoreſque veſtros opponite: deinde contra illam naufragorum ejectam ac debilitatam manum, florem totius Italiæ, ac robur educite. jam verò [o] urbes coloniarum ac municipiorum (x) reſpondebunt Catilinæ [p] tumulis ſilveſtribus. Neque verò ceteras copias, ornamenta, præſidia veſtra, cum illius latronis inopia atque egeſtate conferre debeo. 24

[n] imperatores MS.
[o] vires Muret.
[p] cumulis MSS.

Sed, ſi, (y) omiſſis his rebus omnibus, quibus nos ſuppeditamus, eget ille, ſenatu, [q] equitibus Romanis, populo, urbe, ærario, vectigalibus, cuncta Italia, provinciis omnibus, exteris nationibus. ſi, [r] inquam, his rebus omiſſis, ipſas cauſas, quæ inter ſe confligunt, contendere velimus; ex eo ipſo, quàm valde illi jaceant, intelligere 25

[q] equite alii.
[r] inq. deeſt in MSS. & ed. Vict.

SCHOLIASTES.

(r) *Miſeri.*] Amatores dixit quia amator miſerum ſe dicit cum poteſtatem non habeat.

(s) *Volunt.*] Non jam ad pueros dicit ſed ad amatores ipſorum.

(t) *Cohors prætoria.*] Prætoria cohors dicitur quæ circa prætorem facit (aliquid eraſum eſt) dixit genera & oſtendit unde vel ex quibus conſtat exercitus Catilinæ; Jam id laborat ne timeat bellum populus Romanus ut deſperent aliquid à Catilina fieri poſſe. nam ſi deſperaverit nemo ſe jungit.

(u) *Inſtruite.*] Ironia.

(x) *Reſpondebunt.*] Comparabuntur. Virgilius, reſpondet cnoſia tellus. Interficiam illum & in locis ſilveſtribus jacebit quaſi latro.

(y) *Omiſſis his rebus quibus nos ſuppeditamur.*] Confert cauſas & ex his ipſis oſtendit facile Catilinam perimi poſſe.

(z) En

re poſſumus. (z) Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc (a) petulantia: hinc pudicitia, illinc ſtuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc ſcelus: hinc conſtantia, illinc furor: hinc honeſtas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: [f] denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes, certant [t] cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: poſtremò [v] copiæ cum egeſtate, bona ratio cum perdita, mens ſana cum amentia, bona denique ſpes cum omnium rerum deſperatione confligit. In hujusmodi certamine ac prœlio, nonne, etiam ſi hominum ſtudia deficiant, dii ipſi immortales cogent ab his præclariſſimis virtutibus, tot & tanta vitia ſuperari?

f hinc denique *MSS.*
t cum *hic & in ſeqq. deeſt in MSS.*
P. CX.
v copia *Gul.*

26 XII. (b) QUÆ CÙM ita ſint, Quirites, vos, [41] quemadmodum jam antea dixi, veſtra tecta cuſtodiis vigiliisque defendite: [42] (c) mihi, ut urbi ſine veſtro motu, ac ſine

SCHOLIASTES.

(z) *Ex hac enim parte pudor pugnat.*] Quomodo ergo fieri poteſt ut Catilina vincat.

(a) *Petulantia.*] Petulans eſt ex animo, ex moribus. impudicus ex corpore.

(b) *Quæ cum ita ſint, Quirites, vos, quemadmodum.*] Dat illis ſine metu ſollicitudinem tantum ut diligentes illos faciat.

(c) *Mihi & hic verbi.*] Ordo iſte eſt mihi conſultum atque proviſum eſt ut huic urbi ſatis eſſet præſidii.

---

41. *Quemadmodum jam antea dixi.*] Ubi hoc antea dixit? Nuſquam. itaque mihi quidem dubium non eſt, quin corrigendum ſit ita, ut eſt in libro vetere: *Vos, quemadmodum jam ante, veſtra tecta cuſtodiis vigiliiſque defendite.* ut intelligatur, quemadmodum jam ante feciſtis. ſic ad finem orationis ſequentis: *In veſtra tecta diſcedite: & ea, quamquam jam periculum eſt depulſum, tamen æque ac priori nocte feciſtis, cuſtodiis vigiliiſque defendite.* Muretus. *Jam ante dixi.*] Tollit Muretus verbum *dixi*, ex uno veteri, quod tamen omnes noſtri aliorumque conſtanter habent. divinabat itaque Gulielmius, *jam ante edixi*; εὐστοχῶς. Gruterus.

42. *Mihi, ut urbi.*] *Mihi conſultum, ac proviſum eſt*, pro eo, quod eſt, ego conſului, ac providi, Græcum loquendi genus, quale illud è Divinatione: *Magno ſtudio mihi à pueritia eſt elaboratum.* Muretus. Varie hic locus ſcribitur in veteribus libris. In meo ſecundo: *Mihi & urbi ſine veſtro motu, ac ſine ullo tumultu ſatis præſidii conſultum ac proviſum eſt.* Francii vero: *Mihi & urbi ſatis eſſe præſidii conſultum & proviſum eſt.* Mei libri ſecundi lectio ſane non eſt aſpernanda, niſi quod *eſſe* perperam ſit omiſſum. *Mihi conſultum eſt ſatis præſidii eſſe urbi*, aut etiam *ego conſului ſatis eſſe præſidii*, uſus Latine loquentium reſpuit, non vero, *mihi proviſum eſt ſatis eſſe præſidii.* Hic eſt verborum ordo: Satis mihi & urbi

ſine ullo tumultu, ſatis eſſet præſidii, conſultum ac proviſum eſt. Coloni omnes municipeſque veſtri, certiores à me facti de hac nocturna (d) excurſione Catilinæ, facilè urbes ſuas fineſque x defendent: gladiatores, quam ſibi ille y maximam manum, & certiſſimam fore putavit, quamquam meliore animo ſunt, (e) quàm pars patriciorum, 43 poteſtate tamen noſtra continebuntur. Q. Metellus, quem ego proſpiciens z hoc, in agrum a Gallicanum Picenumque præmiſi, aut opprimet b hominem, aut omnes ejus motus conatuſque prohibebit. reliquis autem de rebus conſtituendis, maturandis, agendis, jam ad ſenatum referemus, quem vocari videtis.

27 (f) Nunc illos, qui in urbe remanſerunt, atque adeò qui contra urbis ſalutem, omniumque veſtrûm, in urbe à Catilina relicti ſunt, quamquam ſunt hoſtes, tamen quia nati ſunt cives, monitos c etiam atque etiam volo. Mea lenitas d adhuc e ſicui ſolutior viſa eſt, hoc exſpectavit, ut id, quod latebat, erumperet. quod reliquum eſt, jam non poſſum obliviſci, meam hanc eſſe patriam, f me horum eſſe conſulem: mihi aut cum his vivendum, aut pro his eſſe moriendum. nullus eſt g portæ cuſtos: nullus inſidiator

x defendunt *MS.*
y maxim. *deeſt in MS.*
z hæc *MS.*
a Gallicum *MS.*
b hoſtem *MS.*
c eos etiam *MS.*
d adhuc *deeſt in MS.*
e ſi alicui *MS.*
f meorum me eſſe *MS.*
g portis *MSS.*

SCHOLIASTES.

(d) *Excurſionibus.*] Excurſio dicitur prædatio hoſtium. quando equites invadunt poſſeſſiones & faciunt prædas & fugiunt.

(e) *Quam pars patriciorum.*] Odit patricios & nobiles plebis ut ergo (ſed hæc vox inducta) placeat populo.

(f) *Nunc illos qui in urbe remanſerunt, ſicui ſolutior viſa eſt.*] Vide cum illis minatur populo minatur.

---

urbi præſidii eſſe ſine veſtro motu, ac ſine ullo periculo conſultum ac proviſum eſt, mirum à me & ſenatu. Nam æque Catilina vitæ Ciceronis inſidiabatur, ac tectis urbis. aut ſi vulgatam præferimus, legendum videtur: *mihi ut & urbi ſine veſtro motu ac ſine ullo tumultu ſatis eſſet præſidii, conſultum ac proviſum eſt.* Græv.

43. *Poteſtate tamen noſtra continebuntur.*] Ita ferè mſſ. noſtri. prius cuſi *pot. tamen in veſtra.* quod ſi retinere volumus, at abjicienda tamen ſyllaba *in*, quæ neque in editionibus antiquis. *Grut.* Ut Gruteri ſic & noſtri MSS. Ego vero judico *continebuntur* ab aliquo Latinæ linguæ imperito eſſe adjectum, & Ciceronem ſcripſiſſe: *poteſtate tamen in noſtra erunt*, hoc eſt facient quæ volemus, & imperabimus: Brutus & Caſſius ad Antonium XI. 2. *Sed certe, cum ipſi in tua poteſtate fuerimus, tuoque adducti conſilio tot dimiſerimus.* Cum nos ad voluntatem tuam nos compoſuerimus. Liv. XL. *Tamen ambo ſignificare, ſi alter vellet, ſe in poteſtate tot Principum civitatis futuros.* Grævius.

44. *Sen-*

diator viæ: ſiqui exire volunt, (*g*) conſulere ſibi poſſunt: qui verò in urbe ſe commoverit, cujus ego non modò factum, ſed inceptum ullum conatumve contra patriam deprehendero: [44] ſentiet in hac urbe eſſe conſules vigilantes, h eſſe egregios magiſtratus, eſſe fortem ſenatum, eſſe arma, eſſe carcerem: quem vindicem nefariorum ac manifeſtorum ſcelerum majores noſtri eſſe voluerunt.

P. B. h eſſe *non eſt in MS.*

28 XIII. Atque hæc omnia ſic agentur, Quirites, ut res maximæ minimo motu, pericula ſumma nullo tumultu, bellum inteſtinum ac domeſticum, poſt hominum memoriam crudeliſſimum ac maximum, [45] me uno togato duce & imperatore, ſedetur. quod ego ſic adminiſtrabo, Quirites, ut, ſi ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quiſquam in hac urbe pœnam ſui ſceleris ſufferat. ſed ſi vis manifeſtæ audaciæ, ſi impendens patriæ periculum me neceſſariò de hac animi lenitate i deduxerint: illud profectò perficiam, quod in tanto, & tam inſidioſo bello vix optandum videtur, [46] ut ne quis bonus intereat, paucorumque pœnâ vos k jam omnes ſalvi eſſe poſſitis.

i dejecerint *MS.*

k jam *non eſt in MS.*

29 (*h*) Quæ quidem ego neque mea prudentia, neque humanis conſiliis fretus polliceor vobis, Quirites; ſed multis, &

SCHOLIASTES.

(*g*) *Conſlere.*] Concedere.

(*h*) *Quæ quidem ego.*] Quaſi non ipſe præſtiterit. ſed dii immortales. & tale facit beneficium ſuum quod ſoli potuerint dii præſtare.

LIB. II. FINIT.
INCIPIT III.

---

44. *Sentiet in hac urbe eſſe conſules vigilantes.*] Haud aliter Pall. at Colonienſis, *conſulem vigilantem*; quod verius arbitratur Gulielmius; tamquam altero conſule non præſente; inquit Modius Epiſt. CIV. *Grut.*

45. *Me uno togato duce.*] Hoc eſt, quod poſtea jactavit illo invidioſo verſiculo, *Cedant arma togæ.* porro, ut hanc quaſi appendiculam adjiciam, conſulares viri, etiam cum publice ibatur ad ſaga, togati tamen eſſe conſueverant. Cicero in Antonium: *Equidem P. C. quanquam hoc honore uſi, togati ſolent eſſe, cum eſt in ſagis civitas; ſtatui tamen, à vobis, cæteriſque civibus in tanta atrocitate temporis, tantaque perturbatione pop. Rom. non differre veſtitu.* Muret.

46. *Ut neque quiſquam bonus intereat.*] Ven. & alii, *ut ne quis bonus intereat:* quod & ipſum non diſplicet. *Camer. Ut ne quis bonus intereat.*] Poſthabuerim iſtud Manutiano, *ut neque bonus quiſquam intereat,* quod pauciſſimis adeſt mſſ. *Grut.*

47. *Signi-*

& non dubiis deorum immortalium [47] ſignificationibus: quibus ego ducibus in hanc ſpem ſententiamque ſum ingreſſus: qui jam non procul, ut quondam ſolebant, ab extero hoſte, atque longinquo; ſed hic præſentes ſuo numine atque auxilio ſua templa, atque urbis tecta defendunt: quos vos, Quirites, precari, venerari atque implorare debetis, ut, quam urbem pulcherrimam florentiſſimamque eſſe voluerunt, hanc omnibus hoſtium copiis, terra marique ſuperatis, à perditiſſimorum civium nefario ſcelere defendant.

11th. 10th/1873

47. *Significationibus.*] Verbum *ſignificare* & *ſignificatio* eſſe haruſpicinæ, atque adeo omnis divinationis, ex hoc & aliis Ciceronis locis docuit elegantiſſimus Broekhuſius ad Tibull. II. 1, 26.
Significet placitos nuntia fibra deos. Verburg.

M. TULLII CICERONIS P. CXI.

IN

L. CATILINAM

TERTIA,

AD QUIRITES.

ORATIO TERTIA ET VICESIMA.

ARGUMENTUM.

DEprehenſi ſunt conjurati ad pontem Mulvium deducti ad ſenatum. Vulturcius cum literis & Galli ſollicitati ad hoc bellum, qui tunc forte legati venerant Romam, deprehenſi ſunt. omnia celebrata ſunt in ſenatu. purgatus eſt ipſe Cicero. Novimus enim quia propter invidiam ſedandam proceſſit ad populum & allocutus eſt. jam ergo purgatus eſt. jam non timet. narrat modo populo quid actum ſit in ſenatu vel inſultat tantum in hac, in hac oratione brachilogia hac arte utitur. Quid actum ſit in ſenatu narrat, Scholiaſtes.

I. (a) REM-

I. (a) REMPUBLICAM, Quirites, vitamque omnium veſtrûm, bona, fortunas, conjuges liberoſque veſtros, [a] hoc domicilium clariſſimi imperii, fortunatiſſimam pulcherrimamque urbem, hodierno die, deorum immortalium ſummo erga vos amore, laboribus, conſiliis, (b) periculiſque meis, ex flamma atque ferro, ac pænè ex faucibus fati ereptam, & vobis [b] conſervatam ac reſtitutam videtis.

a hoc *non eſt in MS.*

b reſervatam *MS.*

2 (c) [1] Et, ſi non minùs nobis jucundi atque illuſtres ſunt ii dies, quibus conſervamur, quàm illi, quibus naſcimur; quòd ſalutis certa lætitia eſt, naſcendi incerta conditio: & quòd ſine ſenſu naſcimur, cum voluptate [c] conſervamur: profectò, quoniam illum, qui hanc urbem condidit, [d] Romulum, [2] ad deos immortales benivolentia, famaque ſuſtuli-

c ſervamur *Grav.*

d Romul. *non habet Manut.*

SCHOLIASTES.

(a) *REmpublicam quirites vitamque omnium veſtrum.*] Auget beneficium ea arte qua expoſui ſuperius quaſi deorum tantum hoc beneficium dicatur. Poſt deos ſeipſum poſuit.

(b) *Periculis meis.*] Non Antonii.

(c) *Etſi non minus nobis jucundi.*] Rurſus vacuum ſpacium & defectus.

---

1. *ET ſi non minus.*] *Et ſi*, poſitum videtur pro; *quod ſi.* ut apud Terentium Phormione: *Et ſi tibi res ſit cum eo lenone.* ubi Donatus: *Et*, inquit, *modo non connexiva, ſed inceptiva particula eſt.* Muret.

2. *Ad Deos immortales.*] Hiſtoria è Livio, & aliis nota eſt. Ennius:

Romulus in cœlo cum dis genitalibus ævum
Degit.

Horatius:

——— *hac Quirinus*
Martis equis Acheronta fugit.

Idem:

Romulus, & Liber pater, & cum Caſtore Pollux,
Poſt ingentia facta, deorum in templa recepti.

Scipio apud Ciceronem: *Deficere ſol hominibus, extinguique viſus eſt, cum Romuli animus hac ipſa in templa penetravit.* Ei flaminem adjecit Numa, quem Quirinalem vocavit. inſtituta etiam feſta, quæ Quirinalia dicta ſunt, aut alio nomine feſta ſtultorum. celebrabantur autem XIII. Kal. Mart. ut conſtat è ſecundo faſtorum Ovidii, & è vetere Kalendario, quod vir ſingulari quodam Dei Opt. Max. in ætatem noſtram beneficio ad illuſtrandam, & eruendam è veteribus monumentis antiquitatis memoriam natus, haud ita pridem in lucem edidit P. Manut. *Muret.*

M

3. In

ſtulimus; eſſe apud vos poſteroſque veſtros [3] in honore debebit is, qui eandem hanc urbem conditam amplificatamque ſervavit. nam totius urbis templis, delubris, tectis [e] ac mœnibus ſubjectos prope jam ignes circumdatoſque reſtinximus: iidemque gladios in rempublicam deſtrictos [f] retudimus, mucroneſque eorum à jugulis veſtris [g] rejecimus. Quæ quoniam in ſenatu illuſtrata, patefacta comperta-queſunt per me, vobis jam exponam breviter, Quirites: ut & quanta, & quàm manifeſta, & qua ratione inveſtigata & comprehenſa ſint, [4] vos, qui ignoratis, & exſpectatis, ſcire poſſitis. Principio, ut Catilina paucis antè diebus erupit ex urbe, cùm ſceleris ſui ſocios, hujuſce nefarii belli acerrimos duces, Romæ reliquiſſet: ſemper vigilavi, & providi, Quirites, quemadmodum in tantis & tam abſconditis inſidiis ſalvi eſſe [h] poſſemus.

e omnibus ac Mem.
f retuſi-mus Gal.
3
g dejecimus alii.
P. R.
h poſſitis MS.

II. Nam tum, cùm ex urbe Catilinam ejiciebam (non enim jam vereor hujus verbi invidiam, cùm illa magis ſit timenda, quòd vivus exierit) ſed tum, cùm illum [i] exterminari volebam; aut reliquam conjuratorum manum ſimul exituram, aut eos, qui [k] reſtitiſſent, infirmos ſine illo ac debiles fore putabam.

i exterminare MS.
k ita Voſſ. alii remanſiſſent.

4 [5] Atque ego, ut vidi, quos maximo furore & ſcelere eſſe inflammatos ſciebam, eos nobiſcum eſſe, & Romæ remanſiſſe: in eo omnes dies noctesque conſumpſi, ut, quid agerent, quid molirentur, ſentirem, ac viderem: ut, quoniam auribus veſtris, propter incredibilem magnitudi-

3. *In honore debebit is, qui eandem hanc urbem conditam, &c.*] Hanc nequaquam poſſum lectionem rejicere: Neque certe poſtponenda Venetorum & aliorum librorum ſcriptura videtur, quæ ſic ſe habet: *In honore debet dies is, qui eandem hanc, &c.* ſed quæ ſequuntur noſtra, *vos qui ignoratis ex actis ſcite poſſitis*, etſi vitioſa eſſe non apparet, tamen his Veneta præfero, *vos qui ignoratis & expectatis, ſcire poſſitis.* Camer.

4. *Vos qui & ignoratis & expectatis, ſcire poſſitis.*] In quibuſdam codicibus ſcriptum eſt, *vos qui ignoratis, ex actis*, vel, *exacte ſcire poſſitis*, quod minus placet: nam multi ignorant, neque tamen expectant: & illud *exacte* contrarium eſt τῷ *breviter*: nam quæ breviter narrantur, ſummatim, non exacte narrantur. *Urſinus.* Meus ſec. *Vos, & qui ignoratis, & expectatis.* Forte: *Vos, & qui ignoratis, & qui expectatis.* Grævius.

5. *Atque ego ut vidi, quos &c.*] Lectio impedita. pendent enim iſthæc adhuc à ſuperioribus. itaque vix eſt ut non debeat reſcribi cum Pal. ſec. atque Hiſt. *atque ego vidi &c.* ita Plautus: *Quum circumſpecto, atque ego tum lembum conſpicor &c.* tota enim illa oratio huic ſimillima eſt. *Gron.*

tudinem ſceleris, minorem fidem faceret oratio mea, rem ita comprehenderem, [6] ut tum demum animis ſaluti veſtræ provideretis, cum oculis maleficium ipſum videretis. [7] Itaque ut comperi, legatos Allobrogum, belli Tranſalpini, & tumultus Gallici excitandi cauſa, à P. Lentulo eſſe ſollicitatos, eoſque in Galliam ad ſuos cives, [l] eodem itinere, cum litteris mandatiſque, ad Catilinam eſſe miſſos, comitemque iis adjunctum [m] Vulturcium, atque huic datas eſſe ad Catilinam litteras; facultatem mihi oblatam putavi, ut, quod erat difficillimum, quodque ego ſemper optabam à diis immortalibus, tota res non ſolùm à me, ſed etiam à ſenatu, & à vobis manifeſtò deprehenderetur.

l eodemque *alii.* eoſdem *Lamb.*

m T. Voltur. *MS.*

8 Itaque heſterno die L. Flaccum, & C. Pomtinum prætores fortiſſimos atque amantiſſimos reipublicæ viros, [n] ad me vocavi: rem omnem expoſui: quid fieri placeret, oſtendi. Illi autem, qui omnia de republica præclara atque egregia ſentirent, ſine recuſatione, ac ſine ulla mora negotium ſuſceperunt, &, cum adveſperaſceret, occultè ad pontem Mulvium pervenerunt: atque ibi in proximis villis ita [o] bipartiti fuerunt, ut Tiberis inter eos, & pons intereſſet. Eodem autem & ipſi ſine cujuſquam ſuſpicione, multos fortes viros [p] eduxerunt, & ego ex præfectura Reatina [q] complures delectos adoleſcentes, quorum opera

n advocavi *MS.*

P. CXIII.

o bipartito *Grav.*

p eduxerant *MS.*

q quamplures *MS.*

6. *Ut tum demum animis ſaluti veſtræ.*] Eſt à Victoriana, & antiquioribus. prima tamen non habet illud *animis*, neque exſtat in Pal. ſec. niſi à manu recenti. ſed & in nono erat, *ut tum demum omnis veſtra ſaluti.* adeò ut ſuſpicer illud *animis*, eſſe à manu mala. *Grut.*

7. *Itaque ut comperi legatos Allobrogum.*] Allobroges, gens Galliæ potentiſſima, ait Apollodorus. Polybius autem per ι ſcribit *Allobrigas.* Charax vero per ο *Allobrogas:* quæ ſcriptura Latinis uſitatiſſima eſt: nam Græci quidem plerique omnes ſcribunt Allobrigas. Dicebatur eis jus ab iis prætoribus, quibus Gallia Narbonenſis obtigerat: ut teſtatur Strabo lib. IV. Ii tum legatos Romam miſerant, queſturos de avaritia magiſtratuum ſuorum; quos Lentulus per P. Umbrenum ad conjurationis ſocietatem pertrahere molitus eſt. ſed illi, cum ſimularent ſe ei conſilio favere, totam rem tamen ad Q. Fabium Sangam detulerunt. unde dictum eſt ab Horatio:

Noviſque rebus infidelis Allobrox.

Hiſtoriam fuſiſſime narrant Salluſtius, Plutarchus, Appianus: quorum ſcripta, cum terantur omnium manibus; nullum eſſe operæ pretium puto, integras paginas, quod alii fecerunt, ex eorum libris deſcribere. *Muretus.*

8. Rei

opera utor aſſiduè in [r] reipublicæ præſidio, cum gladiis
miſeram. Interim tertia ferè vigilia exacta, cùm jam pon-
tem Mulvium [s] magno comitatu legati Allobrogum ingre- 6
di inciperent, unaque Vulturcius, fit in eos impetus: edu-
cuntur & ab illis gladii & à noſtris. [8] res erat prætoribus
nota ſolis: ignorabatur à ceteris.

III. Tum interventu Pomtini atque Flacci pugna,
quæ erat commiſſa, ſedatur. litteræ, quæcumque erant
in eo comitatu, integris ſignis, prætoribus traduntur: ipſi
comprehenſi, [t] ad me, cùm jam dilucеſceret, deducun-
tur. Atque horum omnium ſcelerum [v] improbiſſimum ma-
chinatorem Cimbrum Gabinium, ſtatim ad me, nihildum
[x] ſuſpicantem, vocavi. Deinde item arceſſitur P. Statilius,
& poſt eum [y] Cethegus. [9] tardiſſimè autem Lentulus ve-
nit, [10] credo quòd litteris dandis, præter conſuetudinem,
proxima nocte vigilarat.

Cùm verò ſummis ac clariſſimis hujus civitatis viris, 7
qui, audita re, frequentes ad me manè convenerant, lit-
teras à me priùs aperiri, quàm ad ſenatum [z] referrem, pla-
ceret; ne, ſi nihil eſſet inventum, temerè à me tantus tu-
multus injectus civitati videretur, negavi me eſſe factu-
rum, ut de periculo publico, non ad conſilium publicum
rem integram deferrem. Etenim, Quirites, ſi ea, quæ
erant ad me delata, reperta non eſſent: tamen ego non
arbitrabar in tantis reipublicæ periculis mihi eſſe nimiam
dili-

r republ. *Muret.*
s *ita Græv.* *alii* cum magno.
t ad me *deeſt in MS.*
v improbiſſimorum *MS.*
x tale ſuſp. *MSS.*
y *ita Vill.* C. Ceth. *Grut.*
z referri *add. vett.*

8. *Res erat prætoribus nota ſolis.*] Si Salluſtio credimus, Allobrogum quoque legatis nota erat. cum enim diu in incerto habuiſſent, quid conſilii caperent; tandem Q. Fabio Sangæ, cujus patrocinio plurimum civitas eorum utebatur, rem omnem, uti cognoverant, aperiendam eſſe cenſuerunt. Cicero autem, per Sangam conſilio cognito, Allobrogibus præcepit, ut ſtudium conjurationis vehementer ſimularent; ceteros adirent; bene pollicerentur; darentque operam, uti eis, quàm maxime manifeſtos haberent. Hæc Salluſtius. *P. Manut.*

9. *Tardiſſime autem Lentulus venit.*] Hoc, *venit*, inculcatum videtur, neque reperitur vel in Venetis vel pleriſque aliis libris. *Camer.*

10. *Credo quod litteris dandis, præter &c.*] Pal. ſec. Ah. H.V. *in litteris.* ſed malim quod eſt in Pal. ſexto ac nono; *credo quod in litteris iis præter &c.* ſine voce *dandis.* Grut. Græv. quidem uterque & Francii, *quod in litteris dandis præter.* niſi quod hic, *quod in litteris his dandis præter.* At Duisburg. *quod litteris dandis iis.* quod placet. Nam *litteris dandis vigilare* Latiniſſimum eſt loquendi genus, quod exemplis ſexcentis firmari poſſit. Qui id non intellexerunt, interpoſuerunt *in.* Grævius.

 11. Et

a frequenter MSS.

diligentiam pertimeſcendam. Senatum [a] frequentem ce-
8 leriter, ut vidiſtis, coëgi. Atque interea ſtatim, admonitu Allobrogum, C. Sulpicium, prætorem, fortem virum, miſi, qui ex ædibus Cethegi, ſi quid telorum eſſet, efferret. ex quibus ille maximum ſicarum numerum & gladiorum extulit.

P. B.

b metu Grav. è MS.

c recreaſſet Grav. & alii.

d dixit delet Grut.

IV. INTRODUXI Vulturcium ſine Gallis: fidem ei publicam, juſſu ſenatus, dedi: hortatus ſum, ut ea, quæ ſciret, ſine [b] timore indicaret. Tum ille, cùm vix ſe ex magno timore [c] recepiſſet, [d] dixit: à P. Lentulo ſe habere ad Catilinam mandata & litteras, ut ſervorum præſidio uteretur, & ad urbem quamprimùm cum exercitu accederet: id autem eo conſilio, ut, cùm urbem omnibus ex partibus, quemadmodum deſcriptum diſtributumque erat, incendiſſent, cædemque infinitam civium feciſſent, præſtò eſſet ille, qui & fugientes exciperet, & ſe cum his
9 urbanis ducibus conjungeret. Introducti autem Galli jusjurandum ſibi & litteras à P. Lentulo, Cethego, Statilio ad ſuam gentem datas eſſe dixerunt: atque ita ſibi ab his, & à L. Caſſio eſſe præſcriptum, ut equitatum in Italiam quam primùm mitterent: pedeſtres ſibi copias non defuturas: Lentulum autem ſibi confirmaſſe, [11] ex fatis Sibyllinis aruſpicumque reſponſis, ſe eſſe tertium illum Cornelium, ad quem regnum hujus urbis, atque imperium pervenire eſſet neceſſe: Cinnam ante ſe, & Sullam fuiſſe: cun-

11. *Ex libris Sibyllinis.*] Hac de re Salluſtius: *Eadem Galli fatentur: ac Lentulum diſſimulantem coarguunt, præter litteras, ſermonibus, quos ille habere ſolitus erat, ex libris Sibyllinis regnum Romæ tribus Corneliis portendi: Cinnam, atque Sullam antea, ſe tertium eſſe, cui fatum* (liber manuſcriptus habet, *fatatum*) *eſſet urbis potiri. præterea ab incenſo Capitolio illum eſſe* XX. *annum, quem ſæpe ex prodigiis haruſpices reſpondiſſent bello civili cruentum fore.* Plutarchus autem, de Lentulo loquens: Τοῦτον, inquit, ὄντα τῇ φύσει τοιοῦτον, κεκινημένον ὑπὸ τοῦ Κατιλίνα προσδιέφθειρεν ἐλπίσι κεναῖς ψευδομάντεις, καὶ γόητες, ἔπη πεπλασμένα καὶ χρησμοὺς ᾄδοντες. ὡς ἐκ τῶν Σιβυλλείων προδηλοῦντας, εἱμαρμένους εἶναι τῇ Ῥώμῃ Κορνηλίους τρεῖς μονάρχους. ὧν δύο μὲν ἤδη πεπληρωκέναι τὸ χρεών: Κίνναν τε καὶ Σύλλαν: τρίτῳ δὲ λοιπῷ Κορνηλίῳ ἐκείνῳ φέροντα τὴν μοναρχίαν ἥκειν τὸν δαίμονα. Idem etiam apud Appianum legitur. *Muretus.* *Ex fatis Sibyllinis.* Carrio lib. III. Antiq. Lect. cap. 6. emendat ex Gembl. *faſtis*, quod & inventum in H. in V. Gulielmius ſequitur, tam heic quàm infra. ego tueor receptam ob rationes productas ab amico noſtro Joſepho Caſtalione libro I. Obſervat. cap. 3. qui adeatur. *Grut.*

12. *Fa-*

eundemque [e] dixiſſe, [12] fatalem hunc eſſe annum ad interitum hujus urbis atque imperii, qui eſſet decimus annus poſt virginum abſolutionem, poſt Capitolii autem incenſionem viceſimus. Hanc autem Cethego cum ceteris controverſiam fuiſſe dixerunt, [13] quòd Lentulo & aliis Saturnalibus cædem fieri, atque urbem incendi placeret; [14] Cethego nimiùm id longum videri.

V. Ac, ne [f] longum ſit, Quirites, tabellas [g] proferri juſſimus, quæ à quoque dicebantur datæ. [h] Primùm oſtendimus Cethego ſignum: cognovit. nos [i] linum incidimus; legimus. erat ſcriptum ipſius manu; Allobrogum ſenatui, & populo, ſeſe, quæ eorum legatis confirmaſſet, eſſe facturum: orare, ut item illi facerent, quæ ſibi legati eorum [k] præcepiſſent. Tum Cethegus, qui paullò ante aliquid [l] de gladiis, ac ſicis, quæ apud ipſum erant deprehenſæ, reſpondiſſet, dixiſſetque, ſe ſemper bonorum ferramentorum ſtudioſum fuiſſe: recitatis litteris debilitatus atque abjectus, conſcientia [m] convictus, repentè conticuit. Introductus Statilius, cognovit manum, & ſignum ſuum. Recitatæ ſunt [n] tabellæ in eandem ferè ſententiam: confeſſus eſt. Tum oſtendi tabellas Lentulo: & quæſivi, cognoſceretne ſignum. Annuit. Eſt verò, inquam, [15] ſignum quidem notum, imago avi tui, clariſſimi viri, qui

e Lentulum dix. *MS.*
f nimium long. *MS.*
g proferimus, quæ *MS.*
h Primo *MS.*
P. CXIII.
i lignum *Gul. male.*
k recepiſſent. *Grav.*
l tamen de *MSS.*
m victus *MS.*
n tabulæ *MS.*

12. *Fatalem hunc eſſe annum.*] Ut ipſe ab haruſpicibus acceperat. *Muret.* Non eſt negligenda ſcriptura libri Francii, quæ à ceterorum omnium librorum ſcriptura diſcrepat: *Eundemque Lentulum dixiſſe, fatalem hunc eſſe annum urbis ad interitum hujus imperii.* Exiſtimo hanc eſſe ipſiſſimam Tullii manum, quamvis vulgata non incommode quoque poſſit explicari. *Gravius.*

13. *Quod Lentulo, & aliis &c. longum videri.*] Ita tres Pall. & H. V. nec non editio princeps, niſi quod ei deeſſet illud *& aliis.* prius impreſſi; *quod cùm Lentulo & ceteris &c. longum videretur.* Grut.

14. *Cethego nimiùm id longum.*] Erat enim Cethegus præcipiti admodum ac temerario ingenio, unde & Cicero infra dicturus eſt, *C. Cethegi furioſam temeritatem.* quòd his verbis confirmat Salluſtius: *Inter hæc parata, atque decreta, Cethegus ſemper querebatur de ignavia ſociorum, illos, dubitando, & dies prolatando, magnas opportunitates corrumpere. facto, non conſulto, in tali periculo opus eſſe, ſeque, ſi pauci adjuvarent, languentibus aliis, impetum in curiam facturum. Natura ferox, vehemens, manu promptus erat, maximum bonum in celeritate putabat.* Muretus.

15. *Notum ſignum.*] Veteres, ut nunc quoque fit, in annulis ſignatoriis, quas cuique libitum erat, imagines exprimendas curabant. Sæpiſſime tamen imaginem alicujus præſtantis viri in ſignando

qui amavit unice o patriam, & cives ſuos: quæ quidem te à tanto ſcelere etiam muta revocare debuit.

o patriam ſuam *MS.*

11 Leguntur eadem ratione ad ſenatum Allobrogum populumque litteræ. ſi quid de his rebus dicere vellet, feci poteſtatem. Atque ille primò quidem negavit: poſt autem aliquanto, toto jam judicio expoſito atque edito, ſurrexit: quæſivit à Gallis, quid ſibi eſſet cum iis: p quamobrem domum ſuam veniſſent; itemque à Vulturcio. qui cùm illi breviter conſtanterque reſpondiſſent, per quem ad eum, quotieſque veniſſent: quæſiſſentque ab eo, nihilne ſecum eſſet de fatis Sibyllinis locutus: tum ille ſubitò, ſcelere demens, quanta conſcientiæ vis eſſet, oſtendit. nam, cum id poſſet infitiari, repentè præter opinionem omnium confeſſus eſt. ita eum non modò ingenium illud, & dicendi exercitatio, qua ſemper valuit, ſed etiam propter vim ſceleris manifeſti atque deprehenſi, impudentia, qua ſuperabat omnes, improbitaſque defecit.

p & quamobr. *MS.*

12 [16] Vulturcius verò ſubitò proferri litteras atque aperiri [illegible] juſſit,

[illegible] gnando utebantur, Sulla dictator traditione Jugurthæ ſemper ſignavit. Intercatienſis quidam, cujus patrem Scipio Æmilianus ex provocatione interfecerat, cum hoc ipſum ſibi glorioſum duceret, quod pater ſuus cum tanto viro dimicans, interfectus fuiſſet, ſignaſſe poſtea dicitur ejus pugnæ effigie: vulgato Stilonis Præconini ſale, quidnam fuiſſe facturum eum, ſi Scipio à patre ejus interemptus eſſet. Scipio, ſuperioris Africani filius, imagine patris ſui. Divus Auguſtus primo ſphinge, mox imagine Alexandri Magni, poſtremo ſua, quam expreſſerat Dioſcorides. atque hac etiam inſecuti principes ſignare perſeveraverunt. Mæcenas rana. noſtris temporibus, Viglius Zuichemus, præſtantiſſimus juriſconſultus, Pallade ſignavit. vidi aliquot Eraſmi epiſtolas, quæ omnes ſignatæ erant Termino, additis duabus *nulli cedo*: non ſine ſuſpicione arrogantiæ. Sic hic P. Lentulus Sura imagine avi ſui, viri clariſſimi, in ſignando utebatur. *Muretus.*

16. *Vulturcius vero ſubito proferri litteras, atque aperiri jubet.*] Sic eſt legendum, non ut quidam emendarunt, *Vulturcium vero ſubito proferre litteras atque aperire juſſi.* nam conjuratorum ſingulorum litteras ab Allobrogibus & Vulturcio Prætoribus Flacco & Pomptinio traditas eſſe ſupra dixit: neque tradendarum tempus fuit protrahendum, idque in primis mandatis Ciceronis conſulis debuit eſſe, ne eas ad celandum indicium Galli & Vulturcius perderent, qui litteris traditis faciliores ad indicandum fuerunt. Iterum ſupra dixit, *Tabellas proferri juſſimus*, non à Gallis & Vulturcio, ſed à Prætoribus. *Nos linum incidimus, legimus.* Non igitur juſſit Vulturcium eas aperire aut legere; ſed Vulturcius confeſſa negantem Lentulum ſibi litteras ad Catilinam dediſſe, juſſit litteras aperiri, & legi: maluiſſet Pantagathus pro *jubet*, aut *petit*,

juſſit, quas ſibi à Lentulo ad Catilinam datas eſſe dicebat. q & tamen MS.
Atque ibi vehementiſſimè perturbatus Lentulus, q tamen r ſcriptæ
& ſignum ſuum, & manum cognovit. erant autem r ſcri- deeſt in MS.
ptæ ſine nomine, ſed ita: *Qui ſim, s ex eo, quem ad te* P. B.
miſi, t cognoſces. cura, ut vir ſis, v & cogita, quem in lo- s ſcies MSS.
cum ſis progreſſus: & vide, quid jam tibi ſit neceſſe. x cura, t cognoſc.
ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam infirmorum. Gabi- delent iid. MSS.
nius deinde introductus, cùm y primò impudenter reſpon- v & non eſt
dere cœpiſſet, ad extremum nihil ex iis, quæ Galli inſi- in MS.
mulabant, negavit. Ac mihi quidem, Quirites, cùm illa 13
certiſſima ſunt viſa argumenta atque indicia ſceleris, ta- x & cura MS.
bellæ, ſigna, manus, denique uniuſcujuſque confeſſio:
z tum multo illa certiora, color, oculi, vultus, taci- y primum MS.
turnitas. ſic enim obſtupuerant, ſic terram intuebantur, z tamen
ſic furtim nonnumquam inter ſe adſpiciebant, ut non jam MS.
ab aliis indicari, ſed a indicare ſe ipſi viderentur. a ita Muret. & Grav.

VI. INDICIIS expoſitis atque editis, Quirites, ſe-
natum conſului, [17] de ſumma reipublicæ quid fieri place-
ret. Dictæ ſunt à principibus acerrimæ ac fortiſſimæ ſen-
tentiæ, quas ſenatus ſine ulla varietate eſt b conſecutus. b ſecutus MS.
Et quoniam nondum eſt perſcriptum ſenatus conſultum, c expromam Gul.
ex memoria vobis, Quirites, quid ſenatus cenſuerit, c ex-
ponam. Primum mihi gratiæ verbis ampliſſimis agun- 14
tur, quod virtute, conſilio, providentia mea, reſpu-
blica periculis ſit d maximis liberata: deinde L. Flac- d max. deeſt in MS.
cus, & C. Pomtinus, prætores, quod eorum opera for-
ti fideliqueque uſus eſſem, meritò ac jure laudantur: at-
que etiam viro forti, [18] collegæ meo, laus impertitur,
[19] quod

tit, aut *poſtulat*: ſed cum memini *jubeo Chremetem ſalvere*, facile patior *jubet*. *Volturcius* autem pro *Vulturcius* ſcriptum in vetuſtiſſimo libro reperitur, ut *Voltejus* & *Volcanus*, pro *Vultejus* & *Vulcanus*. Urſinus. Pro *juſſit* uterque meus: *jubet*. ſed Francii liber: *Vulturcius vero ſubito proferre litteras atque aperire jubetur.* quod tamen non intelligo niſi Cicero illi litteras Prætoribus ad pontem Mulvium datas reddiderit, hac lege, ut illas ipſe Volturcius in ſenatu aperiret ac legeret. quod tamen vix eſt credibile. ſed nec capio ut litteras potuerit jubere proferri. Cui juberet? Conſuli, an Prætori? Nam exemplum Terentii: *Jubeo Chremetem ſalvere*, non facit ad hunc locum. *Grav.*

17. *De ſumma reip.*] Lambinus *rep.* conſulatur Cujacius lib. XII. Obſerv. cap. 32. *Grut.*

18. *Collegæ meo laus impertitur.*] Alii interſerunt, *C. Antonio*, ſed hujus nullum veſtigium in editione prima, non magis quàm in Pall. tribus & V. H. Ah. *Idem.*

[19] quod eos, qui hujus conjurationis participes fuiſſent, à ſuis & reipublicæ conſiliis removiſſet. atque ita cenſuerunt, ut P. Lentulus, cùm ſe prætura abdicaſſet, e tum in cuſtodiam traderetur: itemque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes præſentes erant, in cuſtodiam traderentur: atque idem hoc decretum eſt in L. Caſſium, (*d*) qui ſibi procurationem incendendæ urbis depopoſcerat: in M. Cæparium, cui, ad ſollicitandos paſtores, f Apuliam eſſe attributam erat indicatum: in P. Furium, qui eſt ex his coloniis, quas Feſulas L. Sulla g deduxit: in Q. h Manlium Chilonem, qui unà cum hoc Furio ſemper erat in hac Allobrogum ſollicitatione verſatus: in P. Umbrenum, libertinum hominem, à quo primùm [20] Gallos ad Gabinium perductos eſſe conſtabat.

e tum *non eſt in MS.*

P. CXIV.

f Apulia e. attributa *MS.*

g deduxerat *MS.*

h Manlium *non eſt in MS.*

15 Atque ea (*e*) lenitate ſenatus eſt uſus, Quirites, ut ex tanta conjuratione, tantaque i vi ac multitudine domeſticorum hoſtium, novem hominum perditiſſimorum pœna, republica conſervata, reliquorum mentes ſanari poſſe arbitraretur. (*f*) Atque etiam ſupplicatio diis immortalibus, pro ſingulari eorum merito, meo nomine decreta eſt, Qui-

i hac mult. *MS.*

SCHOLIASTES.

(*d*) *Qui ſibi procurationem incendendæ urbis depopoſcerat.*] Damnavit tantos ſenatus. detrahe ſenatus invidiam ne crudelis ſenatus videatur dicit.

(*e*) *Lenitate ſenatus.*] Fuiſſe clementem.

(*f*) *Atque etiam ſupplicatio diis immortalibus.*] Antea ſupplicatio dabatur his qui in bello fortiter feciſſent ut quaſi rempublicam vindicaſſent. Ciceroni decreta eſt ſupplicatio inde quod quaſi in conjuratorum arma ſit verſatus lege bellorum & detracta (f. decreta) eſt quod rempublicam conſervaſſet cum aliis decerneretur quod rempublicam bene geſſerint. Supplicatio inquit diis immortalibus decreta eſt pro ſingulari eorum merito meo nomine. id eſt in ſenatu cauſa mei diis immortalibus actæ ſunt gratiæ.

19. *Quod eos, qui hujus conjurationis.*] C. Antonius conſul, propter æris alieni magnitudinem, & propter Catilinæ familiaritatem, non alienus putabatur à conjuratione. poſtea tamen adverſus Catilinam miſſus eſt. Unde cum poſtea damnatus eſſet, iviſſetque in exilium, Catilinariæ factionis homines, lætantes, male ei eveniſſe, qui Catilinæ fidem, ut ipſi putabant, fregerat, Catilinæ ſepulcrum ornarunt floribus, ac conventu, epuliſque celebrarunt. Narrat Cicero in oratione pro Flacco. *Muret.*

20. *Gallos ad Gabinium perductos eſſe.*] Salluſtius non Gallos ad Gabinium, ſed eos in domum D. Bruti perductos, eodemque Gabinium acceſſitum docet, quo major ſermoni auctoritas ineſſet. *P. Manut.*

21. Ut

Quirites: quòd mihi primùm poſt [k] hanc urbem conditam — k hanc *non eſt in MS.*
togato contigit: & his decreta verbis eſt, QUOD URBEM
INCENDIIS, CÆDE CIVES, ITALIAM BELLO
LIBERASSEM. Quæ ſupplicatio ſi cum ceteris confera-
tur, Quirites, hoc [l] interſit; quòd ceteræ bene geſtâ, — l intereſt *MSS.*
hæc una, conſervatâ republicâ conſtituta eſt. Atque illud,
quod faciendum primùm fuit, factum atque tranſactum
eſt. (*g*) nam P. Lentulus, quamquam [m] patefactus indi- — m patefa-ctis *MS.*
ciis & confeſſionibus ſuis, judicio ſenatus, non modò
prætoris jus, verùm etiam civis amiſerat; tamen magi-
ſtratu ſe abdicavit: (*h*) [21] ut, quæ religio C. Mario, cla-
riſſimo viro, non fuerat, quo minùs [n] C. Glauciam, de — n C. *deeſt in MSS.*
quo nihil nominatim erat decretum, prætorem occideret,
(*i*) ea nos religione in privato P. Lentulo puniendo libera-
remur.

VII. NUNC, quoniam, Quirites, ſceleratiſſimi pe- 16
riculoſiſſimique belli nefarios duces captos jam & com-
prehenſos tenetis, exiſtimare debetis, omnes Catilinæ co-
pias, omnes ſpes atque opes, his depulſis urbis pericu- P. B.
lis, concidiſſe. Quem quidem ego cùm ex urbe pellebam,
hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilina, [22] nec
mihi

SCHOLIASTES.

(*g*) *Nam Publius Lentulus.*] Jam dixerat ſuperius cum ſe prætura abdicaſſet in cuſtodiam traderetur. Timet invidiam Lentuli prætoris quia dicebatur Lentulus nobilis prætor.

(*h*) *Ut quæ religio G. Marii.*] Novimus quia in primo dixit Servilium prætorem mors ac reipublicæ pœna remorata eſt. Ipſum dicit Publium Servilium Glauciam, quid dictus eſt quoniam à Mario occiſus eſt in prætura.

Ut quæ religio.] Id eſt ut quemodo Marius non dubitavit prætorem etiam ſine decreto ſenatus occidere. ſic nos prætura depoſitâ & facto decreto non dubitemus punire privatum.

(*i*) *Ea nos religione liberaremur.*] Id eſt ea nos dubitatione liberaremur. ne diceremur prætorem & ſine decreto puniſſe. quod fecit Marius. nos non fecimus.

---

21. *Ut quæ religio,*] *Religio* eſt, valet, vereor, non audeo, vito aliquid, tanquam in quo ſit quippiam mali ominis. Terentius:

Tum quod dem ei, recte eſt. nam nihil eſſe, mihi religio eſt dicere.

Muret.

22. *Nec mihi eſſe P. Lentuli ſomnium.*] In meo primo & Francii, *nec mihi eſſe P. Lentuli ſomnium*, quin & in Francii ſequentia verba ſunt his adjecta, & totus locus ſic legitur: *Nec mihi eſſe P. Lentuli ſomnium, quo dicebat, imperatorem ſe eſſe illo anno cum interitu urbis futurum, pertimeſcendumve Caſſii adipes.* Non damno ſomnium, ſed cetera judico adjecta eſſe ab interprete, qui quale ſomnium

fuerit

mihi eſſe P. Lentuli (k) ſomnum, (l) nec L. Caſſii adipem, nec Cethegi furioſam temeritatem pertimeſcendam. Ille erat unus timendus ex his omnibus, ſed tamdiu, dum mœnibus o urbis continebatur. omnia norat, omnium aditus tenebat: appellare, tentare, ſollicitare (m) poterat, audebat: erat ei conſilium ad facinus aptum: conſilio autem neque lingua neque manus deerat. Jam ad p ceteras res conficiendas certos homines delectos ac deſcriptos habebat. neque verò cùm aliquid mandaverat, q confectum putabat. nihil erat, quod non ipſe obiret, occurreret, vigilaret, laboraret: frigus, ſitim, famem ferre poterat.

o urbis *non eſt in MS.*

p certas *MS.*

q factum *MS.*

17 Hunc ego hominem 23 tam acrem, tam paratum, tam auda-

SCHOLIASTES.

(k) *Somnum.*] Alii ſomnium. alii ſomnum habent. utrumque exponitur. Si ſomnum, ſegnitiem quia amabat dormire. præter conſuetudinem inquit proxima nocte vigilaverat. Si ſomnium, vanam ſpem de fatis Sibyllinis. quod dicebat ſe fore dominum Romæ.

(l) *Nec Lucii Craſſi adipes.*] Quia craſſus inquit erat.

(m) *Poterat & audebat conſilio neque lingua neque manus deerat.*] Quæ nunc illo abſente geſta ſunt quia ſi ille præſens fuiſſet non ita gererentur.

---

fuerit expoſuit, quæ poſt in contextum irrepſerunt. Quamvis ſuperius Lentulum ſomnolentum fuiſſe in omnibus, quæ ageret, oſtenderit, & commode ſic poſſit intelligi, *ſomnus*, non fruſtra tamen *ſomnium* in antiquiſſimis codicibus habetur, quo ſignificat illam ſpem, qua ex libris Sibyllinis ſomniabat imperium Romanum Lentulus, vide Anonymum. *Gravius.*

23. *Tam acrem, tam paratum, tam audacem.*] Duisburg. *tam acrem, tam paratum ad facinus, tam audacem.* Sed *ad facinus* inculcarunt, qui neſcierunt *paratus* non addito ad quod paratus ſis, ſæpe accipi, ut *parato animo eſſe* apud Salluſt. Catil. 58. *Quapropter vos moneo, uti forti atque parato animo ſitis.* Et Invectiva IV. 2. *Æquo animo paratoque moriar.* Cic. IV. Tuſcul. *Fortitudo ſatis eſt inſtructa, armata, parata per ſeſe.* Et de claris Orat. *Q. Scævola in jure paratiſſimus.* Sic & *parare*, Cic. VIII. ad Attic. 8. *Cum audierit contra ſe diligenter parari.* & *comparare*, Cic. pro Plancio; *Deinde habere* (comitia) *cœpit ſubito præter opinionem omnium, ut ne ſi cogitaſſet quidem quiſquam largiri, daretur ſpatium comparandi.* Reſtituenda vox *paratus* Plinio ſecundo, in libro III. ep. 5. illa politiſſima, quam ſcripſit de vita & ſtudiis Plinii majoris: *Erat ſane ſomni paratiſſimi nonnunquam etiam inter ſtudia inſtantis & ipſa deſerentis.* Sic non ſolum codex Cantabrigienſis, ſed etiam Roberti Stephani editio, ex Aldina expreſſa, niſi quod in membranis *ipſa* bis legatur, ſic enim ibi ſcribitur: *Erat ſane ſomni paratiſſimi, nonnunquam etiam inter ipſa ſtudia inſtantis & ipſa differentis.* In Stephaniana vero editur: *Inter ipſa ſtudia inſtantis & deſerentis.* Plinius

audacem, tam callidum, tam in ſcelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, niſi ex domeſticis inſidiis in caſtrenſe latrocinium compuliſſem (dicam id, quod ſentio, Quirites) non facilè hanc tantam molem mali à cervicibus veſtris depuliſſem. Non ille ˣ vobis Saturnalia conſtituiſſet, neque ſ tanto antè ᵗ exitium ac fati diem reipublicæ denuntiaſſet, neque commiſiſſet, ut ſignum, 24 ut litteræ ſuæ teſtes denique manifeſti ſceleris deprehenderentur. quæ nunc, illo abſente, ſic geſta ſunt, ut nullum in privata domo furtum umquam ſit tam palàm inventum, quàm hæc ᵛ tantá in rempublicam conjuratio manifeſtò inventa atque deprehenſa eſt. Quòd ſi Catilina ˣ in urbe ad hanc diem remanſiſſet: quamquam, quoad fuit, omnibus ejus conſiliis occurri, atque obſtiti, tamen, ʸ ut leviſſimè dicam, dimicandum nobis cum illo fuiſſet, neque nos umquam, dum ille in urbe hoſtis fuiſſet, tantis periculis rempublicam, tanta pace, tanto otio, tanto ſilentio, liberaſſemus.

r nobis *MSS.*
ſ tanti *MS.*
t exitii *id. MS.*
v in tota. rep. *MS.* in totam remp. *aliis MS.*
x in urbe ad *non eſt in MS.*
y ut *deeſt in MS.*
P. CXV.

VIII. (n) Quamquam hæc omnia, Quirites, ita ſunt à me adminiſtrata, ut deorum immortalium nutu atque conſilio & geſta & proviſa eſſe videantur. idque cùm conjectura conſequi poſſumus, 25 quòd vix videtur humani con- 18

SCHOLIASTES.

(n) *Quamquam hæc omnia, Quirites,*] Illa arte qua ſolet dare numinibus, quod ipſe præſtitit ut deorum immortalium conſilio geſta eſſe videantur. Prima conjectura quæ tanta res humanum conſilium non caperet. Alia conjectura ex oſtentis ipſis & ex portentis.

---

nius ait, avunculum ſuum facile in ſomnum incidiſſe, ſic ut inter ſtudendum illo fuerit correptus & ſtudia dilata, donec evigilaret. Vulgati libri: *Erat ſane ſomni parciſſimi, nonnunquam etiam inter ſtudia inſtantis & deſerentis.* Contra mentem auctoris. Amat Plinius hanc vocem. In lib. II. ep. 17. *Quocumque loco moveris humum, obvius & paratus humor occurrit.* Lib. VII. ep. 25. *Recepit ſe in agros ſuos, paratiſque honoribus tranquilliſſimum otium prætulit.* In Paneg. 88. *Paratum id quidem & in medio poſitum.* Græv.

24. *Ut litteræ ſuæ teſtes denique man. &c.*] Abeſt à Baſilicano *denique*, libente Gulielmio, ut litteras dicat teſtes manifeſtas ſceleris. & certè, addit, Catilina cavere non potuit, ne à teſtibus & conſciis proderetur; ne litteræ ſuæ deprehenderentur, id potuit. ſic ille: at idem ſenſus reſultat ex ſcriptura vulgata, juxta noſtram diſtinctionem; reperique illud *denique* in omnibus Pall. editionibuſque. *Grut.*

25. *Quod vix videtur humani conſilii tantarum rerum gubernatio eſſe potuiſſe.*] Eſt ab editione Victorii, quam ſecutus Muretus, Lambinus,

conſilii tantarum rerum gubernatio eſſe potuiſſe: tum verò ita præſentes his temporibus opem & auxilium nobis tulerunt; ut eos pænè oculis videre poſſemus. Nam, ut illa omittam, viſas nocturno tempore (o) ab occidente faces, ardoremque cæli, ut fulminum jactus, ut terræmotus [z] relinquam, ut omittam cetera, quæ tam multa, nobis conſulibus, facta ſunt, ut hæc, quæ nunc fiunt, canere dii immortales viderentur: hoc certè, Quirites, quod ſum dicturus, neque prætermittendum neque [a] relinquendum eſt.

z *ita Grut. alii aliter.*

a derel. *MS.*

19 Nam profectò memoria tenetis, (p) Cotta, & Torquato conſulibus, complures in Capitolio [b] turres de cælo eſſe percuſſas, cùm & ſimulachra deorum immortalium [c] depulſa ſunt, & (q) ſtatuæ veterum [d] hominum dejectæ, & (r) legum æra liquefacta. tactus [e] eſt etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus: quem inauratum in Capitolio parvum atque lactentem, uberibus lupinis inhiantem, fuiſſe meminiſtis. Quo quidem tempore cùm aruſpices ex tota Etruria conveniſſent, cædes atque incendia, &

b res *MSS. & Grut.*

c delapſa *MS.*

d omnium *MS.*

e eſt *deeſt in MS.*

26 le-

SCHOLIASTES.

(o) *Ab occidente faces.*] De parte Galliæ. quia ſedati erant Allobroges.

(p) *Cotta & Torquato conſulibus.*] Percuſſum fuerat crebris fulminibus Capitolium. illic Jovis ſtatua ſic turbine depulſa eſt, ut caput perderet & mergeretur in medio Tiberi. Tunc haruſpex quidam, cum ſacerdotes ſequerentur veſtigia fulminis & caput dejectum quærerent nec invenirent, haſta pulſum locum invenit & dixit. ecce caput. & levavit de haſta. capite Jovis revera periclitari caput imperii ſignificabat. nam eodem auſpicio conſtitutum imperium fuerat. Tunc placuit. quia quos aſpicit felices facit ut Virgilius. Aſpice nos hoc tantum, contra orientem ponerent ſtatuam & contra forum curiamque ut orientem aſpiceret.

(q) *Statua veterum hominum dejecta.*] Quod ſignificabat nobilitatis dedecus futurum propter Lentulum & Catilinam.

(r) *Legum æra liquefacta.*] Etiam leges liquefactæ fuerant illis fulminibus.

---

binus, Manutius. antiquitus cuſi, *quod vix videtur humanis conſiliis tantam molem rerum gubernatio conſequi potuiſſe*, quomodo Pal. dec. nam non. ſext. ſec. *tanta mole.* Erfurd. habet; *humani conſilii tantarum molem rerum gubernatio conſequi potuiſſe.* unde legebat paucis tranſpoſitis verbis Suffridus noſter, *quod videtur humani conſilii gubernatio tantarum molem rerum conſequi p.* Cujacius d. cap. 32. ſ. legebat ex mſ. *quod vix videtur humanis conſiliis tantam molem rerum gubernatio conſequi pot.* Grut.

26. *Le-*

[26] legum interitum, & bellum civile, ac domeſticum, & totius urbis atque imperii occaſum appropinquare dixerunt, niſi dii immortales omni ratione placati, (s) ſuo numine propè fata ipſa flexiſſent.

Itaque illorum reſponſis tunc & ludi decem per dies facti ſunt, neque res ulla, [27] quæ ad placandum deos pertineret, prætermiſſa eſt: f iidemque juſſerunt, (t) ſimulachrum Jovis facere majus, & in excelſo collocare, & contrà, atque antè fuerat, ad orientem convertere: ac ſe ſperare dixerunt, ſi illud ſignum, quod videtis, ſolis ortum, & forum curiamque conſpiceret, fore, ut ea conſilia, quæ clàm eſſent inita contra ſalutem urbis atque imperii, illuſtrarentur, ut à ſenatu populoque Romano perſpici poſſent. Atque illud [28] ita collocandum conſules illi ſtatuerunt: ſed tanta fuit operis tarditas, [29] ut neque à ſuperioribus conſulibus, neque à nobis ante hodiernum diem collocaretur. 20

f idemque *MS.*

P. D.

IX. Hîc

SCHOLIASTES.

(s) *Suo numine prope fata ipſa flexiſſent.*] Tria ſunt genera fatorum. unum eſt inmobile. alterum quod poteſt differri. tertium eſt quod flectitur. Inmobile genus fatorum. Stat ſua cuique dies. Omniaque orta occidunt. Differuntur fata. atque inſtantibus eripe fatis. decemque alios ſupereſſe annos. Flectuntur autem fata quando grave aliquid eſt & leve fit. quemadmodum inminebat Trojanis ut ſatis ſiderent fatis. & tamen flexum eſt fatum.

(t) *Simulacrum majus & in excelſo collocarent.*] Quia quos aſpicit Juppiter beatos facit, ut, aſpice nos hoc tantum.

---

26. *Legum interitum.*] Scilicet leges quaſi ætatem degunt, naſcuntur, vigent, conſeneſcunt, moriuntur, &c. Symmach. Lib. II. ep. 13. *Frigent jamdiu apud homines crimineſos vetera decreta, quorum vigor cum latoribus ſuis occidat.* Ubi alia collegit doctiſſimus Juretus. *Verburg.*

27. *Quæ ad placandum Deos.*] Plerique mſſ. *placandos.* at Col. *quæ ad ſupplicandos pertineret.* forte, inquit Gulielmius, *quæ ad ſupplicandum pert.* quamvis libentius fecerit, *ad ſupplicia Deorum pert.* Grut.

28. *Ita collocandum conſules illi locaverunt.*] Haud aliter mſſ. noſtri potiores; quomodo item è ſcripto ſuo emendandum monuerat dudum Cujacius cap. 32. f. *Idem.*

29. *Ut neque à ſuperioribus* Coss. *neque à nobis &c.*] Gulielmius amplectitur Colon. ſcripturam; *ut neque ſuperioribus* Coss. *neque nobis &c.* h. e. neque hoc neque ſuperiore anno. putatque hactenus locum non fuiſſe intellectum. à conductoribus enim rem fuiſſe collocandam, non à conſulibus. vulgata mihi ſatisfacit. magiſtratus enim ipſemet facere videtur quod per ſuos expedit. *Idem.*

30. *Ille,*

21 IX. Hic quis poteſt eſſe, Quirites, tam averſus à vero, tam præceps, tam mente captus, qui neget, hæc omnia, quæ videmus, præcipuéque hanc urbem, deorum immortalium nutu atque poteſtate adminiſtrari? Etenim cùm eſſet ita reſponſum, cædes, incendia, interitumque reipublicæ comparari, & ea [g] à perditis civibus, quæ tum propter magnitudinem ſcelerum nonnullis incredibilia videbantur: ea non modò cogitata à nefariis civibus, verum etiam ſuſcepta eſſe ſenſiſtis. Illud verò nonne ita præſens eſt, ut nutu Jovis Optimi Maximi factum eſſe videatur, ut, cùm hodierno die manè per forum meo juſſu & conjurati & eorum indices in ædem Concordiæ ducerentur, eo ipſo tempore ſignum ſtatueretur? quo collocato, atque ad vos, ſenatumque converſo, omnia & ſenatus, & vos, quæ erant contra [h] ſalutem omnium cogitata, illuſtrata & patefacta vidiſtis.

g per cives, à civibus *MSS.*

h ſenatum & ſalutem *MS.*

22 Quo etiam [i] majore ſunt [k] iſti odio ſupplicioque digni, qui non ſolùm veſtris domiciliis atque tectis, ſed etiam deorum templis atque delubris ſunt funeſtos ac nefarios ignes inferre conati: quibus ego ſi me reſtitiſſe dicam, nimiùm mihi ſumam, & non ſim ferendus. [30] ille, ille Jupiter reſtitit: ille Capitolium, ille hæc templa, ille [l] hanc urbem, ille vos omnes ſalvos eſſe voluit. diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatemque ſuſcepi, atque ad hæc tanta indicia perveni. Jam verò illa Allobrogum ſollicitatio, ſic à Lentulo ceteriſque domeſticis hoſtibus, [31] tanta res, tam dementer credita & ignotis, & barbaris, commiſſæque litteræ numquam eſſent profectò, niſi à diis immortalibus huic tantæ audaciæ conſilium eſſet ereptum. Quid verò? ut homines Galli ex civitate malè pacata, quæ gens una reſtat, quæ populo Romano bellum facere & poſſe [m] & non nolle videatur, ſpem imperii & rerum ampliſſimarum ultrò ſibi à patriciis hominibus [n] oblatam negligerent, veſtramque ſalutem ſuis opibus [o] anteponerent: id [p] nonne divinitus factum eſſe puta-

i iſti maj. ſunt odio *Grut.*

k illi *MS.*

l cunctam, *aut* cunctam hanc *MSS.*

P. CXVI.

m & nolle *MS.* & velle *al. MS.*

n allatam *MS.*

o præponerent *MS.*

p non *MS.* & *Græv.*

30. *Ille, ille Jupiter reſtitit.*] Τὸ *ille* junctum voci *Jupiter* ſingularem habet uſum, ut multis docet Broekh. ad Tibull. Lib. I. 4, 19. Noſter hac ipſa oratione: *Veneramini illum Jovem*, ubi neceſſe non eſt, quod obſervabat P. Manutius, ut *illum* referatur ad Jovem Statorem. *Verburg.*

31. *Tanta res, tam dementer credita.*] Meus uterque, *tam dementer tanta res credita.* Grævius.

31. Diſ-

putatis? præſertim qui nos non pugnando, ſed tacendo ſuperare potuerunt?

X. Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria ſupplicatio decreta eſt, celebratote illos dies cum conjugibus ac liberis veſtris. Nam multi ſæpe honores diis immortalibus juſti habiti ſunt, ac debiti, ſed profectò juſtiores numquam. erepti enim q eſtis ex crudeliſſimo ac miſerrimo interitu, & erepti ſine cæde, ſine ſanguine, ſine exercitu, ſine dimicatione; togati, me uno togato duce, & imperatore, viciſtis. 23

q ita Grav. in aliis deeſt eſtis.

Etenim recordamini, Quirites, omnes civiles diſſenſiones, neque ſolùm eas, quas audiſtis, ſed & has, quas vosmetipſi meminiſtis, & vidiſtis: L. Sulla P. Sulpicium oppreſſit: ex urbe ejecit C. Marium, cuſtodem hujus urbis: multoſque fortes viros partim ejecit ex civitate, partim interemit. Cn. (u) Octavius, conſul, armis ex urbe collegam ſuum expulit. omnis hic locus acervis corporum & civium ſanguine redundavit. (x) Superavit poſtea Cinna cum Mario. tum verò, (y) clariſſimis viris interfectis, lumina civitatis exſtincta ſunt. Ultus eſt hujus victoriæ crudelitatem poſtea Sulla. ne dici quidem opus eſt, quanta demi- 24

SCHOLIASTES.

(u) *Octavius expulit.*] Cinnam collegam dicit.

(x) *Superavit poſtea Cinna cum Mario.*] Sulpicius tulit legem, ut tolleretur Mithridatica provincia Sullæ & daretur Mario. Iratus Sulla adduxit exercitum, occidit Sulpicium. Marius latuit in Minturnenſibus paludibus. inde reperta illi navis eſt, & fugit ad Africam. Illic latuit. Fecit Sulla duos conſules Cinnam & Octavium. jurejurando aſtrinxit eos. ut nullus contra acta Sullana faceret. diſceſſit. cœpit Cinna de libertinorum ſuffragiis agere. Octavius cum Senatus contra ipſum habuit. Ortum eſt bellum civile. expulit Octavius. Cinna expulſus. corrupit milites. pretio collegit exercitum. miſit ad Marium in Africa. compoſuit legiones ſolutis ergaſtulis. & venit. Tunc occiſus eſt Octavius & occiſus Antonius Orator Craſſi Catuli ipſa lumina civitatis. Nuntiatum eſt Sullæ adduxit exercitum. & iterum ultus eſt mortem nobilium. ille delevit partes Marianas. Tunc Marius moritur ſua ſponte. Poſt Sullæ autem interitum facti ſunt duo conſules Catulus & Lepidus. Lepidus volebat infringere acta Sullana. Catulus defendebat, orta ſunt bella civilia. Primum bellum ergo civile fuit inter Sullam & Sulpicium. ſecundum bellum inter Octavium & Cinnam. tertium inter Cinnam & Marium. Quartum inter Sullam & Marianos. Quintum bellum inter Lepidum & Catulum. Ut ergo gravius hoc bellum oſtendat civile. enumerat omnes qui bella geſſerunt civilia.

(y) *Clariſſimis viris,*] Ipſo Octavio, Antonio & Craſſis.

32. *Diſ-*

deminutione civium, & quanta calamitate reipublicæ. [32] Diſſenſit M. Lepidus à clariſſimo & fortiſſimo viro Q. Catulo. attulit non tam ipſius interitus reipublicæ luctum, quàm ceterorum.

P. B.

25 [33] Atque illæ diſſenſiones erant hujuſmodi, Quirites, quæ non ad delendam, ſed ad commutandam rempublicam pertinerent. non illi nullam eſſe rempublicam, ſed in ea, quæ eſſet, ſe eſſe principes: neque hanc urbem conflagrare, ſed ſe in hac urbe florere voluerunt. Atque illæ tamen omnes diſſenſiones, quarum nulla exitium reipublicæ quæſivit, ejuſmodi fuerunt, ut non reconciliatione concordiæ, ſed internicione civium dijudicatæ ſint. In hoc autem uno poſt hominum memoriam maximo crudeliſſimoque bello, quale bellum nulla umquam [r] barbaria cum ſua gente geſſit, quo in bello lex hæc fuit à Lentulo, Catilina, Caſſio, Cethego conſtituta, ut omnes, qui ſalva urbe ſalvi eſſe poſſent, in hoſtium numero ducerentur, ita me geſſi, Quirites, ut omnes ſalvi conſervaremini: &, cùm hoſtes veſtri tantum civium ſuperfuturum putaſſent, quantum infinitæ cædi reſtitiſſet; tantum autem [ſ] urbis, quantum flamma obire non potuiſſet; & urbem & [t] cives integros incolumeſque ſervavi.

r barbaries *MSS.*

ſ urbi ſuperfuturum eſſe *MS.*

t omnes civ. *MS.*

26 XI. Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego à vobis præmium virtutis, nullum inſigne honoris, [34] nullum monumentum laudis poſtulo, præterquam hujus diei memoriam ſempiternam. in animis ego veſtris omnes triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriæ, laudis inſignia, condi & collocari volo. (z) nihil me

SCHOLIASTES.

(z) *Nihil me mutum poteſt delectare.*] Id eſt ſtatua vel imago.

---

32. *Diſſentit M. Lepidus.*] Cum impedire, ne Sulla in campo Martio ſepeliretur, (qui honos regibus tantum ante Sullam tributus fuerat) & acta illius reſcindere conaretur Livius lib. XC. Appianus lib. I. de Bellis Civilibus. Plutarchus in Pompejo. Florus lib. III. cap. ult. *Muretus.*

33. *Atque illa diſſenſiones erant hujuſmodi &c.*] Editio vetus, *Atque illa tamen omnes diſſ.* quod & in Pal. ſec. & non. nam dec. item H. *atque tum illa omnes diſſ.* habent iſthæc adjecta plurimum energiæ. *Grut.*

34. *Nullum monumentum laudis poſtulo.*] Gulielmius malebat cum V. & H. *poſtulabo*; quomodo item erat in Pall. ſec. ſext. nono. & editione prima. nam dec. & deinde excuſi, ſtant à vulgato, quæ mihi venuſtior viſa. *Idem.*

35. *Ear*

hil mutum poteſt delectare, nihil tacitum, nihil denique
hujuſmodi, quod etiam minus digni aſſequi poſſint. Me-
moria veſtra, Quirites, noſtræ res alentur, ſermonibus
creſcent, litterarum monumentis inveteraſcent, & corro-
borabuntur: 35 eandemque diem intelligo, 36 quam ſpero
æternam fore, & ad ſalutem urbis, & ad memoriam con-
ſulatus mei, propagatam: (a) unoque tempore in hac re-
publica duos cives exſtitiſſe, quorum alter fines veſtri im- P. CXVIII.
perii, non terræ, ſed cæli regionibus terminaret; alter
ejuſdem imperii domicilium ſedemque ſervaret.

XII. Sed, quoniam earum rerum, quas ego geſſi, 27
non eſt eadem fortuna atque conditio, quæ illorum, qui
externa bella geſſerunt: quòd mihi v vivendum ſit cum il- v cum his viv. eſt MS.
lis quos x vici ac ſubegi; iſti hoſtes aut interfectos, x vi ſubegi MS.
aut oppreſſos reliquerunt: veſtrum eſt, Quirites, ſi cete-
ris recta ſua facta proſunt, mihi mea nequando obſint, pro-
videre. mentes enim hominum audaciſſimorum ſceleratæ
ac nefariæ ne vobis nocere y poſſent, ego providi: ne mi- y poſſint MS.
hi noceant, veſtrum eſt providere. quanquam, Quirites,
mihi quidem ipſi nihil jam ab iſtis noceri poteſt. magnum
enim eſt in z bonis præſidium, quod mihi in perpetuum z vobis alii.
comparatum eſt: magna in republica dignitas, quæ me
ſemper tacita defendet: magna vis eſt conſcientiæ, quam
qui negligent, cùm me violare volent, ſe ipſi indicabunt.

Eſt etiam in nobis is animus, Quirites, ut non modò 28
nullius audaciæ cedamus, ſed etiam omnes improbos ultrò
ſemper a laceſſamus. 37 Quòd ſi omnes impetus domeſti- a laceſſant MS.
corum

SCHOLIASTES.

(a) *Unoque tempore.*] Quomodo ſe jungat cum Pompejo. Pompejum dicit & prætulit ſe Pompejo quià plus præſtitit.

FINIT LIB. III.

INCIPIT IV.

---

35. *Eandemque diem intellige quam ſpero æternam fore, & ad ſalutem &c. mei propagatam.*] Ita omnes Pall. & impreſſi. at alio poſitu, & forſan firmiori ac ſignificantiori Col. *fore, propagatam eſſe & ad ſal. & conſulatus mei.* Grut.

36. *Quam ſpero æternam fore.*] Animoſe, ut ſolebant veteres. Nota ſunt, quæ ſimili impetu de ſe jactarunt Ovid. in fine Metam. Horat. Lib. III. od. 30. Lucanus non uno loco. *Verburg.*

37. *Quod ſi omnes impetus domeſticorum hoſtium depulſi à vobis ſe in me unum converterint.*] Aliter veteres membranæ, quaſcunque inſpexi, ut & Pithœi excerpta: *Quod ſi omnis impetus domeſticorum hoſtium depulſus à vobis ſe in me unum converterit.* Sic & P. Manutii

 edi-

corum hoſtium depulſa à vobis, ſe in me unum converterint: vobis erit providendum, Quirites, qua conditione poſthac eos eſſe velitis, qui ſe pro ſalute veſtra [b] obtulerint invidiæ, periculiſque omnibus. Mihi quidem ipſi quid eſt, quod jam ad vitæ fructum poſſit acquiri, præſertim cùm neque in honore veſtro, neque in gloria virtutis, quidquam videam altius, quò [c] quidem mihi [d] libeat adſcendere?

b obtulerunt *MSS.*
c quidem *non eſt in MS.*
d *alii* liceat.

29 Illud perficiam profectò, Quirites, ut ea, quæ geſſi in conſulatu, privatus tuear atque ornem: ut, ſiqua eſt invidia in conſervanda republica ſuſcepta, lædat invidos, mihi valeat ad gloriam. denique ita me in republica tractabo, ut meminerim ſemper quæ geſſerim, curemque, ut ea virtute, non caſu, geſta eſſe videantur. Vos, Quirites, quoniam jam nox eſt, veneramini [38] illum Jovem, cuſtodem hujus urbis, ac veſtrum, atque in veſtra tecta diſcedite: & ea, quamquam jam periculum eſt depulſum, tamen æquè, ac priori [e] nocte, cuſtodiis vigiliiſque defendite. id ne vobis diutius faciendum ſit, atque ut in perpetua pace eſſe poſſitis, providebo, [f] Quirites.

P. B.
e nocte feciſtis *alii, malè.*
f *alii non habent* Quirites.

editio. Nec eſt cur à conſenſu hoc tot librorum recedamus. *Grævius.*

38. *Illum Jovem.*] Cum hoc diceret, Jovis templum Statoris indicabat, in clivo Capitolino poſitum: quo in templo prima in Catilinam oratio habita eſt. nam ante hanc iterum ſenatum habuit in æde Concordiæ, comprehenſis Allobrogum indicio conjuratis: ut & ipſe in hac oratione, & Salluſtius auctor eſt. *P. Manut.*

M. TUL-

M. TULLII CICERONIS P. CXVIII.

IN

L. CATILINAM

QUARTA,

HABITA IN SENATU.

ORATIO QUARTA ET VICESIMA.

ARGUMENTUM.

Hic liber de pœna conjuratorum agitur. Eo ausi ſunt plerique commentatores Negotialem dicere. Ubi enim de qualitate pœnarum quæritur negotialis ſtatus eſt, ſed accidens cum melius eſt ut dicas demonſtrationem eſſe. Status enim negotialis eſt ubi intentio & depulſio eſt. Nihil eſt tale. quomodo poteſt eſſe negotialis. Magis demonſtrationis partem eſſe ſcilicet orationem debemus dicere. Secunda denique actio ſecundi diei actia eſt nam cum relatum eſſet ad ſenatum ante & more omnium interrogati eſſent ſententias conſules deſignati. prior interrogatus eſt Silanus conſul deſignatus morte multavit conjuratos. Interrogatus poſt eum Cæſar diſſenſit. Necdum Cæſaris ſententiam ſolvit Cato nam poſtea Cato ſolvit ſententiam Cæſaris. ſed Cicero ante retulit. & ſic auctoritas crevit Catonis poſt Ciceronis relationem. Denique conſul non debet referre niſi quod rei deprehenſi ſunt. Pœnam ſtatuite. dua dicta ſententia ſunt Pœnam eligite. ſed laborat Orator occidendos eſſe quantum poteſt. & ſuadet aliud agendum quantum poteſt. Laudando vituperat ejus ſententiam. ſed quoniam illa ſententia crudelior eſt morte multari. laborat oſtendere crudeliorem eſſe ſententiam Cæſaris quam Silani. Deinde plerique timebant ad gratiam Ciceronis judicare ne ipſis negotium fieret quia contra leges occidebantur rei. Lex enim vetabat Sempronia. Timebat ergo ne ad gratiam ſuam non damnarentur. Dicebant enim quam neceſſitatem habet Cicero. quid eſt hoc. ſi non occiderit periculoſum eſt civitati. ſi occiderit contra leges facit. Ergo omnes ſive parcendo Ciceroni parcebant conjuratis. ſive vituperando crudeliorem ſententiam parcebant conjuratis. Debet ergo orator oſtendere ſe ſecurum eſſe adverſus omne periculum ne contra gratiam ipſius parcant & illam lenem ſententiam, quæ morte multavit. Scholiaſtes.

1 I. (a) VIdeo, patres conſcripti, in me omnium veſtrûm (b) ora (c) atque oculos eſſe converſos. video vos non ſolùm de veſtro, ac reipublicæ, (d) verùm etiam, ſi id depulſum [a] ſit, (e) de meo periculo eſſe ſollicitos. Eſt mihi jucunda in malis, & grata in dolore, veſtra erga me voluntas: [1] ſed eam, per deos immortales! quæſo, deponite, atque obliti ſalutis meæ, de vobis ac de liberis veſtris cogitate. Mihi quidem ſi hæc conditio conſulatus data eſt, ut omnes acerbitates, omnes dolores cruciatuſque perferrem; feram non ſolùm fortiter, [b] ſed etiam libenter, dummodo meis laboribus, vobis populoque Romano dignitas ſaluſque pariatur.

a periculum ſit *MS.*

b verùm *MS.*

2 (f) Ego ſum ille conſul, patres conſcripti, cui non forum, [c] in quo omnis æquitas continetur: (g) non campus, conſularibus auſpiciis conſecratus: (h) non curia, ſummum auxilium omnium gentium: non domus, commune perfugium: non lectus, ad quietem datus: non denique (i) [a] hæc ſedes honoris, ſella curulis: umquam (k) vacua mor-

c *Gul.* delet in.

SCHOLIASTES.

(a) *VIdeo, patres conſcripti.*] Stabant omnes & adtendebant Ciceronem quid diceret.

(b) *Ora.*] Sed forte non intenti.

(c) *Atque oculos eſſe converſos.*] Quod ait Virgilius, intentique ora tenebant.

(d) *Verum ſi id depulſum ſit.*] Bene dubitabat quia adhuc vivunt.

(e) *De meo periculo.*] Si quod mihi imminebit poſt eorum interitum.

(f) *Ego ſum, patres conſcripti, cui non forum.*] Quod dixit circumſtare tribunal prætorii urbani.

(g) *Non campus.*] Proximis comitiis.

(h) *Non curia.*] Quid eſt curia? ſummum auxilium omnium gentium.

(i) *Hic hic ſunt noſtro in numero.*] Id eſt in curia.

(k) *Vacua mortis.*] Si ergo mortem meam petiverunt debent mori.

---

1. *SEd eam per deos immortales quaſo deponite.*] A meo primo *quaſo* abeſt. Vereor ut irrepſerit à manu interpretis, qui in hac locutione, *per deos immortales*, hanc aut ejuſdem notionis aliam vocem eſſe ſubaudiendam margini adſcripſerat. Paullo poſt in his verbis, *mihi quidem ſi hac conditio*, delevi *quidem*, volentibus omnibus membranis, quas excuſſi, & excerptis Pithœi. nec illam flagitat ſententia. *Gravius.*

2. *Hac ſedes honoris, ſella curulis.*] Extat item in Pal. ſexto, *honoris ꝫ.*

mortis periculo, atque inſidiis fuit. Ego (*l*) multa tacui, multa pertuli, multa 3 meo quodam dolore, in veſtro timore, ſanavi. Nunc, ſi hunc exitum conſulatus mei dii immortales eſſe voluerunt, ut vos, patres conſcripti, populumque Romanum (*m*) ex cæde d miſera, conjuges, liberoſque veſtros, virgineſque Veſtales ex acerbiſſima vexatione: templa atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium noſtrûm ex e fœdiſſima flamma: totam Italiam ex bello & f vaſtitate eriperem: quæcumque mihi uni g proponetur fortuna, ſubeatur. Etenim, ſi P. Lentulus ſuum nomen, (*n*) inductus à vatibus, fatale ad perniciem reipublicæ fore putavit: cur ego non læter meum conſulatum ad ſalutem h reipublicæ propè fatalem exſtitiſſe?

d & miſeria *MS.* e ſordidiſſima *MS.* f vaſtatione *MS.* g prapon. *MSS.* P. B. h P. R. *MS.*

II. (*o*) QUARE, patres conſcripti, conſulite vobis, 3 proſpicite patriæ, conſervate vos, conjuges, i liberos fortunaſque veſtras: populi Romani nomen ſalutemque defendite: mihi parcere, ac de me cogitare deſinite. Nam primum debeo ſperare, omnes deos, qui huic urbi præſident, pro eo mihi, ac mereor, relaturos gratiam eſſe. deinde, ſi quid obtigerit, æquo animo, paratoque moriar. k neque enim turpis mors forti viro poteſt accidere, neque immatura conſulari, nec miſera ſapienti. Nec tamen ego ſum ille ferreus, qui fratris cariſſimi, atque amantiſſimi præſentis l mærore non movear, horumque omnium lachry-

i lib. veſtros *MS.* k Nam neque tur. *MSS.* l dolore *MS.*

SCHOLIASTES.

(*l*) *Multa tacui.*] Oſtendit quia plus merentur quam quod victi ſunt, quia & ipſi voluerunt occidere cives Romanos.

(*m*) *Ex cade miſerrima.*] Propter virginem Veſtalem quam corruperat aliquando.

(*n*) *Inductos à vatibus.*] Noluit dicere à libris Sibullinis ſed vatum inſaniam poſuit.

(*o*) *Quare P. C. conſulite vobis.*] Deinde ſi quid obtigerit. quomodo oſtendit mortem non eſſe pœnam. non eſſe crudelem quemadmodum venit non eſſe crudelem ſententium Cæſaris.

---

noris, id eſt ſella curulis; imò in nono erat, *honoris non ſella curulis*; adeo ut aſſentiar Mureto videri à gloſſa, *ſella curulis*, haud tamen adhuc exturbare audeo. *Grut.*

3. *Meo quodam dolore in veſtro timore.*] Ingenioſè quidem, Lipſius libro IV. Var. lect. cap. 22. *ſine veſtro timore.* ſed nihil mutandum. timor enim ex conjuratione ad omnes: dolor ad Ciceronem maximè pertinebat; qui impugnabatur maxime. & de timore populi ac Senatus, non Salluſtius tantum, ſed & hi Inveſtivarum libri pleni. *Mem.*

lachrymis, [4] à quibus me circumſeſſum videtis. neque meam mentem non domum ſæpe revocat exanimata uxor, abjecta metu filia, & parvulus filius, [5] quem mihi videtur [m] amplecti reſpublica tamquam obſidem conſulatus mei: neque ille, qui exſpectans hujus exitum diei, adſtat (p) in conſpectu meo gener. moveor his rebus omnibus, ſed in eam partem, ut ſalvi ſint [n] vobiſcum omnes, etiam ſi vis aliqua me oppreſſerit, potiùs, quam & illi, & nos [6] unà cum republica pereamus.

m complecti MS.

n nobiscum alii.

4 (q) Quare, patres conſcripti, incumbite ad reipublicæ ſalutem: circumſpicite omnes procellas, quæ impendent. niſi [o] providetis; (r) non Ti. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri voluit: non C. Gracchus, qui agrarios concitare

o provideatis MS.

SCHOLIASTES.

(p) *Stant in conſpectu.*] Stabant omnes ante oculos ipſius & flebant, gener Piſo. frater Quintus Cicero. Terentia uxor. filia Tullia. filius Cicero.

(q) *Quare P. C. incumbite.*] Tranſlatio gubernatorum.

(r) *Non Tiberius Gracchus.*] Nomina illorum qui jure occiſi ſunt.

---

4. *A quibus me circumſeſſum.*] Mallem cum Francii, *quibus me circumſeſſum*, quia tamen alii libri refragantur, & non nunquam præpoſitiones adduntur, quæ plerumque ſolent omitti, ut ſexcentis exemplis oſtenderunt Sanctius & Scioppius in ellipſi, nihil hic novo. *Grav.*

5. *Qui mihi videtur amplecti Remp. tanquam obſidem conſulatus mei.*] Veneti, *quem mihi videtur amplecti Reſp. tanquam obſidem conſulatus mei.* Sed ut utraque lectio, mihi quidem neſcio quo pacto obſcurior, ita utraque vera videtur putari poſſe. *Camer.*

6. *Una cum rep. pereamus.*] Hunc locum primus ſic interpolavit Lambinus. Omnes libri veteres manu exarati, omnes editi ante Lambinum, veriſſime & pulcherrime, *una reip. peſte pereamus.* Non intellecta vi locutionis *una peſte perire* hunc locum corrupit Lambinus, quem miror hic non reprehendiſſe Gruterum, cum tamen ei inſultandi ubique captet omnes occaſiones. Sic in cap. ſexto hujus orationis: *Videor mihi hanc urbem videre & ſubito uno incendio concidentem.* quod totam urbem eodem tempore corripit & depaſcitur. Eſt autem *una peſtis*, quæ omnes eodem tempore corripit & perimit. Eodem modo de peſtilentia Statius: *Et populis mors una venit.* magna multitudo hominum eodem tempore perit. Ovid. I. Metamor. de Argo:

Centumque oculos mors occupat una.

Sic *unum bellum* per omnes gentes eodem tempore diffuſum apud Flor. III. cap. 17. vide quæ notavi ad ejuſdem ſcriptoris lib. IV. cap. ultimi ultima fere verba. iſta una peſtis, nefaria conjuratio in remp. *Gravius.*

7. Id

citare conatus eſt: non L. Saturninus, qui C. Memmium
occidit, in diſcrimen aliquod, atque in veſtræ ſeveritatis
judicium adducitur. p Tenentur ii, qui ad urbis incen- p Sed ten. *alii.*
dium, ad q veſtram omnium cædem, ad Catilinam acci-
piendum, Romæ reſtiterunt. tenentur litteræ, ſigna, ma- q veſtrûm *alii.*
nus, denique uniuſcujuſque confeſſio: ſollicitantur Allo-
broges: ſervitia excitantur: Catilina arceſſitur: 7 id eſt ini- P. CXIX.
tum conſilium, ut, interfectis omnibus, nemo ne ad
deplorandum quidem reipublicæ nomen, atque ad r lamen- r lamentandum *MS.*
tandam tanti imperii calamitatem relinquatur.

III. Hæc omnia indices detulerunt, rei confeſſi 5
ſunt (s) vos multis jam judiciis ſ judicaſtis: primùm, quòd ſ judicaviſtis *MSS.*
mihi gratias egiſtis ſingularibus verbis: & mea virtute at-
que diligentia, perditorum hominum patefactam eſſe con-
jurationem decreviſtis: deinde quòd P. t Lentulum, ut t Lent. ſe abdicare *MSS.*
ſe abdicaret prætura, coëgiſtis: tum quòd eum, & cete-
ros, de quibus v judicaſtis, in cuſtodiam dandos cenſui- v judicaviſtis *MS.*
ſtis, maximeque quòd meo nomine ſupplicationem de-
creviſtis: qui honos togato habitus ante me eſt nemini.
poſtremò x heſterno die præmia legatis Allobrogum, y Ti- x hodierno *MS.*
toque Vulturcio dediſtis ampliſſima. quæ ſunt omnia ejuſ- y atque Vul. *MS.*
modi, ut ii, qui in cuſtodiam nominatim dati ſunt, ſine
ulla dubitatione à vobis damnati eſſe videantur.

Sed ego inſtitui referre ad vos, patres conſcripti, tam- 6
quam integrum, & de facto, quid judicetis; & de pœna,
quid cenſeatis. illa z prædicam, quæ ſunt conſulis. Ego z dicam *MS.*
magnum in republica verſari furorem, & nova quædam
miſceri, & concitari mala jampridem videbam: ſed hanc
tantam, tam exitioſam haberi conjurationem à civibus,
numquam putavi. (t) Nunc, quidquid eſt, quocumque
veſtræ a ſe mentes inclinant, atque ſententiæ, ſtatuen- a *ita Grav.*
dum vobis ante noctem eſt, Quantum facinus ad b vos de- b *alii* nos.
latum

SCHOLIASTES.

(s) *Vos jam multis indiciis.*] Jam ut oſtendat non reſtare niſi ſolam pœnam.

(t) *Nunc quicquid eſt.*] Oſtendit periculum. ergo cito occidendi ſunt. Vide ille quid dixerat dividendos eſſe per municipia. Vult latenter figuris oſtendere quia ubique ſunt conjurati & cum illis miſceri & perdere illos oſtende crudeliorem ſententiam Cæſaris.

---

7. *Id eſt initum conſilium.*] Pal. non. *Initum eſt conſilium.* Colon, *Tale initur conſilium*, quod probat orationis conſecutio, adnotat Gulielmius, *Grut.*

latum ſit, videtis. huic ſi paucos putatis affines eſſe, vehementer erratis. Latiùs opinione diſſeminatum eſt hoc malum: manavit non ſolùm per Italiam, verùm etiam [8] tranſcendit Alpes, & obſcurè ſerpens, multas jam provincias occupavit. id opprimi ſuſtentando, ac prolatando nullò pacto poteſt. quacumque ratione placet, celeriter vobis vindicandum eſt.

P. B. 7 IV. Video duas adhuc eſſe ſententias: unam D. Silani, qui cenſet, eos, qui hæc delere conati ſunt, morte eſſe multandos: alteram C. Cæſaris, qui mortis pœnam removet, (u) cæterorum ſuppliciorum omnes acerbitates amplectitur. Uterque & pro [c] ſua dignitate, & pro rerum magnitudine in ſumma ſeveritate verſatur. (x) Alter eos, qui nos omnes, qui populum Romanum vita privare conati ſunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen extinguere, [d] punctum temporis frui vita, & hoc communi ſpiritu, non putat oportere: atque hoc genus pœnæ ſæpe in improbos cives in hac republica eſſe uſurpatum recordatur. (y) alter intelligit, mortem à diis immortalibus non eſſe ſupplicii cauſa conſtitutam: ſed aut neceſſitatem naturæ, aut laborum ac miſeriarum quietem eſſe. Itaque eam ſapientes numquam inviti, fortes etiam ſæpe libenter [e] oppetiverunt. vincula verò, & ea ſempiterna, certè ad ſingularem pœnam nefarii ſceleris inventa ſunt. [9] Itaque (z) municipiis diſpertiri jubet. (a) Habere videtur iſta

c ſui *MS.*

d puncto *edd. quad.*

e appetiverunt *MS.*

SCHOLIASTES.

(u) *Cæterorumque ſuppliciorum.*] Omnes acerbitates amplectitur.

(x) *Alter eos.*] Iterum ad Silanum redit. quia dicebat Cives Romani ſunt; non licet occidi populum (ſ. civem) Romanum. quemadmodum ſuaſit occidendos eſſe.

(y) *Alter intelligit mortem.*] Diſputatum eſt MORTEM AB DIS non eſſe. vide ergo quia mors malum non eſt. nec crudelis ſententia eſt Cæſaris, adprobavit non eſſe crudelem.

(z) *Municipiis diſpertiri jubet.*] Ut unus illic daretur alter illic. Et cupiditate ſuadendi raptus eſt orator. & ait.

(a) *Habere videtur iſta res iniquitatem.*] Senſit quia raptus eſt & palam videtur de morte ſuadere quod non debet facere ne propoſitum ipſius intelligatur. & ait.

8. *Tranſcendit Alpes.*] Verbum *tranſcendere* non ſine elegantia de montium altiſſimorum tranſitu à Cicerone adhibetur. Somn. Scip. c. VI. *Num aut tuum aut cujuſquam noſtrum nomen vel Caucaſum hunc, quem cernis, tranſcendere potuit, vel illum Gangem tranſnatare?* Vorburg.

9. *Itaque municipiis diſpertiri jubet.*] Vox *itaque* non reperta mihi in

iſta res iniquitatem, ſi imperare velis: difficultatem, ſi rogare. (*b*) decernatur tamen, ſi placet.

Ego enim ſuſcipiam, &, ut ſpero, reperiam, qui id, quod ſalutis omnium cauſa ſtatueritis, non putet eſſe ſuæ dignitatis recuſare. Adjungit gravem pœnam [f] municipibus, ſi quis eorum vincula ruperit: horribiles cuſtodias circumdat, & [g] digna ſcelere hominum perditorum. ſancit, ne quis eorum pœnam, quos condemnat, aut per ſenatum, aut per populum levare poſſit. eripit etiam ſpem, quæ ſola [h] hominem in miſeriis conſolari ſolet. bona præterea publicari jubet: vitam ſolam relinquit nefariis hominibus: quam ſi eripuiſſet, (*c*) 10 multas uno dolore, animi atque corporis, & omnes ſcelerum pœnas ademiſſet. (*d*) Itaque ut

g

f municipiis *MS.*

g dignas *Muret. Lamb.*

h homines *Vict.*

SCHOLIASTES.

(*b*) *Decernatur tamen ſi placet.*] Quemadmodum occurrit ne crudeliter agere videatur. ne intellegatur oratoris aſtutia oſtende cuſtodiam & vide quot genera pœnarum dat in una ſententia ut mitior videatur illa eſſe ſententia oſtende quia mors beneficium eſt damnatis.

(*c*) *Multas uno dolore.*] Quemadmodum reprehendit ejus ſententiam.

(*d*) *Itaque ſi eſſet etiam apud inferos aliqua formido.*] Ergo formidinis cauſa compoſitum eſt hoc. ceterum fides nulla eſt. ſi hoc ergo eſt mors, non eſt timenda. Oſtendit quia non vera eſt dum oſtendit populo ſe placuiſſe.

---

in edd. vett. aut Palatinis; ſed nec Gulielmio in H. F. Y. mirorque cur non expunxerit: hoc etiam; aſſeverare Lambinum reſtare in ſuis ferè omnibus *municipibus*; cùm alterum perſtet in noſtris & vetuſtè cuſis. *Grut. Itaque* abeſt etiam ab omnibus noſtris. Cur igitur illam retinemus? Videtur ex præcedentis periodi initio huc eſſe delata. Ciceronem tamen exiſtimo ſcripſiſſe: *ſontes municipiis diſpertiri jubet*. Præcedens vox *ſunt* ſequentem deglutiit. Niſi ſic legas, hiulca erit oratio, etſi *itaque*, quod interpoſuerunt ad hiatum complanandum editores recentiores, relinquas. Non enim additur quid diſpertiri municipiis voluerit Julius. *Vincula* ſi quis ἀπὸ κοινοῦ hic repetendum cenſeat, facile ſententiam hanc abjiciet, ſi ad ἀκολουθίαν orationis attenderit. Tolletur ea ſi legas ex Duisb. codice, *qua municipiis diſpertiri jubet*. ſc. vincula, hoc eſt in vincula datos cenſet diſpertiendos eſſe municipiis. *Grav.*

10. *Multas uno dolore animi atque corporis.*] Nihil variant Pall. quam quod ſext. *multos*, quod placet, niſi forte malimus cum Colon. *animi atque corporis multos uno dolore*, ſubaudi *dolores*, quod qui non viderunt, ſententiam corruperunt. *Grut.* Cum Colonienſi conſentit meus ſecundus: ego vero cum Grutero. Aut *dolores* ſubaudiendum, aut Cicero ſcripſit, *multos uno dolore dolores animi atque corporis, & omnes ſcelerum pœnas ademiſſet*, ut inferius: qui

ut aliqua in vita formido improbis eſſet poſita, apud infe-
P. CXX. ros ejuſmodi quædam illi antiqui ſupplicia impiis conſtituta eſſe [11] voluerunt: quòd videlicet intelligebant, his remotis, non eſſe mortem ipſam pertimeſcendam.

9 V. NUNC, patres conſcripti, ego mea video quid interſit. ſi eritis ſecuti ſententiam C. Cæſaris: quoniam hanc is in republica viam, (e) quæ popularis habetur, ſecutus eſt, (f) fortaſſe minùs erunt, [12] hoc auctore & cognitore hujuſce ſententiæ, mihi populares impetus pertimeſcendi. ſin illam [i] alteram: neſcio, an amplius mihi negotii contrahatur. (g) ſed tamen meorum periculorum rationes uti-

i alteram ſecuti eritis *alii*.

SCHOLIASTES.

(e) *Qua inquit popularis habetur.*] Et oſtende quia ipſa melior eſt ſententia.

(f) *Fortaſſe minus erunt hoc auctore & cognitore hujus ſententiæ populares impetus pertimeſcendi.*] Nam ſi non occidantur non ſic timeant (f. timeam) ſeditionem popularem. ſi autem occidantur, male mihi contrahitur.

(g) *Sed tamen inquit eorum periculorum rationes utilitas reipublicæ vincat.*] Quemadmodum vituperat & oſtendit magis ſibi eſſe pertimeſcendum ſi occidantur tamen occidi debere. nam utilitas inquit reipublicæ rationem periculorum vincat. Lex Sempronia injuſſu populi non licebat quæri de capite civis Romani. Quintus Metellus in quem poſtea dixit & eſt Metelliana oratio ſuperiore die; cum deprehenſi eſſent conjurati & adducti omnia decrevit de conjuratis. laudavit Ciceronem. cetera perfecit quæ deberet facere ſummus orator; Venit ut ſententiam diceret de civibus Romanis. & noluit venire ad ſenatum. & cœpit velle inimicis Ciceronis favere quaſi pro civibus Romanis; hanc infamat laudando Cæſarem: Ecce inquit Cæſar vere popularis videlicet qui ſic fecit pro populo ut conſuleret ſaluti populi Romani. quid eſt popularis ſaluti populi Romani conſulentem accipimus. nec popularem ſeditioſum. ſed popularem populo conſentientem.

---

qui non dolore ac cruciatu nocentis ſuum dolorem cruciatumque lenierit, ubi itidem veteres quidam codices peccarunt ut hoc loco. quamvis vulgatam ferri poſſe non negem. Nam *pœna* ſæpe eſt quodvis ſupplicium & malum. Juſt. III. 5. *Cum per annos 80. &c. ceteraque captivitatis mala perpeſſi eſſent, poſt longam pœnarum patientiam bellum reſtaurant.* Senec. Hippolyto ex emendatione Gronovii: *Quod te ipſe pœnis gravibus infeſtus domas.* Grævius.

11. *Voluerunt.*] Quod Cicero credere non videtur; idque non hic modo, ſed etiam in Cluentiana, & in Tuſcul. 1. ſignificat. Horatius quoque ode 4. lib. I. & Plato in Phædone, & lib. I. de Rep. fabulam appellat. Homerus tamen vera illa ſupplicia putat, ſicuti ſunt. *P. Manut.*

12. *Hoc auctore & cognitore.*] Miror iſtud alios ſequi non potuiſſe, inventum in mſſ. ſuis, & retinuiſſe, *hoc monitore & auctore*, quod

utilitas reipublicæ[k] vincat. Habemus enim à C. Cæſare, ſicut ipſius dignitas, & majorum ejus amplitudo poſtulabat, ſententiam, tamquam obſidem perpetuæ in rempublicam voluntatis. intellectum eſt, quid interſit, inter [l] lenitatem concionatorum, & animum verè popularem, ſaluti populi conſulentem.

13 Video de iſtis, qui populares haberi volunt, abeſſe (h) non neminem, ne de capite videlicet civium Romanorum ſententiam ferat. (i) is & nudiuſtertius in cuſtodiam cives Romanos dedit, & ſupplicationem mihi decrevit, & indices heſterno die maximis præmiis affecit. Jam hoc nemini dubium eſt, qui reo cuſtodiam, quæſitori gratulationem, indici præmium decrevit, quid de tota re & cauſa judicarit. At verò C. Cæſar intelligit, legem Semproniam eſſe de civibus Romanis conſtitutam. qui autem reipublicæ ſit hoſtis, eum civem [m] eſſe nullo modo poſſe: denique (k) ipſum latorem legis Semproniæ, juſſu populi pœnas reipublicæ dependiſſe. 14 idem ipſum Lentulum largitorem,

k *vett. edd.* vindicat.

l levitatem *alii.*

m eſſe *deeſt in MS.*

SCHOLIASTES.

(h) *Non neminem.*] Quintum Metellum dicit obligat illum.

(i) *Is & nudius tertius cives Romanos dedit.*] Ad invidiam conjuratos cives Romanos modo dicit. Vult oſtendere quia & C. Cæſar contra legem Semproniam facit. quamquam enim non occidebat. tamen ſententiam dicit de capite civium Romanorum: Vult oſtendere & Silani ſententiam & Cæſaris capite punire. ſed Cæſaris ſententia injuſſu populi condemnat cives Romanos. Laudat ergo Cæſarem & oſtendit ipſum contra leges eſſe.

(k) *Illum latorem.*] Scilicet G. Gracchum vult oſtendere. More m̃ (l. majorum) licere occidi; Ecce ubi oſtendit quia popularis fuerat etiam Lentulus. non dicit eum popularem. ſed dicit prodigum quaſi corruptorem populi.

---

quod in nullo ferè noſtrorum; qui omnes alterum illud præſcribunt. & venuſtiſſimè profectò C. Cæſar auctor dicitur ejus ſententiæ quàm dixit, & cognitor, quam ut ſuam defendit. *Grut.*

13. *Video de iſtis.*] Notat quempiam è ſenatoribus, qui, ut popularis haberetur, eo die venire in ſenatum noluerat: ejuſque ſtultitiam oſtendit, qui vereatur judicare de iis, quos multis jam præjudiciis condemnarit. ei autem ex contentione anteponit Cæſarem, quem revera popularem eſſe dicit, id eſt, ſtudioſum ſalutis publicæ. *Muret.*

14. *Idem ipſum Lentulum, largitorem & prodigum, non putat, cùm de pernicie populi R. exitio hujus urbis &c.*] Emendatio omnis tranſpoſitioque eſt à Pall. & H. F. V. illud præterea *populi Rom.* ab olim editis, quos ratio Ciceronis adjuvat, è conjugatis ducta. eadem de cauſa & infra quoque paucis interjectis verſibus, ſcripſimus,

n tam crud. MS. torem, & prodigum, non putat, cum de pernicie populi Romani, exitio hujus urbis, tam acerbè, n tamque crudeliter cogitarit, o appellari poſſe popularem. Itaque homo mitiſſimus, atque leniſſimus non dubitat P. Lentulum æternis tenebris vinculiſque mandare; & ſancit in poſterum, ne quis hujus ſupplicio levando ſe jactare, & in p pernicie populi Romani poſthac popularis eſſe poſſit. adjungit etiam publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus, & corporis, etiam egeſtas ac mendicitas conſequatur.

o etiam app. MSS. P. B.

p perniciem *alii*.

11 VI. QUAMOBREM ſive hoc ſtatueritis: (*l*) dederitis mihi comitem ad concionem, populo Romano carum atque jucundum. ſive Silani ſententiam ſequi malueritis: facilè me, atque vos 15 à crudelitatis vituperatione defendetis; atque obtinebo, eam multo q leviorem fuiſſe. Quamquam, patres conſcripti, quæ poteſt eſſe in tanti ſceleris immanitate punienda crudelitas? ego enim de meo ſenſu judico. Nam ita mihi ſalva republica vobiſcum perfrui liceat, ut ego, quod in hac cauſa vehementior ſum, non atrocitate animi moveor, (quis enim eſt me mitior?) ſed ſingulari quadam humanitate & miſericordia. Videor enim mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, ſubito uno incendio concidentem: (*m*) cerno animo 16 ſepulta in patria miſeros atque

q leniorem MS.

SCHOLIASTES.

(*l*) *Dederitis mihi comitem populo carum.*] Quia putabatur Silani ſententia crudelis. & ideo timebat ſenatus quod videretur crudelis; promittit illis invidiam . . (raſa) . . . eneporan (in margine adſcriptum cum ſuperſcripta hac nota, *l· immanitate.* Forte, immanitate ſuperari ſcelerum) ſcelerum; ponit quæ poterant evenire.

(*m*) *Cerno animo ſepulta in patria.*] Quia dixit ſepulta. in ſepultos acervos civium.

pſimus, *in pernicie populi Rom.* ex fide earumdem membranarum. *Grut.*

15. *A crudelitatis vituperatione defenditis.*] Pal. ſex. & dec. interponunt, *P. R. def.* & verò veterrima ed. *populum defend.* Colon. *à crud. vitup. P. R. exſolvitis.* unde faciebat Gulielmius, aut, *populo R. exſolvetis*, aut certè *P. C. exſolvetis.* Idem.

16. *Sepulta in patria.*] Sic reſtitui, libros omnes noſtros veteres ſecutus: quæ ſcriptura, quanto ſit vulgata potior, *ſepultam patriam*, nemo non videt. *Lamb.* *Sepulta in patria.*] Sic & præter Lambinianos Ah. & V. vulgata prius, *ſepultam patriam*, quod non omnino etiam damnem. *Gruterus.* *Sepulta in patria* Pith. & Græv. ſe-

què inſepultos acervos civium: verſatur mihi ante oculos adſpectus Cethegi, & furor, in r veſtra cæde bacchantis.

r noſtra MS.

12 Cùm verò mihi propoſui regnantem Lentulum, ſicut ipſe ſe ex s fatis ſperaſſe confeſſus eſt, (n) purpuratum eſſe hunc Gabinium, cum exercitu veniſſe Catilinam, tum lamentationem matrumfamiliâs, tum fugam virginum atque puerorum, ac vexationem virginum Veſtalium perhorreſco: &, quia mihi vehementer hæc videntur (o) miſera atque miſeranda, idcirco in eos, qui ea perficere voluerunt, me ſeverum vehementemque præbeo. Etenim quæro, ſi quis paterfamilias, liberis ſuis à ſervo interfectis, t uxore occiſa, incenſa domo, 17 ſupplicium de ſervis non quàm acerbiſſimum ſumpſerit: utrum is clemens, ac miſericors, an inhumaniſſimus v & crudeliſſimus eſſe videatur? mihi verò importunus ac ferreus, 18 qui non dolore ac cruciatu nocentis, ſuum dolorem cruciatumque lenierit. Sic nos in his x hominibus, qui nos, qui conjuges, qui liberos noſtros trucidare voluerunt: qui ſingulas uniuſcujuſque y noſtrûm domos, & hoc univerſum reipublicæ domicilium delere conati ſunt: qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in veſtigiis z hujus urbis, atque in cinere deflagrati imperii collocarent: ſi vehementiſſimi fuerimus, miſericordes habebimur: ſin remiſſiores eſſe

s faſtis MS.

t atque uxore. MS.

P. CXXI.

v & crud. *non eſt in MS.*

x omnibus *MS.*

y noſtrûm *non eſt in MS.*

z hujus urb. *deeſt in MS.*

SCHOLIASTES.

(*n*) *Purpuratum.*] Purpurati dicuntur ſatellites majores circa tyrannum qui ſunt eodem loco quo tyranni ad fallendum forte ſi quis voluiſſet occidere.

Purpuratum eſſe huic Gavinium.] Id eſt ſatellitem.

(*o*) *Miſera atque miſeranda.*] Multa ſunt miſera. ſed non ſunt miſeranda. ut ſi torqueatur homicida miſer eſt quidem ſed non eſt miſerandus. innocens ſi torqueatur. & miſer eſt & miſerandus.

ſecund. tuentur. Ceteri vero *ſepultam patriam.* Utrum alteri præferas digitum non verterim. *Gravius.*

17. *Supplicium de ſervis non quàm acerbiſſimum &c.*] Secutus ſum Lambini ſententiam, niſi quod retinui, *ſervis*, quod reperitur in omnibus exemplaribus retro editis, nedum ſcriptis. moris enim Romanis legibus, omnes ſervos qui ſub eodem manſerant tecto, necare ob parricidium unius, quemadmodum videre apud Tacitum libro XIV. cap. 42. & deincipibus. *Grut.*

18. *Qui non dolorem ſuum & cruciatum, dolore nocentis & cruciatu lenierit.*] Veneti, & alii, Qui non dolorem cruciatu lenierit: Ut illa jam ab explicationis inculcatione ſuſpecta fieri incipiant. *Cuner.*

19. Niſi

eſſe voluerimus, ſummæ nobis crudelitatis in patriæ, civiumque pernicie fama ſubeunda eſt.

13 (*p*) [19] Niſi verò cuipiam L. Cæſar, vir fortiſſimus, & amantiſſimus reipublicæ, crudelior nudiuſtertius viſus eſt, cùm ſororis ſuæ, fœminæ [a] electiſſimæ, virum præſentem, & audientem, vita privandum eſſe dixit, [20] cùm avum juſſu conſulis interfectum, filiumque ejus impuberem, legatum à patre miſſum, in carcere [b] necatum eſſe dixit, quorum, quod ſimile factum? quod initum delendæ reipublicæ conſilium? (*q*) largitionis voluntas tum in republica verſata eſt, & partium quædam contentio. Atque illo tempore hujus avus Lentuli, clariſſimus vir, armatus Gracchum eſt [c] perſecutus: ille etiam [d] grave tum vulnus acce-

a clariſſimæ *MS.* lectiſſimæ *alii.*
b *alii* necandum.
c conſecutus *MS.*
d avus Lentuli grave *MS.*

SCHOLIASTES.

(*p*) *Niſi vero L. Cæſar.*] Flaccus occiſus eſt cum liberis; hujus nepos fuerat L. Cæſar nepos Flacci cujus ſoror nupta fuerat Lentulo; L. Cæſar iratus in ſenatu ecce dixit qui vivit & habet ſororem meam in matrimonio. Avus meus juſſu conſulis occiſus eſt & iſte vivit. Avus Fulvius Flaccus. SORORIS SUÆ uxori Lentuli avum ſuum Flaccum juſſu conſulis Opimii legatum miſſum de Aventino in Capitolium.

(*q*) *Largitionis voluntas.*] Propter leges agrarias.

19. *Niſi cuipiam L. Cæſar vir fortiſſimus*, &c.] Hunc locum ego quidem exiſtimo facile intelligere omnes corruptum eſſe, ſed lectio quæ inter diverſas mihi optima viſa, ea eſt, quam ſubjecimus, *Niſi L. Cæſar vir fortiſſimus, & amantiſſimus Reip. crudelior nudiuſtertius eſt viſus, cum ſororis ſuæ fœminæ lectiſſimæ virum præſentem & audientem vita privandum eſſe dixit.* Camer.

20. *Marcum Fulvium juſſu Cœs. interfectum, filiumque ejus impuberem legatum à patre in carcerem miſſum, necandum dixit.*] In quibus nequis nimis audaces mutationes factas eſſe arbitretur, hiſtoria breviter temporum illorum exponenda eſt. Marcum enim Fulvium Flaccum ſummo opere C. Gracchum defendiſſe conſtat, atque eum filium ſuum miſiſſe ad Conſulem Opimium, puerum formoſum, & pudore cum miſerabilem, tum admirabilem, qui de conditionibus pacis ageret. Hunc cum Cos. iterum venire ad ſe vetuiſſet, reverſum patris juſſu, comprehendi & in carcerem conjici juſſit. Eundemque poſtea patre occiſo, crudeliſſime interemit, neque pugnarum, neque certaminum participem. Hunc igitur necandum, in carcerem miſſum, & patrem juſſu Conſulis interfectum probavit oratione ſua, tum L. Cæſar, ut hæc mihi lectio jam confirmata ab hiſtoria firma eſſe poſſe videatur. *Camer. Cujus avi juſſu conſularem eſſe interfectum.*] Ant. Auguſtinus legit, *cujus avunculum interfectum:* & paullo poſt retinet *necatum* pro *necandum*, ut quidam habent. Nam M. Fulvius ſocius furoris C. Gracchi, & ipſe juſſu conſulis L. Opimii interfectus eſt, & ejus filius impubes adhuc legatus miſſus à patre ad Conſulem. Hoc loco

accepit, nequid [21] de ſumma dignitate reipublicæ minueretur. hic ad evertenda fundamenta reipublicæ Gallos [e] arceſſivit, ſervitia [f] concitavit, Catilinam [g] evocavit, attribuit nos trucidandos Cethego, [h] ceteros cives interficiendos Gabinio, urbem inflammandam Caſſio, totam Italiam vaſtandam diripiendamque Catilinæ. Vereamini, cenſeo, ne in hoc ſcelere tam immani ac nefando nimis aliquid ſeverè ſtatuiſſe videamini; cùm multo magis ſit verendum, ne remiſſione pœnæ crudeles in patriam, quàm ne ſeveritate animadverſionis nimis vehementes in acerbiſſimos hoſtes fuiſſe videamur. P. B.

e arceſſit *MS.*
f concitat *id. MS.*
g evocat *id. MS.*
h &cet. *MS.*

VII. SED [i] QUÆ exaudio, patres conſcripti, diſſimulare non poſſum. [22] jactantur enim voces, quæ perveniunt ad aures meas, eorum, qui vereri videntur, (r) ut [k] habeam ſatis præſidii ad ea, quæ vos ſtatueritis hodierno die, tranſigunda. Omnia & proviſa, & parata, & conſtituta ſunt, patres conſcripti, cùm mea ſumma cura atque diligentia, tum multo etiam majore populi Romani ad ſummum imperium retinendum, & ad communes fortunas conſervandas voluntate: [23] omnes adſunt omnium ordinum homines, omnium denique ætatum: [24] plenum eſt forum, plena templa circa forum, pleni omnes aditus hujus 14

i ea quæ *Grav. & alii.*
k non hab. *MSS.*

SCHOLIASTES.

(r) *Ut habeam præſidii.*] Antiqua locutio. modo dicimus: timeo ne moriar; apud antiquos ſic legebatur Timeo ut vivam. id eſt timeo ne non vivam. ne non habeam præſidium; veremur ut habeat præſidium.

---

loco docemur P. hujus Lentuli Suræ Prætoris ii. & conſularis conjurati matrem fuiſſe Fulviam. *Urſinus.*

21. *De ſumma reip. dignitate minueretur.*] Pal. nonus non habet illud *dignitate*, ſextus præterea eo excluſo ſervat *de ſumma rep.* quod perplacet. *Grut.*

22. *Jactantur enim voces.*] Pal. pr. & ſec. non agnoſcunt illud *enim.* Zinzerlingius monuit cap. 48. Promulſidis extare in Turing. *Jaciuntur enim.* res eodem redit. *Idem.*

23. *Omnes adſunt omnium ordinum homines, omnium &c.*] Pal. ſec. *omnes adſunt omnium hominum ordines.* Hitt. *omnes adſunt omnium ordinum, hominum, omnium &c.* quod amplectitur Gulielmius, ut intelligat præter patres equitem, plebem, etiam libertinos. *Idem.*

24. *Plenum eſt forum, plena templa circum forum.*] Sic edidimus, libros tres veteres ſecuti: nam vulgati non habent hoc totum, *plena templa circum forum*, quæ mihi videntur eſſe germana verba Ciceronis. non celabo lectorem autem, ſupra octodecim ante circiter verſibus, ubi libri vulgati habent, *Gallos arceſſivit, ſervitia*

hujus loci ac templi. Cauſa enim eſt poſt urbem conditam hæc inventa ſola, in qua omnes ſentirent unum atque idem, præter eos, qui cùm ſibi viderent eſſe pereundum, cum omnibus potiùs, quàm ſoli perire voluerunt.

15 Hoſce ego homines excipio, & ſecerno libenter. [25] neque enim in improborum civium, [l] ſed in acerbiſſimorum hoſtium numero habendos puto. Ceteri verò, dii immortales! qua frequentia, quo ſtudio, qua virtute ad communem dignitatem ſalutemque conſentiunt? Quid ego hic equites Romanos commemorem? qui vobis ita [m] ſummam ordinis conſiliique concedunt, ut vobiſcum de amore reipublicæ certent: quos ex multorum annorum diſſenſione ad hujus ordinis ſocietatem concordiamque revocatos, hodiernus dies vobiſcum, atque hæc cauſa conjungit: quam [n] conjunctionem ſi [26] in conſulatu confirmatam meo, [27] perpetuam in republica tenuerimus; confirmo vobis, nullum poſthac malum civile ac domeſticum ad ullam reipublicæ partem eſſe venturum. Pari ſtudio defendendæ reipublicæ conveniſſe video tribunos ærarios, fortiſſimos

l ſed acerb. *MS.*

m ſumma *alii.*

n quidem conj. *MS.*

vitia concitavit; Catilinam evocavit, &c. libros noſtros manuſcr. omnes habere, *Gallos arceſſit, ſervitia concitat, Cat. evocat*, &c. Lambinus.

25. *Neque enim in improborum civium; ſed in acerbiſſimorum &c.*] Videri queat verius, quod in F. & V. *neque improborum civium, ſed acerbiſſ. hoſtium numero &c.* Grut.

26. *In conſulatu confirmatam meo.*] Id ſignificat epiſt. 15. lib. I. ad Attic. his verbis: *Tueor, ut poſſum, illam à me conglutinatam concordiam.* Et ad eundem epiſt. 1. lib. II. *Nunc vero, cum equitatus ille, quem ego in clivo Capitolino, te ſignifero; ac principe, collocaram, ſenatum deſeruerit.* P. Manut.

27. *Perpetuam.*] Perpetua non fuit ea conjunctio, duabus de cauſis, primum, quia, publicanis à ſenatu petentibus, ut induceretur locatio, qua redemerant Aſiæ vectigalia, in qua fatebantur, ſe cupiditate prolapſos, nimium magno conduxiſſe, ſenatus non conceſſit. qua de re ſic ep. 16. lib. I. ad Attic. *Cato miſeros publicanos tertium jam menſem vexat, neque iis à ſenatu reſponſum dari patitur.* Et ep. 1. lib. II. ad eundem: *Quid impudentius publicanis renunciantibus? fuit tamen, retinendi ordinis cauſſa, facienda jactura. reſtitit, & pervicit Cato.* Altera cauſſa eſt de accuſandis iis, qui ob rem judicandam pecuniam accepiſſent, quod perſpicue ad equeſtrem ordinem pertinebat, id eſt ad illa tempora, quibus cum ſoli equites judicarent, acceptæ pecuniæ infamia laborarunt. de quo in eadem ep. *Quid verius, quam in judicium venire qui ob rem judicandam pecuniam acceperint? cenſuit hoc Cato; aſſenſit ſenatus. equites curiæ bellum.* P. Manut.

28. Qui

tiſſimos viros: (s) ſcribas item univerſos: quos cùm caſu hic dies ad ærarium frequentaſſet, video ab ° amore debitæ pecuniæ, ab exſpectatione ſortis ad communem ſalutem eſſe converſos. Omnis ingenuorum adeſt multitudo, etiam tenuiſſimorum. Quis eſt enim, cui non hæc templa, adſpectus urbis, poſſeſſio libertatis, lux denique hæc ipſa, & hoc commune patriæ ſolum, cùm ſit carum, tum verò dulce atque jucundum?

° quat. ſeqq. voces Grævius recepit è MSS.

P. CXXII. 16

VIII. Opera pretium eſt, patres conſcripti, libertinorum hominum ſtudia cognoſcere; [28] qui fortuna ſua civitatis jus conſecuti, hanc verè ſuam patriam eſſe judicant; quam quidam hinc nati, & ſummo nati loco, non patriam

SCHOLIASTES.

(s) *Scriba ad ærarium ipſo die.*] Convenerunt ad ærarium ſcribæ ut ſortirentur officia qui ſcriba eſſet conſulis. qui tribuni plebis. Viderunt conjuratos adduci ad ſenatum. dimiſerunt ſortem. & omnes promiſerunt præſidium. Ad ærarium. quia in ærarium ſolebant ſortiri.

---

28. *Qui ſua fortuna civitatis jus conſecuti.*] Veneta lectio, niſi fallor, verior, *qui ſua virtute fortunam civitatis conſecuti.* Camerar. *Qui ſua virtute fortunam hujus civitatis conſecuti*, legebatur paſſim, antequam Muretus prodiderat, eſſe mſſ. in quibus hæreret, *qui fortuna ſua civitatis jus conſ.* id enim invaſit Lambinus ejuſque adſeclæ. at prius tamen hærere in Pal. ſec. in E. H. F. V. aperte teſtor. ceteros autem Palatinos retinere potius; *qui ſua fortunam hujus civitatis*, nam decimus ſolum præfert, *qui fortunam civitatis conſecuti*. Gruter. Erf. & omnes noſtri, ut ante Lambinianam omnes editi: *qui ſua virtute fortunam hujus civitatis conſecuti*. quod nolim ego damnare. Nam quamvis frequenter legatur, *jus civitatis conſequi*, an propterea *fortunam civitatis conſequi* improbandum? *Fortuna* eſt ſtatus, conditio. Cic. I. de Offic. *Eſt autem infima conditio & fortuna ſervorum.* Pro Milone: *Si in gladiatoriis pugnis, & in infimi generis hominum conditione atque fortuna timidos & ſupplices, & vivere liceat obſecrantes, etiam odiſſe ſolemus.* Et contra Quintus frater ad Marcum in libello de petit. Conſul. *Quanto melior tibi fortuna petitionis data eſt, quam C. Cœlio.* quanto tua conditio in petendo conſulatu melior eſt, quam Cœlii. Cur ergo non liceat dicere, *ſua virtute conſecutus eſt fortunam civitatis Romanæ*, ſeu ſtatum civis Romani, aut è contrario, *ſuis flagitiis conſecutus eſt fortunam ſervitutis?* Malo ſane ego ſcriptorum codicum, quos præter me viderunt Victorius, Manutius, Lambinus, Gruterus, tueri, quam forte unius & alterius, quos ſolus Muretus vidit, fidem ſequi. Non minus frequens eſt loquendi hoc genus, *ſua fortuna civitatem conſequi*, quamvis non ignorem, quæ hujus locutionis vis ſit, quam iſtud, *virtute fortunam civitatis conſequi.* Grævius.

p non modo *MS.*
q *alii* perditorum perhorreſcat.
r obſtare cup. *edd. vett.* hic ſtare *MS.*
ſ tantum conf. *MS.*

patriam ſuam, ſed urbem hoſtium eſſe judicaverunt. [29] Sed quid ego hujuſce ordinis homines commemorem, quos privatæ fortunæ, quos communis reſpublica, quos denique libertas ea, quæ dulciſſima eſt, ad ſalutem patriæ defendendam excitavit? ſervus eſt nemo, qui p modo tolerabili conditione ſit ſervitutis, qui non audaciam civium q perhorreſcat: qui non r hæc ſtare cupiat: qui non tantum, quantum audet, & quantum poteſt, ſ conferat ad communem ſalutem voluntatis.

t ſperantem *alii.*
v illum ſuum *MS.*
x niſi vero *edd. vett.*
y eor. *deeſt in MS.*
z civium *non eſt in MS.*
a ſuſtentatur *MSS.*

17 Quare ſi quem veſtrûm fortè commovet hoc, quod auditum eſt, (*t*) lenonem quendam Lentuli concurſare circum tabernas, pretio t ſperare ſollicitari poſſe animos egentium atque imperitorum: eſt id quidem cœptum atque tentatum, ſed nulli ſunt inventi tam aut fortuna miſeri, aut voluntate perditi, qui non ipſum illum (*u*) ſellæ, atque operis, & quæſtus quotidiani locum; qui non cubile, ac lectulum v ſuum; qui denique non curſum hunc otioſum vitæ ſuæ, ſalvum eſſe velint. multo verò maxima pars eorum, qui in tabernis ſunt: x immo verò (id enim potiùs eſt dicendum) genus hoc univerſum amantiſſimum eſt otii, etenim omne y eorum inſtrumentum, omnis opera ac quæſtus, frequentia z civium a ſuſtinetur, alitur otio: quorum ſi quæſtus, occluſis tabernis, minui ſolet,
18 [30] quid tandem incenſis futurum eſt? (*x*) Quæ cùm ita ſint, patres conſcripti, vobis populi Romani præſidia non deſunt;

B.B.

SCHOLIASTES.

(*t*) *Lenonem quendam Lentuli.*] Lenonem, inquit ſuum Lentulus miſit. noluit dicere hominem: inpoſuit illi nomen turpe. Lenonem quendam ut oſtendat non poſſe à tali populum corrumpi.

(*u*) *Sellæ atque operis.*] Bene locum paupertatis deſcripſit.

(*x*) *Quæ cum ita ſint, patres conſcripti.*] Jam hic cohortatio eſt pœnæ ad occidendos.

---

29. *Sed quid ego hujuſce ordinis homines commemorem &c.*] Mavult Gulielmius quod eſt in H. & V. *Sed quid ego hoſce homines ordineſque com.* quomodo item Pall. quatuor & editio vetus. nam Pal. pr. *ego hos & hujuſce ordinis homines com.* Grut.

30. *Quid tandem incenſis futurum fuit.*] Ita Pall. omn. at reſtat in Hitt. *futurum fiet.* quod ultimum putarim interpretamentum prioris. Gulielmius tamen conjicit, *futurum ſiet.* niſi tamen, inquit, ſuſpicari libet, alterutrum è gloſſemate eſſe, & fortean ſcribendum, *quid tandem incenſis fiet?* cur autem magis putem illud *futurum*, heic legitimum, nec requiri *eſt*, facit liber Mureti, & F. & Ah. & V. in quibus *futurum fuit?* hæc enim diverſitas arguit fucum. *Idem.*

ſunt: vos ne populo Romano deeſſe videamini, provi-
dete.

IX. Habetis conſulem ex plurimis periculis, & in- 18
ſidiis, atque ex media morte, non ad vitam ſuam, ſed ad
ſalutem veſtram reſervatum: omnes ordines ad conſervan-
dam rempublicam mente, voluntate, [b] ſtudio, virtute,
voce, conſentiunt: obſeſſa facibus & telis impiæ conju-
rationis; vobis ſupplex manus tendit patria communis:
vobis ſe, vobis vitam omnium civium, vobis arcem, &
Capitolium, vobis aras Penatium, vobis [31] illum ignem
Veſtæ perpetuum ac ſempiternum, vobis [c] omnia templa
deorum, atque delubra, vobis muros, atque urbis tecta
commendat. Præterea de veſtra vita, de conjugum veſtra-
rum, ac liberorum anima, de fortunis omnium, de ſe-
dibus, de focis veſtris, (y) hodierno die vobis judican-
dum eſt.

b ſtudio *deeſt in MS.*

c omnium *MSS.*

Habetis ducem, memorem veſtri, oblitum ſui: quæ 19
non ſemper facultas datur: habetis omnes ordines, omnes
homines, univerſum populum Romanum, id quod in ci-
vili cauſa hodierno die primùm videmus, unum atque idem
ſentientem. Cogitate, quantis laboribus fundatum impe-
rium, quanta virtute ſtabilitam libertatem, quanta deo-
rum benignitate auctas exaggerataſque fortunas una nox
[d] pænè delerit. Id ne umquam poſthac non modò confici,
ſed ne cogitari quidem poſſit [e] à civibus, hodierno die pro-
videndum eſt. Atque hæc non ut vos, qui mihi ſtudio pæ-
nè præcurritis, excitarem, locutus ſum: ſed ut mea vox,
quæ debet eſſe in republica princeps, officio functa conſu-
lari videretur.

d quam pænè *MS. benè.*

e *alii non habent* à civibus.

X. Nunc [f] ante quàm ad ſententiam redeo, de me 20
pauca dicam. Ego, quanta manus eſt conjuratorum, quam
videtis eſſe permagnam, tantam me inimicorum multitu-
dinem ſuſcepiſſe video: ſed eam eſſe judico turpem &
infirmam, [g] & contemptam, & abjectam. Quòd ſi ali- P. CXXIII.
quando alicujus furore & ſcelere concitata manus iſta plus
valuerit, quàm veſtra ac reipublicæ dignitas, me tamen
meorum factorum atque conſiliorum numquam, patres
con-

f Patr. Conſcr. antè *MS.*

g & cont. *non eſt in MS.*

SCHOLIASTES.

(y) *Hodierno die.*] Ut oſtendat non poſſe differri.

---

31. *Illum ignem Veſtæ perpetuum ac ſempiternum.*] Lambinus delevit *perpetuum ac*, aberatque Ah. H. V. ſed tamen cum hæreat in codd. antiqq. & Pall. omn. locum ei ſuum reliqui. *Grut.*

32. *Cete-*

conſcripti, pœnitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortaſſe minitantur, omnibus eſt parata: vitæ tantam laudem, quanta vos me veſtris decretis honeſtaſtis, nemo eſt aſſecutus. [32] Ceteris enim ſemper bene geſtæ, mihi uni conſervatæ reipublicæ gratulationem decreviſtis.

21 [33] Sit Scipio clarus, ille, cujus conſilio atque virtute Hannibal in Africam redire, atque ex Italia decedere coactus eſt: [34] ornetur alter eximia laude (z) Africanus, qui duas urbes huic imperio infeſtiſſimas, Karthaginem Numantiamque delevit: habeatur vir egregius, L. Paullus, ille, cujus currum rex potentiſſimus quondam & nobiliſſimus, Perſes honeſtavit: ſit in æterna gloria Marius, qui bis Italiam obſidione & metu ſervitutis liberavit: anteponatur omnibus Pompejus, cujus res geſtæ, atque virtutes, iiſdem, quibus ſolis curſus, regiónibus ac terminis continentur. erit profectò inter horum laudes aliquid loci noſtræ gloriæ: niſi fortè majus eſt patefacere nobis provincias, quò exire poſſimus, quàm curare, ut etiam illi, qui abſunt, habeant, quò victores revertantur.

Quam-

SCHOLIASTES.

(z) Superior *Africanus.*] Bello Punico ſecundo revocavit Hannibalem ſequens Africanus Carthaginem Numantiamque delevit. Paulus Macedoniam & regem Perſam; Marius Teutonas & Cimbros. Pompejus mundi fines virtute ſubegit. nunc Cicero præfert ſe omnibus meliorem.

FINIT LIBER IIII.

INCIPIT PRO LIGARIO.

32. *Ceteris enim bene geſta, mihi uni conſervata reip.*] Abjecimus *ſemper*, ſuaſu H. & V. & ferè erat ut adhuc admiſiſſemus lectionem ejuſdem H. ut & F. *bene geſta, mihi uni conſervata rep.* quomodo & alias legi, annotatum ad Pal. ſec. & ſic locutus fuit libro ſuperiore. *Grut.*

33. *Sit Scipio clarus ille.*] Ita quattuor laudat imperatores, ut varietate lectorem delectet: primum, *ſit clarus:* alterum, *Ornetur eximia laude:* tertium, *Habeatur vir egregius:* quartum, *Sit in æterna gloria.* Quæ tamquam communis laudatio eſt. ſic enim, non modo quicumque res bello præclaras geſſerit, verum etiam, quicumque aliqua virtute præſtat, laudari poteſt, at Pompeji propria quædam laus & ſingularis eſt: *Cujus res geſta, atque virtutes iiſdem, quibus ſolis curſus, regionibus ac terminis continentur.* & orat. 2. de eodem: *Finis veſtri imperii non terra, ſed cœli regionibus terminaret.* P. Manut.

34. *Ornetur alter eximia laude Africanus.*] Iterum pro Murena, c. XXVIII. *Bis conſul fuerat P. Africanus, & duos terrores hujus imperii, Karthaginem Numantiamque deleverat.* Verburg.

35. *Am*

Quamquam eſt uno loco conditio melior externæ victoriæ, quàm domeſticæ: quòd hoſtes alienigenæ aut oppreſſi, ſerviunt, [35] aut recepti, beneficio ſe obligatos putant: qui autem ex numero civium dementia aliqua depravati hoſtes patriæ ſemel eſſe cœperunt, eos, cùm à pernicie reipublicæ [h] repuleris, nec vi coërcere, nec beneficio placare poſſis. Quare mihi cum perditis civibus æternum bellum ſuſceptum eſſe video: quod ego veſtro, bonorumque omnium auxilio, memoriaque tantorum periculorum, quæ non modò in hoc populo, qui ſervatus eſt, ſed etiam in omnium gentium ſermonibus ac mentibus ſemper hærebit, à me, atque à meis facile propulſari [i] poſſe confido. neque ulla profectò tanta vis reperietur, quæ conjunctionem veſtram, equitumque Romanorum & tantam conſpirationem bonorum omnium [k] perfringere & labefactare poſſit. 22

h removeris *MS.* P.B. i atque conculcari poſſe *MS.* k confringere *MS.*

XI. QUÆ cùm ita ſint, patres conſcripti, pro imperio, pro exercitu, pro provincia, quam neglexi, pro triumpho, ceteriſque laudis inſignibus, quæ ſunt à me, propter [l] urbis veſtræque ſalutis cuſtodiam, repudiata, pro clientelis, hoſpitiiſque provincialibus, quæ tamen urbanis opibus [36] non minore labore tueor, quàm comparo: pro his [m] igitur omnibus rebus, & pro meis in vos ſingularibus ſtudiis, proque hac, quam conſpicitis, [37] ad conſervandam rempublicam diligentia, nihil [n] aliud à vobis, niſi hujus temporis, totiuſque mei conſulatus memoriam [o] poſtulo: quæ dum erit veſtris mentibus infixa, [38] firmiſſimo me muro ſæptum eſſe arbitrabor. Quòd ſi meam ſpem vis improborum [p] fefellerit atque ſuperaverit; commendo 23

l urbem *MS.* m ergo *MS.* ego *Gul.* n aliud deeſt in *MS.* o poſtulabo *MS.* p refell. *MS.*

vobis

35. *Aut recepti in amicitiam.*] Veneti & alii *in amicitiam* non habent, & irreptitium eſſe ſuſpicari licet. *Camer.*

36. *Non minore labore tueor, quam comparo.*] Hoc ex Demoſthene traxit, qui χαλεπώτερον dicit eſſe τὸ φυλάττειν τοῦ κτήσασθαι τ' ἀγαθά. Urſinus.

37. *Ad conſervandam rempubl. diligentia.*] Meus primus, & Erfurt. *adeo conſervanda reip. diligentia.* forte: *adeo oonſervanda reip. diligentia.* Præterea in præcedentibus verbis pro vulgatis, *quam conſpicitis*, Erfurt. & Duisb. *quam proſpicitis.* Græv.

38. *Firmiſſimo me muro ſeptum.*] Meus primus, & Erfurt. *tutiſſimo me muro ſeptum.* Paullo ante Francii & Erf. *Totiuſque mei conſulatus memoriam poſtulabo, qua erit in veſtris fixa mentibus.* Paullo inferius ex eodem codice reſcripſi: *Quapropter de ſumma ſalute veſtra P. C. populique R.* cum in vulgatis ſit: *Quapropter de ſumma ſalute veſtra populi R. P. C.* Idem.

 39. Et

vobis parvum meum filium: cui profectò ſatis erit præſidii, non ſolùm ad ſalutem, verùm etiam ad dignitatem, ſi ejus, qui hæc omnia ſuo [q] ſolus periculo [r] conſervaverit, illum eſſe filium memineritis.

q *ſolius MS. non malè.*
r *conſervarit MS.*

24 Quapropter de ſumma ſalute veſtra, populique Romani, patres conſcripti, de veſtris conjugibus ac liberis; [s] de aris ac focis; de fanis ac templis; de totius urbis tectis ac ſedibus; de imperio, de libertate, de ſalute Italiæ, deque univerſa republica decernite diligenter, ut inſtituiſtis, ac fortiter. Habetis enim [t] conſulem, qui & parere veſtris decretis non dubitet: & ea, quæ ſtatueritis, quoad vivet, defendere, [39] & per ſe ipſum præſtare poſſit.

s *quat. ſeq. voces delet Lamb.*
t *eum conſ. ed. vet.*

39. *Et per ſe ipſum præſtare poſſit.*] Sic Pall. & edd. vett. ſed Colon. *præſtare quoad poſſit*, quod genuinum habet Gulielmius; & eſſe videtur. *Grut.*

P. CXXIV.

M. TULLII CICERONIS

[1] PRO

L. MURENA,

ORATIO QUINTA ET VICESIMA.

ARGUMENTUM.

Comitiis conſularibus, quæ conſul Cicero habuit, D. Junius Silanus, & L. Licinius Murena conſules deſignati ſunt. Poſt comitia Murenam de ambitu competitor ejus accuſavit clari nominis juriſconſultus Ser. Sulpicius cum tribus ſubſcriptoribus, M. Catone, probitate ſenſuque erga rempublicam inſigni viro, Cn. Poſtumio, Ser. Sulpicio adoleſcente. Defendit eum Cicero, defenſum jam à Q. Hortenſio, & M. Craſſo. Jucunda in primis oratio eſt. nam & juriſconſulti propter Sulpicium exagitantur: & Stoica diſciplina, cui deditus erat Cato, facete lepideque deluditur: adeo ut Cato, dignam conſule gravitatem ei detrahens, dixerit id, quod in Plutarcho legimus: Dii boni, quam ridiculum conſulem habemus. *P. Manutius.* [Habita A. V. C. DCXC.]

I. [a] Qua

1. *Pro L. Murena.*] Sic lapides Capitolini: *Muræna*, tamen ratio poſtulat, cum à piſce deducatur: cujus nomen Græci ſcribunt *Μύραινα*. *P. Manut.*

2. *More*

I. [a] QUæ [b] deprecatus ſum à diis immortalibus, judices, [2] more inſtitutoque majorum, illo die, quo auſpicatò, comitiis centuriatis, L. Murenam conſulem renuntiavi; ut ea res mihi, magiſtratuique meo, [3] populo, plebique Romanæ, bene atque feliciter eveniret: eadem precor ab [c] iiſdem diis immortalibus ob ejuſdem hominis conſulatum unà cum ſalute obtinendum, & ut veſtræ mentes, atque ſententiæ cum populi Romani [d] voluntatibus ſuffragiiſque conſentiant, eaque res vobis populoque Romano pacem, tranquillitatem, otium, concordiamque afferat. Quòd ſi illa ſollemnis comitiorum precatio conſularibus auſpiciis conſecrata, tantam habet in ſe vim & religionem, quantam reipublicæ dignitas poſtulat: idem ego ſum precatus, ut [e] eis quoque hominibus, quibus hic conſulatus, [4] me rogante, datus eſſet, ea res fauſtè, feliciter, proſpereque eveniret.

a *alii delent* Quæ.
b precatus *alii*.
c eiſdem *MS*.
d *ita MSS*. *alii* voluntate.
e *alii* iis.

Quæ

2. *More inſtitutoque majorum.*] Solebant enim magiſtratus prius quam ea exponerent populo, propter quæ cognoſcenda ille convocatus eſſet, ad deorum invocationem quædam compoſita pronuntiare, quibus ut ex hoc etiam loco apparet, ſalus pop. Rom. illis commendaretur, & peteretur felicitas. De quo Livius ita lib. XXXIX. *Ad hæc officia, dimiſſis magiſtratibus, Coſſ. in roſtra aſcenderunt, & concione advocata, cum ſolemne carmen precationis, quod fari prius quam populum alloquantur magiſtratus ſolent, peregiſſet Coſ. ita cœpit.* Camer.

3. *Populo plebique Romanæ.*] *Populus* intelligitur civium conjunctio & communitas. Ut Rom. ut Athenienſis. Hujus fuere apud Romanos tres ordines *Senatorum, equitum, plebis*, dignitate & cenſu differentes. Quia tamen in magna multitudine major ſemper eſt pars levium & malorum quoque, ideo *populi* nomen turbam & multitudinem civium etiam ſignificat. Ut S. P. Q. R. Nihil hoc enim aliud quam *Senatus*, & reliqua multitudo civium Romanorum & *populare*, gratum multitudini. Ut pro Cluentio, *Popularis homo ac turbulentus.* Quin & in numiſmatis *equeſtris* ordinis adſcriptum nomen reperitur, Hoc autem loco in *plebe* eſt *ἔμφασις*. Ut infimorum quoque ſalus atque proſperitas illa precatione comprehendi intelligeretur. Nam populum & plebem maniſeſte Appius apud Livium diſtinguit, Qui tribunos negat eſſe magiſtratum populi, ſed plebis. *Idem.*

4. *Me rogante.*] Ad ſolemnem precationem judicii fortunam accommodat. Ea ita divinam quandam poteſtatem mirabili cum moderatione, cum ſit hoc prorſus immodicum, judicibus tribuit. Et alibi hanc pop. Rom. aſſignat in ea pro Rabirio: *Deinde vos, Quirites, quorum poteſtas proxime ad Deorum immortalium numen accedit,*

cedit,

2 Quæ cùm ita ſint, judices; & cùm omnis deorum immortalium poteſtas, aut tranſlata ſit ad vos, aut certè communicata vobiſcum, idem conſul eum veſtræ fidei commendat, qui anteà diis immortalibus commendavit; ut ejuſdem hominis voce & declaratus conſul & defenſus beneficium populi Romani cum veſtra atque omnium civium ſalute tueatur. Et, quoniam in hoc officio ſtudium meæ defenſionis, ab accuſatoribus, atque etiam ipſa ſuſceptio cauſæ reprehenſa eſt, antequam pro L. Murena dicere inſtituo, pro me ipſo pauca dicam. non quò mihi potior, hoc quidem in tempore, ſit officii mei, quàm P. B. hujuſce ſalutis defenſio: ſed ut, meo facto vobis probato, majore auctoritate ab hujus honore, famæ fortuniſque omnibus, inimicorum impetus propulſare poſſim.

3 II. Et primùm M. Catoni, vitam ad certam rationis normam dirigenti, & diligentiſſimè perpendenti momenta officiorum omnium, de officio meo reſpondebo. Negat fuiſſe rectum Cato, me & conſulem, & legis ambitus latorem, & tam ſeverè geſto conſulatu, cauſam L. Murenæ attingere. cujus reprehenſio me vehementer movet, non ſolùm ut vobis, judices, quibus maximè debeo, verùm etiam ut ipſi Catoni, graviſſimo atque integerrimo viro, rationem facti mei probem. A quo tandem, M. Cato, eſt æquius conſulem defendi, quàm à conſule? Quis mihi in republica poteſt, aut debet eſſe conjunctior, quàm *f ita Grav. una Grut.* is, cui reſpublica à me f uno traditur ſuſtinenda, magnis meis laboribus & periculis ſuſtentata? Quòd ſi in iis rebus repetendis, 5 quæ mancipi ſunt, is periculum judicii præ-

cedit, oro atque obſecro, &c. & poſt reditum ad Quir. *Qui apud me Deorum immortalium vim & numen tenetis.* *Rogante* autem, non ſimpliciter accipio ita ut ſe ſtuduiſſe petitioni Murenæ ſignificet Cicero, ſed ad habita ab ipſo Cos. comitia, & rogationem ſuffragiorum refero. Et ſi nihil vetat de appellatione populi, & ſupplicatione, quod dicitur, accipere, quæ, ut vel de oratione pro Plancio apparet, in moribus fuit. Ubi Cicero & pro Plancio ſe Trib. ſubmiſiſſe ait, ultro etiam ſe offerentes ultro pollicentes rogaviſſe. *Camer.*

5. *Quæ mancipi ſunt.*] Neoterici contra vett. libros, *mancipii*, quomodo neque in melioribus editionibus. *Grut.* Mancipii res dicebantur, quæ ita abalienabantur, ut ea abalienatio per quandam nexus fieret ſollemnitatem, ut docet Boëtius in Ciceronis Topica, ad illa verba Tullii: *Abalienatio eſt ejus rei, quæ mancipi eſt, aut traditio alteri nexu, aut in jure ceſſio, inter quos ea jure civili fieri poſſunt.* Qui autem rem mancipi dabat, is id faciebat adhibi-

tis

præſtare debet, [6] qui ſe nexu obligavit; profectò etiam rectiùs in judicio conſulis deſignati, is potiſſimùm conſul, qui conſulem declaravit, [7] auctor beneficii populi Romani defenſorque periculi eſſe debebit.

[8] Ac ſi, ut nonnullis in civitatibus fieri ſolet, patronus 4
huic cauſæ publicè conſtitueretur, is potiſſimè honore [g] affecto defenſor daretur, qui eodem honore præditus non minus afferret ad dicendum auctoritatis, quàm facultatis. Quòd ſi [h] è portu ſolventibus, ii, qui jam in portum ex alto invehuntur, [i] præcipere ſummo ſtudio ſolent [k] & tempeſtatum rationem, & prædonum, & locorum; quòd natura affert, ut eis faveamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti ſumus, [l] ingrediantur: quo tandem me animo eſſe oportet, propè jam ex magna jactatione terram viden-

g At *MS*.
h *ita Quint.* è *delet Grav.*
i *alii* prædicere.
k eis *MS*.
l ingrediuntur *Grav*.

ta libra & ære, & quinque teſtibus civibus Romanis præſentibus, quo ad evictionem obſtringebatur venditor. Quis autem ignorat, evictionem eſſe rei emptæ, interveniente judicis decreto, ablationem, quod dudum viri docti pluribus docuerunt? Nam evinci res dicitur aliena, quæ à non juſto poſſeſſore vendita eſt tertio, à vero domino judicio repetita ſententia judicis illi redditur, & ab eo aufertur. *Gravius.*

6. *Qui ſe nexu obligavit.*] Abalienatio fiebat, *nexu & ceſſione*, ut docuit Cicero in Topicis. *Nexus* autem ſeu nexi (utraque enim flexione verbum extulerunt) ſolemnitas juris hæc fuit, ut adhibitis quinque teſtibus & libripende, homo ſeu res ei daretur mancipio, hoc eſt, poteſtati illius traderetur, qui ſuum emtione coram iis teſtibus feciſſet. Hoc priſcis temporibus cum vere fieret: poſtea imago ſolemnitatis tantùm retenta, eademque & in teſtamentis aliquando uſurpata fuit, Quorum unum genus fieret per familiæ emancipationem cum *ære & libra*, ut Gellius annotavit lib. XV. cap. 27. & memoratur Inſt. lib. II. Tit. 10. Curius κτῆσιν interpretatur *mancipium*, ſcribens Ciceroni: quæ epiſtola eſt relata, lib. VII. ad Famil. *Sum enim* χρήσει μὲν *tuus*, κτήσει δὲ *Attici noſtri.* Ergo *fructus* eſt tuus, *mancipium* illius. Et Cicero ad hæc: *Cujus quando proprium te eſſe ſcribis mancipio & nexu, meum autem uſu & fructu, contentus iſto ſum.* Camer. *Qui ſe nexu obligavit*, eſt qui ſe ſuaque bona nexa & obligata fecit ad evictionem præſtandam. Hæc dicebatur traditio nexu. vide Fabri Semeſtria II. 23. & Salmaſ. de Modo Uſurar. cap. 18. *Grav.*

7. *Auctor beneficii populi Romani.*] Proprie is qui rem mancipio vendit ac tradit *auctor* dicitur, Plaut. Curc. IV. 2.

Nec vobis auctor ullus eſt, nec voſmet eſtis ulli.

Hinc & fidejuſſor, ſi venditor aliquem interponeret fidejuſſorem, dicebatur *auctor ſecundus* l. IV. D. de evictionibus. Hinc *auctio* eſt venditio, & *auctoritas* juſtus poſſeſſionis titulus, quin & *auctoritas* Venulejo & Paullo eſt evictio. vide Salmaſ. de mutuo cap. 17. *Idem.*

P. CXXV. videntem, in hunc, cui video maximas reipublicæ tempeſtates eſſe ſubeundas? Quare, ſi eſt boni conſulis, non ſolùm videre, quid agatur, verùm etiam [m] providere, quid futurum ſit, oſtendam alio loco, quantum ſalutis communis interſit, duos conſules in republica Kalendis
5 Jan. eſſe. Quod ſi ita eſt, non tam me officium debuit ad hominis amici fortunas, quàm reſpublica conſulem ad communem ſalutem defendendam vocare.

m *alii* prævidere.

III. NAM QUÒD legem de ambitu tuli, certè ita tuli, ut eam, quam mihimet ipſi jampridem tulerim de civium periculis defendendis, non abrogarem. Etenim ſi largitionem factam eſſe confiterer, idque rectè factum eſſe defenderem, facerem improbè, etiam ſi alius legem tuliſſet. cùm verò nihil commiſſum contra legem eſſe defendam, quid eſt, quod meam defenſionem latio legis impediat?

6 [8] Negat eſſe ejuſdem ſeveritatis, Catilinam, exitium reipublicæ intra mœnia molientem, verbis, & pænè imperio urbe expuliſſe: & nunc pro L. Murena dicere. Ego autem has partes lenitatis & miſericordiæ, quas me natura ipſa docuit, ſemper egi libenter: illam verò gravitatis ſeveritatiſque perſonam non appetivi; ſed ab republica mihi impoſitam ſuſtinui, ſicut hujus imperii dignitas in ſummo periculo civium poſtulabat. Quòd ſi tum, cùm reſpublica vim & ſeveritatem deſiderabat, vici naturam, & tam vehemens fui, quàm cogebar, non quàm volebam, nunc, cùm omnes me cauſæ ad miſericordiam atque ad humanitatem vocent, quanto tandem ſtudio debeo naturæ meæ, conſuetudinique ſervire? Ac de officio defenſionis meæ, ac de ratione accuſationis tuæ, fortaſſe etiam alia in parte orationis dicendum nobis erit.

7 Sed me, judices, non minùs hominis ſapientiſſimi atque ornatiſſimi, [9] Ser. Sulpicii, conqueſtio, quàm Catonis [n] accuſatio commovebat, qui graviſſimè & acerbiſſimè [o] ferre dixit, me familiaritatis neceſſitudiniſque oblitum,

P. B.

n captio *MS.*

o ferme *MS.*

8. *Negat eſſe ejuſdem ſeveritatis, Catilinam.*] Hotomanus interponit, *Cato*, *Catilinam.* ſed à conjectura, videatur lib. II. Obſervat. cap. 11. *Grut.*

9. *Ser. Sulpicii conqueſtio.*] In Franc. MS. *Ser. Sulpicii queſtio.* Sed *conqueſtio* retinendum. Nam hac voce uſus etiam eſt Cicero in 1. ad Q. frat. *Ubi nullum auxilium, nulla conqueſtio, nullus ſenatus, nulla concio.* Et Imperator Tiberius. Sueton. in ejus vita cap. 7. *Compoſuit & carmen Lyricum, cujus eſt titulus, Conqueſtio de L. Cæſaris morte.* Græv.

tum, cauſam L. Murenæ contra ſe defendere. Huic ego,
judices, ſatisfacere cupio, voſque adhibere arbitros. Nam
cùm grave eſt verè accuſari in amicitia, tum etiam ſi falſò
accuſeris, non eſt negligendum. Ego, Ser. Sulpici, me
in petitione tua tibi omnia ſtudia atque officia pro noſtra
neceſſitudine & debuiſſe confiteor, & præſtitiſſe arbitror.
nihil tibi, conſulatum petenti, [10] à me defuit, quod eſſet
aut ab amico, aut à gratioſo, p aut à conſule poſtulandum. p aut à *non eſt in MS.*
abiit illud tempus: mutata ratio eſt: ſic exiſtimo, ſic mihi
perſuadeo, me tibi contra honorem L. Murenæ, quan-
tum tu à me poſtulare auſus ſis, tantum debuiſſe: contra
ſalutem, nihil debere. Neque enim ſi tibi tum, cùm pe- 8
teres conſulatum, affui, idcirco nunc, cùm Murenam
ipſum petas, adjutor eodem pacto eſſe debeo. Atque hoc
non modò non laudari, ſed ne concedi quidem poteſt; ut
amicis noſtris accuſantibus, non etiam alieniſſimos defen-
damus.

IV. Mihi autem cum Murena, judices, & vetus
& magna amicitia eſt, quæ in capitis dimicatione à Ser.
Sulpicio non idcirco [11] obruetur, quod ab eodem in ho-
noris contentione ſuperata eſt. Quæ ſi cauſa non eſſet, ta-
men vel dignitas hominis, vel honoris ejus, quem adeptus
eſt, amplitudo, ſummam mihi ſuperbiæ crudelitatiſque
q famam inuſſiſſet, ſi hominis, & ſuis & populi Romani q infa-
ornamentis ampliſſimi, cauſam, tanti periculi repudiaſſem. miam *Gul.*
Neque enim jam mihi licet, neque eſt integrum, ut meum
laborem hominum periculis ſublevandis non r impertiam. r impertiar
Nam cùm præmia mihi tanta pro hac induſtria ſint data, *MS.*
quanta antea nemini: labores, per quos ea ceperis, cùm
adeptus ſis, deponere, eſſet hominis & aſtuti & ingrati.
Quòd ſi licet deſinere, ſi te auctore poſſum, [12] ſi nulla P. CXXVI.
iner- 9

10. *A me defuit.*] Ut, *deſperare ab aliquo. Spem eſſe à Conſulibus.* Item: *Habemus à Cæſare ſententiam.* Catilin. iv. Et pro Archia: *Ergo ille corporis motu tantum amorem ſibi conciliarat à nobis omnibus.* Et pro Cluentio: *Legat grandem pecuniam à filio, ab ſecundo hærede nihil legat.* Camerar.

11. *Obruetur.*] Superabitur. Val. Max. i, i: *Obruitur tot etiam illuſtribus Conſularibus L. Furius Bibaculus, exemplique locum vix poſt Marcellum invenit.* Ovid. iii. Am. el. i:

Obruit exiguas regia noſtra fores.

I. Zinzerlingius. *Grav.*

12. *Nulla inertia.*] Viſum eſt aliquid deeſſe hoc loco eruditis quibuſdam, ut, *nota*, aut *macula:* Credo ut cum ſequentibus quaſi
per

inertiæ, nulla ſuperbiæ turpitudo, nulla inhumanitatis culpa ſuſcipitur: ego verò libenter deſino. Sin autem, [s] fuga laboris [t] deſidiam, repudiatio ſupplicum ſuperbiam, amicorum neglectio improbitatem coarguit: nimirum hæc cauſa eſt ejuſmodi, [13] [v] quam nec induſtrius, nec miſericors, nec officioſus deſerere poſſit. Atque hujuſce rei conjecturam de tuo ipſius ſtudio, Servi, facillimè ceperis. Nam ſi tibi neceſſe putas etiam adverſariis amicorum tuorum de jure conſulentibus reſpondere: &, ſi turpe exiſtimas, [14] te advocato, illum ipſum, [15] quem contra veneris, cauſâ cadere; noli tam eſſe injuſtus, ut, cum tui fontes vel inimicis tuis pateant, noſtros [x] rivulos etiam amicis putes clauſos eſſe oportere.

[s] inertiam fuga *alii.* [t] & deſid. *edd. vett.* [v] quam nec *edd. vett.* [x] rivul. *deeſt in MS. & edd. vett.*

10 Etenim, ſi me tua familiaritas ab hac cauſa removiſſet, &, ſi hoc idem Q. Hortenſio, M. Craſſo, clariſſimis viris, ſi item ceteris, à quibus intelligo tuam gratiam magni æſtimari, accidiſſet, in ea civitate conſul deſignatus defenſorem non haberet, in qua nemini umquam infimo majores noſtri patronum deeſſe voluerunt. Ego verò, judices, ipſe me exiſtimarem nefarium, ſi amico: crudelem, ſi miſero: ſuperbum, ſi conſuli defuiſſem. Quare quod dandum eſt amicitiæ, largè dabitur à me, [16] ut tecum agam, Servi,

per disjunctionem commaticam prolatis & hæc conſentirent, idque nobis quoque. *Camer.*

13. *Quam nec induſtrius, nec miſericors.*] Ita ſolùm Pall. pr. nam alii reperiunt, *quam nec miſericors*, ut & vetuſtius cuſi. unde ſuſpicabatur Gulielmius ſyllaba inſerta legi poſſe, *quàm nec induſtrius quiſquam, nec miſericors.* Grut.

14. *Te advocato.*] Hic, advocatus, non eſt is qui ad judicium venit, ut ſuam præſentiam commodet reo, quemadmodum ait Aſconius: verum is, qui de jure conſulenti reſponſum dedit & cujus conſilio litigatur. quo item ſenſu ſcripſit ad Trebatium: *Quod ſi ſcribere oblitus es, minus multi jam te advocato cauſſa cadent.* P. Manut.

15. *Quem contra veneris.*] Cujus cauſſam oppugnaveris modus loquendi, ut pro Q. Roſcio: *Quid tu, Saturi, qui contra hunc venis, exiſtimas aliter?* Lib. II. in Verrem: *Quid, ſi omnium mortalium Sthenio nemo inimicior, quam hic C. Claudius, tum ſemper, tum in his ipſis rebus, & temporibus, fuit? ſi de litteris corruptis contra venit?* Phil. 2. *Contra rem ſuam me neſcio quando veniſſe, queſtus eſt.* Phil. 8. *Cum ſuo magno eſſet beneficio, veniſſe eum contra ſe.* Idem.

16. *Ut tecum agam Servi.*] Ita in epiſtolis aliquoties, cum Sulpitii nomen præmiſerat, deinde ſolo prænomine appellat, ut etiam infra c. XIV. *Quibus te, Servi, excellere omnes intelligunt.* Verburg.

17. *Sedere*

Servi, non ſecus, ac ſi meus [y] eſſet frater, qui mihi eſt carisſimus, iſto in loco. quod tribuendum eſt officio, fidei, religioni, id ita moderabor, ut meminerim me contra amici ſtudium pro amici periculo dicere. y eſſet *alii.*

V. INTELLIGO, judices, tres totius accuſationis partes fuiſſe, & earum unam in reprehenſione vitæ, alteram in contentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitus eſſe verſatam. Atque harum trium partium prima illa, quæ graviſſima eſſe debebat, ita fuit infirma & levis, ut illos lex magis quædam accuſatoria, quàm vera maledicendi facultas, de vita L. Murenæ dicere aliquid coëgerit. Objecta eſt enim Aſia, quæ ab hoc non ad voluptatem & luxuriam expetita eſt, ſed in militari labore peragrata. qui ſi adoleſcens patre ſuo imperatore non meruiſſet, aut hoſtem aut patris imperium [z] timuiſſe, aut à parente repudiatus videretur. An, cùm [17] ſedere in equis triumphantium [18] prætextati potiſſimùm filii ſoleant, huic donis militaribus patris triumphum decorare fugiendum fuit, ut rebus communiter geſtis pænè ſimul cum patre triumpharet? 11 P. B. z timuiſſet *MS.*

Hic verò, judices, & fuit in Aſia, & viro fortiſſimo, parenti ſuo, magno adjumento in periculis, ſolatio in laboribus, gratulationi in victoria fuit. Et, ſi habet Aſia ſuſpicionem luxuriæ quandam, non Aſiam numquam vidiſſe, ſed in Aſia continenter vixiſſe, laudandum eſt. Quamobrem non Aſiæ nomen objiciendum Murenæ fuit, ex qua laus familiæ, memoria generi, honos & gloria nomini conſtituta eſt: ſed aliquod aut in Aſia ſuſceptum, aut ex Aſia deportatum flagitium ac dedecus. Meruiſſe verò ſtipendia in eo bello, quod tum populus Romanus non modò maximum, ſed etiam ſolum gerebat, virtutis: patre imperatore libentiſſimè meruiſſe, pietatis: finem ſtipendiorum, patris victoriam ac triumphum fuiſſe, felicitatis 12

17. *Sedere in equis triumphantium prætextati.*] Moris erat, ut qui triumphans in urbem introibat, liberos ac cognatos utriuſque ſexus, ſiquidem prætextati eſſent, in curru juxta ſe haberet, ſin grandiores eſſent, equis jugalibus funalibuſque imponeret. Quod ſi plures eſſent, equis ſingularibus vecti currum proſequebantur, ut ſcribit Zonaras Tom. II. annalium ex Dione. vide quæ notavimus ad Sueton. Tiber. c. 6. *Grav.*

18. *Prætextati.*] Quos Græci περιπορφύρους dixere, pueri dicebantur ante adoleſcentiæ annos à toga prætexta, id eſt, circumdata purpura. Triumphaſſe autem Murenam patrem poſt Sullam de Mithridate, etiam in Maniliana dicitur. *Camerar.*

19. *Sal-*

citatis fuit. maledicto quidem idcirco nihil in hiſce rebus loci eſt, quòd omnia laus occupavit.

13 VI. [19] SALTATOREM appellat L. Murenam Cato. Maledictum eſt, ſi verè objicitur, vehementis accuſatoris: ſin falſò, maledici conviciatoris. Quare cùm iſta ſis auctoritate, non debes, M. Cato, arripere maledictum ex trivio, [20] aut ex ſcurrarum aliquo convicio, neque temerè conſulem populi Romani ſaltatorem vocare: ſed [a] conſpicere, quibus præterea vitiis affectum eſſe neceſſe ſit eum, cui verè iſtud objici poſſit. Nemo enim ferè ſaltat ſobrius, niſi fortè inſanit: neque in ſolitudine, neque in convivio moderato atque honeſto. [21] tempeſtivi convivii, amœni

[a] circumſpicere *Gul.* P. CXXVII.

19. *Saltatorem.*] Fuit ſaltatio apud Romanos inter turpiſſima. Itaque & proverbio de extremo dedecore *ſaltationem* dixere, ideoque hoc ut è trivio petitum, id eſt, vulgare dictum Cicero reprehendit de Offic. lib. III: *At ſi dares hanc vim M. Craſſo, ut digitorum percuſſione heres poſſet ſcriptus eſſe, qui revera non eſſet heres, in foro, crede mihi, ſaltaret.* Et mox: *Quid ſi ſapiens rogatus ſit ab eo qui eum heredem faciat, cum ei teſtamento ſeſtertium millies relinquatur, ut antequam hereditatem adeat luce palam in foro ſaltet, &c.* Apud Xenophontem tamen Socrates ut exercitationem imprimis commodam & utilem laudat τὴν ὄρχησιν. Cum autem ſignis & conjecturis res ageretur, neque firmi aut perſpicui quicquam proferretur, concluſit Cicero convicium illud eſſe ficti criminis. Similis defenſio & Sex. Roſcii eſt. Ubi & hoc dicitur: *Ut non omnem frugem neque arborem in omni agro reperire poſſis, ſic non omne facinus in omni vita naſcitur.* Itemque Sullana, ubi hoc: *Omnibus in rebus, judices, quæ graviores majoreſque ſunt, quid quiſque voluerit, cogitarit, admiſerit, non ex crimine, ſed ex moribus ejus, qui arguitur, eſt ponderandum.* Camer. Forte *ſpatiatorem* legendum. vide Macrob. III, 64. & Feſt. in *ſpatiorem*. P. Pithœus. *Saltator* hìc eſt hiſtrio. Non enim quævis ſaltatio Romæ turpis erat & probroſa, ſed hiſtrionica, & mollior, ut multis docui ad I. Cic. de Offic. cap. 42. *Grævius.*

20. *Aut ex ſcurrarum aliquo convicio.*] Lambinus repoſuerat, *convivio*, tanquam ibi locus propriè ſcurrarum. ſed largiter errat. ſcurræ ferè erant, qui creditum flagitabant per vias, aſſectabanturque obvios. unde lux accedit Suetonio capite LVII. de Vita Tiberii. *Grut.*

21. *Tempeſtivi convivii, amœni loci &c.*] Citant paſſim hunc locum Critici, tanquam ſcriptum eſſet, *intempeſtivi.* ſed alterum profectò inveni in omnibus Pall. eratque in exemplari S. Victoris. adeo ut mirari ſatis nequeam contrarium inhærere omnibus editionibus ætatis priſcæ. fuiſſe autem *convivium tempeſtivum*, quod longè ante horam ſuam inſtituebatur &c. diu eſt quod nos docuit eximius ille noſter Juſtus Lipſius ad XIV. Annal. Taciti; cui adquieſco. *Grut.* Vere Lambinus & Gruterus. Quamvis autem Francii

ni loci, multarum deliciarum comes eſt extrema ſaltatio. Tu mihi arripis id, quod neceſſe eſt omnium vitiorum eſſe poſtremum: relinquis illa, quibus remotis, hoc vitium omnino eſſe non poteſt. nullum turpe convivium, non amor, non [b] comiſſatio, non libido, non ſumptus oſtenditur. &, cùm ea non reperiantur, quæ voluptatis nomen habent, quæque vitioſa ſunt: in quo ipſam luxuriam reperire non potes, in eo te umbram luxuriæ reperturum putas?

b commeſſatio *alii.*

14 Nihil igitur in vitam L. Murenæ dici poteſt? nihil, inquam, omnino, judices. Sic à me conſul deſignatus defenditur, ut ejus nulla fraus, nulla avaritia, nulla perfidia, nulla crudelitas, nullum petulans dictum in vita proferatur. Bene habet: jacta ſunt fundamenta defenſionis. Nondum enim noſtris laudibus, quibus utar poſtea, ſed propè inimicorum confeſſione, virum bonum atque integrum hominem defendimus.

VII. Quo conſtituto, facilior eſt mihi aditus ad contentionem dignitatis: quæ pars altera fuit accuſationis. Summam video eſſe in te, Ser. Sulpici, dignitatem generis, integritatis, induſtriæ, ceterorumque ornamentorum omnium, quibus fretum ad conſulatus petitionem aggredi par eſt. 15 Paria cognoſco eſſe iſta in L. Murena, atque ita paria, ut neque ipſe dignitate vinci potuerit, neque te dignitate ſuperarit. Contempſiſti L. Murenæ genus, extuliſti tuum. Quo loco ſi tibi hoc ſumis, niſi qui [22] patricius ſit,

Francii liber ſcribat *intempeſtivi convivii*, ut & editio antiquior Mediolanenſis, illis tamen omnino eſt ſubſcribendum, qui præ ſe ferunt, *tempeſtivi*. Sunt enim *tempeſtiva convivia*, quæ de die, aut ante ſollemnem cœnæ horam, quæ erat nona, inibantur, ut illius Marii, de quo Juvenalis:

Exul ab octava Marius bibit, & fruitur diis
Iratis.

Hæc vero tempeſtiva convivia erant probroſa. Nulla fuiſſe Romanis nota *intempeſtiva convivia* pluribus docuit Salmaſius ad Flavii Vopiſci Florianum. *Gravius.*

22. *Patricius.*] *Patres*, inquit Livius, ab honore, *patriciique* eorum progenies appellati. Ubi mirabiliter eſt callida defenſio, cum Cicero ſignificet ne Sulpicium quidem *patricium* eſſe, quippe Equite progenitum, qui ordo infra Senatorium certe fuit. Sed *patricios* majores habuerat, huic antiquæ & in vulgus ignotæ claritati, præſentem & celebratum ſplendorem Murenæ opponit. Eſt autem jocus in mentione ſeceſſionis in Aventinum, quem plebs R. quondam graviſſ. & intolerabilibus injuriis à Decemviris affecta

ſit; neminem bono eſſe genere natum: facis, ut rurſus plebs in Aventinum ſevocanda eſſe videatur. Sin autem ſunt amplæ & honeſtæ familiæ plebejæ: & proavus L. P. B. Murenæ, & avus, prætores fuerunt, & pater cùm ampliſſimè atque honeſtiſſimè ex prætura triumphaſſet, hoc faciliorem huic gradum conſulatus adipiſcendi reliquit, quòd is jam patri debitus, à filio petebatur.

16 Tua verò nobilitas, Ser. Sulpici, tametſi ſumma eſt, tamen hominibus litteratis & hiſtoricis eſt notior: populo verò & ſuffragatoribus obſcurior. Pater enim fuit equeſtri loco: avus nulla illuſtri laude celebratus. Itaque non ex ſermone hominum recenti, ſed ex annalium vetuſtate eruenda eſt memoria nobilitatis tuæ. Quare ego te ſemper in noſtrum numerum aggregare ſoleo, quòd virtute induſtriaque perfeciſti, ut, cùm equitis Romani eſſes filius, ſumma tamen amplitudine dignus putarere: nec mihi umquam minus in Q. Pompejo, novo homine, & fortiſſimo viro, virtutis eſſe viſum eſt, quàm in homine nobiliſſimo, M. Æmilio. Etenim ejuſdem animi atque ingenii èſt, poſteris ſuis, quod Pompejus fecit, amplitudinem nominis, quam non acceperit, tradere: &, ut Scaurus, memoriam propè intermortuam generis ſui, virtute renovare.

17 VIII. QUAMQUAM ego jam putabam, judices, multis viris fortibus ne ignobilitas objiceretur generis, meo labore eſſe perfectum: qui non modò Curiis, Catonibus, c Appiis *Manut.* c Pompeiis, antiquis illis, fortiſſimis viris, novis hominibus, ſed his recentibus, Mariis, & Didiis, & Cœliis commemorandis [23] jacebant. Cùm ego verò tanto intervallo clau-

ſtra occupavit, cum hi creati legum conſcribendarum cauſſa dominationem pluſquam Regiam in pleb. R. exercerent. Commoverat autem primum legiones in Algido Virginius, cujus filiam Appius ad libidinem concupiverat, quibus exercitus mox è Sabinis acceſſit, ut expoſuit copioſe Livius libro III. Etſi nihil prohibet de illa ſeceſſione, quæ & à Livio ita nominatur, hoc accipi, cum leges ſacratæ latæ & Tribuni plebis primum creati fuere. Hanc enim Piſo, ut ait Livius, auctor eſt, in Aventino factam eſſe. Eſt autem Ironia qua illam jactationem nobilitatis Sulpitianam eludit atque deridet. *Camer.*

23. *Jacebant.*] Quaſi proſtrati & fuſi. Ut *præterea jacet exanimum tibi corpus amici.* Et κεῖται Πάτροκλος, & κεῖτο ταθεὶς, & ἐνταυθοῖ νῦν κεῖτο. Et, *Iſtic nunc metuende jacet*, & mox, *jacet, diffidit.* Attic. lib. XI. *Tanto me dolore affecit ut poſtea jacuerim.* Pro Flacc. *Qui tamen, ut opinor, jacent victi.* Contra *ſtare*, firmum eſſe notat

clauſtra iſta nobilitatis refregiſſem, ut aditus ad conſulatum poſthac, ſicut apud majores noſtros fuit, non magis nobilitati, quàm virtuti, pateret: non arbitrabar, cùm ex familia vetere, & illuſtri conſul deſignatus ab equitis Romani filio, conſule, defenderetur, de generis novitate accuſatores eſſe dicturos. Etenim mihi ipſi accidit, ut cum duobus patriciis, altero impròbiſſimo atque audaciſſimo; P. CXXVIII.
altero modeſtiſſimo atque optimo viro peterem: ſuperavi tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam. Quòd ſi id crimen homini novo eſſe deberet: profecto mihi neque inimici neque invidi defuiſſent.

Omittamus igitur de genere dicere, cujus eſt magna in 18
utroque dignitas: videamus cetera. [24] Quæſturam unà petiit, & ſum ego factus prior. Non eſt reſpondendum ad omnia. neque enim quemquam veſtrûm fugit, [25] cùm multi pares dignitate fiant; [26] unus autem primum ſolus poſſit

tat & rectum. Attic. lib. VI. *Stante Pompejo vel etiam ſedente, & ſtat hac urbs.* Vel neglectio ſignificatur. Ut Verr. III. *Sed etiam jacens in tenebris*, & *κεῖται παρ' νήεσσι νέκυς ἄκλαυτος ἄθαπτος*, ιλ. χ΄. & οδ΄. *ρ. δὴ τότε κεῖτ' ἀπόθεστος*. de cane Ulyſſis. *Camer.*

24. *Quæſturam una petiit, &c.*] Hotomanus lib. I. Obſervat. cap. 37. putat hunc locum verſibus aliquot eſſe mutilatum, in quibus de comitiorum conſuetudine & renuntiationis gradibus agebatur. proxima enim illa, *pares dignitate fiant*, non habere, quo referantur, & illis, *unus autem ſolus primus poſſit obtinere*, perſpicue vocem, *gradus*, deeſſe. Sed fallitur. nihil enim deeſt. neque quidquam de comitiorum conſuetudine & renuntiationis gradibus agebatur. hoc ſic paucis oſtendere libet. Ex eo, quod quæſtor eſſet factus prior, quam Murena, volebat effici Servius, ſe dignitate eſſe ſuperiorem. negat hoc ex eo conſequi Cicero hoc modo: fieri poteſt, ut multi fiant ſive quæſtores, ſive prætores, pares dignitate, & tamen neceſſe eſt, unum, ſolumque primum renuntiari, quia (inquit) renuntiatio gradus habeat, dignitas autem non habeat. Quod autem dicit idem Hotomanus in voce, *unus* ſubintelligi gradus, næ ille vehementer errat. Nam ad perſonam refertur, non ad gradum. Et, ut in illis, *cum multi fiant*, ſubintelligendum, *quæſtores*, ſcilicet: ſic in hoc, *unus*, petitor ſcilicet, ſolus primus quæſturam poſſit obtinere. *Lambinus.*

25. *Cùm multi pares dignitate.*] Pall. duo meliores *pari dignitate*, nam tertio hæc omnia deſunt, neque etiam conſpiciuntur in editionibus duabus primis anni CCCCLXXIII. & LXXIIX. ſed & Victoris liber habet *pare*; adeo ut iſtud revocandum videatur. *Gruterus.*

26. *Unus autem primus ſolus poſſit obtinere.*] Lambinus *primus*, ſed fruſtra *primum obtinere*, rectè dicitur; ut ſit nomen à *primo*, non adverbium. videatur tamen Hotomanus libro II. Obſervat. cap. 12, qui locum habet pro mutilo. *Idem.*

poſſit obtinere: non eundem eſſe ordinem dignitatis & renuntiationis: propterea quòd renuntiatio gradus habeat: dignitas autem ſit perſæpe eadem omnium. Sed quæſtura utriuſque propemodum pari momento ſortis fuit. Habuit hic [27] lege Titia [28] provinciam tacitam & quietam: tu illam, cui, cùm quæſtores ſortiuntur, etiam acclamari ſolet, [29] Oſtienſem, non tam gratioſam & illuſtrem,

27. *Lege Titia.*] Hæc lex quæ ſit legere non memini. Licet tamen conjicere ex ſenatuſconſulto quo provinciarum facta ſortitio eſt, ab aliquo Conſule Titio latam eſſe legem. Nam ex SC. leges non nunquam ferebant Conſules. *Sylvius.* Abeſſe mendum numquam credidi: primum quia Murena provinciam habuit ſorte, non lege; deinde quia ſic provinciam Murenæ nominari oportuit, ut Sulpitii nominatur Oſtienſis. reponendum fortaſſe *Lautia:* Quæ munera fuerunt, Legatis exterarum nationum dari ſolita, & ad quæſtores ea cura pertinuit, huic ego tamen conjecturæ, niſi ſuffragantibus antiquis libris, non aſſentior. *P. Manut.* Non credo à Conſule aliquo latam eſſe illam legem, ſed potius à quodam tribuno plebis, ut Gabinia lege bellum piraticum Pompejo, Vatinia Julio Cæſari Gallia, Clodia Rabirio Syria fuit data. Quæſtores, ut Proconſules aut Proprætores, cum facti eſſent comitiis tributis, ex S. C. ſortiebantur provincias, aut ſi ſors non obſervaretur, extra ordinem lege aliqua, id eſt plebiſcito, eas ſibi parabant, ut docuit Sigon. III. Provinc. cap. I. & id probat ex II. Philipp. *Quæſtor*, inquit, *es factus, deinde continuo ſine S. C. ſine ſorte; ſine lege ad Cæſarem cucurriſti.* & ex epiſt. ad Atticum: *Pompejus Q. Caſſium quæſtorem ſine ſorte delegit, Cæſar Antonium, ego Cælium ſorte datum offenderem.* De variis legibus Titiis multa quidem Ant. Auguſtin. de legibus, & Fr. Hotoman. nec non Frider. Brummerus ad legem Cinciam, cap. I. ſed de hac, cujus hic ſit mentio, nihil annotarunt. Verum Steph. Pighius in faſtis Romanis ad annum 488. exiſtimat C. Titium trib. pl. illo anno legem tuliſſe; de quæſtorum numero duplicando, & provinciis quæſtoriis augendis ſortiendiſque ex S. C. Hanc eſſe illam legem, quam hic Cicero dicat Titiam. Nihil adhuc probabilius à quoquam eſt allatum, quamvis ſit mera conjectura. *Græv.*

28. *Provinciam tacitam.*] Pighius noſter libro VI. Faſtorum putat heic excidiſſe nomen provinciæ, aut ſanè negligenter ab Oratore præteritam; qui conſulatur junioribus, ſuper illo, *cui etiam adclamari ſolet*; quod ſtatim ſequitur. *Grut.* *Tacita provincia* vocatur, quia fuit una ex provinciis quatuor Quæſtoriis Italiæ, in qua nulla rerum materia. Imitatus eſt hunc locum Tacitus in vitâ Agricolæ cap. 6. *Mox inter quæſturam ac tribunatum plebis, atque etiam ipſum tribunatus annum quiete & otio tranſiit*, &c. *Idem præturæ tenor & ſilentium.* Græv.

29. *Oſtienſem.*] *Oſtienſem* autem provinciam quæ maritima eſſet, negotioſam fuiſſe, cum ob alias cauſas oportet, tum propter ſalinas,

ſtrem, quàm negotioſam & moleſtam. Conſedit utriuſque nomen in quæſtura. nullum enim vobis ſors campum dedit, in quo excurrere virtus cognoſcique poſſet.

IX. RELIQUI temporis ſpatium in contentionem vocatur. ab utroque diſſimillima ratione [d] tractatum eſt. Servius hîc nobiſcum hanc urbanam militiam [30] reſpondendi, 19

ſcri-

[d] certatum MS.

næs, quæ circa illàm urbem conditam ab Anco rege. facta fuerunt, ut ſcribit Livius lib. I. Itaque *acclamari huic ſolere* ita accipio, ut ſors hujus clamore populi. exagitetur, quemadmodum eodem verbo cum alibi tum in Piſoniana, uſus eſt: *Da te populo, committe ludis, ſibilum metuis? Ubi ſunt veſtra ſcholæ? ne acclametur? ne id quidem eſt curare philoſophi.* Et in Bruto: *Sed tamen non moveo ne mihi acclametis.* Camerar. Hæc erat provincia, quæ Quæſtoribus dabatur: Sueton. Claud. 24. *Collegio Quæſtorum pro ſtratura viarum gladiatorum munus injunxit, detractaque Oſtienſi, & Gallica provincia, curam ærarii Saturni reddidit.* Vide quæ notavit Caſaubonus ad illum locum & Torrentius ad Julium Suetonii ad cap. 19. Dicebatur eadem *Aquaria, & frumentaria,* quia ad Quæſtorem Oſtienſem, cujus Cicero meminit in Seſtiana, pertinebat cura adportationis frumenti, & rei maritimæ in mari infero, ut oſtendit Lipſius ad IV. Taciti annalis cap. 27. qui & de reliquis tribus Quæſtoriis in Italiæ provinciis erudite ibi diſputat. Quatuor enim in Italia erant provinciæ Quæſtoriæ, quas tacitas & quietas vocat Tullius, quia longius aberant à bellica tempeſtate. Quanquam de aquariis provinciis diſſentit Steph. Pighius ad annum V. C. 488. qui docet omnes Italicas provincias Quæſtorias dictas eſſe aquarias per ludibrium & contemptum, quia nihil in iis negotii erat propter Italiæ perpetuam pacem. Sed plura ibi vide apud Pighium copioſe de Oſtienſi & aliis tribus provinciis Quæſtoriis in Italia diſſerentem. *Gravius.*

30. *Reſpondendi, ſcribendi, cavendi.*] Tribus verbis juriſconſultorum conſuetudinem expreſſit. reſpondent enim de jure conſulentibus, cum dicunt: hoc in lege ſcriptum eſt, hoc jus poſtulat. id reſponſum vel voce tantum, vel ſi rudior & imperitior eſſet is, qui conſulebat, ſcriptum dabatur. inde natus eſt jocus ille in ep. ad Valerium juriſconſultum: *Qui iſtinc nunc veniunt, partim te ſuperbum eſſe dicunt, quod nihil reſpondeas, partim contumelioſum, quod male reſpondeas.* Et ad Trebatium: *Qui iſtinc veniunt ſuperbiam tuam accuſant, quod negent te percunctantibus reſpondere. Scribere* autem dicuntur, cum formulas ſcribunt litigantibus. quò ſpectat illud ad Trebatium: *Quod ſi ſcribere oblitus es; minus multi jam te advocato cauſſâ cadent.* Cavere, de iiſdem proprie uſurpatur. cavent enim cum aliquem conſilio juvant atque inſtruunt, ſive is litiget, ſive contrahat. ad Appium ep. 1. lib. III. *L. Valerium juriſconſultum valde tibi commendo, ſed ita etiam, ſi non eſt juriſconſultus. melius enim ei cavere volo, quam ipſe aliis ſolet.* & ad Trebatium; *Tu, qui ceteris cavere ſoles in Britannia ne ab eſſedariis decipiaris, caveto.* & in procemio Topicorum ad eundem: *Cum tu mihi, meiſque ſæpe caviſſes.* P. Manut.

ſcribendi, cavendi; plenam ſollicitudinis, ac ſtomachi; ſecutus eſt: jus civile didicit: multum vigilavit: laboravit: præſtò multis fuit: multorum ſtultitiam perpeſſus eſt: arrogantiam pertulit: difficultatem exſorbuit: vixit ad aliorum arbitrium, non ad ſuum. Magna laus, & grata hominibus, unum hominem elaborare in ea [e] ſcientia, quæ ſit multis profutura.

e ſententia *MS.*

20 Quid Murena interea? fortiſſimo & ſapientiſſimo viro, [f] ſummo imperatori, legatus L. Lucullo fuit: qua in legatione duxit exercitum: ſigna contulit: manum conſeruit: magnas copias hoſtium fudit: urbes partim vi partim obſidione cepit: Aſiam iſtam refertam, & eandem delicatam, ſic obiit, ut in ea neque avaritiæ neque luxuriæ veſtigium reliquerit: maximo in bello ſic eſt verſatus, ut [g] hic multas res & magnas ſine imperatore geſſerit, nullam ſine hoc imperator. Atque hæc, quamquam præſente L. Lucullo loquar, tamen, ne ab ipſo, propter periculum noſtrum, conceſſam videamur habere licentiam fingendi, publicis litteris teſtata ſunt omnia: quibus L. Lucullus tantum laudis impertit, quantum neque ambitioſus imperator, neque invidus, tribuere alteri in communicanda gloria debuit.

f ſummo *non eſt in MS.*

P. B.

g hic *deeſt in MS.*

21 Summa in utroque eſt honeſtas, ſumma dignitas: quam ego, ſi mihi per Servium liceat, pari, atque eâdem in laude ponam. ſed non licet. agitat rem militarem: inſectatur totam hanc legationem: aſſiduitatis, & operarum harum quotidianarum putat eſſe conſulatum. [31] Apud exercitum mihi fueris, inquit, tot annos? forum non attigeris? [h] abfueris tamdiu? &, cùm longo intervallo veneris, cum iis, qui [32] in foro habitarunt, de dignitate contendas?

h afueris *MS.*

31. *Apud exercitum.*] Objectio in perſona expreſſa. habet autem interrogationis figura hoc loco indignationem. Ut, *Quis tu es, quis mihi es, cur meam tibi?* Eſt autem in pronomine elegans idiotiſmus, qualis & in aliis linguis animadvertitur. Phormione, *Qui mihi, ubi ad uxores ventum eſt, tum fiunt ſenes.* Hæc à Fabio lib. V. de refutatione referuntur hoc modo: *Uti nunquam committendum eſt, ut adverſariorum dicta tum ſua confirmatione referamus, aut etiam loci alicujus executione adjuvemus, niſi cum eludenda.* Apud exercitum mihi fueris, inquit, tot annis forum non attigeris, abfueris tamdiu, & cum tam longo intervallo veneris cum iis qui in foro habitarunt, de dignitate contendas. *Camer.*

32. *In foro habitarunt.*] Vel dicit hoc ſimpliciter ut & illud in Bruto accipi poſſe video: *Et ii quidem habitabant in roſtris.* nam quoſdam quo facilior eſſet aditus indigentibus opera ſua, in forum

das? Primùm iſta noſtra aſſiduitas, Servi, neſcis, quantum interdum afferat hominibus faſtidii, quantum ſatietatis. mihi quidem vehementer expediit, [33] poſitam in oculis eſſe gratiam. ſed tamen ego mei ſatietatem magno meo labore ſuperavi: & tu idem fortaſſe: verumtamen utrique noſtrûm deſiderium nihil obfuiſſet.

Sed, ut, hoc omiſſo, ad ſtudiorum atque artium contentionem revertamur: quî poteſt dubitari, quin ad conſulatum adipiſcendum, multo plus afferat dignitatis rei militaris quàm juris civilis gloria? Vigilas tu de nocte, ut tuis conſultoribus reſpondeas: ille, ut eò, quò intendit, maturè cùm exercitu perveniat. te gallorum, illum buccinarum cantus exſuſcitat. tu actionem inſtituis: ille aciem inſtruit. tu caves, ne tui conſultores; ille, ne urbes, aut caſtra capiantur. [34] Ille tenet, & ſcit, ut hoſtium copiæ; tu, ut aquæ pluviæ arceantur. Ille exercitatus eſt in propagandis finibus; tu in regendis: ac nimirum (dicendum eſt enim quod ſentio) rei militaris virtus præſtat ceteris omnibus. 22 P. CXXIX.

X. HÆC NOMEN populo Romano, hæc huic urbi æternam gloriam peperit: hæc orbem terrarum parere huic impe-

rum commigraſſe legimus. Sed & translatum *habitandi* eſſe verbum intelligi poteſt, ut frequentiam & aſſiduitatem & veluti ſedes quaſdam proprias ſtudii & occupationis ſignificet, ut de Orat. lib. I. *qualis eſſe poſſet is qui habitaret in ſubſelliis*, id eſt, qui in judiciis tantum verſaretur. Et alibi, *habitare in ſuis bonis.* Et pro Plancio, *habitavi in oculis, preſſi forum.* Ita & Plautus Pœnulo; *Comitiales ſunt meri, ibi habent.* dicit enim ſemper in comitio illos verſari atque conſpici. *Camer.*

33. *Poſitam eſſe in oculis.*] Id eſt, ante oculos & in conſpectu, πρὸ ὀφθαλμῶν. ut Attic. lib. IV. *Sed volui meam poteſtatem eſſe, vel petendi, vel ineunte æſtate exeundi, & interea me eſſe in oculis civium de me opt. meritorum non alienum putavi.* Alibi admirationis habet hæc forma ſignificationem. ut Attic. lib. VI. *Itaque Publicanis in oculis ſumus.* Camerar. *In oculis*, eſt in promptu, in populi conſpectu fuiſſe beneficia, quibus populum mihi devinxi. Poſtquàm Cicero de provincia Sicilia Quæſtor deceſſit, Romæ habitare in oculis civium conſtituit. *Deſtitit*, inquit pro Planco, *quid de me audituri eſſent homines cogitare: feci, ut poſtea quotidie me viderent, habituri in oculis, preſſi forum, neminem à congreſſu meo, neque janitor meus, neque ſomnus abſterruit. Et quid ego dicam de occupatis meis temporibus, cui fuerit ne otium quidem unquam otioſum?* Sylvius.

34. *Ille tenet & ſcit, ut hoſtium &c.*] Hæc iſta citat Quintilianus lib. IX. Inſtit. Orat. cap. 3. ſed alia facie in mſ. Palatino, quàm hodie viſuntur: neque tamen ſine multis nævis. *Grut.*

 35. *In-*

imperio coëgit: omnes urbanæ res, omnia hæc noſtra præclara ſtudia, & hæc forenſis laus, & induſtria, latent in tutela ac præſidio bellicæ virtutis. ſimulatque [35] increpuit ſuſpicio tumultus; artes illicò noſtræ conticeſcunt.

23 Et, quoniam mihi videris iſtam ſcientiam juris tamquam filiolam oſculari tuam, non patiar te in tanto errore verſari, ut iſtud neſcio quid, quod [i] tantopere didiciſti, præclarum aliquid eſſe arbitrere. Aliis ego te virtutibus, continentiæ, gravitatis, juſtitiæ, fidei, ceteris omnibus, conſulatu, & omni honore ſemper digniſſimum judicavi: quòd quidem jus civile didiciſti; non dicam, operam perdidiſti: ſed illud dicam, nullam eſſe in illa diſciplina munitam ad conſulatum viam. omnes enim artes, quæ nobis populi Romani ſtudia conciliant, & admirabilem dignitatem & pergratam utilitatem debent habere.

i tant o opere MS.

24 XI. Summa dignitas eſt in iis, qui militari laude antecellunt. omnia enim, quæ ſunt in imperio, & in ſtatu civitatis, ab iis defendi & firmari putantur. ſumma etiam utilitas: ſiquidem eorum conſilio & periculo, cùm republica, tum etiam noſtris rebus perfrui poſſumus. Gravis etiam illa eſt, & plena dignitatis, dicendi facultas, quæ ſæpe valuit in conſule deligendo, poſſe conſilio atque oratione, & ſenatus, & populi, & eorum, qui res judicant, mentes permovere. Quæritur conſul, qui dicendo nonnumquam comprimat tribunicios furores, qui concitatum populum flectat, qui largitioni reſiſtat. Non mirum, ſi ob hanc facultatem homines ſæpe etiam non nobiles conſulatum conſecuti ſunt: præſertim cùm hæc eadem res plurimas gratias, firmiſſimas amicitias, maxima ſtudia pariat. quorum in iſto veſtro artificio, Sulpici, nihil eſt.

P. B.

25 Primùm dignitas in tam tenui ſcientia quæ poteſt eſſe? res enim ſunt parvæ, prope in ſingulis litteris atque interpunctionibus verborum occupatæ. Deinde etiam ſi quid apud majores noſtros fuit in iſto [k] ſtudio admirationis: id, [36] enuntiatis veſtris myſteriis, totum eſt contemptum & abje-

k *Vict. & alii* jure.

35. *Increpuit ſuſpicio.*] Sonitus ſignificatur, ut *fores crepuere* & *digitis concrepuerit* offic. III. Virgil. cum accuſativo poſuit verbum hoc lib. I. Æneid.

At tuba terribilem ſonitum procul ære canoro
Increpuit.

Et Ovid. Briſeïde:

Threiciam digitis increpuiſſe lyram. Camer.

36. *Enunciatis veſtris myſteriis.*] Proverbium tranſlatum de arcanis

abjectum. 37 Poſſet agi lege necne, pauci quondam ſciebant. faſtos enim vulgò non habebant. erant in magna potentia qui conſulebantur: à quibus etiam dies, 38 tamquam à Chaldæis, petebantur. Inventus eſt ſcriba quidam Cn. Flavius, qui cornicum oculos confixerit, & ſingulis diebus ediſcendos faſtos populo propoſuerit, & ab ipſis cautis 39 juriſconſultis eorum ſapientiam compilarit. Itaque

canis ſacris Græcorum, in quibus *Eleuſinia* fuere præcipua, quæ *enunciare*, id eſt, profanis prodere capitale fuit: lib. Tuſcul. IV: *Et quidem illam ipſam iram Centurio habeat aut ſignifer, vel cæteri, de quibus dici non neceſſe eſt, ne Rhetorum aperiamus myſteria.* Et μυστικὰ *celanda* & *obſcura.* Attic. libro VI. *Illud præterea* μυστικώτερον *ad te ſcribam, tu ſagacius adorabere.* Camer.

37. *Poſſet agi lege.*] Agere lege, eſt, ſuum jus in judicio à prætore legibus petere. Lib. II. in Verr. *Quis umquam iſto prætore, Chelidone invita, lege agere potuit? Lege agere*, non quotidie, ſed faſtis tantum diebus licebat. Faſti autem dies non omnibus olim noti erant, ſed à pontificibus petebantur: poſtea publicati ſunt ab eorum ſcriba Cn. Flavio. ad Attic. lib. VI. *Quid ergo profecit, qui protulit faſtos? occultatam putant quodam tempore iſtam tabulam, ut dies agendi peterentur à paucis. nec vero pauci ſunt auctores Cn. Flavium ſcribam faſtos protuliſſe, actioneſque compoſuiſſe.* Livius lib. IX. *Civile jus, repoſitum in penetralibus pontificum, evulgavit; faſtoſque circa forum in albo propoſuit, ut, quando lege agi poſſet, ſciretur.* Ovid. lib. I. Faſt,

Ille nefaſtus erit, per quem tria verba ſilentur:
Faſtus erit, per quem lege licebit agi. P. Manut.

38. *Tamquam à Chaldæis.*] Chaldæi gentili appellatione ſunt, qui *genethliaci* à re dicuntur. Quod die notato, quo quiſque in lucem prodierit, de vitæ fortuna & exitu prædicere ſoleant. Idem & ad omnes inchoationes quod tempus felix aut contrarium ſit, demonſtrant. *Camerar.* Nihil ſuſcipiebant quidam ſuperſtitioſi, nec iter, nec aliud quid, quin nec cibum capiebant, nec pharmacum, antequam aut Mathematicos conſuluerant, aut geneſin ab illis factam, cognituri nunc hæc res fauſta eis ſit, necne. De quibus Juvenalis:

Ad primum lapidem vectari cum placet, hora
Sumitur ex libro.

Et iſtud:

Si prurit frictus ocelli
Angulus inſpecta geneſi collyria poſcit.

Nam conſulebant Mathematicos, quæ hora apta eſſet cibo capiendo, aut pharmaco:

Capiendo nulla videtur
Aptior hora cibo niſi quem dederit Petoſiris.

Cl. Salmaſius de annis Climactericis. *Græv.*

39. *Jureconſultis.*] Sic Ciceronem ſcripſiſſe, dicendum tamen, *juriſconſultus*, auctor Chariſius. ego Ciceronem eo ſequor libentius, quia ſic ab aliis quoque ſcribi ſolitum animadverto. eſt enim

que irati, quòd ſunt veriti, ne, dierum ratione pervulgata & cognita, ſine ſua opera lege poſſet agi, [40] notas quaſdam compoſuerunt, ut omnibus in rebus ipſi intereſſent.

26 XII. Cùm hoc fieri belliſſimè poſſet: Fundus Sabinus meus eſt: immo meus: deinde judicium: noluerunt. FUNDUS, inquit, QUI EST IN AGRO, QUI SABINUS VOCATUR. Satis verboſè. cedò, quid poſtea? EUM EGO EX JURE QUIRITIUM MEUM ESSE AIO. [1] Quid tum? INDE EGO TE EX JURE MANU CONSERTUM VOCO. Quid huic tam loquaciter litigioſo reſponderet [41] ille, unde petebatur, non habebat. Tranſit

1 Quid tum inde? EGO. *edd. vett.*

enim hæc Romæ in ædibus patricii ornatiſſimi Flaminii Galgani antiqua inſcriptio; L. AQUILIUS. JURECONSULTI. GEMELLIUS. *P. Manut. Juriſconſultis.*] Non debebat modus ſcribendi in hac voce ſic fluctuare. Nam quum plerique & nunc & mox *juriſconſultus* habeant, Victorius in loco noſtro edidit *jureconſultis*, & paulo poſt infra *juriſconſultorum*, quæ vides quomodo apud Gruterum habeant aliter, & quid ipſe ſolus notaverit. Itaque ſuccurrant, quibus copia eſt librorum veterum. *Gronovius.*

40. *Notas quaſdam compoſuerunt.*] Manutius interpretatur obſcura quædam verba, ſed nec actionum ſunt formulæ, nec verba, nec, ut alii volunt, ſiglæ. Siglæ ſunt ſingulæ litteræ verba ſignificantes, ut Senatus Populuſque Romanus, ſiglis ita ſcribitur S. P. Q. R. ſed notæ non erant litteræ, ſed certa ſigna, quibus verbum unum aut plura exprimebantur. Sic Senatus Populuſque Romanus notâ exprimebatur, ut docuit maximus Cujacius Obſervat. XII. cap. 40. De his notis habes librum, qui Tyronis & Senecæ nomen præ ſe fert, ſubjectum Corpori Inſcriptionum Gruteri. Qui notis utebantur, & iis orationes excipiebant, dicebantur Notarii, qui *ſiglis*, *ſingularii*, l. de off. præf. prætor. Afric. & in notit. imp. Rom. De his Manilius IV. Aſtron. loquitur de iis, qui ſub Virginis ſigno naſcuntur:

Hic & ſcriptor erit velox, cui littera verbum eſt,
Quique notis linguam ſuperet, curſimque loquentis
Excipiat longas nova per compendia voces.

Cui littera verbum eſt, hoc eſt, qui ſiglis ſcribit; *Quique notis linguam ſuperet*, eſt notarius, qui notis excipit orationes. His notis olim repleti erant libri Juriſconſultorum, inde eas dicuntur intelligere. Manilius non longe poſt de iis, qui ſub libra naſcuntur, loco à Manutio etiam allato;

Hinc etiam legum tabulas, & condita jura
Noverit, atque notis levibus pendentia verba.

Vetuit tamen poſtea Juſtinianus uti notis & ſiglis in deſcribendis Juris libris, ut docti homines notarunt. *Grav.*

41. *Ille unde petebatur.*] Modus loquendi, quem videntur veteres libentius uſurpaſſe, quam ut dicerent, debitor, aut debitores.

Ad

Tranſit [m] idem jureconſultus, [42] tibicinis Latini modo: UNDE TU ME, inquit, EX JURE MANU CONSERTUM VOCASTI, INDE IBI EGO TE REVOCO. Prætor interea, ne pulchrum ſe ac beatum putaret, atque aliquid ipſe ſua ſponte loqueretur, ei quoque carmen compoſitum eſt, cùm ceteris rebus abſurdum, [43] tum verò in illo: SUIS UTRISQUE SUPERSTITIBUS, m ad eum jurec. *Lamb.* P. CXXX.

Ad Trebatium: *Ego omnibus, unde petitur, hoc conſilii dederim, ut à ſingulis interregibus binas advocationes poſtulent.* Et lib. I. de Orat. *Homo ex diſertorum numero poſtulabat, ut illi, unde peteretur, vetus atque uſitata exceptio daretur, cujus pecunia dies fuiſſet.* P. Manut.

42. *Tibicinis Latini modo.*] Quintilianus lib. VII. ſcribens de duorum fratrum controverſia, quorum unus ruſticus erat, alter diſertus, poſtquam dixit quid pro ruſtico declamator poſſit dicere, dicturus quid idem pro diſerto: *Tranſeat*, inquit, *nunc idem ille qui cogitavit, ut ait Cicero, tibicinis Latini modo ad diſertam.* Tibicinis igitur Latini modo tranſire dicitur is, qui petitoris & defenſoris cauſſam agit, aut probationes invenit. In agendis Comœdiis Latini tibicines à tibiis dextris ad ſiniſtras tranſibant, auctore Donato Commentariis in Terentium quem vide. *Sylvius.* Quæſiverunt viri docti, qui ſit ille Latinorum tibicinum modus, quo cum comparatur Juriſconſultorum ſolemnia carmina præeuntium mos. Quæ Sylvius attulit, illos tranſiiſſe à ſiniſtris ad dexteras tibias, nuſquam legitur. Videntur quidem non nunquam mutatæ tibiæ fuiſſe, ſed non tamen dicebatur tibicen tranſiſſe à dextris ad ſiniſtras. Præterea licet res ita ſe haberet, non tamen hoc loco loquitur Cicero de patrono cauſſæ, qui & petitorem, & unde petitur, defendit, ſed de Juriſconſulto, qui docet utramque rationem agendi in jure, ſecundum ritus & inſtituta majorum ſollemnia. Non puto ego alium eſſe tibicinum illorum modum, quam quem præſtabant in ſcena hiſtrionibus, cum modos facerent, & modo ſubmiſſius modo contentius canendo ad hunc vel illum hiſtrionem ſe converterent, & dicendi agendique rationem ſuo cantu oſtenderent & moderarentur, æque ut Juriſconſulti agendi rationem præſcribebant ſuis formulis, *ite viam, redite viam.* De hoc tibicinum uſu in ſcena Cicero III. de Orat. *Neque id actores prius viderunt, quam ipſi poëtæ, quam denique illi etiam, qui fecerunt modos, à quibus utriſque ſummittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, variatur, diſtinguitur.* Grævius.

43. *Tum vero nullo uſui: utriſque ſuperſtitibus.*] Quidam emendarunt ſic ut fieret, *nullo uſu*, ita ſeptimi caſus fuerint, & intelligeretur, ut nullum uſum, ſive in nullo uſu. Sin vera eſt lectio *nullo uſui*, ut puto, tale erit quale, *eſſe bono, malo, voluptati.* Et Terentius: *Qui alicui rei eſt.* Et Livius lib. III: *Simul peritos legum peregrinarum ad condenda nova jura uſui fore credebant.* Sed *nullo*, ita factum jam erit flexione antiqua & ſimilitudine nominum adjectivorum in *us*. Cum poſteriores illa nota nomina VIII. ut pronomi-

l TIBUS, PRÆSENTIBUS: ISTAM VIAM DICO:
n *alii* ITE. n INITE VIAM. Præſtò aderat ſapiens ille, qui inire
o *alii* ITE. viam doceret; o REDITE VIAM. eodem duce redibant.
p Barbatos *MS.* Hæc jam tum 44 apud illos p barbatos, ridicula, credo, vide-

nomina per caſus declinarint. *Camerar.* *Utriſque ſuperſtitibus.*] Quidam *viriſque* emendarunt pro *utriſque.* Ego Pantagathum ſecutus, receptam lectionem retineo: nam Prætor præcinente Juriſconſulto, utroſque alloquitur petitorem, & unde petitur, inire & redire viam: quos frigidum eſſet vocare viros: ſed illud animadvertendum eſt, melius ne legatur, *utriſque præſentibus ſuperſtitibus.* (voco hic ſuperſtites, non qui ſupervivunt aliis, ſed litigatores utroſque ſtantes ſupra fundum controverſum) muto autem ordinem, quod qui ſuperſtites ſunt, neceſſario ſunt & præſentes, non autem qui præſentes, iidem neceſſario & ſuperſtites: quem ordinem puto obſervatum ab illis ſcrupuloſis Juriſconſultis. Alii delent vocem *præſentibus*, quam ſcholium alicujus putant eſſe, qui declarare voluerit verbum *ſuperſtitibus.* Cum hæc ſcripſiſſem, Petrus Ciacconius Hiſpanus, magni vir ingenii, quid ipſe de hoc loco ſentiret, mihi indicavit: exiſtimat autem interpunctionis nota poſt verbum *utriſque* poſita, ita poſſe locum emendari: *Superſtitibus præſentibus, ſumite vindicias, ite viam.* quæ quidem emendatio videtur confirmari Feſti teſtimonio, qui ſcribit: *Superſtites præſentes, teſtes præſentes ſignificat: cujus rei teſtimonium eſt, quod ſuperſtitibus præſentibus, ii inter quos controverſia eſt, vindicias ſumere jubentur.* Plautus in Artemone, *Nunc mihi licet quidvis loqui, nemo hic adeſt ſuperſtes.* legendum vero eſſe apud Feſtum: *Superſtites præſentes, teſtes præſentes ſignificat*, & locus quem ipſe citat teſtimonio eſt, & alter in voce Pube: *Pube præſente*, inquit, *eſt populo præſente.* Urſinus. *Tum verò in illo:* SUIS UTRISQUE SUPERSTITIBUS, *&c.*] Debebunt mihi aliquam gratiam, puto, Critici, quod hunc locum eis ſanaverim, præeuntibus Pall. quatuor. antea legebamus, *tum verò nullo uſui*, UTRISQUE *&c.* plura in hunc locum noſter Schottus libro I. Nodor. cap. 10. *Gruter.* Vellem Palatinorum ſuorum ſcripturam explicaſſet Gruterus, quid ſibi vellent illi *ſui utrique ſuperſtites*, quamvis ſic quoque videatur legiſſe Servius ad Virgil. III. Æneid. Repoſui ego lectionem, quam Victorius, Lambinus, Manutius in ſuis repererunt libris, *tum vero nullo uſui*, aut, ut P. Manutius, & editiones vetuſtiores, *nullo uſu.* Videtur autem rectiſſime hunc locum diſtinxiſſe Petrus Ciacconius: *Tum vero nullo uſu utriſque*, petitori nimirum & unde petitur. In ceteris adſtipulor Manutio & Hotomanno, qui præſentibus cenſent eſſe interpretationem τῦ *interpretibus*, nec dubito Feſtum ſcripſiſſe: *Superſtites, præſentes teſtes ſignificat: cujus rei teſtimonium eſt, quod ſuperſtitibus, id eſt præſentibus teſtibus, ii inter quos controverſia eſt, vindicias ſumere jubentur.* Nititur hæc emendatio auctoritate Servii, quem laudarunt viri docti. *Grev.*

44. *Apud illos barbatos.*] Homines minime malos, ut illis temporibus erant, qui tamen hæc fortaſſe ridebant. Triplex in barbis mos fuit: ante minorem Africanum, ut nemo raderetur: poſt

videbantur, homines, cùm rectè, atque in loco conſtitiſſent, juberi abire: ut, unde abiſſent, eodem ſtatim redirent. Iiſdem ineptiis [45] fucata ſunt illa omnia, QUANDO TE IN JURE CONSPICIO. & hæc, SED ANNE TU [46] DICIS, QUI CAUSA VINDICAVERIS? quæ dum erant

poſt Africanum, ut juvenes tantum: poſtremis reipublicæ temporibus, ut omnes, exceptis quibuſdam adoleſcentulis laſciviæ deditis: de quibus ad Attic. 16. 1. *Concurſabant barbatuli juvenes, duce filiola Curionis.* Et pro Cœlio: *Aliquis mihi ab inferis excitandus eſt ex barbatis illis, non hac barbula, qua iſta delectatur, ſed illa horrida, quam in ſtatuis antiquis, & imaginibus videmus.* Quibus ex verbis priſcorum quoque temporum mos de non raſa barba demonſtratus. de more autem, qui fuit minoris Africani ætate, lib. III. cap. 4. auctor eſt Gellius. Hic Cicero cum ait, *apud illos barbatos*, perſpicue morem ſignificat priſcorum temporum, exempli gratia, cum viveret Appius Cæcus; cujus exemplum ſubjecit in oratione pro Cœlio, cum dixiſſet: *Aliquis mihi ab inferis excitandus eſt ex barbatis illis.* P. Manut.

45. *Fucata ſunt illa omnia.*] *Fucata* dicuntur, quæ alieno colore picta ſunt. Plinius fucum marinum, id eſt, φῦκος tinctorum officinis notum eſſe ſcribit libro XXVI, cap. x. Et formæ lenocinio ſerviiſſe credibile. Etſi generaliter omnis adulterinus color hac appellatione, ut apud Theocrit. ἀδωνιαζούσαις νίτρον καὶ φῦκος ἀπὸ σκανᾶς ἀγοράσδων. Et *impoſtura* eodem verbo ſignificatur, ut hoc loco & Terent. *fucum factum mulieri*, in Eunuch. 3, 5. verſ. 40. *Camerar.*

46. *Dicis cauſa vindicaveris.*] Sic eſt legendum: hoc primum deinde quid ſit, *dicis cauſa*, ſi cui forte ignotum eſt, ex Varrone, & noſtræ ætatis Juriſconſultis diſcendum: qui docent, *dicis cauſa*, idem fere valere, quod λόγου χάριν, vel ἀφοσιώσεως ἕνεκα, νόμου χάριν, προφάσεως ἕνεκα, id eſt, religioni, vel legi ſatisfaciendi cauſa: perfungendi officii cauſa, &c. utitur hoc quaſi proverbio, & in libro IV. accuſat. & lib. I. epiſt. ad Atticum, epiſt. 17. cujus initium eſt: *Nihil mihi ſcito jam deeſſe*, &c. ibi. ſed *imminuit auctoritatem ſuam, quod habet, dicis cauſa, promulgatum illud de Clodio*, &c. Sic enim edidimus, Pithœi conjecturam ſecuti. Sed, quod ad cetera hujus loci pertinent, malim ſic legi, *Sed anne tu dicis cauſa vindicaveris.* Immo vero totum hunc locum ab illis verbis, *Quando te in*, &c. ſic legendum arbitror, *Quando in jure te conſpicio, poſtulo, an ſuas auctor, anne tu dicis cauſa vindicaveris.* vel ſic, *Quando in jure te conſpicio*, &c. & hæc, *anne tu dicis cauſa vindicaveris.* Hæc enim formula, *Quando in jure te conſpicio*, non eſt integra apud Ciceronem, ut licet intelligere ex Valerio Probo, de notis, ſeu litteris antiquis. Sic enim ille docet hanc actionis formulam ſcribi, & concipi conſueviſſe. Q. I. I. T. C. P. A. F. A. quas litteras ſic explicat, *Quando in jure te conſpicio, poſtulo anne fuas auctor.* nam credibile eſt, Ciceronem res auditoribus notas referentem, non totas dixiſſe, ſed nonnulla prætermiſiſſe: atque idcirco poſuiſſe id, quod in talibus uſurpari conſuevit,

erant occulta, neceſſariò ab eis, qui ea tenebant, petebantur: poſteà verò pervulgata, atque in manibus jactata & excuſſa, inaniſſima prudentiæ reperta ſunt: fraudis autem & ſtultitiæ pleniſſima.

27 Nám cùm permulta præclárè legibus eſſent conſtituta, ea jureconſultorum ingeniis pleraque corrupta ac depravata ſunt. Mulieres omnes propter infirmitatem conſilii majores in tutorum poteſtate eſſe voluerunt: hi invenerunt genera tutorum, [47] quæ poteſtate mulierum continerentur.

ſuevit, &c. Verum tamen, ut libere, quod ſentio, dicam, videtur apud Probum legendum, aut ſcribendum, Q. I. I. T. C. P. V. F. A. ut ſit, *Quando in jure te conſ. poſt. ut ſuas auctor.* nam poſtula, an ſuas auctor, Latine dici non poſſe exiſtimo. debet enim, & ſolet dici, *Quæro an ſuas auctor. Poſtulo* autem, valet, æquum cenſeo, ἀξιῶ. Lambinus. *Sed an ne tu dicis qui cauſa vindicaveris.*] In veteri manuſcripto libro *ain*, pro *an ne*, ſcriptum eſt: quæ lectio non videtur habere locum in hoc more dicendi. utuntur enim eo, qui aliquid audierunt inexpectatum, hic vero videtur *unde petitur* rogare petitorem, ut dicat non ſi vindicaverit (videt enim vindicaſſe) ſed rogat cauſam cur vindicaverit, ut poſſit illam coarguere. Itaque Pantagathus legebat, *Cauſſam ne tu dicis, qui cauſſa vindicaveris.* Urſin. SED ANNE TU DICIS QUI CAUSA VINDICAVERIS.] Editio prima, QUIA. Pal. pr. QUI EANDEM VINDICAVERIS. ceteri tres, ut & S. Victoris, præferunt fere, SED ANNE TU DIC IIS QUI CAUSA VIND. Gulielmius annotavit legendum videri: DICIS CUI CAUSA, &c. Lambinus abjecit illud QUI, quod nec in editis ab Victorio. conſulatur inter alios Cujacius libro V. Obſervat. cap. 33. *Grut.* Recte Lambinus & Victorius abjecerunt *qui*. Id intruſerunt ingratiis Muſarum & Tullii, qui ignorarunt, quid eſſet *dicis gratia.* vide Ant. Auguſtini opinionum lib. II, cap. 2. Recte quoque Cujacius in obſervationibus verba Ciceronis laudat, ut in Victoriana leguntur, oſtenditque ex hoc loco *dicis cauſſa* formulam quoque uſitatam fuiſſe in judiciis. *Gravius.*

47. *Quæ poteſtate mulierum continerentur.*] Vidit ante nos hujus loci difficultatem, civilis juris illuſtrator, ſummæque doctrinæ vir Andreas Alciatus, & aliquid tamen attulit, quod æquus lector, meâ quidem ſententiâ, probare poſſit. Ejus opinionem iiſdem verbis, quibus ille ſcriptam reliquit, ſubjiciam. loco enim Ciceronis recitato, hæc adſcripſit. Quale id ſit, vix poſſim invenire, niſi dicamus, mulieres ſervos ſuos actori publico conceſſiſſe, & poſtquam publici effecti eſſent, procuraſſe, uti ſibi in tutores darentur. etenim tales hodie quoque non plane ſervi ſunt, nec magis à tutela rejici, quam ceteri tabularii, poſſunt, & tamen nec omnino liberi videntur & propter reliquias prioris dominii, aliquo modo poſſunt dici poteſtate mulierum contineri. Non abſimilis fraudis mentio eſt & apud Cornelium Tacitum lib. II. *Negante reo agnoſcentes ſervos per tormenta interrogari placuit.*

&

rentur. Sacra interire illi noluerunt: horum ingenio
48 ſenes ad coëmptiones faciendas, interimendorum ſacrorum cauſa, reperti ſunt. In omni denique jure civili æqui-

& quia vetere ſenatuſconſulto quæſtio in caput domini prohibeatur, callidus, & novi juris repertor Tiberius mancipari ſingulos actori publico, jubet, ſcilicet, ut in Libonem ex ſervis ſalvo ſenatuſconſulto quæreretur. P. Manut. *Quæ poteſtate mulierum continerentur &c.*] Gulielmius adnotarat fortè legendum, *mulierum quæ in poteſtate tutorum.* ſed ignorabat, quæ producit Cujacius libro VII. Obſervat. cap. 11. eis commodè addas alia licet ex Gutherii libris de Jure Pontificio, quibus nihil hac noſtra ætate prodiit ſelectius. *Grut.*

48. *Senes ad coëmptiones faciendas.*] Juriſconſulti, exſtinguendorum ſacrorum cauſſa, quæ perpetua eſſe debebant, rationem hanc excogitarunt, ut ſenes coëmerent ea bona, quæ qui haberent, ſacris adſtringerentur. ii vero ſenes cum interirent, nemine ſuccedente, ſacra ſimul interibant. hunc morem Curius eleganter expreſſit in epiſtola ad Ciceronem: *Sum, inquit, χρήσει μὲν tuus, κτήσει δὲ Attici noſtri. ergo fructus eſt tuus, mancipium illius. quod quidem ſi inter ſenes coëmptionales venale proſcripſerit, egerit non multum.* Coëmptio autem actio illa tota dicebatur, cum, ſenibus illis eam partem bonorum, quæ ſacris obnoxia eſſet, coëmentibus, reliqua omnia mulieris in mariti poteſtatem dotis nomine tranſibant. pro Flacco: *In manum*, inquit, *convenerat. nunc audio: ſed quæro, uſu, an coëmptione, uſu non potuit: nihil enim poteſt tutela legitima ſine omnium tutorum auctoritate diminui. coëmptione? omnibus ergo auctoribus.* P. Manut. *Senes ad coëmtiones, &c.*] Hi dicebantur ſenes coëmtionales. M. Curius lib. 7. epiſt. ad M. Tull. Ciceronem: *Ergo fructus eſt tuus, mancipium illius: quod quidem ſi inter ſenes coëmtionales venale proſcripſerit, egerit non multum.* Lambinus. Hos ſenes ad coëmtiones faciendas plerique omnes confundunt cum ſenibus coëmptionalibus, qui apud Plautum & eundem Ciceronem appellantur. Sicut & perperam confundunt coëmtionem, cujus hic fit mentio, cum coëmtione, qua uxor in mariti manum convenit. Perperam etiam ſtatuitur per æs & libram fuiſſe modum interimendorum ſacrorum, ut multis oſtendit *ὁ πάνυ* Gronovius contra Hotomannum, Manutium, Scaligerum, Gutherium, Salmaſium lib. IV. de Pecun. vet. 7. qui & ibi primus vere docuit, hæredem, qui à ſacris liberari cupiebat, comparato ad id ſeni mancipaſſe hæreditatem per æs & libram venditione imaginaria, à J. C. reperta. Eam cum velut nactus ſit titulo mancipationis, non ut hereditatem, ſed ut rem emptam, ſacris liberam, interveniente ſtipulatione, reddi hæredi. hanc hic eſſe coëmtionem interimendorum ſacrorum. Vide locum laudatum, & caput ſequens de ſenibus coëmtionalibus quorum Cicero & Plautus meminit, qui ad hanc coëmtionem plane non pertinent. Hæc cum olim prodita ſint litteris, miror tamen nuperos editores maluiſſe glande veſci, inventis frugibus, ut & paullo ante de tutoribus, qui in poteſtate mulierum eſſent. Qui illi fuerint male Alciatus, optime Cujacius explicavit. *Grav.*

49. Ut

æquitatem reliquerunt, verba ipſa tenuerunt: [49] ut, quia in alicujus libris, exempli cauſa, id nomen invenerant, putarunt, omnes mulieres, quæ coëmptionem [q] facerent, Cajas vocari. Jam illud mihi quidem mirum videri ſolet, tot homines, tam ingenioſos, per tot annos etiam nunc ſtatuere [r] non potuiſſe, utrùm diem tertium, an perendinum: judicem, an arbitrùm: rem, an litem dici oporteret.

q fecerant *MS.*
r potuiſſe, non utr. *MS.*

28 . XIII. Itaque (ut dixi) dignitas in iſta ſcientia conſularis numquam fuit; quæ tota ex rebus fictis commentitiiſque conſtaret: [50] gratiæ verò multo etiam minores. Quod enim omnibus patet, & [ſ] æquè promptum eſt mihi, & adverſario meo, id eſſe gratum nullo pacto poteſt. Itaque non modo beneficii collocandi [t] ſpem, ſed etiam illud, quod [v] aliquando fuit, LICET CONSULERE, jam perdidiſtis. Sapiens exiſtimari nemo poteſt in ea prudentia, quæ neque extra Romam uſquam, neque Romæ, [51] rebus prolatis, quidquam valet. peritus ideò haberi nemo

P. B.
ſ quod æque *alii.*
t ſpes *MS.*
v aliquamdiu *Grut.*

49. *Ut quia in alicujus libris.*] Pal. pr. *ut Gaja*; neque de nihilo eſt hæc ſcriptura; nam & reliqui Pall. item S. Victor. diſerte habent *cuia.* & vero cum addat, *exempli cauſa*, apparet præceſſiſſe quid hujuſmodi. forte corrupta ſunt verba ſequentia, & reſcribendum, *ut Cajam in alicujus libris, exempli cauſa invenerant, putarunt &c.* Gruterus. Non longe à Palatinis abit Francii: *ut cuja in alicujus libri exempli cauſſa.* Locus utrique eſt ſcaber, ſuſpectum mihi eſt iſtud *exempli cauſſa*, cum præceſſiſſet *ut*, quæ vocula idem hoc loco notat, quod *exempli cauſſa.* Deinde mire ſcribitur id *nomen invenerant.* Quod fuit illud nomen? Atqui nullius nominis facta fuit ante mentio. Vereor ne multis centonibus hic locus ſit inquinatus. Forte Cicero ſcripſit: *ut quia Caja in alicujus libri exemplo invenerant, putarunt, omnes mulieres, qua coëmtionem fecerant, Cajas vocari.* in Francii codice ſcribitur *fecerant*, pro vulgato *facerent*, quamvis hoc poſſit ferri. *Exemplum libri* eſt ἀπόγραφον libri. *Grav.*

50. *Gratia verò multo etiam minores.*] Non potui excludere lectionem Pall. omnium & S. Victoris, confirmatam præterea omnibus editionibus notæ antiquæ. poſteriores enim nobis ingeſſere, *etiam minus.* non malè, ſi Ciceroni noſtram linguam affingere poſſemus. at ſic & ſupra dixit cap. XI. *plurimas gratias.* locum hunc annotarat item Gulielmius, tanquam de quo diſſerendum haberet, in ſchedis ſuis. *Grut.*

51. *Rebus prolatis.*] Res prolatæ dicebantur, cum feriari licebat, munerum urbanorum vacatione conceſſa: quo tempore ludi fiebant, Votivi, Romani, Victoriæ, Plebeji. ideo dixit Plautus in Capt. ex perſona paraſiti:

Ubi res prolata ſunt, cum rus homines eunt,

Simul

mo poteſt, quòd in eo, quod ſciunt omnes, nullo modo poſſunt inter ſe diſcrepare. difficilis autem res ideò non putatur, quòd & perpaucis & minimè obſcuris litteris continetur. Itaque, ſi mihi, homini vehementer occupato, ſtomachum moveritis, [52] triduo me juriſconſultum [x] eſſe profitebor. Etenim [53] quæ de ſcripto aguntur, ſcripta ſunt omnia:

x *alii non habent* eſſe.

Simul prolata res ſunt noſtris dentibus. Et ad Attic. epiſt. 12. lib. VII. *Nec enim rerum prolatio, nec ſenatus magiſtratuumque diſceſſus, nec ærarium clauſum tardabit.* Epiſt. 5. lib. XIV. *Meam ſtultam verecundiam; qui legari noluerim ante res prolatas, ne deſerere viderer hunc rerum tumorem.* Et ep. 8. Lib. III. ad Q. Fratr. *Res prolata: ad interregnum comitia adducta.* P. Manut.

52. *Triduo me Juriſconſultum eſſe profitebor.*] Inde ne conjicias, Ciceronem juris civilis imperitum fuiſſe, de ſe ita ſcribit in libris de claris oratoribus: *Ego*, inquit, *juris civilis ſtudio multum opera dabam Q. Scævola Publii filio: qui quanquam nemini ſe ad docendum dabat, tamen conſulentibus reſpondendo ſtudioſos audiendi docebat.* Camer.

53. *Quæ de ſcripto aguntur.*] Bipartitam enim facit profeſſionem Juriſconſultus Cicero, ut aut *actiones* & formulas judiciorum tradant, quæ omnia ſunt perſcripta ipſa & verſantur in tractatione aperti & uſitati juris legum & edictorum. Aut ut *de jure reſpondeant*, quod eſt opus prudentiæ & intelligentiæ ipſorum, cum de voluntate & ſententia legis, aut omnino juris ratione dubitatur ac quæritur. Cujus exemplum eſſe poteſt, quod Cicero memorat, ſcribens Trebatio libro ſeptimo: *Illuſeras heri inter ſcyphos, quod dixeram controverſiam eſſe, poſſetne hæres quod furtum antea factum eſſet recte furti agere. Itaque etſi domum bene potus ſeroque redieram; tamen id caput, ubi hac controverſia eſt, notavi & deſcriptum tibi miſi, ut ſcires id, quod tu neminem ſenſiſſe dicebas, Sextum Ælium M. Manilium, M. Brutum ſenſiſſe. Ego tamen Scævolæ & Teſtæ aſſentior.* Tales nunc multæ ſunt Juriſc. deciſiones. Quas quidem non numero, ſed ratione valere conveniebat, quod tamen aliter fit. Et quoniam *juris civilis* ſæpe mentio facta eſt, venit mihi in mentem quæri ab aliquo poſſe quidnam hoc vocabulo ſignificetur. Recte igitur in inſtitut. dicitur *jus civile* ex unaquaque civitate dici. Nam diverſarum civitatum diverſis inſtitutis, legibus, obſervatione, jus diſtinguitur. Sic igitur & jus, quo Romanus populus utitur, *jus civile Romanorum* appellamus, vel *jus Quiritum*. Cum autem nomen non additur, tum ſignificari ibidem dicitur *noſtrum*, id eſt, *Romanum jus* κατ᾽ ἐξοχήν. Hoc jus quas ſpecies habeat ibidem exponitur: *Inſtituta & morem majorum, leges, plebiſcita, Senatuſconſ. Principum placita, magiſtratuum edicta, reſponſa prudentum.* Hæc itaque præclare ad hunc modum in inſtit. Pomponius autem *de origine juris* diſputans cum confuſe atque indiſerte pleraque retulit, tum hoc falſo, proprie eſſe *jus civile*, quod in ſola prudentium interpretatione ſine ſcripto conſiſtat. Quale jus neque fuit neque debet neque omnino poteſt conſiſtere. Sed hæc alieniora fortaſſe videantur. *Controverſum jus* dicit dubium & indeci-

omnia: neque tamen quidquam tam anguſtè ſcriptum eſt, quò ego non poſſim, [54] QUA DE RE AGITUR, addere. Quæ conſuluntur autem, minimo periculo reſpondentur. Si id, quod oportet, reſponderis: idem videare reſpondiſſe, quod Servius. ſin aliter: etiam controverſum jus noſſe, & tractare videare.

29 Quapropter non ſolùm illa gloria militaris veſtris formulis atque actionibus anteponenda eſt: verùm etiam dicendi conſuetudo longè & multùm iſti veſtræ exercitationi ad honorem [y] antecellet. Itaque mihi videntur plerique initio multo hoc maluiſſe. pòſt, cùm id aſſequi non potuiſſent, iſtuc potiſſimùm ſunt delapſi: ut ajunt in Græcis artificibus, [55] eos aulœdos eſſe, qui citharœdi fieri non potuerint: ſic nonnullos videmus, qui oratores evadere non potuerunt, eos ad juris ſtudium devenire. Magnus dicendi labor, magna res, magna dignitas, ſumma [z] autem gratia. Etenim à vobis ſalubritas quædam: ab iis, qui dicunt, ſalus ipſa petitur. Deinde veſtra reſponſa atque decreta & evertuntur ſæpe dicundo, & ſine defenſione oratoris firma eſſe non poſſunt: in qua [a] re ſi ſatis profeciſſem, parciùs de ejus laude dicerem: nunc nihil de me dico, ſed de iis, qui in dicendo magni ſunt, aut fuerunt.

[y] antecellit *Lamb.*

[z] etiam *alii.*

P. CXXXI.

[a] *Vict. & alii delent* re.

30 XIV. DUÆ SUNT artes, quæ poſſunt locare homines in ampliſſimo gradu dignitatis: una imperatoris, altera oratoris boni. ab hoc enim pacis ornamenta retinentur: ab illo belli pericula repelluntur. Ceteræ tamen virtutes ipſæ per ſe multùm valent: juſtitia, fides, pudor, temperantia;

tia;

deciſum, ut exemplum ſupra retulimus. Et in Digg. alia paſſim occurrunt. Ut L. Quod ſi. Digg. de Dolo Malo: *Quod ſi deferente me juraveris & abſolutus ſis, poſtea perjurium fuerit approbatum, Labeo ait de dolo actionem in eum dandam: Pomponius autem per jusjurandum tranſactum videri.* Quam ſententiam & Marcellus lib. ſeptimo Digg. probat, ſtari enim religioni debet. Inde *in jure controverſia*, aut Offic. lib. III. *Hæ ſunt quaſi controverſiæ in jure Stoicorum.* Quem locum in libris tamen Venetæ editionis ita reperimus: *Hæc ſunt quaſi controverſa jura Stoicorum.* Camer.

54. *Qua de re agitur, addere.*] Pro *addere* legebat Pantagathus *videre*; videbaturque ſibi ea conjectura locum reſtituiſſe. *Urſin.* Ita etiam Manutius.

55. *Eos aulœdos eſſe.*] In Naugeriana editione, *auletas*. ſuntque hi tibicines & fidicines. Græcis autem eſt verbis uſus in proverbio Græco, in quo ſimilitudinem iſtius comparationis conſtituit. *Camer. Eos auletas eſſe.*] *Aulœdos*, eſt in manuſcripto, & fortaſſe non male. *Urſin.*

56. De

ıibus te, Servi, excellere omnes intelligunt: ſed
·[6] de ſtudiis ad honorem diſpoſitis, non de inſita cu-
virtute diſputo. Omnia iſta nobis ſtudia de manibus
untur, ſimulatque aliquis motus novus [57] bellicum
cœpit. Etenim, ut ait ingenioſus poëta, & auctor
bonus, prœliis promulgatis, *pellitur è medio* non ſo-
a veſtra verboſa ſimulatio prudentiæ, ſed etiam ipſa
nina rerum, *ſapientia: vi geritur res. Spernitur ora-*
on ſolùm odioſus in dicendo, ac loquax, verùm
bonus: *horridus miles amatur*. Veſtrum verò ſtudium
jacet. [58] *Non ex jure manu conſertum, ſed mage fer-*
quit, *rem repetunt*. Quod ſi ita eſt; cedat, opinor,
i, forum caſtris, otium militiæ, ſtilus gladio, um-
li: ſit denique in civitate ea prima [b] res, propter b *ars Lamb.*
[c] ipſa eſt civitas omnium princeps. c *ea MS.*
rùm hæc, Cato, nimiùm nos noſtris verbis magna 31.
demonſtrat: & oblitos eſſe, bellum illud omne Mi-
aticum cum mulierculis eſſe geſtum. quod ego longè
exiſtimo, judices: deque eo pauca diſſeram. neque
causa in hoc continetur. Nam, ſi omnia bella, quæ P. R.
Græcis geſſimus, contemnenda ſunt: derideatur [59] de
rege

5. *De ſtudiis ad honorem diſpoſitis.*] Pall. omnes, *ab honore depo-*
edd. vett. *ad hon. depoſitis.* S. Victoris *depoſſitis.* forſan tres vo-
a fine, ſunt interpretum. *Grut.*

7. *Bellicum canere.*] Vocare ad arma. Thucydides de rebus bel-
canit quodammodo bellicum. Canit enim tuba & lituus
ium belli, & claſſicum canitur. Horat. *Et lituo tuba permiſtus*
itus, & claſſica jamque ſonant. Virg. VII. & VIII.

Ut belli ſignum Laurenti Turnus ab arce
Extulit & rauco ſonuerunt cornua cantu.

apud Martialem ex Epigrammate Auguſti, *ſigna canant.* Ti-
l.

Martia tui ſomnos claſſica pulſa fugent.

detur autem *claſſicum* ſignum bellicum dictum, quod claſſes ita
ſcriptæ eſſent, ut non ſolum pacis, ſed etiam belli munera &
nctiones præfinitas ac ordinatas haberent, ut oſtendit Livius
.I. Nam quod aliqui tradidere, *claſſicum* ſignificare tubam à
nitu, nondum mihi quidem probatur. *Camerar.*

. *Non ex jure &c.*] *Manu*, immo *manuconſertum* unica voce,
itur apud Enn. VIII. Annal. unde ſumpta hæc omnia.

9. *De rege Pyrrho.*] Epirotarum rege, qui anno urbis CDLXXIII.
arentinis vocatus, in Italiam contra Romanos venit. de eo
mphavit poſt annos quinque M. Curius Dentatus, teſtis omnis
oria. *P. Manut.*

rege Pyrrho triumphus M'. Curii: [60] de Philippo, [61] T. Flaminini: [62] de Ætolis, M. Fulvii: de rege Perſe, L. Paulli: [63] de Pſeudophilippo, Q. Metelli: [64] de Corinthiis, L. Mummii. [d] ſin hæc bella graviſſima, victoriæque eorum bellorum graviſſimæ fuerunt: cur Aſiaticæ nationes atque ille à te hoſtis contemnitur? [e] Atqui ex veterum rerum monumentis vel maximum bellum populum Romanum [65] cum Antiocho geſſiſſe video; [66] cujus belli

d ſi ea bella *MS.*

e Atque *MS.*

60. *De Philippo.*] Perſei patre, ultimi Macedoniæ regis: de quo, & de Macedonia capta triumphavit L. Æmilius Paullus: de Philippo autem T. Quinctius Flamininus, Livius, Plutarchus, alii. *P. Manut.*

61. *T. Flaminini.*] Sic legendum, non *T. Flaminii*, ut habent plerique lib. vulgati. hic enim ille eſt T. Quintius Flamininus, L. Quintii Flaminini minoris frater: de quibus idem Cicero in Catone majore, ad quem locum plura, *Lambin.*

62. *De Ætolis.*] De quibus triumphavit M. Fulvius Nobilior, anno urbis DLXVI. Livius, Eutropius, alii. *P. Manut.*

63. *De Pſeudophilippo.*] De quo, & de Macedonia devicta triumphavit Q. Metellus proprætor: unde Macedonici cognomen quod Livius, Pauſanias, alii præterea tradiderunt. *Idem.*

64. *De Corinthiis.*] De quibus, & de Achæis Mummius triumphavit, Achaicique cognomen eſt adeptus. cum ſignificavit Virgilius his verſibus:

Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho,
Victor aget currum, cæſis inſignis Achivis. Idem.

65. *Cum Antiocho.*] Cui victo pacis conditiones hæ datæ ſunt, ut Europa abſtineret, Aſiaque omni, quæ cis Taurum eſt, decederet: XV. millia talentorum Euboicorum daret: mille talentûm per XII. annos daret Eumeni regi, qui populum Romanum in bello juverat, CCCC. talenta redderet. *Idem.*

66. *Cujus belli victor L. Scipio, parta cum P. fratre gloria, &c.*] Mſſ. & editi quondam voculis duabus auctiores, *L. Scipio ſi qua parta.* habebatque S. Victoris *ſi qua partha.* Guilielmius conjiciebat, *ſic quaſi partita cum &c.* non male. *Gruter.* *Partita* legendum cenſuit jam ante Lambinus in margine. Nihil ego hic moveo. Videtur tamen in hac periodo eſſe aliquid ὕπουλον. Pendet enim ſententia: *Scipio parta gloria cum fratre*, hoc eſt cum gloriam ſibi cum fratre peperiſſet, ſeu conſecutus eſſet, quid tum fit? Nihil ſequitur quod perficiat ſententiam: *ſed quam laudem ille*, &c. Cogitabam aliquando hanc ἀνανταπόδοτον eſſe interpolatam, & ſic refingendam eſſe: *Cujus belli victor L. Scipio, parta eadem Publio fratri gloria, laudem, quam ille, Africâ oppreſſâ cognomine ipſo præ ſe ferebat, eam hic ſibi ex Aſia nomine aſſumſit.* Ut *eandem* exciderit ſuo loco, ignorantia locutionis, *eandem fratri*, qua tamen frequenter Latini utuntur. Lucretius: *Homerus eadem aliis ſopitu, quiete eſt.* Horat. *Idem facit occidenti.* Sed nihil muto, nec mutari velim, cum talia ἀνανταπόδοτα in Tullio non pauca occurrant. In

prima

belli victor [67] L. Scipio, [f] parta cum Publio fratre gloria, quam laudem ille, Africa oppreſſa, cognomine ipſo præ ſe ferebat, eandem hic ſibi ex Aſiæ nomine aſſumpſit.

f ſi quâ partâ MSS.

Quo quidem in bello virtus enituit egregia M. Catonis, proavi tui. quò ille, quum eſſet, ut ego mihi [g] ſtatuo, talis, qualem te eſſe video, numquam cum Scipione eſſet profectus, ſi cum mulierculis bellandum eſſe [h] arbitraretur. Neque verò cum P. Africano ſenatus egiſſet, ut legatus fratri proficiſceretur: cùm [i] ipſe, paullo antè, Hannibale ex Italia expulſo, ex Africa ejecto, Carthagine oppreſſa, maximis periculis rempublicam [k] liberaviſſet, niſi illud grave bellum & vehemens putaretur. 31

g multi ſtatuam.
h videretur MS.
i ipſo MS.
k liberaſſet MS.

XV. Atqui, ſi diligenter, quid Mithridates potuerit, & quid [l] effecerit, & qui vir fuerit, conſideraris: omnibus regibus, quibuſcum populus Romanus bellum geſſit, [68] hunc regem nimirum antepones. quem L. Sulla, maximo & fortiſſimo exercitu, [69] pugna excitatum, non rudis imperator, ut aliud nihil dicam, cum bello invectum totam in Aſiam, cum pace dimiſit: quem L. Murena, pater hujuſce, vehementiſſimè [m] vigilantiſſiméque vexatum, repreſſum magna ex parte, non oppreſſum reliquit: qui rex, ſibi aliquot annis ſumptis ad confirmandas rationes, & copias belli, tantum ipſe opibus conatuque invaluit, P. CXXXII.

l egerit MS.
m diligentiſſ. MS.

ut

prima agraria cap. 41. *Pecuniam enim* (nihil ſequitur unde pendeat *pecuniam*) *ſi qua poſt nos conſules ex novis vectigalibus recipiatur, hac uti decemviros.* Act. v. in Verr. cap. 26. *Homines maritimi Syracuſis, qui ſæpe iſtius ducis nomen audiſſent, cum eum ſæpe timuiſſent, cum ejus ſupplicio atque cruciatu paſcere oculos, animumque exſaturare vellent.* Vides nihil eſſe, ad quod referatur *homines maritimi.* Plura occurrunt exempla, & alibi à me notantur. Præterea obſervent tyrones *ille* hic ad propinquius nomen nimirum *Publio fratre*, *hic* ad remotius *L. Scipio* pertinere, contra Grammaticorum canones, ut ſæpe alii quoque ſcriptores, & ad Tullium ipſi alibi annotavimus. *Gravius.*

67. *L. Scipio parta cum P. fratre gloria &c.*] MSſ. & editi quondam voculis duabus auctiores, *L. Scipio ſi qua parta.* habebatque S. Victoris *ſi qua partha.* Gulielmius conjiciebat, *ſic quaſi partita cum &c.* non malè. *Grut.*

68. *Hunc regem nimirum antepones.*] Gulielmius mutare cupit *nimirum* in *nimium.* ego ſuſpicor, *regum nimirum*, eſſe gloſſulam ad pronomen *hunc*, quamvis & illud abeſſe item poterat. *Grut.*

69. *Pugna excitatum.*] Ita Pal. pr. nam ceteri *excitaret*, quod & in edd. vett. S. Vict. *exetacaret.* Lambinus heic multa divinat, ſed ſuo Apolline. videtur par iſtud dictionum eſſe à manu mala. certè, ſi abſit, nihil defuerit ſententiæ. *Idem.*

70. Ad

ut ſe Oceanum cum Ponto, Sertorii copias cum ſuis conjuncturum putaret.

33 Ad quod bellum duobus conſulibus ita miſſis, ut alter Mithridatem n perſequeretur, alter Bithyniam tueretur: alterius res o & terra & mari calamitoſæ vehementer & opes regis, & nomen auxerunt: L. Luculli verò res tantæ exſtiterunt, ut neque majus bellum commemorari poſſit, neque majore conſilio & virtute geſtum. Nam, cùm totius impetus belli 70 ad Cyzicenorum mœnia conſtitiſſet, eamque urbem ſibi Mithridates Aſiæ januam fore putaviſſet, qua effracta & revulſa, tota pateret provincia; perfecta ab Lucullo hæc ſunt omnia; ut urbs fideliſſimorum ſociorum defenderetur; 71 ut omnes copiæ regis diuturnitate p obſidionis conſumerentur. Quid? illam pugnam navalem ad Tenedum, cum contento q curſu, acerrimis ducibus, hoſtium claſſis Italiam ſpe atque animis inflata peteret, mediocri certamine, & parva dimicatione commiſſam arbitraris? Mitto prœlia: prætereo oppugnationes oppidorum. expulſus regno tandem aliquando, tantùm tamen conſilio atque auctoritate valuit, ut ſe, rege Armeniorum adjuncto, novis opibus copiiſque renovarit.

n non perſ. *MSS. & edd. vet.*
o & *deeſt in MS.*
p obſeſſionis *MSS.*
q concurſu *MS.*

XVI. r AC, SI MIHI nunc de rebus geſtis eſſet noſtri exercitus imperatoriſque dicendum, plurima & maxima prœlia commemorare poſſem. ſed non id agimus. Hoc dico:

r At *MS.*

34

70. *Ad Cyzicenorum mœnia.*] Hæc in Lucullo Plutarchi, ubi & hoc dicitur captum *Marium* unoculum ducem Sertorian. Sed & res luculente in Maniliana exponitur: *Dico ejus adventu max. Mithridatis copias omnibus rebus ornatas atque inſtructas, urbemque Aſiæ clariſſ. nobiſque amiciſſ. Cyzicenorum obſeſſam eſſe ab ipſo rege max. multitudine & oppugnatam vehementiſſ. quam L. Lucul. virtute, aſſiduitate, conſilio, ſummis obſidionis periculis liberavit. Ab eodem imperatore claſſem magnam & ornatam, quæ ducibus Sertorianis ad Italiam ſtudio inflammato raperetur, ſuperatam eſſe atque depreſſam, magnas hoſtium præterea copias multis prœliis eſſe deletas.* Plutarchus ad hanc pugnam navalem ſomnio excitatum & confirmatum Lucullum ſcribit, cum viſus eſſet videre Venerem Ilienſem ad ſe venire & his verbis alloqui:

Τί κνώσσεις μεγάθυμε λέον; νεβροὶ δέ τοι ἐγγύς.
Aſſunt hinnulei, Leo quid fortiſſ. dormis. Camerar.

71. *Ut omnes copiæ regis.*] Rectius Francii: *& omnes copiæ regis,* & idem paullo poſt: *Ut ſe, rege Armeniorum adjuncto, novis opibus copiiſque renovaret.* quamvis vulgata, *renovarit* poſſit quoque tolerari. Mox idem: *At ſi mihi nunc de rebus geſtis eſſet noſtri exercitus.* pro quo editi: *Ac ſi mihi nunc.* Grævius.

72. *Ejus*

dico: ſi bellum hoc, ſi hic hoſtis, ſi ille rex contemnendus fuiſſet; neque [s] tanta cura ſenatus & populus Romanus [t] ſuſcipiendum putaſſet, neque tot annos geſſiſſet, neque tanta gloria L. Luculli, neque verò [72] ejus belli conficiendi curam tanto ſtudio populus Romanus ad Cn. Pompejum detuliſſet: cujus ex omnibus pugnis, quæ ſunt innumerabiles, vel acerrima mihi videtur illa, quæ cum rege commiſſa eſt, & ſumma contentione pugnata. qua ex pugna cùm ſe ille eripuiſſet, & Boſporum confugiſſet, quò exercitus adire non poſſet: [73] etiam in extrema fortuna & fuga nomen tamen retinuit regium. Itaque ipſe Pompejus, regno poſſeſſo, ex omnibus oris, ac notis ſedibus [v] hoſte pulſo, tamen tantum in unius anima poſuit, ut, cùm [x] omnia, quæ ille tenuerat, adierat, ſperarat, victoria poſſideret, tamen non antè, quàm illum vita expulit, bellum confectum judicarit. Hunc tu hoſtem, Cato, contemnis, quo cum per tot annos, tot prœliis, tot imperatores bella geſſerunt? cujus expulſi & ejecti vita tanti [y] æſtimata eſt, ut morte ejus nuntiata, [74] tum denique bellum confectum arbitraretur? hoc igitur in bello L. Murenam, legatum fortiſſimi animi, ſummi conſilii, maximi laboris cognitum eſſe defendimus: & hanc ejus operam non minùs ad conſulatum adipiſcendum, quàm hanc noſtram forenſem induſtriam, dignitatis habuiſſe.

XVII. At enim in præturæ petitione prior renuntiatus eſt Servius. Pergitiſne vos, [75] tamquam ex ſyngrapha, agere 35

s tantam curam *MS.* t ſuſcipiendam *id. MS.*

P. B.

v hocce *Grev.*

x quæ ille omnia ten. *MS.*

y exiſtimata *MS. non malè.*

72. *Ejus belli conficiendi curam.*] Ita quidem paſſim editur: ſed antiquitus cuſi, ſed Pall. & S. Victoris *conficiendum exitum.* videtur dictio *conficiendum* ab interpretibus. *Grut.*

73. *Etiam in extrema fortuna.*] Traditum eſt pertæſum vitæ Mithridatem, cum filium etiam ſuſpectum quaſi inſidiaretur vitæ ſuæ, haberet, mori decreviſſe. Cum autem venenis nullis læderetur, ita tandem ad ferri opem confugiſſe. Incredibili autem lætitia exercitum Pompeji fuiſſe affectum nuntiata morte illius, ſcripſit Plutarchus, *ὡς ἐν τῷ σώματι Μιθριδάτου μυρίων τεθνηκότων πολεμίων.* Camerar.

74. *Tum denique bellum confectum arbitraretur.*] Πιθανῶς. nec aliter omnes mſſ. noſtri aut quondam excuſi. Lambinus maluit *arbitraremur.* Grut.

75. *Tamquam ex ſyngrapha.*] Proverbiali figura obligationem indicat certæ & definitæ voluntatis, quam à populo candidatis deberi negat. Sic Trebatio: *Tamquam enim ſyngrapham ad imperatorem non epiſtolam attuliſſes, ſic pecunia ablata domum redire properabas.* Eſt autem *ſyngrapha* propriè debitæ pecuniæ perſcriptio, & ſolvendi illam

agere cum populo, ut, quem totum ſemel honoris cuipiam dederit, eundem reliquis honoribus debeat? Quod enim fretum, [76] quem Euripum tot motus, tantas, tam varias habere putatis agitationes fluctuum; quantas perturbationes, & quantos æſtus habet ratio comitiorum? Dies intermiſſus [z] unus, aut nox interpoſita, ſæpe perturbat omnia: & totam opinionem parva nonnumquam commutat aura rumoris. Sæpe etiam ſine ulla aperta cauſa fit aliud atque exiſtimamus, ut nonnumquam ita factum eſſe etiam populus admiretur; quaſi verò non ipſe fecerit.

z unus deeſt in MS.

36 Nihil eſt incertius vulgo, nihil obſcurius voluntate hominum, nihil fallacius ratione tota comitiorum. Quis L. Philippum [77] ſummo ingenio, opera, gratia, nobilitate, à M. Herennio ſuperari poſſe arbitratus eſt? quis Q. Catulum, humanitate, ſapientia, integritate antecellentem, à Cn. Manlio? quis M. Scaurum, hominem graviſſimum, civem egregium, fortiſſimum ſenatorem, à Q. Maximo? non modò horum nihil ita fore putatum eſt, ſed ne cùm eſſet factum quidem, quare ita factum eſſet, intelligi potuit. Nam ut tempeſtates ſæpe certo aliquo cæli ſigno commoventur, ſæpe improviſò nulla [a] ex certa ratione, obſcura aliqua ex cauſa excitantur: ſic in hac comitiorum tempeſtate populari, ſæpe [b] intelligas, quo ſigno commota ſit; ſæpe ita obſcura eſt, ut caſu excitata eſſe videatur.

y, cxxxiii.

a ex abeſt MS.

b intelligis MS.

37 XVIII. Sed tamen, ſi eſt reddenda ratio; duæ res vehementer in pretura deſideratæ ſunt, quæ ambæ in conſulatu tum Murenæ profuerunt: una, exſpectatio muneris, quæ & rumore nonnullo, & ſtudiis ſermonibuſque competitorum creverat: altera, quòd ii, quos in provincia

illam conditiones continet. Eſt & obligationis, promiſſi, pacti confirmatio. Aſinaria & Captivis, Plautus *ſyngraphum* dixit: *Agedum iſtum oſtende quem conſcripſiſti ſyngraphum.* Et, *Eadem opera à prætore ſumas ſyngraphum.* *Agere* autem *ex ſyngrapha*, petere ſignificat quod debeatur, ut Philip. II: *Qua ex ſyngrapha quid ſis acturus meditere cenſeo.* Camerar.

76. *Quem Euripum tot motus.*] Videtur hoc ſumptum ex Æſchinis oratione contra Cteſiphontem, καὶ πλείους τετραπόμενος τροπὰς τοῦ Εὐρίπου. Urſinus. Cauſam hujus opinionis, cur ſepties creditus fuerit reciprocare die ac nocte æſtum, cum tantum quater ut cetera maria æſtuet, docet egregie magnus Vir Iſaacus Voſſius Obſerv. ad Melam II, 7. *Græv.*

77. *Summo ingenio, opera, gratia.*] Hotomanus lib. II. Obſervat. cap. 13. reponit, *opibus.* ſed præter libros vett. intelligitur autem *forenſi*; quod annotavit ad oram Gulielmius. *Grut.* Pariſienſes ediderunt *opibus.*

78. *Idem*

cia ac legatione [c] omnis & liberalitatis & virtutis ſuæ teſtes [d] habuerat, nondum deceſſerant. Horum utrumque ei fortuna ad conſulatus petitionem reſervavit. nam & L. Luculli exercitus, qui ad triumphum convenerat, [78] idem comes L. Murenæ præſto fuit: & munus ampliſſimum, quod petitio præturæ deſiderabat, prætura reſtituit.

c omni MS. Grut.
d haberet MS.

Num tibi hæc parva videntur adjumenta & ſubſidia 38
conſulatus? voluntas militum? quæ cùm per ſe valet multitudine, cùm apud ſuos gratia, tum verò in conſule declarando multum etiam apud univerſum populum Romanum auctoritatis habet ſuffragatio militaris. imperatores enim comitiis conſularibus, non verborum interpretes deliguntur. quare gravis eſt illa oratio, *me ſaucium recreavit: me præda donavit; hoc duce caſtra cepimus, ſigna contulimus: numquam iſte plus militi laboris impoſuit,* [79] *quàm ſibi ſumpſit ipſe; cùm fortis, tum etiam felix.* Hoc quanti putas eſſe ad famam hominum, ac voluntatem? etenim, ſi tanta illis comitiis religio eſt, ut adhuc ſemper omen valuerit prærogativum: quid mirum eſt, [e] in hoc felicitatis famam ſermonemque valuiſſe?

P. B.
e ſibi in MS.

XIX. SED, SI hæc leviora ducis, quæ ſunt graviſſima, & hanc urbanam ſuffragationem militari anteponis: noli ludorum hujus elegantiam, & [80] ſcenæ magnificentiam valde contemnere: quæ huic admodum profuerunt. Nam quid ego dicam, populum ac vulgus imperitorum ludis magnopere delectari? minus eſt mirandum. quamquam huic cauſæ [f] id ſatis eſt. ſunt enim populi ac multitudinis comitia. Quare ſi populo ludorum magnificentia voluptati eſt, non eſt mirandum, eam L. Murenæ apud populum profuiſſe.

f id deeſt in MS.

[81] Sed ſi noſmetipſi, qui & ab delectatione omni nego- 39
tiis

78. *Idem comes L. Murenæ.*] Egregiè; comitatus eſt enim exercitus ſuum candidatum. ſic eſt in omnibus noſtris. itaque non eſt quod recipiamus Lambini *comitiis*, ortum à divinatione Hotomani, d. cap. 13. *Grut.*

79. *Quam ſibi ſumſit ipſe; cùm fortis &c.*] Diſtinctionem benè mutavit Gulielmius. antea impreſſi; *ſumſit: ipſe cùm fortis &c.* minus venuſtè, *Idem.*

80. *Scenæ magnificentiam.*] Argenteam ſcenam dediſſe Murenam infra cognoſce: de qua Plinius lib. XXXIII. cap. 3. *L. Murena, & Cajus in circo pegma duxit, in quo fuere argenti pondo* CXXIIII. *P. Manut.*

81. *Sed ſi noſmetipſi, qui & ab delectatione &c.*] Lambinus bene

hæc

tis impedimur, & in ipſa occupatione delectationes alias multas habere poſſumus, ludis tamen oblectamur, & ducimur; quid tu admirere de multitudine indocta?

40 [82] L. Otho, vir fortis, meus neceſſarius, equeſtri ordini reſtituit non ſolùm dignitatem ſed etiam voluptatem. Itaque lex hæc, quæ ad ludos pertinet, eſt omnium gratiſſima, quòd honeſtiſſimo ordini cum ſplendore fructus quoque jucunditatis eſt reſtitutus. Quare delectant homines, mihi crede, ludi, etiam illos, qui diſſimulant, non ſolùm eos, qui fatentur: quod ego in mea petitione ſenſi, nam nos quoque habuimus [83] ſcenam competitricem. Quòd ſi ego, qui trinos ludos ædilis feceram, tamen [84] Antonii ludis commovebar: tibi, qui [85] caſu nullos feceras,

hæc tuetur contra Hotomani emendationem. idem tamen minus rectè ſtatim conjicit, *multitudinem indoctam*. Grut.

82. *L. Otho.*] L. Roſcius Otho, ut apud Aſconium & in epitoma Liviani libri XCIX. legitur trib. pl. legem tulit, ne equitibus Romanis in Theatro quatuordecim gradus proximi aſſignarentur. In vita Ciceronis edita à Plutarcho, Marcum Othonem prætorem equites à plebe diſtinxiſſe, traditur minus exquiſite. Ibidem & odium hoc facto multitudinis in illum concitatum, reſtinxiſſe Ciceronem habita concione ad ædem Bellonæ, memoratur. In Dionis libro XXXVII. hæc leguntur: Εἰσήνεγκεν ὁ Ῥώσκιος νόμον δι' ἧς τὰς τῶν ἱππέων ἐν τῷ θεάτρῳ ἕδρας ἀκριβῶς ἀπὸ τῶν ἄλλων ἀφώρισε. Hæc igitur *lex Roſcia* fuit *theatralis* dicta, & relata mox ad cenſum equeſtrem Seſtertiorum quadringentorum: quam abolitam reſtituit longo poſt tempore Cenſor Domitianus, ut Martialis indicat lib. V;

Herbarum fueras indutus Baſſe colores,
Jura theatralis dum ſiluere fori.
Quæ poſtquam placidi Cenſoris cura renaſci,
Juſſit, &c.

Fuit & *lege Roſcia* decoctoribus certus locus conſtitutus in theatro, ut dicitur in Philip. II. *Camer.* Vid. & Plin. VII, 30. L. Roſcius Otho, tribunus plebis Cicerone conſule, legem tulit, ut in theatro equitibus Romanis quatuordecim gradus proximi, ſpectandi cauſſa, darentur, qua lege reſtitutam ait Cicero equeſtri ordini cum dignitate voluptatem. Livius, Aſconius, Plutarchus. *P. Manut.*

83. *Scenam competitricem.*] Id eſt, Cajum Antonium competitorem, qui ludos fecerat magnificentiſſimos, ut ipſa ejus ſcena ei petere conſulatum videretur. *Sylv.*

84. *Antonii ludis commovebar.*] Qui ſcenam totam argento prætexuerat. Valerius Max. lib. II. & Plinius lib. XXXIII. c. 3. *P. Manut.*

85. *Caſu nullos feceras.*] Verbum, *caſu*, ad ſortem ſpectat, quæ Sulpicio non dedit, ſed Murenæ, ut prætor urbanus eſſet, ad quem ludorum Apollinarium cura pertinuit. *Idem.*

86. *Sors*

ceras, nihil hujus iſtam ipſam, quam irrides, argenteam
ſcenam, adverſatam putas? Sed hæc ſanè ſint paria omnia: 41
ſit par forenſis opera militari: ſit par militari ſuffragatio
urbana: ſit idem, magnificentiſſimos & nullos umquam
feciſſe ludos: quid? in ipſa prætura nihilne exiſtimas inter P. cxxxiv.
tuam, & iſtius ſortem interfuiſſe?

XX. Hujus ſors ea fuit, quam omnes tui neceſſarii
tibi optabamus, juris dicundi: in qua gloriam conciliat
magnitudo negotii; gratiam, æquitatis largitio: qua in
ſorte ſapiens prætor, qualis hic fuit, offenſionem vitat
æqualitate decernendi, benivolentiam adjungit lenitate
audiendi. Egregia, & ad conſulatum apta provincia, in
qua laus æquitatis, integritatis, facilitatis, ad extremum
ludorum voluptate concluditur. Quid tua ſors? triſtis, 42
atrox: quæſtio peculatus, ex altera parte, lachrymarum
& ſqualoris, [87] ex altera, plena catenarum atque [g] in- *[g] alii* judicum *aut* vinculum.
dicum. cogendi judices inviti, retinendi contra volunta-
tem: ſcriba damnatus, ordo totus alienus: Sullana grati-
ficatio reprehenſa: multi viri fortes, & propè pars civitatis
offenſa eſt: lites ſeverè æſtimatæ: cui placet, obliviſcitur:
cui dolet, meminit. Poſtremò tu in provinciam ire nolui-
ſti. non poſſum id in te reprehendere, quod [88] in me ipſo
& prætor, & conſul probavi. Sed tamen L. Murenæ pro-
vincia [89] multas bonas gratias cum optima exiſtimatione
attu-

86. *Sors juris dicundi.*] Hoc eſt provincia juris dicendi. *Sors* enim quævis provincia alicui impoſita vel cum ſorte, vel ſine ſorte. Sic apud noſtrum *ſortis conjunctio* eſt ſocietas collegii, *ſors autem juris dicendi* eſt prætura urbana, quam qui conſecutus erat dicebatur *honoratus prætor*. Illi etiam ſoli peregrino prætori juriſdictio dicebatur aſſignata eſſe, reliqui prætores, qui quæſtiones ſortiti erant, carebant juriſdictione. Hinc Tac. Agric. 6: *Idem præturæ tenor & ſilentium. nec enim juriſdictio obvenerat.* Græv.

87. *Ex altera plena catenarum atque indicum.*] Veneti, *Judicum.* Et ſane de hoc quærendum puto. Nam judiciorum Teſtes ſunt, Indices maleficiorum: Quibus & ipſi cum teneantur, indicio pœnam ſubterfugiunt. *Camer.*

88. *In me ipſo & prætor & conſul probavi.*] S. Vict. Pal. ſec. *& præſ. conſule prob.* tert. *& preſi conſule.* oct. *in me ipſo & proconſule prob.* primus, *in me ipſo proconſule probavi*; quod verius videtur, niſi potius fuit, *& prætore & conſule prob.* certè compendium ſcripturæ heic nocuiſſe, prodit editio prima, quæ, *& patres conſulte probavi.* Grut.

89. *Multas bonas gratias.*] Et in Maniliana, *Tantumque abeſt, ut aliquam bonam gratiam mihi quæſiſſe videatur.* honeſtandæ ſignificationis cauſa hæc dictio ad alias addi ſolet, quemadmodum con-

attulit. habuit proficiſcens delectum in Umbria: dedit ei facultatem reſpublica liberalitatis: qua uſus, multas ſibi tribus, quæ municipiis Umbriæ conficiuntur, adjunxit. ipſe autem in Gallia, ut noſtri homines deſperatas jam pecunias exigerent, æquitate diligentiaque perfecit. Tu interea Romæ ſcilicet amicis præſtò fuiſti. fateor: ſed tamen illud cogita, nonnullorum amicorum ſtudia minui ſolere in eos, à quibus provincias contemni intelligant.

43 XXI. Et, quoniam oſtendi, judices, parem dignitatem ad conſulatus petitionem, diſparem fortunam provincialium negotiorum in Murena, atque in Sulpicio fuiſ-
P. B. ſe: dicam jam apertiùs, in quo meus neceſſarius fuerit inferior Servius, & ea dicam, vobis audientibus, amiſſo jam tempore, quæ ipſi ſoli, re integra, ſæpe dixi. Petere conſulatum neſcire te, Servi, perſæpe tibi dixi: & in iis rebus ipſis, quas te magno & forti animo & agere & dicere videbam, tibi ſolitus ſum dicere, magis te fortem ſenatorem mihi videri, quàm ſapientem candidatum. Primum accuſandi terrores & minæ, quibus tu quotidie uti ſolebas, ſunt fortis viri: ſed & populi opinionem à ſpe adipiſcendi avertunt, & amicorum ſtudia debilitant. Neſcio quo pacto ſemper hoc fit: neque in uno aut altero animadverſum eſt, ſed jam in pluribus: ſimulatque candidatus accuſationem meditari viſus eſt, ut honorem deſperaſſe videatur.

Quid?

traria ad infamiam; *fides bona*, *ſalus bona*; *dolus malus*, *peſtis mala*, quamvis in *dolo* & *veneno* malo aliquid diſtinctionis eſſe Juriſconſ. placeat. Terentius etiam dixit, *cum bona gratia* potius quam cum mala. Eſt & in hoc verbo ſignificatio copiæ & magnitudinis, ut: *Namque hic bonam magnamque partem ad te attulit.* Et, *bona pars non ungues ponere curat.* Camerar. Recte *bonas gratias.* Nam eſt & *mala gratia*. Senec. ep. 82: *Hoc certe juſtitia convenit ſuum cuique reddere, beneficio gratiam, injuria talionem, aut certe malam gratiam.* Apul. VI. Mileſ. *Tuis quidem lacrymoſis precibus commoveor & opitulari cupio: ſed cognata mea malam gratiam ſubire nequeo.* Hinc *gratiam referre*, pro malam gratiam rependere, punire, ulciſci. Senec. I. de Clem. 7: *Timent cætera contemtum, & non retuliſſe lædentibus gratiam, infirmitas videtur, non clementia.* Id. ep. 47: *Retulit illi gratiam Servius.* Cicero pro Sulla: *Nunc tecum ſic agam, tuliſſe ut potius injuriam, quam retuliſſe gratiam videar.* pro retuliſſe injuriam. Quod hic Cicero dixit *multas bonas gratias* attulit; ſuperius in hac Oratione cap. 11: *Plurimas gratias parit.* & contra ea cap. 12: *Gratia multo minores.* Rarius in hoc occurrit numero. *Gravius.*

90. De-

Quid? ergo acceptam injuriam perſequi non placet? 44
Imò vehementer placet: ſed aliud tempus eſt petendi, aliud
perſequendi. petitorem ego, præſertim conſulatus, magna
ſpe, magno animo, magnis copiis & in forum & in cam-
pum deduci volo: non placet mihi inquiſitio candidati,
prænuntia repulſæ: non teſtium potiùs, quàm ſuffragato-
rum comparatio: non minæ magis, quàm blanditiæ: non
90 declamatio potiùs, quàm perſalutatio: præſertim cùm
jam hoc novo more omnes ferè domos omnium con-
curſent, & ex vultu candidatorum conjecturam faciant,
quantum quiſque animi & facultatis habere videatur. Vi- 45
deſne tu illum triſtem? demiſſum? jacet, diffidit, abje-
cit haſtas. Serpit hic rumor: h *ſcis tu illum accuſationem* h *neſcis* Lamb.
cogitare? inquirere in competitores? teſtes quærere? alium
faciam, quoniam ſibi hic ipſe deſperat. Ejuſmodi candida-
torum amici intimi debilitantur, ſtudia deponunt, 91 aut
teſtatam rem abjiciunt, aut ſuam operam & gratiam ju-
dicio & accuſationi reſervant.

XXII. Accedit eòdem, ut etiam ipſe candidatus P.CXXXV.
totum animum, atque omnem curam, operam diligen-
tiamque ſuam in petitione non poſſit ponere. adjungitur
enim accuſationis cogitatio, non parva res, ſed nimirum
omnium maxima. magnum eſt enim, te comparare ea,
quibus poſſis hominem è civitate, præſertim non inopem,
neque infirmum, exturbare: qui & per ſe & per ſuos,
& verò etiam per alienos, defendatur. omnes enim ad pe-
ricula propulſanda concurrimus. & qui non apertè inimici
ſumus, etiam alieniſſimis, in capitis periculis, amiciſſi-
morum officia & ſtudia præſtamus.

Quare ego expertus & petendi, & defendendi, & accu- 46
ſandi moleſtiam, ſic intellexi; in petendo, ſtudium eſſe
acerrimum: in defendendo, officium: in accuſando, la-
borem. Itaque ſic ſtatuo, fieri nullo modo poſſe, ut idem
accuſationem & petitionem conſulatus diligenter ador-
net,

90. *Declamatio potius, quàm perſalutatio.*] Haud aliter Pal. ſec.
tert. & S. Victoris, alludebat Pal. oct. in quo *perſultatio.* vulgato
hactenus defuit illud *per.* eſt autem *perſalutare*, obire omnium do-
mos ſalutandi cauſa. qua voce utitur Tullius pro Flacco cap. 18.
pr. *Grut.*

91. *Aut teſtatam rem.*] Vetuſtè publicati, *aut certam rem.* S. Vict.
& Pal. ſec. tert. *teſtam rem.* oct. *aut teſtem eſſe rem.* reſtat tamen
vulgata in Pal. pr. fortè fuit, *aut teſtantem abjiciunt*, annotat Gu-
lielmius, unde, *Deos & homines teſtari.* Idem.

92. *Tu,*

net atque inſtruat. unum ſuſtinere pauci poſſunt, utrumque nemo. [92] Tu, cùm te de curriculo petitionis deflexiſſes, animumque ad accuſandum tranſtuliſſes, exiſtimaſti, te utrique negotio ſatisfacere poſſe? vehementer erraſti. quis enim dies fuit, poſteaquàm in iſtam accuſandi denuntiationem ingreſſus es, quem tu non totum in iſta ratione conſumpſeris?

XXIII. Legem ambitus flagitaſti, quæ tibi non deerat. erat enim ſeveriſſimè ſcripta Calpurnia. geſtus eſt mos & voluntati & dignitati tuæ. ſed tota illa lex accuſationem tuam, ſi haberes nocentem reum, fortaſſe armaſſet:
47 petitioni verò refragata eſt. Pœna gravior in plebem tua voce efflagitata eſt. commoti animi ſunt tenuiorum. Exſilium in noſtrum ordinem. Conceſſit ſenatus poſtulationi tuæ: ſed non libenter duriorem fortunæ communi conditionem, te auctore, conſtituit. [93] Morbi excuſationi pœna addita eſt: voluntas offenſa multorum, quibus aut contra valitudinis commodum laborandum eſt, aut incommodo morbi etiam ceteri vitæ fructus relinquendi. Quid ergo? hæc quis tulit? is, qui auctoritati ſenatus, voluntati tuæ paruit: denique is tulit, cui minimè [i] proderant. [k] Illa, quæ mea ſumma voluntate ſenatus frequens repudiavit, mediocriter adverſata tibi eſſe exiſtimas? [94] confuſionem ſuffragiorum flagitaſti, [l] prorogationem legis Maniliæ,

P. B.

i probarunt *Gul.*
k Quid? illa *Lamb.*
l prærog. *MS.* abrog. *Gul.*

92. *Tu, cum te de curriculo petitionis deflexiſſes.*] *Curriculum* ſignificat ſpatium in quo decurſitur: eſt & à *curru* diminutivum. Eſt & à currendo. Nunc ut alibi ſpatium certaminis *curulis* notat. Ut mox, *in quadrigarum curriculum incurrere. deflexiſſes te.* plena elocutio. De amicit. aliter: *Deflexit enim jam de ſpatio curriculoque mos majorum.* Camer. *Tu cum te de curriculo petitionis &c.*] Ita mſſ. noſtri omnes, neque ſecus edd. vett. recentiores omiſerant *te*. Grut.

93. *Morbi excuſationi.*] Hoc, ut arbitror, ita intelligitur. Si quis de ambitu in judicium vocetur, iſque ne in judicium veniat, morbi cauſſam excuſet, pœna ei addatur lege. Morbo enim ſontico excuſationem eſſe, apud A. Gellium eſt cap. 1. lib. XX. Apud T. Livium cap. 38. L. Scipio Publium fratrem excuſans, quod dicto die reus non adeſſet, morbum cauſſam eſſe dicit. Tribuni quoque plebis decreverunt, ut ſi morbi cauſſa excuſaretur, ſibi placere accipi eam cauſſam. *Sylvius.*

94. *Confuſionem ſuffragiorum flagitaſti.*] Petierat Servius, non ut, latis ſuffragiis, centuriæ numerarentur, quod fieri ſolebat; ſed ut omnia centuriarum omnium ſuffragia confunderentur: iiſque numeratis quis conſul factus eſſet, qui rejectus, intelligeretur. ita fiebat, ut ambitus tolleretur, cum nullius centuriæ beneficium appareret. *P. Manut.*

ſiliæ, æquationem gratiæ, dignitatis, ſuffragiorum. Graviter homines honeſti, atque in ſuis m civitatibus & municipiis gratioſi tulerunt, à tali viro eſſe pugnatum, ut omnes & dignitatis & gratiæ gradus tollerentur. Idem 95 editiţios judices eſſe voluiſti, ut odia occulta civium, quæ tacitis nunc diſcordiis continentur, in fortunas optimi cujuſque erumperent.

m vicinitatibus MS.

Hæc omnia, tibi accuſandi viam muniebant, adipiſcendi obſæpiebant. Atque ex omnibus illa plaga eſt injecta petitioni tuæ, non tacente me, maxima: de qua ab homine ingenioſiſſimo & copioſiſſimo, Hortenſio, multa graviſſimè dicta ſunt; quo etiam mihi durior locus eſt dicendi datus: ut, cùm ante me & ille dixiſſet, & vir ſumma dignitate, & diligentia, & facultate dicendi, M. Craſſus, ego in extremo non partem aliquam agerem cauſæ, ſed de tota re dicerem, quod mihi videretur. itaque in iiſdem rebus ferè verſor, & quod poſſum, judices, 96 occurro veſtræ ſapientiæ. 48

XXIV. Sed tamen, Servi, quam te ſecurim putas injeciſſe petitioni tuæ, cùm tu populum Romanum in eum metum adduxiſti, ut pertimeſceret, ne conſul Catilina fieret, dum tu accuſationem comparares, depoſita atque abjecta petitione? Etenim te inquirere videbant, triſtem 49 ipſum: mæſtos amicos, obſervationes, 97 teſtificationes, ſedu-

95. *Edititios judices:*] Intelligendi ſunt ii quos accuſator *ederet*, id eſt, ſumeret. In qua re quæ fuerit voluntas Senatus docetur in oratione pro Plancio. nempe ut, cum ederentur ex maxime tribus, quæ corruptæ dicerentur, non ſolum judices, ſed etiam teſtes quidam in reum darentur. Sed nunc hac conceſſione accuſatores abuſos fuiſſe ait, eum reorum inimicos aut ſuos amicos atque neceſſarios ad oppreſſionem adverſariorum ederent. *Camerarius.*

96. *Occurro veſtra ſapientia.*] Ita Pall. omnes. Hotomanus divinat lib. II. cap. 13. obſervat. *ſatietati.* & vero in Mem. & S. Victoris reſtat, *ſapietati.* Grut.

97. *Teſtificationes.*] Aut *teſtificationes* pro teſtationibus, aut *teſtationes* legi debet. Eſt autem *teſtatio* teſtimonium ſignatum ab abſente miſſum. *Sylvius.* Fallitur Sylvius, quod non notaſſem, niſi hanc ejus annotationem adoptaſſe recentiores editores Tullii vidiſſem. *Teſtatio* primum non extat apud Ciceronem, apud alios ſcriptores, apud quos reperitur, nunquam ſignificat teſtimonium ab abſente miſſum, ſed aut ipſam teſtandi rationem, aut teſtimonium: ſicut & teſtificatio nihil aliud eſt, quam teſtimonium, aut teſtimonii ſollemne carmen, & verba, ut ſæpiſſime apud Tullium. De claris oratoribus: *Chirographa, teſtificationes, indicia,*

ſeductiones teſtium, ſeceſſionem [98] ſubſcriptorum animadvertebant: quibus rebus certè ipſi candidatorum vultus
P. CXXXVI. obſcuriores videri ſolent. Catilinam interea [99] alacrem atque lætum, ſtipatum choro juventutis, [1] vallatum indicibus

tia, quæſtiones rem manifeſtam deferre. Sic & *teſtificari* eſt teſtibus probare, ut recte docuerunt viri docti. Ad has teſtificationes colligendas ſæpe ſeducebat illos, quorum teſtificatione opus habebat Servius. *Grævius.*

98. *Subſcriptorum.*] Subſcribebant accuſationi ii, qui profitebantur ſe auxilio accuſatori & adjumento futuros ad reum peragendum. Aſcon. in Divinationem dicit *ſubſcriptores* eſſe cauſidicos qui adjuvent accuſatorem, quos oporteat agere ſummiſſius. Cælius ſcribit Ciceroni Sempronium quendam ſine *ſubſcriptore* Tuccium accuſaſſe. Itaque ego intelligo amicorum quoddam hoc fuiſſe officium. quamvis aliqui temere facerent, ut ſignificat Cic. in divinatione: *Quartum quem ſit habiturus neſcio, niſi quem forte ex illo grege oratorum, qui ſubſcriptionem ſibi poſtularunt, cuicunque vos delationem dediſſetis.* Habet autem verbum teſtimonii ſignificationem. Nam & alterius ſententiæ ſubſcribimus; & in eos quos notari volunt, ſubſcribunt cenſores; & accuſationi, ut auditum eſt, ſubſcribitur. *Camerar.*

99. *Alacrem atque lætum.*] Id eſt in lætitia alacrem. Eſt enim in vocabulo ſignificatio exultationis geſtientis & trepidationis; id eſt perturbati animi in geſtu ſignificatio. Quid ex Aſconii interpretatione afferatur non ignoro. Etiam hoc relinquo Donati, mutatam eſſe litteram *d.* in *L.* Sed illa rectiſ. dici poſſe de hoc verbo putavimus. Ita Cicero de exultante & geſtiente lætitia hoc loco, & alibi ſimiliter poſuit, ſic etiam libro IV. Tuſc. definit, inanem alacritatem, lætitiam geſtientem. Etiam de non vitioſo motu idem uſurpavit, ſed omnino in verbo ſignificatio concitationis ineſt. Epiſtol. lib. V. Lucceio: *Illa nos cupiditas incendit de qua initio ſcripſi feſtinationis, quod alacres animo ſumus. ut & cæteri viventibus nobis ex libris tuis nos cognoſcant, & noſmetipſi vivi gloriola noſtra perfruamur.* Terent. Eunucho: *Quid tu es triſtis? Quidve es alacris? unde is?* nam de vultu & geſtu adoleſcentis intellexerat animo illius aliquid accidiſſe novi. Virgilius IX:

——— Tum Niſus & una
Euryalus confeſtim alacres admittier orant,
Rem magnam pretiumque moræ fore. primus Iulus
Accepit trepidos. Camerat.

Vide Aſcon. ad illud in II. in Verr. *Iſte repente ex alacri & læto factus erat humilis atque demiſſus, ut non modo populo Romano, ſed etiam ſibi ipſe condemnatus videretur.* Alacres & lætos jungit etiam Cicero pro P. Seſtio: *Eos autem qui omnia divina & humana vexarint, violarint, perturbarint, everterint, non ſolum alacres lætoſque volitare; ſed etiam voluntarios fortiſſimis atque optimis civibus periculum moliri.* Sylvius.

1. *Vallatum indicibus atque ſicariis.*] Lambinus *audacibus atque ſica-* ſtulte. *indicum* horum multa paſſim apud noſtrum mentio, & nominatim-

bus atque ſicariis, inflatum cùm ſpe militum, tum collegæ mei, quemadmodum dicebat ipſe, promiſſis, n circumfluente colonorum Arretinorum & Feſulanorum exercitu. quam turbam diſſimillimo ex genere diſtinguebant homines ² percuſſi Sullani temporis calamitate. vultus erat ipſius plenus furoris, oculi ſceleris, ſermo arrogantiæ: ſic

n circumfluentem *Lamb.*

minatim pro Sulla cap. 24. *Gruter.* Verum eſt in oratione pro Sulla commemorari *ſocietates cum indicibus*, ubi itidem agitur de ſociis Catilinæ. Sed vellem explicaſſet Gruterus qui eſſent illi indices. Indicum ſane ſæpe fit mentio apud Tullium, ut & *indicii*, ſed ſic, quod nemo ignorat, dicebantur, qui conjurationem & ſcelera prodebant & indicabant magiſtratibus, ſive illi fuerint inter ſocios ſcelerum, ſive alia quadam ratione ſibi explorata detexiſſent, ut in Catilin. IV, 3: *Hac omnia indices detulerunt, rei confeſſi ſunt.* Talis fuit Vulturcius, de quo in Catilinaria III, c. 4: *Introduxit Vulturcium ſine Gallis, fidem ei publicam juſſu ſenatus dedi; hortatus ſum, ut ea quæ ſciret ſine timore indicaret.* Ibid. cap. 6: *Indiciis expoſitis atque editis, Quirites.* Equidem in iis, qui cum Catilina conjurarunt, & enarrantur multis in Catilinariæ II, capite 4, & ſequentibus, nulli numerantur indices, ſed latrones, ſicarii, parricidæ, teſtamentorum ſubjectores, circumſcriptores, ganeones, & qui alii ſunt hujus farinæ. P. Manutius exiſtimat indices dici hoc loco illos, quorum indicio ad aliquem circumveniendum & accuſandum uti ſolitus ſit. Sed in aliis accuſandis non ſe jactavit Catilina. Verum licet ſic dici poſſent, qui ad accuſandum ab aliis ſubornantur, quamvis eos calumniatores potius dixiſſet Cicero, ut aliis in locis, quam indices; tamen hoc nomen nimis leve eſſet, ut jungi poſſet ſicariis. Iis ſolent addi latrones, parricidæ, gladiatores. Itaque cenſeo locum hunc, ut & illum pro Sulla vitiatum eſſe à librariis. Quomodo ſit reſtituendus, id ſane nondum potui perveſtigare, nec forte ſine emendatioris codicis ſubſidio perveſtigari poterit. Cogitabam Tullium ſcripſiſſe, *vallatum latronibus atque ſicariis.* Nam ſic & alibi ſatellites Catilinæ vocat latrones, & ipſam conjurationem, *latrocinium civile* pro Sulla cap. 25: *Quis eum contra patriam pugnantem periiſſe miratur, quem ſemper omnes ad civile latrocinium natura putaverunt?* Et in Catilin. *caſtrenſe latrocinium* vocat, cum Catilina ex urbe diſceſſit ad copias, quas collegerat ad patriæ bellum inferendum. Ipſum Catilinam latronem vocat Catil. II: *Neque vero ceteras copias, ornamenta, præſidia cum illius latronis inopia atque egeſtate conferre debeo.* uti in hac oratione in ſequente capite gladiatorem: *Cum illius nefarii gladiatoris voces percrebuiſſent.* Verum nihil definio ſine libris, multo minus audeo cum recentioribus conjecturam Lambini arripere, & lectoribus pro Ciceronis manu obtrudere. *Gravius.*

2. *Percuſſi Sullani temporis calamitate.*] Lambinus *perculſi*, ſed non reſpondentibus mſſ. & alioquin eſt apud noſtrum ſæpius, ut pro Flacco cap. 19. f. *Grut.*

3. Sed

ſic ut ei jam exploratus & domi conditus conſulatus videretur. Murenam contemnebat: Sulpicium accuſatorem ſuum [o] numerabat, non competitorem: ei vim denuntiabat: reipublicæ minabatur.

[o] nominabat *alii.*

50 XXV. QUIBUS rebus, qui timor bonis omnibus injectus ſit, quantaque deſperatio reipublicæ, ſi ille factus eſſet, nolite à me commoneri velle: voſmetipſi vobiſcum recordamini. meminiſtis enim, cùm illius nefarii gladiatoris voces [p] percrebuiſſent, quas habuiſſe in concione domeſtica dicebatur, cùm miſerorum fidelem defenſorem negaſſet inveniri poſſe, niſi eum, qui ipſe miſer eſſet: integrorum, & fortunatorum promiſſis ſaucios, & miſeros credere non oportere: quare qui conſumpta replere, erepta recuperare vellent, ſpectarent quid ipſe deberet, quid poſſideret, quid auderet: minimè timidum & valde calamitoſum eſſe oportere eum, qui eſſet futurus dux & ſignifer calamitoſorum.

[p] percrebruiſſent. *Grut.*

51 Tum igitur, his rebus auditis, meminiſtis fieri ſenatusconſultum, referente me, ne poſtero die comitia haberentur, ut de his rebus in ſenatu agere poſſemus. Itaque poſtridie, frequenti ſenatu, Catilinam excitavi, atque eum de his rebus juſſi, ſi quid vellet, quæ ad me allatæ eſſent, dicere. Atque ille, ut ſemper fuit apertiſſimus, non ſe purgavit, [3] ſed indicavit, atque induit. tum enim dixit, duo corpora eſſe reipublicæ, unum debile, infirmo capite: alterum firmum, ſine capite: huic, cùm ita de ſe meritum eſſet, caput, ſe vivo, non defuturum. Congemuit ſenatus frequens, [4] neque tamen ſatis ſeverè, pro rei indignitate, decrevit. nam partim ideo fortes in decer-

P.B.

3. *Sed indicavit, atque induit.*] Ita primum conjecerat Hotomanus, adprobaturque à Pal. ſec. tert. & S. Victoris, nam vulgo *innuit*, quod nihil eſt. alterum eſt à feris ſumtum, qui cum ferrum declinare poſſent, in id quaſi ultrò incurrunt. *Grut.*

4. *Neque tamen ſatis ſevere pro rei indignitate decrevi.*] Quid ſenatus decreverit, non apparet, proprie tamen nihil eum in Catilinam decreviſſe, licet ex eo conjicere, quia ſubjicitur: *Erupit è ſenatu triumphans gaudio:* & quia non deſiit ire in campum tamquam petiturus conſulatum. Dio autem non petiiſſe Catilinam conſulatum, lege de ambitu lata deterritum, auctor eſt. quod Salluſtius, ut mihi videtur, in dubio relinquit: tantum enim ait, Catilinæ petitionem proſpere non ceſſiſſe: ut pariter intelligi poſſit, vel eum petitionem abjeciſſe, vel petiiſſe quidem, ſed repulſam tuliſſe. Mihi Ciceronis verba petitionem videntur oſtendere, & aperte Plutarchus eum petiiſſe dicit. *P. Manut.*

5. Di

decernendo non erant, quia nihil timebant: partim, quia timebant. Tum erupit è ſenatu, triumphans gaudio, quem omnino vivum illinc exire non oportuerat: præſertim cùm idem ille in eodem ordine paucis diebus antè, Catoni, fortiſſimo viro, judicium minitanti ac denuntianti, reſpondiſſet, ſi quod eſſet in ſuas fortunas incendium excitatum, id ſe non aqua, ſed ruinâ reſtincturum.

XXVI. HIS TUM rebus commotus, & quòd homines 52 jam tum conjuratos cum gladiis in campum deduci à Catilina ſciebam, deſcendi in campum cum firmiſſimo præſidio fortiſſimorum virorum, & cum illa latâ inſignique lorica, non quæ me tegeret (etenim ſciebam Catilinam non latus, aut ventrem, ſed caput & collum ſolere petere) verùm ut omnes boni animadverterent, & cùm in metu & periculo conſulem viderent, id quod eſt factum, ad opem præſidiumque meum concurrerent. Itaque cùm te, Servi, remiſſiorem in petendo putarent, Catilinam & ſpe & cupiditate inflammatum viderent, omnes, qui illam ab republica peſtem depellere cupiebant, ad Murenam ſe ſtatim contulerunt.

Magna eſt autem comitiis conſularibus repentina volun- 53 tatum inclinatio, præſertim cùm incubuit ad virum bonum, & multis aliis adjumentis petitionis ornatum. qui cùm honeſtiſſimo patre, atque majoribus, modeſtiſſima adoleſcentia, clariſſima legatione, prætura probata in jure, grata in munere, ornata in provincia, petiſſet diligenter, & ita petiſſet, ut neque minanti cederet, neque cuiquam minaretur, huic mirandum eſt magno adjumen- P.CXXXVII. to Catilinæ ſubitam ſpem conſulatus adipiſcendi fuiſſe?

Nunc mihi tertius ille locus eſt orationis de ambitus cri- 54 minibus, perpurgatus ab iis, qui ante me dixerunt, à me, quoniam ita Murena voluit, retractandus: quo in loco Poſtumio, familiari meo, ornatiſſimo viro, [5] de diviſorum indi-

5. *De diviſorum indiciis*] Eos dicit qui ad devincienda ſuffragia largitione comparati à Murena fuiſſent. Nam per decurias in tribus pecunia dividi ab ambitioſis iſtis ſolebat, ea deponebatur apud aliquem ut ſcirent omnes unde pecunia accipienda eſſet, atque is *ſequeſter* appellabatur, ſimiliter ad judicia corrumpenda *ſequeſter & diviſor* comparabatur. Pro Plancio: *Per quem ſequeſtrem, quo diviſore corrupta ſit.* Et paulo ante: *Decuriaſſe Plancium, conſcripſiſſe, ſequeſtrem fuiſſe, pronuntiaſſe, diviſiſſe.* Et pro Cluentio: *Sequeſter & confirmator pecuniæ deſiderabatur.* Camer. Sua cuique accuſatori pars; ſua quæſtio data erat. Quod omnes tribus ha-

 beant

indiciis, & de deprehenſis pecuniis; [6] adoleſcenti ingenioſo & bono, Ser. Sulpicio, de equitum centuriis; M. Catoni, homini in omni virtute excellenti, de ipſius accuſatione, de ſenatusconſulto, de republica reſpondebo.

55 XXVII. Sed pauca, quæ meum animum repentè moverunt, prius de L. Murenæ fortuna conquerar. Nam cùm ſæpe antea, judices, & ex aliorum miſeriis, & ex meis curis laboribuſque quotidianis, fortunatos eos homines judicarem, qui remoti à ſtudiis ambitionis, otium ac tranquillitatem vitæ ſecuti ſunt, tum verò in his L. Murenæ tantis tamque improviſis periculis ita ſum animo affectus, ut non queam ſatis neque communem omnium noſtrum conditionem, neque hujus eventum fortunamque miſerari: qui primùm dum ex honoribus continuis familiæ majorumque ſuorum unum adſcendere gradum dignitatis conatus eſt, venit in periculum, ne & ea, quæ relicta, & hæc, quæ ab ipſo parta ſunt, amittat: deinde propter ſtudium novæ laudis, etiam in veteris fortunæ diſcrimen adducitur.

Quæ

beant diviſores dubitat Aſconius, utrum legitimi ſint illi diviſores, quos Plautus magiſtros curiarum vocat in Aulularia;

Nam noſter noſtræ qui eſt magiſter curiæ
Dividere argenti dixit nummos in viros.

an diviſores criminis nomen eſt. Ex his Plauti verbis, & quæ ſequuntur proxima, cognoſci poteſt, diviſores tribuum eſſe eos, qui pecuniam viritim dividant, eoſque eſſe curiarum magiſtros. Cicero act. II. in Verrem dicit, apud ſenatorem quendam decem fiſcos pecuniæ Sicilienſis à Verre relictos, ad eum diviſores omnium tribuum noctu vocatos: quibus pollicitus eſt ille ſenator, quantum vellent pecuniæ, ſi ædilitate Ciceronem dejeciſſent. *Sylvius.* Hoc falſum diviſores eſſe curiarum magiſtros. Romæ *magiſter curiæ* erat curio, qui non erat diviſor, ſed ſi quid dividendum erat curiæ, habebat viles homines, quorum opera utebatur, quos vocat Suetonius operas campeſtres, & diviſores, in Octavio cap. 3: *Octavius pater à principio ætatis & re & æſtimatione magna fuit: ut equidem mirer hunc quoque à nonnullis argentarium, atque etiam inter diviſores operaſque campeſtres proditum.* Nec ſcio cur Camerarius hic meminerit *decuriarum*, quibus in nullo comitiorum genere, ſive curiato, ſive tributo, ſive centuriato locus erat. Lictores, viatores, ſcribæ dividebantur in decurias, non curiæ, non tribus, non centuriæ. Sed credo decuriarum excidiſſe magno viro, cum voluerit curiarum ſcribi. *Grævius.*

6. *Adoleſcenti.*] Quis non intelligit Ser. Sulpicii filium ſignificari? qui & ipſe cum Poſtumio & Catone, patri Murenam accuſanti ſubſcripſerat. *Manut.*

7. Non

56 Quæ cùm ſint gravia, judices, tum illud acerbiſſimum eſt, quod habet eos accuſatores, 7 non qui odio inimicitiarum ad accuſandum, ſed qui ſtudio accuſandi ad inimicitias deſcenderent. Nam, ut omittam Servium Sulpicium, quem intelligo non injuria L. Murenæ, ſed honoris contentione permotum: accuſat paternus amicus, 8 Cn. Poſtumius, vetus, ut ait ipſe, vicinus ac neceſſarius: qui neceſſitudinis cauſas complures protulit, ſimultatis nullam commemorare potuit: P. B. accuſat Ser. Sulpicius, ſodalis filii, cujus ingenio paterni omnes neceſſarii munitiores eſſe debebant: accuſat M. Cato, qui quamquam à Murena nulla re umquam alienus fuit, tamen ea conditione nobis erat in hac civitate natus, ut ejus opes q & ingenium præſidio multis etiam 9 alieniſſimis, vix cuiquam inimico exitio eſſe deberet. q ut MS.

57 Reſpondebo igitur Poſtumio primùm, qui neſcio quo pacto mihi videtur 10 prætorius candidatus in conſularem,

quaſi

7. *Non qui odio inimicitiarum.*] Hic locus fuit mihi aliquando ſuſpectus. quid eſt enim, *odio inimicitiarum ad accuſandum deſcendere?* deſiſtet ab accuſatione potius, qui inimicitias oderit, quam accuſabit. quid ſi ſic legamus? *non qui ſtudio inimicitiarum, ſed qui ſtudio accuſ.* Verumtamen nihil mutandum. Sic enim locutus eſt etiam in Miloniana, non longe admodum ab extr. *Non it, meo, judices, ne odio inimicitiarum inflammatus,* &c. & *odium inimicitiarum*, interpretari poſſimus, odium, quod ex inimicitiis oritur: vel quod inimicitiarum eſt proprium. *Lambin.*

8. *Cn. Poſtumio.*] Si adquieſcendum mſſ. noſtris, & odd. obſoletis, reponendum tam heic quam ſuprà & infrà *Poſtumi.* ſicque etiam reſtare in S. Victoris, annotavit Gulielmius. *Grut.*

9. *Vix cuiquam inimicus eſſe deberet.*] Pro *inimicus*, emendavit Ant. Auguſtinus *inimicitiis*, ut ex ea lectione aliquem ſenſum eliceret. Pantagathus, *multis etiam alieniſſimo, vix cuiquam*, legebat. Sed Lambinus Memmiani codicis ſcripturam ſecutus, locum ſine dubio reſtituit. *Urſinus.* *Alieniſſimis, vix cuiquam inimico, exitio eſſe deberet.*] Eſt à Lambini conjectura, cùm in mſ. Memmii fuiſſet, *exino.* prius publicabatur, *alieniſſimis, vix cuiquam inimicus eſſe deberet.* S. Victorius præfert, *alienis, ex imo vix cuiquam inimico eſſe deberet.* cui ſcripturæ alludunt Pall. in quibus, *alieniſſimo vix cuiquam.* adeo ut appareat verbis tranſpoſitis legi *alienis, exitio vix cuiquam inimico eſſe deberet.* Grut.

10. *Prætorius candidatus.*] Prætorius candidatus Poſtumius præturam petere deſtiterat, ut candidatum conſularem accuſaret Murenam. quod mirari jure licuit. cur enim ſuos potius competitores non accuſaret? an exſpectabat, ut amicus aliquis alienam perſequeretur injuriam? nimirum, ait Cicero, ejuſmodi hoc eſt, ut ſi deſultorius in quadrigarum curriculum incurrat. quid enim

 deſul-

quaſi deſultorius [11] in quadrigarum curriculum incurrere: cujus competitores ſi nihil deliquerunt, dignitati eorum conceſſit, cùm petere deſtitit. ſin autem eorum aliquis largitus eſt: expetendus amicus eſt, qui alienam potius injuriam quàm ſuam perſequatur.

Ea omnia, quæ & Poſtumio, & Ser. Sulpicio, adoleſcenti, reſponſa ſunt, deſiderantur.

58 XXVIII. Venio nunc ad M. Catonem, quod eſt [r] firmamentum ac robur totius accuſationis: qui tamen ita gravis eſt accuſator & vehemens, ut multo magis ejus auctoritatem quàm criminationem pertimeſcam. In quo ego accuſatore, judices, primùm illud deprecabor, ne quid L. Murenæ dignitas illius, ne quid exſpectatio tribunatus, ne quid totius vitæ ſplendor & gravitas noceat: denique ne ea ſoli huic obſint bona M. Catonis, quæ ille adeptus eſt, ut multis prodeſſe poſſet. Bis conſul fuerat P. Africanus, & duos terrores hujus imperii, Carthaginem Numantiamque deleverat, cùm accuſavit L. Cottam. erat in eo ſumma eloquentia, ſumma fides, ſumma integritas, auctoritas tanta, [12] quanta in ipſo imperio populi Romani, quod illius opera tenebatur. Sæpe hoc majores natu dicere audivi, hanc accuſatoris eximiam dignitatem plurimùm L. Cottæ profuiſſe. noluerunt ſapientiſſimi homines, qui tum rem illam judicabant, ita quemquam cadere in judicio, ut nimiis adverſarii viribus abjectus videretur.

r fundamentum *MS.*

P. CXXXVIII.

59 Quid? Ser. Galbam (nam traditum memoriæ eſt) nonne proavo tuo, fortiſſimo atque florentiſſimo viro, M. Cato-

deſultorio cum quadrigis? Deſultorii dicebantur, qui ex uno equo in alterum, non intermiſſo curſu, celerrime deſiliebant. Varro lib. II. de Re Ruſt. cap. 7. *Aliter quadrigarius, ac deſultor.* Livius lib. XXIII. *Deſultorum in modum binos trahentibus equos, inter acerrimam ſæpe pugnam in recentem equum ex feſſo armatis tranſultare moris erat.* P. Manut.

11. *In quadrigarum curriculum.*] *Quadrigarium* habet Pantagathus. *Urſin.*

12. *Quanta in ipſo imperio populi Rom. &c.*] Sic ſolùm Pal. pr. quippe ſec. tert. oct. S. Vict. editio CCCCLXXXIII. adhuc tollunt voculam *ipſo*, neque requiritur. vulgabatur ante aliquot annos, *quanta in homine quoquam, quanta in ipſo &c.* ſed priora illa non comparent in noſtris mſſ. ideoque jure abjecere Lambinus, Manutius, alii. *Grut.*

13. Non

Catoni, incumbenti ad ejus perniciem, populus Romanus eripuit? Semper in hac civitate nimis magnis accuſatorum opibus & populus univerſus, & ſapientes ac multùm in poſterum proſpicientes judices reſtiterunt. Nolo accuſator in judicium potentiam afferat, non vim majorem aliquam, non auctoritatem excellentem, non nimiam gratiam. valeant hæc omnia ad ſalutem innocentium, ad opem impotentium, ad auxilium calamitoſorum: in periculo verò, & in pernicie civium, repudientur. Nam ſi 60
quis hoc fortè dicet, Catonem deſcenſurum ad accuſandum non fuiſſe, niſi prius de cauſa judicaſſet: iniquam legem, judices, & miſeram conditionem inſtituet periculis hominum, ſi exiſtimabit, judicium accuſatoris in reum pro aliquo præjudicio valere oportere.

XXIX. Ego tuum conſilium, Cato, propter ſingulare animi mei de tua virtute judicium, vituperare non audeo: nonnulla in ſ re forſitan conformare & leviter emendare poſſim. [13] *Non multa peccas*, inquit ille fortiſſimo viro ſenior magiſter: *ſed, ſi peccas, te regere poſſum.* At ego te veriſſimè dixerim peccare nihil, neque ulla in re te eſſe hujuſmodi, ut corrigendus potiùs quàm t leviter inflectendus eſſe videare. finxit enim te ipſa natura ad honeſtatem, gravitatem, temperantiam, magnitudinem animi, juſtitiam, ad omnes denique virtutes magnum hominem & excelſum. acceſſit his tot doctrina non moderata, nec mitis, ſed, ut mihi videtur, paullò aſperior & durior quàm veritas aut natura patiatur. P. B.

ſ te *Lamb.*

t leniter *alii.*

Et quoniam non eſt nobis hæc oratio habenda aut cum 61
imperita multitudine, aut in aliquo conventu agreſtium, audaciùs paullò de ſtudiis humanitatis, quæ & mihi & vobis nota & jucunda ſunt, diſputabo. In M. Catone, judices, hæc bona, quæ videmus divina & egregia, ipſius ſcitote eſſe propria. quæ nonnumquam requirimus, ea ſunt omnia non à natura, ſed à magiſtro. Fuit enim qui-

13. *Non multa peccas.*] Apparet Ciceronem de fabula quapiam hæc inſeruiſſe, in quibus Fabius *ἀνταπονομασίαν* eſſe notat. Accipio autem, (cum quidem præter conjecturas nihil habeam,) *ſeniorem magiſtrum* dici Phœnicem & fortiſſ. virum Achillem. Talis eſt enim hic apud Homerum, & hujus magiſter apud eundem Phœnix, datus illi à patre *διδασκέμεναι. τάδε πάντα μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι πρηκτῆρά τε ἔργων.* Niſi forte *ſeniorem magiſtrum* hunc Chironem eſſe accipere aliquis malucrit. *Camerar.*

quidam ſummo ingenio vir, [14] Zeno, [15] cujus inventorum æmuli Stoici nominantur. Hujus ſententiæ ſunt, & præcepta ejuſmodi; ſapientem [16] gratia numquam moveri, numquam cujuſquam delicto ignoſcere: neminem miſericordem eſſe, niſi ſtultum & levem: viri non eſſe, neque exorari, neque placari: [17] ſolos ſapientes eſſe, ſi diſtortiſſimi ſint, formoſos: ſi mendiciſſimi, divites: ſi ſervitutem ſerviant, reges: nos autem, qui ſapientes non ſumus; fugitivos, exſules, hoſtes, inſanos denique eſſe dicunt: omnia peccata eſſe paria: omne delictum, ſcelus eſſe nefarium; nec minus delinquere eum, qui gallum galli-

14. *Zeno.*] Hic Citticus patria ex inſula Cypro, Athenas negotiandi gratia cum veniſſet, mercibus in mari peſſundatis Philoſophiæ operam dedit, & audivit Cynicum Cratera, & mox Polemonem Academicum. Itaque durior hujus diſciplina fuit, ipſe quidem priores Peripateticos & Academicos corrigere videri voluit, diſputabat autem in porticu quæ primum *πεισιανάκτειος*, poſtea picturis exornata prælii Marathonii *ποικίλη* dicta fuit. Ex eo ſectatoribus ipſius nomen factum, ut *Stoici* appellarentur, cum antea eſſent *Ζηνώνειοι*. Fuit & hoc multo antiquior *Zeno Eleates* dialecticus, & alius poſterior Epicureus. De Stoico autem propter ſummam continentiam proverbium uſurpatum fuit *Ζήνωνος ἐγκρατέστερος*. Hunc dicere ſolitum refert Athenæus libro XIII. prævidere ſe quod multi qui dicerent ſe ſectam Zenonis ſequi, male intellecta doctrina ſua, evaſuri eſſent in ſordidos & illiberales; ſicut perverſi diſcipuli Ariſtippi reddi ſolerent molles & impudentes. *Cuner.*

15. *Cujus inventorum æmuli.*] Hoc eſt, ſectatores, ut bene exponit ὁ πάνυ I. F. Gronovius ad illud Livii in lib. I, c. 18: *Quem,* (Pythagoram) *juvenum æmulantium ſtudia cœtus habuiſſe conſtat.* Adjicit & hunc Taciti locum: *Studium Philoſophiæ & placita ſtudiorum æmulatus.* Sic & Græcis *Ζηλωτὴς* apud Ælianum II, 36. Var. Hiſt. ubi narrat, Socratem, cum graviter cubaret, interrogatum quomodo ſe haberet, reſpondiſſe dicit, *καλῶς [illegible] ἀμφοτέρως. ἐὰν μὲν γὰρ ζῶ, ζηλωτὰς ἕξω πλείονας· εἰ δὲ ἀποθάνω, ἐπαινέτας πλείονας.* *Recte utroque modo. Nam ſi fuero ſuperſtes, plures æmulatores habebo, ſin vita exceſſero, plures laudatores.* *Ζηλωτὰς*, hoc eſt, ſectatores. *Gravius.*

16. *Gratia numquam moveri.*] Explicant, gratiam nulli facere, [illegible]. Dein ſententia iſtius loci hæc eſt potius, nihil facere, ut gratiam ab aliquo ineat, ut Phædrus: *nec gratiæ [illegible]*, nec captat gratiam, nec odii cauſſa aliquid prætermittit. *Idem.*

17. *Solos ſapientes eſſe &c.*] Magnam ſæpe in judiciis vim habere talem [illegible] notaverunt eruditi ad Apulei Apolog. *At ego non miror, ſi bene conſulis [illegible] diſertiſſimo vultu tuo dicere, &c.* Verburg.

18, *Me-*

gallinaceum, cum opus non fuerit, quam eum, qui patrem ſuffocaverit: ſapientem nihil opinari, nullius rei pœnitere, nulla in re falli, ſententiam mutare numquam. P. cxxxix.

XXX. Hæc homo ingenioſiſſimus, M. Cato, auctoribus eruditiſſimis inductus, arripuit; neque diſputandi cauſa, ut magna pars, ſed ita vivendi. Petunt aliquid publicani? cave quidquam habeat momenti gratia. Supplices aliqui veniunt, miſeri & calamitoſi? ſceleratus & nefarius fueris, ſi quidquam, miſericordia adductus, feceris. Fatetur aliquis ſe peccaſſe, & ejus delicti veniam petit? nefarium eſt facinus ignoſcere. At leve delictum eſt. omnia peccata ſunt paria. v Dixiſti quippiam. fixum & ſtatutum eſt. Non re ductus es, ſed opinione. ſapiens nihil opinatur. Erraſti aliqua in re. male dici putat. Hæc ex diſciplina nobis illa ſunt. Dixi in ſenatu me nomen conſularis candidati delaturum. Iratus dixiſti. numquam, inquit, ſapiens iraſcitur. At temporis cauſa. Improbi, inquit, hominis eſt, mendacio fallere: mutare ſententiam, turpe eſt: exorari, ſcelus: miſereri, flagitium. 62

v Dixiſti. quippe jam *Grav.*

Noſtri autem illi (fatebor enim, Cato, me quoque in adoleſcentia, diffiſum ingenio meo, quæſiſſe adjumenta doctrinæ) noſtri, inquam, illi a Platone, & Ariſtotele, moderati homines, & temperati, ajunt, apud ſapientem valere aliquando gratiam; viri boni eſſe miſereri: diſtincta genera eſſe delictorum, & diſpares pœnas: eſſe apud hominem conſtantem ignoſcendi locum: ipſum ſapientem ſæpe aliquid opinari, quod neſciat: iraſci nonnumquam: exorari eundem, & placari: quod dixerit, interdum, ſi ita rectius ſit, mutare: de ſententia decedere aliquando: omnes virtutes [18] mediocritate quadam eſſe moderatas. 63

XXXI. Hos

18. *Mediocritate quadam eſſe moderatas.*] Hanc omnium veterum ſapientum communem quandam ſententiam Peripatetici ſumſerunt explicandam in diſputatione de virtute morali & actionibus virtutis. Quæ quidem ipſe Ariſtoteles fatetur Minerva craſſiore quadam, id eſt, παχυλῶς καὶ τύπῳ τινὶ differenda eſſe. Cum enim exquiſite & quaſi enucleate incipiuntur, neque magis voluptatem in cognoſcendo retinent, neque in exponendo utilitatem ullam habent. Quin etiam in ſubtilitate diſputationum multæ ἀπορίαι exiſtunt, quas diſſolvere operoſum eſt, quibus dum explicandis tempus teritur, interea fieri aliquid præclare & laudabiliter potuiſſet. Sed hæc exquirere hujus loci non eſt. Putatur autem hujus ſententiæ auctor Homerus fuiſſe, apud quem ita Ulyſſes, Ἰλ. κ'.

Τυδεΐδη μήτ' ἄρ με μάλ' αἴνεε μήτε τι νείκει.

64 XXXI. Hos ad magiſtros ſiqua te fortuna, Cato, cum iſta natura detuliſſet, non tu quidem vir melior eſſes, nec fortior, nec temperantior, nec juſtior, (neque enim eſſe potes) ſed paullo ad lenitatem propenſior, non accuſares nullis adductus inimicitiis, nulla laceſſitus injuria, pudentiſſimum hominem, ſumma dignitate atque honeſtate præditum: putares, cùm in ejuſdem anni * cuſtodia te atque L. Murenam fortuna poſuiſſet, aliquo te, cum hoc, reipublicæ vinculo eſſe conjunctum: quod atrociter in ſenatu dixiſti, aut non dixiſſes, [19] aut ſepoſuiſſes, aut mitiorem in partem interpretarere.

P. B.

* cuſtodiam *MS*.

65 Ac te ipſum (quantum ego opinione auguror) nunc & animi quodam impetu concitatum, & vi naturæ atque ingenii elatum, & recentibus præceptorum ſtudiis flagrantem jam, uſus flectet, dies leniet, ætas mitigabit. Etenim iſti ipſi mihi videntur veſtri præceptores & virtutis magiſtri, fines officiorum paullo longiùs, quàm natura vellet, protuliſſe: ut, cùm ad ultimum animo contendiſſemus, ibi tamen, [20] ubi oportet, conſiſteremus. Nihil ignoveris. Immò

Et toties laudantur *τὰ αἴσιμα*, quæ certe ſunt vera ratione & proportione ſua *exæquata*, ut & nimium & parum abſit. Secundum hæc illud natum *μηδὲν ἄγαν*· id eſt, *ne quid nimis*, ut ait Terent. ut Cicero in Fin. III. *Nihil nimis*, quod celebres ſapientia veteres illos ſeptem Plato ait in Protagora, commune inventum quaſi primitias ſapientiæ ſuæ conſecraſſe Apollini & perſcribi curaſſe pro foribus templi ipſius Delphici. Eodem dicto præclare & Eurip. uſus eſt in Hippolyto, *ὅτω τὸ λίαν γ' ἧσσον ἐπαινῶ τῦ μηδὲν ἄγαν καὶ ξυμφήσουσι σοφοί μοι.* Eodem pertinet Cleobuli, ἀπόφθεγμα, *ἄριστον τὸ μέτρον* (lege *τὸ μέτριον*, ita enim ipſius ſermonis natura exigit) quod & Pythagorici poſtea uſurparunt. Itaque in illis Pythagoricis verſibus & hoc hemiſtichium legitur, *μέτρον δ' ἐπὶ πᾶσιν ἄριστον*, Græci *μεσότητα* dixere; quam Cicero *mediocritatem* & alibi *modum*. Etiam *μετριοπαθείας* poſuerunt contra illas *ἀπαθείας* quas ſimpliciter quidam introducerent. Sed de his in Tuſcul. explicatione nonnihil etiam diſſeruimus. *Camerar.*

19. *Aut ſepoſuiſſes, aut mitiorem.*] Lambinus, *aut ſi potuiſſes, mitiorem*, quod tamen non eſt à libris, ſed conjectura Hotomani lib. II. Obſervat. cap. 12. quæ neceſſaria heic non erat. nam *ſeponuntur*, quæ tegimus & occulimus. videatur lib. I. de Oratore cap. 35. *Grut.* Pariſinus editor recepit cum Lambino Hotomani conjecturam.

20. *Ubi oportet conſiſteremus.*] Apage hinc Lambini negativum *non conſiſteremus*; contra mentem auctoris, contra membranas. neque aliquid deeſt, ut viſum Hotomano. conſulatur Lipſius, Manuductione ad Stoica. *Grut.*

21. *Nihil*

Immò aliquid, non omnia. [21] Nihil gratiæ cauſa feceris. Immò reſiſtito gratiæ, cùm officium & fides poſtulabit. [22] Miſericordia commotus ne ſis. Etiam; in diſſolvenda ſeveritate: ſed tamen eſt laus aliqua [23] humanitatis. In ſententia permaneto. [24] Verò; niſi ſententiam alia vicerit melior.

Hujuſcemodi [25] Scipio ille fuit, quem non pœnitebat 66
facere idem, quod tu: habere eruditiſſimum hominem, & pænè y divinum domi: cujus oratione & præceptis, quamquam [26] erant eâdem iſta, quæ te delectant, tamen aſperior non eſt factus, ſed (ut accepi à ſenibus) leniſſimus. Quis verò C. Lælio comior? quis jucundior, eodem ex ſtudio

y divin. non habet Grut.

21. *Nihil gratia cauſa feceris.*] Sic nunc quidem editur. ante annos centum legebatur, *nihil gratia confeceris*; quod & in Pall. & S. Victoris, fortè, *conceſſeris*, inquit Gulielmius. *Grut.*

22. *Miſericordia commotus ne ſis. Etiam; in diſſolvenda &c.*] Interpunctione mutata, forti auctori ſua reddita eſt ſententia; ut velit: ita eſt, abſit miſericordia ea quæ diſſolvat ſeveritatem &c. Lambinus admiſit Hotomani divinationem: *ne ſis. ſed tamen eſt etiam in diſſolvenda ſeveritate laus aliqua &c.* d. cap. 35. nimis licenter, & minus verè, *Idem.*

23. *Humanitatis.*] Id eſt, φιλανθρωπίας· quam ſignificationem hujus nominis cum Gellius, neſcio quo pacto, non admittit, miror, quid illi in mente fuerit. Nam quin & *humanitas* & *humanitatis ſtudium* ſignificare eruditos, & *doctrinam*, id eſt, quam non, παιδείαν, ſed potius φιλοσοφίαν Græci dixere, non eſt dubium, & paulo ante Cicero, & in oratione pro Archia ſæpius ita uſus eſt. Quemadmodum enim *ingenua & liberalia ſtudia* eadem, quod homine libero digniſſima, ita *humanitatis*, quod generis humani omnino propria ſint, fuere appellata. *Camerar.*

24. *Verò; niſi ſententiam alia vicerit melior.*] Eſt à Pall. noſtris & S. Victoris. prius cuſi, *Enimverò niſi ſententia alia &c.* Idem.

25. *Scipio ille.*] De *Æmiliano* accipiendum. Nam & Gellius Panætium negat ſuperioris Africani tempore fuiſſe libro XXI, cap. 17. Et Cicero de Finibus: *Itaque homo inprimis ingenuus & gravis, dignus illa familiaritate Scipionis & Lælii Panætius, cum ad Q. Tuberonem de dolore patiendo ſcriberet.* Et in Bruto Fannium generum Lælii & Rutilium Panætium audiviſſe ſcripſit. *Idem.*

26. *Erant eadem iſta.*] Non moveo quidem controverſiam huic ſcripturæ, quam video veteres codices tueri. Suſpicor tamen Ciceronem ſcripſiſſe *eadem iſtis*, quod ab imperitis librariis aut magiſtris ignorantia Latiniſmi fuit interpolatum. *Eadem iſtis* eſt eadem quam iſta ſunt. Juſtin. *in eundem ipſis morem.* Lucret.

——— *quorum*
Unus Homerus eadem aliis ſopitu quiete eſt.

Sic ſemper loquebantur Latini meliorum temporum ſcriptores, æque ut Græci, ut alibi quoque notavimus. *Græv.*

 27. De-

z Philo *Gul.* a gratior *Grut.* b communiorem *MS.* P. CXL.

ſtudio iſto? quis [z] illo [a] gravior? ſapientior? Poſſum [27] de L. Philippo, [28] de C. Gallo dicere hæc eadem: ſed te domum jam deducam tuam. Quemquamne exiſtimas Catone, proavo tuo, commodiorem, [b] comiorem, moderatiorem fuiſſe, ad omnem rationem humanitatis? de cujus præſtanti virtute cùm verè graviterque diceres, domeſticum te habere dixiſti exemplum ad imitandum. Eſt illud quidem exemplum tibi propoſitum domi, ſed tamen naturæ ſimilitudo illius ad te magis, qui ab illo ortus es, quam ad unumquemque noſtrûm pervenire potuit: ad imitandum verò tam mihi propoſitum exemplar illud eſt, quàm tibi. Sed, ſi illius comitatem & facilitatem tuæ gravitati ſeveritatique adſperſeris: non iſta quidem erunt meliora, quæ nunc ſunt optima, ſed certè condita jucundius.

c Pœnivi *Lamb.*

67 XXXII. QUARE, ut ad id, quod inſtitui, revertar, tolle mihi è cauſa nomen Catonis: remove, ac prætermitte auctoritatem, quæ in judiciis aut nihil valere, aut ad ſalutem debet valere: congredere mecum criminibus ipſis. Quid accuſas, Cato? quid affers in judicium? quid arguis? Ambitum accuſas? non defendo. Me reprehendis, quòd idem defendam, quod lege punierim. [c] Punivi ambitum, non innocentiam. ambitum verò ipſum vel tecum accuſabo, ſi voles. Dixiſti, ſenatusconſultum, me referente, eſſe factum, [29] ſi mercede corrupti, obviam candida-

27. *De L. Philippo.*] Locus unus ex iis, quibus, contra veteres libros, conjecturam libenter ſequor. quis enim hiſtoriæ peritus, *de L. Philo*, non probabit magis, quam de L. Philippo? Philus doctrina & ſapientia clarus: itaque conjungitur, item ut hic, cum Scipione, Lælio, Catone in Oratione pro Archia: *Ex hoc*, inquit, *eſſe hunc numero, quem patres noſtri viderunt, divinum hominem, Africanum, ex hoc C. Lælium, L. Furium, modeſtiſſimos homines & continentiſſimos, ex hoc fortiſſimum virum, & illis temporibus doctiſſimum M. Catonem illum ſenem.* Et Orat. I. in Rullum: *Catones, Phili, Lælii.* At de L. Philippo, tamquam ſapiente & docto, quæ loquitur hiſtoria? *P. Manut.*

28. *De C. Gallo.*] C. Sulpicio Gallo, clariſſimo viro, aſtrologiæ peritiſſimo, qui de Liguribus triumphavit. in Catone: *Mori videbamus ſtudio pæne dimetiendi cœli C. Gallum.* Plinius lib. II. cap. 12. *Rationem defectus utriuſque primus Romani generis in vulgus extulit Sulpicius Gallus.* Livius lib. XLIV. *C. Sulpicius Gallus, conſulis permiſſu ad concionem militibus vocatis, pronunciavit, nocte proxima, ne quis id pro portento acciperet, ab hora ſecunda uſque ad quartam horam noctis Lunam defecturam eſſe.* Idem.

29. *Si mercede corrupti obviam candidatis iſſent.*] Veneti conducti, non magno, aut nullo potius diſcrimine. *Camer.*

30. *Vulgo*

didatis iſſent, ſi conducti ſpectarentur, ſi gladiatoribus [30] vulgò locus tributim, & item prandia ſi vulgò eſſent data; contra legem Calpurniam factum videri. Ergo ita ſenatus judicat, contra legem facta hæc videri, ſi facta ſint; decernit, quod [d] nihil opus eſt, dum candidatis morem gerit. nam factum ſit necne, vehementer quæritur. ſi factum ſit, quin contra legem ſit, dubitare nemo poteſt.

d nihil non eſt in MS.

Eſt igitur ridiculum, quod eſt dubium, id relinquere incertum: quod nemini dubium poteſt eſſe, id judicare. 68
[31] Atque id decernitur omnibus poſtulantibus candidatis: ut ex ſenatusconſulto neque cujus interſit, neque contra quem ſit, intelligi poſſit. Quare doce, à L. Murena illa eſſe commiſſa. tum egomet tibi contra legem commiſſa eſſe concedam.

P. R.

XXXIII. Multi obviam prodierunt de provincia decedenti, conſulatum petenti. Solet fieri. eccui autem non proditur revertenti? quæ fuit iſta multitudo? Primùm, ſi tibi iſtam rationem non poſſim reddere, quid habet admirationis, tali viro advenienti, candidato conſulari, obviam prodiſſe multos? quod niſi eſſet factum, magis mirandum videretur. Quid, ſi etiam illud addam, quod à conſuetudine non abhorret, rogatos eſſe multos? num aut criminoſum ſit, aut mirandum, qua in civitate rogati infimorum hominum filios propè [32] de nocte ex ultima ſæpe urbe deductum venire ſoleamus, in ea non eſſe gravatos homines prodire hora tertia in campum Martium, præſertim talis 69

30. *Vulgo locus tributim.*] Veneti, non pejus, ut credo, *Vulgo locus tributus.* Camer. Sententia hujus loci eſt, ſic in ſpectaculis gladiatoriis plebi per ſingulas tribus data loca gratuita ſpectandi. Nam licuiſſe loca nonnulla quibuſdam dare, & quidem tribulibus, ſeu ſuæ tribus hominibus, gratis, patet ex iis, quæ mox de hoc capite diſputabit Tullius, ſed non licebat loca dare gratuito tributim. Dabatur pro loco ſpectandi merces quædam, quæ dicebatur locar; Non enim id tantum ſpectabat theatra; ſed & circos & amphitheatra. Indè *locarii*, qui loca ſpectatoribus locabant, apud Martialem, ut notavit Lipſius in amphitheatro. Hinc loca gratuita apud Sueton. Calig. 26. quia erant alia, pro quibus pecunia pendebatur. *Grævius.*

31. *Atque id decernitur.*] *Atqui* Pantagathus. *Urſinus.*

32. *De nocte.*] Eſt proprie illud noctis tempus, quod eſt inter mediam noctem & Gallicinium. Vide Cenſorin. de Die natali cap. 24. Horat.

Surgunt de nocte latrones.

Sic contra *de die*, eſt ſtatim poſt meridiem. *Grævius.*

33. *Aut*

talis viri nomine rogatos? Quid, ſi omnes ſocietates vene-
runt, quarum ex numero multi hic ſedent judices? quid,
ſi multi homines noſtri ordinis honeſtiſſimi? quid, ſi illa
officioſiſſima, quæ neminem patitur non honeſtè in urbem
introire, tota natio candidatorum? ſi denique ipſe accu-
ſator noſter Poſtumius obviam cum bene magna caterva
ſua venit: quid habet iſta multitudo admirationis? omitto
clientes, vicinos, tribules, exercitum totum Luculli, qui
ad triumphum per eos dies venerat. hoc dico, frequentiam
in iſto officio gratuitam, non modò dignitati ullius um-
70 quam, ſed ne voluntati quidem defuiſſe. At ſectabantur
multi. Doce, mercede: concedam eſſe crimen. hoc qui-
dem remoto, quid reprehendis?

XXXIV. Quid opus eſt, inquit, ſectatoribus? A
me tu id quæris, quid opus ſit eo, quo ſemper uſi ſu-
mus? Homines tenues unum habent in noſtrum ordinem
[33] aut promerendi aut proferendi beneficii locum, hanc
P. CXLI. in noſtris petitionibus operam atque affectationem. ne-
que enim fieri poteſt, neque poſtulandum eſt à nobis, aut
ab equitibus Romanis, ut ſuos neceſſarios candidatos ſe-
ctentur totos dies: à quibus ſi domus noſtra celebratur, ſi
interdum ad forum deducimur, ſi [34] uno baſilicæ ſpatio
honeſtamur, diligenter obſervari videmur & coli. Tenuio-
rum & non occupatorum amicorum eſt iſta aſſiduitas:
quorum copia bonis & beneficis deeſſe non ſolet.

71 Noli igitur eripere hunc inferiori generi hominum fru-
ctum officii, Cato: ſine eos, qui omnia à nobis ſperant,
habere ipſos quoque aliquid, quod nobis tribuere poſſint.
Si nihil erit, præter ipſorum ſuffragium, [35] tenue eſt: ſi,
ut ſuffragantur, nihil valent gratia. Ipſi denique, ut ſolent
loqui, non dicere pro nobis, non ſpondere, [36] non vocare
domum

33. *Aut promerendi aut proferendi beneficii locum.*] Lambinus *referendi*. malè. *promeremus* beneficium alterius, *proferimus* noſtrum. *Grut.*

34. *Uno baſilicæ ſpatio.*] Eſt tanto ſpatio, quantum baſilica longa eſt. *Sylvius.* Fuerunt autem plures Romæ baſilicæ. Ab antiquis temporibus tres, Porcia, Sempronia, Opimia, de quibus, & aliis poſthac conditis baſilicis vide Alexandrum Donat. in Roma vetere ac recenti, cum alibi, tum lib. II, c. 27. *Græv.*

35. *Tenue eſt niſi ut ſuffragentur.*] Ita legebat Pantagathus, cum in aliis ſit, *ſi ut ſuffragentur*. Urſinus.

36. *Non vocare domum ſuam poſſunt.*] Eſt, non invitare ad cœnam, ſeu convivium. Sic & Græcis καλεῖν. Hinc apud Phædrum lib.

domum ſuam poſſunt: atque hæc à nobis petunt omnia: neque ulla re alia, quæ à nobis conſequuntur, niſi opera ſua, compenſari putant poſſe. Itaque & legi Fabiæ, quæ eſt de numero ſectatorum, & ſenatus conſulto, quod eſt L. Cæſare conſule factum, reſtiterunt. nulla eſt enim pœna, quæ poſſit obſervantiam tenuiorum ab hoc vetere inſtituto officiorum excludere.

At ſpectacula ſunt tributim data, & ad prandium vulgò 72
vocati. Etſi hoc factum à Murena omnino, judices, non eſt, ab ejus amicis autem more & modo factum eſt, tamen admonitus re ipſa, recordor, quantum hæ quæſtiones, in ſenatu habitæ, punctorum nobis, Servi, detraxerint. Quod enim tempus fuit aut noſtrâ aut patrum noſtrorum memoriâ, quo hæc, ſive ambitio eſt, ſive liberalitas, non fuerit, ut locus & in circo & in foro daretur amicis & tribulibus? 37 hæc homines tenuiores primùm, nondum qui à ſuis tribulibus vetere inſtituto aſſequebantur. P. B.

Deeſt nonnihil.

XXXV. 38 Præfectum fabrûm ſemel locum tribulibus 73
ſuis dediſſe: quid ſtatuent in viros primarios, qui in circo totas tabernas, tribulium cauſa, compararunt? Hæc omnia ſectatorum, ſpectaculorum, prandiorum item crimina, à multitudine in tuam nimiam diligentiam, Servi, conjecta ſunt, in quibus tamen Murena ab ſenatus auctoritate defenditur. Quid enim? Senatus num obviam prodire

lib. I. *revocare* eſt illum, qui te invitavit, ad tuas quoque epulas invitare. & *vocatores* apud Suetonium ſervi qui invitant. Hæc non notaſſem, trita enim ſunt, niſi nuperius etiam impegiſſe hic doctum hominem viderem. *Gravius.*

37. *Hæc homines tenuiores primum ne dum poſtea à ſuis tribulibus.*] Ita legebat hunc locum Pantagathus, & ita omnino legi debere opinor. *Urſinus.* Vetuſtius impreſſi, *qui ea ſuis*, quomodo & Pall. noſtri, item S. Victoris; qui tamen non agnoſcit illud, *primum nondum qui*. Gulielmius conjiciebat, *primumdum*. Grut.

38. *Præfectum fabrûm ſemel.*] Auctore Vegetio libro II. legio habet fabros lignarios, inſtructores, carpentarios, ferrarios, reliquoſque artifices, etiam & cunicularios. Iis qui præeſt præfectus fabrûm dicitur. Cicero in libro de Oratore libenter ſe dicere teſtatur centuriam, ut cenſoriæ tabulæ loquuntur, fabrûm & procûm, non fabrorum & procorum. *Sylvius.* Pro *ſemel* habet Pantagathus *fremunt*. Urſin.

39. Sed

dare crimen putat? non; [39] ſed mercede: convince. num ſectari multos? non; ſed conductos: doce. num locum ad ſpectandum dare? aut ad prandium invitare? minimè: ſed vulgò, paſſim. quid eſt vulgò? [e] univerſos. Non igitur, ſi L. Natta, ſummo loco adoleſcens, qui, & quo animo jam ſit, & qualis vir futurus ſit, videmus, in equitum centuriis voluit eſſe & ad hoc officium neceſſitudinis, & ad reliquum tempus, gratioſus, id erit ejus vitrico fraudi, aut crimini: nec, ſi virgo Veſtalis, hujus propinqua & neceſſaria, [40] locum ſuum gladiatorium conceſſit huic, non & illa piè fecit, & hic à culpa eſt remotus: omnia hæc ſunt officia neceſſariorum, commoda tenuiorum, [f] munia candidatorum.

[e] *alii* univerſis.

[f] munimina *edd. vett.*

74 At enim agit mecum auſterè & Stoicè Cato: negat verum eſſe, allici benivolentiam cibo: negat judicium hominum in magiſtratibus mandandis corrumpi voluptatibus
P. CXLII. oportere. Ergo ad cœnam, petitionis cauſa, ſi quis vocat, condemnetur. quippe, inquit, tu mihi ſummum imperium, ſummam auctoritatem, tu gubernacula reipublicæ petas fovendis hominum ſenſibus, & deliniendis animis, & adhibendis voluptatibus? Utrùm lenocinium, inquit, à grege delicatæ juventutis, an orbis terrarum imperium à populo Romano petebas? Horribilis oratio; ſed eam uſus, vita, mores, civitas ipſa reſpuit. Neque tamen Lacedæ-

monii,

39. *Sed mercede: convince &c.*] Lambinus heic, ſecutus Hotomanum, voces aliquot repetit. ſed quid ſi non repetantur? quid ſi ſubintelligantur? non eſſe in mſſ. hoc ſcio: ideoque non admitto. *Grut.*

40. *Locum ſuum gladiatorium conceſſit huic.*] Hic negationem, quæ eſt in vulgatis ante, & illa, alieno loco poſita, ego in ſuum locum reſtitui, ibi. *non eſt remotus*, *gladiatoribus* præterea, pro *gladiatorium*, etiam ex libris veteribus eſt. *gladiatoribus* autem, id eſt, ludis gladiatoriis, ſeu, iis diebus, quibus producuntur gladiatores, qui ſpectante populo bini decertent. Sic epiſt. ad Atticum lib. II. *Is quærit ex me, num conſueſſem Siculis locum gladiatoribus dare.* Lambin. *Locum ſuum gladiatorium.*] *Gladiatorum* Pantagathus. ſed *gladiat.* hoc eſt, *gladiatoribus* eſt in antiquo. paullo poſt, Pantagathus pro *munimina candidatorum*, ut erat in vulgatis, emendavit *munia gladiatorum*: quam lectionem vulgavit Manutius. & infra, *in robore accumbunt*, idem legebat, *labore*, pro *robore*. Urſin. *Locum ſuum gladiatorium, &c.*] Lambinus iſthæc quoque tranſpoſuit; nolentibus mſſ. idem ex membranis reſtituit *gladiatoribus*; quod forte probari queat. ego non inveni in Pall. aut Guilielmius in S. Victore. *Gruter.* In Francii libro clauditur hæc *ἀπόστασις* nota interrogationis. *Grav.*

41. *Iſtius*

monii, auctores [41] iſtius vitæ atque orationis, qui quotidianis epulis [42] in robore accumbunt; neque verò Cretes, quorum nemo guſtavit umquam cubans, meliùs, quàm Romani homines, qui tempora voluptatis laboriſque diſpertiunt, reſpublicas ſuas retinuerunt: quorum alteri, [43] uno adventu noſtri exercitus, deleti ſunt; alteri noſtri imperii præſidio diſciplinam ſuam, legeſque conſervant.

XXXVI. QUARE noli, Cato, majorum inſtituta, 75
[44] quæ res ipſa publica, quæ diuturnitas imperii comprobat, nimiùm ſevera oratione reprehendere. Fuit eodem ex ſtudio vir eruditus apud patres noſtros, & honeſtus homo, & nobilis, Q. Tubero. is, cùm epulum Q. Maximus, Africani patrui ſui nomine, populo Romano daret, rogatus eſt à Maximo; ut triclinium ſterneret, cùm eſſet Tubero ejuſdem Africani ſororis filius. Atque ille, homo erudi-

41. *Iſtius vitæ.*] Duræ & asperæ. De Lacedæmoniorum diſciplina multa tradita ſunt, quorum & illa fuere, quæ *φιδίτια* ac *φιλίτια* commutatis litteris appellarunt, *συσσίτια* quædam, id eſt, *publica epula*, quarum & in v. Tuſcul. mentio fit. Nihil ibi ſubſternebatur epulantibus, ſed reclinati in cubitos robore aut ſaxo ſubjecto accumbebant. Similiter apud Cretenſes *communes epulæ* fuere *ἀνδρεῖα*. Putatur autem & hac in parte vitæ ſeveritas & reliqua diſciplina Cretenſium Laconica eſſe. nam Lyctii in Creta fuere coloni Lacedæmoniorum, ut Ariſtoteles quoque ſcripſit lib. II. *πολιτικῶν*. Nec non traditur, ut & ſcripſit Plutarchus, è Creta primum Lycurgum quaſdam leges ad ſuos attuliſſe. *Camerarius.*

42. *In robore accumbunt.*] In dura quapiam materia, ac ligno. Per *robur* enim lignum intellexit P. Victor. Var. Lect. III, 15, quem vide. *Grav.*

43. *Uno adventu noſtri exercitus.*] De Cretibus loquitur: quos Q. Metellus, qui cum Q. Hortenſio conſul fuit, ingentibus prœliis intra triennium, ut ait Eutropius, debellavit, & ex ea inſula triumphum duxit, Cretici cognomen adeptus. Oratorie minuit rem Cicero, cum ait, uno adventu noſtri exercitus deleti ſunt. nam & diu, nec ſine diſcrimine, pugnatum eſt. Poſſit tamen aliquis interpretari, uno adventu, quod exercitus Metelli bellum confecit: ut in eam inſulam alios poſtea exercitus mittere, quod Mithridatico bello contigit, neceſſe non fuerit. In qua re non eſt omittendum, nondum triumphaſſe Metellum, cum hæc Cicero diceret, impeditum paucorum invidia: triumphaſſe autem anno ſequenti, Silano, & Murena Coss. quod Vellejus Eutropiuſque docent.

44. *Quæ res ipſa publica.*] Vox *publica* non eſt in Pall. aut S. Victoris. & videtur ſuperflua; neque comparet in editione anni CCCCLXXXIII. *Grut.*

45. *Pel-*

eruditiſſimus, ac Stoicus, ſtravit [45] pelliculis hædinis [46] lectulos Punicanos, & expoſuit vaſa Samia: quaſi verò eſſet Diogenes Cynicus mortuus, & non divini hominis Africani mors honeſtaretur. quem cùm ſupremo ejus die Maximus laudaret, gratias egit diis immortalibus, quòd ille vir in hac republica potiſſimum natus eſſet. neceſſe enim fuiſſe, ibi eſſe terrarum imperium, ubi ille eſſet. hujus in morte celebranda graviter tulit populus Romanus hanc perverſam ſapientiam Tuberonis.

76 Itaque homo integerrimus, civis optimus, cùm eſſet
P. B. L. Paulli nepos, P. Africani, ut dixi, ſororis filius, his hædinis pelliculis prætura dejectus eſt. Odit populus Romanus privatam luxuriam: publicam magnificentiam diligit: non amat profuſas epulas: ſordes & inhumanitatem multo minùs. diſtinguit rationem officiorum ac temporum: viciſſitudinem laboris ac voluptatis. Nam, quòd ais, nulla re allici hominum mentes oportere ad magiſtratum mandandum, niſi dignitate: hoc tu ipſe, in quo ſumma eſt dignitas, non ſervas. cur enim quemquam, ut ſtudeat tibi, ut te adjuvet, rogas? Rogas tu me, ut mihi præſis, ut committam ego me tibi. Quid tandem? iſtuc me rogari oportet abs te, an te potiùs à me, ut pro mea ſalute laborem periculumque ſuſcipias?

77 Quid, quòd habes nomenclatorem? in eo quidem fallis & decipis. nam, ſi nomine appellari abs te cives tuos, honeſtum eſt, turpe eſt eos notiores eſſe ſervo tuo quàm tibi.

45. *Pelliculis hædinis.*] Solebant olim lecti triclinares ſterni pellibus. Virgil. x. Æn. de Ænea ab Evandro accepto:

Hæc ubi dicta dapes jubet, & ſublata reponi
Pocula, gramineoque viros locat ipſe ſedili
Præcipuumque toro, & villoſi pelle leonis
Accipit Æneam.

Ovidius:

Qui poterat pelles addere dives erat.

Poſtea creſcente cum divitiis luxu pretioſis ſtragulis ornabantur. Cicero Tuſculana v: *Cum ſeſe ille cupere dixiſſet, collocari juſſit hominem in aureo lecto, ſtrato pulcherrimo textili ſtragulo, magnificis operibus picto.* Virgil.

Stratoque ſuper diſcumbitur oſtro.

Sylvius.

46. *Lectulos Punicanos.*] Similes iis, quibus olim Phœnices utebantur. ii lignei erant, ut lib. XV. ep. ad Lucilium docet Seneca. Plinius, *Deliacam ſpeciem Punicam* ponit lib. XXXIII. cap. 2. *P. Manut.* Vide Ciacconium de Triclinio, Valer. Max. lib. VII. c. 5. ex. 1. & Senec. ep. XCVI. *Grav.*

tibi. 47 ſin etiam noris, tamen per monitorem appellandi ſunt? 48 cur ante petis, quàm inſuſurravit? aut quid, cùm admoneris, tamen, quaſi tute noris, ita ſalutas? quid, poſteaquàm es deſignatus, multo ſalutas negligentiùs? Hæc omnia ad rationem civitatis ſi dirigas, recta ſunt. ſin perpendere ad diſciplinæ præcepta velis, reperiantur praviſſima. Quare nec plebi Romanæ eripiendi fructus iſti ſunt ludorum, gladiatorum, conviviorum; quæ omnia majores noſtri comparaverunt: nec candidatis iſta benignitas adimenda eſt, quæ liberalitatem magis ſignificat, quàm largitionem.

XXXVII. AT ENIM te ad accuſandum reſpublica adduxit. Credo, Cato, te iſto animo, atque ea opinione veniſſe: ſed tu imprudentia laberis. Ego quod facio, judices, cùm amicitiæ dignitatiſque L. Murenæ gratia facio, tum me pacis, otii, concordiæ, libertatis, ſalutis, vitæ denique omnium noſtrûm cauſa facere clamo, atque g teſtor. Audite, audite conſulem, judices, nihil dicam arrogantius, tantùm dicam; totos dies atque noctes de republica cogitantem. h Non 49 uſque eò L. Catilina rempublicam deſpexit atque contempſit, ut ea copia, quam ſecum eduxit, ſe hanc civitatem oppreſſurum arbitraretur. latiùs patet illius ſceleris contagio, quàm quiſquam putat: ad 78

P. CXLIII.

g obteſtor *MSS.*

h *ita Vict. in aliis deeſt* Non.

47. *Sin etiam ſi noris, tamen, &c.*] Hunc locum ſane feliciter, præfiſcine, reſtitui, aliquantum adjutus à libris veteribus & paullo poſt, ubi vulgati habent, *cur autem petis*, iidem veteres, *cur ante pellis:* ego, *cur ante appellas*, repoſui. quæ ſcriptura ita plana & perſpicua eſt; ut ſe ipſa declaret. *Lambin.* Nihil muto ſine libris, *tamen* pro *tamen ne*, ut alibi accipitur. Interrogatio tollit omnem difficultatem. Sententia eſt, ſi noſti ipſe cives, quid opus eſt nomenclatore. Num tamen, etſi eos noris, per nomenclatorem ſunt appellandi? Interrogatio habetur in Victor. & Manutii editionibus. *Grævius.*

48. *Cur ante petis, quàm inſuſurravit.*] Valde placet lectio, quam ex mſ. neſcio quo citat rejicitque Lambinus, *pellis?* nam qui nomen norant, nolebant inſuſurrari ſibi; ideoque rejiciebant nomenclatorem. *Grut.* MSS. quidam habent: *cur autem petis, quem non noſti?* haud malè ſane.

49. *Uſque eo L. Catilina.*] Quorſum hoc? ut oſtendat, quamquam egreſſus Catilina ſit, reipublicæ tamen à ſociis ejus, qui in urbe remanſerint, vehementer timendum: itaque non eſſe privandam optimi conſulis cuſtodia. infra: *Hi & integrum conſulem, & bonum imperatorem, & natura, & fortuna cùm reipublicæ ſalute conjunctum, dejici de urbis præſidio, & de cuſtodia civitatis veſtris ſententiis deturbari volunt.* P. Manut.

 50. Eſſe

ad plures pertinet. Intus, intus, inquam, eſt equus Trojanus: à quo numquam, me conſule, dormientes opprimemini.

79 Quætis à me, quid ego Catilinam metuam. Nihil: & curavi, ne quis metueret: ſed copias illius, quas hîc video, dico eſſe metuendas: nec tam timendus eſt nunc exercitus L. Catilinæ, quam iſti, qui illum exercitum deſeruiſſe dicuntur. non enim deſeruerunt: ſed ab illo in ſpeculis atque inſidiis relicti, in capite, atque in cervicibus noſtris reſtiterunt. Hi & integrum conſulem, & bonum imperatorem, & natura, & fortuna, cum reipublicæ ſalute conjunctum, dejici de urbis præſidio, & de cuſtodia civitatis, veſtris ſententiis, deturbari volunt. quorum ego ferrum & audaciam rejeci in campo, debilitavi in foro, compreſſi etiam domi meæ ſæpe, judices, his vos ſi alterum conſulem tradideritis, plus multo erunt veſtris ſententiis quàm ſuis gladiis conſecuti. Magni intereſt, judices, id quod ego multis repugnantibus egi atque perfeci, [50] eſſe Kalendis Jan. in republica [51] duo conſules.

80 [52] Nolite arbitrari, mediocribus conſiliis, aut uſitatis viis,

50. *Eſſe Kal. Jan. in rep. duos Coſ.*] Quinctilianus lib. VI. legit, *eſſe prid. Kal. Jan. in republ. duos Coſ.* Urſinus.

51. *Duo conſules.*] Sic habet liber vetus, *duo*, autem pro, *duos*, interdum dixerunt veteres. Virgil. lib. IX. Æneid.

Si duo præterea tales Idæa tuliſſet
Terra viros.

Et item ſæpe M. Tullius, ut alias admonuimus. *Lambin.*

52. *Nolite arbitrari, non mediocribus conſiliis, aut uſitatis viis, &c.*] Sic habet codex Memmianus, *Nolite arbitrari: non mediocribus conſiliis, non uſitatis vitis, non lex improba, non pernicioſa largitio, non auditum aliquando aliquod malum reipubl. quæritur, &c.* quemadmodum edendum curavi, niſi quod, *viis*, quod eſt in vulgatis, retinui: pro quo fortaſſe reponendum, *vitiis*. verumtamen nihil hic muto. Præterea ſuſpicabar initio, verba illa, *nolite arbitrari*, eſſe aliunde profecta. Sed venit mihi poſtea in mentem, licere retinere, ita tamen, ut ſeparatim legantur. nam quod libri vulgati ſic habent, *nolite arbitrari, mediocribus conſiliis, aut uſitatis viis, aut lege improba, aut pernicioſa largitione auditum aliquando aliquod malum republica quæri.* quamvis hæc lectio ſit probabilis & ſpecioſa, eſt tamen ſuppoſita & adulterina, & ab iis, qui ſcripturæ veteris elegantiam non perſpexerunt, fabricata: quorum nominibus parco. *Lambinus. Nolite arbitrari, mediocribus conſiliis, aut uſitatis viis, aut. non lex improba, non pernicioſa largitio, non auditum aliquando aliquod malum reipub. quæritur.*] Repræſentavi omnibus apicibus ſcripturam Pall. quatuor, & olim cuſorum. niſi quod ii, *vitis* vel *vitiis*, quod cupiam reformari in *viris*. item

largi-

viis, aut non lex improba, non perniciosa largitio, non auditum aliquando aliquod malum reipublicæ quæritur. inita ſunt in hac civitate conſilia, judices, urbis delendæ, civium trucidandorum, nominis Romani exſtinguendi. Atque hæc cives, cives, inquam, (ſi eos hoc nomine appellari fas eſt) de patria ſua & cogitant & cogitaverunt. horum ego quotidie conſiliis occurro, audaciam debilito, P. B.
ſceleri reſiſto. Sed vos moneo, judices: in exitu eſt jam meus conſulatus: nolite mihi ſubtrahere [53] vicarium meæ diligentiæ: nolite adimere eum, cui rempublicam cupio tradere incolumem, ab his tantis periculis defendendam.

XXXVIII. Atque ad hæc mala, judices, quid accedat aliud, non videtis? [54] te, te appello, Cato: nonne proſpicis tempeſtatem anni tui? jam enim heſterna concione intonuit vox pernicioſa deſignati i tribuni, collegæ tui: contra quem multum tua mens, multum omnes boni providerunt, qui te ad tribunatus petitionem vocaverunt. Omnia, [55] quæ per hoc triennium agitata ſunt jam ab eo tempore, quo à L. Catilina, & Cn. Piſone initum conſilium 81

i tribuni *gloſſa videtur Gravio.*

largitionum verum alterum eſt à Memmiano. locus eſt ſanus meo judicio. *aut.* illud puncto clauditur, ut auctor tertium quid voluerit inferre; ſed figura nota ſubticuerit. vulgata habebat, *Nolite arbitrari, mediocribus conſiliis, aut uſitatis viis, aut lege improba, aut pernicioſa largitione aud. aliq. al. mal. reip. quæri.* Gruterus. In Francii MS. ſcribitur: *Nolite arbitrari, mediocribus conſiliis atque uſitatis votis, aut non lege improba, pernicioſa largitionum aditu aliquando malum reip. quæri.* Ex quibus conjicio lectionem vulgatam, quam retinent Victorius & Manutius, tutius ſequi nos in tanta veterum librorum diſcrepantia, quam nova & incertiora ſubſtituere. Si *quæritur* legatur, quod eſt etiam in Mediolanenſi editione, locus eſt mutilus. Aliquid poſt. *aut uſitatis viis, aut* vitio librariorum intercidit. Interea hoc Catone ſimus contenti. *Gravius.*

53. *Vicarium meæ diligentiæ.*] Qui ſuccedat mihi in republica gerenda cum diligentia & fide. Horat. lib. III: *defunctumque laboribus, Æquali recreat ſorte vicarius.* Dicitur & proprie *vicarius ſervi* ſervus, qui in peculio eſſe intelligitur. Verr. III: *Homines poſtquam reus factus eſt, alii redditi, alii etiam nunc retinentur, peculia omnium vicariique retinentur.* Camerar.

54. *Te, te appello, Cato.*] Syllaba repetita, addita eſt fide Pall. & Victoris, habetque etiam Victoriana editio, nedum antiquiores. *Grut.*

55. *Quæ per hoc triennium.*] Hiſtoria à Salluſtio memoratur; & in Sullana defenſione etiam mentio fit duarum conjurationum. *Camerarius.* De hac Piſonis conſpiratione vide Dion. lib. XXXVI. Suet. in Julio cap. 9. *Grav.*

lium ſenatus interficiendi ſcitis eſſe; in hos dies, in hos menſes, in hoc tempus erumpunt.

82 Qui locus eſt, judices, quod tempus, qui dies, quæ nox, cùm ego non ex iſtorum inſidiis ac mucronibus, non ſolùm meo, ſed multò etiam magis divino conſilio eripiar atque evolem? Neque iſti me meo nomine interfici, ſed vigilantem conſulem de reipublicæ præſidio demovere volunt: nec minùs vellent, Cato, te quoque aliqua ratione, ſi poſſent, tollere: id quod, mihi crede, & agunt & moliuntur. vident, quantum in te ſit animi, quantum ingenii, quantum auctoritatis, quantum reipublicæ præſidii: ſed cùm conſulari auctoritate, & auxilio ſpoliatam vim tribuniciam viderint, tum ſe faciliùs inermem & debilitatum te oppreſſuros arbitrantur. nam ne ſufficiatur conſul, non timent. vident in tuorum poteſtate collegarum fore: ſperant ſibi [56] Silanum, clarum virum, ſine collega, te ſine conſule, rempublicam ſine præſidio objici poſſe.

83 His tantis in rebus, tantiſque in periculis, eſt tuum, M. Cato, qui non mihi, non tibi, ſed patriæ natus es, videre quid agatur, retinere adjutorem, defenſorem, ſocium

P. CXLIV. in republica, conſulem non cupidum, conſulem (quod maximè tempus hoc poſtulat) fortuna conſtitutum ad amplexandum otium: ſcientia, ad bellum gerendum: animo, & uſu, ad quod velis negotium. Quamquam hujuſce rei poteſtas omnis in vobis ſita eſt, judices: totam rempublicam vos in hac cauſa tenetis, vos gubernatis.

XXXIX. Si L. Catilina cum ſuo conſilio nefariorum hominum, quos ſecum eduxit, hac de re poſſet judicare, condemnaret L. Murenam: ſi interficere poſſet, occideret. Petunt enim rationes illius, ut orbetur auxilio reſpublica: ut minuatur contra ſuum furorem imperatorum copia: ut major facultas tribunis plebis detur, depulſo adverſario, ſeditionis ac diſcordiæ concitandæ. Idemne igitur delecti ampliſſimis ex ordinibus honeſtiſſimi atque ſapientiſſimi viri judicabunt, quod ille importuniſſimus gladiator, hoſtis reipublicæ judicaret?

84 Mihi credite, judices, in hac cauſa non ſolùm de L. Murenæ,

56. *Silanum.*] Quem Cato, ſororis ſuæ virum, accuſare de ambitu noluit, cum tamen ante comitia in concione juraſſet, ſeſe omnium qui largitionem feciſſent, accuſatorem fore. Plutarchus. *P. Manut.*

57. Sil

renæ, verùm etiam de veſtra ſalute ſententiam feretis. In diſcrimen extremum venimus: nihil eſt jam, unde nos reficiamus, aut ubi lapſi reſiſtamus. non ſolùm minuenda non ſunt auxilia, quæ habemus: ſed etiam nova, ſi fieri poſſit, comparanda. hoſtis eſt enim non apud Anienem, quod bello Punico graviſſimum viſum eſt, [57] ſed in urbe, in foro: (dii immortales! ſine gemitu hoc dici non poteſt:) non nemo etiam in illo ſacrario reipublicæ; in ipſa, inquam, curia non nemo hoſtis eſt. Dii faxint, ut meus collega, vir fortiſſimus, hoc Catilinæ nefarium latrocinium armatus opprimat! ego togatus, vobis, boniſque omnibus adjutoribus, hoc, quod conceptum reſpublica periculum parturit, conſilio diſcutiam & comprimam!

Sed quid tandem fiet, ſi hac elapſa de manibus noſtris, 85
in eum annum, qui conſequitur, redundarint? Unus erit conſul, & is non in adminiſtrando bello, ſed in ſufficiendo collega occupatus. hunc jam [58] qui impedituri ſint, P. B. * * illa peſtis immanis, importuna, [k] Catilinæ prorumpet, [59] quà poterit: & jam populo Romano minatur: in agros ſuburbanos repentè advolabit: verſabitur in caſtris furor, in curia timor, in foro conjuratio, in campo exercitus, in agris vaſtitas: omni autem in ſede ac loco ferrum, flammamque metuemus. quæ jamdiu comparantur, eadem iſta omnia, ſi ornata ſuis præſidiis erit reſpublica, facilè & magiſtratuum conſiliis & privatorum diligentia [l] opprimentur.

[k] Catilina *MS.*

[l] conprimentur, *aut* confirmentur *MS.*

XL. QUÆ

57. *Sed in urbe, in foro, dii immortales! ſine gemitu hoc dici non poteſt, non nemo.*] Quidam *o dii* legunt, quod non placet: nam hic non invocantur dii, ſed cum gemitu appellantur. quare ita legerem: *Sed in urbe, in foro; dii immortales (ſine gemitu hoc dici non poteſt.)* Urſinus.

58. *Qui impedituri.*] Hunc locum eſſe mutilum, & in exemplis fideliter editis notatur, & ſatis per ſe manifeſtum eſt. *Idem. Hunc jam qui impedituri ſint, videtis. illa peſtis immanis.*] Ita hunc locum emendavit Pantagathus addito verbo *videtis*, quod deeſt in vulgatis. *Urſinus. Qui impedituri ſint * *.*] Neoterici adjecerunt, *parati ſunt.* ſed ita nulli antiquitus excuſi, aut Pall. qui ferè habent vacuum ſpatium unius alteriuſque lineæ. ideoque locum notavi aſteriſco. *Grut.*

59. *Qua poterit: & jam populo Romano minatur.*] S. Victoris hic quoque vacuum reliquit, inter *qua po. . . . . minatur*, quod & in Pal. tert. & oct. nam pr. continuò ſcribit, *qua poterit minabitur in agros.* ſec. *qua populo Ro. minatur. qui* idem, ut & tert. & oct. S. Victoris ſervat *perrumpet*, non *prorumpet.* Idem.

86 XL. Quæ cùm ita ſint, judices, primum reipublicæ
cauſa, qua nulla res cuiquam potior debet eſſe, vos, pro
mea ſumma & vobis cognita in rempublicam diligentia,
moneo, pro auctoritate conſulari hortor, pro magnitudi-
ne periculi obteſtor, ut otio, ut paci, ut ſaluti, ut vitæ
veſtræ, & ceterorum civium, conſulatis: [60] deinde ego
fidem veſtram, vel defenſoris & amici officio adductus,
oro atque obſecro, judices, ut ne hominis miſeri, &
cùm corporis morbo, tum animi dolore confecti, L. Mu-
renæ, recentem gratulationem nova [61] lamentatione ob-
ruatis. modò maximo beneficio populi Romani ornatus,
fortunatus videbatur, quòd primus in familiam veterem,
primus in municipium antiquiſſimum, conſulatum attu-
liſſet: nunc idem ſqualore ſordidus, confectus morbo, la-
crymis ac mærore perditus, veſter eſt ſupplex, judices,
veſtram fidem obteſtatur, miſericordiam implorat,
P. CXLV. veſtram poteſtatem, ac veſtras opes intuetur.
87 Nolite, per deos immortales! judices, hac eum re, qua
ſe honeſtiorem fore putavit, etiam ceteris antè partis ho-
neſtatibus, atque omni dignitate fortunaque privare. At-
que ita vos Murena, judices, orat atque obſecrat, ſi in-
juſtè neminem læſit: ſi nullius aures, voluntatemve vio-
lavit: ſi nemini, ut leviſſimè dicam, odio nec domi nec
militiæ fuit: ſit apud vos modeſtiæ locus, ſit demiſſis ho-
minibus perfugium, ſit auxilium pudori. Miſericordiam
ſpoliatio conſulatus magnam habere debet, judices, unà
enim eripiuntur cum conſulatu omnia. Invidiam verò his
temporibus habere conſulatus ipſe nullam poteſt. objicitur
enim concionibus ſeditioſorum, inſidiis conjuratorum, te-
lis Catilinæ: ad omne denique periculum, atque ad om-
88 nem invidiam ſolus opponitur. Quare quid invidendum
Mu-

60. *Deinde ego fidem veſtram, vel defenſoris &c.*] Hic mihi ſuſpicionem mendi varietas affert antiquorum exemplarium in duobus, *veſtram*, abeſt: in altero legitur, *Fide in vos defenſoris*: unum cum pervulgatis libris conſentit. placeret, *Fide defenſoris, & amici officio adductus*. fides enim proprie defenſoris eſt, officium amici. Quid porro fidem hic judicum orare opus eſt? quale autem videtur, (ut verba quoque conſideremus) *fidem veſtram oro?* Quæ ſi parum aut nihil habent momenti, diſſenſio certe veterum librorum contemnenda non videtur. *P. Manut.* Locus fractus. nam S. Vict. non habet *fidem*. at Pall. pr. ſec. exhibet *fide in vos defenſoris*, neque aliter tert. aut oct. niſi quod ii *fide in vos def.* Grut.

61. *Lamentatione obruatis.*] Quatuor Pall. *obſtruatis*, cogitandum. nam & S. Vict. *obſervatis*. Idem.

62. *Unde*

Murenæ, aut cuiquam noſtrûm ſit in hoc præclaro conſulatu, non video, judices. quæ verò miſeranda ſunt, ea & mihi ante oculos verſantur, & vos videre, & perſpicere poteſtis.

XLI. SI (quod Jupiter omen avertat) hunc veſtris ſententiis afflixeritis: quò ſe miſer vertet? domumne? ut eam imaginem clariſſimi viri, parentis ſui, quam paucis antè diebus laureatam in ſua gratulatione conſpexit, eandem deformatam ignominia, lugentemque videat? an ad matrem, quæ miſera modò conſulem oſculata filium ſuum, nunc cruciatur; & ſollicita eſt, ne eundem paullo pòſt ſpoliatum omni dignitate conſpiciat?

Sed quid ego matrem aut domum appello, quem no- 89
va pœna legis & domo, & parente, & omnium ſuorum conſuetudine conſpectuque privat? Ibit igitur in exſilium miſer? quò? ad Orientiſne partes, in quibus annos multos legatus fuit, & exercitus duxit, & res maximas geſſit? At habet magnum dolorem, [62] unde cum honore de-
ceſſeris, eodem cum ignominia reverti. An ſe in contra- P. R.
riam partem terrarum abdet, ut Gallia Tranſalpina, quem nuper ſummo cum imperio libentiſſimè viderit, eundem lugentem, mærentem, exſulem videat? in ea porrò provincia, quo animo C. Murenam, fratrem ſuum, adſpiciet? qui hujus dolor? qui illius mæror erit? quæ utriuſque lamentatio? quanta autem perturbatio fortunæ atque ſermonis, quòd, quibus in locis paucis antè diebus factum eſſe conſulem Murenam, nuntii litteræque celebraſſent, & unde hoſpites atque amici gratulatum Romam concurrerint, [63] repentè eò accedat ipſe nuntius ſuæ calamitatis?

Quæ

62. *Unde cum honore deceſſeris.*] Sic habet codex Memmianus, neque dubium cuiquam eſſe debet, quin ita ſit legendum, non, ut quædam exempla typis impreſſa, *unde cum honore deceſſerit.* Eſt enim poſitum, *deceſſeris*, pro tertia perſona *deceſſerit*, adjecto nomine infinito, *aliquis*, proinde ac ſi dixiſſet, habet magnum dolorem, eodem cum ignominia reverti, *unde cum honore aliquis deceſſerit.* Sic ſupra eadem oratione in principio: *Nam cum grave eſt vere accuſari in amicitia, tum etiam ſi falſo accuſeris, non eſt negligendum.* Sic Plautus in Sticho, *nimia voluptas eſt, ſi diu afueris domo, domum cum redieris, ſi tibi nulla 'ſt ægritudo obviam.* Innumerabilia alia ſunt apud bonos ſcriptores exempla. *Lambinus.*

63. *Repente eo accedat &c.*] Vetus editio aut Pall. atque S. Victoris non habent *eo.* omnibuſque ſcribitur *excidet.* Legendum *exiſtet* cum Gulielmio, aut aliud quid argutius. *Grut.*

 64. *June-*

90 Quæ ſi acerba, ſi miſera, ſi luctuoſa ſunt, ſi alieniſſima à manſuetudine, & miſericordia veſtra, judices: conſervate populi Romani beneficium: reddite reipublicæ conſulem: date hoc ipſius pudori, date patri mortuo, date generi & familiæ, date etiam m Lanuvio, municipio honeſtiſſimo: quod in hac tota cauſa frequens mæſtumque vidiſtis. nolite à ſacris patriis [64] Junonis Soſpitæ, cui omnes conſules [65] facere neceſſe eſt, domeſticum, & ſuum conſulem potiſſimum avellere. Quem ego vobis, ſi quid habet aut momenti commendatio, aut auctoritatis confirmatio mea, conſul conſulem, judices, ita commendo, ut cupidiſſimum otii, ſtudioſiſſimum bonorum, acerrimum contra ſeditionem, fortiſſimum [66] in bello, inimiciſſimum huic conjurationi, quæ nunc rempublicam labefactat, futurum eſſe promittam & ſpondeam.

m *alii* Lavinio.

P. B.

March 23rd 1873

64. *Junonis Soſpitæ.*] Non Lanuvii ſolum, verum etiam Romæ delubrum Soſpitæ Junonis fuit, auctore P. Victore. de Lanuvina autem Junone Livius libro IIX. & XL. Ovidius lib. I. Faſt. Silius lib. XIII. Simulacrum ejus fingi ſolitum cum pelle caprina, & haſta, & ſcuto, & calceis repandis, oſtendit Cicero lib. I. de Nat. Deor: *P. Manut.* Sic quidem libri veteres. Sed in nummis & antiquis inſcriptionibus, non illis veterrimis, ſed quæ poſt tempora Antoninorum ſunt dedicatæ, ſemper *Siſpita Juno* dicitur, ſicut & *Siſpitis Jovis* fit in antiquis monumentis mentio. Feſtus tamen notavit, vulgo *Soſpitam* dici, quæ appelletur *Siſpita.* vide viri virtute, ingenio & dignitate magni & amici ſummi, Ezech. Spanhemii diſſert. de Præſtantia numiſmatum diſſertat. II. Siſpitæ imaginem quære ap. Fulv. Urſinum in Famil. Rom. in nummo Thorii Balbi. *Grav.*

65. *Facere.*] Repetendum eſt *ſacra*, quod compoſito ſacrificare dixerunt. Nam *facere* & Græcis *ἔρδειν* ac *ῥέζειν*, cum accuſativo vel generalis vel etiam peculiaris ſignificationis indicat cultum divinum. ac Græca nota ſunt, *ἔρδειν ἱερὰς ἑκατόμβας, στεῖρεν βοῦν ἥτις ἀρίστη, ῥέζειν ἐν μεγάροισι.* Latini autem dixere, *rem divinam facere*, & Virgil. *Vitulam facere*, quod Macrobius ſine cauſa emendavit. Ita & hoc loco *ſacra Junoni facere*, verbo convenienter repetito. *Camerar.*

66. *In bello.*] Quod cum Catilina gereretur. aliud enim bellum ſignificari non poteſt: & quæcumque hic Cicero de Murena promittit ac ſpondet, nullam in partem, niſi ad Catilinam ejuſque conjurationem, ſpectant. *P. Manut.*

M. TUL-